KEMAL TAHİR

DR. HULÛSİ DOSDOĞRU

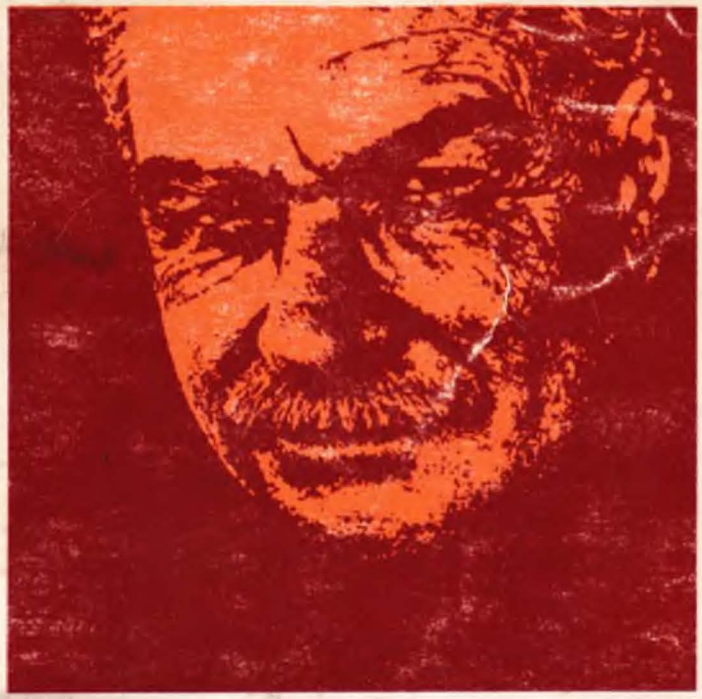
BATI ALDATMACILIĞI
VE PUTLARA KARŞI

KEMAL TAHİR

TEL YAYINLARI

DR. HULÛSİ DOSDOĞRU

yaşamı-kişiliği-hikâye romanlarından özetler ve antolojik kesitler-dil tarih sanat'a etkileri-yapıtları üzerine sürdürülen tartışmalar-anılar

KEMAL TAHİR YAŞAMI ve YAPITLARI — Dr. M. Hulûsi Dosdoğru — Kapak Düzeni: Metin Acar — Dizgi baskı: Tunca İtimat Matbaası TEL YAYINLARI: 26 — İnceleme Dizisi: 7 — Nuruosmaniye Cad. No. 22, Kat. 2. PK. 636 - İstanbul: Tel: 267754 Birinci basım, Mayıs 1974

Dr. M. Hulûsi
DOSDOĞRU

KEMAL TAHİR
YAŞAMI VE YAPITLARI

TEL YAYINLARI: 26
İnceleme Dizisi: 7

Gerçek olabilmek çok zordur.
Çünkü bikez elde edilince
Sürgit kullanılmaz,
Her durumda
Gerçekçiliği yeniden elde edip
Geliştirmek gerektir.

Kemal Tahir

GİRİŞ

Kemal Tahir deyince akla (Devlet ana) geliyor önce... Devlet ana deyince de: iki yüz yılı aşkın bir zamandanberi çatı çıkmazında debelenip duran kahırlı, aydını halkından kopuk toplumumuz; kıvançla anacağımız ve andıkça da bizi yüreklendirip yeniden kişiliğimize kavuşturacak şanlı geçimişimiz; en zor günlerde bile devlet kurma ve yönetme yeteneğimiz. Kısacası milletçe tüm varlığımız. Böyle ce (Devlet ana), (1) Kemal Tahir adını milletimiz, devletimiz ve ulusal varlığımızla kaynaştırmış, özdeşleştirmiş oluyor.

Her ölümsüz yazar ve düşünür gibi Kemal Tahir'in

---

(1): «Devlet ana» Kemal Tahirin romanı (1967)-Konusunu Osmanlı Devletinin kuruluşu günlerinden (1290 1300) alan yazar, iki imparatorluğun yıkıldığı, Türk ve Bizans beyliklerinin Anadolu birliğini sağlayamadığı, Mogol baskısının had dereceyi bulduğu bir ortamda, Osman oğullarının uç beyliğinden çıkıp bir imparatorluğa doğru gelişmesine, bu gelişmenin temel inanç ve fikirlerine ışık tutar. Kitaba adını veren (Devletana), hem Kayı aşiretinin kadınlar gücünü yöneten (Bacı bey), Devlet hatunun adı, hem de (Kerim devlet) tanımına uygun düşen Osmanlı düzenini, yani esirgeyen, değerlendiren, insanlara eşitlik ve şefkatle davranan yeni bir toplum düzenini belirtmek için kullanılmıştır. Roman, (1968) de Türk Dil Kurumunun roman ödülünü kazanmıştır. (Meydan Larus sahife 624).

de (düşünce) ve (sanat) yanlarını ayrı ayrı ele alarak incelemeyi sürdürebiliriz.

Bütünü ile bakıldığında (sanat) yanı ağır basan, ya da (düşün), kefesi ağır çeken sanatçılarla karşılaşırız. Aslında hüner, bu iki yanı, başından sonuna kadar, dengeli götürebilmektir. İşte, Kemal Tahir yaşamı boyu bu dengeyi sürdürebilmiş, eşi az bulunur, ölümsüz sanat değerlerimizdendir.

Bir sanatçıyı incelerken, kolaylık olsun diye, (sanat) ve (düşün) yanlarını ayrı ayrı işlemek alışkanlık olmuştur.

Aslında bu, sanatçıyı boylu boyuna, Anatomi masasına yatırmakdır. Plastik sanatlarda, yapıtları dinamik ve organik bir bütün olan sanatçının kesin otopsisini yapmaya insanın gücü yetmez. Ama yine de pratik kolaylığından ötürü, sık sık, bu yola baş vurulur. Üstelik yazarımız, günün 24 saatini işine veren, düşün ve incelemelerini, giriştiği sürekli konuşma ve tartışmalarla geliştirip, pekiştiren, olağanüstü bir kişi olduğundan, onun sanat ve düşün perspektifini tümü ile yansıtmak, gücümü kat kat aşar elbet!

Ben asıl Kemal Tahir'i tümü ile okuma olanağını bulamıyan ve hele onun düşünce yapısının önemli bir bölümü olan, dost konuşmalarından yoksun kalmış; Osmanlılık, Doğu — Batı konularındaki önerilerinden yararlanmaları gereken; Roman ve romanın gelişimi üzerine derinleşme fırsatını bulamamış genç okur kuşaklarımıza yardımcı olabilme amacı ile bu kitabı kaleme almış bulunuyorum. Bu yüzden, roman konusuna daha geniş yer vermek, Kemal Tahir'in yapıtlarını özetlerken, antolojik seçmelere girişmek zorunda kaldım.

Kitabı, başdan sona, emek ve yardımı ile hazırladığım eşim ve düşündaşım Dr. Sabire Dosdoğru'ya, Kemal Tahir'in çocukluk ve gençlik yılları konusunda bilgi sunan ve aile fotoğraflarından yararlanmama izin veren Nuri Tahir kardeşime teşekkürü borç bilirim.

Dr. M. Halûs DOSDOĞRU

DÜŞÜNÜR KEMAL TAHİR

Kemal Tahir, batı saplantısı yüzünden tam bir kısır döngüye kendini kaptırmış bulunan toplumumuzun, gittikçe yozlaştırılan kişiliğini yeniden bulabilmesi için gerekeni, yaşamı boyunca arayıp, bir düşünce sistemi meydana getirmiştir.

Bu düşünce sisteminin adına (gerçekleri araştırma yolu ile kendi öz kaynaklarına eğilerek bir toplumun kişiliğinin yeniden bulunması) diyebiliriz.

Kanımızca, Kemal Tahiri bu derinlemesine karmaşık ve çözümü güç düşünce sistemine götüren asıl neden, o olağanüstü sanatçı sezişi ile birlikte, diyalektik ve tarihi maddeci görüşü gençliğindenberi benimsemiş olmasıdır.

Kemal Tahir diyalektik ve tarihi maddeci dünya görüşü ile, batı burjuvasının alt ve üst yapısını avucunun içi gibi tanımış, kendi toplum yapımızla karşılaştırdığında, arada birbiri ile bağdaşmayan bir takım temel ayırımlar olduğunu sezinlemiştir.

Batı burjuvazisinde kişi, tıpkı anasından doğar doğmaz göbek bağı kesilen bir bebek gibi, yaşaması için kendi başının çaresine bakmakta iken, bizde kişi, kim olursa olsun, doğduktan sonra da devletle arasındaki göbek bağı ilişkisini sürdürmektedir. İşte bu, batı ile toplum yapımız arasındaki temel ayırımdan ileri gelmektedir. Kemal Tahire göre batı ile aramızdaki temel ayırımı daha iyi kavramak için çok ötelere gitmemiz de gerekmez. Osman-

lı toplum yapısına alıcı gözü ile bakıp bunu enine boyuna incelediğimiz zaman bu temel ayırım bütün çıplaklığı ile önümüze serilir.

Toplumumuz, klasik batı toplumlarının bu gün içinde bulunduğu kapitalist toplum yapısına ulaşmak için geçmek zorunluğunda kaldığı klasik toplum evrelerinden geçmemiştir. Batı anlamında (kölelik ve feodalite) bize yabancıdır.

Bizde hâlâ etkisini sürdüren toprak ağalığı, büsbütün başka bir kategorinin artığıdır.

Batı anlamında feodaliteden geçmeyince, batı anlamında burjuvazi de söz konusu olamaz. O zaman, bizde sosyal sınıfların da batı anlamında ele alınması temelinden yanlış olur. Toplumumuzun, batı toplumlarından kuruluş ve gelişme bakımından temel ayrılıklar gösterdiği ortaya konulunca, batı anahtarlarının yerli kilitlerimizi açamıyacağı, batı formüllerinin yerli kalıplara uymayacağı gereği karşımıza dikilir. İşte Kemal Tahir, bu temel ayrılıklara değinerek, bizim için çıkar yolun ancak kendi öz yapımızı inceleyerek bulunabileceğini göstermiştir.

Kemal Tahir'in Türk toplum yapısı ile batı toplum yapısı arasındaki bu temel ayırımı gördükten sonra Marks'ın bütünlemeye ömrü vefa etmediği, Asya tipi üretim tarzına birden dört elle sarılması ve bunu inceleyip Osmanlı toplumu ile karşılaştırmaları için yetkili genç üniversite öğretim üyelerine açması, onların bu iş bütünü ile inceleyebilmeleri için konuyu destekleyen ve karşı çıkanların yapıtlarını salık vermesi, bu alanda memleket çapında inceleme ve yazışmaları sağlamak amacı ile bilimsel bir dergi çıkarmayı çok istemesi, bu konu ile ne kadar derinden ilgilendiğini göstermeye yeter.

Bu düşüncelerini gerçekleştirmek için çok çalıştı Kemal Tahir. İğne ile kuyu kazarcasına her şeye sıfırdan başlayarak geliştirmek, Kemal Tahir'in çevresine toplananlardan hiç birisinin işine gelmediği için, görev paylaşılmasında üzerine düşeni Kemal Tahirden başkası gereği

gibi yapmadı. Biri dergiyi çıkarmak üzere kendisine verilen parayı yedi. Oteki Osmanlı toplumuna A.t.ü.t. modelinin uydurulması işinde gerekli titizliği göstermeden acele kaleme sarıldı.. Kemal Tahirin en büyük şanssızlığı hem incelemeyi, hem de bu incelemeleri yorumlamayı yüklenmiş olmasıydı. Bir çokları, batıda olduğu gibi işin hep kolayına kaçıyor, inceleme yapsa da, gecesini gündüzüne katıp kendisini bütünü ile salt incelemeye vermiyordu. Elbette bunlar için yanılma da söz konusu olamazdı. Çünki her türlü yoruma sonsuza dek kulaklarını tıkamışlardı. Bu gibiler kendilerini kupkuru aktarmacılığa vermişlerdi. Kemal Tahir bu gibileri de uyardı. Uzun süreli derlemelere, çatırdayan toplumumuzun daha fazla dayanamıyacağını, elde edilenlerle başımıza yıkılmakta olan sosyal yapıyı payandalama çarelerine baş vurulması gerektiğini anlatmaya çabaladı, söz dinletemedi.

A.t.ü.t. çalışmaları gerektiğine inandığı günlerde Sultan Galief'in dramını ele aldı ve onu deşelemeye, A.t.ü.t. konusu ile Galief'in düşünceleri arasında bir parelellik bulunup bulunmadığının araştırılmasına girmişti. Galief'i yok edenler onun düşünceleri yansıtan bütün yazılarını da ortadan kaldırmışlar ve üzerinde tartışmayı da yasaklamışlardı. Ardından yıllar geçse de bu alana pek eğilen çıkmamıştı.

Kemal Tahir dost konuşmalarında şu noktayı sık sık belirtirdi: «İnsanın insanca yaşamayı sürdürebileceği, sömürüden arınmış en insancıl rejim, kuşkusuz sosyalizmdir. Batı toplumlarının kapitalizme ulaşabilmek için aşmak zorunda kaldıkları bütün evreleri toplumumuz aşmadan da, kendi özel gelişim çizgisinden yararlanarak atlama yapabilir. Üstelik toplumumuz batı toplumu yüz yıllardır dünyayı sömürerek yaşamını sürdürürken, altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu yaşamı boyunca eğemenliği altında topladığı türlü din, ırk ve dildeki toplumları batı anlamında sömürmeden, bir arada yaşatmasını bilmiştir.»

Klasik evrelerden geçmeyişimiz yüzünden bir yandan

sosyalizme atlayamıyacağımız düşünülürken, öte yandan, başındanberi batı anlamında sömürü düzenine gitmediğimizden ötürü sosyalizme daha kolay alışır görülmekte olduğumuzu durmadan tekrarlardı Kemal Tahir.

Her ne kadar bu düşünceler, Kemal Tahirin yayınlanmış romanlarında bütünü ile belirtilmemiş ise de, kendisinin özel konuşmalarında, dost söyleşilerinde işlenip geliştirilmiştir.

Kemal Tahir en yakın geçmişimiz Osmanlı toplum yapısının özelliklerini diyalektik ve tarihsel maddeci açıdan incelemede ve yorumlamada, son yıllara değin, hemen hemen yalnız kalmıştır denilebilir.

Ondan önce bu alana değinenler, ya tarihsel gerçeklerimizi bilmeden, kendilerine öğretilen yanlış bilgilere dayanarak yanlış değerlendirmelerle yetinmişler; ya da ırkçı, turancı açıdan konuya bakanlar peşin bir takım saplantılardan kurtulamadıklarından tarihsel akışı geriye döndürmek gibi ters bir çabaya girişmişlerdir.

Kemal Tahir, drama düşmüş insanı, kendini bildiği günden beri ele almayı iş edindiğinden, düşüncelerini çoğunlukla romanlarında, hikâyelerinde vermeye çalışmıştır. Ama, Kemal Tahiri salt yayınlanmış romanlarındaki düşünceleri ile ele almak ve bununla yetinmek, onun düşünce sistemini bölük pörçük ve eksik olarak vermek olur ki, bu da noksan ve belki de yanlış yorumlamalara yol açar. Nitekim ölümünden bu yana basınımızda Kemal Tahir üzerine yazılagelen yazılar, yapılan yorumların çoğu bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

Her ne kadar bir romancının, bir yazarın düşünceleri, onun yayınlanmış yapıtları incelenerek ortaya konursa da, çapı ömrüne sığmayacak kadar büyük olan yazar ve düşünürlerin düşünce sisteminin doğru olarak ortaya konulması için, yalnız yayınlanmış yazıları ile değil, bütünü ile ele alınmaları gerektiği kanısındayız. Bu da, ancak, düşünürün dost toplantılarında, her konu üzerine yaptığı konuşma ve tartışmalarının derlenip toplanması

iie gerçekleşebilir. Kemal Tahirin düşünceleri yalan yanlış yorumlamalara kalkışılmadan önce, onun düşünce sisteminin tam olarak ortaya çıkarılmasına çalışılmalıdır.

Bu da yakın dostlarına, Kemal Tahirle sık sık buluşup memleket ve dünya konuları üzerinde konuşup tartışma olanağını bulan mutlu kimselere, bu mutluluğa erişen yazar, incelemeci, tarihçi, edebiyat tarihcisi, sosyolog, psikolog, ekonomist, gazeteci, çevirmen, dilci, ozan, roman ve hikâye yazarlarına politikacılaia düşer. Kemal Tahirin düşünce sistemini tümü ile ortaya koyabilmek için elbet bu çalışma da yetmez.

Selim İleri'nin de çok doğru değindiği üzere Kemal Tahirin romanlarında geliştirdiği kadarı ile düşünce sistemini ortaya koyabilmek için, her şeyden önce romanlarının dar açıdan ve yüzeysel olarak ele alınmasından da kaçınılmalıdır.

Kemal Tahir, belgesel roman yaratıcılığında tarihimizi işlerken, elbet, hep gününü, gününün sorunlarını göz önünde tutarak, çelişkilerin çözümlenmesinin nasıl olacağını önererek çalışmalarını yürütmüştür.

Gerçek sanatçı, yapıtlarında çok eski zamanları işler görünse de, ashnda gününün konularını ele almaktadır. Kemal Tahirin romanlarını okurken de, yorumlarken de, bunu asla hatırdan çıkarmamak gerekir.

Kemal Tahirin sanatının her zaman gününe dönük olduğu, ancak günlük olayları dumanı üstünde iken işleme ve yorumlamanın çoğunlukla sanatçıyı yanılmaya sürükliyebileceğini belirten şu sözlerini buraya alıyoruz: «— Hiç şüphesiz sadece ve sadece güne açık olmak zorundayız. Hiç bir gerçek sanatçı gününü yazmamazlık edemez. Buradaki fark, günün meselelerine doğru olarak yanaşabilme farkıdır.

Sanatına gerçekten eğilen sanatçı, gündelik olayları okuyucusunun hiç şaşırmadan daha iyi anlayabilmesi, kavrayabilmesi için ortak meseleleri ve bilinen ortak olayları uzak yakın tarihden alarak, seçerek kullanır.

Yalnız gündelik olayları anlatmak sanatçıyı, bir ölçü kullanmak gerekirse, yüzde doksan beş yüzeyde bırakır. (Bin dokuz yüz altmış olayları sırasında Millî Birlik Komitesi üyelerinin tamamını sosyalist sanmak gibi.)

Geri kalan yüzde beşe gelince: Yani sanatçının büyük yeteneği, bilgisi, hazırlığı... Bu güçlü yanları ile gerçeği temelden, her yönü ile kavradığını saysak bile, bu kez de okuyucularının ezici çoğunluğu, bu gerçeği kavrayacak olgunluklarda bulunmayacaktır. Böylece tesbit edilmiş, üzerine eğilinmiş gerçek güme gidecektir. (1)

Her sanatçının yapıtları bütünü ile ele alınırken, kronolojik sırayı hiç gözden uzak tutmamak gerekir.

Bir sanatçının ilk yapıtları ile son yapıtları arasında belli bir düşünce ve sanat gelişimi olacağı olağandır. Her insan gibi sanatçı da olgunlaştıkça öze doğru yönelir. Yapıtlarındaki fazlalıklardan, gereksiz uzatmalardan arınır. Ancak, gençliğin verdiği gözünü budaktan esirgemez o deli fişek atılımlar budanırken, eski dinamizm de azalır. Kimi sanatçı en büyük çıkışını gençliğinde yapar, sonra ömrü boyunca bir daha o düzeye ulaşamaz. Bu gibiler genellikle mutsuzluğa, karamsarlığa, kısırlığa doğru sürüklenirler.

Çoğu sanatçı ise olgunlaştıkça ustalığı artar; yaratma gücü gelişir. Yapıtlarında kronolojik olarak bir başarı artışı göze çarpar. Bu tür sanatçılar mutlu ve verimli olurlar.

Kemal Tahir bu tür sanatçılardandı.

Dünyadaki tutarı elin parmak sayısını güç dolduracak kadar az olan bu tür romancılardan biri olan Kemal Tahir, ötekiler gibi önce yazacağı yapıtlar için araç ve gereç biriktirmiş, sonra bunları işlemeye koyulmuştur.

Başta da belirttiğimiz üzere bir sanatçının düşün ve sanat yanları birbirinden büsbütün ayrılmadığından, dü-

---

(1) Yeni Dergi — Haziran 1973, sayı 15 (Kemal Tahir'le konuşma — Selim İleri)

şün yanına değinirken sanat yanına da yer yer dokunmak zorunda kalınılmaktadır. Bütün büyük yazar ve düşünürlerin incelenmesinde bu, kaçınılmaz bir durumdur.

Kemal Tahir, Osmanlı toplum yapısını derinlemesine incelerken, bize yanlış belletilen bir sürü tarihsel gerçekleri ortaya çıkarmıştır. Bu arada Osmanlı toprak düzenini, kerim devlet anlayışını, çeşitli din ve ırklara karşı sınırsız hoş görüsünü incelemiş altı yüz yıl süren imparatorluğun yıkılışından sonra, kendisinden kopanların içtenlikle bu yıkılışa göz yaşı döküşlerinin nedenleri üzerinde durmuştur.

Türk halkını hiçe sayarak reform, evrim, devrim gibi çeşitli adlar altında, üstten zorla uygulanmaya çalışılan çeşitli batılı girişimlerin nasıl yüzeyde kaldığına, buna sinirlenenlerin halkı nasıl gericilikle suçlamaya kalktığına dikkati çekmiştir.

Bilindiği üzere insan yapısına ters gelen ilâçlar ve besin maddeleri organizmada allerji meydana getirirler. Tıpkı bunun gibi sosyal yapıya da uymayan formüller, toplumda allerji ile karşılanırlar. Nasıl birincide hekim, kusuru allerji gösteren bünyede değil de ona ters gelen yabancı maddede ararsa ikincide de aksaklık nedenini sosyal yapımıza uymayan batı uygulamasında aramalıyız der Kemal Tahir...

Kemal Tahirin romancılığı bir yana, —konuşmacılığı, yararlı, öğretici, etkileyici, düşündürücü, duygulandırıcı...— konuşmacılığı üzerinde ayrıca durulmalı, ve hemen hepsi dostlarının anılarında bulunan bu konuşmaları elden geldiğince derleyip toplamalıyız.

Düşünür Kemal Tahir, konuşmacılığı ile antik Yunan felsefesinin babası Sokrates'e benzer. On iki yıllık Çorum, Çankırı, Malatya, Nevşehir mahpus damları çilesini doldurduktan sonra geceli gündüzlü bütün dostlarına açık tuttuğu sofrası ölümüne dek dolup taşmış; gece geç saatlere kadar her konu üzerinde sürdürdüğü konuşmaların-

da çevresindekilere düşüncelerini anlatmış, onlara yeni perspektifler kazandırmıştır.

Kemal Tahirin bu orijinal ve tadına doyulmaz konuşmalarının, izleyebilmiş olanlar tarafından elden geldiğince yayınlaması gerekmektedir.

Kemal Tahirin evi, geçim zorluğu çektiği dönemlerde bile ardı arkası kesilmeyen konuklara sürekli olarak açıktı. Kemal Tahirin sofrası, son çeyrek yüz yıldanberi sürekli olarak sanat ve düşünle ilgili her konunun ele alındığı, memleket ve dünya problemlerinin tartışıldığı bir yerdi.

Kemal Tahirin evi, hiç kuşkusuz bir sanat ve düşün dergâhı, en karmaşık olayların yorumlandığı, en çetrefil konuların aydınlığa kavuşturulduğu bir akıl alma yeri idi. Çeşitli eğilimlerde herkes, her aydın, takıldığı konuyu gelip ona danışırdı. Bunlardan çoğu, söylenilene kulak vermeyip kendi bildiğine giderek sonradan çıkmaza girince, Kemal Tahire büsbütün bağlanırdı.

Kemal Tahir bilgeliğini yaşamı boyu okumasına, sistemli ve sürekli okumasına borçluydu.

Başlangıcındanberi Kemal Tahirin evi deyince insanın gözü önüne yerden tavanlara kadar dizilmiş, içleri silme dolu kitap rafları gelir; bütün varını kitaba yatırırdı.

Sağdan soldan, tereke satışlarından küteler, sandıklar dolusu eski kitaplar toplar, yararlı bulduklarını ayırır, bıkmadan okurdu. Kendince önemli bulduklarından notlar çıkarırdı.

Çalışma masasının üzeri, yatağının başındaki komodin sıra sıra kitapla dolar taşardı. Konuşmalarında elinin altında bulundurduğu kitaplardan pasajlar okur, konuşmasını belgelendirirdi.

Osmanlı toplum düzenini bütün ayrıntıları ile ortaya koymak için bıkmadan usanmadan yerli ve yabancı bütün kaynakları elden geçirirdi.

Kemal Tahir, gerçeklerimizin örtbas edildiğini, bize

tarih diye öğretilenlerin çoğu zaman gerçeğin tam tersi olduğunu, örnekler vererek gösterirdi.

Bu, aslında kurulu düzene düşün ve sanat bakımından tam bir baş kaldırmaydı. Kemal Tahirin tek başına bu baş kaldırmayı göze alabilmesi, yiğitliğinin ölçü tanımazlığını gösterir.

Düşünür Kemal Tahir'in olgunluk döneminde kaleme aldığı, düşünce sistemi ile ilgili, bir kaç yazısını bu arada sunmak istiyoruz:

Kemal Tahirin Ortanın Solu ve Türk Solu hakkındaki düşünceleri:

Kemal Tahir (Kurt Kanunu) adlı romanı Ulus gazetesinde yaymlanmaya başladığı sırada 17.121967 tarihinde Sadun Tanju ile yaptığı yazılı konuşmasında, roman hakkında gerekli açıklamayı yaparken Sadun Tanjunun bir sorusu üzerine Ortanın Solu ve Türk Solu hakkındaki görüşlerini şöyle belirtmiştir:

— Ortanın Solu hareketini ben şahsen politik hayatımızın en önemli dönüm noktası sayıyorum ve bu hareketten, Anadolu insanını gerçekten ilgilendirecek yerli dünya görüşünün çıkabileceğini umuyorum. Eğer bu ümit doğru ise, çok kısa zamanda ilkin ayırıcı gibi görünen bu hareket, giderek, bütün işe yarar güçleri toparlayacak ve ekonomik, sosyal, politik bir akım haline gelebilecektir.

Eğer bu başarıya ulaşırsak, bundan yalnız Türkiye değil, tarihsel şartları bize benzeyen yakın ve uzak toplumlar da yararlanacaklardır.

Memleketimizin tarihsel özellikleri böyle bir geniş ve kurtarıcı misyonu yüklenecek kadar güçlüdür. Her zaman olduğu gibi burada da tek yitirici düşman kendi kaytarmacılığımızdır.

Türk Solunun geçmisini 150 yıldır sürüp gelen, benim ikinci batılılaşma dediğim hareketin dışında sayamayız. Türk Solunun tarihi de ikinci batılılaşmamızı başarısızlığa mahkûm eden illeti taşır. Bu sakatlık, tarihsel şartları bize uymayan toplumlardan kalıp müesseseler alma ko-

laylığından doğmaktadır. Söz gelimi, «biçimde milli, özde sosyalist» diye bir kalıp söz vardır. Bu söz olduğu gibi alın dığı takdirde sosyalizm milli olamaz anlamı çıkar. Türk Solu, tarihinde, sosyalizmi maalesef böyle anlayarak kullanmak istemiş, yerli olmanın verdiği güçten bütün tarihi boyu yoksun kalmıştır.

Bugün klâsik sosyalist kitapların dilimize hemen tamamına yakınının çevrilmiş olması, Türk Solu hareketinin millileşmesini kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır. Bu kitapları, Türk gerçeklerine doğru, bilimsel olarak açmak gerekir. Bunu yapabilmek için memleketin gerçeklerini bıkıp usanmadan, aralıksız yeniden araştırmak, eleştirmek gerekir. Bence Ortanın Soluna düşen temel ödevlerden biri de budur. Türk sanatçılarının da bu kurtarıcı milli harekette yer almakta daha fazla gecikmemelerini beklerim. Anadolu insanı devlet kurucusu, savunucusu, yaşatıcısıdır. Bu korkunç bir özelliktir. Milli dehâ gibi bir şey. Refah devletini yaratmakta bu dehâdan bol bol faydalanabileceğimizi, politikacı gibi sanatçı da bilmelidir.»

İKİ BATI

Bu yazı, 24 Ekim 1970 de Kemal Tahir'in evinde banda alınan konuşmalardan bir parçadır. O gün yazar, «yarımakıllı gerçekçiler» üstüne «Yıldız Alacası» romanı üstüne «Umut» filmi üstüne ve «Batılılaşma» üstüne konuşmuştu. Batılılaşma konusundaki bu düşüncelerini Kemal Tahir «Yol Ayrımı» romanında daha da ayrıntılı geliştirmişti.

Batının Osmanlıyı batılaşmaya zorlayan unsuru teknik ilerilik değil. Hep teknik ilerilik diye gösteriyorlar. 1400 lerde palazlanmaya başlamış ve sonra batıyı ele ge-

çirmiş yeni bir insan türü. Kapitalist bir insan türü. O mana kadar batıda emsali bulunmayan bir tür bu. Batı için son derece özel, fakat ondan önce yok bu tip.

Feodaliteye son veren tip. Bu tipin varolması ve tarih yüzüne çıkmasının sebebi, dünyayı sömürmek. En evvel kendi ailesini sömürüyor. Ondan sonra komşusunu. Ondan sonra mahallesini. Sonra şehiri sömürüyor. Ondan sonra memleketini. Daha sonra da dünyayı sömürüyor.

Bu tür yeni bir tür.

Osmanlılara bazı bazı imkânsızlıklar elverdiği zaman bu batıdan gelenler diyorlar ki, bu bir toplu alma meselesi değildir. Bir yeni adam da yetiştireceksiniz.

Ki doğrudur. Asıl yapılması gereken odur. Türkiyede Batılaşma hareketinin imkânsız oluşu, bugün hâlâ müsbet sonuç vermemesinin sebebi, bizim bünyemizin, bizim toplumumuzdaki temel şartların o insanı yetiştirmemesidir.

Ne demektir batılaşmak? Batı sömürüsünü fırsat bulduğun her yerde hemen uygulamaktır. Eğer buna dönemiyorsanız batılaşmak neyin üzerine binecektir. Onun temeli ne olacaktır?

Gaddarlık edebilmek için batı anlamında sömürüyü mümkün ve faydalı saymak lâzım. İnsanlık için en onurlu durum saymak lâzım. Bunu saymıyorsanız, siz zaferi de kullanmıyorsunuz. Zaferi kullanıp nefes almazsanız sizi kim kurtaracak.

III. Selim devrinde ne batılaşmak ne de eskiyi istemek kurtarıcı olabiliyordu. Gerici dediklerimizin istekleri batılaşmayı gerektiren unsurları meydana getiriyordu.

Oyle bir yere geliyor ki Osmanlı... Eskiyi muhafaza etmek imkânsız. Batıda da bir alternatif, bir kuruluş yok. Ne de eski Osmanlıyı devam ettirmek, eski müesseseleri ıslahla o günkü dünyanın hakkından gelebilme imkânı var.

---

(1) Türkiye Defteri, Ocak 74 sayısından.

Bu imkân Osmanlının eline 1917 de geçebiliyor. 1917 de ikinci bir batı görünüyor. İşte o, ikinci batı; aynen almamak şartıyla 1917 Leninizmine, Çarlığın başına gelene iyi baksaydık. O zaman biz ayakta olsaydık. Yani 1907 de olsaydı o iş meselâ. Biz yedi sene vakit kazansaydık, birinci cihan harbine kadar.

O zaman bazı batılaşmacılar, batının bir batı olmayıp iki batı olduğunu; ilk tuttukları batının kendilerini kesin ölüme götürmesi karşısında ikinci batıyı denemenin mümkün olup olmadığını düşüneceklerdi normalman.

Aynen almak aynı ölümdür. O da batı ürünüdür. Diğerleri (İslâmcılık, Turancılık gibi) nasıl ölüme götürdüyse, aynen alınmış sosyalizm de Osmanlı bünyesi için ölümdür. O da bir batı ürünüdür. Aynen alıyorsunuz. Kendinize uyduramıyorsunuz. Kendi dertlerinize çare bulur hale getiremiyorsunuz. Olümdür o da. Başka türlü parçalanmak.

Fakat ikinci bir batının ortaya çıkmasına kadar Osmanlının bir kurtuluşu yok. Osmanlı açmazdadır. Hem batılaşmacılar açmazda, hem eskiye dönmek isteyenler açmazda. Ancak sosyalizmin yardımıyla açmaza düşmüş Osmanlı toplumu bir yere sıçrayabilirdi.

SOL BOLÜNMELER ÜSTÜNE KONUŞMA

Bu konuşma, Kemal Tahirle, 12 Şubat 1970 de Dr. Çetin Yetkin tarafından yapılmıştır. Dr. Yetkin o sıralarda «Türkiyede Soldaki Bölünmeler» kitabını hazırlamaktaydı. Aynı yıl yayınlanan kitapta Kemal Tahirle yapılan konuşmanın çok kısa bir bölümü (yirmide biri) okur önüne çıkabildi. Bu bölüm de konunun can alıcı özünü pek içermiyordu. Kemal Tahir bu konuşmanın bir metnini

«Türkiye Defteri» dergisine verdi. Derginin 1971 sayısının çıkamaması, konuşmanın yayınlanmasını bugüne kadar geciktirdi. «Türkiye Defteri»nin yayına geçer geçmez ilk görevi, yıllardır ağır deneylerden geçmekle kalmayıp, bu deneyler üzerinde «düşünen ve yeniden bir yerlere varma durumunda olan Türkiyeli aydına, okura bu konuşmayı sunmak oluyor. Kemal Tahir de, «düşünen ve eyleyenlerin sonuncusu» olmıyacak. Konuşmanın, 1970 şartları düşünülerek okunması, gündelik yanlış anlamları önleyecek niteliktedir.

— Ozellikle 1961 den sonra, Türkiyede gitgide gelişen bu sol bölünmeleri, en genel olarak, nedenler bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Efendim, 1960'a gelinceye kadar, sol fikirler etrafında, gerekli, yeterli tartışmalar yapılamıyordu; bildiğiniz sebepler yüzünden. Bu yapılamamak, yeni sol fikirlerin kapalı kalmaz zorunluğu, insanları hiç olmazsa belli ana çizgilerde mutabık gibi gösteriyordu. Ayrıca, eylemin olmaması da bir mahzurdu. Mahzurdur, çünkü fikirlerde mutabık gibi görünen insanlar bile eyleme adım attıklarından itibaren, büyük ayırımlar gösterirler. Aslında Türkiyedeki grupların çabuk toplanıp çabuk ayrılmalarının sebebi bence, Türkiye gerçeklerini hiç bilmemezden ayrıca Marksizmi de son derece kaba taslak, sığ, yalın kat bilmiş olmamızdırdır. Aslında Marksizm, kendi gerçeklerine dönmüş toplumcuların kullanacakları ve kullandıkça ustalaşacakları bir araçtır. Yoksa hazır kalıplar değildir. Bu söylediğim sözleri herkes tekrar eder ama uygulamaya geldiği zaman işte o ayrılıkların önemli noktalarından biri de yine burada, bu herkesin kabul ettiği sözlerde mey-

dana çıkar. Biz, Türk sosyalistleri olarak 1960 da, 1960 dan sonra Türkiye gerçekleri üzerinde, ve Marksizmin öğrenilip kullanılması üzerinde çok yetersiz olduğumuzu anladık. Bu şartlar, ayrılmayı, bölünmeleri zorunlu kılmıştır. Ve bana öyle geliyor ki ciddi çalışmalar yapılmadığı için, eğer böyle giderse bu iş bir yere takılmazsa, daha çok birleşmeler, yanlış birleşmeler, aldatıcı birleşmeler, daha çok parçalanmalar da göreceğiz.

— Şimdi, meselâ bunda kişisel nedenler görüyor musunuz?

— Evet, teorik meseleler birinci plâna gelmezse, o zaman kişisel meseleler birinci plâna gelmiş görünür ister istemez.

Bizim elli senelik sosyalist tarihimizde bütün meseleler maalesef, teorik plândan gelecek yerde, kişisel çekişmeler halinde görülmüştür. Bu da, teoriye kendi gerçeklerimizle yönelemediğimiz içindir.

Kişisel nedenlere dönüyor tabii. Teorik münakaşalar yapılamazsa, esaslı büyük teorik münakaşalar yapılamazsa, ister istemez, meseleler kişisel mesele gibi görünüyor. Aslında bunun da, temelinde, biliyorsunuz, toplumsal meseleler vardır, ekonomik meseleler vardır. Fakat hiç bir türlü biz bunu, kendi memleketimizin gerçeklerine, hatta Marksizmin politikada kullanılışından meydana gelen teorik meselelerine getiremedik. Kaba suçlamalarla geçti bu iş, moda suçlamalarla geçti. İşte kimine Troçkist dediler, kimine polis dediler, işte biliyorsunuz ne oldu. Uzun zamandan beri öyle geldi. Aslında, bence gruplaşmaların kolaylığı, aynı zamanda dağılmanın da nedenlerini taşıyor. Bir araya gelmemeleri gereken — Karakter bakımından, dünya görüşü bakımından, eylem anlayışı bakımından bir araya gelmemeleri gereken— arkadaşlar, günün birinde bakıyorsunuz yan yana gelmişler. Ve tabii böyle bir hazırlıksız, büyük bir teorik anlaşma sonucu olmayan bütün birleşmeler gibi, bu birleşmeler de biliyorsunuz insanların iç isteklerine, kişisel

isteklerine bağlı kalıyor. Kişisel istekler de nereye kadar götürebilirse işte oraya kadar götürebiliyorlar.

— Efendim, demin değinmiştim, hani emekçi kitlelerin, proletaryanın diyelim, kendisinin fiilen ağırlığını duyuramamış olması sol harekette, aydınlar arası bölünmelere yol açabilir mi sizce?

— Vallahi, meseleleri daha derinden, daha önemli surette görmek gerekir. Meselâ, —proletarya— kelimesi üzerindeki anlaşmamız gerekir. Bunun, teorideki yeri nedir, pratikteki yeri nedir, ona karşı batıdaki kullanış tarzı nedir, neye denir, bizde bu tam karşılığını bulmuş mudur? Türk proletaryası bugün halen, bundan on sene, on beş sene evvelki yahut yirmi beş sene evvelki durumdan tamamen farklı bir gruplaşma gösteriyor. En önemlisi, biliyorsunuz, sendika hareketleridir. Büyük bir parçalanma gösteriyor tabii bu da, biliyorsunuz. Büyük memleketlerde, büyük memleketlerde, büyük sendikaların bulunduğu memleketlerde, sendika adetleri yirmi yirmibeşi hatta geçmezken, bizde bin beş yüz sendika olduğu söyleniyor. Bizatihi işçi sınıfı, eğer birleşme, ayrılma kategorisi sayılırsa, o zaten bunu kendi içinde taşıyor

Başka bir özellik daha gösteriyor; tamamen bunun tersini ispatlıyor. Sendika şefleri, bugün federasyon ve konfederasyon şefleri diye karşımızda bulunan zevat, bu harekete gelişi güzel gelmiş adamlardır. Öyle oldukları halde senelerden beri aralarında hiçbir büyük kavga çıkmadan, sendika işini dostça yürütebiliyorlar.

— Yani bir kriter olmaz mı diyorsunuz?

— Yani iki türlü tandans gösteriyor bizim sendikacılarımız. Yani proletaryanın diyeceğiz — anlatmak için kullanıyorum — proletaryanın örgütlü durumu, iki çelişmeli durum gösteriyor: Sendika adedi bakımından son derece fazla bölünmüş, fakat merkez birliği bakımından büyük bir kavga göstermeden işi yürütebiliyor. Yani hem parçalanma var, hem parçalanma yok. Yani çok diyalek-

tik bir özellik gösteriyor. Binaenaleyh ona dayattığımız zaman, hem parçalanmanın nedenini, hem parçalanmaması gerektiğinin nedenini bulabiliriz. Yani öyle bir sonuç getirebiliriz gibime geliyor.

— On onbeş senedenberi proletarya değişmiş dediniz önde...

— Yani örgütlenmiş demek istiyorum.

— O zaman oldu. Bugünkü bölünmeler, temel olarak ta eskiden beri gelen örgütlenmelere dayanır mı, bölünmelere dayanır mı?

— Eskidenberi Türkiyede gruplaşmalar, hiçbir zaman fikirler üzerinde, yani Türkiyeyi iyice belirleyen, Türkiyede eylemi taşıyacak olan ana fikirler üzerinde olmamıştır. Binaenaleyh gruplaşmalar, bu sebepten de, küçük üniteler halinde cereyan etmiştir. Aslında illegal partilerde de çok küçük üniteler vardı ve yetersiz insanlar vardı. Bu, teorik bir platform üzerinde bulunmamak, teoriyi gittikçe ilerletmemek, teoriyi pratiğe uygulamamak meselesinden dolayı böyle oluyordu. Ve sürekli parçalanmalar oluyordu. O zaman da sürekli parçalanmalar oluyordu. Artık bir daha birbirinin yanına gelmemesi gerekecek kadar birbirlerini suçlayan grupların tekrar, bir— iki sene sonra bir araya geldikleri görülüyordu; çünkü suçlamaların mesnedi de yoktu. Suçlamalar, biliyorsunuz, kişisel kızgınlıklara falan dayanır gibi göründüğü içindi. En ağır suçlamalardan sonra, gene bir araya gelebiliyorlardı. Yani birbirlerini ihanetle, polislikle itham eden insanlar, pek âlâ bir araya gelebiliyorlardı. Bu aslında, gruplaşmaların, ayrılmaların birleşmelerin, esaslı, ciddi bir temele dayanmadan yapılmakta olduğunu gösterir. Aynen bu durum, açık örgütlenmeler başladıktan sonra da devam etti. Çünkü temelde hiç bir değişiklik olmadığına göre bu gizli olan vukuat, aleniyete çıktı. Daha çok insan karıştığı için daha çok gruplaşmalar oldu.

— 1961 den sonraki nisbi özgürlük havasından sonra ortaya çıkması, aslında bu özgürlüğün bu işi...

— Ortaya çıkarmasıdır yani. Yoksa adamlar değişmediler .Yeni fikirler gelmedi biliyorsunuz. Bütün gelen fikirler, sümmettedarik gelen fikirlerdir. Katiyen Türkiyenin gerçeklerini belirlemez fikirlerdir. Her biri bir parça gerçek taşıyor tabii. Gerçeklerimizden bir parça taşıyor ama, bunu sistemleştirecek ne bir insan yetişti, tek başına, ne de bir grup çalışması yapılabildi. Herkesin sözünde gerçek payı var. Zaten galiba herkesi yanıltan da bu gerçek payı oluyor, yani büsbütün gerçeğe dayanmasa insanlar kendilerini toparlarlar. Ama gerçek bir şey söylediklerine de iyice inandıkları için, o zaman tabii küçük gerçekler üzerinde kalmış, onlara sımsıkı yapışmış, bunlardan sisteme gidememiş insanlar, zaman zaman, kolayca birleşip, kolayca dağılıyorlar, kolayca ayrılıyorlar, gruplaşıyorlar.

— Bir şuçlama öne sürülüyor. Bu gibi bölünmelerin deniyor, bir nedeni de, eski sosyalistlerin Türkiye İşçi Partisinin içine girememeleri, şu veya bu sebepler, dolayısı ile Türkiye İşçi Partisi dışında, kendi bildikleri havayı okumaları. Suçlama bu! Siz bu şeye ne dersiniz? Yani, eski—yeni sosyalist meselesi çıkıyor ortaya.

— İşçi Partisinin kurulma özelliği göz önünde tutulursa, ve ilk davranışlar göz önünde tutulursa, eski sosyalistleri suçlamak pek haklı olmaz. Bir kere, eski sosyalistler için belli bir takım doğru ölçüler olmak gerekir. Bir partinin kimler tarafından kurulduğu son derece önemlidir. Eski sosyalistler, kendileri, başlarından bir sürü mesele geçmiş tecrübeli insanlar sıfatı ile, her önüne gelen insanın kurduğu bir örgüte kollarını açıp koşamazlar. Zaten ne olduğu bilinmeyince, bunu nasıl yapsınlardı? Ayrıca da, biliyorsunuz, bunu çok önemli ve gerçekten genişleyebilir ve çok şerefli bir iş olabilir zanneden yeni yetme arkadaşlarımız da, başka politik mahzurları da gözönünde tutararak eski sabıkalı dediklerı arkadaşları partiye almakta mahzurlar gördüler, başlangıçta. Sanki Türkiyede bütün olup bitenler gayrı meşru sayıldığı hal-

de bu arkadaşların mahkûmiyetleri sadece meşrûymuş gibi, sanki o mahkemeler de kanunlar, kıtı kıtına ve doğdoğru uygulanırmışcasına, eski mahkûm arkadaşlarını yahut adamları, kendilerine zararlı gördüler ve bunları alamıyacaklarını, özür olarak ileri sürdüler.

— Onu söylerken, şunu da ileri sürüyorlardı: Hatta Hasan Hüseyin Korkmazgil şöyle diyordu: «Yahu girersem, Partiye zarar gelir. Bak bu daha meşruiyetini ispat etmek...»

— Kendini çok büyük sayıyor da Hasan Hüseyin... Yani, zannediyor ki o birini çökertirim.

— TİP de de aynı şey var.

— Ha tabii, biliyorum, onun için... Herkes evham içinde olduğundan ölçüp biçemedikleri için tabii öyle düşünüyorlar. Ne diyeceğim, bütün bir devre gayri meşrulukla suçlanmış oluyor. İçinde yalnız sosyalistlerin muhakemesi meşrudur denemez tabii. Böyle bir hükme kimse giremez, kimsenin de bunu getirmeye hakkı yoktur. Bu sebepten...

— Özellikle 50 60 arası değil mi o havanın görülmesi?

— Ha, değil mi yani? Aslında herşeyin yeniden muhakeme edilmesi lâzım gelir. Ayrıca tabii gerçeği arama alışkanlığımız olmadığından, hiç kimse de bu mahkûmiyetlerin asıl dosyalarını, biliyorsunuz — Nazımın bir iki dosyası müstesna — araştırmadı da. Yani, nasıl bir mahkeme kurulmuş, bu mahkeme nasıl ceryan etmiş, kararlar neye müstenitmiş, bunlar da araştırılmadı; çünkü lüzum görülmedi. Herkes her şeyi çok iyi bildiği için, ayrıca bir şey okumaya da ihtiyaç kalmadığından, uzun zaman da okuma âdetimizi bıraktığımız için... Okuma yazma yeteneğimizin de var olduğu belli değil böyle meselelerde. O sebepten, başlangıçta fayda umdular, eski arkadaşları bu işe karıştırmamakta...

— Neye fayda umdular, bunun bir nedeni olmalı?

— İşte söyliyeceğim, yalnız yeni arkadaşlar değil

yalnız yeni arkadaşlar faydalı bulmadılar bunu, meselâ bizim doktor Hikmet Vatan Partisini açtığı zaman «sabıkalı adam istemem» dedi, en çok hapiste yatmış kendisi olduğu halde.

Şimdi bunu bir marifet, bir kurnazlık sayıyor insanlar. Zannediyorlar ki, büyük bir iş var, bu işin hissesini başkalarıyla bölüşmemek gerekir.

— Bir nevi başta kalmak şeyini seziyormusunuz? Yani başta kalmak değil de meşhur...

— Tabii, biraz rahatlık istiyorlar. Aslında tecrübelilerin büyük bir gücü de yok. Onu da size söyliyeyim yani, bizim büyük bir gücümüz yok. Biz gelsek de onlardan daha iyi bir şey biliriz iddiası yanlıştır Böyle bir iddia yok çünkü. Ne biliyorsak, 1960 dan bu yana meydana koyduk ve hiçbir şey bilmediğimiz anlaşıldı. Bu da önemli bir şeydir biliyorsunuz, bir şey bilmediğini bilmek de çok büyük bir marifet doğrusu. Yani, onu bilmeyenler de var aslında. o sebepten, böyle bir yanlışlık oldu, ben asıl o yanlışlığın şeyine takılıyorum. Yani, bir kerre, hepsi bir araya gelirler miydi? Gelselerdi kaç gün kalırlardı? O da ayrı bir mesele ya. Bugünkü ayrılmalar siz gördüğünüze göre. Çünkü herkes herşeyi denemiş Türkiyede de, olmuyor bazı şeyler. Nedeni de aranmıyor. Başlangıçta Türkiye Sosyalistlerinin, hangi suçlamalar altında ceza yedikleri, bu suçlamaların bugün, 1960 dan bu yana ne kadar komik kaldığı üzerinde durulmadı. Yani asıl abdallık odur.

— Grev...

— Ha, grev... Grevi düşünmek, grevi aklından geçirmek suçtu ki, bizim mahkumiyetimiz de falan grev de yoktu da, Sabahattin Alinin kitaplarını, serbest satılan kitaplarını ,oku diye birine vermek suçu ile, 15 seneye mahkûm oldum ben, Sabahattin Ali de o sıra yedek subay olarak üniforma ile orduda bulunuyordu. Biz, Sabahattin Alinin kitaplarıyla orduyu isyana teşvik suçundan on beş seneye mahkûm olduk. Buna karşı adamlar

bu durumu meşru saydılar. Değişmez, hala bu gün değişmez sayıyorlar, biliyorsunuz buna karşı da bizim arkadaşları yani. Bu işle uğraşmış arkadaşlar da, gerçekten büyük bir iş yapmışlar gibi «elbette, tabii, biz legal partide ne yapalım» falan da diyorlar yani, başka hiç öğünecek bir şeyleri olmadığı için söylüyorlar her halde onu. Yoksa komiktir yani, bütün mahkûmiyetler yukardan aşağı komediden ibarettir. Hiçbir zaman kanunlar yürümemiştir .Zaten ne farkeder değil mi?

— Şimdi ben bunu başka bir açıdan şöyle düşünüyorum: TİP'in, en azından kurulduğu zamanda çok ürkek bir davranışı oldu. Bu ürkek davranışta hatalı olarak bu yola gidildi. Acaba bunlar toplansa ne olacaktı?

— Hiç bir şey olmazdı. Yani yeni bir şey getiremezdik biz. İşte belli meydandaki adamlar canım, bugün kalem oynatanlar belli. Hiç fikirleri yok adamların, zor bizim fikrimizin olması doğrusu. Olmazdı da. Nasıl olacak yani? Gerçekleri araştıramıyoruz, fikrimiz nereden olacak?

— O bir nokta da... O şekilde düşünmek ayrı da. Benim şimdi size söylemek istediğim...

— Çok doğru söylüyorsunuz. Zaten o çekingenlik şeyden de belli... İşçi partisi kurup ta sosyalist parti, yani sosyalist işçi partisi diyememek. Biliyorsunuz ondan bile çekindiler. Çok sonraları o kelimeyi kullanabildiler. Halbuki başından sosyalist partisi demiş olsalardı, o zaman meydana getirdikleri bünye yerine oturmuş sayılacaktı kısmen. Işçi partisi dedikleri, işçi sınıfı da gelmediği için çok aykırı düştüler.

— Anlıyorum, benim takıldığım nokta şu oluyor: 27 Mayıs ihtilâli olmuş. 50 den 60'a kadar geçen süre kınanıyor alabildiğine. Bu arada bir sürü mahkûmiyet var. Bu mahkûmiyetler asla kınanmıyor. Ve burada Türkiye Işçi Partisi, 70 dan sonra gelişmeye başlayınca bu ortamdan istifade etmiyor. Çünkü bu gün TİP'e yapılan suçlama sen eski sosyalistlerle ilişkini kestin de temize

mi çıktın? oluyor. Hiç bir ilişiği yok. Halbuki bu şekilde kendisinin sosyalistliğini kabul ettirmiş olacaktı. Benim takıldığım nokta bu.

— Ama kabul etmiyor. Sosyalizme yanaşmadı ki başından. Başlangıçta yanlış çizdiniz mi çizgiyi, ebediyen yanlış gider, düzeltemezsiniz. Yani bir yerde itiraf edip suçunuzu, hatanızı düzeltemezsiniz, mümkün değildir. Hem sosyalistlikten kaçacaksınız, hem sosyalistleri savunacaksınız, böyle şey olmaz. Kendileri bakımından tutarlı davrandılar. İşçi sınıfı gelecekti. Hesap şuydu: Parti sendikacılar tarafından kurulmuştu. İşçi sınıfı gelir, 50,-000 kişi. Bir buçuk yahut bir milyon kadar sendikalı işçi varsa bunun elli bini gelir. Bu elli bin gelince de bir işçi partisi olur. İşte aidat da alınırsa ayda elli bin lira eder. Bu elli bin lira ile bir iki dergi mergi çıkarılır. İşte mektup falan yazılır... Yani gül pembe görerekten her şeyi. Şu kadardan şu kadar da mı gelmez diyerek... Bütün bu zorluklar asıl bizim batılılaşma hareketini tabii, batılılaşma hareketinin bir kolu da, sosyalist harekettir

Yani laikliğin yanı sıra, sosyalizmi biz, tıpkı Batılılaşmacılarımızın Batılılaşmayı aldığı gibi aldık. Binaenaleyh her gelen dergi, bize yeni fikirler getirecekti ve bizim, Batıdan hiç farkımız olmadığı için aynen kullanacaktık onları biz! Vakta ki, Batıda, bizim için hazır fikir olmadığı anlaşılınca, kıyamet koptu. Bütün bu hayrolalar mıştık. Biz gözü kapalı. Batıdaki fikri alalım da yerleştirelim. Buna da alışmamıştık. Biz gözü kapalı Batıdaki tirelim. Buna da alışmamıştık. Biz gözü kapalı Batıdaki fikri burda tekrar ediyorduk. Halbuki eyleme meyleme girince, delikanlılar melikanlılar, gelince, yarın sokaktaki meseleleri söz konusu edince, bunların hazırı, her gelen dergide çıkmıyor artık. O zaman, zihnimizi ikinci bir melekeye alıştırmamız lâzım beliyor. Hiç birinde böyle bir hazırlık yoktu bunların. 1965'e gelinceye kadar, bizde de yoktu. Dünyada bir tek sosyalizm var, o da bilimsel sosyalizm diyorlar. Halâ da bu lâkırdıyı söyleyen var Tür-

kiyede. Onlar işte, hani mumyalaşmış adam iyice. Onun kafası hiç işlemiyor; erken bunamaya dönmüş, «Bir tane sosyalizm vardır, o da bilimsel sosyalizmdir» diyor. Yani 1860'da Marks'ın yazdığı sözleri, aynen burda kullanacağız diyor. Yani hiç onun üzerinden geçmeden, ondan yeni bir keyfiyet çıkarmadan. Kendi gerçeklerimizle onu karşılaştırıp, ondan bir fikir, bir aydınlık almaya, gerekli ayırmaya lüzum görmeksizin, hazır diyor. Onun için, Sartre söylemiş diye böyle koştuk biz, bilmem Althusser söylemiş diye koştuk, Garaudy söylemiş diye koştuk: Müslümanlıkla sosyalizmin karşılaştırılmasını, herif kitabını yazdı da saçma sapan bir kitap Garaudy, ondan öğrendik. Biz, müslümanlık da bizim günümüzdeki mesele biliyorsunuz. İçinde yaşadığımız mesele, bizzat evimizdeki mesele. Binaenaleyh, vakta ki, Batıda hazır kalıp olmadığı anlaşıldı, o zaman tabii, çil yavrusu gibi dağıldı hazır kalıp adamlar. Kimi askerlerin kayışına yapıştı, kimi bilmem nereden, dışardan el peyda etmeye uğraştı. Tabii o zaman herkes, kendi aklı sıra, kendi yolüna gitti.

— Şimdi bir de teori pratik çekişmesi yapıyorlar? Bu teori pratik çekişmesine siz ne dersiniz?

— Teori pratik çekişmesi, Türkiyede şudur: Bence Türk sosyalistleri, Türk sosyalist hareketi 1922'de, 20 de başladığı söylenir, serapa pratikle doludur. Hiç teorisiz pratiktir bu. Halbuki biliyorsunuz, hangisi hangisinden çıkar, yumurta mı tavuktan meselesidir bu. Yanyana bulunacaktır ve birbirlerini besliyecek, birbirlerini büyütecek, birbirlerini aydınlatacak, birbirlerini yalınlaştıracak, birbirlerini faydalı kılacaktır. Bizim, 1920'den... Bu gün 1970'dir, tam elli yıllık sosyalist tarihimiz vardır, bu sosyalist tarihte Türkiye gerçeklerine yönelmiş iki tane makale bulmanın ihtimali yoktur. Basıdan duyduğumuz bir iki basma kalıp ayeti tekrar etmekten başka. Buna karşılık, mahya asmaya kadar, beyanname dağıtmaya kadar, donanmaya isyana teşvik etmeye kadar sonsuz eylem vardır. Bu gün için de eylem fazladır, hem çok

fazladır. Eylem, teorisizlikten dolayı sefil bir eylemdir, çoluğun çocuğun ölümüne sebep olan bir eylemdir ve her halükarda övünülecek bir eylem değildir. Kimin idare ettiği belli olması için, teorinin çok sağlam oturması, yerli sosyalist teorinin son derece sağlam okunması gerekir. Nasıl ölçeceğiz? Ne ile ölçüp biçeceğiz eylemin doğru olup olmadığını? Eylemin, bizden mi olup olmadığını?

— Nereye gittiğini...?

— Evet, tabii, çünkü bu şey diyorlar, duyduğumuz doğruysa çok ince hesaplara dayanıyormuş. Eğer yalan değilse okuduklarımız. Lenin için söylüyorlar «dün erkendi, yarın geç» diyor. Korkunç bir ölçü koyuyor ortaya adam. Yirmi dört saat içinde bir şeyi kesinlikle tayin ediyor demek. Bunu tabii, her halde rüyaya yatıp tayin etmiyordur. Her halde teoriden tayin edilecek.

— Milli Demokratik Devrim tezinin daha ziyade genç lik arasında yayılmasının nedeni?

— Bütün dünyada, biliyorsunuz, gençler, son zamanlarda bir takım bilir bilmez eylemlerin içine giriyorlar. Her halde bunu ileri sürenler de bu delikanlılarla yakın teması olan insanlar. Onların hoşuna giden sözü söylüyorlar, onlar da hoşlanıyorlar. Benim de hoşuma, giden sözü söylediklerinde ben de hoşlanıyorum doğrusu. Her halde tutmasının sebebi bu olacak. Yani, aslında gerçeği aramıyorlar, karşısındakinin hoşuna gideni söylüyorlar gibime geliyor.

— Bu Aydınlık Dergisi içindeki son ayrılık için ne düşünüyorsunuz?

— Gayet normaldir bu. İki adam uyuşamazlardı zaten. Nasıl yanyana geldiklerini bilmiyorum. Neden geldiler? Mukadder olan şeydir ayrılık onlar için.

— Onun da temelini kişisel olarak görüyorsunuz demek?

— Kişisel tabii, ne olacaktı? İşte suçlamalara bakın, ikisini de aldık, baktık, okuduk. Yani bunlar şimdi mi çıkmış? Daha evvel bunları kişilikleri belli değil mi

imiş? Niye bir araya gelmişler de sonra ne olmuş o zamandan bu zamana? On beş sayı çıkarmışlar bir arada. On beş sayıdan sonra mı yeni bir durum meydana çıkmış? Yo... Eski adamlar, eski durum.

— Efendim, bu... Evet, buyurun...

— Türk solunu, 27 Mayıs olayı, 27 Mayıstan sonraki dönem tabii fenersiz yakaladı. Fenersiz yakaladı, iyi de oldu. Çünkü, neyimizin olmadığını anlattı bize. Ben, 1960 dan bu yana olan sosyalist eylemleri, sosyalist olayları, sosyalist davranışları, sosyalist gruplaşmaları, müspeti göstermesi bakımından değil, neyin olmıyacağını göstermesi bakımından değerlendiriyorum. Yazıları da öyle değerlendiriyorum. Yani, «aman bu doğruymuş değil. «aman bu yanlışmış» işini meydana koyabildi ancak. Parti de böyle. İşçi Partisi de, neyin yapılmaması gerektiğini ispatlayabildi ancak. Ve tabii bu ters anlamda çok büyük faydası oldu. Böyle bir ortam olmasaydı, biz hâlâ çok şeyler biliyoruz zannedecektik memleket hakkında. Tabii seçimi kazanacaktık da, ve kazansaydık ne olurdu? kazanılmaz ya yani kazansaydık gözünüzün önüne geliyor mu ne biçim olacaktık? Tersinden şimdi ne olmadığımız, neyi bilmediğimiz, neyi yapamıyacağımız falan anlaşılıyor ki bu da son derece önemli bir faydadır tabii. Gelecekler için, neyi yapmamaları lâzım geldiği meydana çıkıyor bu suretle. Hiç olmazsa yeniden aynı hatalara, eğer akıllanırlarsa düşmezler.

— Deneme yanılma metoduyla...

— Yanılma metoduyla, evet. Yalnız o çıktı ortaya. Başka hiç bir şey çıkmadı. Çünkü bütün ileri sürülen fikirlerinin yanlış olduğu anlaşıldı aşağı yukarı.

— Bu bölünmelerde, hâkim çevrelerin ne derece etkisi olmuştur acaba? Bölünmeleri hızlandırmak mı, şey yapmak mı?

— Şimdi hâkim çevrelerin etkileri müspet olsaydı çok ağır baskısı olurdu, bu tertip ağır bastılar, düşman karşısındaki geçici dayanışmayı sağladığı için, parçalan-

maları önlemek gerekirdi. Demek ki, yeterince baskı yapamamışlar.

— Yahut yapmamışlar.

— Tabii yapmamışlar. Gayet tabii yapmamışlar. Yapmaya da lüzüm kalmadı çünkü. Biliyorsunuz, bizim idareci kadrolarımız, ancak, geniş halk kitlelerinin akmasından korkarlar. Meselâ 1950'de, Demokrat Partiye bu derece büyük bir akın, bir yaslamış olacağını tahmin etmiyorlardı, Halk Partısının bir kısım şefleri. Bunun tehlikesini, bir kere de 1930'larda gördüler, Serbest Partide. Biliyorsunuz yer yer. Ve orda, seçime gitmeye de cesaret edemediler. Bundan daima korkmuşlardır. Bunu araştırmışlardır: Belki de bir yerde, bunun böyle olmayacağını da kestirmişlerdir. Onun için de, baskı yapmaya lüzum görmemişlerdir. Ama büyük bir akım olsaydı, yani, çok büyük bir akım olsaydı, o zaman, herhalde baskıyla maskıyla uğraşacaklardı bir şey yapmaya çalışacaklardı.

— Şimdi iddialar var: Bu (milli demokratik) devrim tezi, nihayet, küçük burjuvazinin işine yarayan, emekçi halkın işine hiç bir şekilde yaramayan bir tezdir deniyor. Siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

— (Millî demokratik devrim) meselesini, eğer diktaya bağlıyorlarsa, tabii çok büyük yanılgı içindedirler. Katiyen diktadan Türk sosyalizminin, Türk işçi sınıfının, Türk emekçi kitlelerinin yani, alnının teriyle ekmeğini çıkaran insanların kazanacağı hiç bir şey yoktur. Hele, açık seçik teorik yol bilinmedikçe, ona bir tedbir düşünülmeden önce. öyle bir tıkanıklık istemek, hiç bir hesaba sığmaz bilmiyorum, herhalde bir hesapları vardır ama, o hesap, aklın alacağı bir hesap değildir - binde bir ihtimalde, bir fayda olur, bir yerde çabuklaştırır falan da denilemez. Denilemez, çünkü öyle bir hazırlık yok Türk emekçi sınıfının önderliğini üzerine almış adamlarda, adamların fikriyatında.

— Bu Doğan Avcıoğlu'nun grubunun...

— Doğan Avcıoğlunun... Doğan Avcıoğlunun, son de-

rece yanlış bir yerde, zorlatmada olduğuna inanıyorum. Kitabından da bellidir. Maksatla yazılmış bir kitaptır: Kendisine yakışmıyacak bir kitaptır. O yoldan bir yere gidilemez. Ayrıca, Türkiyenin şartlarını da, meselâ Yunanistanın şartlarına benzetmekte büyük hata vardır. Hem iç şartlarını, hem dış şartlarını. Onlar hevesleniyorlar, fakat katiyen yanlış bir hevestir.

— Bu Filipin tipi demokrasi iddialarına ne diyorsunuz?

— Biz Filipin değiliz tabii.. Biz, çok büyük insan potansiyeline sahip, dünya imparatorluğu kurmuş ve bu imparatorluğu, dünyada emsalı bulunmayacak bir ustalıkla çekip çevirmiş bir milletiz. Bizi katiyen, ne Filipine, ne Kûbaya, ne Mısıra benzetmekte büyük hatalar vardır. Türk milleti, son derece, son derece sezgisi güçlü, belki bilgisi az, fakat sezgisiyle bilgisizliğini iyice, zaman zaman örten bir toplumdur ve tarihsel insan birikimi bakımından, katiyen başka milletlere benzemez bir toplumdur. Onun için böyle (karma yönüne) getirilen lâflarla belirlenemez, Türk toplumu, Anadolu Türk toplumu. Bu sebepten, katiyen benzetme söz konusu değildir. Türk insanı, daha eskiden de, bütün entellektüellerin çok büyük namussuzlukları yuttuğu devirde, Türk halkı yutmamışdır. Ne ittihat Terakki namussuzluğunu yutmuşlardır, ne de... Sonrakileri yutmuşlardır, biliyorsunuz.

— Filipin tipi demokrasi ile ilgili olarak şunu sormak istiyorum. Araç olmak şartıyle, parlamento içi mücadeleyi, hani buna parlamanter ve demokratik mücadele diyorlar ya, bunu kabul ediyorsunuz her halde.

Bir şeyi de söyliyeyim size daha önce. Buraya gelmeden önce bunu da konuşalım. Filipin biçimi demokrasi var. Filipin biçimi sosyalizm de var. Ondan da korkmak lâzım. Bizim 1960 sosyalist (!) anayasamızın nereden geldiği üzerinde de, biraz dikkatle durmamız gerekir.

— Biraz daha açıklar mısınız?

— İşte açıklanması.. Türk toplumunun büyük mücadelesinin isteklerinden mi gelmiştir, yoksa tepeden mi inmiştir? Bunun üzerinde de dikkatle durmak lâzım. Bu gün dünyada sosyalizm üzerinde de bir takım spekülâsyonların yapıldığı, bilhassa askeri cuntalarla oynanan bir takım sosyalist oyunlar olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır. Biliyorsunuz, birdenbire 1960 da herkes sosyalist kesiliverdi. Halbuki, sosyalizmi aklından geçirenleri kahrediyorlardı bu memlekette. Nâsır da sosyalizmden bahsediyor, biliyorsunuz.

— İhtilâlle iktidara geçmek...

— Oldürmek möldürmek biliyorsunuz. Irak'ta yapılanı biliyorsunuz. Onun için, bu kadar kolay değil bu işler. Yani bu kadar basite getirilecek işler değil. Daha derinlerini araştırmamız lâzım ve biz bunu yapacak güçteyiz: Biz, Ganadaki baldırı çıplak kabile değiliz. Bu günkü parlamento sistemi ve bu gün içinde bulunduğumuz hürriyeti de, Türk aydınlarının hak ettiği iddia edilemez. Biz bu mücadeleyi de yapmış değiliz. Bize bu, bahşedilmiş bir şeydir. Hak etmedik biliyorsunuz.

— Aslında ben onu şu şekilde değerlendiriyorum: Sosyalist kişilerle ve sosyalist akımla ilişiği olmayan, fakat küçük burjuvazinin büyük burjuvaziye karşı kendini daha güvenli kılması için bu yola baş vurması.

— Biliyorsunuz, tehlikesi olmadıkça, en rahat rejim hürriyet rejimidir. Eğer bir şey silip süpürmiyecekse, silip süpürme temayülü göstermiyorsa. Ne zaman Faşizm geliyor batıda batı ki, demokrasinin, sınıf meselesinin falan kaynağıdır ne zaman geliyor? Artık yürütemedikleri zaman, demokrasiyi yürütemez hale geldikleri zaman...

— Ben şu soruyu sorayım size: Son Devrim Gazetesinde, Doğan Avcıoğlunun bir yazısı çıktı; özet olarak şöyle diyor. Faşizm gelir diye korkuyorsunuz. Devrimcinin görevi Faşizm içinde de vardır. Bir defa bu görevimizden kaçınıyoruz bu bir, ikincisi şunu söylüyor, «iktidar,

bu günkünden gerici bir iktidar olamaz .Dolayısıyle, bundan daha kötü bir şey olamaz, ne gelirse gelsin, dolayısıyle siz yanlış olarak değerlendiriyorsunuz.»

— Hep böyle zannettiler. Hatta Almanya'da da Yahudiler, Büyük Yahudiler, paralı Yahudiler de böyle zannetti. Herkes böyle zannetti. Ve Almanyada komünist partisi iki milyon âzâsı olduğu söyleniyordu o zaman üç ay duramaz bu herif, diyordu, bu yalanlarla. Böyle getirdiler Hitleri. Almanya ne ödedi bilmiyorum ama, dünya ne ödedi biliyoruz. Almanya ayrıca ne ödedi bilmem Ama dünyanın ne ödediğini; yani yalnız Almanyayı ilgilendirmedi, bir de dünyayı ilgilendirdi, biliyorsunuz ne biçim ilgilendirdiğini. Hep böyle getirildiler. Böyle getiriliyorlar «Bir şey olmaz, bir şey olmaz, merak etme hiç bir şey olmaz, hiç bir şey olmaz.» Diye getiriyorlar. Evet, bereket, mahiyetlerini meydana koyuyorlar, yani neyi istediklerini açıklıyorlar. Onlar onun içinde de çalışıyorlar. Biz çalışamayız. Onlar çalışırlar ben eminim. Hem rahat çalışırlar onlar!

— Bu biraz sosyalistlerin de, yani sosyalist olarak ortaya çıkan ve öyle sanılan kişilerin de, kendi mensup olduğu, fiilen mensup olduğu sınıfları çünkü sosyalistler burjuva, yahut küçük burjuva kökenlidir bilinçli veya bilinçsiz olarak, bu yolla, sınıf ideolojilerini savunmaları olmuyor mu?

— Valla artık onu kendileri kontrol etmelidirler. Aslında insan sosyalist oldu mu, kendi sınıfını değiştirmiş olması gerekir. O zaman tabii ne olduğu belli olmaz, çünkü sınıf değiştiren sosyalist ister aristokrasiden gelmiş olsun, hatta isterse Batı feodalitesinden gerçek Baronlardan gelmiş olsun, (meselâ Aragon gibi) şuuraltıyla sosyalist olmazsa, zaten biliyorsunuz, neyi savunduğunu kendi de bilmez. Ama şuuraltıyla sosyalist olmuşsa, artık onun menşei söz konusu değildir. Çünkü onu şuuraltı savunur. Yani bazı şeyleri iter, bazı şeyleri kabul ederek şuuraltının böyle bir yanıltma gücü de vardır, doğru

volda tutma gücü de... Bir misâl gerekirse köylü yazar yahut köylü ressam diyorlar biliyorsunuz, gerçek yazar ve gerçek ressam olunca köylülük söz konusu olmuyor. Niçin menşeini ileri sürüyorsunuz? Asker yazar, mühendis yazar demiyoruz da, meselâ köylü yazar ne demek? yazar olmuşsa olmuştur artık. Ama arada bir köylülüğü tutuyorsa, eh o zaman tabii yazarlığı da o kadar zayıf oluyor. Sosyalist de böyle. Arada bir küçük burjuvalığı yahut burjuvalığı tutuyorsa, demek şuuraltıyla sosyalist olmamış. Biliyorsunuz, şuura katiyen güvenmemek gerekir. Şuur, cenabet, her zaman kontrol edemez bizi.

— Bizde bu durum var mı?

— Valla ben bu şeyin üzerinde durmadım. Adamları böyle bir tahlilden geçirmedim doğrusu Ama, küçük burjuva tandansı, yani genellikle konuşuyoruz bu küçük burjuva sözünü, bizdeki küçük, burjuvayı karşılayan orta sınıf halk tandansını gördüm insanlarda, çok görüyoruz. Kişiliklerine son derece bağlıdırlar. Hatalarını kolay kabul etmezler, bilgisizliklerini örtbas etmeye çalışarak daha büyük belâlara kendilerini götürürler... Bunlar, orta sınıfın yarı aydının belâlarıdır. Hep kazanacağım diye yapar da, bütün zarar eder bu yüzden. Böyle davranarları çoktur. Belki de o sizin söylediğiniz sınıfî bir dürtüşlemelidir. Ama bunların hepsi, bütün dünyada orta sınıflardan geliyorlar, hiç değilse, babası, iyice kalifiye işçi olsa dahi, çocuğunu okutma imkânını bulmuş oluyor ve okumuş olan, yani, Sorbonu bitirmiş delikanlı artık «trans» anlamında da proleter olamıyor. Onun için de, Fransada büyük kargaşalık oluyor sosyalist örgütlerde. Halen işte bir tanesinin dedikodusunun içine girdik. Aslında, okumamış olsa da, kendi kendini yetiştirmiş bir kalifiye işçi olsa ve partinin bazı kademelerinde, politik, örgütsel ödev alsa ve bu ödevde beş sene işçi olarak çalışsa ne kadar proleterlik kalır? Vakti yoktur ki artık. Hani sekiz saat zaten, Batı fabrikasında sekiz saat işte çalışıp ondan sonra okumak, ondan sonra parti işi almak,

ancak amatör bir çalışma olur. Eğer profesyonel bir parti çalışması yapıyorsa, ilgisini kesmesi gerekir. Eğer büyük başarı gösteriyorsa partinin içinde, parti örgütlerinin içinde, büyük siyasi görüş kuvveti gösteriyorsa, o zaman tamamen uzaklaşmıştır, başka bir keyfiyet olmuştur. Ona bürokrat mı diyeceğiz, yoksa buna teknisyen mi diyeceğiz, ne diyeceğiz yani? Başka bir keyfiyet olmuştur, bu beş sene içinde, değişir yani. Ne kalacaksa?

Ha şey kalır belki, işçi problemleri geldiği zaman, işte kendi hayatının hatıralarından, neyi nasıl kabul eder, yadırgar falan, bunları bilir. Bu da bir ihtisas işidir. Hep kullanır yani onu, o kadar.

— Şu ana kadar hep ayrılıkların nedenleri ve ayrılıklar üzerinde durduk. Bütün bu grupların, sizce birleştiği nokta var mı? Varsa, nelerdir?

— Bütün grupların birleştiği noktalar, en son hesaplaşmada iyi niyetle konuşursak, iyi niyetlidirler. Yani dış görüşün aksine. Yani dış görünüşte iyi niyet görünmüyor pek de, fakat diyeceğiz ki yani, eh hepsi de iyi niyetlidirler. Ama biliyorsunuz, iyi niyet büyük bir fayda sağlamaz, kargaşalık dönemlerinde. Aslında iyi bir devredeyizdir. Gerek gruplaşmalar, gerek gruplaşmaların çabuk bölünmeleri, ümitsizliği değil, ümit verir açıdan kabul edilmelidir. Asıl büyük gruplaşmalar, asıl sağlam gruplaşmalar, sağlam teorik temeller üzerinde o teorik temellerin denediği ve uygun düştüğünü gördüğü eylemler üzerinde meydana gelecektir. Bütün dünyada da, başka türlü olmamıştır. En evvel biliyorsunuz, kabataslak birleşiliyor. Birleşebiliriz, beraber yürüyebiliriz zannederek, iyi niyetle birleşiliyor. Ondan sonra, birdenbire, küçük meselelerde büyük ayrılıklar baş gösteriyor, ve büyük parçalanmalar baş gösteriyor ve bu parçalanmalar, parçalanarak devam ediyor. Başka türlüsü yok. Çünkü, teoride biliyorsunuz, insanlar bir yerde gerçeği bir kerre ele geçirdiği zaman, onu artık, değişmez bir şekilde muhafaza edemiyor. Çünkü gerçek de değişkendir, insan da

değişkendir, tabii fikirler de, bunlara dayandığı için, değişkendir. Her değişkenin üçü, üç unsur da değişken olunca, ister istemez bu, yeni parçalanmalara, ondan sonra, yeni gruplaşmalara gidiyor. Hiç aklım almaz, nasıl oluyor da Molotof'a Kuruçef derdini anlatamıyor: Bir yer geliyor da, anlatamaz oluyor. Eskiden biliyorsunuz, anlatamayınca, öldürüyorlardı birbirlerini. Bereket versin, Birinci Cihan Harbinden, İkinci Cihan Harbinden sonra, öldürmüyorlar artık. Ama, ikisi de aynı kitapları okumuşlar, ikisi de Rus gerçeğine yahut Sovyet gerçeğine aynı açıdan bakmışlar, uzun süre, aynı büyük örgütte, sorumlu örgütte arkadaşlık etmişler. Bir mesele geliyor karşılarına, mısır mı ekelim, bilmem ne mi ekelim diye, bize geldiği kadar, oradan Molotof'a sabahtan akşama kadar, gece sabaha kadar, bütün sözünü dinlediği, itibar ettiği arkadaşları tabii bunu kandırmıyorlar ya, karmanyolaya da getirmiyorlar hani yanlış bir soru sorup ta ağzından lâf alarak - bunu ikna etmeye çalışıyorlar, aylarca. Olmuyor. Mümkün değil tabii imkânsız canım! Yani aynı örgütte uzun süre çalışmışlar Tito'yla, ikna etmenin imkânı yok Tito'yu. Tito da onları ikna edemiyor. Aynı şey, Çin için de söz konusu: Mao Çe Tung'la karşı karşıya geliyorlar; ikisi de Marksizmden bahsediyor. İkisi de belki aynı «istasyon»ları söylüyorlar ama ayrı ayrı mânâlar çıkartıyorlar.

— Bizde, bilhassa bazı genç arkadaşlar, bu uluslararası bölünmelerin de etkisi olduğunu da önce sürüyorlar ve taraf tutmamız gerektiğini söylüyorlar.

— Mümkün tabii canım, etkilemez mi? Etkileyecek... Ha o başka. Şimdi taraf tutma meselesi... Türkiyede taraf bulmak, dış taraf tutma meselesini ben anlamıyorum. Yeterince tuttuk bir şey yapamadık. Biz çok fazla taraf tuttuk. Bizim tarihimiz ayrıca, yalnız dış taraf tutmak, kendi tarihimizi tutmamak tarihidir aynı zamanda. Hem burjuvalarımızın, hem sosyalistlerimizin tarihi budur. Şimdi artık yeni baştan, eski denenmiş ve bizi bu çuku-

ra getirmiş bir şeyi sınamak aptallık olur. Evvelâ kendi tarafımızı tutalım da bakalım sonra, onlardan fayda mı görürüz zarar mı görürüz, onu düşünürüz. Çünkü bizim iki ana ceryan vardı bir zamanlar. Stalinle beraber olanlarla, yahu aman dur hemen ne oluyor falan diyenler de Troçkist suçlaması altına girmişlerdi. Kimileri bu suçlamayı kabul ettiler. Kimileri reddettiler. Fakat mutlaka, birisi Stalinist, öbürü Troçkistti. Ondan sonra Türk sosyalisti biz görmedik... Biz de öyle, binaenaleyh bu denenmemiş bir şey değildir. Denenmiştir, onun için de fayda görülmemiştir. Büyük zararlara uğradık. Türkiyeyi unuttuk, şeyle uğraştık... Hala da dergilerimize bakın, asıl okunacak, okunmaya değer, aklı erer yazılar ve çoğunluk yazıları, Kübada şöyle olmuş da, bilmem Guavera böyle yapmış da, öteki bilmem ne etmiş de, Cezayirde bilmem ne olmuş, falan filan yazılıdır. Çünkü daha çok onlarla ilgileniyoruz, ondan, kendimizle ilgili değiliz. Belki de kendimizin her şeyini biliyoruz çok iyi yeni bir şey öğrenmeye ihtiyacımız olmadığından mı, bilmiyorum. Yani her halde böyle bir hadir bizim halimiz. Onun için, delikanlılara tavsiye etmem dıştan taraf tutmayı. Aman yazın, yazın ya, delikanlılara katiyen tavsiye etmem diye yazın. En evvel yerli olalım da, ondan sonra düşünürüz ne yapıyorlar.

— O zaman şu iddiayı öne sürelim: — Şahsen ben de aynen sizin dediğiniz gibi tartışıyoruz aramızda Efendim işte Türkiyeye özgü sosyalizme geliyorsun, böyle şey yoktur, bilimsel sosyalizm falan. Buna geliyorlar, evet Buna bağlandıkları vakit ne diyorsunuz?

— Valla şimdi iki türlü... Bu berbat bir şey biliyorsunuz. Bütün dünyada, bunu politik olarak oynuyorlar. Yerli oluyorsunuz... Arsıulusallık mı diyorlar ne diyorlar ona?.. Uluslar arasılıktan vaz geçiyorsunuz diyorlar adama. Beynelmilelcilikten, yani enternasyonalizmden vaz geçiyorsunuz diyorlar. Enternasyonalizmi tutarım diyorsunuz, milliyetçi olmuyorsun, sen kozmopolit oldun di-

ve tutturuyorlar. Bunu politik suçlama olarak söylüyorlar, daima dışarda ve bundan kurtulmanın ihtimali yoktur. Nasıl olsa birinden birine düşüyorsunuz. Bunun için katiyen kulak asmamak lâzım, böyle basma kalıp suçlamalara. Evet, hem yerli olacağız, hem enternasyonalist olacağız. Yerli olmazsak, enternasyonalist olamayız diye de bir lâf var, biliyorsunuz. Her yerde söylenir, edebiyat için de söylenir, her şey için de. Ben Rusyaya gittiğim zaman bana sordular. Çin meselesi hakkında ne düşünüyorsun diye. Ben dedim ki onlara: Neresidir Çin? Nedir? Yani bir madde midir bu? Gök yüzündeki bir mesele mi? Nasıl sen Çini bilmiyor musun dediler bana. Yahu benim haberim yok. Çin ne demek dedim yine. Çin, böyle külâh mıdır? Sonra gök yüzüne attığımız şeylerin içindeki maddelerden biri midir yoksa? «Yahu Çin» Dediler. «Çin!» «Mao Çe Tung?» Yahu dedim, siz bana Türkiyeyi sorsanıza, niye boyuna Mao Çe Tung'u soruyorsunuz? Ne ilgim var benim onunla? Benim Mao Çe Tung'la, sizinle olan ilgim rast gele iki memleketle olan ilgimdir. Bunlar beni fazla ilgilendirmiyor. Benim işime yarar mısınız, yaramaz mısınız? Siz birbirinizi öldürüyormuşsunuz, kesiyormuşsunuz, katiyen beni ilgilendirmiyor! Her halde bir sosyalizm yapıyorsunuz. Aklımın ermediği bir şey yapıyorsunuz. Bu beni ilgilendirmiyor. Aman bu hale düşmiyeyim diye uğraşıyorum dedim. Edebiyatçılarla konuşurken aynen böyle söyledim. Her halde bir alet olacak Çin dediğiniz, dedim. Bu Sputnikte kullandığınız bir alet olacak dedim. Aklım ermiyor benim buna dedim. Onlar boyuna bana «Yahu Çin!» Dediler. «Mao Çe Tung» dediler. Neme lâzım yahu bunlar benim dedim. Biz daha Türkiyeyi öğrenemedik. Mao Çe Tung neme gerek!...

— Efendim, siz böyle bir çalışma yapsaydınız nelere dikkat ederdiniz, nelere ağırlık verirdiniz?

— Valla şimdi bunu, bu günden yarına, hani birden, en canalacak noktasını düşünmeden, yani üzerinde iyice düşünmeden söyleyemem. Ama, bir şeyi söyleyebilirim.

Sanıyorum ki faydalı olur: Türk gerçeklerini, bizim gerçeklerimizi biliyor muyuz? Bizim gerçeklerimize yönelmiş miyiz? Yönelmişsek, yöneldiğimiz kadarıyla, biz bunu faydalı kılabiliyor muyuz? Bu günümüze ve geleceğimize faydalı kılabiliyor muyuz? Yaşamımızı böyle ayarlayabiliyor muyuz? İşte benim üzerinde duracağım en büyük söz bu olurdu. Yani, Türk gerçeğimize dönük müyüz? Bu gerçeği ne kadar biliyoruz? Bunu yansıtan eserleri hazmedebildik mi? Bunlardan yeni sonuçlar çıkarabiliyor muyuz? Bence ilk ve her zaman yapılabilecek iş bu olacak. Şimdi, tekrar tekrar okuyoruz, bakıyoruz; o kadar kendimizi batının benzeri, tıpkısı saymışsız ki, Marksın ve Engelsin eserlerindeki. — ki biz, onları ezberlemeye çalışıyoruz, çünkü bu biraz da idrâk edemediğimizden, yani hafızlık yaparsak bir şey elde ettiğimizi zannettiğimizdendir her halde, dikkat ettim şimdi daha iyi farkına varıyorum yalnız Orta Doğu ve Osmanlılık, Doğuculukla ilgili bütün satırları geçmişiz. Çünkü kesinlikle ilgimizi kesmişiz kendimizden. Biz batı ile eşiz ve batıdaki kanunlar aynen bizdeki kanunlardır. Bunun kabul etmişiz. Niçin dikkat edelim o zamana a canım Marksın Osmanlılık üzerinde söylediği bir lâfa? Biz Osmanlılıktan çıkar yol aramıyoruz ki Fransadaki çıkar yol bizim yolumuz olmuş. Hele Mustafa Kemalcilikten sonra biliyorsunuz, tekrar dönülmiyecek! Harf değişiklikleri falan filân... Biliyorsunuz, tarihle ilişiğini kesmiş bir toplumuz. Tarihle ilgisini kesmesi bir toplumun aslını inkâr etmesidir. Bin beş yüze yakın kitap çıkarmış Hasan Ali Yücel denen adam! Osmanlı klâsikleri yok içinde. Yahu 1941 ile 43 arası Yunanistan işgal altındaymış. 24 cilt olarak Evliya Çelebiyi basıyorlarmış. Üç cildi kalmış. Bu üç cildi de faşist işgali altındayken basıp bitirmişler Daha bizde basılmadı. Enayi mi Yunanlılar? Eşek mi? Ve biz akıllı mıyız? Anladınız mı şimdi? Tabii şimdi bin temel eser çıkarıyorlar, görüyorsunuz. Dört yüz bin el yazması kitap varmış kitaplıklara konulmuş, halen kitaplıklarda. İki yüz

bin de matbaa baskısı kitap varmış kitaplıklarda. Daha iki yüz bin de Anadoluda perakende olduğu söyleniyor. Tabii bizi gittikçe kozmopolit yetiştirdiler. Bilmiyorlar arkadaşlar, şimdi tarıyorlar. Marksta Engelste ne çıkacak yakın şark, doğuluk meselesi, Osmanlılık meselesi üzerine neler söylenmiş, bunları araştırıyorlar. Halen haberimiz yok daha, çıkacak, çıktığı zaman bir küçük broşürü zor doldurur sanırım. Geçenlerde söylediler. Çinden bir kitap Mao Çe Tungun bir kitabı çevriliyormuş. Osmanlı İmparatorluğuna ait bir satırmış, çıkartılmış kitaptan, gereksiz görüldüğü için... Tasarruf ediyorlar akılları sıra.

— Ben sizin fazla vaktinizi almıyayım. Başkaca dikkatimi çekmek istediğiniz konu?

— Vallahi işte... Bakın: Bölünme teorisizlikten geliyor. Teorik tabanda oturamadığımız için bölünüyoruz. Teorisizlik, gerçeklerimizi bilmemekten geliyor. Bir defa siz bundan çıkartacaksınız meseleyi. Gerçeklerimizi bilsek, teori kendiliğinden gelecek zaten. Başarılar. Siz bunları düzeltirsiniz artık.

●

Bu arada, Kemal Tahir'in musluk başlarındakilerce nasıl unutturulmıya çalışıldığının en somut örneğini verelim:

2 Kasım 1973 tarihli (Günaydın) gazetesinde «06 Ankara» köşesinde, Orsan Öymen (50. ci yıl gaflar ve TRT) başlıklı yazısında:

«TRT'nin yayınladığı «Radyolar ve Televizyonda Cumhuriyetin 50. yıl dönümü programları» adlı broşüre yanlışlıkla girmiş bulunan, (Cumhuriyet dönemi ise, Türk romancılığında toplumsal boyutun derinliğine ortaya çıktığı dönemdir. Ancak bu dönemde yer alan, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Orhan Kemal gibi romancılardan televizyonda söz edilip edilmemesi konusunda, önceden yukarıdan «olur!» alınması gerekecektir.) notunun altını çizerek belirtmektedir. Bizdeki sansür zihniyetine en yeni ve acıklı örnek olduğu için, biz de bu satırlara üzülerek değindik.»

Zühtü Bayar'ın, (Nazım Hikmet üzerine) adını taşıyan kitabının (Nazım Hikmetin gözü ile Kemal Tahir) başlıklı bölümünde yer alan gerçeklere aykırı değerlendirmelerine değinmek istiyoruz:

Once, Nazım Hikmetle Kemal Tahirin arkadaşlıkları, Züktü Bayarın yazdığı gibi, gerçekten 1938 yılı Harp okulu olayı sırasında — başlamış değildir.

Kitabımızın, (Kemal Tahirin yaşamı) bölümünün, (Kemal Tahirin gençlik yılları) dönemini kapsıyan sayfalarında de belirttigimiz üzere, bu iki büyük sanatçının tanışmaları ve dost olmaları 1934'e kadar uzanır.

Kemal Tahir, Nazım Hikmeti yakından tanımadan önce, Babıâli yokuşunda çeşitli gazetelerde çevirmen, yazar ve sekreter olarak çalışan yetenekli bir gençti. Nitetim, Zühtü Bayarın yukarıda değindiği kesin kanısı ile, yazının az ilerisinde 1935 de Kemal Tahirin Nazım Hikmetin Şişlideki evinde, onunla yaptığı röportajı, o zamanın başka dikkati üzerlerine çeken bir takım yazarlarıyla da sürdürerek küçük bir kitapçık içinde yayınladığını yolundaki bildirisi, çelişmektedir. Zühtü Bayar'ın adını vermediği bu kitapçığın, Kemal Tahirin 1936 da Yeni Kitapçı yayını olarak çıkarttığı, (Namık Kemal için diyorlar ki!) adlı, ilginç röportajı olduğunu sanıyoruz.

Zühtü Bayarın, Nazım Hikmet — Kemal Tahir dostluğu üzerine ileri sürdüğü ikinci yanlışı da, birincinin Kemal Tahirin elinden tutup, eski deyimle onu, «rahle-i-tedrisinden geçirerek» yetiştirmesi; eski eşi Piraye hanıma yazdığı mektuplarda ondan, «şimdilik deli dolu bir oğlan, ama, ileride adından önemle söz ettirecek» diye kehanette bulunmasına dayanarak, onu sıfırdan ele aldığını bildirmesidir. Şüphesiz Kemal Tahir'in, Nazım Hikmeti Bâbâlide tanıması, onun düşünce yapısı, dünya görüşü, sanat anlayışını temelinden etkilemiştir. Ama bu etkileme, hiç bir zaman, sıfırdan başlatma, biçiminde olmamıştır. Tanışır tanışmaz, aralarında, çok sıkı bir dostluğun, başladığı kesinlikle bilindiğine göre, başka türlüsü de dü-

yünülemez. Kemal Tahir'in ünlü dostu Nazım Hikmetin etkisinde kalarak daha önce kullandığı (Tipi) yi bırakıp, (Benerci) soyadını, 12 yıldan uzun, mahpusluk döneminde, kullandığı bilinmektedir. (Kemal Tahire mahpusaneden mektuplar), tek yanlı da olsa; bu arkadaşlığın, öyle pek öğretmen — öğrenci ilişkisi biçiminde olmadığını, iki tarafın da biribirini etkilediğini göstermektedir. İşin asıl üzülünecek yanı, bu mektupların bir çoğunda, Nazımın, Kemalin kendisine gönderdiği mektupların çok etkileyici olduğunu ve bunları toplayıp daha sonra ona vereceğini bildirmesine rağmen bu yazıların hiçbir zaman ortaya çıkmamasıdır.

Olayları abartmadan ve objektiflikten ayrılmadan değerlendirmeye çok dikkat etmeliyiz. Hele bizim gibi toplumsal gerçekleri ve kişi ilişkileri sürekli olarak alt üst edilmiş, saptırılmış toplumlarda buna titizlikle uyulmalıdır.

Zühtü Bayar 1950 yılı genel affı ile özgürlüklerine kavuşan iki dosttan Nazım Hikmetin belli nedenle yurt dışına gitmek zorunda kalışından sonra, Kemal Tahirin onun ardından, onun hakkında susmuş olmasının, ileri geri, çeşitli yorumlara yol açtığını yazarak ,büyük şairin bu sususa çok kırılıp küstüğü kanısında olduğunu belirtmektedir. Oysa Nazım Hikmet'in ardından Kemal Tahirin, onun, mahpushaneden kendisine gönderdiği mektuplarını olduğu gibi yayınlaması, bizce, bu dostluğa ne kadar önem verdiğini belgelemiştir.

Kemal Tahirin yalın gerçekçilik konusunda ne kadar titiz olduğu ve düşüncelerinde hiçbir duygusallığa yer vermediği iyice bilinmedikçe, dostu Nazım Hikmet'in ardından bu sususu elbette yalan yanlış bir takım yorumlara yol açabilir

Kemal Tahir sanat alanında enternasyonalizmi, sanatçıyı bütünüyle yutan ,dipsiz bir bataga, ya da yanılgıdan yanılgıya sürükleyen bir seraba benzetirdi. Günümüz ortamında enternasyonalizmi düpedüz maskelenmiş bir

kozmopolitizm olarak nitelerdi. Sanatçının içinden yetiştiği ortama, hele bizim gibi toplumlarda ölünceye dek göbeğinden bağlı olduğunu ve bu bağı koparır koparmaz, sanatçılığını yitireceğini söylerdi. Büyük Türk şairi Nazım Hikmetin yapıtları arasında, üzerinde en çok durulup incelenmesi ve örnek alınması gerekenlerin (Şeyh Bedreddin Destanı) ile (Memleketimden insan manzarları) olduğunu bildirirdi. Nazım Hikmet'in şiirde yaptığı en büyük devrimin (İnsan manzaraları)nda görüldüğünü, ondan sonraki şair kuşaklarımızın bu kaynaktan gerektiği ölçüde yararlanarak açtığı çığırda yürümelerini önerirdi.

Kemal Tahir, Nazım Hikmet'te sezgi gücünün olağan üstü gelişmiş olduğunu, erişilmez sanat doruklarına bu güçle kolaylıkla eriştiğini belirtirdi hep.

Kemal Tahir şair dostunun ve kara gün arkadaşının şiir yeteneğinin doğal kudretine hayrandı. Yalnız, bu doğal yeteneğin onun sanat çalışmalarını derinlemesine sürdürüşüne engel olduğu kanısındaydı. Nazım Hikmet'in sanatı üzerine olan düşüncelerini büyük dostunu yitirdikten sonra da yazmamış olması, yine de bu dostluğa yürekten bağlı bulunmasından ve anlayışsız ellerde yazacaklarının yanlış yorumlara yol açması korkusundan ileri gelmiştir.

İki büyük sanatçının arasında meydana gelmiş ve şimdi tarihe mal olmuş bulunan bu büyük ve saygıdeğer dostluğu, daha çok hırpalamamak için, biz de bu kadarla yetineceğiz.

●

TEORİ VE TEORİSİZLİK ÜZERİNE KEMAL TAHİRİN DÜŞÜNCELERİ: (*)

Teorisizlik şemayla yetinme halidir. Aldatıcılığı şemanın da ana hattıyla önemli gerçekler taşımasındadır. Şema pratikte insana yardımcı olamaz. Ancak teori çalışmala-

(*) Türkiye Defteri, Ocak 1974.

rında yararlıdır. Ana gerçekler pratikte insanı başarıya götürdükleri kadar yanıltırlar da... Şema ile şemanın izinde teori çalışmaları —işe yarar pratikte, işe yarar gerçekleri aramak— arasında ters yüz farkı vardır.

Teoriden kaçmak, (bir anlamda şemalarla yetinmek), kendi gerçeklerinden kaçmaktır.

Gerçeklerden kaçmak ise ancak kaytarmakla açıklanır. Kaytarmak namussuzluk olduğuna göre, bütün teori kaçakları ister istemez, bilir bilmez namussuz davranışa karışırlar.

Devrimci teori olmadan devrimci eylem olmaz amma, devrimci Şema ile pekâlâ devrimci olmayan eylem olur. Bir çok eylemcileri devrimci olmadıkları halde, kendilerini devrimci saydıran yanıltı buradadır.

Şemalar tecrit edilmiş bilimsel araştırmaların yararlı araçlarıdır. Gündelik eylemlerin değil...

Şematik kalmak, devrimci olmaktan çıkmaktır. Bundan şüphelenmemek insanda devrimci sezi bulunmadığını ispatlar.

Şema çıplak fikre fikir spekülasyonuna, teori aksiyondaki insana dayanır. İkisindeki sahici gerçek bu açıdan değerlendirilmelidir. Şema insan unsuruna dayanamamış olabilir. Teori insansız olamaz. Bu açıdan teoriden kaçmak, insandan kaçmak anlamına gelir.

En güçlü teorilerin en güçsüz yönleri şematik kalmış yönleridir. Şemalar, teorilerin derinleşmemiş bağlantıları için ne kadar faydalıysa, teori olarak alındıkları zaman da o kadar zararlıdırlar.

●

Kemal Tahirin Kasım 1969 da (Yeni Edebiyat) dergisine (kitaplar üzerine) başlığı altında yazdığı ilginç satırlara değinerek, onun kitaba verdiği değeri belirtelim:

«Son yıllarda memleketimizin kitap basım ve satışlarında önemli yükselme olmuştur. Basılan kitapların içinde her çeşit fikir akımının, en üstün eserlerin, dünya klâ-

siklerinin, modern edebiyat denemelerinin en değerli örneklerinin bulunması, hele memleketimiz gerçeklerine yönelmiş fikir ve edebiyat eserlerinin Türk okurlarınca büyük ilgi görmeye başlaması bu artışın önemini kat kat arttırıyor.

Kitapların çeşitli olması okurlar için büyük faydalar sağladığı gibi, bir takım zorluklar da meydana getirir. Çıkan kitapların hem yazar, hem çeviren bakımından güvenilir olup olmadığının kesinlikle bilinmemesi, okuyuş sırasının kestirilememesi bu zorlukların başında gelir. Batıda bunu önlemek için edebiyat ve sanat dergileri çıkarılmakta, yargılarına güvenilir yazarlarca okurlar aydınlatılmaktadır.

Kitaplarımız, batıdaki örneklerine bakılarak hiç pahalı sayılmaz. Hele son zamanlardan bu yana, en pahalı kitap sanat eserleri bir şişe rakıdan, hatta garson bahşişinden daha ucuzdur. Özü bakımından kolay eskimez, uzun süre baş vurulur kitaplarda bu ucuzluk kat kat artar.

Okurlarımız son yıllarda kendi gerçeklerimizle ilgilenmeye başladılar. Çok önemli bir aşama olan bu davranış batı kopyacılığı, batıdan hazır fikir kalıpları alarak dünyaya bunların açısından bakma alışkanlığımızdan yavaş yavaş kurtulduğumuzu gösterir.

Kendi gerçeklerini bilmeyen, sürekli ilerlemedikleri için onlardaki değişmeleri gözden kaçıran topluluklar bocalamaya mahkûmdur.

Tanzimattan bu yana batı kopyacılığı ile uğraştık. Zorluklardan kurtuluş yolunu bulduğumuz ileri sürülemez. Dünya fikir ve sanat âleminde olup bitenlerden hiç bir toplum habersiz yaşayamaz. Mesele, yabancı kültürle yetinmemek. Onları kendi gerçeklerimize doğru değiştirip aşmaktadır. Sadece kopyacılıkta kalmak, bilmemek kadar korkuludur.

Bilimsel eserlerde sonuçların günlük politika çıkarlarına göre değiştirilmesi ne kadar kötü ise, edebiyat eser-

lerinin de gerçekleri bazı politik faydalar için değiştirmeye, gerçeğin bir yönünü saklamaya öylece hakları yoktur. Gerçekleri oldukları gibi söylemek, hele yazabilmek bu günkü dünyada batının özgürlükleri ile öğünen toplumlarında bile, yazarların kişisel bağlantıları bakımından hiç de kolay değildir. Türk düşünür sanatçıları ise bu gün konu seçmede ve seçtikleri konuda dilediklerini yazmak hakkına sahip bulunuyorlar. Bu pek de hak edilmemiş olağanüstü dönemde, gerçeklerimizi Türk halkına ulaştırmak için yararlanamazsak hiç bir özür bizi suçluluktan kurtaramaz. Gerçeği değiştirmek ancak yasaklı dönemlerde bağışlanabilir.

Çok yararlı kitaplar çıkıyor. Bunların çoğu sırası geldikçe tekrar tekrar baş vuracağımız, bizi günlük hayatımızda uyaracak, aydınlatacak, bize yön gösterecek değerli eserlerdir Bunların yaşayışımızda yaralı olabilmeleri, birer küçük (Ev kitaplığı) na sahip olmamızla mümkündür. Bu günkü dünyada en zor şartlar altında yaşayan insanlar için bile, evlerin gerçek süsü, en değerli bibloları, boş duvarların en yaraşığı, insanlığımızın gerçek onuru kitaplarla dolu raflardır.

Bu raflar, okumaya vaktimiz olmadığını sandığımız en bunatılı sıralarımızda bile, bizi okumaya zorlar, alıştırır.

Sürekli olarak kitap okumayan herkes, kim olursa olsun, kaç Fakülte bitirmiş bulunursa bulunsun, yine de kara cahildir.

Bugünkü Türk yayımcıları, kitabın içi kadar, dış görünüşüne de özeniyorlar. Onları gerçekten değerli sanat eserleri halinde bize sunmaya çalışıyorlar.

Nufusumuz otuz beş milyona yaklaşıyor. Günlük gazetelerimizin baskısı gibi kitap baskımız da, başka memleketlere bakarak yüzümüzü kızartacak kadar azdır. Bu azlık, yazarların bütün hayatını eser vermeye harcamalarını imkânsızlaştırıyor. Sadece yazacağı eserleri düşünerek yaşayamayan hiç bir sanatçı ne kadar yetenekli

oluısa olsun, büyük eser veremez. Büyük eser verməyen toplumların dünya fıkir ve sanat âleminde yeri yoktur.

Vefalı kitap okurları, genellikle bütün kitap severler, kitap satışımızı ancak, evlerinde birer kitaplık bulundurarak artırabilirler. Her yeni kitap rafı, komşularımızı, dostlarımızı kitap almaya, bunları biriktirmeye zorlar. Bu da okumayı sağlar ve yaygınlaştırır.

Bir toplum için en büyük facia, okuma yazma bilmeyenlerin yüzde çoğunluğu değil, okuma yazma bilenlerin okuldan çıktıktan sonra artık kitap okumamalarından meydana gelen gizli kara cahilliktir. Kişisel ve toplumsal zorluklarımızın hakkından, gerçeklerimize yönelmekle gelebileceğiz ve bunun çıkar yolunu kitaplarda bulacağız.

●

ARAŞTIRMACI KEMAL TAHİR

Ört bas edilen toplumsal gerçeklerimizi gün ışığına kavuşturan Kemal Tahir, salt bu yanı ile bile ölümsüzlüğü hak etmişti. Onun araştırmacı yanının başlı başına ele alınıp üzerinde durulması gerektiği kanısındayız. Kemal Tahir, kafasına rast gele bilgiyi bir çuvala çeşitli şeyler tıkıştırır gibi okuyan, ayaklı kitaplık dediğimiz yararsız bilgi hamallarından tiksinirdi. İnsanın, incelemesini önceden planlayıp belli bir açıdan yürütmesi gerektiğini ve dağılıp saçılmaya bütün gücü ile direnmesini önerirdi.

Her hangi bir konuda incelemeye girişirken, o konuda kaleme alınmış bütün yayımların gözden geçirilmesini, not edilen bilgilerin doğru aktarılmasını, bir konuda çeşitli görüşleri saptadıktan sonra bu görüşler arasındaki benzerlik ve aykırılıkların ele alınarak gerçeğin ortaya çıkarılmasını ve her araştırmacının her konuda bu metodu uygulaması gerektiğini, önce analiz, sonra sentez işlemini taraf tutmadan yürütmesini sağlık verirdi

(Gerçeğin ortaya çıkarılmasında gösterilecek titizlik, kılı kırk yararcasına belgeleri değerlendirmeğe, belki, yazarının o günkü sosyal durumunu ve hangi maksatla bu belgeyi yayımladığını hesaba katmaya bağlıdır) derdi. Kemal Tahir belgeleri değerlendirmede diyalektik metodu büyük bir ustalıkla uygulardı. Araştırmaları sonunda, bir düşünce dizisinin aralarında bir takım boşluklar kaldığı durumlarda, bunları hiç bir zaman kendince yorumlarla doldurmaya kalkışmazdı. Eğer boşluklar araştırmalar sonucu doldurulamamışsa, boş kalan bölümleri olduğu gibi bırakmanın doğru olacağını bildirirdi.

Kemal Tahir incelemelerini, kafasında tasarladığı ve ileride yazacağı yeni romanlarına araç gereç olsun diye yürütürdü. Yıllar yılı süren bu çalışmaları sonunda, elinde, saklanarak saptırılan, tarihsel gerçeklerimizi açıklayan çok değerli notlar birikti. Ölümünden az önce, bu notları yayımlama hazırlığına girişmişti. Hayat arkadaşı ve yardımcısı Semiha Demirin bu yarıda kalan hazırlığı tamamlayıp bir an önce bu notları yayınlamasını dileriz.

Kemal Tahirin tarih notları yayınlandığında ortalıkta yeniden bir kızılca kıyamet kopacağa benzer. Bu notlarda belgelendirilen toplumsal gerçeklerimizin, bize öğretilenlerin çoğunun tam tersi çıkacak, toplu bir biçimde yansıtılmış olacaktır. Batı çıkmazında diretenlerin ve bu diletmede kişisel çıkarları bulunanların tarih notlarının yayını karşısında yeniden çıngar çıkaracağı, ve gerçekleri ört bas etmekte domuz topu halinde birleşip tarihsel akışa ket vurmaya çalışacağı meydandadır. Ama, kurulu düzene yüz seksen derece ters düşen toplumsal gerçeklerimiz, önünde sonunda rayına oturacak, tabûlar yıkılacaktır.

Kemal Tahirin ölümünden sonra yapılan bütün yayım içinde en dişe dokunurlardan biri, Selim İlerinin (haziran 1973) tarihli Yeni Dergide yayınladığı (Kemal Tahirle konuşma) adlı yazıdır. Sağlığında Kemal Tahire yöneltilmiş sorular ve karşılıkları biçiminde düzelener bu yazıda

Soru — Atatürk düşmanı diyorlar size. Söz gelimi (Yorgun savaşçı) nın Atatürke karşı bir roman olduğunu sık sık tekrarlıyorlar. (Kurt kanunu), sonra (Yol ayrımı)?

Karşılık — (Yorgun savaşçı) bin dokuz yüz on dokuzları anlatır. Bin dokuz yüz on dokuzlarda dünyada Atatürk diye bir kişi yaşamıyordu ki. O kitap'da ona karşı olabilsin. Aslında ben ne Mustafa Kemale, ne de Atatürke karşıyım. Atatürk de Mustafa Kemal de bizim toplumumuzda bazı işler yapmış bir asker paşasının önce ve sonra taşıdığı addır. Biz Ganalı kabile toplumu değiliz. Tarihimizde de, bu günkü hayatımızda da çok çok paşalar vardır. Bu nedenle her hangi bir paşaya, ya da paşalar grubuna karşı olmak zorunluğunu şimdiye kadar hiç duymadım. Şimdiden sonra duyacağımı da hiç sanmıyorum. Benim karşı olduğum, karşı çıktığım, bir takım insanların, ne olduğunu bilmedikleri halde «Kemalizm» dedikleri şeydir. İşin daha da şaşılacak yönü, bu «Kemalizm» sözünü en sık kullananların, bir düşünce sistemi olarak ortaya atanların, dünyadaki bütün «izm» lere karşı olduklarını aralıksız tekrarlamalarıdır.

Soru — Terimlerde anlaşmazlık doğuyor galiba. Siz kişilere değil, bir anlayışa katılmıyorsunuz?

Karşılık — Bence bir topluma yapılacak en büyük kötülük,o toplumun kişileri ve zümreleri arasında anlaşmayı imkânsız kılmaktır. Bu da ancak bir yolla olur. O yol, hepimizin kelimelere, sözcüklere keyfimizin istediği, ya da çıkarlarımızın, kişisel ve hesapçı çıkarlarımızın emrettiği, bağlılıklarımızın buyurduğu anlamları vermeye yeltenmektir.

Böylece, Mustafa Kemale değil, hiç bir ekonomik, sosyal, politik ve kültürel dayanağı olmayan «Kemalizm»e karşı olduğuna kesinlikle değinmiş oluyor.

Kemal Tahirin belgelere verdiği öneme canlı bir örnek de Şair Nazım Hikmetin, Kemal Tahire (hapishaneden hapishaneye) gönderdiği mektupları, Nazımın ölümünden sonra topluca yayınlamasıdır. Nazımın, Kemale

gönderdiği mektupların elbet karşılıkları da olacaktır. Eğer bu karşılıklar da bulunup yayınlanabilseydi o zaman şu iki dev sanatçının, sanat, şiir ve roman konuları üzerindeki karşılıklı yazışmaları birbirini bütünleyen çok değerli birer belge olarak elimizin altında bulunabilecekti. Aynı şartlar altında bulundukları halde, birinin kendisine gelen mektupları sıraya koyup saklaması, ötekinin yok etmesi, iki sanatçı arasındaki tutum farklarından ileri gelmektedir. Nazım savruk ve dağınık yaradılışlı, Kemal Tahir ise düzenli ve derli topluydu. Bu, onların sanatçı kişiliklerine de yansımıştı.

Kemal Tahirin kitaba olan sevgi ve saygısı her şeyin üstünde idi. Bu yüzden gün geçtikçe çar çur edilen eski yazı ile yazılmış altı yüz yıllık Osmanlı İmparatoluğunun belgelerinin göz göre göre yok olup gitmesine yakınır ve çevresindekileri gücünün yettiğince kalan belgeleri olsun saklayıp, değerlendirmeleri gücünün yettiğince kalan belgeleri olsun saklayıp, değerlendirmeleri için uyarmaya çalışırdı.

Fuat Köprülünün zengin ve ünlü kitaplığını Amerikalılara sattığını öğrendiği zaman hırsından saçını başını yolmuş, böyle bir satışın bir tür vatan satışı olduğunu söylemişti.

«Eski yazının bırakılıp lâtin harflerine dönülüşünün, toplumsal gerçeklerimize indirilmiş en yok edici vuruş olduğunu ve geçmişimizle aramızdaki kültürel köprüyü yıktığını, bizi piç gibi ortada bıraktığını» belirtirdi. Bir milletin külâh değiştirir gibi harf ve dil değiştiremeyeceğini, yazı ve dilin milleti geçmişine, geleneklerine, ulusal düşün, sanat ve kültürel varlığına bağlayan en güçlü bağlar olduğunu söylerdi.

Kemal Tahir sık sık, değer tanımayışımıza içerler, eski (Defteri hâkani) kayıtlarından, leblebicilerin leblebi ununa külah yapıp sattıklarını yana yakıla anlatırdı. Sahaflarda eski kitapların tükendiğini, eski yazı tarzlarından (Kûfi) yi sökebilenin pek kalmadığını, oysa çoğu el yaz-

ması kitapların Kûfî yazı ile yazılmış bulunduğunu söylerdi.

Kemal Tahirin Osmanlılıktan önceyi pek kurcalamaması, önce Osmanlılığın çözümlenmesi gerektiğine inanmasından ileri geliyor olmalıydı. En yakın geçmişimiz altı yüz yıllık Osmanlı imparatorluğuna akıl yatırmadan daha gerilere uzanmanın, çalışmayı dağıtmaktan başka bir yararı yoktu.

Kemal Tahir, büyük sanatçı ön sezisi ile yararlanacağı tarihsel kaynakları sınırlandırabiliyordu.

●

TOPLUM SAVAŞÇISI KEMAL TAHİR

Ali Gevgililiye göre; Kemal Tahir, bir sanat adamı, bir düşünür olmadan öte, değişik türde bir toplum savaşçısıydı. Sosyalizmin genel kurallarının dışına çıkmış; uygulama yönünden toplumumuzun yerel ve özel koşullarının var olduğunu görmüştü. Bunun gibi. Osmanlılığın batış süresi ve batılılaşma serüvenleri üzerine ilginç düşünceleri vardı. Kurtuluş savaşının öncesini ve sonrasını yüreklilikle ele almış ve cumhuriyet döneminin küçük burjuva kesimini yapıtlarında işlemişti.

Tahir Alangunun bir yazısında değindiği gibi:

Kemal Tahir, «tarihi oluşumun zorunlu olarak getirdiği, geçmişten bu güne bağlanan, zaman zaman ve yer yer saptırılmış gerçekleri kurcalıyordu. Bizde Üniversite profesörleri de dahil olmak üzere pek az kimse, Kemal Tahir ölçüsünde tarihte yönelmiş, incelemiş, yorumlamış, tarihi gerçeklerin çağımızı etkileyen sürekli baskısını anlatmıştır. Ote yandan bir Orta Doğu ülkesi olan Türkiyenin cünya oluşumuna bağlı gündelik olaylarını gözden uzak tutmuyor, tanzimattan bu yana bizim toplumumuzu ve insanımızı iki büyük çizgi üzerinde araştırarak eserlerini veriyordu.»

Kemal Tahir toplum savaşçılığındaki ilk meydan savaşını gençliğinde, henüz Babiâlide fidan gibi bir delikanlı iken vermiş, yenildi sanılıp saf dışı edilmek için zindana tıkılınca, mahpus damında başka tutum ve başka silâhlarla bu savaşı sürdürmüş, on iki yıl hapisten sonra sanat ve düşünce bakımından bilenmiş olarak çıkıp, sonunda topluma çöreklenen toplum, düşmanlarının foyasını meydana çıkarmayı becermiştir.

Kemal Tahir, memleket sorunlarına bütünüyle, derinlemesine daldığından, onu eleştirmeye kalkışanlar, bu çok yönlü sanatçının yalnız bir yönüne, o da çok yüzeyinde kalarak değindiklerinden, tıpkı körlerin fili tanımlamak için rast gele ellerini değdirdikleri organını anlatmaları gibi, bütünle uzaktan yakından hiç ilgisi olmayan yorumlara düşmektedirler. Kemal Tahiri biraz olsun anlamak ve anlatmak için, onun atmosferine girmek, onun romanları kadar çarpıcı, eğitici konuşmalarında bulunmak, tarih, felsefe, sosyoloji, ekonomi, politik, psikoloji ve yakın tarihimizi yani Osmanlılığı bilmek gerekir.

Kemal Tahirin düşüncelerini en iyi yansıtan kuşkusuz yine onun yazılarıdır. İşte Kemal Tahirin, insanımızla, batı insanı arasındaki ayırımı belirten düşüncelerinden bir parça:

«Batı kölelik, derebeylik ve burjuva sistemlerini yaşamıştır. Geçmişten gelen bu iki korkunç devrenin izlerini taşır ve buna en az o iki devre kadar korkunç olan üçüncü bir devrenin, burjuva devresinin baskısı eklenir. İnsanlar hür göründükleri halde, orada, daha köle olmuşlardır. Batılı insan, hür insan gibi görünüyor bize; ferdiyeti çok ilerlemiş gibi görünüyor. Bence bu iki görüntü sahte görüntüdür. Batı insanı halen de iki türlü köledir. Bu tarihsel geleneğin sürdürülmesi dolayısile kendisi de buna razı olur. Çünkü bunun başka türlüsünü tasavvur edemiyorum. Bence, Batıdaki sınıf gerçeği, insanı, istesin istemesin, ferdiyetinden vaz geçirmek, hürriyetlerinden vaz geçirmek sonucuna götürür.

Buna karşı doğulu insanın genel görünüşünde sürü davranışı vardır. Kösemenin arkasından hep beraber gider gibidir. Fakat bu sürüden biri olmak eğiliminde, batının idrak edemiyeceği kadar hürlük de vardır. Yani hem sürüden biridir, hem sürünün tamamen dışında, kendi hayatlarını yaşayan özgür kişilerdir... Batılı insanının kendini bağladığı bütün bağların dışında. Batının idrak edemiyeceği kadar hür insanlar topluluğudur bence doğu toplumları. Bu hürriyetin devam edebilmesi için bir çok müdafaa vasıtaları koymuştur. Devletin, servetin belli ellerde birikmesini önlemesi, devlet sisteminin, devlet güçlerini belli kümelerin eline geçip, onların imtiyazı haline gelmesini, onlara mahsus kapalı bir düzen olmasını önlemesi, bu kişi özgürlüğü güveninin başında gelir...»

«Türk insanı ile Batılı hristiyan insanın arasındaki ayrılık, şüphesiz daha kolay bir ayrılıktır. Bir kerre bizim din anlayışımız....

Din anlayışı ki batıda insanı yapan, ferdi yapan, ferdi büyük problemlere düşüren bir meseledir. Bizde temamen ayrı yasalara dayanır. Aramızda büyük ayrılıklar vardır.»

İlericilik gericilik konusunda Kemal Tahir şöyle diyor:

«Birdenbire bir ilericilik gericilik meselesi dikiliyor karşımıza.....

Halk birdenbire gerici gibi görünüyor, aydınları yadırgıyor; onlarla birlikte yürümüyor. Bu da bir ortak dil bir ortak anlayış bulunmadığını gösteriyor.

İki yüz yıldanberi süren, şuurla devam eden, daha önemlisi daima da politik platformda, zaferle devam eden bir yolun, eğer o yol topluma uygun bir yol ise, halkın bu geleneğini yenememesi, giderek daha hızlı bir şekilde halkı etkilememesi imkânsız olmak gerekir...

Bence meseleyi şöyle hesaplamak gerek: Batılıların geçtikleri yollardan, batıllardan aldığımız tecrübe ile daha hızlı geçerek umduğumuz yere varabiliriz.) Düşüncesini

bir yana bırakıp, kendi tarihsel geleneklerimize dayanarak, (batılıların geçtiği yollardan mutlaka geçmeye mecburuz). «Tahlil ederek, sanıyorum, daha kestirmeden, dünyanın ve memleketimizin istediği insanın gerçekten sahat edebileceği, onurlu yaşayacağı, bir toplum düzenine varabiliriz.»

Kemal Tahire göre, Osmanlıda kapı kulu takımı olarak nitelenen bürokratlar konusu da ayrıca ele alınıp incelenmesi gereken bir konudur.

Kemal Tahirin (Devlet Ana) ya başlarken Şair Nazım Hikmetin büyük babası Nâzım Paşanın bir dizesini hatırlatması çok anlamlıdır. Nâzım Paşa bu dizede der ki:

«Ve biz Osmanlılarız, bizde çok insan bulunur.»

Osmanlılığı bu kadar öz, bu kadar kısa vermek gerçekten kolay değildir.

Kemal Tahire, yüklenmek isteyenler, onu küçümsemeye çalışanlar, onun tarihe aşırı tutkusunu, yapıtlarında tarihi belgelerin sıkca yer almasını bir eksiklik olarak göstermeğe yeltenirler. Oysa o (Yorgun Savaşçı) nın yüz otuz birinci sayfasında şöyle yazıyor:

«Siz benim geçmişi aradığımı sanıyorsunuz, ama yanılıyorsunuz. Ben sizin geleceğinizi aramaktayım.»

Ali Gevgilili 1.5.1973 tarihli Milliyette şöyle yazıyordu:

«Kemal Tahirin düşünce hayatımıza getirdiği en büyük yeniliklerden biri, az gelişmişlik kavramını yeniden düşünmemizi istemesi idi. Yirminci yüz yıl ortalarında evrensel yaygınlık kazanmış bir kavramdır az gelişmişlik.. Fransada sömürge imparatorluğunun tasfiyesinden sonra özellikle Fransız düşünürlerince geliştirilmek istenen bir kavramdır az gelişmişlik.

Kemal Tahir her şeyden önce, genellikle Afrikanın balta girmemiş ormanlarındaki insan ve toplum ilişkilerine ait bu yarı bilimsel genellemelerin evrensel gerçekler gibi benimsenmesine karşı idi. Özellikle Türkiyenin bu kategoriye sokulmasını onaylamıyordu.»

Kemal Tahir, iki yüz yıldan beri içten, dıştan sürdürülen (batılılaşma) adlı sistemli beyin yıkama metoduna karşı durmuş, beyni yıkanmış aydınımızı silkeleyerek kendine getirmeye çalışmış bir düşünürümüzdür.

Kemal Tahir romanlarına araç gereç olsun diye tuttuğu notları hakkında, ölümünden kısa bir süre önce (Yeni Ortam) yazarına şöyle demiştir:

«Bir roman yazarken konu ile ilgili bir çok notlar alırım. Bu notların bir kısmı kullanılır. Bir kısmı hiç kullanılmadan kalır. Bu notlar zamanla birikim yaptı. Edebiyat ve tarih notları şeklinde iki grupta toplamak istiyorum. Edebiyat grubu. Türk ve batı edebiyatı ile sanatın bütün dallarına ait notları kapsayacak.

Bu notları, almış tarihlerini saklayarak düzenliyorum. Böylelikle bir konunun, bir fikrin nasıl geliştiği açığa çıkıyor. Bu notlar küçük parçalar halinde olduğu için, okunması, izlenmesi de kolay olacak.»

Tektaş Ağaoğlu 27. 4 1973 tarihli (Yeni Ortam) gazetesinde (Kemal Tahirin ardından) başlığı ile yayımladığı yazısında önce sanatçının, kafaları kireçlenmiş aydınları biraz hoyratca da olsa, nasıl yakalarında tutup silkelediğini ve kendilerine getirmeye çalıştığını, onların bu tepki karşısında direndiklerini, genç kuşakların içinde Kemal Tahiri anlayanların çıktığını doğru olarak yansıtıyor. Yazısının ilerisinde Kemal Tahirin olaylara bakış açısının yanlış ve çarpık olduğunu ileri sürerek:

«Kemal Tahirin çok kerre olaylara bakış açısı yanlış ve çarpıktır; o yüzden doğru gözlemlerden yanlış sonuçlar çıkardığı ya da doğru sonuçları, yanlış nedenlere bağladığı, gerçeği çarpıttığı çok olur. Silkeleyip sarstığı idealist ön yargıların ard yüzünü ortaya döken süreç giderek yeni bir idealizmle sonuçlanır. Ve Kemal Tahir farkında, olmaksızın, devirip düz oturtmak istediği ters dünyayı, alabora ettikten sonra, yine yerli yerine ve yine ters oturtur Bir yanı ile bürokrasinin sınıflar üstu bağımsız gücünün abartılmasından yola çıkan (Kemal Tahirce)

yorum, kimilerinin elinde (halk aydın düşmanlığı) yazılışından geçirilip, fantezi (devrimci) tavırlarla caka satan bir kurulu düzen savunuculuğuna kadar götürür. Kimilerinin elinde ise, (bürokrasi — sivil güçler çelişkisi) saptırmacasına, ondan da (hâkim sınıflar — halk beraberliği) aldatmacasına dönüşür. Ve her iki halde de toplumdaki gerçek çelişkinin, yani tekelci kapitalizmle, halk arasındaki temel çelişkinin ört bas edilmesine âlet edilir.»

Tektaş Ağaoğlunun Kemal Tahiri, yukardaki ültra Marksist eleştirisini, ele alabilmemiz için, Türkiye'de tekelci kapitalizmin, batı anlamında etkisini sürdürdüğünü ve karşısında da işçi sınıfının aynı kesinlikle yer aldığını kabul etmemiz gerekiyor. Türkiyeyi sınıfsal açıdan bu kadar olgunlaşmış hiç görmüyordu Kemal Tahir. Görmüş olsaydı, elbet, Tektaş Ağaoğlu kadar o da temel çelişkiyi böyle saptardı. Konunun asıl önemli noktası, Türkiyenin sınıfsal açıdan batı olgunluğuna varıp varmadığı, yani kapitalist döneme bütünü ile girip onun daha geç bir safhası olan tekelci kapitalizmi gösterip göstermediğidir. Bu nokta kesin olarak saptanmadan ültra Marksist yorumlarla yerli konularımızın üstesinden gelebileceğini sananlar bu işin romantizmine kendilerini kaptıranlardır.

Şimdi Tektaş Ağaoğlunun yazısını bağlarken söyledikl erine geliyoruz:

«Ne var ki Kemal Tahirin yanlışlarından da alınacak dersler vardır. Bu yanlışlar gerçekten düşünen zihinleri doğrulara götürecek yanlışlardır. Çünki olaylara bakış tarzı doğruydu Kemal Tahirin. Olayları, doğruluğu ve geçerliliği önceden kabul edilmiş bir tarih şeması içinde değil, taze kaynaklarında irdelemek; görünüşün yaldızlarını ya da pasını kazıyıp altında yatanı araştırmak; ileri gidik — gericilik kavgasının maddi temellerine inerek ısmarlama ideolojik, tavırların altındaki somut çıkar çalışmalarını ortaya dökmek; (yeni) ve (eski) arasındaki çalışmada yeninin mutlaka haklı olmadığını, eskinin yeniye her direnişinin ardında — özellikle halk açısından —

yeninin bir eksikliği ya da yanlışlığı olabileceğini ve her direnişin mutlaka (geriye dönmek için) olmadığını sezmek ve tarihe yüz yıllar boyunca insanın hayatlarını başına ve körü körüne yaşamış olamıyacakların bilerek bakmak, başlıca özellikleri idi.»

Buna karşılık batıcı, ilerici ideolojinin meftunları, oldum olaşıya, olaylarla, olayların tarih içinde gelişimini, doğruluğu ve gerçekliliği önceden kabul edilmiş bir tarih şemasının ön yargıları ile değerlendirip yanlış sonuçlara vardıkları için, biraz da kendi zihin ve vicdan huzurları ve maddi çıkarları doğrultusunda görünüşü gerçekle karıştırmaya teşne oldukları için, tarihi ne doğru dürüst irdeliyip hatta öğrenmeden, siyasi taktik ve mugalatayı tarihi gerçeğin yerine ikame ettikleri için; (yeni) ye gökten zembille inmiş bir nâs gibi dört elle sarılıp, yanını yönünü hiç kurcalamadıkları, yeniye yöneltilen her türlü eleştiriyi (küfür) saydıkları için; tarihte önce insanın hayatlarını maddi temellerden yoksun bir (hayal âlemi)nde yaşamış oldukları saplantısı ile, geçmişi de bugünü de, kendi hayalhanelerindeki idealist kalıpların uydurmayı, zihinleri ideoloji ile yoğrulmadan git gide bilimsel ve salim düşünce alışkanlığı edinen yeni kuşaklar irkilmeyecekler ve Kemal Tahiri olaylara yakın tarzı ve sağlıklı şüpheciliği ile kendilerinden bilecekler.»

Tektaş yazısının şöyle bitiriyor.

«Bu gün onun ardından söz konusu olan, (yeni)nin eleştirisini daha somut ve gerçekçi, daha çağdaş temellere oturtmak yeni-eski çelişkisinin gerçek ilerici yönünü yakalayarak eleştiriyi çağdaş hedeflere yöneltmektir.

Bu yolda Kemal Tahirin yanlışları da, doğruları da, sentezlere varmak için değeri belki daha da ileride anlaşılacak engin bir kaynak olacaktır.»

Tektaş Ağaoğlunun Kemal Tahirin düşünce sistemine yönelik bu eleştirisi üzerinde gerçekten durulmalı ve Türkiyemizin icinde bulunduğu sosyo — ekonomik yapı doğru saptanmalıdır.

Tektaş Ağaoğlu, kendilerine ilerici — toplumcu adını veren ve böyle çağırılmaktan hoşlanan bir grup Batıya bütünü ile bağlı genç aydının düşüncelerini yansıtmaktadır. Kendisi de bilir ki, Kemal Tahirin Batı çıkmazımızı tanımlayan düşüncelerini ele almadan, batı aldatmacılığının iç yüzünü kavramak mümkün değildir. Öyle ise bu ileri toplumcu gençlere söylenecek şey şudur:

Ya siz Kemal Tahirin ikiyüz yılı aşan bir süreden beri içinde debelendiğimizi bütün ayrıntıları ile gösterdiği batı çıkmazının hâlâ farkında olmadan, yada ileri sürülenleri kulak ardına atarak, batıcılıkta direnmektesiniz. O zaman, eğer çıkar nedeni ile bu bağlılığı sürdürmüyorsanız bu saplantıdan hemen arınmanız gerekecektir. Yok, eğer Kemal Tahirin batı çıkmazı olarak adlandırdığı durum sizce, silkinip kendimize gelebilmemiz için başlıca handikap değilse, o zaman bunun neden dolayı böyle olduğunu Kemal Tahirin tezine karşı isbatlamanız gerekecektir. Çünki Kemal Tahir batı çıkmazı derken hem sağ, hem sol, hem de orta düşünce doğrultusunda yer alan aydınlarımızın birden batı çıkmazı içinde bulunduklarını ve iki yüz yıldanberi kendi gerçeklerine yüz çevirerek kafalarını taştan taşa vurduklarını, havanda su döktüklerini belirtmiştir.

Batı çıkmazı, solun da, sağın da içinde debelendiği bitmez tükenmez bir bataktır. Toplum yapımız üzerinde ültra Marksist yorumlara dalmadan önce, toplum yapımızın doğru olarak saptanması ve sosyal sınıflanmanın toplum yapımızda ne ölçüde etlenip kemiklendiğinin iyice bilinmesi şarttır. Hele bir de ilericiliği Kemalizm ile bağdaştırma yeltenişleri içinde günlerini gün etmeye çalışanları düşünecek olursak, batı tezinin bizi nerelere getirdiği daha kolay anlaşılır. Kemalizmi toplumculuğa katma gayretleri içinde çırpınanlar, gerçeklerin ne kadar dışına düştüklerini, bunca çekilenlerden sonra, ne zaman anlayacaklar!

Eğer içinde debelendiğimiz durum da, bu ekletizmin şampiyonluğunu yapmaya yeltenenlerin akıllarını başlarına getirmiyorsa, onları işleri ile baş baş bırakmaktan başka diyecek söz yok...

Kemal Tahire karşı olanların bir suçlaması da, yazarın kırıcı, öfkeli, hoyrat, kimseyi beğenmez olduğunu ileri sürmeleridir. Kemal Tahir batı çıkınazı konusundaki bütün uyarmalarına, neden batı metodlarının bize uymadığını uzun uzun, örnekler vererek aydınlatmasına, gerçekleri bıkmadan usanmadan önümüze sermeye uğraşmasına rağmen kulaklarını bu sesi duymamak için tıkayanlara öfkelenmesin de ne yapsın..- Kemal Tahirin durumunda ve yerinde bir başkası olsaydı ne yapardı?

Kemal Tahir düşüncelerini belgelerle adım adım saptamaya uğraşırken karşısına dikilenler aslında Kemal Tahirin ortaya attığı teze karşı çıkıp onun belgelerini çürütmeye çalışacakları yerde, (tarihi çarpıtıyor gerçekleri bozuyor) yaygaraları ile ortalıkta dolaşıp bu bilimsel konuyu sinsi sinsi dedikodulaştırmakta idiler.

Kemal Tahirle sağlığında mertçe tartışmayı bu yalancı pehlivanlardan hiç biri göze alamamıştı. Onların metodu, hep arkadan vurmak, pislik atmak, yaşama olanaklarını bozmaya çalışmak, polise gammazlamakdı.

Kemal Tahirin üzerine gittiği konu, çıkar çevrelerince kutsallaştırılmış, dokunulmazlaştırılmış tabûlaştırılmıştı. Bu yüzden Kemal Tahir bu konuda açık seçik her düşündüğünü söyleyip yazamıyor, karşısındakiler ise ona yüklenmede birbirleri ile yarışıyorlardı. Eşit olmayan şartlarda, gelişen bu tartışmaları sonunda yine gerçekçi Kemal Tahir kazandı.

Nâzımın giriştiği putkırma işini asıl Kemal Tahir tamamladı. Çünkü Nâzım içinin içinde yarattığı putunu kırmadan girişmişti bu işe. Oysa put kırmayı aklına koyan bir kimse ilkin kendi içindeki putları kırmalıydı. Bunu yapmadıkça bir insanın olaylar karşısında yüzde üz gerçekçi olması düşünülemez.

Kemal Tahirin akılcı, dengeli, kendine güvenir şüpheciliği, onun araştırmalarında şaşmaz aydınlatıcısı oldu.

Kemal Tahirin batıya karşı aldığı, ulusal gerçeklerimize ve geleneklerimize sahip çıkma tutumunu, büyük Rus romancısı Dostoyevskininki ile karşılaştırabiliriz. Dostoyevski de tıpkı Kemal Tahir gibi, batı uygarlığının kalkınmada taklit edilmesinin karşısında idi. (Kalkınma için en güvenilir kaynak halktır, ulustur) diyordu, Dostoyevski... (Yüzeysel bakımdan pek göz kamaştırıcı bir görünüşü olan batı uygarlığının, alıcı gözle ele alındığında hiç de öyle olmadığı görülür. Rus insanının kişisel zenginliği renkliliği ve derinliği yanında batı insanı çok yalın kat, çok sığ kalır. Ama, bilinç altımıza zorla sokulmuş bulunan kendimizi küçük görme kompleksi, adeta elimizi kolumuzu aklımızı bağlar. Bu yüzden kendimize güvenimiz kalmaz.)

Dostoyevski batı sevmezlikten başlayarak çok geçmeden kendisini popülistlerin arasında buldu.

Kemal Tahirin batıya karşı koyuşunda ise daha kesin nedenler vardır. Batılılar, Türklere, dinsel inançlarının kendilerile hiç bir noktada uyuşmamasından ötürü, tarih boyunca haçlı seferleri tertiplemiş, onu silip süpürmeye çalışmıştır. Oysa Rusya ile batı arasında bu tür ölüm kalım savaşları hiç olmamıştır.

Batı ile toplulumumuz arasındaki bağdaşmazlığın temel nedenlerinden biri din ayrılığıdır. Ayrıca toplumumuz, töre ve gelenek bakımından, doğu toplumlarının özelliklerini taşır. Hristiyan, Bizans ve Ortodoks Rusya bile yakınlıkları ve çoğu zaman içice yaşamaları nedeniyle doğu toplumlarının etkisinden kurtulmamışlardır. Doğu genellikle, toplumlar üzerinde dominan bir etki yaratmaktadır.

Dostoyevski (Batı batı dedikleri) adlı yapıtında der ki:

«İnsan ruhu ile (bütünü ile) ana yurdu arasında kimyasal bir bağın var olduğu, insanın öz toprağından hiç

bir türlü kopamıyacağı, kopsa bile eninde sonunda tekrar ona döneceği savı doğru mu acaba? Slav milletleri gökten zembille inmedi ya bize. Liberté, egalité, fraternité yi ele alalım. Nedir liberté? Obgürlük. Ne özgürlüğü? Herkese yasalar çerçevesi içinde, her istediğini yapabilmesi için eşit hak tanımak. Her istediğini ne zaman yapabilir insan? Milyonları olunca... Özgürlük herkese birer milyon veriyor mu? Hayır. Milyonu olmayan insan nedir? O insan, her istediğini yapan değil, her isteneni yapan insandır. Ne anlam çıkıyor bundan?

Ozgürlükten başka bir de eşitlik var. Yasalar önünde eşitlik. Bu eşitliğin şimdiki durumu, her Fransız için yüz karasıdır. Geriye ne kalıyor? Kardeşlik!...

Batıda karşılaşılan en büyük engel budur. Batılı kardeşlikten, insanlığı ileri götüren en yüce, en büyük güç diye söz eder. Ama, gerçekten (kardeşlik) diye bir şey yoksa, onun hiç bir yerde olmayacağını çıkaramayız. Oysa, batının yaşayışında kardeşlik duygusu kalmamış, görülmemiştir.

Sosyalistler otuımuş kardeşlikle elde edilecek dünya nimetlerini sayıp döküyorlar bir bir. Ama, bunlar önceden paylaşılmıştır. Kardeşlikten nasıl söz ediliyor? Bir parolaları vardır: (Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için). Bu parolayı yaymaya başladıktan sonra, altı ay geçmeden (Cebet) yi yargıç önüne çıkardılar kardeşler. Söylenenlere göre (Fourier) ciler sermayelerinden dokuz bin frank çekmişler. Ote yandan kardeşiliği kurmaya çalışıyorlarmış hâlâ. Fransız kişi bencilliği öylesinedir ki sosyalizm bu gün gerçekleşecek olsa bile, Fransada olmaz bu. Başka bir ülkede gerçekleşebilir.»

Nitekim Almanyada, İngilterede de olmadı, olamadı. İyi kötü, yine bunu gerçekleştirmeyi Rusya üzerine aldı. Dostoyevskinin bu kehaneti, kehanetten çok, ulusunu iliğine kemiğine kadar bilmesinden ileri geliyordu. Dostoyevski diyor ki:

«Umutsuzluğun son kertesinde batılı sosyalistler şöyle bağırıyorlar: (Liberté, egalité, fraternité ou mort). Yani sizin anlayacağınız, alabildiğine sürdürüyor burjuva bu parola altında soygununu.»

Dostoyevski batı burjuvazisini anlatırken şöyle bağlar bu kitapta sözünü:

«Elde etmediği bir şey kalmayınca, her şeyi kaybetmek ağır gelmeye başlar kişi oğluna. Yani, kim en çok korkuyorsa her şeyden, o en varlıklıdır, en rahattır. Gülmeyin lütfen. Günümüzde burjuva öyle değil mi?»

Başka bir yerde de şöyle diyor Batı için:

«Usta bir casusluğun Fransada olağanüstü bir gelişme göstermesi, Fransızların doğuştan uşak olmalarından ileri gelmektedir. Fransızlar devlet büyüklerinin gözüne girmekte kıyasıya yarışıyorlar birbirlerile; uşaklık ediyorlar onlara hem o anda bir çıkar gözetmeden, bir ödül beklemeden ödünç yapıyorlar bu hizmeti; deftere yazıyorlar. Fransada sık sık olan hükümet değişikliklerinden bir şey, bir yer kapmaya çalışan binlerce insanı düşünün.»

Dostoyevski'ye göz gezdirirken şair Mehmet Akifin batıdan söz ederken (Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar) dizesini hiç yabana atmamak gerekiyor. Demek oluyor ki bunca çekilenlerden sonra yine de batılı olmaya özenenlere karşı batının ne mene bir şey olduğunu anlatmak için Dostoyevskiye uzanmamız gerekmez elbette.

Kemal Tahir batı canavarının diş yerlerinin sızısını kendi etinde, beyninde duymuş ve bunu da bütün konuşma, yazı ve davranışlarında ortaya koymaya çalışmıştır. Biz burada Kemal Tahirle Dostoyevski arasındaki benzerliklerden söz ederken bu noktaya değinmek istedik.

Kemal Tahir'in Dostoyevski'ye benzeyen bir yanı da, en verimli yıllarını zindanlarda, sürgünlerde geçirmiş olması ve öldürülmenin eşiğine dek itelenmiş bulunmasıdır.

İki dev yazar da halka yönelmiştir bütünüyle. İki dev yazarın dil anlayışları sadelikten yanadır. İkisi de memle-

ketlerinin insanlarının dramının derinliklerine dalmışlardır.

Demek istediğimiz bu benzerlik zorla bir benzerlik değil, kendi öz kaynaklarına yönelen her büyük sanatçının birleşik düşün ve davranışlarının benzemesi.

Selim İlerinin Haziran 1973 tarihli (Yeni Dergi) de yayımladığı (Kemal Tahirle konuşma) yazısının bir yerinde:

— Sizin romanlarınızdan söz açıldığında «insanı sevmiyor insana düşman»,Hatta «insan yaşamıyor o kitaplarda!» diyorlar. Ne dersiniz bu suçlamalara? sorusuna, Kemal Tahir şöyle karşılık vermiştir:

— Sanırım bir başka yerde de söylemiştim. Dostoyevski (insanları toptan sevmek alçaklıktır.) gibisinden bir söz eder. Bu yargı namuslu insanla namussuzu, ihanet edenle etmeyeni ayırınama zavallılığındandır. Bütün insanları sevdiğini ileri sürmek, sevilmesi gereken namuslu adamların sevgi payına, namussuzları hiç de hakları olmadığı halde, ortak etmektir. Ancak namussuzlar katında duranların ya da o kata atlamadan, çıkmadan yapamıyacaklarını, yaşamıyacaklarını kestirenlerin işine gelir... Durumu daha aydınlatmak için göz alıcı bir örnek vereyim:

Bütün insanları sevmek genellemesinin içinde Hitler canavarı ile, onun, yağından sabun yaptığı bahtsız çocukları hiç birbirinden ayırmadan sevelim, namussuzluğu yatmaktadır.

— Peki, ya hümanizma? Hümanizmayı da mı savunmuyorsunuz?

— Hümanizma, dünyanın en namussuz sömürüsü olan burjuva sömürüsünü örtbas etmek için ileri sürülmüş bir duman perdesidir. Savunmak için sağlam bir neden bulamıyorum.

— Yunus Emre hümanizmasından söz açılıyor şu günlerde, Hoşgörü meselesi var sonra. İnsana inanma meselesi! Sizin romanlarınızdan da örnekler belirtir bunu. Gazeteci Muradın «Yol Ayrımı»nda Şükran hanıma söyledikleri örnekse...

— Hoşgörüye gelince: Şair Yunus Emrenin hoşgörü ile ilintisi temamile ayrı bir şeydir. Batı hümanizmasıyla aykırı bir ilintidir. Bu ayrılık üzerinde derinlemesine durmakta yarar vardır. Çünki Yunus Emre, bazı aydınlarımızın sandıkları gibi dostunu, düşmanını ayırt etmeden hoşgörüye bağlanacak sanatçılardan değildir.

İnsan olmanın erdemlerini seçmiş, değerlendirmiştir şiirlerinde. Kendisine bu gücü hiç bir şey sağlamasa bile büyük şairliği sağlar.

— Hümanizmayı savunmamaktaki dayanak noktalarınızı açıklarmısınız?

— Gerek genel anlamı ile hümanizma, gerekse hümanizmanın savunduğu dünya görüşü, ancak gerçekten köle kullanmış, insanı köle olarak kullanmış toplumların tarihinde önemlidir. Gerçekten çok önemlidir. Bu önem toplum şartları değiştikçe azalır.

Kemal Tahir, Türk toplumunun özelliklerini derinlemesine araştırmış ve elde ettiği kadarı ile, toplumumuzun devlet kurma ve yönetme yeteneği olduğunu, bu yeteneği ile Orta Doğu gibi tam arap saçına dönmüş politika ana forunda, en güçlü ve sürekli dengeyi sağlayabileceğine inanmıştı. «Yeter ki toplumumuz, toplumsal gerçeklerimizi, doğru olarak, tarih perspektivi içinde değerlendirebilsin ve (etliye sütlüye karışmama) yaftası altında sömürücü devletlerin dümen suyunda, batılılaşma afyonunu çekmekten, at gübresinde arpa toplayarak geçinmekten vaz geçsin. Yeter ki millet kendi kişiliğini yeniden kazansın..»

Elbet bu demek değildir ki, toplumumuz, gözü kapalı kendini politik serüvenlere atsın; başı sonu bellisiz politik entrikalara karışıp ayak altlarında ezilsin.

Kemal Tahirin önerdiği:

Türk toplumunun yirminci yüz yıl sonunda gerçeklerini doğru değerlendirip, benliğini batılılaşma uçurumundan kurtarmasıdır.

Bu parola, Ziya Gökalp'in tepesinden tırnağına idea-

list Kızılelma parolasına karşı günümüzün koşullarına uygün, en gerçekçi paroladır.

Hangi açıdan konuya bakılırsa bakılsın, Kemal Tahirin önerilerine hak vermemek olmaz!

Kemal Tahir, her şeyden önce, Osmanlıdan kalma bütün kitap, el yazması, taş basması, ne varsa okunup öğrenilmesini ve Osmanlı toplum düzeninin açık seçik anlaşılmasını istiyordu. Onun bu isteğinin tama yakın yerine getirilebilmesi için; çeşitli alanlarda çalışan bütün aydınların seferber olmaları, eski yazı ile kitaplıklarda, mahzenlerde, depolarda kalmış ne kadar kitap varsa gözden geçirilmesi gereklidir. Sanırım buna, düşmanlarının bile bir itirazı olamaz. İnsanın yaşaması ve ayakta kalabilmesi için, yakın ve uzak geçmişini çok iyi bilmesi şarttır.

DIL USTASI KEMAL TAHİR

Kemal Tahir, Türk dilini bütün kıvraklığı, akıcılığı ve anlatma gücüyle kullanmasını iyi bilen seçkin sanatçılardandı. Yapıtlarının her yaprağı pürüzsüz türkçeye örnek gösterilecek bir ustalıkla işlenmiştir.

Türk dilinin usta ozanı Nazım Hikmet, Bursa hapishanesinden Kemal Tahire yazdığı (4.9.1944) tarihli mektubunda, onun türkçeyi kullanışından şöyle söz eder:

«Türkçeyi senin kadar iyi, sağlam, ciddi, oyuncaksız yazan yok.»

Kemal Tahir, Türk dilinin sadeleşmesi konusundaki düşüncelerini (Türk romanı) adı ile Mehmet Seydanın düzenlediği açık oturum kitabında şöyle özetlemiş:

«Türk dilinin neye göre sadeleştiği üzerinde bir parça durmak gerekiyor. Benim görüşüme göre, Anadolu ve Trakya bu gün dil bakımından yekpare değildir. Çeşitli tarihsel etkiler altında kalmıştır. Binaenaleyh, batıda Fransada olduğu gibi büyük bir dil birliğinden, hiç değilse şimdi, söz edilemez. Orta Anadolunun büyük, son derece güçlü bir türkçesi vardır. Bu, tarihin ta derinliklerinden gelen bir türkçedir. Gerçekten güçlü bir dildir. Benim kana-

timce, eğer türkçeyi konuşacaksak ve türkçe konuşuyoruz diyeceksek, yedi yüzyıl, hatta daha da eski sekiz yüz yıl, dokuz yüz yıldanberi konuştuğumuz Orta Anadolu türkçesini örnek alalım. Bir anlamda esas alalım. Fakat diğer mıntıkaların da türkçeye getirdikleri özellikleri, güçleri, yenilikleri, cümle kuruluşlarındaki kıvraklıkları ayrıca göz önüne almayı unutmadan, büyük çalışma isteyen bir konudur önümüzde. Şimdi sekiz on, onbeş, yirmi genç şairin, dil ilmine de sırt çevirerek, sözlükten kelime alıp, onun cümle içindeki canlılığım da hesaba katmaksızın yaptıkları teklifler karşısındayız. Bunlar faydasız işler değildir. Bunlardan üç, beş, on, on beş, yirmi ,otuz kelime kalacaktır. Elli kelime kalacaktır diyelim. Elli kelime dilde son derece önemlidir. Dil kaygusu mutlaka sanatçılar için ve sanatçı olmayanlar için de şarttır. Okuyucular için de şarttır. Onlar da bir sanatçının, bir kitap yazarının mutlaka dil kaygusu olmasını ondan istemelidirler. Eğer gelişi güzel yazıyorsa, onu hemen yadırgamalı, ona karşı çıkmalıdır.

Ama dil meselesi yine de bu kadar kolay halledilecek bir mesele değildir. Uzun çalışmalar isteyecek ve bilhassa sebatkâr çalışmalar isteyecek bir konudur. Daha şimdi biz meselâ lâz türkçesinin, türkçemize ne getirdiğini bilmiyoruz.

Ayrıca, daha korkunç bir şey var. Söz gelimi (istida) (dua) dan gelir. Yalvarıp yakarıştan. Bunu Cumhuriyet dilcileri (dilekçe) ye çevirmişler... Dilemekten... bir Cumhuriyet vatandaşının hak istemek için resmi makamlara vermesi gereken bir kâğıdını (dilemek) le, yalvarıp yakarmakla karşılamak! Osmanlıca özü dünya görüşünü değiştirmek, aslında hiç bir şey değiştirmemiş olmak değil de nedir? Cumhuriyette vatandaş görevli ilintisini göz önünde tutmadan dili kurcalamak, hele bunu (ilericilik) palavrası ile yaptığını sanmak, aldatmaca değilse, kocaman bir yanılmadır. Netekim Osmanlıca özel durumu dolayısile kömürgeyi müstamere (imar edilmiş yer) diye çevirmiş.

buna karşılık özleştirmede bu müstemleke kelimesine doğru olarak (sömürge) denilmiştir. Yani aslında kelimenin frenkçe kökü değil, doğru anlamı göz önünde tutulmuştur.

Dil üzerinde hiç düşünmeden keyfimizce fantaziler yapabileceğimizi sanmak, hiç düşünmeden rahatça yaşamayı özlemekten başka bir anlama gelmez. Yazı dilini öz türkçe köklerden sadeleştirmek istersek, söz gelimi karşılığında (Ermenice önekden) (örneğin) i ileri sürmek, özleştirmecilerle alay etmek eğer düşünülmemişse, ne kadar korkunç bir ilgisizliktir, gevşekliktir.

Binaenaleyh, şimdi meseleleri, yalnız sadeleştirme meselesi olarak alamıyacağız. Kimin sadeleştirdiğini ve hangi açıdan sadeleştirdiğini de bilmemiz gerekir. Ne için bu işte batıya bakmıyoruz? Batıyı dil konusunda izleyecek sek, dil sorunu akademiler sorunudur. Fransız Akademisi hâlâ, Fransız lugatinin bilmem ne harfindedir. Richlieu zamanından bu yana, bu böyle...

Her zibidinin kelime uydurması ile, hele Nurullah Ataç gib adamların ikelime uydurması ile yürümez bu iş... Ne demek dilekçe? Nasıl korkunç bir şey! Nasıl kabul ettirdiler bize? Biz bunu şimdi doğru, yani ileri Türkçe sayıyoruz. Meselelerimize şöyle dokunduğumuz zaman bi-

işlerin pek de kolay olmadığı anlaşılır. Onun için, bence hepimizin dil kaygusu olmalıdır. Yani ilk okul öğretmenlerinden itibaren ta en yüksek profesörlerimize kadar, yazarların en küçüğünden en büyüğüne kadar, okurların da en basma kalıp okuyanlardan en dikkatlisine kadar hepimizin, madem ki dilimiz henüz yerine oturtulamıştır, büyük dil haline gelmemiştir, hepimizin kaygusu olmalıdır. Bu dil kaygusu üzerinde dikkatle durmalıyız. Aslında yapılmak istenen de budur.

Elbette doğru, faydalı olsun, faydasız olsun büyük araştırmalar yapılır. Çok yazılar taramalar yapılır ve bunlar da başlangıç için şarttır. Bunları değerlendirecek olanlar da büyük sanatçılardır. Yani, büyük sanatçı da gelmeden dil olmuyor. Biliyorsunuz, her büyük dili, bir büyük

şair yapmış oluyor en önce... Çünki sevdiren odur. Birleştiren odur. İnsanların vicdanına kadar işi götüren odur. Elbette en kötü teklif de yararlıdır, en sonra bizi uyandıracağı için. Aşırılığı ileri götürenler de, bence kendilerini bir yenilik uğruna feda ediyorlar. Böyle fedakâr insanlar tarihde görülüyor. Onlar böyle gelir geçerler, fakat faydalı olurlar; başkalarına faydaları dokunur. İnsanlarda kendilerini feda etmek yatkınlığı vardır, ve bu da faydalı olur en sonra.»

Bir okurunun Kemal Tahire (Devlet Ana) nın dili konusunda sorduğuna bakınız ne karşılık veriyor Kemal Tahir:

«(Devlet Ana) da kullandığım dilin başka romanlarda ne sonuç vereceğini kullanmadan bilmiyoruz. Ama, tabii (Devlet Ana) da iyi düştü. Ve bu dil de, bence, eski dilin stilizasyonu değil, bu günün ihtiyaçlarına karşılık versin diye düşünülüp üstünde bu açıdan çalışılmış bir dildir. Bana öyle geliyor ki, bu dille daha bazı şeyler anlatacağız. Biz bu dilin başka bir çeşidi ile, fakat bunun gücünü büsbütün kaybetmeden, bir şeyler anlatabiliriz.»

Bu dil konusunda romandan ayrı çalışmaları olduğunu kabul ediyor yazar. Diyor ki:

«Ama bu dil çabalaması, biliyorsunuz, Orta Anadolu'da konuşulan dile yakındır. O dil üzerinde zaten eskidenberi romanlarımda çalışmalarım vardı benim. Fakat burada konu denk düştü. Konu çok denk düştüğü için daha iyi kullanabildim. Daha geniş kullanabildim. Eski resmi istidalar, fermanlar, kanunlarda, devlet kapılarındaki yarışmalarda kullanılan dilden de esinlenildi.»

(Devlet Ana) nın dili konusunda, yine aynı kitapta Kemal Tahir şöyle demektedir:

«(Devlet Ana) nın bir işaret, bir başlangıç noktası olamıyacağı üzerinde esaslı hiç bir fikrim yok. Ben dilinde de tereddütlüyüm. Son derece büyük bir dil olan eski türkçemizin orada bir stilizasyonu değil, bir romancı özel uslubu ile yenilenmiş olan bu dilin başka konuları taşımak-

ta güçlü olacak mı, olmayacak mı sorusunu da kesinlikle karşılamış değilim. Bu açıdan getirdiği teknik, biçimsel özellikler varsa, bunlar ileride Türk romanını büsbütün belirler mi, onunla birlikte yürür mü, onu da bilemem. Fakat bildiğim bir şey varsa, geçmişte böyle yenileşebilir bir dili bulunmasının bir toplum için son derece önemli olmasıdır, kuvvet dayanağıdır, gücüdür.

Bizim dilimiz. Osmanlıdan gelen türkçe, yani garp türkçesi denilen türkçeden çıkmıştır. Tanzimattan sonra, batı etkisi ile, benim kanaatimce dejenere edilerek gazete diline kadar düşmüştü. Bunun reaksiyonu olarak, bir türlü çıkış yolu bulamayan sadeleştirme hareketleri de bizi türk halkından uzaklaştırmaya, anlaşmayı zorlaştırmaya götürdü. Yani, işleri karıştıran ve insanı sinirlendiren bir inat halinde bu sadelik sürdürüldü. Halbuki dil üzerinde durmak demek, insanları sinirlendiren, insanları sıkan, onları bir çeşit düşman eden hareket demek değil, onları memnun eden, onları daha kolay anlaşmaya götüren, fikirlerini anlatmanın zorluklarından hemen kurtaran bir hareket demektir.

Ama dediğim gibi, onu dili bir toplumda aydınlar başka ve yabancı etkenlerle kendi halklarından kesinliğe yakın bir şekilde uzaklaştırılırsa, ister istemez vaktile tarihde filan zaman gördüğümüz bir takım klikler gibi edebiyadı cedideciler gibi kendilerine özgü bir dil yazarlar. Kendi kendilerine bir takım değer hükümleri getirirler. Kendilerini, haklı görerek küçücük ömürlerinde geçici olarak, bunu kendilerini avutmak için kullanırlar.

Somut bir örnekle belirtmeye çalışalım:

Bir memlekette büyük, geniş toplumsal çalışmalar yoksa (Bozkırdaki çekirdek) de belirlemeye çalışıldığı gibi, bütün kollarda çalışmalar yapılmıyorsa, yalnız edebiyatı belirleyen çalışmalar, yalnız şiirle ilgili çalışmalarda aşırı sadeleşmeye gitmeler, bizim bu gün içinde bulunduğumuz neticeyi doğurur.

Arkadaşların çoğu, en çok sadeleştirme taraflısı olan-

lar bile, biliyorsunuz, kendi özel hayatlarında bunları kullanmıyorlar. Günlük münasebetlerinde, paraya değgin münasebetlerinde de yine ortalama bir dil kullanıyorlar Bu sebepten, bence (Devlet Ana) nın bir örnek olacağını şimdiden iddia etmek mümkün değildir. Bu modern bir hayat parçasını anlatan bir roman için yapılacak denemeden sonra belki de bir şeye bağlanabilir. Ancak böyle bir konu da kendi kendine sadeleştiriyor, ekzotik bir hava getiriyor. Bu havanın içinde insanların böyle konuşmaları, öyle anlatılması bizi yadırgatmıyor.

Ama modern bir dünyada olsa günümüzde bir konuyu anlatsak, acaba, bu dili aynen kullanabilirmiyiz? Yahut, bu dili ne çeşide çevirmemiz gerekir? Tabii bu henüz denenmemiş bir noktadır.»

Dilin sadeleşmesi konusu denince hep aklıma gelir. Bundan yedi sekiz yıl önce, bir gece, Kemal Tahirin evinde Behice Boran ile dilin sadeleşmesi üzerine bir tartışmaya tutuşmuştuk. Ben sadeleşmeyi savunuyordum. Behice hanım ise sadeleşmenin zorlama ile olmaması gerektiğini söylüyordu. Kemal, tartışmamızı, sonuna dek karışmadan dinledi. Sonunda ikimizin de haklı ve haksız yanlarımız olduğunu, bunun püf noktasının sadeleştirelim derken halkla aramızın açılmamasına dikkat etmemiz gerektiğini söyledi.

Dil konusunda gerçekten en çok dikkat edilecek nokta, insanın kendi halkı ve kendi ulusu ile arasını açmamaya, birbirini anlamaz duruma düşmemeye çalışmasıdır.

Evliya Çelebinin ve tarihçilerimizin dillerinin rahatlık ve kıvraklığından da uzun incelemelerden sonra yararlandığını sandığım Kemal Tahir, uslûp denemelerini uzun yıllar sürdürmüş, romanlarına araç ve gereç topladığı sarı defterlerinde halkın konuşmalarını büyük bir titizlikle not etmiş ve sonra üzerinde çalışmasını sürdürmüştür.

O korkunç hastalığından önce, Sovyet Yazarlar Birliğinin davetlisi olarak Rusyaya gittiğinde Kafkas Azerbaycanını, Türkistanı, Tacikistanı dolaştı. Dönüşte Polonyaya

Çekoslocakya'ya gitti. Her gittiği yerde türkoloğlarla ve Türk edebiyatçıları ile görüştü. Onları Türk edebiyatının değerlendirilmesi konusunda uyardı. Kemal Tahir yurt dışındaki bu gezisinde de memleketinin konularından başka hiç bir şeyle ilgilenmedi.

Sovyet meslektaşları ile dünya konuları üzerinde yaptığı görüşme ve tartışmalarda Osmanlı potansiyelini işledi ve A.T.Ü.T. konusunu kurcaladı hep.

Kemal Tahir dönüşte Rusyadan takma bir deniz motoru, bir çifte (av tüfeği), bir de televizyon getirdi.

Televizyon çarçabuk bozuldu. Deniz motoru küçük bir denemeden sonra işe yaramaz halde bir kenara atıldı. Av tüfeğini de kullanamadı.

Kemal Tahir Yurt dışı gezisinden döndükten sonra memleket sorunlarına tutku ile sarıldı. Yurt içinde sık sık geziye çıkar, işlediği konu ile ilgili yerleri gezip dolaşır, o yerlerin insanları ile görüşür, tartışırdı.

(Devlet Ana)'yı yazarken Osmanlılığın ilk kurulduğu yerleri Söğüt ve dolaylarını karış karış, günlerce gezip incelemiş, yerli halkla konuşmalar yapmış, yerli kitaplıkları karıştırmış, Osmanlılığın kuruluş döneminden kalma fermanlar, kayıtlar araştırmıştı.

Rusyadan dönüşünde, uzun uzun konuşmuştuk Kemal Tahir'le:

«— Bizim onlardan öğrenecek pek bir şeyimiz yok. Onların bizden öğrenecekleri daha çok şey var.» diyordu hep.

Sovyetler Birliğindeki Türklerin Türk dili üzerine yaptığı çalışmalar, aradaki büyük lehçe ve fonetik ayrılıklarından ötürü bizi pek yakından ilgilendirmiyordu.

Buhara, Semerkant, Taşkent gibi çok eski Türk kültür odaklarındaki eski kitaplar üzerindeki araştırmalarla ilgilenmek gerektiğini, bu tür kültür alış verişinin ancak bize yararlı olabileceğini söylüyordu.

Sovyetler Birliğindeki doğu potansiyelinin en büyük ağırlığını meydana getiren Türkler arasında, Kemal'in en

çok ilgisini çeken Tacikler olmuştu. Azerileri biraz kaypak, İranla aşırı haşır neşir bulmuştu.

ROMANCI KEMAL TAHİR

Kemal Tahir'in romancı yanını incelerken önce (roman) üzerinde, genel çizgileriyle biraz durmak gerekiyor. (*)

Kemal Tahir'in roman ve Türk romanı hakkındaki düşüncelerini bu konu üzerindeki konuşmalarından, dergilere yazdığı yazılardan ve katıldığı konu ile ilgili açık oturumlardan izleyebiliriz.

Önce 27 Mayıs 1968'de Mehmet Seyda'nın yönettiği, Kemal Tahir, Sabahattin Selek, Gülçin Kasaroğlu, Semiha Demir, Ahmet Oktay, Özcan Ergüder, İsmet Bozdağ ve Yaşar Trak'ın katıldıkları açık oturumu gözden geçirelim:

Konuşmacılar konuya (Devlet Ana) ile giriyorlar. Mehmet Seyda: «Devlet Ananın yayınlanması edebiyat alanımızda bir olay oldu. Bu konuda lehte ve aleyhte yazılar çıktı, sözler söylendi. Şimdiye kadar roman konusuyla yakından ilgilenmeyen çevreler de (Devlet Ana) dolayısıyla roman sorunlarına eğildiler. Söz gelimi bir partinin genel sekreteri, bu konuda ilk defa üstüste yazı yazdı. Sayın Bülent Ecevit'in bu yazısında: (Osmanlı Türk Devletinin, devlet ve toplum düzeni, bu düzenin dayandığı ilkeler ve nedenler, bu düzeni oluşturan koşullar — bazı değerli bilgilerimiz tarafından araştırılmağa başlanmıştır ama — henüz halkın, hatta pek çok aydının yeterince dikkatini çekmemiştir.» sözleri yer alıyor, Devlet Ana'nın bu soruna değindiğini belirtiyor; sorularını birer birer, tar-

---

(*) — Roman, uzunluğu tam olarak belirlenemiyen, dram düşmüş bireyin düz yazı ile anlatılışı; görenek, gelenek, karakterlerin incelenmesi; duyguların, sezgilerin, saplantıların, korkuların, kinlerin, tutkuların, çelişkilerin ve kısaca bütünüyle insanın gerçek yaşantısının sözcüklerden dokunup işlenmesidir.

tışmaya katılanlara yöneltiyor ve en sonunda Kemal Tahir'e soruyor:

— Sayın Kemal Tahir! (D e v l e t A n a) üzerinde yapılmış bir konuşmanızı hatırlatarak bazı sorular sormak zamanı geldi sanırım. Bir dergimiz «(D e v l e t A n a) bir romandan çok bir sosyal olay niteliğini gösterdi.» demektedir. Bu olayı siz nasıl açıklayacaksınız? Sonra şu «günümüzde gerçekçi roman, temel meselelerinde tarih sosyoloji tezleri hazırlamaya benzer çalışmalar istiyor.» Demişsiniz. Bunu bize nasıl açıklayacaksınız?

Kemal Tahir bu soruları şöyle cevaplıyor:

— İki mesele var: Biri, romancının toplumla olan münasebeti.. Öteki de kendisini ilgilendiren mesele... (D e v l e t A n a)nın bence beklenmedik bir ilgi görmesi, çok çeşitli zümrelerden ilgi görmesi ve bu ilginin genellikle müspet olması, memleketimizin bugün geçirmekte olduğu ekonomik politik şartların dünya ile bizi karşı karşıya getiren günlük olayların olağan sonucudur. Bizi, yabancı dostlarımız direnmek istediğimiz yerde, son zamanlarda yanlış olarak aşağılık duygusuna kapılmış olmakla suçluyorlar

Ne zaman bunlara itiraz etmeye kalksak, «Durun bakalım yahu, bu bize uymaz!» falan desek, «Bizim buna aklımız ermez, bunu böyle yapmayalım!» desek, bizim Devlet adamlarımıza, yahut konuştukları düşünürlerimize, «Bu sizin aşağılık duygunuzdan geliyor, bu aşağılık duygusu da gereksizdir. İnsanlar karşılıklı ilintilere girerler. daha iyi bilenler, daha az bilenlere nasihat verirler. Siz

---

Roman anlatımında, yan altlıktaki şu satırlar çok dar ve yetersiz kalmaktadır. Romanı daha iyi tanımlıyabilmek için, roman türlerine değinmeliyiz:

Epik roman'a en eski örnek, Homer'in (İLİADA) sı gösterilebilir. Ama, gerçek roman ancak 18.ci yüzyılda tam kimliğine kavuşmuştur.

Romanın uzunluk kısalığı çok tartışılmıştır. E.M. Farster, (Aspects of Novel 1927) adlı kitabında, bir ro-

de bu öğütleri bir müddet dinlerseniz, ondan sonra belli bir seviyeye gelir, kurtulursunuz.» diyorlar. Aslında çok doğru gibi görünen bu telkin gerçekte, bence birbirine uygun olmayan iki ayrı toplumun karşı karşıya geldikleri zamanki olağan çelişmesidir. Zaman zaman bizim yakın tarihimizde bu tertip direnişler oldu. Biz Batının baskısını duydukça kendimizi aramaya döndük, kendimizi aramaya döndüğümüz zaman direnç gösterdik, bu direnci gösterdiğimiz zaman da Batılılar bizi aşağılık duygusuyla suçladılar. Bana öyle geliyor ki, (Devlet Ana) bilhassa aydınlarımızda bu aşağılık duygusunun yersiz olduğunu, bu suçlamayı katiyen hak etmediğimizi, bizim de çok önemli bir tarihimiz olduğunu. bu tarihimize dayanarak işe yarar fikirler ileri süreceğimizi, eylemlerde son derece güçlü olabileceğimizi belirtmeye çalışarak, zaten de var olması gereken bu güveni tazeledi. Biliyorsunuz böyle tazelemeler eğer dengine düşmezse, zamanına rastlamazsa, herhangi bir boş öğünme halinde geçer gider; tam dengine düştü müydü etkiler. Fakat bunda, toplumla, yazı yazan arasındaki ilintinin iyi denk düşmesi hali de önem taşır. Çünkü, toplumdan aldığı tesirlerle yazı yazdığı için, yazar ister istemez aynı şeyi duymuş oluyor ki, konuyu diğer konuların arasından ayıklayıp ön plâna getiriyor.

İkinci noktaya, romanda romancının kendi başına yapacağı çalışmaya gelince, burada, gerçekçi roman için bilhassa böyle tarihin belli bir döneminden hareket ede-

---

manın ortalama iki yüz elli sayfa, 50,000 sözcükten daha kısa olamıyacağını, kısa hikâyenin elli sayfayı aşmamasını, bundan çok yer tutanlara (uzun hikâye) denilecegini belirtmiştir.

Novel, lâtince (Novus Yeni) den gelmedir. Günümüze kadar çeşitli roman türü meydana getirilmiştir: Belgesel roman, Psikolojik roman, Picaresque roman, Periodik roman... ve başka roman türleri sayılmıştır. Bunlardan,

rek, o dönemdeki köklerden bu günün insanını belirtmiye çalışan ve gelecekteki insanın nasıl davranabilir olduğunu araştırmıya çalışan bir yazar için böyle bir özel çalışma zorunludur. Biliyorsunuz, yeterli tarihsel, sosyal ve ekonomik araştırmalar yapılmamıştır bizim memlekette. Yapılmışsa bile kolay ele geçmez, dağınıktır.

Bunları toplayıp, bunlardan gereğince faydalanmak, belli bir ortamda bunlarla meşgul olan bir yakın arkadaş grubu bulamamak sanatçıya, kendi işini kendi yapma zorunluğunu da yüklüyor. Bu sebepten, sanatçı böyle bir tarihi kesit aldığı zaman, yani insanların tarihleriyle sosyal münasebetlerini aldığı zaman, bir takım araştırmaları tıpkı demeyeyim, kısmen bir bilim adamı gibi araştırmak zorunda kalıyor. Bu da benim şahsi fikrimdir, belki de benim bir özelliğimdir. Ben bunun diğer sanatçılar için de, konularını kurarlarken başka yerlerden istedikleri kadar yardım göremiyeceklerinden, geçerli olduğu kanaatindeyim. Ayrıca da, edebiyat için özel bir nokta var: Bilimsel olarak tesbit edilmiş bir konu, bir buluş, tek başına, bir edebiyat eserine temel olamaz. Edebiyatçı, bilimin vardığı yerden sonrasını zorlamak zorundadır. Bunun için de, onun kanunlarını, onun geleceğini, onun nereye doğru gelişebileceğini aşağı yukarı kestirmek zorundadır. Yoksa, bilimsel olarak belirlenmiş bir şeyi uzun sayfalarla ispatlamak durumuna düşer ki, bu da edebiyatın ne vazifesidir, nede amacı... Ayrıca okuyucunun tahammülüne de saygısızlıktır.

Henry James'in (The Ambassadors) adlı romanı dramatik ya da Seenic romana örnek olarak gösterilmiştir. Tıpkı bir piyes gibi bu tür romanda -mekânda- zamanda -vakada birlik gözeltilmiştir. Bu türün tam karşıtı olan Panoramik romanda konu, çok geniş bir alana ve zamana yayılmıştır. Tolstoy'un (Savaş ve Barış) ı gibi...

Picaresque romana örnek Stevenson'un (Treasure Island = Define adası) dır. Belgesel romana giren Arnold

Mehmet Seyda'nın (Türk romanı ve Batı romanı kopyacılığı) ile ilgili sorularına da Kemal Tahir şöyle cevap veriyor:

— Romanımız yüz senelik bir geçmişe sahiptir. Bu yüz senelik geçmiş, büyük bir roman dünyası ile ilinti kurma sonucu başlamıştır. Biz de Batılılar gibi, derme çatma diyebileceğimiz hayvan hikâyelerinden, halk hikâyelerinden girişebilseydik, yani bu alanda onlarla beraber başlatmış olabilseydik, biz de tabii kendimize göre, kendi açımızdan acemiliğin de getirdiği kopyacılığı kolay aşarak, yani biiz kopyacılıkta daha fazla tutmıyacak bir yoldan kendi romanlarımızı yazmayı südürebilirdik. Gelgelelim, Türk romanı Batı romanıyla temas ettiği zaman, roman örnekleri vardı. O zamanki Türk yazarlarının yetişme tarzlarının basitliği, içinde bulundukları genel psikoloji, onları ister istemez bu büyük eserlerin, çok büyük eserlerin etkisinde bıraktı. Bundan da kurtulmak imkânsızdı. Bu, benim kendi inancıma göre, eğer insanlardan söz etmek gerekirse, sanıyorum Sabahattin Aliye kadar geldi. Sabahattin Ali aslında küçük bir sanatçıdır, orta halli bir sanatçı. Fakat, başlaması bakımından enteresan başlamış bir sanatçıdır. Biliyorsunuz, halk şairlerine benzer şiirler yazarak işe başladı. Bu tarz, kendisinin Türk hayatına nasıl baktığını da belirleyen bir noktadır. Demek ki daha geriden aldı o, romanda daha geriden, yerli bir noktadan aldı ve bunu gücü yettiği kadar, küçük hikâyede, bazı romanlarda başarıyla ilerletti. 1945'i koyarken, doğrusu yalnız Sabahattin'i düşündüm. Diğer arkadaşla-

---

Bennett'in (The Old wivestale) i, john Galsworthy'nin (Forsyte Saga) sıdır. Aslında tarihsel roman da bir bakıma belgesel roman sayılır.

Roman ve Epik: Homer'in epik dehâsını işliyen roman kuramcıları, romanda epiğe yeni bir anlam kazandırmak gereğini ileri sürdüler. Homer'den sonra, primitif epikçilerden Virgil'in epik üzerindeki çalışmaları ele alındı. C.F. Blan-

rı yok değildi. Yerli eserler yazanlar güçlü olmamakla beraber, yerli tipler işleyenler vardı. Ondan sonra memleketimizde o zamana kadar görmediğimiz bir takım başka yazarlar çıktı. Köylü yazarlar çıktı. Bunlar her ne kadar bazı aydınlarımızın çok yanlış olan tesirlerinde kaldılarsa da, Batı kültürüyle ilintileri az olduğu için, gene de gerçeklere bağlı kaldılar. Yani bunlar gerçeklerimizden daha çok kaçmayı istediler, ama gene de ister istemez gerçekler içinde kaldılar ve bizim edebiyatımıza yeni bir şey, yeni bir hava, yeni bir bakış ve yeni tipler getirdiler. Ancak ondan sonra, bütün başlangıçlarda olduğu gibi yavaş yavaş, bizim yerli romanımıza doğru büyük bir adım atılmış oldu.

Yerli roman tekniği, dış görüntüsüyle iç dünyası meselesi son derece karışık, içinden kolay çıkılmaz, kesinkes kaidelere göre gayet tutarsız bir meseledir. Romancılar bugünkü dünyada teknik bakımdan birbirlerinden kesin ayrılıklar gösterirler mi? Sanmıyorum. Böyle bir şey nasıl mümkün olabilir? Nitekim İngiliz romanı, Rus romanı... Bunlar. dış şartlarına (biçimlerine) baktığımız zaman beraberlik gösterirler. Bu açıdan, bu problem, yani (Her milletin ayrı bir romanı var mı, yok mu?) problemi, nerelerde benzerlikler olduğu, nerelerde ayrıldığı sorununu bir kaç kelimeyle özetlemek zor olacak. Yalnız aklıma bir şey geliyor, belki yararlanabiliriz. Dostoyevski, bir Batılı ile yaptığı tartışmada şunu söylemiştir: «Biz sizin bütün kültürünüzü romanda tekniğinizi aldık, biliyoruz. Bunun üzerine Rus dehasını koyduk!» Belki de Rus roma-

---

kenburg (Essay on the Novel) — 1774 adlı kitabında bu konuyu işledi. Bu çalışmalardan yararlanan Goethe ve Schiller çizilen çizgide doruğa ulaşan yapıtlar meydana getirdiler. Bu iki dev sanatçı ayrı açılardan yapıtlarını insan — Doğa — Tanrı temel üçlemine oturtarak roman oluşumunu gerçekleştirdiler. Yine toplum gelişimleri ve kentleşme yoğunlaşmaları sonucu burjuvazinin etlenip ke-

nını belirleyen, bu özelliktir, yâni özdeki benzemezliği yapan Rus dehası...

Şimdi biz de isteriz ki, varsa böyle bir şey, Türk dehasını getirelim. Yâni, işi şimdilik başka türlü belirleyemiyoruz. Fransız romanından, İngiliz romanından dışarda yeni bir şey nasıl yapacağız? Ancak, onun içine Fransız dehasının yerine Türk dehasını getirecek kişi yaparsa yapacak bunu...

Dostoyevski bunu söylemekle Rus romanının nereden çıktığını belirlemiş oluyor. Tabii onlar için bu lâf daha zor. Çünkü temelde Hristiyanlık ve Hristiyanlığın büyük günah anlayışı, acıma anlayışı yer tutuyor. Hristiyanlar kültürde birleşirlerken, işin ayrıntılarına girmeleri büsbütün güç. Bir Rus insanının bir Fransız insanından temelde ayrılması daha zor oluyor. Öyleyken bugün elbette bir Rus romanı var.

Buna karşılık, Türk insanıyla Batılı Hristiyan insanın arasındaki ayrılık, şüphesiz, daha kolay bir ayrılıktır. Bir kerre bizim din anlayışımız... Din anlayışı ki Batıda insanı yapan, ferdi yapan, ferdi büyük problemlere düşüren meseledir. Bu, bizde temamen ayrı yasalara dayanır, aramızda büyük ayrılıklar vardır. Ayrıca, onların fert ve toplum anlayışıyla bizimki, tarihsel gelenek bakımından, toplumla kişi ilintisi bakımından ayrı kanunlar gösteriyor. Buradan yola çıkarak Türk romanını, belirli bir özelliğe kavuşturmamız, yani Türk damgasını vurarak yapabilmemiz mümkündür. Dostoyevskinin Balzac'tan kurtulması, Stendhal'den kurtulması, bizim Balzac'tan ve Dos-

---

miklenmesi, romanın gittikçe güçlenmesini sağladı. Daha doğrusu romanın güçlenmesi, burjuvanizinin toplum içinde eğemenliğini sağlaması ile paralel olarak gelişti. Ayrıca, gerçek roman kavramını, hıristiyanlığın aşıladığı ve pekiştirdiği kişisel bilinçlenme (individüalizm) de büyük ölçüde etkiledi. Homer'in o yalın epik anlatısını yeni bir kalıba koyan bu düşünce ve yazı akımı, romana uzunca

toyevskiden kurtulmamızdan daha zor bence.»

Açık oturum, Batıda birey dediğimiz varlığın önemi, birey sorununun roman için başlı başına, ayrıca toplumların ileri gitmesi için son derece önemli olduğu, Türk toplumunda birey sorununun bugün dahi gerçek anlamıyla var olmadığı, daha doğrusu Türkiyede birey olmadığına, bunun da sanattan yönetime kadar etkili olduğu, büyük eserler yaratılamamasının nedenlerinden birinin birey sorununun yeterli ölçüde kavranılmayışı olduğu konusunda devam ediyor. Kemal Tahirin bu konularda cevabı şöyle:

— Batı, biliyorsunuz. kölelik, derebeylik, kabaca söylüyorum, ve burjuva sistemlerini yaşamıştır. Sistemin kanunlarını biliyoruz. Batının insanı bugün hâlâ tarihsel kalıntı olarak kendi geçmişinden gelen bu korkunç devrelerin izlerini taşır ve buna, kölelik, derebeylik sistemleri kadar korkunç olan burjuva devresinin baskısı eklenir. İnsanlar hür göründükleri halde daha da köle olmuşlardır. Batıda, bu sürekli köleliğin korkusunu hâlâ içlerinde taşımaktadırlar. Batılı insan hür gibi görünüyor bize, ferdiyeti çok ilerlemiş gibi görünüyor. Bence bu iki görüntü sahte görüntüdür. Batı insanı hâlen de iki türlü köledir. Bu tarihsel geleneğinin sürdürülmesi dolayısıyla kendisi de buna râzı oluyor, çünkü bunun başka türlüsünü tasavvur edemiyorum. Bence, Batıdaki sınıf gerçeği, insanı, istesin istemesin, ferdiyetinden vaz geçirmek ve hürriyetlerinden vaz geçmek sonucuna götürüyor Bunu bazan şuuraltıyla, sezgileriyle, atavik yatkınlıklarıyla yapıyor. Batıda kişisel hürriyete geçmeye fazla önem verilişi, bu

---

bir süre yön verdi. Daha sonra Hegel felsefesi toplumun bütün yaşantısını ve hele üst yapısını, bu arada romanı da etkisi altına aldı. Böylece daha önceki individüal ruhsal açıklığına yeni gelişimin zorunluğu (prosaic) diyalektik damgasını vurdu. Böylece roman gittikçe epik görünüşünden budanıp, toplumun panoramik yansımasına dönüştü.

sınıf köleliğinin ve ekonomik köleliğin olağan sonucudur, reaksiyonudur. Aslında gerçekten hür olan insanlar, gerçekten ferdiyeti gelişmiş olan insanlar, ne hürriyetin üzerinde, nede ferdiyetin üzerinde bu kadar durmazlar. Buna karşılık, Doğulu insanın genel görünüşünde sürü davranışı vardır. Kösemenin arkasından hep beraber gider gibidir. Fakat bu sürüden biri olmak eğiliminde Batılının idrak edemiyeceği kadar bağımsızlık (hürlük) de vardır. Yani, hem sürüden biridirler, hem de sürünün temamen dışında kendi hayatlarını yaşayan özgür kişilerdir. Şimdi meseleyi böyle koyduğumuz zaman, Türk romanının aradığı kişisel davranış meselelerinde, ferdin hürriyeti meselelerinde Batıdan ayrı bir tiple karşılaşıyoruz. Köle gibi Batılılara karşı boyun eğiyor görünen, fakat aslında Batılı insanın kendi kendini bağladığı bütün bağların dışında, Batılının idrak edemiyeceği kadar hür insanlar topluluğudur bence Doğu toplumları. Bu hürriyetin devam edebilmesi için birçok da müdafaa vasıtaları koymuştur. Devletin, servetlerin belli ellerde birikmesini önlemesi devlet sisteminin devlet güçlerinin belli kümelerin ellerine geçip, onların imtiyazı haline gelmesini, onlara mahsus kapalı bir düzen olmasını önlemesi bu kişi özgürlüğü güveninin başında gelir. İkincisi kapalı köy düzeninin hür köylülüğü savunmasıdır. Bu iki durum, zaten, Batı toplumlarıyla Doğu toplumları arasında ferdin hürri-

---

Roman ve Romance (romans): Anlatım açısından romanın gelişiminde üç ayrı dönem görülür:

1. — Eski Yunanda romans ya da hikâye anlatımı; bu epik yanı ağır basan, Helenistik çağın kozmopolit ticaret merkezlerinin yaşamını yansıtan bir hikâye biçimidir. Bu dönemden kalma kimi Yunan romansı fantastik bir takım serüvenlerle tıkabasa doludur. Heliodorus'un (Aethiopica) ı gibi. Bu romans, İsadan sonra üçüncü yüzyılda yazılmıştır.

2. — Ortaçağ döneminde Romans, heroik konuları işle-

yet anlayışını belirler. Ben, Türk romanını yazalım derken, bu özelliğe dayanalım, diyorum. Bizde daha hür, daha kişiliği ilerlemiş fert var, buna karşılık, biz Batının eserlerinden etkinelerek Batının tipini arıyoruz kendimizde... Düştüğümüz en büyük yanlışlık budur. Biz Türk dehasını eserlerimize koymak istediğimiz zaman, eğer özelliğimizde yanılmıyorsak, bu özellikten yola çıkmak zorundayız, diyorum. O zaman bizim meselelerimiz Batının meselelerinden tamamen başka türlüdür. Bizim aradığımız güven Batılının ferdiyet anlayışı, hürriyet anlayışıyla anladığı güvenden başka bir güven oluyor, biz kendi insanlarımızı yazmaya başladığımız zaman onları hiçbir zaman Batılı insan gibi tek başına bir köşeye sıkışmış bulamıyoruz, diyorum. En sıkışık sırada, kendi kendini var gücüyle gayret ederek sıkıştırmış durumda bile olsa Doğulu insan toplumun yardımından büsbütün uzakta kalamıyor. Yakın çevresinin yahut daha uzak çevresinin hiç olmazsa manevi yardımını görüyor ki, bunun ne kadar önemli bir şey olduğunu ancak Batılılar idrak edebilir.

Kemal Tahir (Devlet Ana)nın arka kapağında yazdığı bir yazıda, Türkiyede romanın 1945 den bu yana gerçek temeline oturduğunu belirtmiş. Mehmet Seyda «bu kanıya nereden geldiniz?» diye soruyor. Kemal Tahir cevabında, Halit Ziyanın roman tutumunu ele alarak, bütün

---

miştir. On bir ve on ikinci yüzyıllarda meydana gelen (Chansons de gestes) gibi...

3. — Daha sonraki feodal dönemdeki romans'larda, saray ve şato yaşamı anlatılmıştır. Bu çağda hristiyanlığın ağır baskısı altında gelişen moral idealizm zamanla romantik aşklara dönüşmüştür. Bu dönemin hikâyelerinde iyi ve kötü davranışlı kahramanların serüvenleri işlenmiştir.

Anlatı (Hikâye)nin realist geleneği: Petronius'un (Satyricon) u, realizmin ilk müjdecilerinden sayılır. Bu ya-

romanlarını, Abdülhamidin asla yıkılmıyacağı kanısıyla, onun yönetimi altında yayınlanabilecek çizgide yazdığını, günün birinde Abdülhamit sahneden inince şaşırıp kaldığını ve o günden sonra roman yazamadığını ve bir yanlış hesap yüzünden gerçek Türk romanına eğilemediğini, aslında gerçek Türk romanına eğilişin, iyi veya kötü, gücü yeterince olmasa bile, Sabahattin Ali zamanında ve onun tarafından olduğunu belirtiyor.

Şimdi biraz da (Beş romancı tartışıyor)u ele alalım. Kitap halinde 1960 da çıkan ve daha önce Pazar Postasında yayınlanan bu açık oturumda (Kemal Tahir, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Orhan Kemal, Talip Apaydın) köyle ilgili roman konusunu aralarında konuşup tartışmışlardı. Kemal Tahir bu tartışmalarda romanı en iyi anlatan şu tarifi ortaya atmıştır: Romanda drama düşmüş insan anlatılır.

Bu roman tartışması, Yakup Kadri ve Yaşar Kemal'in de katılmasıyla tamamlanacakken, Yakup Kadrinin prensip bakımından özür dileyerek gelmek istememesi, Yaşar Kemalin de katılacağına söz verdiği halde bulunmaması ile eksik kalmıştır.

Aslında, bu tartışmada gündem ve konuşulacak konular önceden programlaştırılmadığı ve her konuşmacı konuşmasını kendince alıp konu dışına sürüklediği için fazla yararlı olamamış ve herkes sonuna dek bildiğini

---

pıtta, klâsik çağların günlük yaşantısı canlandırılmıştır.

Ortaçağdaki realist yapıtlara on ikinci on üçüncü yüzyıllarda rastlanır. G. Chaucer'in (Canterbury Tales) i, on dördüncü yüzyılda Floransada Giovanni Boccacio'nun yazdığı (Decameron) hikâyeleri, hikâye türünün kaynağı sayılır. 1554 de Vida de Lazarillo, (Tormes) adlı yapıtında yoksul bir çocuğun yaşamı olarak kendini anlatmıştır. Bu yapıt, realist anlatımın romans kaynaklarındandır.

1605 — 1615 de Cervantes'in (Don Kişot) u romanda en önemli kavşak noktasıdır. Tıpkı bunun gibi 1508 de

okumakta adetâ direnmiş, düşünce ve karar birliğine varılamamıştır. Şehirli romancı ile köylü romancı ayrımına kalkışılmış, köy yerinde yetişmiş, köylü romancının beş altı yaşındaki algılarının şehirli romancıda asla bulunamıyacağı, bu yüzden köyün gerçek romanını ancak köyün içinden yetişenlerin yazabileceği iddiaları askıda kalmıştır.

Roman üzerindeki tartışmalar senelerdenberi sürüp gitmektedir. E. O'Neil yaşam için «garip bir durak» deyimini kullanır. Doğmadan önceki ve ölümden sonraki sonsuz arasında garip duralamayı tanımlamaya çalışır bu anlatımı ile.

W. Raleigh (İngiliz romanı) adlı yapıtında, romanın Doğu ile Batının birleşiminden doğduğunu söyler. Gerçekten de Doğu hikâyenin hayal öğesini, Batı ise insan yaşamına bu hayalleri uydurucu yolu, yani romanı bulmuştur. Böylece hikâye salt geçmişi anlatan bir masal olmaktan çıkmış, her çağın yaşamını kendine özgü bir biçim ve görünüşüyle anlatan roman gelişmiştir.

Batı romancılığında ingiliz romanının —Amerika da içindedir— Fransız romanının, Alman romanının, Rus romanının ayrı ayrı yerleri vardır.

Shakspeare'in Hamletinde Polonius'ün oğluna vardiği öğütte (Her şeyden önce önemli olan, kendine karşı dürüst olmaktır.) sözü, romancı için çok büyük önem taşır

Nurullah Ataç (Roman üzerine) başlığını koyduğu yazısında şöyle der:

---

yayınlanan (Amadis of Gaul) de de kahramanının yaşamı realist bir görüşle anlatılmıştır. Don Kişot'un romantik realizmi ile Sancho'nun empricisme'i, feodalizm çağının kapanıp, onun yerine burjuvazinin insafsız ve alaycı bir davranışla alışımı bütün çelişkileri ortaya koyar.

Edebiyatta romanın doğuşu ve gelişmesi izlenirken araştırmamızı biraz daha derinleştirirsek eski Yunan düzyazı sanatında ilk romans ve hikâye belirtilerine rastlaya-

«Maurice Barres (ben bir betiğin beni biraz da sıkmasını isterim.) demiş. Rene Boylewe romancı Proust hakkında şöyle yazar: «Romanını yirmiiki kez açıp, sıkılarak, dayanamıyarak kapadım. Ancak inat edip yirmiüçüncü kez başlayıp okuyabildim.) Bu adam (ben bunu gayrı okuyamıyacağım. Beğenenler ne dediklerini bilmiyor.) diye yazamaz mı idi? Her güzelliği, her değeri anlayıp beyenmek zorunda değiliz ya!

İşte, Paul Valery, Marcel Proust'ın romanı için şöyle diyor: «Proust'ı madem Andre Gide ve Leon Daudet de beğeniyor, öyle ise büyük bir yazardır. Ama ben romanının bir cildinden fazlasını okuyamadım.» Neden okuyamamış? Valery öyle sıkılmaktan sakınacak kimselerden değildir. Ikıla, sıkıla daha kim bilir neler okumuştur o güne kadar. Ama, Marcel Proust'u, ne denli uğraşırsa uğraşsın, alışamıyacağını, onunla eğlenemiyeceğini önceden sezdiğinden okumamıştır. Beriki ise, o romanda kendisine er geç azık bulacağını sezdiği için, canını dişine takıp okuyabilmiş.

Roman nedir? Sorusuna karşılık bulmak gün geçtikçe güçleşiyor. Eski romanlarda bütün ayrılıkların ardında bir benzer yan bulabilirdik. Söz gelişi Fielding, Lesage, Dostoyevski, Conrad'ın romanları böyleydi. Bunların hepsi de bize, az çok doğru bir dünyayı ve bu dünyada yaşayan kişileri anlatırdı. Romancıda bir nesnellik, afaki-

---

biliriz. Bunlar İsadan sonra I — 4.cü yüzyıllardaki imparatorluk döneminin retorik okullarındaki öğrenci ödevlerinden doğmuş ve büyük bir bölüğü Miletos masalları (Milesiaka) dan türemiştir. Bu dönem hikâyelerde sevgi, yolculuk, serüven işlenmiştir. Bunlar daha sonra (Bizans romansları) adını almıştır.

Afrodisias'lı Kriton'un Efes'li Ksenofon'un, Achilleus'un, Tatios'un Helicdoros'un yapıtları bir çok bakımdan birbirine benzer. Bu hikâyelerde çok uzak ülkelere yapılan yolculuklar, kız kaçırmalar, deniz kazaları, tüyler ür-

lik dileği vardı. Elbet eski romancılar da eserlerini kendi kendileriyle koruyorlardı, ama onlar anlattıkları kişilerin kendileri olmadıklarını ileri sürebilirlerdi. Bu gün ise roman büsbütün genişledi. Zamanımız romancısı eserine bütün düşüncelerini, bütün düşlerini, görgüsünü, görüşlerini, hiç değiştirmeden, hikâyeleştirmeden romanlaştırmadan koyabiliyor. Bize, tatlı ya da tatsız, bir masal anlattığı oluyor ama, masalı hiç düşünmeden, betiğin bir başı, bir sonu olmasını aramadan, bir takım şeyler de oluyor. Eskiler bir acunu anlatmaya halkınca o acundaki bazı kişileri anlatırlardı. Kişileri birbirleriyle birlikte yaşar, hiç değilse birbirlerini tanırlardı. Eski romanda bir konu birliği vardı. Bu gün ise Jules Romains çıkıyor, yirmi yedi ciltlik bir romanda, yirmi bu kadar yıllık olayların hepsini anlatmak istiyor. Roman nesnelliğini yitirdi; o denli yitirdi ki artık bir yazarın gerçek duygularını, gerçek düşüncelerini, gerçek serüvenini şiirlerinde değil, daha çok romanlarında arıyor, romanlarında buluyoruz.

Acaba dünün romanı sahiden nesnel miydi? Romanda öznellik ancak son zamanlarda belirmiş bir şey midir? Flaubert'in: «Emma Bovary yok mu? benim işte o» (La Bovary, c'est moi) sözünü unutmıyalım. Fabrice del Dongo ile Julien Sorel de birer Stendahl değil midir? Karamozof'ların her birinde, Fiyodor Pavloviç'te olduğu kadar

---

pertici işkenceler işlenmiştir. Hemen hepsi (mutlu son)la biterler. Somosata ile Lukianos, Longos'un yapıtları ise yukardakilerden farklıdır. Lukianos yapıtlarında hicve kaçmıştır. Güldürü ve parodiyi ustalikla kullanmıştır. Bu yazarın düzyazı anlatıları, Aristophanes'in tiyatroları doğrultusundadır.

İlk tipik aşk romanı (Daphnis Kaikhloe)dir. Yazarı Longos, Latin edebiyatında romana ilk yönelen sanatçı sayılır. Bu dönemin en önemli yapıtı, daha önce de üzerinde durduğumuz Petronius'un (Satyricon)udur. Satyricon'da belli bir bölgenin töreleri hicvedilmiştir.

Alioşa Fiyodoroviç'de Dostoyevski'nin birer parçasını bulamaz mıyız?

Romancı dilediğini anlatmakta özgürdür, kafasının içinde bir acun yaratır, onu söyler, diyoruz, ama bir yandan da biliyoruz ki hiçbir büyük romancı gününün olayları karşısında ilgisiz kalmamıştır; hiçbiri bize yalnız bir masal anlatmakla yetinmemiş, bize bazı doğruları göstermeğe, bize bazı düşünceleri aşılamağa çalışmıştır. Romancı hiçbir yandan olmaz diyoruz; ama şöyle bir düşününce, bir yandan olmayan hiçbir büyük romancı bulamıyoruz. Balzac, Stendahl, Dickens, Tolstoy, Dostoyevski, Zola... Bu adlar birer romancı adı ama o kişilerin birer yurtyönetimi adamları, birer politikacı olduklarını da söyliyemez miyiz? Flaubert bir yandan değildir sanırız, çünkü bütün yanlara karşıdır. Gelenekcisiyle de, devrimcisiyle de, dinlisiyle de, dinsiziyle de alay eder, hepsinden nefret ettiğini söyler; ama bununla da tanıklık etmiş olmaz mı? Bir gün, Fransa 1871 de yenildikten sonra «Benim Education sentimentale'i iyice okuyup anlasalardı bunlar başımıza gelmezdi.» demiş; bu söz onun da bir yurt yönetimcisi, bir politikacı olduğunu, kendisini öyle saydığını göstermiyor mu? Biz istediğimizce romancı özgürdür diyelim, büyük romancı büsbütün özgür olamıyor, yurt işlerine karışmaktan kendini alamıyor. Bunun içindir ki bugünkü

İsadan sonra ikinci yüzyılda Apuleius'un (Metamorphoson Libri)si göze çarpar. (Değişimler)lerde Miletos masallarının etkisi görülür. Ortaçağ başlarında, romans olarak belirlediğimiz romanın ilk müjdecileri tüm ortadan silinmiştir. Ancak on ikinci yüzyılda yeniden romans başlamış ve önce doğu ve batı olmak üzere iki ayrı kolda bir süre gelişmiş ve daha sonra yeniden birleşip kaynaşmıştır.

Doğuda hem nazım, hem nesir olarak görünen Bizans romanına karşı batıda Yunanvari öğelerle romans yaşamını sürdürmüştür.

yazarlar gibi dünkülerin de asıl duygularını, düşüncelerini, görüşlerini bütün kişiliklerini romanlarında buluyoruz. Roman, gerçi, Saint Real'in dediği gibi: «Bir yol boyunca gezdirilen bir gözgüdür» roman, gerçi, Goncourt'ların dediği gibi «olmamış ama olabilecek olayların tarihidir» ama roman, Zola'nın dediği gibi, o yolun, o tarihin «bir mizaç arasından görünüşüdür.»

Roman, yazın çeşitlerinin en nesneli gibi gözükse dahi en öznelidir, çünkü öznelliğin asil olduğu bir çağda, kişilerin krallara da, kurallara da, eskiden kalma ne varsa hepsine karşı ayaklandıkları bir çağda doğmuştu. Eski saz şiirlerinde, yani şu lirique denilen şiirlerde, yazar sanki kendini mi söylerdi? Öteden beri var olan kalıplara öteden beri alışılmış bir takım sözleri dökerdi. Yeni çağın yazarları, özgür olabilmek, hiç bir kural tanımamak için, diledikleri gibi yaratabilmek için roman çeşidini ortaya koydular.»

Nurullah Ataç'ın (Ulus, 22.7.946) da çıkmış olan yazısı burada bitiyor.

Kemal Tahir roman için «drama düşmüş insanın anlatımı» der. Bu, gerçekten romanın en kısa, en yoğun tanımıdır.

Dostları, düşmanları şu nokta üzerinde birleşmişlerdi: Kemal Tahir, romanı ve roman sorunlarını gerçekten

---

Yine yukarda işaret ettiğimiz Fransada on üçüncü yüzyılda meydana gelen (Chansons de gestes) adı verilen halk diliyle yazılmış yalın hikâyelere paralel olarak soyluların duygularını anlatan daha başka hikâyeler de gelişmiştir.

On ikinci yüzyıl ortalarında ilk Fransız romanları eski Yunan ve Lâtin kaynaklarında işlenmiş konuları, kendi günlük yaşantılarına uygulamışlardır. (Roman de Thebes) Tebai romanı, (roman d'Eneas) gibi. Ama 1155 de Wace'ın (Roman de Brut)u ile (Bretagne) kaynaklı konular Fransız edebiyatında boy gösterdi. Sonra da modern

çok iyi bilmekte idi. Roman ve romancı üzerine yazdığı yazılarda ve notlarda ilginç önerilerde bulunmuş, dünya romanını alıcı bir gözle incelemişti.

Mustafa Baydarla yaptığı bir konuşmasında «dünyada pek çok roman yazılmasına karşın, gerçek anlamda pek az romancı bulunduğunu ve şu on kişiyi sözcüğün tam anlamında romancı saydığını» bildirmişti: «Cervantes, Daniel Defoe, Abbee Prevost, Choderlos de Laclos, Stendahl, Balzac, Gogol, Doştoyevski, Flaubert, Tolstoy».

Sanatçının toplumdaki ödevleri nedir sorusuna da şu karşılığı vermişti: «Romancı olarak yaşamak, romancı olarak düşünmek, dünyaya romancı olarak bakmak, yalnız roman yazmak... Daha iyi, çok daha iyilerini yazmak, insan dramına mümkün mertebe yanaşmaya çalışmak... Milletındeki insanlık özelliklerini, dünya insanlığının değerlerine katarak, insanlığı zenginleştirmeye uğraşmak... Romancılıkta bir yön var ki insan istese de çalışmakla elde edilemez. Bu yön aslında kişinin romancı oluşudur. Ama gerçek romancılıkta, aslında romancı olmakda elvermez. Romancı romancılığını insan dramına yaklaştırabildiğinden, daha da yaklaştırmak için çalışacak, çalışacaktır. Bunu başarmak için yapılacaklardan bazılarını gelişi güzel sayalım:

a) Gerçeklere karşı saygı duymak Ama dış yüzdeki ham gerçeğin, ilk görünüşündeki parıltılı, etkilerine kendini kaptırmadan...

---

romanın babası sayılan (Chretien de Troyes) on ikinci yüzyılın ikinci yarısında (Courtois) adı verilen ilk roman örneklerini verdi. Bu yapıtlarda ortaçağ şövalyelik ruhu Kelt kaynaklı eski gelenekler (Triston, Kral Arthur ve yuvarlak masa şövalyeleri) klâsik tipte belli belirsiz anılar iç içe verilmiştir.

İtalyada bu dönemde Boccacio'nun (Decameron) hikâyelerinde günlük yaşayış, toplumsal koşullar yer almaktadır. Daha sonra Rönesans döneminde Pulci, Boiosto bu alan-

b) Hoşgörüyü -toleransı- hem şuuruna, hem duygularına iyice sindirip en çetin sıralarda soluk alır gibi kolaylıkla kullanabilmek...

c) Ön yargılardan mümkün mertebe kurtulma... Her insanı, her düşünceyi, her olayı, ne kadar iyi bilirse bilsin, ilk defa görüyormuş gibi incelemeye üşenmemek...

d) Gücünün çok üstünde çetin bir işe atıldığını unutmamak... İşi her zaman büyük tutmak Büyük işde yenilmeyi göze almak, yani kolaya kaçarak kendini aldatmamak...(*)

Tahir Alangu 24.4.973 tarihinde (Yeni ortam)a (Büyük romancı Kemal Tahir) adıyla yazdığı yazıda Kemal Tahiri H. de Balzac ve F. Dostoyevski ayarında bir romancı olarak gördüğünü belirtmiştir: «Kemal Tahir sıradan çağdaş bir romancı değildi. Gözleri önünde olup bitenleri yazmıyordu. Tarihi oluşumun zorunlu olarak getirdiği, geçmişten bu güne bağlayan, zaman zaman, yer yer saptırılmış gerçekleri kurcalıyordu. Bizde, Üniversite profesörleri de dahil olmak üzere, pek az kimse Kemal Tahir ölçüsünde tarihe yönelmiş, izlemiş, yorumlamış, tarihi gerçeklerin çağımızı etkileyen sürekli baskısını anlatmıştı. Öte yandan bir Orta Doğu ülkesi olarak Türkiyenin

(*) Edebiyatçılarımız ne diyor? (Sahife 184 85)

da en iyi örnekler verdiler. Bu yazarların yapıtlarında özellikle Ariosto'nun (Orlando furioso—Çılgın Orlando)sunda kahramanların hep aynı kalmasına karşılık, olaylar değişip durur. Anlatım hikâye tarzındadır.

ON ALTINCI VE ON YEDİNCİ YÜZ YILLARDA ROMAN

On altıncı yüz yılda Fransada Rabelais'in (Gargantua ve Pantagruel) adlı yapıtı ile, İspanyada Cervantes'in (Don Kişot) u olağanüstü yaradıcılıktaki serbestliği sona

dünya oluşumuna bağlı gündelik olayları gözden ırak tutmuyor, Tanzimattan bu yana bizim toplumumuzu ve insanımızı iki büyük çizgi üzerinde araştırarak eserlerini veriyordu. Yazdığı bir büyük nehir romandı Sıralı yazılmadığı için. okuyanların çoğu yadırgıyor, bazı eserlerini sevimli buluyor, bazıları karşısında yüzlerini buruşturuyorlardı.»

Alangu şöyle bitiriyor bu yazısını: «Bize Batıdan ve daha çok Batının bir kaç ünlü kaynağından gelmiş roman modasını bir yerde aşan, bir yerli roman düşüncesine ulaşan, büyük bir düşünceye yönelen, dünya çapında bir kaç romancıdan biriydi.»

Sunullah Arısoy (Barış) daki Kemal Tahirle ilgili yazısında: «Kemal Tahir romanlarına koyduğu içeriği, getirdiği yorumu ile, düşünsel doğrultuyla, romanımızın yeni bir yön kazanmasını gerçekleştirmiştir...

1 — Belgeselik doğrultusunda ilk adımlarını atmış sayılır.
2 — Türk ulusunun Osmanlıdan başlayıp bu güne ulaşan tarihsel oluşumunun kendince yorumunu bir bildiri olarak kamu oyuna sunmuştur.
3 — Dilde, anlatımda, kurguda özgürlükler getirmiştir.
4 — Bu yanlarıyla Kemal Tahir, çağdaş Türk romancılığının uçlarından biridir.»

Kemal Tahirin romancılığı üzerinde dururken Tektaş

---

kadar götürdüler. Böylece, Orta çağdanberi süregelen roman kısırlığını belli bir noktaya ulaştırarak, yeni yeni roman türlerinin oluşumuna yer hazırlamış oldular.

On yedinci yüz yılda İspanyada (Pikaro romanı), Fransada Precieux roman yeni toplumsal ve kültürel koşulları yansıtan birer araç oldular Bunlardan ilki, büyük fetihler sonrası İspanyasında belli bir sınıfın (burjuva sınıfının) durumunu ele alır. İkincisi şövalyelik romanı ve pastoral romanın işlediği temaları işler ve Sannazzaro'nun

Ağaoğlu'nun (Kitaplar) dergisi -sayı 2, Mayıs 1973- de çıkan «Kemal Tahir ve roman» başlıklı yazısını ele alacağız. Bu yazısında Tektaş Ağaoğlu diyor ki.

«Kemal Tahir, iyi bir romancı değildi. Romancı değildi çünki.. Roman kalıbı içinde yazan, yazarak bir şeyler söylemek isteyen, -hem de çok önemli şeyler söylemek isteyen ve söyleyen- eşi az bulunur bir anlatıcı, bir tahkiye ustasıydı. Evet, eşi az bulunur bir anlatı ustasıydı. Uslup sahibi değildi. Kemal Tahir uslubu denilen şey sadece bir (ağız) dır. Her romanının her kişisinde karşımıza çıkan, (garip) liğiyle çoklarına hoş gelen, sentetik bir ağız. Onu konuşan kimseleri ezip geçen, öldüren.. Oysa uslup öldürmez, (uslup) yaşatır.

İyi roman yazmadığını kendi de biliyordu. «Türk romanı» sözünün özü budur. Kemal Tahir, Türkiye gibi halkının ahlak bilimi müslümanlıkla yoğrulmuş bir toplumda, sadece burjuva toplumunun değil, Hristiyan burjuva toplumunun kendine özgü sanat dalı olan roman türünde iyi eser değil, eser dahi yerileıniyeceğini bile bile, bu imkânsızlıkla cebelleşmiştir. Çabası sonuç vermeyince kendisi değil de belki başkaları, «işte roman olmasa bile, Türk romanıdır» diyerek ona bir çıkış yolu göstermiş olsalar gerektir.»

Tektaş Ağaoğlu'nun yazısının burasına bir nokta ko-

(Arcadia)sı ile başlayarak Rönesans edebiyatında uzun süre saltanat sürer.

Monarşinin kendini soylular sınıfına kabul ettirmek için çetin savaşa girdiği bir dönemde seçkin bir çevrenin zevklerini yansıtır. Bu türün olağanüstü yapıtı sayılan H. d'Urfeenin (Astee)si de öteki romanlarda olduğu gibi yaşamın yapmacıklı bir biçimde idealleştirilmesi ve aşırı incelik merakı büyük yer tutar. Ama bunlar asla rol analizlerini engellemez. Bu aşırı seçkin zerafet özlemi ve duygusallıktan Madame de La Fayette'in (La princesse de Cieves)i doğar.

varak demek istediklerini ve ileri sürdüğü düşüncelerin gerçekle ilintisini gözden geçirelim. Tektaş Ağaoğlu'nun roman üzerine söyledikleri ilk bakışta doğrudur. Ne var ki, kendisi bu doğrulardan yanlış sonuçlar çıkarmaktadır. Şöyle ki: Romanın burjuva toplumunun malı olduğu söz götürmez. Buna bir de Hristiyanlık patenti de eklenebilir Ama, bu demek değildir ki ille de roman, roman olmak için Hristiyan burjuva toplumunda drama düşmüş insanın ele alınması şarttır. Tektaş Ağaoğlu'nun ileri sürdükleri yüzde yüz geçerli olsaydı burjuva olup da Hristiyan olmayan dünyadaki sayısız toplumların sanatçılarının roman yazmamaları, yazmış olanların da bu gerçeği anlayıp roman yazmayı bırakmaları gerekirdi. Aslında romanın tarihçesi ele alınırsa, roman Batı da burjuvazinin etlenip kemiklenmesinden önce ortaya atılmış ve onunla birlikte serpilip gelişmiştir. Aslında, roman drama düşmüş bireyi işler. Tektaş Ağaoğlu'nun yazısına, en iyisi, Kemal Tahirin roman üzerine söyledikleri ile karşılık verelim:

«Günümüzde gerçekçi roman, temel meselelerinde tarih ve sosyoloji tezleri hazırlamaya benzer çalışmalar istiyor... Sanatın gerçek roman kolu, kendi yasaları içinde, salt tarihte, sosyolojide, felsefede, ruhbilimde değil, fizik, kimya gibi deneye dayanan bilimlerde bile, bilimin vardığı son çizgileri, gene bu bilimin gelişme kanunlarının imkânlarıyla isbata çalışmak zorundadır Yoksa Zola'nın natüralizmi gibi bilimin ardı sıra sürüklenir.»

Psikolojik analiz romanının ilk olağanüstü örneği olarak bilinen bu romanda bütün aşırı zerafet ve duygusallıklar belli bir ölçüde dengeleştirilmiştir.

On sekizinci yüz yılda burjuva sınıfının üstünlüğü ile roman görülmemiş bir gelişme gösterdi. İngilterede Defoe (Robinson Cruso) adlı romanı ile ticaret burjuvazisinin gezginliğini anlatırken, öte yandan (Moll Flanders) ve (Lady Roxana) adlı yapıtları ile çağdaş toplumu, töreler-

Kemal Tahir konuşmasının bir başka yerinde: «Ben Türk romanını yazalım derken Türk toplum yapısının özelliğine dayanalım diyorum. Bizde de hür ve bir anlamda daha çok kişiliği ilerlemiş fert var. Buna karşılık, biz Batının eserlerinden etkilenerek Batının tipini arıyoruz kendimizde... Düştüğümüz en büyük yanlışlık budur.»

«Türk insanı ile Batı Hristiyan insanı arasındaki din anlayışı ki, Batıda insanı yapan, ferdi yapan, ferdi büyük problemlere düşüren meseledir, bizde temamen ayrı yasalara dayanır. Aramızda büyük ayrılıklar vardır.»

«Türk romanı yüz yıl içinde çıraklık, kalfalık dönemleri geçirmiştir. Bunlar tekniği öğrenmekle geçen dönemlerdir. Ve tekniği öğrenmek nisbeten kolaydır... Çıraklık ve kalfalık dönemi derken Halit Ziya Uşaklıgile kadar olan dönemin yazarlarını kasdediyorum. Bu yazarlar, büyük gayretler sarfederek roman tekniği, romanın Batı ile olan ilintisini ve Batıdaki romanın ne olduğunu araştırmışlardır. Romanda çektiğimiz asıl sorun, romana yerli özümüzü koyarken karşılaştığımız acemiliktir. Oz bakımından Türk romanına dönüş, bütün çabalamalara ve romandaki isimlerin Türk isimleri olmasır rağmen, sanıyorum 1945 den sonraki dönemde yavaş yavaş meydana gelmeye başladı. Bu dönemde çok daha zor olduğu, çok

---

deki değişikliği ve serbestliği yansıtır.

Swift, (Gulliver'in gezileri) adlı siyasi hicvi ile burjuva sınıfının eğemenliğini savunur.

Bu arada Samuel Richardson, Henry Fielding, Lavrence Sterne gibi romancılar da İngilterede bu türün gelişimine katkıda bulundular.

Aynı yıllarda İngiliz romanından geniş ölçüde etkilenen Fransada Abbe Prevost ve daha sonra serüven romanını kendine özgü biçimde işleyen Lesage'ın yapıtları sayılabilir. Bunların ardından Rousseau'nun duygusal didaktik romanları Diderot'nun töre romanları, Voltaire'in başarılı felsefi romanları gelir.

daha büyük yetenek ve çalışma istediği için daha ağır yürüdü. Bizden öncekiler, şartlar uygun olmadığından, büyük alt üstlükler içinde bulunduklarından başka bir şey yapamazlardı. Ornek aldıkları romanın asıl çekişmesi kişisel dram üstüne kurulmuştu. Halbuki bizim memleketimizde kişisel dram ile sosyal dram çok karışık, çok iç içe ceryan ediyordu. Meseleyi Batıya benzetmek için kendi gerçeklerimizden fedakârlık etmek gerekiyordu. Ülkenin geçirdiği büyük alt üstlükler de roman üzerinde sakin çalışmaya uygun ortamı meydana getirmiyordu. Bu sebepten biz ancak yeni yeni, daha sakin daha geniş çalışma imkânı veren ortamı elde edebildik. Biz, bizden öncekilerin çektiği sıkıntıların kolaylıklarını da kullandık ve kullanıyoruz... Türk romanı Batının bunalımını terk ederse yükselebilir.»

Kemal Tahire «(Yol ayrımı) ve (Devlet Ana) romanlarının kuruluşlarında Batıdaki gibi bireyin romanı değil, toplumun romanı görünüşü var. Bunun açıklarmısınız?» yollu bir soru scrulmuş. Verdiği karşılık şöyle:

«Batı romanındaki insan, temel kanunları çeşitli yönlerden derinlemesine, enine boyuna incelenmiş bir toplumun bireyidir. Romancı, Batıda bir çok tarihsel -sosyal-ekonomik meselelere değinmek zorunluğunu duymaz. Buna ihtiyaç yoktur. Tersine böyle bir yola saparsa onu, romandan uzaklaştırır. Orta halli okuyucuların bile artık

---

Daha sonra Pierre Chaderlos de Laclos'un (Les liaisons dangereuses) ü sayılmalıdır. Bu sonuncu, ahlak bakımından düşkün insanların açık seçik ruh tahlillerini yansıtır.

Bernardin de Sainte — Pierre'nin (Paul et Virginie) si ekzotik roman türünün başlangıcı sayılır. Bu tür daha sonra Chateaubriand, Gobineau, P. Loti, R. Kipling, Stevenson, Conrad ile günümüze kadar uzanmıştır.

İngiltere ve Fransadan sonra roman İtalyada büyük ilgi gördü. Fransızca ve Ingilizceden İtalyancaya çeviriler yer aldı önceleri. Pietro Chiari'nin çok sayıda eser

bildikleri fikirlere ve alanlara götürür. Bir tür, romanı roman olmaktan uzaklaştıran tekrar yığını... Söz gelimi, Freudizm... Bize gelince, toplumumuzun tarihsel, sosyal, ekonomik meseleleri genişlemesine çözümlenmemiştir. Toplum yapısının temel kanunları bireylenmemiştir. Müesseseler arasındaki ilintiyi kolayca kavrayamayız. İnsanlar dolayısıyla başka drama düşmüşlerdir.

Yaşama sürecimiz yüz elli, iki yüz yıldanberi ikiye bölünmüştür. Gerçekte bu bölünüşü hazırlayan aksaklık, çok daha da eskilere dayanır. Bu bölünüş bu kopuş, ikiye ayrılış, bilinen bazı reformlarla Cumhuriyetten sonraki bazı reform denilen hareketler yüzünden büsbütün kuvvet kazanmıştır. Bu uzaklaşışı hazırlayan, insanlarımızın drama düştükleri tarihsel alan hakkında da romancı kimi açıklamalar yapmak zorunda kalmaktadır. Ne yazık ki kişisel olarak bir takım araştırmalara girişmek zorundadır, girişecektir. Kopuşu hazırlamış ekonomik koşulları bulmak, çözmek, genel kalabalığın yargısına sunmak zorundadır romancı. Memleketi ve memleketinin insanları için yazıyorsa tabii...

Romanda drama düşmüş insan, başkalarının kolayca atladığı bir çizgiyi, dış ve kişisel koşulları dolayısıyla aşamayan insanın görünümüdür. Bunun nedenlerini araştırmaktadır romancı...

Buradan başkalarının aşdığı derken, başkaları drama

---

vermesine rağmen orijinal eserlerin seviyesi oldukça düşük çizgide kaldı. Seriman'ın (Casanova)sı, Alessandro Verri'nin denemeleri bile olumlu sonuçlar vermedi. Almanyada ise tersine Goethe (Genç Verterin acıları) ile duygusal romanın en uç örneğini, (wilhelm Meister) (Die wahlver vandschaften — Gönül yakınlıkları) adlı romanları ile roman alanındaki dehasını bir kaç kez onayladı.

On dokuzuncu yüz yılda (Genç Verterin acıları)nı Foscolonun (Ultime lettere di jacopo Ortis — jacobo Ortis'in son mektupları), Chateaubriand'ın (Rene)si, B.

düşmez demiyorum. Onların da kendi dram çizgilerini aşamadıklarını akılda titizlikle tutmak gerek. Batıda bilimsellik gerçek alanında uygulanmaktadır. Kanunlar yerine konmuştur. Dolayısıyla Batı romanında tek kişinin dramı, gerek romancı gerek okuyucu ve gerekse öteki roman kişilerince enine boyuna çağrışımlar taşımaktadır. Yani bir anlamda herkes kendi yalnızlığında, kendi dram çizgisiyle öteki kişilerden ayrı bulunabilir.

Bizim roman insanımıza gelince, onun durumu farklı. Bizim romanımızda insan dramı, Batıya göre çok boyutludur, daha çok zengindir. Drama düşmüş roman kişisini ele alışta insanlığı bir insan boyu değil, toplumuyla ölçerek, oranlayarak zenginleştirmek zorundadır romancı. Çünkü roman kişisinde esas olan korkağın cesur gibi davranması, cesur görünenin korkuya düşmesi, namuslu bilinenin çalması, namussuz sayılanın namuslu davranması halleridir. Bu halleri hazırlayan koşullar düşünülmedikçe, içinde yaşadığımız toplumla yüz yüze gelemeyiz. İçinde yaşadığımız topluma hesap veremeyiz.

Toplumuyla oranlayarak dedim. Çünkü bizde romancı yada drama düşmüş insanın yakın çevresi, takılmış roman kişisini zaman zaman, dönem dönem, takıldığı çizgiden kurtarırlar. Bu da bir insana davranış, direniş, kurtuluşa yol arayış açılarından çeşitli zenginlikler getirir. Ayrıca toplumsal yaşayışımızdaki cevherleri romana ka-

---

Constant'ın (Adolphe)u, A. Musset'nin (Les confessions d'un enfant du siecle — Bir zamane çocuğunun itirafları) gibi romantik dönemde büyük başarıya ulaşacak otobiyografi tarzında kaleme alınmış romanlar izlediler. Bu arada romantizm akımı, romana o zamana kadar alışılmamış bir görev yükledi. Roman, artık, malzemesini daha önceki örneklerdeki olduğundan çok daha farklı bir biçimde işlemeye koyuldu.

İngilterede walter Scott, İtalyada Manzoni, Fransada (Cinq Mars)ı ile A. Vigny, (Notre Dame de Paris) ile V.

zandırır. Sanatçı dejenere olmadıkça yerli olmamak mümkün değildir. Çünkü fikrin en yakın öğesi dil, bunu kesinlikle zorunlu kıldığı gibi, toplumdan topluma geçebilmesi için ayrıca çeviriye ihtiyaç olmadığı sanılan resim hakkında da durum aynıdır. Çünkü her ulusun, toprağın kendine özgü mavisi, kırmızısı vardır. Yazı sanatına gelince, bir toplumun diğer toplumdaki sanat eserinden, edebiyat ürünlerinden gereği gibi yararlanması, hatta haberli olması için bile doğru, eksiksiz çeviri yetmez İki toplum arasındaki karşılıklı tarih bilgisi, temel özellikleri belirleyen kültürel ön çalışmalar şarttır Netekim benim romanlarımı İngilizceye çevirmek isteyen İngilterenin ilerici yayın evlerinden biri, kitaplarımdan birinin Fransızcasını okuyunca -Köyün kamburu-, İngiliz ruhuna uymadığı gerekçesiyle önerisinden vaz geçti.

Romanda roman kişisi, romancı tarafından öylesine gerçekci kanunlar içinde anlatılmalıdır ki, söz gelimi bir romanda bekâr ölmüş bir kahramanın, eğer evlenip de torunu olsaydı, bu torunun kendisinden hangi nitelikleri taşıyabileceğini dikkatli okuyucular sezebilmelidir. Bu tarihsel, ekonomik, sosyal koşulları derinlemesine ve genişlemesine incelenmiş Batı toplumları için elbette daha kolaydır. Bizim gibi, tarihinde, ekonomisindeki özel koşullarına ve sosyal hayatına pek az eğilinmiş, hatta tersine, gerçekleri alt üst, ört bas edilmiş, gözden saklanmak is-

---

Hugo'nun temsil ettikleri ve Heinrich Mann, Lion Feuchtwagner, Riccardo Bachelli ile günümüze kadar uzanan tarihi romanın altın çağından sonra konularını çağdaş olaylardan alan romanlar yazılmaya başlandı. Fransada bu türün önderleri Balzac ile Stendhal oldular. Analitik romanın büyük ustası Stendhal'in ünü yıllar ilerledikçe gerilerde kaldı. Modern romanın kurucusu Balzac ise kendisini çağdaşlarına kısa zamanda kabul ettirdi. Gerçekçi akımın önderi Balzac, eserlerinde yaşadığı dönem Fransasını, o kadar gerçek, o kadar ayrıntılı aydınlattı ki bu konuda

tenmiş toplumlarda bu iş de romancıya düşmektedir. Dolayısıyla roman tekniğimiz, daha uzun süre Batı ölçülerine aykırı düşüyor görünen ayrıntılar üzerine mutlaka basmak zorundadır. Bu da romancıyı, istesin istemesin, kimi ikinci sıra kişilerin sonraki yaşamalarına, romanın zamanından sonraki yaşayışlarına eğilmesini gerektirecektir.

Bence belgesel çalışmalar ne kadar çok, ne kadar sağlam olurlarsa olsunlar, kendi başlarına romana yetmez. Salt belgelerle yetinmek üniversite araştırmalarına uygundur. Romancı, kendine göre bir dünya görüşü olan adamdır. Yani bu dünya görüşünü tanıtlayıcı, tutarlı sistemi içinde yeniden değerlendirmek zorunluğundadır. Bunu yapamıyan adam, zaten orta halli bir romancı bile olamaz. Belgeler, romancının, romancılık gücüyle anlam kazanır.

Romanda zaman konusuna gelince: Hiç şüphesiz sadece ve sadece güne açık olmak zorundayız. Hiç bir gerçekci sanatçı, gününü yazmamazlık edemez. Buradaki fark, gününün meselelerine doğru yanaşabilme farkıdır.

Sanatında gerçekten eğemen sanatçı gündelik olayları okuyucusunun, hiç şaşırmadan, daha iyi anlayabilmesi, kavrayabilmesi için ,ortak meseleleri bilinen ortak olayları, uzak yakın tarihten alarak, seçerek kullanır. Yalnız gündelik olayları anlatmak, sanatçıyı, bir ölçü kul-

---

çağdaşları arasında onunla yarışabilecek güçte kimse düşünülemez. Bu arada Fransada G. Flaubert, Maupassant ile gerçekçiliğin en uç evresi olan ve adına Natüralizm denilen akımın kurucusu E. Zola ve İngilterede Dickens, Thackery, İtalyada Nievo, Verga, Capuana, Rusyada Gogol, Tolstoy, Turgenief gibi on dokuzuncu yüz yıl romancıları değişik şekillerde de olsa gerçekçilik akımına katkıda bulundular.

Büyük Dostoyevsky de aslında gerçekçi bir romancıdır. Ama, o daha çok bilinç altını deşmekten, bakışlarını

mak gerekirse yüzde 95 yüzeyde bırakır. Geriye kalan yüzde 5'e gelince, yani sanatçının büyük yeteneği bilgisi, hazırlığı... Bu güçlü yanlarıyla gerçeği temelden her yönü ile kavradığını saysak bile, bu kez de okuyucunun ezici çoğunluğu bu gerçeği kavrayacak olgunlukta olmayacaktır. Böylece üzerine eğinilen gerçek güme gidecektir.

Bunun dışında kendini sanatçı sayanların bazılarının yaptığınca pencerede oturup sokağı seyretmekle, ya da kahveye çıkıp işittiklerini kâğıda geçirmekle, bu tür etkilenmelerle eser yazmaya kalkışmak, kesinlikle, sanat olmaz. Eğer bunu yapanın doğuştan yaratma gücü varsa, bu güç giderek sıradan okuyucunun bile altına düşer.»

Kemal Tahirin roman ve bizde roman, Batı romanı ile bizim romanımız toplum yapımız arasındaki temel farklar nedeni ile ayrılıkları üzerine yaptığı açıklamaları, Tektaş Ağaoğlunun yukardaki yargısına, enine boyuna tam bir karşılıktır.

Asım Bezirci (Yeni A) dergisi Mayıs sayısında (Kese kâğıdı bile olamıyanlar) ara başlıklı, yazısında: «Kemal Tahir en azından (Aşkı memnû) ve (Kuyucaklı Yusuf) ayarında bir roman yazamamıştır daha Romanlarında (söz) e verdiği ölçüsüz yeri daraltmaz, gerekliyi gereksizden ayırmaz ve hepsinden önemlisi, yanlış görüşlere (Os-

---

bilincin en gizli ve bulanık bölgelerine çevirmekten hoşlanır.

Avrupa dışında, Amerikada roman Hawthorne, Melville gibi burjuva yazarlarının el attığı bir tür olarak karşımıza çıkar. On dokuzuncu yüz yılın ortalarına doğru meydana çıkan gerçekçilik krizi, psikolojik romanın gittikçe başarı kazanışını açıklar, ama yirminci yüz yılın nereye yöneldiği hakkında pek bilgi vermez.

YİRMİNCİ YÜZ YILDA ROMAN

Yirminci yüz yıl romanlarında bir değerler krizi işle-

manlıcılığa) yaslanmaktan, halkı aşağılamaktan vaz geçmez ise uzun süre de yazamıyacaktır.» diyor. Buna Selim Yağmur (Hareket) dergisinin Haziran sayısında şöyle karşılık veriyor:

«Yazarın en olgun eseri sayılan bu romanda (Aşkı memnû) aşktan başka bir düşünce ve dertleri olmayan, çalışmadan yaşayan, hazır yiyici ve alafrangalık düşkünü bir takım kimselerin hayatları anlatılmıştır.»

Eserin yazarı, kendi romanı hakkında bakınız ne diyor: Eserin başlıca şahsiyetlerinden biri olan Behlûl, benim hususiyetlerini tanıdığım, bir iki, belki de üç gençten toplanmış bir gençtir. Filân ve falana az çok benzer, fakat mutlaka filân değildir. Firdevs hanım ve kızları, hele Nihal ve babası, bunlar da öyle... Vakaya gelince, o tamamile hayal mahsulüdür.
Halit Ziya Uşaklıgil — Suut Kemal Yetkine Mektup.. Ulus gazetesi güzel sanatlar sahifesi, 5.9.1943 »

(Aşkı memnû) üzerine biri yazarın kendisinin diğeri bir eleştiricinin yazıları da gösteriyor ki bu romanla Kemal Tahirin romanları arasında hiç bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılamaz. Bitmemiş bir roman denemesi olan (Kuyucaklı Yusuf) un da Kemal Tahirin romanları ile karşılaştırılacak bir yanı yoktur Eğer mutlaka karşılaştırmak istiyorsak, bu saydıkları ile, Kemal Ta-

---

rir. Roman, drama düşmüş insanın anlatımı olarak nitelendirilmeye başlanır. Bu tutum, romana yeni yeni imkânlar sağlayan çeşitli bilimsel ve felsefi kavramların (Bergson'culuk, psikanaliz, Rölativizm, varoluşçuluk...) kabulu ile açıklanabilir.

Yirminci yüz yılın büyük yazarları arasında Thomas Mann, Kafka, Proust, Svevo, Joyce, D. H Laurance, V. woof, Bulgakow... sayılabilir. Bu yazarların gerçeği eleştirmek, bilinen en ücra köşelerini, en dolambaçlı yollarını didik didik edercesine incelemek, az çok bilinen sem-

hirin hangi romanını karşılaştıracaksa, onu ele alması gerekirdi.

Haldun Taner, ölümü dolayısıyla 27.4.973 tarihli Milliyet gazetesi sanat ilâvesine yazdığı yazıda Kemal Tahir için bakınız ne diyor

«Türkiye usta romancısını, yitirdi, bizler de can dostumuzu...

Güçlü, büyük soluklu, insancıl ve çok yanlı bir romancı olduğunu, Türk edebiyatında hiç kimsenin yapamadığı şeyleri yaptığını, yerinin doldurulamıyacağını hep biliyorduk. Ama yine de onu çekemiyenler, açık ya da sinsi, türlü kara çalmalarla onu silmeye çabalayanlar yok değildi...

Kemal Tahir Türk romancılarından hiç birine benzemez. Onun tarih bilinci, yürekliliği ve sorumluluk duygusu, eserlerine o benzersiz kişiliği veren yeteneklerdir. Alın her hangi bir romanını, kaldırın ışığa doğru. Ön plândaki somut kişilerin, olayların arkası da toplumumuzun ekonomik -sosyal- psişik bir röntgenini görürsünüz. Her zaman Türkçeye getirdiği olanaklara hiç değinmiyorum. Ondaki dil ustalığını hiç kimsede görmedim. En ince ruh tahlillerini, en karmaşık tarihi yorumları bile halk dilini, ata sözlerimizi sehli mümteni ile verebilmekte üstüne yoktu. İki Türk köylüsünün en beylik sandığınız konuşmasına bile, Türk lisanının tarihi oluşumunun özetinden bir renk sızdırmasını bilirdi. Bütün eserlerinin bir

---

bolik değerleri araştırmak gibi ortak yanları olduğunu da belirtmek gerekir.

Yirminci yüz yılda, on dokuzuncu yüz yıldaki roman geleneğine uygun gerçekçi roman yazarları da yer almaktadır. Bunlar, insanın toplum içindeki durumunu ve sınıf savaşlarını kendilerine konu edinmişlerdir.

TÜRK EDEBİYATINDA ROMAN

On dördüncü yüz yıldan tanzimat dönemine (on dokuzuncu yüz yıla) kadar Türk edebiyatında anlatı türünde meydana getirilen başlıca yapıtlar, Divan edebiya-

başka özelliği de, onun için insancıllığın, halkcılığın her satırında sıcak sıcak duyuluşu idi. Kemal Tahire ilk hayranlığım (Göl Insanları) ile başlar. O tarihte adını edebiyat dünyası daha bilmiyordu. Tan Gazetesinde tefrika edilen bu hikâyeleri ilk okuduğumda çöl durgunluğundaki edebiyatımızın dünya çapında bir yazara kavuştuğunu sevinçle görmüş ve o vakit (Varlık) dergisine yazdığım bir yazıda bunu belirtmiştim. (Göl İnsanları) Türk hikâyeciliğinin ölmez eserleri arasında kalacaktır. Edebiyatçılar arasında, evine girip çıktığım, fikrini aldığım tek yazar Kemal Tahir oldu.

Yayınlanmaya başlayan romanları, roman alanının en çok sözü edilen güçlü ve soluklu eserleri oldu.

Bir ipek böceğinin kozasını örmesi gibi, durup dinlenmeden yazardı. Hayatı yatağı, yazı masası, kitaplığı ve sofrası arasında geçerdi. Hapisten alıştığı bu dört duvar arasına bağlılık, belki de akıl almaz verimliliğin bir sırrı idi. Dışarı davet edildiği zaman, bu geziye mutlaka gitmesi gerektiğine onu güçlükle inandırmıştık. Gitti, ama, gezi süresi bitmeden çok önce hemen dönüp geldi. Kemal Tahirin masa sohbetleri de yazarlığı kadar unutulmaz bir yaşantı idi. Önce, belki de sabahki yazı çalışmalarının yorgunluğundan ötürü suskun durup misafirleri dinleyen Kemal Tahir, sonra sonra, bir sözün kızıştırması ile, birden kendine çok yaraşan hırslı, sıcak, doyum olmaz konuşmalarına girişirdi.

---

tı ürünlerinden Mesneviler (Leyla ile Mecnun), (Ferhat ile Şirin), (Yusuf ile Züleyha)... ve başkaları, aşk konusunu işleyen halk hikâyeleri (Kerem ile Aslı), (Tahir ile Zühre), (Arzu ile Kamber)... ve başkaları, dini tarihi hikâyeler (Battal Gazi), (Kan Kalesi).... ve başkaları...

Türk edebiyatında roman türünün ilk örnekleri tanzimat döneminde, genellikle Fransız romanından yapılan çeviriler (Fenelone dan Telemaque) çevirisi (1859), (Hugo, dan (Sefiller) çevirisi (1862), (Chateaubriand dan Atala)

Fi tarihinde Baltacı'nın ihanetini deşen bir oyun yazmıştım. Kemal Tahirin bu oyun için yapılan açık oturumda söyledikleri hâlâ kulaklarımda.. Bu sözler, onun tarihe yakın doğrultusunu da belirttiği için tekrarlıyorum:

— Her gün oturduğumuz, kırk yıllık evimizin çok iyi bildiğimiz sandığımız kapı numerosunu bile sabah akşam kontrol etmeliyiz. Değil ki tarihin efsanelerini...

Bize ikinci elden verilen, çoğu zaman da bizi kasıtlı şartlanmalara götüren her gerçeği, her efsaneyi, o kendi zekâsı ve mantığı ile yeniden incelemeyi âdet edinmişti. Bunu yapmamayı aydın sorumluluğu ile bağdaştıramıyordu. Kemal Tahirin romanları gelecek kuşakların sık sık baş vuracakları kaynaklar olacak. Onun roman anlayışı ve romanlarının teknik yapısı bu işin çıraklarına çok yeni pencereler açacak. Onun tüm eserleri Türk yaşayışının büyük bir freskini teşkil eder. O aydın insancıl kültürlü, sorumluluk bilinci yüksek, yürekli bir Türk yazarı idi. Türkiye ve dünya büyük bir romancı yitirdi.»

(Türkiye Defteri) dergisinin Şubat 1974 sayısında, Hulki Aktunç, Taylan Aktuğ ve Naci Çelik'in kaleme aldıkları «1973 le hesaplaşma» yazısının (Çukurdaki roman) başlıklı kısmının (Miras) bölümünde şöyle denilmektedir:

73 de Türk romanının en önemli olayı Kemal Tahir'in

çevirisi (1869)) (Daniel Defoe dan Robenson) çevirisi (1864) izlenerek meydana getirildi.

Şemsettin Saminin bir görenek romanı olan (Taaşşuk Talat ve Fitnat) (1872) ilk türk romanıdır. Bunu Ahmet Mithat Efendinin (Hasan Mellah ve Hüseyin Fellah) adlı macera romanları izledi. (1875)

Namık Kemalin bu türdeki ilk romanı, romantik nitelikte bir görenek romanı olan (İntibah - Uyanış) 1876 da çıktı. İlk Türk romanları meddah hikâyelerini andırıyor ve o etkiyi taşıyordu. Heyecanlı serüvenler, duygusal konular işlenirdi.

ölümüdür. Kemal Tahir, Türk romanının gerçek temellerini atmış ve asıl yapısının inşasına girmiş hakiki romancıdır. Ölümüyle gerisinde, meselelerimize yaklaşımıyla roman özü, üslûbuyla roman anlatımı, tekniğiyle roman kurgusu, ayrıca özgün bir siyasal kuram ve en önemlisi Türkiyeli bir dünya görüşü bırakmıştır. 1973 ün önemi, Kemal Tahirden Türkiyeye ve edebiyatına kalan mirastır Bu mirasın en önemli öğesi bugüne hatırlatılan Türkiyeli insan birikimi, kuruculuğu, direnci, onurudur. Türkiyeli romancı bundan böyle daha titiz, daha çalışkan, daha namuslu olmak zorundadır. Çünkü ölümüne kadar genellikle görmezlikten gelmeye çalıştıkları Kemal Tahir örneği, şimdi daha güçlü, daha dört başı bayındır, yetişilmesi, aşılması gereken bir amaç, yollarına dikilmiş bir dağdır Her büyük bir güçlüğün, hem de bıraktıklarıyla çok önemli bir mesafenin alındığını gösterir.

Roman, genel yapısı itibariyle toplumsal oluşu belirli süreçler içersinde kavrayıp yansıtma açısından geniş imkâna sahip bir türdür. Romanın tarih sahnesine çıkışı, onun bu niteliğine toplumsal kuruluşla sıkı ve derinden ilgisini ,belirtir özelliktedir. Burjuva toplumunun gelişme ve olgunluk dönemlerinde romanın bu genel karakteri, yoğun bir bireycilik, kapitalist toplumlara has bir bireycilik çerçevesi içine kısılmış durumda kendini gösterir. Kamucu bir toplum düzenine dayanan ve böyle bir düzen

---

Batılılaşma hareketinin sadece şekil uygulamasına dayanan hatalı uygulanışları üzerinde sonradan geniş çapta duruldu. Samipaşazade Sezai'nin (Sergüzeşt) romanı (1889) da çıktı. Recaizade Ekrem Bey'in (Araba sevdası) ise yine (1889) da yayımlandı. Onlar, bu romanlarında ilk romantik konulara gerçekçi bir özellik kattılar. Roman dili ve uslubunun gelişmesi, Avrupa romanının daha yakından izlenmesinden sonra mümkün olmuştur. Halit Ziya Uşaklıgilin (Mavi ve siyah)ı (1896) da çıktı. (Aşkı memnu) ise (1899) da yayımlandı. Halit Ziya romanlarında psikolo-

tarafından belirlenmiş insan anlayışına sahip bir toplumda roman, bu toplumsal niteliğini değişmiş bir biçimde ve asli temelleriyle gerçekleştirebilir Tarihi olarak böyle bir toplum yapısına sahip bir ülkede roman bireyin destanı ya da birey mitosu değildir artık; ulusal edebi formlardan beslenen, toplumdan ve top'um yaşayışının getirdiği olaylar çerçevesinden insanı kavrayan ve böylelikle de insanın toplumla bütünleşmiş temel niteliklerini son derece kendine has yapıp etmelerini ve bu yapıp etmelerin ardındaki kalıcı anlamı yakalayıp dışlaştırabilir. Türk toplumunun tarihi gelişimi ve insan birikimi, böyle bir romanı, ya da batı ölçüsüne vurursak, roman olmayanı (ancak aslında romanı diyalektik olarak aşantürü) var edecek şartları haizdir. Kemal Tahirin oluşturduğu roman bu açıdan değerlendirilirse, bir bakıma gerçek yerine oturur ve yazarın getirdiği büyük edebi hareket anlaşılabilir.»

4 Şubat 1974 tarihli (Yeni Ortam) gazetesinin sanat sayfasında, Engin Ardıç'ın, (Kemal Tahircilik mi?) başlığını taşıyan ve (Türkiye Defteri) dergisinin, Kemal Tahir doğrultusundaki tutumunu ele alan eleştirisinde şöyle denilmektedir:

«Özetlemek gerekirse, (Türkiye Defteri) yazarları,

---

jik gerçekleri, sosyal çevre ile birleştirerek anlatmıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, kenar sokak insanlarının yaşamına yönelen gerçekçiliği geliştirdi.

Nabizade Nazım, Ebubekir Hazım ise köy gerçeklerine yöneldiler.

Yirminci yüz yılda Türk romanı gerçekçi yolda gelişti. Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay, Peyami Safa, Osmanlı imparatorluğunun parçalanması ve Türkiye cumhuriyetinin kuruluşu dönemine ait sosyal gerçekleri romanlarına konu yaptılar.

edebiyat-politika ilişkisini, niyrengi noktası olarak, Türkiye romancılığı, hikâyeciliği, batılaşma sorunları üzerinde bir hareket başlatma ve geliştirme, yürütme azminde genç aydınlar olarak okur karşısına çık yorlar...

Meseleye bu açıdan bakınca, sözün dönüp dolaşıp, geçirdiğimiz nisan ayında yitirdiğimiz ünlü romancı Kemal Tahıre geleceği açıktır. Gerçekten de (Türkiye Defteri) hareket olarak, daha başlangıçtan itibaren, Kemal Tahirce bir görünüm altındadır. (ya da bu yazılan amaç, bu görünümü doğru temellere oturtmak olarak anlaşılmalıdır.)

Hareketin Kemal Tahircilik olarak, kimi sohbet çevrelerinde nitelenmesi, (suçlanması demeye dilim varmıyor), aslında derginin ilk üç sayısına göz atıldığında görünen bu şematik bulguların ötesinde, (Romanla hesaplaşma) yazarı Naci Çelik, Hulki Aktunç, Taylan Altug'un ve hareketle olan bağlarının gevşekliğini bir yerde kişisel çatışmalara bağladığını ve böylece -ayıp ettiğini- sandığım, dostum Selim İlerinin Kemal Tahirin romanlarında sezgi ve araştırma ile bulup derinleştirdiği gerçeklerden, olgulardan, temel romancılık ve sanat teorisinden, tarih bilincinden yola çıkmalarıdır.

(Kemal Tahir düşüncesi) gerek yazarın vakitsiz ölümü ve ardında uzun bir nehir romanın, arada boşluklara yer veren parçalarını bırakmış olması gerek çoğu ta-

---

Sadri Ertem, Sabahattin Ali taşra yaşamına sosyal konulara ağırlık veren konulara eğildiler. Abdühak Şinasi Hisan imparatorluğun son dönemine dair hatıraları şiirsel bir anlatımla birleştirdiler.

Halikarnas balıkçısı Ege kıyılarına, Samim Kocagöz Ege bölgesine, Yaşar Kemal ve Orhan Kemal, Çukur ovaya, Kemal Tahir Orta Anadoluya ait gözlemleri gerçekçi metodla dile getirdiler.

YENİ ROMAN

Bu günkü batılı eleştiriciler yeni roman terimini, geleneksel romana karşı çıkan romancıları belirtmek için kul-

mamlanmıya yakın, bir kısmı henüz notlar halindeki eserlerinin ölümünün üzerinden bir yıla yakın bir zaman kimsenin eli değip de bir (edition critique) halinde toparlamamış olması ve yazarın kendi sağlığında da romancı onuru ile, teorik meselelere dergi sayfalarında fazla girememiş, kitap halinde ise hiç düzenliyememiş olması, özellikle kasıtlı, yada küçük düşürücü nitelikte eleştirilere karşı polemikten ısrarla kaçınmış olması yüzünden, yazık ki, teorik bir bütüne gidilememiş olması sonucunu doğurmuştur.

(Türkiye Defteri) yazarlarının başını çektiği hareketin ilk amacı belki de bu olmalıdır. Öncelikle bu yapılmadığı, teoriden, yeni bulgular ve sanat ürünleri çıkarılmadığı takdirde hareket küçük bir dergi boyunda ve muallakta kalmıya mahkumdur. Kemal Tahirin yayınlanmış ve yayınlanmamış eserleri bir (bütün eserler) tarzında ve -edition critique- olarak toparlanmalı, Kemal Tahir, hayatı ve sanatının ötesinde, politik toplumsal görüşlerini, batılaşma karşısındaki tavrını, (Anadolu insanı) kavramını kapsıyan uzun ve derinlemesine inceleme kitapları hazırlanmalıdır.

Daha önce yazarın ölümü dolayısı ile yazdığımız bir yazıda belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir, kendisini doğru irdeleyip, yerli yerine oturtacak incelemeleri beklemektedir.

Dostu Tahir Alangu'nun, ondan iki ay sonra üzün-

---

lanmışlardır. 1949 da Jean Paul Sartre'ın öncülüğündeki bu tutum iki yönlüdür

1 — Bir yandan Balzac geleneğinin sürdürdüğü kahraman tipine, psikolojiye ve bir çizgisel olaylar dizisi içinde, kişinin gelişmesini göstermeye karşı çıkar.

3 — Öğreticiliği ve bir davaya bağlılığı kökünden reddeden yeni roman akımı. Yeni roman temsilcileri bilinen anlamda bir edebi okul meydana getirmezler. Gerçi hepsi aynı romancıları (Flaubert, Dostoyevsky, Kafka, Joyce, Faulkner, Beckett...) i öncü sayarlar. Ama yeni ro-

tü verici ölümü de bu hendikapı perçinleyen acı bir olay olmuştur. (Tahir Alangu, Kemal Tahirin ölümünün hemen ardından, onun üzerine, Ömer Seyfettin tipi bir araştırma yapacağını hem yazmış, hem de dost-öğrenci toplantılarımızda def'alarca söylemişti.)

Düşülen yanlışlar:

Bu yanlışlardan biri, (Türkiye Defteri) olaylarının, sağcı (Hareket Dergisi) ile aynı düzey ve kutupta görülüp, ısrarla gösterilmek istenmesi, hareketin bir -küçük burjuva sapması, olarak nitelenip, üstelik bunu yansıtan yazılara bir zamanların bunalımcı, şimdilik -ekzistensiyalist-sosyalist- küçük burjuva dergilerinde yer almasıdır. Ayrıca, sağcıların (Hareket dergisi)nde tarih bilinci ve Osmanlılık temelleri konularında kimi zaman nice Marksist geçinenlerden daha sağlam tahlillere varmaları çok düşündürücü ve sol düşünce adına utandırıcıdır.

İkinci yanlış:

Halid Refiğ ve Metin Erksan gibi sinemacıların (ulusal), ya da (milli) sinema kavramlarının ardına sığınarak, tutucu gençlik örgütleri ile organik bağlar kurmaları ve yaptıkları kötü sinemaya Kemal Tahirin adını bir paravan olarak kullanmalarıdır. (Türkiye Defteri) dergisi böyle bir oyuna geldiği an çok şey yitirir.

Ve doğrular:

(Türkiye Defteri) hareketi, Kemal Tahir düşüncesin-

---

nanı bir teori olarak değil de bir deney olarak tanımlarlar.

Bu ortak tutum dışında, her biri (tam bir özgürlük) savunucusudurlar. Örneğin Nathalie Sarraute, psikolojik yaşantının sonsuz kaynaşmasını ve bilinç dışının geniş ve bakir bölgelerini yakalamaya elverişli, küçük, sıradan olayları araştırırken, Alain Robbe-Gillet dünyaya yalnız gözlerin gücü ile bakmakta; Michel Butor ise roman ölçüsünde yeni bir roman ve uzay tanımına varmaya çalışır. Beckett'in nihilizmi, Claude Serison'un parçalayıcı şiddeti,

den giderek bulduğu doğruları bir sentezle eritebilir. Kemal Tahir'i bir peygamber gibi değil, bir (çıkış noktası) olarak alır, çok doğru olarak belirttikleri gibi (Marksizmi bir reçete değil, bir metod olarak) kabul edip kullanarak bulgularını teorik bir bütünlükte pekiştirebilir. Hatta, önümüzdeki on yılda, yani 1970 ler dolmadan, bu hareketin yaratacağı yeni ve genç sanatçılar sağlıklı sanat ürünleri verebilirse, bundan kazançlı çıkacak bütün bir Türk kültür ve sanat, yasama, hatta siyasal planda bütün bir Türkiye olacaktır.»

Robert Pinger'in parodiye dayanan fantezileri arasında pek az yakınlık vardır.

Bir çok okuyucunun güvensizlik, bir kısmının büyük bir ilgi ile karşıladığı (yeni roman) bir bakıma eser kavramının yerini araştırma kaygusuna bırakmaktadır.

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ROMAN VE TÜRK ROMANI ÜZERINE DÜŞÜNCELERİ.

Bizde ilk roman Namık Kemal'in İntibah'ıdır. Bundan önce bir takım batı eserlerinin çeviri ya da özetleriyle Ahmet Mithat Efendinin Letaifi Rivayat'ının ilk bölümleri vardır. Emin Nihat Bey Müsameretname'si İntibah'la hemen hemen aynı yıllardadır. Her üçü de 1870 den sonra olduğuna göre romanı türünü, Türk edebiyatının en genç ürünü saymak gerekir.

Bu üç yazardan Namık Kemal en çok batıya yakın olanıdır. Bununla batı uluslarının bu alanda verdiklerini yakından tanıdığını, sav ve ülkülerini benimsediğini ileri sürmüyorum. Sadece doğu hikâyesi karşısındaki durumunun daha kesin olduğunu, onun öğelerinden yararlanmaya kalkmadığını söylemek istiyorum. İntibah'ta her şey özgün değilse bile kişisel buluştur.

Buna karşılık gerek Ahmet Mithat Efendi'de gerek ona çok yakın olan Emin Nihat Bey'de yerli anlatımın bazı öğelerini kullanmak isteği kuvvetle görünür. Ama, bu hal dıştan almadan ileriye gitmez Yani eski hikâyeyi kendi içinde

KEMAL TAHİR'İN YAPITLARI

Hikâyeleri

(Göl İnsanları): 1940 da yazılmış, 1941 de Tan gazetesinde tefrika edilmiş ve ancak 1955 de kitap halinde yayınlanabilmiştir. Kemal Tahir hikâyelerini kitap halinde yayınlarken, yazılışlarından bu yana aradan on beş yıl geçtiği halde, dilinde hiç bir değişiklik yapmamıştı. 1958 de ikinci baskısını yaptı. 1969 da 3.cü baskısını yaparken de yine diline dokunmadı. Yalnız, sonradan yazdığı dört büyük hikâyesini eskilerinin sonuna ekledi. Böylece (Göl İnsanları) ilk iki baskısında 4 hikâyeden ibaret bir kitap iken 3. cü baskıda dört hikâyenin daha eklenmesiyle sekiz hikâyeli bir kitap oldu. Sonradan eklenen bu dört hikâye

---

yenileştirmek düşüncesi yoktur. Ahmet Mithat Efendi Letaifi Rivayat'ın ilk bölümlerinden başlıyarak meddah ağzına yakın bir dil kullanmayı yeğler. Sonuna değin de bundan kurtulamaz. Doğuyu, batıyı birbirine katarak büyük külliyatını ortaya getirir. Onun için romancıdan çok büyük bir roman okuru diyebiliriz. Onun romancı imgelemi'nden zaman zaman söz edenler oldu. Gerçekte o da Namık Kemal kadar, belki ondan da çok bu imgelemden yoksundur.

ile sanatçı okurlarına çeşitli zamanlardaki dil çalışmalarından örnekler vermek istemiştir. Böylece. (Göl İnsanları) bir yazarın yirmi beş yıllık çalışma süresi içinde yazı dilinin nasıl değiştiğine tanıklık etmektedir.

Nazım Hikmet, (Göl İnsanları) nın Tan gazetesinde tefrika edilmeye başladığını görünce, Bursa Hapishanesinden, Kemal Tahirin yattığı Çorum Hapishanesine gönderdiği mektubunda, bunların Türk edebiyatının en güzel dört hikâyesi olarak kalacağını belirtiyordu. (*)

Kemal Tahirin usta kalemi (Göl İnsanları) ile hikâyeciliğimize yansıyalı beri, köy ve köylümüz üzerine yazılmış, en güçlü hikâyeler olarak onaylanmış ve daha sonraki kuşakları etkilemiştir.

(Göl İnsanları)ındaki dört hikâye de, Tahir Alangu'nun da belirttiği üzere, büyük hikâye ölçüsündedir ve arkasından gelecek olan romanlarının habercileridir.

(Göl İnsanları)ındaki insan ilişkilerinin yalın gerçekçi anlatımı ve kitabın ilk hikâyesindeki cinsel sapıklığa karşı Çerkes Hamdinin yiğitçe baş kaldırışı ve arkadaşlarının önceden aralarında bu konuda hiç bir anlaşma olmadan onu desteklemeleri üzerinde durulmaya değer.

Kemal Tahir, (Göl İnsanları) nın sağlam hikâye yapı-

(*) Kemal Tahire Mahpushaneden mektuplar. Sayfa: 52-53-54-76.

İmgelem herhangi bir şeyi uydurmak değil, belki herhangi bir şeye hayatın sıcaklığını geçirmek, yalanı yaşar hale sokmamaktır. Ama bir güçlü yanı yoksanamaz. Ahmet Mithat aceleci ve dikkatsiz olmasına karşı verimliydi. Bütün gerçek buluştan yoksun olanlar gibi çabuk ve kolay uydurabiliyordu. Okuduklarını hemen benimsiyor ve eşini yapmaya başlıyordu. Şaşılacak bir cesareti vardı. Bu cesaret günün birinde kendisini Don Kişot'u (Don Quichote), yani taklit edilmezi taklide bile götürdü. Son derece yüzeyseldi. İyi niyetin her şeyi bağışlatabileceği kanısındaydı

sını Türk köyünün dışa kapanık, içine dönük yaşamından derlemekle, kente göre daha az bozulmuş, gelenek ve törelerini günümüze dek sürdürebilmiş kır insanımızın durumuna derinlemesine girmesini bilmiştir.

(Göl İnsanları) ndaki ikinci hikâye (Çoban Ali) de tam yerli motiflerle işlenmiş nefis bir Anadolu kilimi gibi ışıl ışıl ışıldıyor. Anadoludaki başlık derdi ve bu dertten kurtulmak için göze alınan büyük tehlike kız kaçırma zorunluğu, türlü yasağa karşı kendi yasasını kendi sürdüren kırın o yabancıl insanını, yine yalın ve sürükleyici bir dille anlatıyor.

Kemal Tahir olayları anlatmada hiç abartma ve aşırılıklara düşmemekte, dil konusunda da çok yalın ve yapmacıksız, zorlamasız orta yolu seçmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan kendisinden önceki hikâyecilerden çok daha gerçekcidir.

Kemal Tahirin gerçekciliği 19. cu yüz yıl Fransız hikâye ve romancılarının tasvirci gerçekcilik çizgisindedir. Tıpkı onlarda olduğu gibi yazar kendisini konularının tüm dışında tutmaktadır.

(Göl İnsanları) nın üçüncü hikâyesi (Gelin Kadın Oyunu) köyde cinsel ilişkileri ve koyu bağnazlık perdesi altında uçkura düşkünlüğün nasıl ağır bastığını ve kır insanının gerçek cinsel davranışlarını ele alır.

Dördüncü hikâye (Arabacı) ya gelince: Kısa yoğun

---

ve okurlarıyla gerçekten imrenilecek bir saflıkla bir sırdaşlık, bir içtenlik havası içinde yaşıyordu. Yıllardan sonra onun kitaplarına yeniden döndüğüm zaman, kendimi, oyuncaklarını gösterirken mutluluğundan gülen bir çocuğun karşısında sandım.

Tarifesiz ve vergisiz bir gümrük kadar geniş ithalât yaptı. Batıda ne bulursa getirdi. Simon ve Mari (Simone et Mary) ile Ladanı o Kamelya (La Dame aux Camêlias) arasında saklanan beğenisi polis ve cinayet romanlarından tezli romana dek hepsinin örneğini verdi. Ama bir kezcik ol-

bir içeriği vardır bu hikâyenin. Kapalı köy yöresinin içinden pazarlıklı, kurnaz insanını yansıtır. Kemal Tahir köy insanlarını meydana getiren hikâyelerindeki kadın erkek ilişkilerini gerçekci açıdan ele alır hep.

(Göl İnsanları) adlı hikâye kitabının ön sözünde şöyle der:

«Bu kitapta ayrı bölgelerin, köy ve köylü realiteleri derinliğine değilse bile, dış görünüşlerinin genel hatlarıyla tesbit edilmiş bulunuyor. Nufusumuzun yüzde seksenini teşkil eden köylü ve bunları barındıran kırk bin köy bilinmeden, köyün iktisadi ve sosyal münasebetleriyle bu münasebetlerin şekillendirdiği köylülerin ruhu, derinliğine ve genişliğine tetkik ve tesbit edilmeden, milletin ekonomik ve sosyal gelişmesi hakkında ne bir plân yapılabilir ve ne de her hangi bir müsbet neticeye varılabilir.»

Tahir Alangu (Göl İnsanları) hakkında şunları yazmaktadır:

«Edebiyatımızda, hikâyecilikte (yol açıcılar) ın ardından bu alanın yeni kuşakları kendisine çektiği bu yolda haylı eser verildiği halde, bu güne değin (Göl İnsanları) ındaki hikâyeleri aşan ölçüde eserlerin ortaya koyulabildiği iddia edilemez. Yazıldığı günlerden başlayarak, bu yolda çalışmak isteyen sanatçıların çoğunun bu hikâyeleri kendilerine örnek aldıkları da söylenebilir. (1)

---

1 — Tahir Alangu — Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman— Antoloji, cilt 3, sahife 451.

---

sun gerçek anlamda roman yazmıya çalışmadı. Oysa istese, gördükleri ve duyduklarıyla yetinse yazabilecekti. Türk çeşin en güzel kitaplarından biri onun Beşir Fuat için yazdığı küçük kitaptır. Ama bu aşamaya eriştikten sonra hikâyelerinin biçimi gene değişmez.

Namık Kemale gelince romanda da rolüne ve kişiliğine bağlıdır. Zengin bir doğanın tüm düzensiz ve başı boş gelişmesi. Bir yığın enezlik ve boşluk ve bir o kadar aydın-

Rauf Mutluay (Göl İnsanıarı) için der ki: «Göl insanlarındaki hikâyeleri ile köylüyü, köy sorunlarını yazdığı günlerdeki benzeri örneklerden daha geniş bir açı ile işlemesi yönteminin bir gereğidir. Karşılıklı konuşmalarla belirlenen kişiler ağız taklitleriyle değil, söz dizimi özellikleriyle, kendi davranışlarına temel olan düşünceleriyle açıklanmaktadır.» (2)

Yine Rauf Mutluay 26.4.1973 tarihli Cumhuriyette yazdığı (Bir romancıdan kalanlar) adlı yazısında (Göl İnsanları) için: «Hepsi uzun hikâye yapısındaki bu ürünler içinde unutulmaz etkide olanlar: (Göl İnsanları), (Çoban Ali) ve (Arabacı) dır. Özellikle bu sonuncudaki güzellik kolayca anlatılamaz.» demektedir. Yine Rauf Mutluay'ın 23.4.1973 tarihli Cumhuriyete yazdığı (Olümün noktası) adlı yazisında Kemal Tahirin hikâyeleri ve hikâyeciliği hakkında şu bilgiyi vermektedir:

«Yedi gün dergisinin 1935-1940 yılları arasında çıkan çeşitli sayılarındaki Cemalettin Mahir imzalı güzel hikâyeler hep onundur. Umarım yakında derlenir, kitaplaşır. Çünkü (Göl insanları) nın 1955 de yayınlanan ilk baskısındaki dört hikâyeye 1969 da Bilgi Yayın evinin çıkardığı üçüncü baskıda eklenen yeni dört hikâyeden başka, adı geçen dergide daha neler vardır. Yargılanmış ve cezalan-

---

2 — Rauf Mutluay — Çağdaş Türk edebiyatı (1908-1972) s. 395

---

lık. Namık Kemal'in Ahmet Mithat Efendi'ye üstün olan yanı bir takım eksikliklerinin farkında olmasıdır. Ahmet Mithat Efendinin dolu dizgin atıldığı bir çok yerde Namık Kemal sakınmasını bilir.

Her ikisinin de gerçek romancı olarak ve romancı imgelemi ile doğmadıkları bir gerçektir. Romancı imgeleminden ilerde söz edeceğiz. Bununla birlikte yeni dönem Türk hikâyeciliğinin onlarla başladığı ve uzun zaman onların mirasını kullandığı da yoksanamaz.

dırılmış suçsuz kişiliğini çeşitli takma adların ardına saklayarak ekmeğini kazanma yolunda kaleme ustalıklar kazandıran sürekli çalışmalar!. Böylece 1955 sonrasında birdenbire bir Kemal Tahir olayı ortaya çıkacaktır.

(Göl İnsanları) için Salâh Birsel (Kemal Tahir için ölümünün ardından neler dediler?) başlıklı yazıda fikrini şöyle özetlemiş: «Bu arada onun (Göl İnsanları) adlı öykülerinin daha önemli olduğunu belirtmek isterim.»

Aynı soruşturmada Necati Cumalı da «kitapları içinde en çok (Göl Insanları) nı severim; romanlarından da (Köyün Kamburu) nu.» Demiş...

26.4.1973 tarihli (Yeni Ortam) da Selim İleri (En büyük onur) başlıklı yazısında: «Göl insanları kitabında insan onuru coşku ile bilinç arasında gezinir. Kesinlikle bilinçlenmiş, insan onurunun bilincine varmış değildir Göl insanlarından Hamdi. Ama yüreğinin sesini dinlediğinde, korkusuzca karşı çıkmayı da bilir. Bir iğrençliğe, bir kötülüğe karşı çıkar. Göl kıyısında ahlâkın yasası çiğnenmiştir. Ahlâk, Hamdinin (ne yapalım, buralarını sana bağışlamışlar!) dediği kaptan, çirkin özlemlerine göre yeni yasalar koymuştur burada. Kopup geldiği yerlerin arılığını taşıyan Hamdi dayanamaz. Doğanın genel geçerliğine, güzel doğrularına bağlıdır. Hamdinin Kaptana karşı çıkışında doğal ahlâkın coşkusu yatmaktadır. Göl kıyılarının neden ve ne için Kaptana bağışlandığını düşünmez. Bu

---

Türk romanı gözden geçirilirken göz önünde tutulması gereken ilk gerçek bu romanın yurtta öteden beri var olan hikâye biçimlerinin doğal bir gelişmesiyle doğmadığı, bir geleneğin olduğu yerde bırakılıp yerine yenisinin kurulması şeklinde başladığı keyfiyetidir. Roman bize dışardan gelir. Bunu söylemekle türü doğuran evolüsyonun toplumumuz içinde tamamlanmış olmadığını hatırlatmak istiyoruz.

İnsanı kişisel ve toplumsal özellikleriyle, ruh durumlarıyla, kişiliğini besliyen bin türlü koşullarla verebilmek

bilinçle düşünülecek bir meseledir. Yürekliliği ile hareket eder o. Kaptan uzak akrabalarından ergenlik çağındaki Salihi çirkin özlemlerine kurban etmiştir. Doğanın güzel doğrularını kötülüğün bilinci ile çiğnemektedir. Hamdi alır götürür Salihi baba evine. Şerif Kaptana baş kaldıracak gücü, bilinci yoktur Hamdinin. Toplu bir baş kaldırıyı ileri sürüyorum, ondan büsbütün habersizdir Hamdi. Hatta öbür işçilerin işi bırakma istemelerini öğütlememesi kaçırılmış bir fırsattır. Ancak (Göl İnsanları) hikâyesi, Kemal Tahirin çağdaş gerçekçilik perspektifine uzak durduğu bir dönemin ürünüdür.

Coşkunun, yürek sesinin sezgileri, Hamdiye doğru yolu gösterir. Gerçekte çok önemli bir hikâye (Göl İnsanları). Severek, duyarak okuduğum, taşıdığı cevherlerle onurlandığım büyük hikâyelerden. Yazıldığı yılları göz önünde tutarak (1940-1941) değerinin tartışılmazlığını daha iyi kavrayabiliriz. Türkiyeli insanlar geriye dönüp baktıklarında, edebiyatlarının böyle bir hikâyeye sahip olmasından sonsuz onur duyulmalıdırlar.»

Şimdi gelelim (Göl İnsanları) nın ikinci baskısında (1969) Kemal Tahirin daha önceki baskıya eklediği dört hikâyesine:

(Nam uğruna) 1967 de yazılmış uzun hikâye. Kentli-köylü karşılaştırması ve ilişkisi üzerine kurulmuş. Uslupta yer yer hoş bir güldürü havası seziliyor. Ama kurgusu

---

için çağdaş batı hikâyeciliği, başlangıç noktası olan Don Kişot'dan Goryo Baba'ya (Le pere Goriot) ve Şartröz dö Parma'a (Chartreuse de Parme) varıncıya değin çok büyük bir gelişim dönemi geçirmişti. Arada klâsik on yedinci yüz yılla aydınlanma yüzyılının bütün kazançları, bütün düş kırıklıkları, müspet bilimin gelişmesi, yeni bir felsefenin doğuşu, bir yığın toplumsal savaş ve devrim ve eleştiri dünüsünün bütün hayat ve düşününün üstündeki saltanatı vardır. İnsan oğlunun iç hayatı ve değerler dünyası kaç kez yıkılıp sonra yeniden kurulmuştu. Oysa Don Ki-

ve işleyişi ilk dört hikâye kadar oturmamış. Sonradan eklenen ikinci hikâye (Kondurma siyaseti) hoş bir yergi ve güldürü havası içinde. Dersimden Trakyaya, bir aşiretin sürgün gidişi anlatılmakta. Bürokrasi saçmalıklarının zincirleme anlatımı. Trabzondan bir ay önce Kırklareline vapurla gönderilmiş clan aşiretin hayvanları için gereken otun, bir ay sonra gelip oradakilerin başına belâ oluşu hikâye edilir.

Üçüncü hikâye (Bir Kodoşluk hikâyesi); başlığın altında (Binbir gece) den (Halk hikâyesi) ne aktarma denemesi notu düşürülmüş. Bu tekerleme güldürü de 1952 de kaleme alınmış okurken insanın soluğu kesiliyor ve de gülmeden çeneleri ağrıyor.

Dördüncü hikâye (Fermanlı Hoca). Bu da aynı uslupla ele alınmış tekerleme. 1956 tarihini taşıyor.

(Göl İnsanları) nın sonuna ikinci baskıda eklenen bu dört uzun hikâye, Kemal Tahirin hikâyede çeşitli uslup denemeleri bir bakıma. (Kondurma siyaseti), (Bir Kodoşluk Hikâyesi) ve (Fermanlı Hoca) tekerleme ve mubalağalı meddah anlatımı uslubiyle yazılmıştır. Aynı anlatıma Kemal Tahirin kimi romanlarında da, daha sonraları yer yer rastlanacaktır.

(Yedi Çınar Yaylası) nda dağdan inmiş Kara Abuzer takımının kurtlu bir manda kellesini pişirip yemeleri sahnesinin anlatımı da böyledir.

şot'un kendisi de bu türden aşamaların biriydi. Ortaçağ romanı ona, kendi geleneği içinde birçok toplumsal değişme ve gelişmelerden sonra erişebilmişti. Bu roman ortaçağ romanının eleştirisi idi ve yeni bir anlayışın doğuşunu muştuluyordu.

Fransız eleştirmeni A. Thibaudet, bu konu üzerinde çok güzel şeyler yazmıştır. Bu yazara göre bugünkü roman, romanın eleştirisidir. Modern romanın, tıpkı komedinin olduğu gibi doğuşunda eleştiri düşünüşünün büyük bir payı vardır. Oysa eleştiri düşünüşü doğu uygarlıkla-

Kemal Tahirin (Göl İnsanları) kitabının üçüncü baskısına eklediği dört hikâyesi üzerinde 1969 dan bu yana hiç durulmamış, bir eleştiriye rastlanmamıştır. Yalnız, Tahir Alangu'nun 1965 de, yani daha önce ,yayımlanan kitabında (Yedi Çınar Yaylası) nın başındaki Kara Abuzer takımının kurtlu manda kellesini yemeleri anlatımı üzerinde durulmakta ve şöyle denilmektedir: «Ama, o da her sanatçıda az çok bulunan sanatçı tutkularına bağlı bir kere kendini kaptırdı mı dizginsiz ölçüsüzlüklere götürebilecek bazı tutkulardan yakasını kurtaramamış, bunu bütün romanlarında ikide birde görüyoruz. Sözlü gelenek hikâyelerinin meddah ve eski halk kitaplarının diline bağlı, tefsirli aydınların konuşmalarına çok şeyler borçlu olan o güzel dili ve anlatışı, hikâyesini kurarken, yer yer ölçüyü aşan, uzayıp giden diyalogları ile, pitoresk tasvirlerden kendini alamayışı, bu soy ölçüsüzlüklerin daha aşırısı, halk din ve yaşayışını temel olarak alan Hüseyin Rahmi de de görülür. Kemal Tahirin (Yedi Çınar Yaylası)ndaki Kara Abuzer takımının kurtlu manda kellesini pişirip yeme sahnesi; Hüseyin Rahminin (Şipsevdi 1900-) sindeki altmış sayfalık giriş bölümüne -ki burada, Aksaray tramvay durak yerindeki kambur köfteci ve sineklerini anlatır- benzer.»

Biz, Tahir Alangunun yukarıdaki eleştirisine katılmıyor ve de adı geçen olayda hiç bir yadırgatıcı abartma ve

---

rında hiçbir zaman tam ve etkileyici bir rol oynamamıştır. Her ne şekilde bakılacak olursa roman toplumsal bir değişimin sonucu olarak görülür. Asıl önemli yanı romanın bu gelişimi yaparken araçlarını hazırlaması, dilin insanı ve hayatı bütün boyutları ile kavrıyabilecek özellikler kazanmasıydı. Bu gelişme bugün bile devam etmektedir. Dış evreni aşağı yukarı fetheden roman şimdi bir yanıyla iç evrenimizin en gizli noktalarına, bilinç dışına ve düşlere dönmüş bulunuyor. Ve kendisine bütün bir gölge evrenini demirliyecek, yumuşak, kıvrak, sanki kemiksiz,

aşırılık bulmuyoruz. Tersine, az yukarıda da belirttiğimiz gibi, (Göl İnsanları)nın üçüncü baskısına eklenen son dört hikâyedeki, meddah dili ile karışık (Şah Meram), (Kesik Baş), (Battal Gazi) anlatımları ve masal ağzından meydana gelen çok renkli, sürükleyici denemeleri üzerinde durulup, değerlendirilmesi gereken yeni anlatı biçimleri sayıyoruz. Kemal Tahirin Türk hikâyeciliğine kazandırdığı yalın gerçekcilik yanında, daha geniş halk kitlelerine hikâyeyi mal etme denemelerinin, yani (Göl İnsanları) nın üçüncü baskısında eklediği son dört hikâyesinin, tadına varılmalıdır.

---

sert ve yankılı renklerden uzak, uçucu bir dil, bir ağacın kökü kadar dallı budaklı ve karanlığa alışık bir dil yapmıya çalışıyor. Proust'un, Montherlant'ın R. Martin du Gard'ın, bugünkü İngiliz romancılarının dili artık Balzac'ın dili değildir.

Bizde roman sorunu bizi ister istemez Türk düzyazısının geçmişine götürür. Gerçi bir Evliya Çelebi, bir Naima, bir Peçevi Türkçede yetişmiştir. Bunlar her hangi bir dilde büyük güçler gibi tanılabilecek yazarlardır. Bazen bu güç Baki'nin Levayih-i Hamidiye ve Nedim'in Sahaif-ül-Ahbar çevirilerindeki açık ve bol olanaklı olgunluğa bile erişmiştir. Ama bütün bu örnekler hiçbir zaman kuşaktan kuşağa düzenli bir yolda ilerlemiş bir Türk düzyazısının var olduğunu bize kabul ettiremez. Gerçekte eskiler ya konuşurlar, ya da yazarlardı. Ve her ikisinde de başka başka adamlardı. Yazdıkları zaman daha çok göz için bir tat, bir cümbüş hazırlamıya çalışıyorlardı. Büyük anlatıcı tanınmış herhangi bir yazarımızın yazdığı bir sayfayı, cümlelerin uyumuna, öteki dillerden aktarmalara, andığı ayet ve hadislere ve nitelemek için kullanılmış deyimlere iyice dikkat ederek okuyunuz, sayfayı cümle cümle, ayrı ayrı renklerle süslü ve yer yer yaldıza boğulmuş görürsünüz. Daha sade yazdıkları zaman ise sadece konuşurlardı. Her iki şeklinde de düşünceyi, eşyayı, hayat şekillerini ve en-

KEMAL TAHİRİN ROMANLARI

(Sağır Dere) 1955 yılında Remzi Kitapevi tarafından (272 sayfa) yayınlandı. Çorum köylerinden elli hanelik Yamören insanlarının yaşantısını, çekişip döğüşmelerini, birbirlerine olan saygı, edep ve erkânını, sevişme ve dostluklarını dile getirdi Köylüyü gerçekçi bir görüşle kaleme alabilmek için önce onun töresel köklerine inmek ve geleneksel yaşantılarını kavramak, bir kentli gibi değil de bu yaşantıların içinden biri gibi davranmak gerekiyordu.

Kemal Tahir köy romanlarında, bu objektifliği yaratacak şartları önceden hazırladığı için. gerçekçi köy romanını verebildi. Tahir Alangu, (Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman) adlı antolojisinin üçüncü cildinde:

«Bütün ayrıntıları ile tasvir ettiği köylü yaşantısının bu ölçüde canlı belirlenmesinin benzeri bütün edebiyatımızda yoktur. Kadın-erkek ilişkileri, düğünler, aile düze-

---

gebelerini içine almıya azmetmiş, usa yatkın bir düzyazı dilinden uzaktı.

Eski düzyazının alıştığı ve hoşlandığı bazı konulardan çıkar çıkmaz dikkatleri tükenir, ve küçük hikâye edişin ve gündelik gereksemelerin ötesine yükselemezdi. Bu bir sanat modası görünür. Ama gerçekte daha köklü bir nedene dayanır. Eski dünyamızın ufku dardı. İnsanı pek az tanır ve ancak şöyle böyle değerlendirirdi. Dış hayata gelince, onunla pek az uğraşırdı.

Müslüman doğu, ruhbilimsel araştırmayı pek az tanı-

ni, batıl inançlar, eski babaerkil töre ailesinden kalma köy içi gruplaşmaları, kavgaları, nesilder. nesile sürüp gi·den kan davaları, köy içi üstünlük iddiaları, şekilci bir din anlayışının etkileri, ahilikten kalma delikanlı teşkilâtının son kalıntıları, bir köylü romanının kuruluşunda yer alması gereken kadın ve erkek köylü insanlarını çevresinden sararak belirleyen bütün renkli ayrıntılar, burada yerli yerine, titizce yürütülen bir içtenlikle yapıya yerleştirilmiş. Burada romanın plân halinde kalmış bir konu ve hareket iskeleti değil, ilmik ilmik yürüyen bir doku olduğu, romanda anlatılan insan yaşayışının zaman ve mekân içinde yürüyen bütünlüğü gerektirdiği iyice belirtilmiş. Köylü kişilerin kendi köylerinden bütün davranışlarıyla rahat ve güçlü, gurbette ise sudan çıkmış bir balık gibi şaşkın ve çekingen olup kişiliklerini yitirişleri, Ankaraya gurbetçi gelen Çorumlu taş yontucuların ve işçilerin yaşayışlarında anlatılıyor.

(Sağır Dere) romanının yarısına yakın bir bölümü Yamören'li Mustafanın Ankara gurbetındeki yaşayışını tasvir eder. Büyük şehirlerde bütün gurbetçiler belli hanlarda köy köy yerleşir. Birbirlerini arar bulurlar. Gündüzleri iş yerlerinde çalışır, geceleri pis han odalarında kalırlar. Kendi getirdikleri bulguru kaynatır, bir tencereye kaşık sallarlar. Gündeliklerinden arttırdıklarını çıkın eder, sılaya dönecekleri günü bekler. Sılaya dönenler için giyim kuşam çok önemlidir Nefsinden ve yiyeceğinden kestiği

---

mıştır. Bazı genel düşünülerin dışında insan ve insan ruhu onu pek az uğraştırmıştır. Kendisini yöntemli biçimde derinleştirmiye çalışanlar bulunsa bile, bu bir kültür için genel bir eğitim niteliğini alacak şekle girmemiştir.

Eski sanatlarımızın bazılarının yarım kalmasına ve bazı sanatların resim ve heykel gibi hiç gelişmemesine islâm öğretisinin sebep olduğu söylenir. Bugün yeni baştan ve haklı bir yolda tartışma alanına giren bu yargının üzerinde duracak değilim. Bizde müslümanlık inanışının ger-

kuruşlarla hediyelik eşya seçilir. Bir sandığa doldurulur. Gurbetçi ne kadar uzaklara giderse gitsin, köyünden henüz kopmuş, bütün ilgileriyle köye donük bir köylüdür. Şehirdeki çalışmaları ve yaşayışı hep geride bıraktığı düzene göre ayarlanmıştır. Gurbetçinin bütün amacı, bir gün gelip hediyelik eşyalarını sırtlayıp, şayaktan yeni elbiseler giyinip kuşanıp köyde yeniden tutunup yaşama hesaplarıyla dönüp gelmekdir. Kemal Tahir Çorumlu köylünün gurbetçiliğini niteleyen bütün gerçekleri, köy ve şehir denklemi üzerinde gösteriyor. Şehiri görmek ve orada çalışmakla birlikte, Anadolu köylüsünün (değişmez) kalışının nedenlerine kadar iniyor. Dışa karşı kapalı, yüz yıllardır yaşama savaşının iyice pekiştirdiği, Devletin ve kanunlarının dışına düşmüş, kendi eski töresel düzen ve yöntemlerini yürüten köylü yaşayışının gerçeğini işleyecek bir ustalığa ulaştığı görülüyor. Kemal Tahir, çok basit, mekanik gibi görünen hareket ve davranışları, köklerindeki eskilikten gelen zenginliği, yeni yaşam şartlarına uymazlıktan gelen bütün savallılığı anlatıyor. Üstelik bu ilk eseri ile Çorum-Çankırı dolaylarının yerli dilinden, kahve kahve dolaşan, kışları köy odalarında haftalarca konuk kalan gezginci halk hikâyecilerinin anlatışlarından ve diyalog tekniklerinden sürüp getirdiği, canlı ve bizim edebiyatımızda hiç denenmemiş, Istanbul şivesine de biraz yatkın gelen bir yeni dil ve anlatış ge-

---

çekten kısır bıraktığı bir alan varsa, o da ruhbilimsel araştırmadır.

Entrospeksiyon, bu içe doğru çevrilmiş araştırıcı göz, günah çıkartma kürsülerinin dibinde gelişmiştir.

Eski Yunan hıristiyanlığının üstün olduğu tek nokta burası bu içe doğru dönüştür. Onunla yazgıya karşı koyma düşünüşü tamamlanır. Yani kahraman gerçek anlamında ortaya çıkar. İnsan kendi bütünlüğünü alır. Eski doğu hikâyesine böyle bir eğitim yardım etmemiştir. Hıristiyanlıktaki yaratılıştaki günah düşünüşünün doğurdu-

tiriyor. Anadolu kasabalarındaki yerli eşrafın ve mürekkep yalamışların kullandıkları şakrak ve canlı bir sohbet dilidir bu.»

Kemal Tahirin (Sağır Dere) si ocak 1971 de Bilgi Yayın evi tarafından ikinci kez basıldı. Bu ikinci baskının sayfa adedi 340. Kemal Tahir bu ikinci baskıda konuşmalarda haylı değişiklik yapmış. Bu baskının arka kapağına Nazım Hikmetin yaptığı yağlı boya portresini koymuş. Portrenin altında da resmin yapılış tarihi 1941 olarak yazılı. Resmin yanında Nazım'ın Sağır Dere hakkında Kemal Tahire Hapisten yazdığı mektuplarından birindeki şu cümleler yer alıyor: «— Derhal şunu söyliyeyim ki (Sağır Dere) yi bıraktığına çok üzüldüm. Fena bir iş, Derhal devam et... Zaten bırakmak için vesile arıyormuşsun. Olmaz... Katiyen razı değilim..! Sen bir taraftan (Sağır Dere) yi yazacaksın. Yazmaya mecbursun. Ben de bir taraftan (insan manzaralarını) yazacağım. Yazmaya mecburum. Her gün daha güzel, daha cesur, daha büyük şeyler yapmaya mecburuz Türk halkı, dünya halkları bizden bunu istiyor... (Sağır Dere) nin yine yurüdüğü müjdesine teşekkür ederim. O, sahici Türk romancılığında bir merhaledir. Bundan sonra daha ne kadar büyük eserler yazarsan yaz, o senin en taze, en ölümsüz kitaplarından biri olarak kalacak. Türkiye ki ekseriyeti itıbarile bir küçük ve orta köylü memleketidir, bu tabakaların klâsik psiko-

---

ğu özgürlük savaşının eski doğu toplumlarında ummadığı gibi.

Yanlış anlaşılmasın, batı romanının hıristiyanlıktaki günah çıkartmadan geldiğini ileri sürmüyoruz. Sadece Hıristiyan dünyasında, kendi kendisini ister istemez her an yoklama, derinleştirme eğitiminin bulunduğunu hatırlatıyoruz. Bu eğitim batı düşün hayatının büyük zemberereklerinden biridir, modern romanın oluşumuna yardım etmiştir. Bizde bazı tasavvuf meslekleriride kuşku ve kendi kendisini denetleme vardır; ama yaradılıştaki günah

lojisini tesbit ettiği için bu kitap edebiyatımızın klâsik eserleri arasında en ön safta yer alacaktır. Anladın mı Kemal Tahir. (Sağır Dere) romanı aydınlıktır, mutludur. O kadar ki, kendisinden sonra hemen büyük Gorki bile okunsa, (Sağır Dere) tesirini ve ışığını kaybetmez.»

(Kör Duman) -398 sayfa- Romanın başında yazarın bir ithafı var:

«Seni özledikçe, eski mektuplarını tekrar tekrar okuduğumu bilirsin. Bunlardan birisinde bir notuna rastladım. Şöyle demişsin: -Sağır Dere romanını bana ithaf etmeyişine üzüldüm. Kitap halinde çıkarken ilk sayfasının bana ait olduğunu unutma e mi?- Emredersin Sevgilim, can baş üstüne!»

(Kör Duman) Sağır deredeki Yamörenli gurbetçi Mustafanın köyüne dönüşünü ve Yamörendeki yaşamını anlatır. Dışından sessiz bir ölü gibi duran köyün içten şaşılacak ölçüde çok yönlü, çelişkili dünyasını dile getirir. Din, töresel davranışlar, cinsel ve maddi ilişkiler o kadar aslında olduğu gibidir ki benzeri hiç bir köy romanında rastlanamaz. Tahir Alangu, yukarda adı geçen Antolojisinde:

«Bu iki roman (Sağır Dere ile Kör Duman) bizim Anadoluyu anlatan romanlar içinde şimdiye kadar yazılabilmiş en mükemmel eserlerdir. Köyü ve köy gerçeğini sanat yolundan kavramaya örnek gösterilebilecek uygun iki romandır.» demiştir.

---

düşününe bağlı değildir. Tasavvuftaki ibadet ve riyazet, ilk kuruluş, maddeye yeygın bir halde, deyim yerinde bir nötraliteden kurtuluştur. Hıristiyanlıkta ise bir lekeden, olumsuz bir halden, bütün hayata yaygın bir kaçış gibi bir günahtan kurtuluştur. Tenzihi akideye gelince, hayatı sadece tanrısal bir sunu gibi kabul eder.

Doğu hikâyesi belli bir olay anlayışında kalmış, onun ötesine geçip insana erişememiştir. Gerçi bu çerçeveyi kırmaya hiç çalışmamış değildir. Daha (Hevesname) den

Kemal Tahirin romanlarını inceleme sırasında yayınlanma tarihinden çok, konu bakımından birbirileriyle ilişkileri dikkate alınacak, başından sonuna kadar bir nehir roman olan bütün yapıtlarından, önce köy serisi incelenecektir. Netekim Kemal Tahirin ardından yitirdiğimiz edebiyat tarihçimiz ve eleştirmenimiz Tahr Alangu da Antolojisinde bu sırayı uygulamıştır.

(Rahmet Yolları Kesti): 1957 de, Aziz Nesin ile birlikte kurdukları Düşün Yayınevi tarafından yayınlandı -238 sayfa-. Genellikle eşkiyalık sorunu ele alınır bu romanda. Kemal Tahir, (Rahmet Yolları Kesti) ye Andre Maurois'nın (İngiltere tarihi) adlı kitabından aldığı şu cümle ile başlar: «Ahlak düzeni sağlam olmayan ve soyguncuları ile başa çıkamıyan bir cemiyet, ruhunda artı kalmış vahşet hissinin de baskısıyla, haydutlarına karşı hayranlık duyar.»

Kemal Tahir, çoğunlukla baş aşağı duran memleket sorunlarımızdan birini, eşkiyalık sorununu bu romanı ile ayakları üzerine diker. Yazara kadar edebiyatımızda eşkıya hep vatan kurtaran arslan sayılmış ve bir kahraman gibi gösterilmiştir. Tarihimizde efsaneleşmiş Köroğlu gibi bütün yol kesen, adam soyan, serseriler destanlaştırılmıştır. Bunun en son ve en tipik örneklerinden biri Yaşar Kemal'in (İnce Memet) idir. Kurulu düzendeki bütün haksızlıkları, alt üstlükleri gözü dönmüş bir kaç serserinin eşkiyalıkla düzeltmesi hangi akıl ve mantığa sı-

---

başlıyarak manzum hikâyecilerimiz, yüksek kültürün gelenekleri dışında kalmış konularda sağa sola baş vurmuşlardır. Hatta içlerinde hikâye biçimini genişletenler oldu. Böylece bir çok kez yerli hayattan söz ettiler. Biraz açık saçık olmakla birlikte komik tipler ve durumlar buldular. İzzet Molla'nın (Mihneti Keşan) ı bütün bir örf romanının gereçlerini verir. Ama hiçbir zaman dışa değğin dikkatlerin ötesine geçemediler. İnsanın içine inemediler. Onun koşulları içinde görmeye çalışmadılar. Aşkta, tutkuda çok

ğar. (Zenginden alıp, yoksula verir) uydurmasını yayanlar, çoğunlukla eşkiyaya yataklık etmekte, onun yeni yağmalarına göz yummakta çıkarları olan, yiyici, tefeci ve soyguncu çevrelerdir. Bunlar, eşkiya soygununa el altından ortak olurlar ve bulundukları köy ve kasabaları sindirirler. Eskinin epik, sözlü, sazlı destan kahramanları halkın geleneksel anılarından çıkmadığından, okumamış halk yığınları ve köylüler arasında eşkiya takımına karşı oldum olası, bilgisizlikten de gelen, korku ile karışık bir saygı yer almıştır. Ayrıca halk yanlış olarak, eşkiyanın kendilerini durmadan soyup sovana çeviren para babaları ve tefecilerin yollarını kesip mallarını yağmalamasını bir tür hınçlarını onlardan almaları sanır. Eşkiya takımını aydınların da desteklemesi yine onların içlerinde de, soyguncuya karşı birikmiş hınçların sözde alınmış olduğunu sanmalarındandır. Sanat ve edebiyat yolu ile eşkiyalığın Köroğlu gibi eski destan kahramanlığı ile karıştırılıp yüceltilmesi, yanlışı büsbütün katmerleştirmektedir. İşte Kemal Tahir (Rahmet Yolları Kesti) romanında eşkiyalığın desteklenmesine temelden karşı çıkmak suretiyle toplumsal çok büyük bir yanlışımızı düzeltmektedir.

Tahir Alangu, yukardanberi adı geçen Antolojisinin üçüncü cildinde (Rahmet Yolları Kesti) romanını yorumlarken şöyle diyor:

«(Rahmet Yolları Kesti), Yaşar Kemalin(İnce Me-

---

ilkel sınırların içinde kaldılar. İnsanı gerekleriyle birlikte almayı bilmedikleri için bireyin cahiliydiler.

Ortaklaşa islâm kültüründen gelen büyük hikâye geleneğine gelince, belli konulardan çıkamıyan bu gelenek, insanı da, dış evreni de birlikte yadsıyordu. Onlara göre hayatın başlangıçsız ve sonsuz tek bir dramı vardır. Asıl kaynağından uzaklaşmış ruhunu bu kaynak özlemi, ve ona erişmek için gidilecek yol. Büyük tasavvufi konular, böylece yalnız sembol üzerinde konuşuyorlardı. Eşyayı,

met) adındaki roman tezinin tam tersini savunur. Yaşar Kemal, folklordan derlediklerini kendi yatkınlığına uygun düşen tek yönlü bir hayranlıkla yorumluyarak, Anadoluda hâlâ geçerli saydığı eşkiyalık töresini yüceltir. Eşkiyayı köylü toplumunun öncüsü durumunda dile getiren bir roman meydana getirir. Uğradığı haksızlıklar yüzünden dağa çıkan bir (İnce Memet) den, bir toprak reformcusu yaratmaya, âdi bir eşkiyayı, kendisini besleyip büyütecek şartların hazır olmadığı bir ortamda, bir destan kahramanı haline getirir. (Rahmet Yolları Kesti) bütünüyle bu romanın bilinçli ve gerçekçi bir kınaması, bir eleştirisidir.

(Rahmet Yoları Kesti) nin üçüncü bölümünün başlığı (Çamur) dur. Bu başlığın hemen altında şu cümle yer alır: «İnsan oğlu topraktan yaratıldı. Suyun fazlası kendisine iyi gelmez. Çamur olur.»

«İhtiyarların, Çorum toprağında seksen senedenberi böyle afet görülmemiştir, dedikleri yağmur işte o gecenin yağmuru idi. Ne şimşek ne de gök gürültüsü... Bildiğimiz rahmet yağıp dururken, derya dalgaları gibi köpürüp coştu. Efendi (aman) demeye kalmadan seller yürüdü. Neye rastladıysa önüne katarak, dağı dereyi tuttu. Köprülerin yüzde doksan beşini söküp almasıyla yolu izi kitledi bir güzelce... Toparladığı davarın, malın hesabı yok... Tarifsiz bir belâ canım, töbe yarabbi, Allahın bir hikmeti...»

---

cansız, şeyleri bile içine alan bu başlangıçsız dramın dışında her şey önemsiz ve anlamsızdı.

Dikkat edilirse eski ruhbilimin iki sınırı vardır: Sevinç ve ayrılık. Kavuşma düşünüşü sevinci doğurur. Onun dışında ayrılık vardır (Mesnevî) nin ilk dizeleri bu yüzden bütün bir estetiktir. Bu gelenek başlangıcından başlıyarak «ayrılıklardan şikâyet» tir.

Eski sanata gidiş yönünü veren şiirdir. Düzyazı şiiri uzaktan ve adım adım izler. İnsan ve toplum değişmediği için felsefe ve dünya görüşü değişmez. Bütün sonorlar ve

Romana adını veren bu afet, eşkiya eskisi Uzun İskender ve avenesini bir soygundan dönerlerken bastırır. Kuru Zeynel, Katır Adil, Çerçi ve Maraz Ali üzerine köylüler baskın yapar. Katır Adil çarpışmada aldığı kurşunla vurulup ölür. İçlerinden yalnız Maraz Ali kalır teslim olmayan. Üzerine gelen delikanlıyı kötü silahı ile devirir, sonra teslim olur o da. Romanın bitişinde, yakaladıkları bu eşkiya bozuntusu sorguya götürülürken, seyircilerden iki Ankaralı tüccar aralarında şöyle konuşurlar:

— İki kişiyi öldüren şu öndeki kara kazık.

— Belli, herifin suratında hiç nur var mı? Baksana domuz suratı...

— Arkaları sıra yürüyen itleri mi ne?

— İtleri değil, enikleri...

— Burası nasıl bir memleket ki bu pisi de eşkiya niyetine tutup demire vuruyorlar?

— Sungurlu eşkiyası da Çakırcalı gibi olacak değil ya! Işte elverir.

— Peki bil bakalım, bunlar bunu yanlarında neden gezdirirler?

— Bilmiyecek ne var! Köroğlu hesabı bunlara da dağ başında bir Ayvaz lâzım...

— Ayvazın vazifesi?

— İnce hizmet efendi. Gayetle zor bir hizmet...

— Kitabın Ayvazı bir dünya güzeli imiş. Zülüflü bir güzel. Hani bunun zülüfleri?

---

değerler olduğu yerde durur. Bunun için bir örtü vurgunluğu içinde uzak ve yakın geçmişe dönüşlerle, —Yani genel anlayışların içinde gidip gelen gelgitlerle— ve kimi zaman teknik ilerleyişlerle hep aynı şeyler devam eder. Bireyi yok sayan ve hayata göz yuman bir anlayış elbette ki insanın çevresinde dönen bir sanat geleneğini tek başına kuramazdı. Türk hikâyesinin gelişebilmesi için bireyin değerlenmesi gerekti. Modern roman bireyin üzerinde döner. Eski ise hayat ve yazgı karşısında bireyin özgürlü-

— Sen bunun zülüflerini asıl Çorum Ceza Evinde görmelisin. Bu oğlan mahpushanede, açlıktan gemini geveliyen çok müslümanın duasını alır...»

(Yedi tepe) dergisinin Haziran 1973 sayısında (Ömer Faruk Toprak) (Kemal Tahirin en güzel Bomanı) başlığı altında (Rahmet Yolları Kesti) yi ele alıyor:

«Romanda toplumun diyalektiği, bütün kesin yönleriyle yazılmış. Eşkiyalar kendilerini nasıl gösterirler? Gerçekte nasıldırlar? Evvel ahır, Orta Anadoluda yaşayan halkın dili, destan diline yatar. Romancı işte bu halkımızın ölümsüz dili üzerinden yürümüş. Bana kalırsa, romanın en önemli yanı dili derim. Bizim gözlemci romancılar bir tutanak memuru gibi, olayları gelişi güzel tesbitle yetinir. Bir sanat potası düşünmez. Bir sanat bileşimi kurmak için çaba göstermez. Ülkemizin devrimci anlayışındaki gerçekçi ve ulusal romancıları, yeni Türk romanının gereken bütün malzemelerini toplayarak bir birleşime varmak için nasıl çalışmak gerekiyorsa, öyle yazıyorlar romanlarını. İlk iyi örnekler, yirmi yıldır çıkıyor ortaya. (Rahmet Yolları Kesti) bunlardan biri. Böyle durgun bir deyişe az rastlanır. İnsan yetmiş sayfa, yüz sayfa okumadan durak yapamıyor dersem, sürükleyiciliğine tanık olursunuz. İlkin, Kemal Tahir, roman kişileri nasıl kurulur? onu biliyor diyeceğim. Eşkiya Uzun Iskender Ağa, Maraz Ali, Kuru Zeynel çeşitli yönleriyle iyi işlenmiş ki-

---

ğünü değil, varlığını bile kabul etmez. Bir hayal perdesindeki gölgenin serüveni ancak bizi bir hikmete eriştirmek için önemli olabilir.

Bununla birlikte hiçbir hayata karşı duygusuz değildiler. Onun görünümlerinden hoşlanırlardı. Kalabalığı, çarşı pazarı, cümbüşü, yaşadıkları şehri, kendi hayatlarını seyretmekten zevk alırlardı. Kurulmuş, uygun ve tam bir beğenileri olduğu için onun dışındaki şeyleri beğenmezler, onlara garip ve acaip şeyler gözüyle bakarlardı. Dilde, şivede, toplum töresinde son derece bağnaz ve mağdurdular

şiler. Söylev çekmiyor romancı. Romanın tümünü okuyup geçtikten sonra, kalemdeki satır gücünün sertliği dikiliyor karşımıza. Şu efsaneleştirilmiş haydutluğun yol kesip dağ tutanların ne mene kimseler oldukları belirgin hale geliyor. Kemal Tahir açık söylemiyor, ama, mitleştirilmiş eşkiyalara karşı çıkıyor. Böyle bir efsaneyi tuzla buz ediyor. Ben romanın iki yönüne takılacağım:

Kemal Tahir romanında Uzun İskender ve arkadaşlarının, deveyi soyduktan sonra, köyden kaçışlarını anlatmaya koyulmadan önce yağmuru şöyle tanımlar: —burada romandaki yağmur anlatımını tekrarladıktan sonra— Böyle bir yağmur altında dağ taş çamur demeden, yayan yapıldak, hemen yüz sayfa kadar karşılıklı konuşan üç eşkiyanın yağmura rağmen dertleşmeleri bana mantık kurallarına aykırı gibi geldi. Olayların akışı, romanın tümündeki sürükleyicilik, insanı iyice sarıp götürdüğünden, burası ilkin yadırganmıyor belki.

İkinci durduğum nokta şu: Romanı okuyup bitirdikten sonra, bu roman daha devam etmeliydi dedim. Bu da şundan: Kemal Tahirin getirdiği kişiler, anlattığı olaylar, ortaya koyduğu sorunlar, öylesine geniş, öylesine soluklu ki, kitap hacmen kısa kalıyor sanki. Bende kalan izlenim bu. Yanılabilirim doğal olarak. Zaten birbiri peşi sıra yayımlanan romanlarının bir bütünü ortaya koyacağı şimdiden belli oluyor. Kemal Tahir (Rahmet Yolları Kesti)

Ufacık sakatlıkları bile bağışlamazlardı. Bu dikkatleri insan karakterine de yaygındı. Öfkeli adam, yumuşak başlı adam, mağrur adam hemen belli olurdu. Bütün bu öğelerden onlar daha geniş bir bileşim yapabilirlerdi. Yazım ki ufukları dardı. Dışarıya karşı kapalı idiler. Sonra, insan hayatının trajik duygusuna sahip değillerdi. İnsan yazgısı onları sadece bir hikmete götürüyordu.

Tek bir adam, Fuzuli, (Leyla ve Mecnun) da bu geleneğin dışına çıkmış görünür. Onda bütün ruhbilim kımıldanışı vardır. Özellikle Leylanın, ölümünden sonraki

den sonra on roman daha yayınladı. Daha çok son yazdıklarıyla ünü yayıldı. Ozlediği satış düzeyine onlarla vardı denilebilir. Oysa, (Rahmet Yolları Kesti) den kalan izlenim hiç silinmedi bende. Kemal Tahirin en güzel romanı diyorum.»

(Türkiye Defteri) dergisinin 4 Şubat 1974 sayısında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Sosyoloji bölümünde (Eskiyalık) üzerine tez hazırlayan Ferit Güneri' nin Kemal Tahir ve Yaşar Kemal'le 1973 Martında yaptığı konuşma yer alıyor. Soru cevap olarak ele alınmış yazıda sorular ve Kemal Tahirin bunlara verdiği cevaplar şöyle:

Soru — Eşkiya olayı tarihi süreci etkileyen bir neden midir?

Cevap — Eşkiyalığı hırsızlıktan ayırmaya imkân yoktur. Bu sebeple hiçbir hırsızlık olayı da tarihi etkileyemez.

Soru — Eşkiyaya bakış, gerek zamana gerek toplumsal yapıya ne tür perspektifler getirir?

Cevap — Eşkiyalık devletin zayıf düştüğü, büyük sarsıntılar geçirdiği dönemlerde görülür. Salt eşkiyalık değil, böyle karışık dönemlerde her çeşit hırsızlık ahlâksızlık, soygun görülür.

Soru — Üretim şekilleri içinde eşkiyanın gelişmede bir fonksiyonu var mıdır?

---

bölümünde, bireyciliğin başlangıcı olan isyana bile rastlanır. Ama onun verdiği örnek devam etmez. Zaten Fuzuli bir çok noktalarda olduğu gibi burada da eskiler tarafından anlaşılmamıştır.

Şüphesiz, hayat eskilerin üzerinde de baskısını yapıyordu. Ama bu baskıya karşı onlar ya dine, ya da hulyaya kaçıyorlardı. Bu, bütün ortaçağ insanının durumudur. Doğu masalı uzun ve tatlı bir kaçıştır. Hayatın olanaklarını tükettiği her yerde olağanüstünün altın kapıları açılır. Eğer hikâyeden amacımız, bir şeyler dinleyerek —ya da

Cevap — Eşkiyalık olan yerde üretim şekilleri son derece zayıftır. Çünkü hiç kimse, deli olmadıkça soyulacağını bilerek üretim yapmaz.

Soru — Eşkiya sorununun irdelenmesi, toplumsal yapıla ne tür bir yenilik getiriyor?

Cevap — Yukarda söyledik. Toplumun merkezi devlet gücü çeşitli iç ve dış sebeplerle zayıf düşmüştür. Ekonomik ve sosyal kanunlar bu yüzden yürüyemez hale gelmiştir, her çeşit hırsızlık alıp yürümüştür. Burada eşkiyalık dönemlerini yanıltan nokta, haksızlığa uğrayan ve kanuna sığınamayan, kanun tarafından himaye göremeyen bir kaç gözüpek insanın da kanunun işlememesi zorunluğu altında geçici olarak eşkiya gibi davranmış görünmeleridir. Oysa bunlar devede kulaktır Asıl bunları eşkiya gibi davranmaya zorlayanlar yani toplumun yaşama düzenini işlemez hale getirenler çoğunluğu teşkil eden hakiki rezil takımı soyguncular ve eşkıyalardır.

Soru — Sanatla eşkiya arasındaki bağ nedir?

Cevap — Herhalde sanatçının içinde eşkiyalara karşı duyduğu yatkınlıktır. «Ahlâk düzeni sağlam olmayan ve soyguncularıyla başa çıkamayan bir toplum ruhunda artakalmış barbarlık duygusunun da baskısıyla soyguncularına karşı hayranlık duyar.» (Andre Maurois, İngiltere tarihi). Burada «ruhunda arta kalmış barbarlık duygusu» ne dereceye kadar işler bilmem.

---

okuyarak— avunmak ise, —bir bakıma elbette böyledir— dünyanın en tatlı romanı şüphesiz (Binbir gece) dir. Ama bir noktayı unutmamalıdır... Kaçmakla kahraman teşekkül etmez.

Her uygarlıkta halktan gelen büyük vedeğiştirici atılımlar vardır. Halk daima verimlidir. Mirası geniş olduğu için daima en zengin bileşimleri yapmıya gücü yeter. Büyük kültür geleneğindeki bu durgunluğa karşı, halk hikâyesi az çok yeni şeyler yapmıştır. Ama halka özgü teknik ya da öğelerin tam olarak yararlı olabilmesi, bu öğelerin

Soru — Osmanlı toplum yapısında eşkiyanın ortaya çıkış nedenleri sizce nedir?

Cevap — Osmanlı İmparatorluğunun merkezi devleti güçlü olduğu dönemlerde her çeşit eşkiyalık, sağlam yapılara sahip toplumlarda olduğu kadardır. Osmanlılar güçlü oldukları dönemlerde hiçbir eşkiyayı uzun süre yaşatmamışlar, cezasız bırakmamışlardır. Merkezi devlet bilinen tarihi sebeplerle güçten düştükten sonra ise eşkiyalık devleti yıkacak bir güç olarak iç ve dış düşmanlar tarafından aralıksız kullanılmıştır. Bunun son iki yüzyıllık tarihimizde, Rumelinde Anadoluda örnekleri çoktur: En taze örneği İzmir çevresinde Abdülhamit zamanı çıkıp onbeş sene aralıksız soygun yapan Çakırcalı denen namussuzdur. Çakırcalı İngiliz ajanı idi, İngilizci olduğu söylenen eski sadrazamlardan İzmir Valisi Kâmil Paşa oğlu Sait Paşa tarafından bilhassa İzmir İngiliz Konsolosluğu tarafından sürekli olarak korunurdu. Nitekim, Abdülhamit indirilip şartlar değişerek, memleketin kaderi İttihatçılar tarafından Alman Emperyalistlerine bağlandıktan hemen bir kaç ay sonra bu Çakırcalı denilen namussuz bir zaptiye müfrezesi tarafından tepelenmiş, ayağından bir ağaca asılarak, halka gösterilmiştir. Türkiye'de eşkiyalık bir başka işte bazı mültezim ağalar ve eşraf tarafından da kullanılmıştır. Verginin mal olarak alınması şartları, köylünün eşkiya korkusu altında tutulmasını ba-

---

düşünsel hayatın bileşimine girmesi için büyük toplumsal değişikliklerle birlikte yürümesi, toplumda derin bir nadas işlemine, bir altüst oluşa rastlaması gerekir. Eski İmparatorlukta böyle geniş bir değişiklik olmamış. Kurumlar olduğu gibi devam etmiştir. Bu yüzden şehirli halka özgü yazıya geçmemiş hikâyeler hiçbir zaman edebiyatın büyük geleneğine katılamamıştır. Böylece orta çağ hikâyeciliğimiz olduğu gibi kalmış, insan ve hayata yükselememiştir.

Bu noktalara destanın yokluğunu da eklemek gere-

zı mıntıkalarda zorunlu hale getirmiştir. Eşkiya lejandlarının, destanlarının, türkülerinin halk arasında yayılabilmesi, bunları ağalara, nufuzlu zenginlere karşı fakir ve orta halli halkın tutmasıyla mümkün olamaz. Bu destanları, türküleri çalıp söyleyen, şuradan şuraya gezdiren saz şairi denilen serseriler, bunları devlet otoritesinden bile korkmayan ağa, eşraf ve âyân odalarında çalıp söyliyebilirlerdi. Böylece ağa sofrasında geçinen saz şairi denilen bazı serseriler de ağa gölgesinde köylüye zulmeden küçük eşkiya çeteleri gibi ağaların ve sövgücü mültezimlerin köpekleri idiler. Bence bunları toplum şartlarımızın içinde böyle değerlendirmek doğrudur. Daha bir taze örnek istenirse, Amerikan halkını esnafın bazı memur ve zabıta güçleriyle ortak olarak soyan gangsterliğe bakmalıdır.

Soru — Eşkiyalık tarih içinde zorunluluğun doğurduğu olaylar mıdır, yoksa kişinin kendi iç şartlarının oluşturduğu bir baş kaldırma mıdır?

Cevap — Eşkiyalıkta kişinin suça yatkınlığı da söz konusudur.

Soru — Eşkiyalık meşru bir itilme midir?

Cevap — Hiçbir suç meşru değildir, aynı sonucu vermez her insanda. Cemiyet suçludur, derler, yanlıştır. Bir suçun meşru olabilmesi için bütün insanların padişahtan dilenciye kadar, o aynı suçu işlemesi gerekir. Cemiyet ka-

---

kir. Islâmlığın kabulü ile ulusal hayattaki ayrılışın en önemli dokuncalarından biri de budur.

Türk romanının başlangıçtaki olanaksızlıklara, kadın ve erkeğin bir arada yaşamaması, hayatın kapalı ve tek yönlü olmasını da eklemelidir. Kadınsız bir toplumun hayat deneyini doğallıkla tam olamazdı. Bireyin söz konusu olduğu her yerde mutluluk sorunu kendiliğinden ortaya çıkar ve iş dönüp dolaşıp aşka gelir. Eski efsane doğrudur: İnsanoğlu kendisini tamamlıyacak olan yârini arar. Bu ilk romancılarımızda aşk, doğallıkla cariyelerle, ya da aile

bahatlidir, diyenler yanılıyorlar. Suçluların kendilerini kurtarmak için, orta sınıf aydın tabakasını aldatmak için ileri sürdükleri bir mazerettir.

Soru — Romanda eşkiyalık sorununu işlemekle neyi gerçekleştirmek istediniz?

Cevap — Orta sınıf yarı aydınları arasında yayılmak istenen bir yanlışı düzeltmek istedim.

Soru — Eşkiya devlet ilişkisini açıklar mısınız?

Cevap — Eşkiyalık, çoğu zaman devletin vazifesini göremediği yerde görülür. Iki türlüdür: Devlet haksızlıkları önleyemez bazı durumlara mazeret bulmak ister. Bir de eşkiyalığı tepeleyemez, eşkiyalık sürüyor gibi görülür.

Soru — «Rahmet yolları kesti» yi, «Ince Memed» e karşılık olarak yazdığınız söyleniyor, bu doğru mudur?

Cevap — «Rahmet Yolları Kesti» yi, ona karşılık olarak yazmadım. Bütün dünyada yarı aydınlar arasında meydana gelen yanlış anlamaya parmak basmak istedim. Yaşar «İnce Memed»i yarı aydınların tesiriyle yazdı. «İnce Memed», fukara tek başına toprak reformu yapıyor. Hiç böyle bir şey olur mu? Şimdi Cumhurbaşkanı bile toprak reformunun ne demek olduğunu bilmiyor, kaldı ki o zaman İnce Memed toprak reformunu ne bilecek...

(Yedi Çınar Yaylası): 1958 de ilk baskısı Düşün Ya-

---

ilişkileri arasında, ya da azınlık kadınlarla olacaktı. Her üç şeklinin de kendiliğinden gelme sakıncaları vardı. Birincisinde partenerler arasında özgürlük düşünüşü kayboluyordu. Pazardan alınan bir kadının, girdiği evdeki erkeğe karşı koyma derecesi tasarlanabilir. Onda tersine her şey bu tutkuyu kabul etmeyi buyuracaktı. Özgürlük, tensel mutluluk, rahatlık, şeref hep onlarla geleceklerdi. Öteki ikisinde ise hayat zorlanıyordu. Sanatta olabiliri aramak en tehlikeli zayıflıktır.

Türk Dili Dergisi roman özel sayısı, sayfa 651 — 656.

yınevi tarafından yapıldı -383 sayfa-,. Kenal Tahirin Nehir roman dizisinin Köy serisinin gümrak bir çayı. Tahir Alangu, Antolojisinde bu romanı şöyle tanımlar.

«Çapanoğlu'nun at uşaklığından türcine. başı bozuk paşası Dilâver Ağanın ayakdaşlarını toplayıp 1835 de Silistre savaşına giderken yolda fikrini bozup eşkıyalığa dökülüşü, Kambur Kadının 226 yıl öncesinden şecere çıkarıp Ağasının soyunu Çomar Bölükbaşı isyanını bastıran bir Tabanı yassı Dilâver Ağaya bağlayarak, yedi göbekten asil ve fermanlı beyzade çıkarışını anlatırken, yazarın bazı tarihi kaynaklara baş vurması kendi metod anlayışı içinde gerekiyor. Bu Kambur Kadı, dana sonra yayınlanan (Köyün Kamburu) romanının kahramanı Çalık Kerimin ta kendisidir. Ancak, yayınlanış sırasına göre, (Köyün Kamburu), (Yedi Çınar Yaylası) ndan sonra çıkmıştır. Çakır Kahyaların Halil efendi ve oğlu Ömer ile Dilâver paşanın çıkar çatışmaları gün geçtikçe artmaktadır. Bir gün Ömer, Dilâver Paşanın tutulduğu dünya güzeli Cemileyi, babasının üç yüz kırmızı altına aldığı arap atına atıp Yedi Çınar Yaylasına kaçırır. Dilâver Paşa, korucusu Kara Cehennem ile birlikte Yedi Çınar Yaylasına silâhlı bir birlik gönderir ve el sürmeden Cemileyi kendisine vermesini ister Ömer Oğlandan. Omer bu baskın karşısında ürker, Cemileyi Kara Cehennem ile Paşaya gönderir. Paşa kızın yüzünü daha görmeden, meydan ateşi yaktırıp üzerine bir sini koymalarını, ve Cemileyi bu sinide kızartacağını bildirir. Ama kadının yüzünü görünce mayna olur. Ölene dek Cemileden ayrılmadan onunla yaşar. Öldüğü gün, Ömer kafayı çekip Cemilenin kapısına dayanırsa da, kadın vaktiyle Ömerin zor karşısında, kendisini Kara Cehenneme teslim edişini hatırlayarak onu kapısından koğar.

(Yedi Çınar Yaylası)nda yörenin namlı zenginlerinden Çakırların Ömer efendinin, Havuzlu bağında barınan ve ayak işlerine bakan bir Deli Elvan vardır. Ömer efendinin pezevenklik dahil, her türlü karanlık işlerinde ona yar-

dım ederek dünyalığını doğrultmuştur. Günlerden bir gün, Ağasına, (Çorum toprağına birileri geldi, bunlar senin Havuzlu bağın yanına kondular, dil bilmez birileri) diye haber verir. İşte bu gelenler Kürt Abuzer ile karısı Emey ve çocuklarıdır. Romanda, onların Çorum toprağına gelişleri ve beraberlerinde taşıdıkları kurtlu manda kellesini haşlayıp kapışa kapışa yiyişleri, ironik bir dille anlatılır. Emey, Kara Abuzer'in dünya güzeli, en küçük karısıdır. Kapılandığı Ağa ile oğlunu iyice yakar bitirir ve onlardan iyice para sağar. Çakırların Omer efendinin oğlu Kenan Emeye fena halde abayı yakmıştır. Yedi Çınar Yaylasında, tütün kaçakçılığından her türlü soyguna kadar bütün kötülükler saklanır, yuvalanır. (Yedi Çınar Yaylası) nda birinci sırada görülen bu roman kişileri, bundan sonra anlatacağımız (Köyün Kamburu) nda ikinci sırada yer alırlar.

(Köyün Kamburu): Köyün Kamburu Anadolu köy ve kasaba yaşamını anlatan dizinin en güçlü yapıtlarından biridir. İlk baskısı 1959 da Düşün Yayınevi tarafından yapılmıştır. -320 sayfa-. Narlıcalı Parpar Ahmetle başlar roman. Ahmet, köylülerin Karaçiban dediği Frengiye yakalanmıştır. Hastalık beynine vurur, giderek zaptolunmaz deliliğe dönüşür. Halk bu beladan kurtulmak için Uzun İmamın yakasına sarılır. İmam, muhtar Kadir Ağa ile baş başa verir, Parparı topal Ayşe ile everirler. Evlenme de Parparın deliliğine kâr etmez. Karısını boyuna öldüresiye dayağa yatırır. Topal Ayşe böyle bir dayak altında iken, Çalık Kerim doğar. Köy halkı, Uzun Hocanın ve Muhtarın ön ayak olmasıyla deli Parparı bir ağaca bağlayıp, içinde biriken cinleri uzaklaştırmak için gidip gelip sopalamaya başlarlar. Sonunda Parpar da bu dayak altında can verir. Köyün Kamburu Çalık Kerimin büyüyüp yetişmesi, köy büyüklerinin eline kalır. Yedi Çınar Yaylasında adları geçen Çakırların oğlu Kenan, Kara Abuzer ve Emey de bu romanda yer alırlar. Yedi Çınar Yaylasında Çalık Kerim, çalı diplerinde çakırların Kena-

nı adım adım izler. Bütün rezilliklerini gözleyip köyün kızlarına masal diye anlatır. Yine aynı romanda, Gavur Ali ağasından kaçakçılığın bütün zagonlarını öğrenir. Köyde çevirdiği dedikodularla herkes kendisinden o kadar yaka silker olur ki sonunda bu belâdan kurtulmak için Kenanın desteği ve Uzun Hocanın gayretiyle Çorum Medresesine Molla yazdırılır. Çalık, bu kez, Medrese düzenini hemen kavrar. O zamanlar medreselerdeki esrar, kumar, içki, oğlancılık gibi her türlü rezillikten hiç biri ne kendini kaptırmadan mollalığın yolunu yordamını öğrenir. Medresenin yöneticisi, Çalığın bu gayretini boşa çıkarmaz, her işe onu koşturur. İki yıl sonra Narhcaya gelen Çalık, Çakır Kahyaların Kenanın, herkese yaka silktirir hale geldiğini, hele el ulağı Kavat Abuzerin kasabayı susa durdurduğunu görür. Çalık Kerim, Çorum Medresesini yedi yılda bitirir alnının akıyla ve büsbütün Narhcaya döndüğünde Narlıca sokaklarında davullar çalmakta ve Hürriyetin ilânı bildirilmektedir. Kemal Tahir burada, o zamanlar, bir Anadolu kasabasında politik olayların nasıl yansıdığını anlatır ustaca. Derken Birinci Dünya savaşı patlar, seferberlik belâsı kasabanın bütün eli ekmek tutan erkeğini savaşa çeker. Çalık Hafız, anadan doğma sakatlığından ötürü askere alınmaktan yakayı sıyırır. Ağır bir tifoya yakalanır ama, kefeni yırtar. Bu sırada Narlıca yetmiş hanesindeki yüz on dört erkeğini savaşa yollamıştır. Köylerde eşkiya besleyip zaptiye ağırlamak âdet haline gelmiştir. Çalık Hafız, anası topal Ayşenin bütün zorlamalarına rağmen, kazandıklarını hiç göstermez ve hep anasından yer, içer. Imamla Muhtar, Çalığın kendi yerlerine göz diktiğini sanarak ondan huylanırlar. Sonunda Çalık Hafız onların işlerine karışmayacağına söz verip kuşkularını savar. Tam bu sırada, Yedi Çınar Yaylasına Abuzer Kavatı kurulmuş, Ağa olmuş ve oğlu Sülük adam sırasına katılmıştır. Kavatlıkla Narlıcayı nerdeyse ele geçirmeye yaklaşmış olan Kara Abuzerin kısa zamanda kaçakçılıkta, kapısına çoktan girdiği ağasını geçmesi, Nar-

hcalıların diline pelesenk olmuştur. Herifcioğlu zenginleştikçe, hükümet ileri gelenleriyle de içli dışlı olmaya başlamış, böylece Ordu iaşe işlerine de burnunu sokarak küpünü doldırmanın yolunu bulmuştur. Yedi Çınar Yaylasında beslediği davarı, Istanbula kasaplık olarak göndermiş, askere erzak dive verdiklerinin içine kum katarak yükünü tutmuştur. (Köyün Kamburu)nda Kavat Abuzerin, iaşe işlerinde Devlete attığı kazıklar, hükümet ileri gelenleri ile yaptığı konuşmalar, döndürdüğü dolaplar bütün inceliği ile ortaya konmaktadır. Tam bu hengâmede Çalık Kerim, elinde tornadan yeni çıkmış bir Alman Mavzeri ile Yedi Çınar Yaylasının yolunu tutar. Yolda Abuzerle rastgele karşılaşmış gibi yapar. Mavzeri cer parasından aldığını ve eşkiyadan kendini ve komşularını korumak için ateş tâlimleri yapacağını söyler. Abuzer, bundan bayağı pirelenir. Çalığa ateş tâlimi yaptırır. Çalık, her gösterileni vurur. Orada bulunan tapucu İbrahim efendi ile iddialaşan Çalık, çok yükseklerden uçan bir kuşu vurup indirerek Tapucunun Nagantını ve elli mermisini elinden alır. Havadis, yine orada bulunan Baş kâtip Mecit beyin sağa sola anlatmasıyla bütün Çoruma yayılır. Oysa Çalık, Narlıcaya döndüğünde bu konuda hiç kimseye bir şey anlatmadığından Narlıca olanlardan habersizdir. Abuzer, Çalığın bu ketumluğunu çok beğenir. Oğlu Sülüğün zamparalıktan bir gün başına bir belâ geleceğinden korktuğunu bildirerek Çalık Hafızdan oğlunu kollaması için ricada bulunur. Yine günlerden bir gün, dağdan hışım gibi eşkiya Musa Çavuşun adamı gelip Narlıcalılara, Musa Çavuşun kendilerinden beş yüz lira haraç ile birlikte üç Mavzer, üç lüver -biri Nagant olacak-, bir sandık mavzer mermisi ve ayrıca tabancalara da kurşun istediğini bildirir. Narlıca halkı sızım sızım sızlanmaya, korkudan inim inim inlemeye başlar. Muhtar, eşkiya habercisine yalvar yakar olmaya bulaşırken, Çalık Kerim atılır ortaya. Haberciyi tepeden tırnağa süzer. Haberci hemen tabancasına davranırken Çalık daha tez fırlayıp Mavzeriyle herifin ellerini

yukarı kaldırtır. Sonra, Musa Çavuştan hiç bir pervası olmadığını, buranın ırz ve namusunun kendinden sorulduğunu, bunun böylece bildirilmesini söyler. Muhtar Kadir ağa öne atılıp haberciye «Sen onun kusuruna bakma yiğit» gibi bir lâf edecek olursa da Çalık birden kükrer: «Sen git Kavatın Kavatı Musa Çavuşuna söyle, onda zaten akıl ne gezer, olan aklı da hep Kavat Abuzerden alır, takma akılla da iş bu kadar görülür. Bu kez sırtını sert kayaya çarptı, Narlıca bundan kelli Çalık Kerimden soruluyormuş dersin, haydi, hemen kıstır kuyruğunu, buradan defol, yoksa bitiyorsun». Diyerekten adamı kovalar. Şaşkınlık içinde kendisine bakan köylülerine de, zaptiyenin Kara Abuzerle ortak olduğunu ve köylünün böyle hallerde yalnız kendi gücünc güvenmesi gerektiğini söyler.

Narlıcalılar, haberci gittikten sonra, Çalığın üzerine çullanırlar. «Ne yaptın? Bütün Narlıcayı eşkiyaya yaktıracaksın.» diye çıkışırlar. Çalık dayatır. Sonunda Uzun İmam Çalığa hak verir. Bütün köy halkı, Çalık Kerimin çevresinde, eşkiya Musa Çavuş ve Kara Abuzer takımının hazırladıkları baskına karşı koymak üzere birleşirler. Ayrıca, yine Çalığın aklı ile, Uzun İmam, Muhtar Kadir ağa ve bir azâ, Yedi Çınar Yaylasına Abuzer Ağadan yardım istemeye giderler. Sözde Abuzerin olanlardan haberi yokmuş da Narlıca için ondan yardım istiyorlarmış gibi. Tabii heyeti karşısında gören Abuzer, olayı bilmezden gelir. Adamları ile Narlıcalıların el altından hazırlıklarını öğrenir. Bir hafta sonra, Abuzer Ağadan, Musa Çavuşun Narlıcayı bağışladığı haberi salınır.

Bir gün, yine yolunu gözleyip şehre iniyormuş gibi yaparak yolda Abuzer Ağa ile karşılaşan Çalık, ona oğlu Sülüğün Narlıcaya dul Petek hanımın evinin çevresinde gizlice dolanmasının dedi kodusunun yapıldığını, kim vurduya gidebileceğini anlatır. Abuzerin iyice abdesti bozulur. Çalık Kerim, bundan sonra Narlıcalıların kaplarını kalaylatmak için kalaycı diye iki lâzı getirir. Herkesin kapları kalaylanır, Çalığa hayır dua ederler. Çalık Kerim

bu iki kalaycı lâzı, işler biteceğine yakın, sıtmalandılar diye yatırır, sonra onlarla Çorum Sungurlu yolunda baskın yapıp postayı soyar ve heriflere hisselerini verip savar. Böylece yükünü tuttuktan sonra, araya küpeli Meryem karıyı koyarak Petek hanımla anlaşmaya koyulur. Peteğin eski yavuklusu, asker kaçağı Pehlivan Hasan, zehirli sıtmadan bir türlü baş kaldıramadığından, Petek hanım amana düşer, Meryem aracılığı ile Çalık Hafızdan ilâç ister. Çalık bu fırsatı ganimet bilerek ilâç diye fare zehirini hazırlayıp Peteğe verir. Petek ilâcı Hasana yutturur yutturmaz herif cavlağı çeker. Petek korku ve şaşkınlık içinde Çalık Hafıza durumu anlatır. Hafız, eşeğini önüne katıp Peteği de yanına alarak Pehlivan Hasanın öldüğü yere gelir. Önce ölüyü soyar, muskasından on iki altını kuranından doksan banknotu ve silâhını alıp beynini dağıtır. Sonra Peteğe çalı çırpı kestirip eşeğe yükletir. Tam bu denk yükleme sırasında saldırıp işini görür. Sonra, Hasanın üstünden çıkan paralarla Petek hanımı yeni açacağı çerçi dükkânına ortak edeceğini söyler. Çalık Hafızın çerçiliği kısa zamanda alıp yürür. Herkesin gaz, tuz, bez diye kıvrım kıvrım kıvrandığı seferberlik yıllarında Hafız, kaçakçılarla ortak çalıştığından her istediğini bulup, istediği fiyata köylüye satar. Ekini tarlada, meyvayı ağaçta satın alır, az vakitte zengin olur. Narlıcalı bir süre sonra: —Yahu nedir?... Bu herif bütün bu işleri Petekten aldığı iki yüz lira ile nasıl çevirebildi?— demeye başlar ama, artık arkasında Abuzer Kavatının olduğunu ve kaçakçılık ettiklerini herkes bilir. Zamanla Narlıcalılar, yediden yetmişe, Çalık Hafızın borçlular defterine geçer. Bu arada, dükkâna körpe kızları alıştırıp, arka tarafta gönüllerini hoş eder. Yıl sonunda Çalık, hesapları görüp ortağı Petek hanıma hissesine düşeni vermeye gider. Çalık Kerim, Çakır Kahyaların on dört parça verimli toprağını alıp zorlu ziraate girişir. Artık Petek, Hafızı arzular ama Hafız kendini ağırdan alır. Köyün Kamburu romanı şöyle biter:

«Narlıcalılar, bir hafta sonra Petekle Çalık Hafızın şerbetini içerlerken:

— Allah buna yürü ya kulum dedi, kurban olduğum, diye içlerini çektiler. Anlaşılan yüreğini gayet temiz gördü.»

Memleket gerçeklerine sırt çevirmiş aydın çoğunluğumuz için, hâlâ, bir kapalı kutu olmakta devam eden, köy ve köylü yaşantımızı derinlemesine yansıtan (Köyün Kamburu) na, yahn gerçekcilik açısından bir az Yakup Kadri Karaosmanoğlunun (Yaban) ı yaklaşabilmiştir. O da, «Türk köylüsünü alçaltıyor, küçük düşürüyor!» diye, gerçeklerimizi ört-bas etmekte çıkarı bulunan eğemen çevrelerce kınanmış, hor görülmüştür. Ulusal gerçeklerimizin su yüzüne çıkmasını var güçleri ile engelliyenlerle, onların dümen suyunda sürüklenen kendini bilmezlerin, bunların yorulmaz ve bilinçli araştırıcısı Kemal Tahire nasıl düşman olduklarını ve onu ellerine geçirip, bir kaşık suda boğmağa çalıştıklarını, tiksinti ile karışık bir üzüntü içinde belirtmeliyim. Sanki, Anadolu köylerinde Çalık Kerimler, kavat Abuzerler, Çakır Kâhyaların Halil efendiler, Dilâver paşalar yokmuş gibi Kemal Tahiri (Türk köylüsünü kötülüyor, karalıyor) diye suçlayanlar, onu anlamak işlerine gelmediğinden sonuna dek bu olumsuz ve boşuna karalamalarını sürdürmektedirler. Oysa onların bu yersiz karalamalarına karşı (Köyün Kamburu) ve kardeşleri dış ülkelerde hemen göze çarpmış ve (Köyün Kamburu) önce Fransızcaya çevrilip Fransada basılmış, sonra da öteki Batı ülkelerinde dikkati çekmiştir.

(Köyün Kamburu) Pariste Fransızca olarak yayınlanırken, ünlü (Les lettres Francaise) in birinci sayfasında yayınlanan (Yeni bir Türk romanı) başlığı altında sunulan yazıda, yazarının biyografisi de verilmiş ve bu haberi 14 Nisan 1958 tarihli Akşam gazetesi, Kemal Tahirin bir resmi ve yanında (Köyün Kamburu) nın, yukarda adı geçen Fransız dergisinde çıkmış sunma yazısıyla birlikte yayınlamıştır. Bu gazetede şu açıklama da yer almaktadır:

«Köyün kamburu 1900 den 1940'a kadar devam eden zaman zarfında ceryan eden hadiseleri, Osmanlı Devletinin yıkılışı ile Cumhuriyetin kuruluşunu, meydana gelen değişiklikleri anlatan uzun bir serinin kitabıdır. Birinci cihan harbinden önce Anadoluda geçen olay, sakatlığı yüzünden harbe gidemeyen bir adamın, akla gelmez hileleri kullanarak, az zamanda nasıl köy ağası olduğunu hikâye eder. Henüz Türkiyede bile roman halinde basılmamış olan bu roman, romancının bir arkadaşı tarafından (Nazım Hikmetin karısı Münevver Ran) Türkiyedeki uslup ve lehçe nüanslarına mümkün olduğu kadar riayet edilerek Fransızcaya çevrilmiştir. Fransada da, memleketimizde de yakında kitap halinde çıkacaktır.» Denilmektedir.

(Kelleci Memet): İlk baskısı 1962 de Remzi Kitapevi tarafından 335 sayfa olarak yapıldı. İkinci baskıyı 1972 de Bilgi Yayınevi çıkardı. -386 sayfa-. (Kelleci Memet) iki bölümden kurulu bir hapishane romanı. Anadolu mahpus damlarının en tipiklerinden biri olan Çankırı hapishanesinde geçer. Romanın birinci baskısında, roman kahramanlarından olumlu kişi gazeteci Selim diye adlandırılmışken, ikinci baskıda gazeteci Murat olmuş. Anlaşılan, sonradan nehir roman kuralına uysun diye böyle bir değişikliğe, yazar gerek görmüş. Romana adını veren Kelleci Memet, saf bir Anadolu çocuğudur. Bir hiç yüzünden adam öldürmekten on sekiz yıl yemiştir. Suçu işlerken yaşı küçük olduğundan cezası üçte bire indirilmiştir. Kâğıtları Yargıtaya gitmiş, sonucu beklemektedir. Kellecinin yanındaki öteki tutuklular: Istanbuldan siyasi bir nedenle tutuklanmış ve suçlandırılmış gazeteci Selim -veya Murat-, Hatip Hoca, Cinci Nezir, çingen milletinden Şeker Emin, Kalaycı Abdi usta, Meydancı Recep, Eskici Derviş Ömer ve hapishane görevlilerinden Gardiyan Edhem efendi, Gardiyan Tahir efendi adları geçmektedir. Cinci Nezir (Alamancı) dır. İkinci dünya savaşı bütün şiddetiyle devam etmektedir. Hapishanede gazeteci Murada Istanbuldan gelen gazeteleri okuyup, sağda solda, kendine

göre bir takım yorumlarda bulunur. Bir avarelik hengamesinde Kelleci Memetle Meydancı Recep dal paça kıran kırana güreşe koyulurlar. Kelleci sonunda pes ettirir. Murat, hapisahenede Kelleci Memede okuma yazma ve hesap öğretme işini üzerine alır. Burada Kemal Tahir, tutuklu havası içinde, aydınla halk arasındaki ilişkiyi ve birbirlerine yanaşmak, birbirlerini anlama konusunda sarfettikleri gayreti ustaca belirtir. Köylülere mahpus damında yoklamaya gelenlerin getirdikleri öte beri, arayanı soranı olmayan tutukluların bu ziyaret günlerinde geçirdikleri bunalımlar anlatılır. Ayrıca, zindanda el işleriyle oyalanan ve bunları satarak karınlarını doyurmaya çalışanların durumları da ele alınır. (Sağır dere) nin unutulmaz kahramanı Yamörenli Mustafa da burada yatmaktadır. Kelleci Memede, öldürdüğü adamın evinden erzak gönderilmektedir Kelleci Memet, tüfeğin kendiliğinden patladığını iddia eder ve jandarma karakollarında, söyletmek için yapılan insanlık dışı baskıları sayar döker. Kendisini görmeye gelen babasına bulgur kaynatıp yedirir. Gazeteci Muradı babasına tanıştırır. Kellecinin babası Murada eski günlerinden, askerliğinden açar. Süleyman Askerinin Bağdat Basra harekâtına değinir, Basra savaşında üç yerinden vurulan kumandanın sedye üzerinde, elinde tabancası, yine de ordusunu yönetmeye çalıştığını, bedevilerin zoru görünce yanlarından sıvışıp düşmana katıldıklarını, bu durum karşısında Süleyman Askerinin tabancasını şakağına dayayıp canına kıydığını, kumandansız kalan ordunun nasıl bozguna uğradığını ve nasıl çil yavrusu gibi dağıldığını anlatır. Oradan Bağdat kuşatmasına geçer. Golç Paşa kumandasındaki birliklere katılıp Halil Paşa yönetiminde Bağdadı nasıl zorlattıklarını, General Tavsend'i nasıl esir aldıklarını bir bir sayar döker. Geri çekilme sırasının bu kez kendilerine geldiğini, Bağdadı yakıp yıkıp çekilirlerken at izinin it izine karıştığını, düşmana esir düştüklerini ve sonra esirlikten kaçtığını ballandıra ballandıra hikâye eder.

Dalavereci Cinci Nezir, Kelleciyi kandırıp tenekeci dükkanını boşaltırken işini ona devredeceğini söyleyerek varı yoğu beş lirasını çarpar. Fıkara Kelleci, Cinci Nezirin yanına çırak girer. Çorum Cezaevinde o sıralar lâmba yakılmakta ve lâmbalar her akşam karanlık basmadan doldurulup fitilleri makasla düzeltilip, şişeleri silinmektedir. Bir gün, tıkanmış bir gaz ocağı memesini açmak için telden iğneler yapıp eşine dostuna dağıtır Kelleci Memet yeni tuttuğu bu meslekteki başarısından böbürlenir. Cinci Nezir, dükkânından iki çuval demir hurdasını Kellecinin sırtına vurdurup Hapishane kapısında bekleşen çingenelere kilosu üç kuruştan okutur. Kelleci buna içinden sinirlenir. Yine bir gün, Kelleci bir kandil yapmıştır; ustasına gösterip beğenip beğenmediğini sorar. Cinci Nezir bu oğlan nişadırı lehimi çaldı diyerek bas bas bağırıp bütün esnafı başına toplar, Kellecinin adını hırsıza çıkarır. Terzi Bekir araya girerek sonu kötü bitecek bir kapışmadan Kelleciyi uzaklaştırır. Kellecide kalan dükkân anahtarını, araya giren öteki esnaf (senin beş kaymeni ondan alırız) diyerek elinden alırlar. Bu arada, rezillikte Cinci Nezirle yarışan Şeker Emin de ortalığı iyice karıştırıp herkesi Kelleci aleyhine kışkırtır. Hapishanedekiler Kelleciyi kıskıvrak yakalayıp, üzerini Şeker Emine aratırlar. Kemal Tahir bu olayı şöyle anlatır:

«Kelleci Memet karşıda odun sandıklarının yanında tek başına duruyordu. Bakışlarında vinçle kaldırılan hayvanların gözlerindeki o umutsuz korku vardı.»

Gazeteci Murat, Kellecinin gözlerindeki bu korkunun, ötekiler gibi çalma korkusu olduğunu sanır önce. Oysa Kellecinin asıl korkusu, kaptırdığı beş lirasını Cinci rezilinden bir daha geri alamamak korkusudur. Üstü aranıp bir şey bulunmayınca Şeker Eminin, Hidayetin kulağına fısıldadığı odun sandıklarının altındaki zulasına bakılır Orada da bulunmayınca çocuk koğuşundaki yatağının altı üstüne getirilir. Hatip Hoca, boyuna Kellecinin üzerine varanlara çıkışır. Sonunda, bir kenarda kara bir

beze sarılı, bir kaç ot emsiz lehim parçası bulunur. Kelleci bu lehimleri Cinciden aldığını söylerse de herif iyice edepsizlenir. Bu sırada gazeteci Murat. Kellecinin bu lehim parçalarını gardiyan Tahir efendi aracılığıyla dışardan aldırttığını hatırlar. Terzi Bekir de bunu doğrular. Cinci Nezirin dükkânı beş liraya Kelleciye nasıl sattığını da anlatır Bekir usta. Şeker Eminle, Cinci Neziri iyice hırpalar. Kelleciye dönüp onu da azarlar: «Ne öyle suçlu gibi eli kolu kırık karşımızda dikilip duruyorsun, toparlansana» diye çıkışır. Ortalık yatıştıktan sonra, gazeteci Murat, yapmakta olduğu resminin başına döner, Kelleci de onu seyre gelir. Bir ara Murat mektup pullarını sorar Kelleciden; Kelleci ona «gavurca kitaplarının arasına baktın mı bey, onların arasında olmasın?» der. Gerçekten de pullar Balzac'ın (Köy doktoru) adlı romanının içinden çıkar. Bunu görünce Murat, Kelleci hakkında daha önce düşündüklerinden utanır, notlarındaki yanlış kaleme aldığı sayfaları yırtıp değiştirir.

Meydancılığa gitirilen Kelleci, reviri bir güzel temizler. Her yanı derler toplar. Herkes Kellecinin bu temizliğinden memnun kalır, Hapishane içinde iki idamlık, Numanla, Bahattin birbirleriyle dertleşip dururlar. Hatip Hoca da idamlıktır. Altı ay on dört gündenberi, yargıtayın cezasını onaylamasından sonra infazı beklemektedir. Hatip Hoca, gazeteci Murada, infazını bekleyen bir idamlığın neler hissettiğini uzun uzun anlatır.

Bir 30 Ağustos günü, Yamörenden gurbetçi Ömer, karısı Meryemle, Kulaksızın Mustafayı yoklamaya gelirler. Cinci Nezir, bayramlarda seyranlarda seyyar fotoğrafçılık eder, mahbuplarla onları ziyarete gelenlerin birlikte poz poz resimlerini çeker. Kelleci de gazeteci Muradın ceketini giyerek kendisini yoklamaya geleceklere vermek üzere bir boy resmini çektirir. Romanın birinci kısmı burada biter.

İkinci bölümde Kellecinin nasıl katil olduğu, olaylarda geri gidilerek anlatılır. Kelleci, köylüs Yusufun,

sevgilisi Cemileyi elinden alacağından korkar, kızı sıkıştırır. Kız, Yusufun, analığına gizlice baş vurduğunu ağzından kaçırır. Cemilenin anası Ummühan Yusufun babası Osmanla evlidir. Bu yüzden, Yusufla Cemilenin evlenmesi şeran caiz değildir. Ote yandan Yusuf, analığı ile gizlice yasamaktadır. Babası oğlundan şüphelenir. Ümmühan önceleri Yusufun, kızı Cemilenin yatağına girip girmediğini araştırmak bahanesiyle, yatağından sıvışır ve kızını her gün sebepli, sebepsiz sopadan geçirir. Böyle bir araştırmada, Yusufun yorganını çeker üzerinden; oğlanı çırıl çıplak köprüye gelmiş görünce dayanamaz, soyunup koynuna girer. Giriş o giriş.. O günden sonra Yusuf analığına her fırsatta dolanır. O günden sonra da Ümmühan artık kızını dövmez olur. Derken, Cemile ile Kellecinin sevişmesi duyulur. Kızın anası, Kelleciyi damat olarak pek beğenir. Cemile bunu bir sevişmelerinde Kelleciye müjdeler. Ummühan, sevgilisi Yusufa büsbütün kavuşabilmek için kocası Osmanı ortadan kaldırmayı tasarlar. Kelleciye, Osmanın Cemileye sarkıntılık ettiğini söyleyerek, onu öldürtmeye kışkırtır. Silâhın bilinmeden patlaması masalına da Kelleciyi inandırır. Kelleci, Osman ağayı yok etmeden Cemileye kavuşamıyacağını iyice aklına koyar. Bir gün, çifteyi baltayı kapıp Osman ağa ile kömür yakmaya gittiği bir sırada, kocasını da Kelleciye karşı doldurur. Osman ile Kelleci birbirlerini kollarlar. Osman, ceketini Kelleciye tutturup giymek ister, dalda asılı duran çifteyi uzatmasını söyler. Kelleci çiftenin namlısı Osman ağasına tetiği kendisine doğru olarak uzatırken, birden parmağı horoza takılıp ateş alınca Osman ağa devrilir. Kelleci, mahkemede olayı böylece anlatırsa da Koca reise, bir türlü inandıramaz. Ceza kesinleşir. Romanın sonunda, Kellecinin Çankırı mahpusundan, bir yolunu bulup kaçtığı ve jandarmaların peşine düştüğü anlaşılır. Oğlan, cezayı yiyip onaylandıktan sonra Ümmühanla Yusuf Kelleciye ziyareti keserler. Kelleci, oyuna geldiğinin hıncı ile, kendi kendini kemirir. Sonunda onlardan öcünü almak

üzere kaçar. Oysa, sarmıştır fıkarayı jandarmalar. Çemberin ortasında, çaresizlik içinde, kuş gibi pır pır edip durmaktadır zavallı Kelleci. Roman tam böyle dramatik bir gerilim içinde biter.

Köyde, suç işlemeye âdeta itilen köy delikanlısı, tıkıldığı mahpus damında, suçun daha katmerlilerini iz bırakmadan işlemeyi öğrenir. Böylece, köyle mahpus damı arasında, kötülük öğrenme bakımından, âdeta bir paralellik olduğu belirtilmiştir. Kendi ilkel yapısı içinde debelenen, yüceltici ve aydınlatıcı her tür etkenden uzak bir ortamda, köyün kendi göbeğini kendinin kesemiyeceği Kelleci Memette anlatılmak istenmiştir.

Kemal Tahir, Türkiyeyi, köylü ve şehirli serisi olmak üzere iki büyük dizi roman, bunları da bir yerde kaynaştırarak bir nehir roman halinde anlatmıştır.

Tahir Alangunun Antolojisinde belirttiğine göre:

«Köylü insanının devletten dışa düşmüş, kapalı ve donmuş yapısı içindeki çürüyüşünü anlatır Kemal Tahir. Çıkış noktasını köyde değil, yine şehirde arar. Kemal Tahirin bu görüşü, ilk bakışta, köylüyü sevmeyişine, ondan tiksinişine bağlanabilir. Aslında o, köylüyü, ileriye yönelen Türk toplumunda bir tek yerde olumlu, güvenilir saymaktadır. Şehirliye koşulduğu ve er olarak askerlikte, subay komutası altında, onun etkisi altında bulunduğu yerlerde...

Büyük kitleleri ile köylü olan bir memlekette, tarih ve toplumsal evrimlerin dışında kalmış bu büyük kitlenin baskısı altında kalmış bir ülkede, ileri ve uygar bir basamağı atlamanın zorluklarını ve hangi noktalardan direnç ile karşılaşacağını bildiğinden töreye sıkı sıkıya bağlanmış köyü, bu günkü yapısı ile savunmanın, bir gerçekçi için, mümkün olmayacağını çok iyi bilmektedir.»

Burada, şu nokta üzerinde durulmalıdır: Kemal Tahir konuşmalarında sık sık şunu söylerdi: «Bereket versin ki Türk milleti, kendisine aykırı gelen ve sezişi ile bağdaştıramıyacağını anladığı şu Batı zorlaması Evrim, Reform

gibi zıpçıktılıklara kulak asmamakta, aldırış etmemektedir.»

Burada, Kemal Tahir, Türk halkının olura olmaza koşulmadığını, dıştan gelecek her şeyi temkinle karşıladığını belirtmektedir. Kemal Tahirin, köy gerçeklerini ortaya korken, onun bir takım olumsuz yanlarını da gizleyemiyeceği meydandadır. Köyde kör döğüşleri, uçkur gevşeklikleri, birbirlerini kazıklamalardan ibaret olumsuzlukların ört bas edilmesi, Kemal Tahir gibi bir yalın gerçekçiden beklenmez elbette.. Gerçekleri bütün acılığı ile ortaya koydu diye Kemal Tahiri, köylüyü sevmemekle suçlamak da yanlıştır. Tam tersine, bu onun, köylüsünü çok sevdiğini, olumsuz yanlarını belirtmek suretiyle onların düzeltilebileceğini gösterir. Kanımızca Türk köylüsüne kötülük edenler, onu olduğundan başka türlü göstermeye çalışanlardır.

(Büyük Mal) 1970 de yayınlandı. Kemal Tahirin bu romanı, roman kişilerinin birbiri ardınca serüvenlerinin izlenmesi bakımından, (Yedi Çınar Yaylası) ve (Köyün Kamburu) ile birlikte, nehir romanları içinde ayrı bir üçlü (Triloji) meydana getirir. Aslında bu üç roman, (Yedi Çınar Yaylası) ndan başlanarak, ard arda okunacak olursa, drama düşmüş köy insanımızın, tarihsel akımı içinde, iki üç kuşak boyu bütün sosyal ekonomik siyasal yaşantısını derinlemesine verir.

(Büyük Mal) in Bilgi Yayınevi tarafından birinci baskısı yapılmıştır. 375 sayfa. Konusu özetle şu: (Yedi Çınar Yaylası) ve (Köyün Kamburu) romanlarından hatırlanacak olan Kara Abuzer Ağanın oğlu, Yayla padişahı Sülük bey, banka kredilerini yenilemek üzere, Yedi Çınar Yaylasından kente inmeye hazırlanır Analığı Emey, yanına, adamlarından birini katar. Böbürlene böbürlene Çoruma inen Sülük, Polis Müdürünü görmeye giderken tutuklanır. Bunu önce şaka sanır. Ama, Ankaradan gelen müfettişin sorgusunda, Atatürke karşı suikast suçu ile tutuklandığını öğrenince şaşırır. Günlerce süren soruşturma

ve sıkıştırmalardan iyice bunalır. Dar ağacının soğuk gölgesinde can kaygısına düşer. Analığının ön ayak olmasıyla, yüklü bir serveti dağıtması sonucu, canını zor kurtarır. Böylece gelişen romanda 1930 ların politik, sosyal ve ekonomik gerçekleri ile Anadolumuzun kadın-erkek ilişkileri, bütün çıplaklığı ile verilmekte ve yeniden kurulmuş bir devletin ilk yıllarında rastlanan bozuk düzenin aksaklıkları ortaya konmaktadır.

Romana şöyle girer Kemal Tahir:

«— Dur hele aman beyim! (Büyük Mal) kitap adı hiç olmaz!

— Neden bakalım Mustafa Yıldız Ağa?

— Şundan ki... Bizim buralarda (Büyük Mal) bildiğin öküz...

— Hay çok yaşa Mustafa Yıldız, daha iyi dedin ya...»

(Büyük Mal) üç büyük bölümden kurulmuştur. Birinci bölümün ara başlığı (Yayla padişahı Sülük bey) dir. Bu bölüm iki kısımdan meydana gelmiştir. İkinci bölümde ara başlık (Dilâver paşaların Zülfü) dür. Bu bölüm de altı kısımdan kurulmuştur. Üçüncü bölüm üç kısımdır.

Kemal Tahirin (Büyük Mal) ında da Narlıca'nın ünlü Çalık Kerim'i, Ermeni kırımında Kirkor eminisinden yürüttükleriyle maya tutup, yedi vilâyetin birinciye gelen Germanlı Hayriye tüccarı kesilen Çakır Kahyaların Hacı Kenanı vardır. Çalık Kerim, mebus Cevdet beye ahvalden dert yanarken, Osmanlı düzeninin bozulmaya yüz tutmasından yakınır ve şöyle der:

«Çakır Kâhyaların Hacı Kenan alçağı Karun hazinesi biriktirmiştir ki, fıkara hükümetimize bakır onluk bırakmaz kertelere ulaşmıştır. Geçende tahsildar Hasan Kafkas efendi ne dedi bakalım?

— Yedi göbek adamını damlara doldurup sopaya yatırdık. Allah seni inandırsın, yedi kâğıt lira toplayamadık. Nedendir ey Çalık Kerim ağa? Şundandır ki, bu senin pırtıcı Hacı Kenan olacak dümbük, hükümatımızın kestiği paranın ufağını büyüğünü toplayıp, bakır kazanlara

doldurup yere gömmüştürdür da ondandır— dedi. Böylesine panka açmak Osmanlının zagonunda var mıdır? Hayır yok. Tersine, Osmanlı yasası böyleleri on beş yirmi yılda bir ıhtırıp, silkip az biraz hafifletecek değil mi? Kalmadı mı Allah lillâh aşkına şimdilerde bunun bir yolu yordamı? İsmet paşamıza ve de yeninin Baş bakanı Celâl baba paşamıza, buralarını, mebuslarımız az biraz fıslamalı değil mi? Tuza, tütüne guruş guruş bindirmekten, köylüyü yol parası ile bunaltmaktan ele bir şey geçebilemez. Her şeyin bir sırası ve de eşref saati vardır.»

Sülük beyin ıt takımı Mümin Pehlivan, ağasına danışmadan, Hacı Kenanın körpe kahpesine dolanır ve çatışır, yaralanır ve yaralar Günah Bibi kahpesinin evinde saklanır. Piravanın Mıstık, Kenan ile Cennet orospusu arasındaki münasebeti, hasmı Sülük beyin adamlarına ulaştırır. Piravanın Mıstık der ki: Haftada bir iki kerre, bağ evine, Benli Nazmiye cadısı alıp getirir Cennet orospusunu Hacı Kenana..

Yangının Cennet için «Bu bizim Çorum toprağı çok namlı kahpe görmüştür ya, böylesini hiç görmemiştir» der Zülfü ağasına anlatırken. Genç Osman iti, Yargının Cenneti görünce, aklını şaşırtmış. Zülfü, efendisine Yangının Cenneti ve orospuluklarını ballandıra ballandıra anlatır. Çakır Kâhyaların Hacı Kenanın Ermeni kıyımındaki kıyıcılığını şöyle hikâye eder:

«Bildiğin şuncacık bebeleri boğazlarmış ki, kurdun kuzuyu paralaması da böyle değilmiş. Pala bıçağını çalarken: —Oh.. Oh... Nasılmış? Nasılmış demekteyim gâvur dölleri..— diye hırıldamasını görsen aklın sıçrardı Zülfü ağa dedi Mümin Pehlivan... Çakır Kâhyaların Kenan namussuzu gerçekten kıyıcı idi. Derisi kemiğine yapışmış, solugan, marazlı herifin karpuz keser gibi keyifle adam kesmesi, daha bebeği, el kadar bebeleri, şuncacık kız çocuklarını boğazlaması görülmeyince bilinmez. Canının yarısını kumar minderinde bırakmış zebun herif, adam kesmede ve de körpe kız bozmakta Çorumluya parmak ısırt-

mıştı. Aslına bakılırsa salt Mümin Pehlivan gibi reziller değil, bir vilâyet adamının Hacı Kenandan çekinmesi o zamandan kalmadır.»

Kemal Tahir, Hürriyette, Ermeni kırımında, Seferberlikte, Kuvayı milliye karışıklığında, buraların çok ölüm gördüğünü, unutulmaz acı bir dille anlatır.

Kara Abuzer'in çok zor öldüğünü. Yedi Çınar Yaylasında paralamadık misafir yorganı komadığını, Narlıcanın Uzun imamı Nureddin hocanın baş ucunda Kurandan okumadık âyet ve dua bırakmadığını, oğlu Sülüğün çok karışık işler çevirerek yükle altın topladığını yazar.

Kemal Tahir rüşveti anlatırken: «Para, Allahın perde çavuşudur.» diyor.

İsmet paşanın (sürmenaj) nedeni ile Başbakanlığı bırakması ve yerine Celâl Bayarın gelmesini, Sülük mânalandırmaya çalışıyor kendince. Bu değişmeye akıl yatıramıyor bir türlü. peynir, yağ yola çıkarıp Ankaraya Çorum mebuslarına gönderip durum vaziyeti onlardan öğrenmeye çalışıyor. Ellerine bir de, istidacı Piravanın Mıstık oğlanına yazdırdığı mektubu tutuşturuyor. Onlar peynirleri, yağları alıp «Sülük beyimiz hiç canını sıkmasın. Değişmede zararlı bir şey yoktur, keyfine baksın!» diye haber yolluyorlar. Bu haber Sülüğü büsbütün pirelendiriyor. Mustafa Kemalle İsmet paşa arasındaki çekişmeyi ve bunun sonucu İsmet paşanın Baş Bakanlıktan düşmesini sonunda öğreniyor Sülük. Biri: «Odun diksem, ben ardında iken o gibi işleri çekip çevirir» demiş. Beriki de. «Bıktım bu serhoş dırdırından. Rakı sofrasında devlet döndürülür mü?» diyesi... Oldu mu bu bize, diyor kendi kendine Sülük. Katırlar tepişince arada ne olursa bizim gibi eşeklere olur. Sonra, kimi evlerde, kimi geçeler, gizli kapaklı toplantılar olduğu kulağına çalınıyor Sülüğün. Toplananlar hep Partililerdi ama nedense Sülüğü aralarına almak istemeni işlerdi bu kerre. Sülük buna önce küser biraz. Bir kaç zaman Yayladan inmez. Hemen, delil başısı, Dilâver paşaların Zülfüyü sarar Narlıcanın Çalık

Kerimine, akıl danışır. Çalık Kerim: «Davranma gerektir, uyumanın sıra değil» diye haber gönderir.

Canı başına sıkılan Sülük, at binip sürer Çakır Kâhyaların Hacı Kenan efendiye. Ondan duyar ki, toplananların muradları ittihatcı Cevdet beyi tepelemektir. Hacı Kenan efendi «Sülük oğlumuz bu olanların içinde midir?» Diye sorar. Olmadığını öğrenince güler geçer. Bu konuşmalardan sonra, az ferahlayan Sülüğün bir gece uykusu kaçar. Düşünürken birden tedirginlik nedenini bulur. Namussuz Kenanda konuştukları sırada bir hoşluk olduğunu, içindekilerini sakladığını düşünür. Sonra Çalık Kerim ağasına uğrar, Kenanla konuştuklarını anlatır. Çalık, söylediklerine gülü gülüverir. Bir sabah namazı Kenan at sürüp Çoruma iner. Piravanın Mıstığı işin ardına katıp dönen dolapları öğrenir. Çorumun istemezleri dört toplantı yapmışlar, ilk ikisine Hacı Kenan karışmamıştır. Son ikisinde vardır. Bütün toplantıları da Hacı Kenan düzenlemiştir. Sülük, Çalık Kerim ağasına akıl danışmıştır ama, Çalık Kerim böyle pürüzlü işlerde iki ağanın arasına girmekten çekindiği için, sadra şifa bir karşılık vermemiştir Sülük oğlana. Anası Emey, Sülüğün geçirdiği bu bunalıma ve telâşa pirelenip ondan nedenini sorar ama, Sülük onu tersler. Kenan efendinin yazıcısını bir kez gazinoda kamçılayıp ertesi gün ondan özür dilemesi ile hırsının yatıştığını sanır. Sonunda aklını kurcalayan bütün bu çeşitli ihtimalleri analığı Emeye açar Sülük. Emey, Kenan efendi ile Sülüğü bir kaç kez rakı sofrasında buluşturup, aralarını bulmaya çabalar. Kenan, hep bir yılan gibi, olduğu yerde kıvrıla kıvrıla, Sülüğe bir kini olmadığını tekrarlar durur. İşte tam bunları aklından geçirirken Civanşahla düzlükte karşılaşırlar. Civanah jandarma komutanının Sülüğü çağırdığını söyler, ama neden çağırdığını bildirmez. Orda bulunan Zülfü, Sülüğü, «Genç Osman meselesidir» diyerek yatıştırmaya çabalar. Romanda Sülüğün ağzından Osmanlıda memurluğun zagonu şöyle anlatılır:

«Memurluğun zagonu, bildiğin alıcı kuş zagonudur. ve de bildiğin bozkurt zagonudur. Gücü yetesiye çarpacak, gücü yetesiye boğacaktır. Canavar kısmı sürüye dalınca, karnını doyurup savuşur mu? Hayır, çenesi katılıp kalasıya kadar boğar. Katılması, kurakta tutmasındandır sürüyü... Sulakta tuttu mu çenesi katıldıkça gider ıslar, koşar gelir, bulaşır boğazlamaya kaldığı yerden. Memurluk bu hesaptır arslanım. (Hep bana) denilecektir. Bunu başaramadın mı zagon bozulur ki, gayet korkulu bozulur.»

Kemal Tahirin, kendisinin de âdeti olan öğle uyku saatinde de, Sülük beye şöyle dedirtir:

«— Öğleden sonra iki saat uyumadım mı, akıl karışır. Babamı tanımaktan çıkarın ben. Oğlen uykusu iyidir. Adamın kemiklerini yumuşatır, başkaca yediğini sindirir. Seni bilmem, bence göğdem uzun oturmayınca bu kuru kafayı taşımaz. Istanbul padişahı ordusunu çekip gelse, Yedi Çınara dayansa, bizim dürtüşlenip uyarılmamız yasaktır. Bilmeden uyaran şaplağı yer. O saat elimiz dönerse, bastonu bile yer. Bereket huyumdur, uyarsalar da şaplağı yetiştirir, döner öte tarafa, hırpadak uyurum gerisin geri allahıma şükür...»

Sülük bey Ziraat bankası müdürü ile işini görüp jandarma komutanına davranır. Komutan yerinde yoktur. Uzatmalı Necip Çavuş karşılar onu. Oradan polise uğrar. Bu kez komiseri yerinde bulamaz. Karakolda bir başına polis Pomak Cihangir efendi bulunmaktadır. Onunla, ağız eğlendirmesi yapar bir zaman. Çakır Kâhyaların Kenanın Ermeni kırımında Kirkor emmisine oynadığı katakulliyi Pomak polise anlatır: «Kenan dümbüğü, Kirkor emmisini ve yakınlarını sürgün kafilesinin içine katıp Hatap boğazında boğazlatır. Kızı güzel Agavniyi de hemen kendine nikahlar. Müslüman yapmaya çabalarsa da kız dinini değiştirmez. Ondan altınların yerlerini öğrenpi gömüye el koyunca Agavniyi de boşar. Sonra da Bafranın lâz kaçakçılarına Agavniyi kaçırtır». Bu sırada karakolda

Sülük beye tutuklandığı haber verilir. Bunun Kenanın bir oyunu olduğunu bilmekle beraber kıvranır bir zaman. Uç gün üç gece Çorum emniyetinde, kalem odasında tutuklu kalır. İlk gün, ikinci gün hep bekler. Analığından yatak yorgan umar. Uçüncü gün de ses soluk çıkmayınca iyice pısar. Bu arada biri kapıdan kafasını uzatıp hatırını sorar. O da suçunu öğrenmek ister. Henüz bilinmiyor, denilince korkusu katmerleşir. Bu adamın, sonradan, Ankaradan soruşturmaya gelen müfettiş olduğunu öğrenir. Baskında Zülfünün evinde iki denk kaçak tütün bulunduğunu ve Genç Osmanın üzerinde iki topak esrar yakalandığı bildirir Sülüğe Pomak polis Cihangir. Böylece Sülüğü her yanından kıskıvrak bağlamışlardır. Bütün bu dolapların, Hacı Kenanın başının altından döndüğünü, artık iyice anlamıştır. Bu sırada Emey hanıma vali haber salıp ikinci bir emre kadar, asla kasabaya inmemesini bildirir. Müfettişler müfettişi diye bildirilen adam Milli Emniyet müfettişidir. Sorguya gider Sülük. Müfettiş, yaptığı tahkikatı bildirir Sülüğe. Eşkiya Musa Çavuş asılırken, Sülüğün babasına: «Kavat Abuzer, kodoş Abuzer, birlikte vurduğumuz vurgunların üzerine yatmak için beni ele verdin astırıyorsun.» demiş.

Milli Emniyet müfettişi, Ermeni kırımında çok Ermeni kesip kesmediğini soruyor; «Çok...» diye karşılık veriyor Sülük. Nihayet suçlama başlıyor: Yahya Kaptan ve Yakup Cemille beraber hükümeti basıp Enver paşayı öldürme komplosunda Sülüğün de bulunduğunu açıklıyor. Sülük, bunları duyunca korkudan dizlerinin bağı kesiliyor. Yakup Cemil Sülüğe açılmış ve onu Milis komutanı yapmış. «Yalan... Bunları biz uydurduk... diye yakarıyor Sülük. «Asıl Hacı Kenan rezili Ermeni kırımını idare etti; bizi bıçağın tersiyle itelerdi.» diyor.

Çapanoğlu ayaklanmasında neler yaptığını soruyor Müfettiş. Çapanoğlu Halit beye, Alacayı aldığı zaman, buradan bir mektup gitmiş, Mektupta Halit bey Çoruma çağrılıyor ve: «İttihatçı gâvuru, farmasonlar dolu burası, bu-

rayı gelip bitirin. Selânik dönmeleri...» deniyor. Ardındaki imza da Kara Abuzer'in Sülük bey oğlunuz...

Sülük, bunları da kabullenmiyor. Kan ter içinde Müfettişin karşısında çırpınıyor. «Çapanoğlu Halit bey asıldığına ve evrakına da o zaman el konduğuna göre, bu mektup sahiden benim olsa, beni de onunla birlikte yargılayıp asmazlar mıydı? Haşa, yalandır, kabul etmiyorum. İftiradır...» diye diretiyor. Sülüğe, bundan sonra, eşkiya yataklığı ettiğine dair rapor gösteriliyor. «Mebuslarımıza söğüp saymak ta nenin nesi?» deniyor. Halk Partisine bağlılığını ileriye sürünce de «Peki.. Serbest Fıkra çıkınca da neye onu destekledin? Ona para verdin?» Sorusu ile karşılaşıyor. Bu şaşırtmaca karşısında Sülük hemen «Tanık isterim.» diye tutturuyor. Sonunda, Müfettiş yarına kadar iyice düşünüp taşınmasını, inkârdan bir hayır gelmiyeceğini, her şeyin bilindiğini, ikrardan başka çaresi olmadığını söyleyip sorguyu kesiyor. Sülüğün başından tanışı Pomak polisi alıp, ateş gibi bir delikanlı dikiyorlar. Yeni gelen, ona göz açtırmıyor. Sülük, amansızlık içinde bir süre kıvrandıktan sonra, her şeyi kabullenerek Müfettişin karşısına yeniden çıkıyor. Bütün bu olanların üzerinden bir sürü afların geçtiğini söylüyor. «Beni, istemezlerin iki satırlık iftirasına kurban edilecek avanaklardan bellemeyin, bizim de arkamız var elbet.» Diye dikiliyor. Buna karşı, Müfettiş «Arkandakiler kim suikast işinde?» sorusuntı yapıştırıyor. Sülük, bu kez iyice afallıyor. «Ne suikastı bu?» diye soruyor. «Gazi Paşamıza suikasttan sanıksın hey derbeder!» diye çıkışıyor. Sülüğün kolu kanadı birden kırılıyor. «Aman bu nasıl söz» diyerek olduğu yere çöküyor. Bir aralık, debelenip «Tanık isterim.» Diye direnmeye kalkışıyorsa da Müfettiş:

— Gerekirse tanık da getiririz. Diyor.

— Yok böyle bir şey.. Olmayan bir şeyin tanığı mutlak yalandır!

— Madem yalanmış, öyleyse Yedi Çınar Yaylasında bunca tüfek toplaman nenin nesi?

— Dağ başı tüfeksiz olur mu?

— Ruhsatlıları sormadım. Ruhsatsızlardan haber ver.

— Konağımda mı bulunmuş? Dağın mağaralarında ise Seferberlikten kalmadır. Bunların hesabını da benden mi soracaksınız?

— «Tutulursa böyle deriz» lâfına tanık bulursak?..

— Yalan...

— Beş sandık mavzer mermisi?...

— Benim haberim yok.

— Büyük çapta silâh kaçakçılığı yaptığın da mı iftira?

— Hay hay.. Iftira ki büsbütün... Kim dedi ise silâhı o kaçırmıştır. Her şey Hacı Kenan düzenidir.

— Dersimliler her şeyi söylediler. Boşuna yorulma!..

— Yalandır. Gelip yüzüme desinler.

Bu sırada Sülüğü dışarı çıkarıyorlar. İçinin yangınını söndürmek için bir desti suyu kafasına dikip içiyor. Sonra, tabii, ayak yoluna taşınmaya başlıyor. Uçkurunu bağlarken yine aklı karışıyor. Kendi kendine «Emeyi neye tutuklamadılar öyleyse?» diyor içinden.

Uzatmalı jandarma çavuşu Necibin elinde Dersimliler adamlıktan çıkmış, Sülüğün yüzüne, olmadık iftirayı yağdırmışlardır. Sülük, bu arada, kafasından şöyle geçiriyor: «Kenan dümbüğünün tılsımı Emeydir. Geçende Allahın emriyle analığımı istediydi. Emeyi Kenana yollamanın çaresi?»

Sülük, uzatmalı çavuş Necibe teslim edileceğinden korkuyor. Yapılacak işkenceler gözünün önüne geliyor. Gavur Alinin asılması geçiyor aklından... Musa çavuşun nasıl Kara Abuzerin iftirasına uğrayıp ipte can verdiğini analığı anlatmamış mıydı ona? Bu debelenmenin sonunda ancak kendisini bu belâdan, Hacı Kenan ile Emey kahpesinin kurtarabileceklerini anlıyor. Ama bu kez, birden aklı karışıyor. Sakın Emeyle Kenan, kendi aleyhine böyle bir komplo kurmuş olmasınlar?»

Artık hafakanlar boğmaya başlıyor Sülüğü. Yığıldığı yerden fırlayıp kapalı olduğu odanın kapısını yumruklu yor olanca haliyle:

— Ulan aç! Alyanak polis... İfadem var Müfettişe Müfettiş beyi isterim... Emey kahpesidir aradığı kanlı...

Diye böğürürken ağzı köpürerek kapının ardına yığılıyor.

Romanın ikinci bölümünde Emey, Kenanı görmeye gelir. İkisi de uzun uzun birbirlerini süzerek eskileri geçirirler akıllarından. Emey, Kenana Sülüğü bağışlaması için yalvarır. Kenan diretir. Sonunda, iftiranın ancak deve yükü ile para gücü sayesinde kaldırılabileceğinde anlaşırlar. Emey, lâf arasında hısım olmayı da ileri sürerek, Hacı Kenanın damağına bir parmak bal çalar. Oysa, hısımlıktan kasdı, Kenanın kızı Nefiseyi Sülük oğlana almaktır. Emeyle Kenanın konuşmaları sonunda, Emeyin Ankaraya baş vurup para yedirmesi gerektiği, böylece sopa gücüyle Dersimlilerden alınan iftira ifadelerinin, bizzat ifadeyi alan Necip çavuşa «bu ifadeleri zorla öldüresiye dayaktan geçirerek aldım» dedirterek hükümsüz kılınması hususunda anlaşırlar. Kenan, Piravanın Mıstık reziline aldanıp bu iftirayı tertiplediğini aklından geçirerek Emeyin karşısında pancar gibi kızarır. Sonunda pazarlıkta uyuşurlar ve Sülük çıkar.

Narlıcanın Çalık Kerim ağası, dükkânının kapısından giren Sülüğü görünce, elini gözlerine siper edip:

— Vay ki Çakır Kâhyaların yeni güveysi... Vay ki yiğitler yiğiti Sülük bey... Gerdek gecesi yatağa girip üç hafta demeyince çıkmayan cihan pehlivanı...!— Diyerek karşılar Sülüğü. Mahpus damında arka bekleyen Sülüğün çırçırları, Dilâver paşaların Zülfü ile Genç Osman yardım elini uzatmasını ister ondan. Sonunda Sülük, Zülfüyü hapistan çıkarır. Meğer Zülfü, Sülüğün yeni evlendiği Nefisenin eski aşığı imiş. Bir gün tarlada, Nefise ile Zülfü karşılaşır. Nefise Zülfüyü tersler ve bir daha yoluna çıkmamasını tembihler.

Sülük, Zülfüden, Kenanın Marazlı Dervişten alıp kullandığı bel macunundan ister. Söz arasında da, Nefisenin kendisini hiç rahat bırakmadığından yakınır. Bu arada, Kenanın zoruyla Sülüğü iftira istidası yazarak az kaldı yağlı ipe götürecek yollara sürükleyen istidacı Pıravanın Mıstığı, Yanığın Cennetle, günah Bibinin evinde halvete iteler.

Sülüğün, Çakır Kâhyaların Nefise ve Emeyin kızı Elifle üçlü oyunlara dayanamayıp, Mıstığın korktuğu Zülfüyü Marazlı Dervişe bel macununa gönderdiğini anlatır Yanığın Cennet. Sonunda iyice serhoşlanır Mıstık, cıvıtır. Sülüğe iftira mazbatasını kendi yazdığını açıklar. Yanığın Cennete sırnaşır. Kız, râzı gelmez. Genç Osmandan korktuğunu söyler. Birden, iyice serhoşlanan Mıstık cebinden altınları çıkarıp yüzüne gözüne çalarak ağlamaya durur.

Hapisten çıkan Genç Osman, Yedi Çınar Yaylasına varıp Emeyin ayağına kapanır, bağışlanmasını diler. İftiracıların başının Pıravanın Mıstık olduğu öğrenilir. Emey, Genç Osmanı, Pıravanın Mıstığı bastırıp intikam almaya kandırır. Genç Osman, Dilâver paşaların Zülfü ile Pıravanın Mıstığa bir oyun tertiplerler. Sözde, Genç Osmanı, Sülük bey Bursaya esrar işine yollar. Osman da, tutkunu Yanığın Cenneti emniyete almak için Günah Bibi cadısı ile birlikte, Sülük beyin bağ evine götürüp kapar. Mıstığı iyice inandırmak için Osman, Bursaya kalkan bir kamyona onun önünde biner. Pıravanın Mıstık, dükkânına dönünce Günah Bibiyi orada bulur. Günah Bibi ona, Yanığın Cenneti şu kadar altına râzı ettiğini, bu gece kendisini Sülük beyin bağ evinde beklediklerini söyler. Kaltaban istidacı oyuna hemen gelir. Bağ evinde, Zülfü ile Genç Osman, gecenin bir vaktinde Mıstığı ıhtırıp elinden altınları aldıktan sonra, canını çıkarasıya döverler. Ustelik de ırzına geçerler ve hastane kapısına, yarı can çekişir halde bırakırlar. Mıstık kendine gelince başına gelenlerin kendi oyunundan olduğunu anlar. Soranlara, saldıranları hiç

tanımadığını, karanlıkta üzerine çullanıp perişan ettiklerini, kimseden dâvâcı olmadığını bildirir.

Hacı Kenan, bu rezilliği duyar duymaz, Marazlı Dervişi çağırtıp işin iç yüzünü sorar. Marazlı da, Zülfü ile Genç Osmanın, onu bir akşam evinden alıp (hadi bağda muhabbet var) diyerek götürdüklerini, Mundarın Köse nin bağlamasıyla Mehdi ve lağımcı ve oğlanbaz İbretin de kendileriyle birlikte geldiklerini anlatır. Bağ evinde, Günah Bibinin karşısına Mıstığı alıp ona tas tas şarap sunduğunu, halvet olmaya sıra gelince Pıravayı Cennet karısının soyduğunu, tam oyalarken Osmanın tepelerine bindiğini, Pıravanın ağlayıp yakarmaya başladığını, Osmanın ümüğüne binip sıkılaması üzerine, Mıstığın kendisini Hacı Kenanın bu iftiraya ittiğini itiraf ettiğini söyler Sonra, orada mahkeme kurup herifi bayağı yargıladıklarını ve ırza geçme kararı verdiklerini, infazın suçlunun ırzına geçilmekle yerine getirileceğini ve işe kimin başlaması hususunda aralarında çöp çektiklerini, Mıstığı hastanelik edesiye bu kötülüğü sürdürdüklerini anlatır. Kenan, Marazlıyı can kulağıyla dinledikten sonra, Saray kahpesini çağırtır. Aralarında anlaşırlar. Saray kahpesi bu anlaşma gereğince, Hacı Kenanla Zülfüyü evinde buluşturup görüştürür. Hacı Kenan bu konuşmada, Zülfüye, Pıravadan bir mektup lâfı duyduğunu, bu mektup işinin Nefiseden Zülfüye kızken yazılan mektuplar olduğunu hatırlatır. «Kızı olanın, düşmanını damat alması, Osmanlıda kanundur, fehvasına uyarak biz de tuttuk kızı Sülüğe verdik, ne olaydı olaydı da şu aranızdaki işden şuncacık haberim olaydı» der. Zülfü, Kenan efendiden ummadığı bu yakınlığı görünce ferahlar. (Hacı emmi, sen benim bunca rezilliğimi bağışladıktan sonra, emret gayrı, ne istersen yapayım.) karşılığını verir. Kenan «Nefise rezilinin sana yazdığı mektuplardan Sülük alçağı haberdar olursa halin nice olur? Pıravа bu mektup lâfını edince çok kötü dedim, ama, sen Pıravaya dokunma yine. Asıl Kavat Abuzerin Sülük oğlanı ortadan kaldırmak gerek. Bu pis-

lik ancak böyle temizlenir. O zaman Yayla beyliğine de konarsın, Nefiseye de.» der.

(Büyük Mal) ın üçüncü bölümünde, üçüncü Ordu göçmenlerinin, Çorum yöresine akınını anlatır. Uzun İmam, bunların çingen kılığına bakarak, Kara Abuzer tâifesi olduklarını hemen sezinler. Oymak beyleri Ekmeksizin Pirağa, hemen hemşehrisi Kara Abuzeri bulup sarmaş dolaş olurlar. Gerçekten de göçmenlerin Kara Abuzerin aşiretinden oldukları anlaşılır. Yeni gelenlere Ermeni mahallesi verilir. Bunlar, her biri saray gibi olan evlerin alt katlarına tünerler. Kitabın burasında, iç göç derinlemesine anlatılır. Bu göçmenlerin Beylerbeyliğini, ölenedek Kara Abuzer ağa yapar. Sonra baba postuna, analığı Emey hanımın gayretiyle Sülük bey oturur. Sülük bey de giderek Yayla padişahlığını ilân eder. Sülük, gün geçtikçe, vâriyetten şımarıp kabına sığmaz olur. Çorumda, var mı bana yan bakan, gibilerden volta vurmaya başlar. Gecenin birinde, ard arda patlayan silâhlar halkı ayağa diker. Sülük beyi, yeni konak kapısının önünde, kan revan içinde yere serilmiş bulurlar. Sözde cinayet yerine ilk yetişen Dilâver paşaların Zülfü, beyinin can çekişme debelenmesini görünce deliye dönmüş görünerek, yaralıyı kucaklar, polisler başına dikilince, onlara, (vuranlar kim?) diye naralanır, (Çerkes mi? Hangi Çerkes?) lâfını salar ortaya. Hemen payton peydahlanıp Sülük bey hastaneye taşınırken Zülfünün kucağında can verir. Sözde, Sülük bey ölürken (Beni çerkesler yaktı) diyesi... Bu lâf hemen ortalığa yayılır. Çakır Kâhyaların Kenan kan uykusundan uyandırılıp, eski can düşmanı damadının öldürüldüğü kendisine bildirilir ve Emniyetçe göz altına alınır. İşin garibi, Sülük beyin fedaisi dört Çerkes ortalarda yoktur. Heriflerin Çerkes köye düğüne gittikleri öğrenilir. Emey hanım, cinayeti duymasıyla, Yedi Çınar Yaylasından, hışım gibi inip işe el kor, iki avukat tutar, Ankaradan, mebus Cevdet beyi tel çekip çağırır. Göçmenler, beylerinin ardından Çorum göklerini ağıt avazeleriyle inim inim in-

letirler. Toplu döğünenlerin başına, Sülüğün okuttuğu Civanşahin anası Toprak Hatun geçer. Bu arada dört Çerkes, kolları bağlı Adliyeye getirilir. Bunlar, Cangeldi bey, Gayret paşa, Kuloğlu Mehdi ve içlerinde en keskin atıcıları Yaman beydir. Zincire vurulmuş olarak Hükümete getirilirler. Hacı Kenanın, bunları para gücüyle kışkırttığı ileri sürülür. Zülfü ile Genç Osman, Sülük beyin kanını yerde komayacaklarına, herkesin önünde değnek atlamacasına yemin ederler. Kadınlar arasında korkunç bir dedikodu başlar. Nefisenin çoktandır Civanşahı avucu içine aldığı, oğlanı nefessiz koduğu gülüşülerek söylenir. Ayrıca, Emey'in de Civanşahda gözü olduğu fısıldanır. Hükümet, ilk duruşmada katil zanlılarını delil yetersizliğinden salar. Toprak Hatun, bu salınmadan sonra, büsbütün azıtır. Göçmenlerin içine kalın bir sopa ile dalıp hepsini sopalayarak Sülük beyin öcünü almalarını ister. Bütün göçmen taifesini önüne katıp, Çoruma Hükümet Konağına yürürler. Emey de, gözlerinden ip gibi yaş akıtarak aralarında gider. Çorum, Çorum olalı böyle kargaşa görmemiştir. Bütün esnaf kahvesinden, dükkânından dışarı uğramış, hep bir ağızdan avaz avaz bağıran, kızgın kadın topluluğuna bakmaktadırlar. Narlıcalı Çalık Kerim, kalabalığı göğüsler hemen. Toprak Hatuna çıkışır. Bu arada, «adalet isteriz, kanun isteriz» avazeleri her yana yansır. Çalık Kerim akıl verir bu kızgın kalabalığa. (Tel çekilsin Gazi babamıza) diye bağrışırlar. Çalık Kerim, valinin bu işe çok kızdığını, kendisini aracı yolladığını, hemen burada dağılmazlarsa sonlarının fena olacağını söyler. Emniyet makamlarında Toprak Hatun, Emey ve bir kaç çığırtkan kadın nezarete alınıp sonunda kalabalık dağıtılır. Ankaradan Müfettiş isteyen bir telgrafın çekilmesiyle işler yatışır.

Nefise, kan ter içinde, Saray ablanın evinde, Civanşahla buluşabilmek için, yalvar yakar olur. Bu sırada, yavuklusunu beklerken Zülfü çıka kelir. Nefise şaşırır. Zülfü, Nefiseye mektup işini açar. (Hacı emmi seni bana ver-

meye verikâr. Onunla daha önceden anlaştık.) der. Nefise baba sözü dinlemeyip Sülük öldükten sonra miras davası açtığını belirtir. Zülfü, (Yaylayı bölmek hiç olmaz) diye diretir. Nefise de buna karşı (benim Yaylada filân gözüm yok, ben Civanşaha tutkunum, her şey bana bundan sonra vız gelir, hem kocamın kanının boynunda olduğunu biliyorum, seni artık gözüm görmesin.) diyip keser. Gecenin bir vakti, Dilâver paşaların Zülfünün, Sülüğün konağının kapısına dikilip, onu kapıya indirip kurşunladığını yüzüne haykırır (ben herifinin kanlısı altına yatacak karılardan değilim, çekil yolumdan kötü Zülfü) diye göğüsleyip evden çıkar.

On iki gün sonra, yağmurlu bir akşam, Zülfü Civanşaha pusu kurup vurur. Toprak Hatun, hastanede oğlunun hiç kurşun değmeden korkudan bayıldığını öğrenince sevinir. Anası, oğlunun kulağına, Kurban bayramından önce taburcu edilmiyeceğini doktora tembih ettiklerini, o zamana kadar Kenan beyi Emey hanımın sağ bırakmıyacağını fısıldar.

Toprak Hatun çıkar çıkmaz Saray hanım girer oğlanın yanına. Evinde Nefisenin kendisini beklediğini müjdeler. Civanşah kâğıt yazıp yazmadığını sorar. Saray karısı koynundan, bir ipek mendile sarılı mektubu çıkarır. Mektubun içinde harçlık da vardır. Saray, Civanşaha şunu anlatır: Bir gün hamamda, anan olacak karıya, Nefise kuşlu ağır bir hamam tası verir. Anan da hayır dua eder. Nefise anana der ki:

— Beni oğluna alır mısın uy Toprak ana? Bak dul kaldım genç yaşımda...

Toprak ana.

— Sen isteyince neden olmasın? Der. Ama arkadan

— Görüyorsun ki kanımız yerde. Bizim evlenme zamanımız mı?

Bu konuşma sonunda Civanşah, Nefiseye Saray karısını gönderip, Emeyin Kenan beyi öldürteceğini haber salar. Nefise de hemen babasına haberi uçurur. Hacı Ke-

nan, göçmen mahallesinde silâh araması yaptırır. Hacı Kenan, kızı Nefise ile Cıvanşah arasındaki tutkunluğu bilmez. Jandarma, göçmen mahallesine baskın verip bütün silâhlarını toplarken, Genç Osmanla Zülfüyü de göz altına alır. Bu haberi Emeye uçururlar. Lâplâp imam, bir gün Emeye çıkışır. «Bırak şu kın tutma işini» der. Toprak Hatunu da paylar. Bu azarlama ve çene dalaşması sonunda, Toprak Hatun bayılır. Derken, Zülfü ile Genç Osmanın salıverildiği ve Hacı Kenanın evinde oldukları haberi gelir. Haberi getiren, ayrıca Hacı Kenanın Emey hanımı görmek istediğini, kimin, kimin ayağına gitmesine Emey hanımın karar vermesini de iletir. Bu haber üzerine Emeyle Toprak Hatun bakışırlar. Emey Toprak anaya: «Hemen emaneti kap gel Toprak ana» der ve Toprak ananın getirdiğini koynuna koyup, Hacı Kenanla görüşmek üzere yola çıkar. Emeyin kızı Elif, silâh dağarcığını yüklenip yürür ardından, doğru Günah Bibinin avlusuna dalar. Emey, kızın elinden silâh dağarcığını kapar ve Günah Bibinin mutbağına girer. Günah Bibi orada değildir. Yanığın Cennetle Genç Osman sıçrayıp doğrulurlar. Zülfü de bu birden dalışa yerinden sıçrar ama ayağa kalkmak istemez. Emey Zülfünün onu boşlamasından hemen şu anlamı çıkarır: — Demek Vali, Zülfüyü Kara Abuzer takımının artık belini doğrultmamak üzere yenildiğine inandırmış—. Emey, eski kapı kullarına çıkışır: «Vali beyin size dediklerini biliyorum. Tasarlayarak adam vurmanın cezası idamdır. Eğer böyle bir şey yapar da Hacı Kenana bir şey olursa, emin olun, sizi elimle asarım, dedi, değil mi?»

Genç Osmanla Zülfü, sus pus boyunlarını eğerler. Emey onlara çıkışır, nankörlükle suçlar: —Konağa gelmeyip doğru buraya geldiğinize göre silâh mı arandınız?— Diye takılınca ikisinin de baş sallamaları üzerine: «İşte size silâh» diye yanında getirdiği silâh torbasını açar: «Kara Abuzer ağanın Nagantı Genç Osmana toplu lüveri sever diye Sülük beyin Parabellumu da Zülfüye. Yemin içtik, Çakır domuzu bayram sabahına sağ çıkmıyacak! Şu-

na da bir göz atın hele» Diyerek kuşağından Nefisenin pullu miras dilekçesini çıkarıp uzatır: «Yedi Çınar Yaylası elden giderse ekmek parası bulunabilir mi?» Diyerek silâh torbasından sedef saplı tabancayı da kendi kapar. Sonra: «Düşün önüme!» Diye bağırarak fırlar. Zülfü: «Hele biraz eğlen!» Diyince Emey: «Desene sen bitmişsin?» Genç Osmana döner: «Ya sen ne dersin?» Diye sorar. O da kem küm etmeye başlarken, Kaleden atılan bayram toplarının sarsıntısı camları zangırdatır. Emey hışımla arkasına dönüp: «Anlaşıldı yiğitlerim! Canavarın ensesi neden kalın bakalım? Kendi işini kendi görmesinden.. Bakın Emeyden daha canavarı var mı? Hadi kalın sağlıcakla, muhabbetiniz bol olsun!» Diyip fırlarken, Yanığın Cennet önüne gerilir: «Beni vurmadan gidemezsin! Azgın Çerkesler sonra seni ne yapar?»

— Yanılıyorsun Cennet yavrum. O tutulmuş Çerkes vurucularını, sen Çerkesin yiğitleri mi belledin? Onlar da bunlar gibi kapı itleri.. Baksana bizim kopuklar daha vuruşmanın lâfıyla yere yığıldı. Dizleri göğdelerini taşımaz oldu. Kurşun vızıltısını duymasıyla Hacı Kenan rezilinin fedaileri ne olur bakalım?

Cennet, orada bulunan iki erkeğe dönüp:

— Tuh yüzünüze! Salmaktasınız Emey anamı bir başına he mi?

Emey, elile iterek:

— Hiç gerekmez Cennet kız! Gönülsüz köpek sürüye canavar getirir. Diyerek yürür. Emeyin ardından Cennet iyice dellenir, iki yüreksizi zorla yollar.

Çakır Kâhyaların Hacı Kenan efendi, ikindi namazını kılmak üzere camiye girer. Ardında da dört koruyucusu vardır. Hemen orada Emeyle karşılaşıp durur:

— Geldin mi Emey hanım?

— Gelmemek olur mu istenince...

Hacı Kenan Emeyin sesini beğenmez. Yüzüne bakınca avazı çıktığı kadar bağırmaya başlar:

— «Yetişin komşular, vuracak bu kahpe...! Yetişin

müslümanlar...!» Hükümet binasına doğru koşar. Emey, çarşafı altından çıkardığı silâhla koruyucularının ayaklarına doğru bir el ateş eder: — Savuşun bakayım reziller..— Heriflerin birer topaç gibi oldukları yerde dönüp çevredeki dükkânlara dalması bir olur. Hacı Kenanın telâştan ayağı taşa takılıp sendelediği görülür. Emey, herif kendini yere atıp elinden kurtuluyor sanarak, hemen ateş eder. Sıkılan Kurşunlardan biri, Hacı Kenanın ensesinden girip sol gözünden çıkar. Hacı Kenan, olduğu yerde bir titreyip bükülür, yüzü koyun yere kapaklanır. Arkadan gelen Genç Osmanla Zülfü, silâh patlamasına kendilerini birer yana atmışlardır. Zülfü, sindiği yerden Hacı Kenanın kapaklandığını görüp elindeki Parabellumun bütün kurşunlarını kafasına boşaltır. Emey, yüzünün bütün çizgileri gerildiğinden, sanki birden gençleşip güzelleşmiş, bakışlarına oynak kadınların kışkırtıcı yanıklığı gelmiştir. Mutlulukla gülümser.» diye biter roman.

(Büyük Mal) daki baş döndürücü senaryomsu hareket, olayların baştan sona ustaca dokunuşu, roman kurgusundaki sağlamlık gerçekten şaşırtıcıdır. Bu romanda, bilhassa cinsel sorunların ön plânda yer alması, Anadolu insanının yaşantısının tümünü kaplayan cinsellik, konuyu yakından bilmeyenler için, fazla abartılmış gibi görülebilir. Ama, işin iç yüzünü bilenler Kemal Tahire hak vereceklerdir. Köy romanları serisinde cinsel sorunlar köyün kamburunda da geniş yer tutmaktadır.

Dost dergisinin Mart 1960, sayı 30 nda çıkan bir yazıda, Fethi Naci'nin (Kemal Tahirin evinde) başlıklı bir röportajı yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğunda mülkiyet sorunları üzerinde duran bu konuşmasında Kemal Tahir:

— Mülkiyet hakkı özellikleri konusundaki tarihsel araştırmalar çok mühim. Bence, Osmanlılarda Derebeyliğin klâsik şartlarda bulunmaması, zümreleşmeyi özel bir şekilde araştırmamızı zorunlu kılar. Aldığım tarihsel devrede kitle hareketlerinden çok, küçük grupların hareket

halinde olması bence bundan ileri geliyor. Bu arada en çok kendi memleketimizin özelliklerini taşıyan idealistler kaybediyor, çabuk yıpranıyor ve lekeleniyorlar.— Diyor.

Bu konuşmada bulunan Rauf Mutluay'ın:

— En beğendiğiniz romanınız hangisidir? sorusuna:

— Romanlarım beni o kadar uğraştırır, o kadar yorarki birini bitirince, artık kurtuldum diye sevinirim. Nasıl sevinmezsin birader, okurken bir cümleden bir kelimeyi değiştirsen, hemen farkına varırım bunun. O kadar üzerinde çalışmışımdır. Bunun için roman bitince artık sevemiyorum.— Fethi Naciye dönerek:

— O romanları istediğin kadar hırpala!.. Benim de öcümü almış olursun..— Sonra Rauf Mutluaya bakıp:

— Ama Yedi Çınar Yaylasındaki Cevdet beyin romanını yazmak isterim.

Fethi Nacinin: «Toplumsal, tarihsel bilgilerin romancıya sağladıkları?» sorusuna:

— Konuyu alırken, romanı kurarken, işlerken, bunlar romancıya büyük kolaylıklar ve imkânlar sağlar. Meselâ bir köy evinin ocak başını, ya da eşyalarından her hangi birini anlatacaksınız diyelim, bunu iyi verebilmek, yerli yerinde kullanabilmek için, ta uzaktan ortaçağı bilmelidir romancı. Bu bilgilerin zenginliği ile bakacak o eşyaya. İşte romancının gözlemciyi aştığı yer de burasıdır.

— (Kör Duman), (Rahmet Yolları Kesti) adlı romanlarınızdaki kahramanlarınız Kulaksızın Mustafa ve Marazlı Aliyi ileride başka romanlarda da sürdürecekmisiniz?

— Romancı her zaman konularına hakim olamıyor. Bu konuda önceden hazırlık yapsa bile, bir de bakıyor ki başka meseleler kendini zorlamaya başlamış. Böylece, hazırladıklarını bırakıp, başka konulara yöneliyor. Meselâ, şimdilik hapishane beni çok ilgilendirmiyor. Daha başka konular çekiyor. Bunun için hapishane meselesine döner miyim dönmez miyim ben de bilmiyorum.

— Köy gençlerini anlatırken, hep onbeş onaltı yaşlarındaki çocukları seçiyorsunuz. Mustafa, Marazlı Ali gibi. Ne için?

— Köyün onbeş onaltı yaşı, şehrin yirmibeş otuzbeş yaşına denk düşer. Köylü çocuk onbeşine gelince, babası ile aynı duruma geçer. İş, evlilik ve başka şeyler bakımından. Bu yüzden bu yaşları alıyorum.

— (Sağır Dere) ve (Kör Duman) ın devamını düşünmediğinize göre, Kâmil beyin devamı olarak kimi işliyeceksiniz? Türk aydınının devrim mücadelesi içindeki çalışmalarını mı anlatacaksınız?

— Evet.. Daha önce köylülerden, orta tabakadan, bizim aristokrasiden ve bizim burjuvalardan gelen aydınları bir arada toplayıp, ikişerden sekiz cilt halinde vereyim istedim. Ama şimdi birden subaylar ilk plâna çıktı. Hem de dört cilt olarak.

— Şiirimiz ve hikâyemiz hep okur yitirdiği halde okurlarla arasını açtığı halde, romanda böyle bir durum yok. Nasıl açıklıyorsunuz bunu?

— Bu bir çağ meselesidir. İnsanlar olaylarla ve insanlarla ilgilenmeye başlayınca gerçekçi roman ön plâna geçer. Bu toplumda, gerçek saygısının başlaması demektir. Şimdilik bu saygıyı gösterenler romancılar olduğu için bu böyle oluyor galiba.

Fethi Naci soruyor:

— On Türk romanı diye bir seriye başladım Pazar Postasında, siz olsanız hangi romanları seçersiniz?

— Epice nazik bir soru.. Ama cevap vereceğim. Hüseyin Rahmiden (Şık), Halit Ziyadan (Aşkı memnû), Halide Edipten (Sinekli Bakkal), Yakup Kadriden (Hüküm Gecesi), Reşat Nuriden (Yeşil Gece)... Durun size bir anımı anlatayım: Reşit Nuriyi, ölümünden önce gördüğümde «Ne yapıyorsunuz?» diye sormuştum. «Yeşil Gecenin arkasını yazacağım. Roman şöyle başlayacak. Bir gün romancı yazı masasına oturmuş, bir konu arıyor. Dışarıda da müthiş bir gürültü var. Tekbir, ilâhi sesleri geliyor. Bir

de bakıyor ki romancı, kapıda bir adam. Kimsin?... —Ben yeşil gecenin kahramanıyım. O zamandan bu zamana ne olmuş anlatacağım sana—

O gece, Mareşalin ölüm gecesi imiş. Görültülerin sebebi de buymuş.»

Fethi Naci şöyle devam ediyor:

Kemal Tahir bir süre sustu. Biz de susuyorduk. Reşat Nuri için saygı sususu idi bu galiba. Sonra, Kemal Tahir devam etti:

— Reşat Nurinin bir acısı vardı. Hep ben Çalı Kuşu yazarı olarak değil., Yeşil Gece yazarı olarak tanınmak isterim, derdi.

— Altıncı roman?

— Mahmut Yesariden almayacak mısın? (Tipi dindi) olsun. Sonra, Memduh Şevketten (Ayaşlı ve Kiracıları), Orhan Kemalden (Murtaza), Yaşar Kemalden (Teneke), onuncu da Peyami Safa'nın (Dokuzuncu Hariciye Koğuşu)... Hiç Fava ile rakı içtiniz mi? İçmedinizse bir deneyin... Diyor.

Sonra, ben Pazar Postasındaki açık oturuma geçiyorum:

— Dostoyevski ve Balzac'ın modasının geçtiğini söylüyorlar. Ne dersiniz?

— Bence bu iki romancı modanın üstündedir.

— Batılı bir edebiyat kurmak için, liselerimizde eski Yunan ve lâtin dillerini öğrenmek gerekiyor, diyenler var. Siz ne düşünüyorsunuz?

— Katiyen bu kanıda değilim. Yaşayan dillerden birini öğrenmek bizim için yeter. Çünkü, zaten onlar kendileri ile değil de, bizim verdiğimiz mânâlarla değerlidirler.

— Eserlerinizde şive taklidi yok. Söz dizinizdeki konuşma diline yakınlık ve deyimlerin gerginliği, şive taklitlerinin getirmek istediği halk dilini gereksiz kılıyor. Siz ne düşünüyorsunuz?

— Benim bu gün kullandığım dil, Evliya Çelebiden geliyor. Yazı dili başını alıp giderken, Evliya Çelebiden

halka, tabii halkın mürekkep yalamışına geçen bir dil var. Bu dil gelişiyor. Buradan bir yere çıkılır mı bilmem. ama şimdilik ben bu dilden memnunum. Öyle zengin deyimler var ki insanı şaşırtıyor. Şuna bakın «Keçinin meşeye ettiğini, külü derisinden çıkarır.»

— Romanda, yaşamadan yazmak konusunda ne düşünüyorsunuz?

— Bence, sahici romancı yaşamadan yazacak, çünkü romancı, ayrı bir zenaat sahibidir. Yaşadığını yazan, zenaatini yazar. Romancı ise, kendi zenaatini yapmaya devam eder.

— (Köyün Kamburu) undan başka Fransızcaya çevrilen eseriniz var mı?

— (Yedi Çınar Yaylası) ile (Rahmet Yolları Kesti) çevrildi, basılacak.

— Türk romancıları bundan böyle ne yapmalıdır?

— Roman dışında hiç bir meseleye kulak asmadan, içlerinden gelen ve en iyi bildikleri konulara saldıracaklardır.

Fethi Nacinin, Dost Dergisi Ocak 1960, cilt 6, sayı 28 de çıkan, (1959 da romancılığımız) başlıklı yazısında şöyle deniliyor:

«Kemal Tahirin, köyden söz açan romanlarıyla, köyden yetişen yazarlarımızın romanları arasındaki ayırımlar gitgide daha belirgin olmaktadır. Kemal Tahirde önemli olan, bir köyün, belirli bir zamandaki durumu ve sorunları değildir. Türk toplumunun geçirdiği değişimlerdir. Bunun için Kemal Tahir, romanlarını gözlemler, yaşanmış gerçekler üzerine değil, düşüncesi, bilgisi üzerine kuruyor. Araştırmalardan, toplumsal oluşumuz hakkındaki bilgilerden hareket ediyor. Toplumsal gerçekleri yansıtırken olayları raslantılara bırakmıyor. Köy insanını yakından tanımış olması, eserlerinin en büyük dayanaklarından biri. Kemal Tahirin, toplumsal bilgi ile, romanın uyumlu bir bileşimini vermek kaygusu, onu tipik olaylar, tipik kişiler arayıp bulmaya götürüyor. Örneğin, Ça-

lık Kerim ağanın kişisel hikâyesi, aynı zamanda köyün kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçişinin de hikâyesidir. Ne var ki köy yaşantısının, köy çevresinin ayrıntıları hakkında Talip Apaydındaki, Fakir Baykurt'daki geniş bilgiden yoksun bulunuyor. Bu yoksun bulunuş, Kemal Tahirin romanda önemli olan bir takım çevre ayrıntılarına, yaşayış biçimi ayrıntılarına girmesine engel oluyor. Kemal Tahirin, romanlarındaki uzay yokluğunun nedenini burada aramak gerek.»

20.11.1973 tarihli (Yeni Ortam) gazetesinde, Hasan İzzettin Dinamo'nun, -(Köyden Indim Şehre) üstüne- başlıklı yazısındaki, Kemal Tahiri sanat alanından silme kampanyasına katılan şu satırlarına bakın:

«Kemal Tahir de köy üstüne koca koca kitaplar yazdı ise de, kendisi köylü olmadığından, onun köy üstüne söylediklerinde bu günkü yazarlarda okuduğumuz Köy-Köylü gerçeğinin yatsınamaz özü yoktur. Ondan dolayı onu bir köy yazarı sayamayız.»

Yukarda değindiğimiz, Fethi Naci'nin, Kemal Tahirin köy romanları hakkındaki düşünceleri ile Hasan İzzettin Dinamonun şu satırları aynı paraleldedir.

Sağduyusu olan herkes bilir ki köyü ele almak, köy ve köylü üzerine derinlemesine bir yapıt meydana getirmek için yazarın ille de köyde doğup büyümüş olması gerekmez. Köy ve köylü üzerine yazı yazacak olan kişi yeter ki, önce köy konusunu enine boyuna ele alıp derinlemesine incelemiş olsun ve köylü yaşantısında konusu ile ilgili hiç bir açık kapı bırakmasın. Dıştan kapalı bir kutu gibi görünen köy ve köylü konumuzu, yazarın açıp bütün saklı özelliklerini göz]er önüne serebilmesi için, bir süre köy çevresinde yaşaması ve köylü ile haşır neşir olmasını sağlık verenler vardır. Gerçekten de masa başından kımıldamadan ele alınan köy konularının geçtiği coğrafi, psikolojik ve sosyo ekonomik ortam incelenmeden kaleme alınmış romanlar genellikle başarısız olur, gerçeklerle çelişir. Dünya edebiyatında, köy ve köylü üzerine yazılmış

on başarılı romanların, bu arada, çoğunlukla doğma büyüme kentli, hem de büyük kentli sanatçılar tarafından kaleme alındığı da unutulmamalıdır. Üstelik Kemal Tahir, ömrünün en verimli yıllarını -gençliğinin onüç yılından çoğunu- siyasal tutuklu olarak Anadolu zındanlarında, hep romanlarında canlandırdığı Orta Anadolu köylülerinin (drama düşmüş insanları) arasında, onların dertlerini dinleyip, mektuplarını ve temyiz dilekçelerini yazarak ve gözlemlerini günü gününe not tutarak geçirmiş, toplumcu ve yalın gerçekçi bir sanatçıdır. Her halde Orta Anadolunun köy sorunlarını, yıllarca onlarla beraber yatmış, güçlü bir yazar olan Kemal Tahirden daha çok kimse bilemez.

(Sağır Dere), (Kör Duman), (Rahmet yolları kesti), (Yedi Çınar Yaylası), (Köyün Kamburu), (Büyük Mal), (Kelleci Memet) gibi hepsi bir bütünü, -tarihsel süreci içinde Orta Anadolu ve dolaylarının köy ve köylü gerçeklerini- birbirinden sürükleyici, birbirinden güzel yapıtlar halinde vermiştir. En başarılı dünya köy romanları arasında sayılabilecek güçteki bu yapıtların güçlü yazarını, belli hiç bir nedene dayanmadan, bir takım ard düşüncelerle, memleketin köy romancıları listesinden silmeye, aklı başında hiç bir eli kalem tutanın gücü yetmez. Aslında, Kemal Tahirin köy romanları dizisini ve (Göl İnsanları) nda yer alan köy hikâyelerinin ulaştığı başarı çizgisine, yalın gerçekçilik ve köy sorunları açısından henüz hiç bir yazarımız yaklaşamamıştır.

Ata sözlerimiz arasında -Ozrü kabahatinden büyük- diye bir deyim vardır. Hasan İzzettin Dinamonun da, Kemal Tahire düşünsüz saldırısının ikinci bölümünde yazdıklarının özrü kabahatinden büyük: «Hele, (Bozkırdaki Çekirdek) romanında, Tahir Alangu'nun ağına düşerek, bütün bu yukarda saydığımız yazarların duyduklarına, özellikle Enstitü gerçeğine büsbütün aykırı bir tutum almış, bütün aydınları gücendirmiştir.» diyor.

Kemal Tahiri yakından tanıyanlar, onun kendi işinde

ne kadar titiz, gerçekçilikte kılı kırk yarar olduğunu çok iyi bilirler. Kemal Tahir, değil Tahir Alangunun ağına düşmek, mitlerini bozup, tâbûlarınıı kırdığı için ona ölesiye düşman kesilenlerin karşılarına da nasıl ört bas edilmeye çalışılmış tarihi gerçeklerle dikildiğinin tanığıdırlar. Netekim, Tahir Alangu, Kemal Tahirin ölümünden sonra, bu yalan yakıştırmaya (Yeni Ortam) da değinmiş, Kemal Tahirin hiç kimsenin etkisi altında kalacak bir kişi olmadığını, tam tersine, (Bozkırdaki Çekirdek) in ana tezini o yorulmaz ve usanmaz tarihsel gözlemciliği ile tarihi eşeleyip, kendi bulup meydana çıkardığını ve Alangunun Enstitü içinde çalıştığı halde Kemal Tahir gözünü açmadan önce, asıl gerçeğin farkına varamadığını ve kendisinin sadece, ona, Enstitü hakkındaki yaşantısını anlatmakla yetindiğini bildirmiştir.

Bu konuya ve Alangu'nun adı geçen bu yazısına ileride değineceğiz.

(Bozkırdaki Çekirdek): Kemal Tahirin Nehir romanlarından, köy serisi ile kent serisi arasında bir çeşit bağlantı gibi görünen (Bozkırdaki Çekirdek) in ilk baskısını 1967 de Remzi Kıtapevi yaptı. 420 sayfa, Romanın (Aziz dostum Cemil Sait Barlas'a) yazısıyla Kemal Tahir tarafından Cemil Sait'e ithaf edildiği anlaşılıyor.

(Bozkırdaki Çekirdek) O zamanki toplumsal ve politik şartlarımız içinde, köy Enstitülerinin açılış nedenini, köy çocuklarımızın doğal çile çekme ve azla yetinme yatkınlıklarından yararlanarak, en ağır işlerde gaddarca çalıştırılıp sömürülmelerinden başka bir sonuç vermeyen, idealist çabalamalarının dramını verir. Bu deneme, biz Türk aydınlarının, halk düşmanlığımızı değilse bile, halka hiç acımadığımızı ortaya koymaktadır. (Bozkırdaki Çekirdek) işte bu çapraşık toplumsal dramın romanıdır. Üç bölümden kuruludur. Birinci bölümde: (Çatı), (Taban), (Çevre), (Pazar) alt başlıkları yer almaktadır.

İkinci bölümde (İnanç), (Kaynak), (Kesiş düzü), (Dumanlı boğaz); Üçüncü bölümde: (Kara değirmen), (Sığı-

nak), (Tıkaç), (Sanık), (Kara değirmen) alt başlıkları vardır.

Roman, bir iftiraya kurban gitmiş bir köy Enstitüsü Felsefe öğretmeninin eli kelepçeli olarak iki jandarma arasında hastaneye götürülüşünü ustaca bir anlatı ile başlar. Felsefe öğretmenine kara çalan, Fizik öğretmeni bayanla Jimnastik öğretmeni bay, ayak yolunda öpüşürlerken iftira kurbanı tarafından görülürler. Kendilerini ele vermesinden korkarak, önce davranıp öpüşmelerine tanık olan öğretmeni komünistlik ithamı ile jurnal ederler.

Ahmak ıslatan bir yağmur altında, Ankara Zafer anıtı önünde, Felsefe öğretmenini götüren jandarmalardan biri, arkadaşının matarasını trende unuttuğu için tutukluyu bekletir. Islanmamak için onu bir saçak altına götürür öteki. Bu saçak altı da Ankaradaki tek Partinin Genel sekreterlik binasına aittir. O sırada Partiye girmekte olan şişinmiş biri, jandarmaya (böyle eli kelepçeli bir adamı gündüz vakti buradan neden geçiriyorsun? Yasak olduğunu bilmiyor musun?) diye çıkışır. Jandarma, arkadaşının unuttuğu matarasını hemen alıp geleceğini söyleyerek boyun büker. Eli kelepçeli Felsefe öğretmeni, yağmur altında yıkanmış Zafer anıtındaki, sırtında mermi taşıyan köylü kadına bakarak şöyle geçirir aklından: «Bu nasıl Batıcılık Atatürk? Sen atlısın, avrat yaya! Beygirin taşıyacağı yükü de ona vurmuşuz...» Bunları öğretmenler odasında da bir kez söylemiş olduğunu hatırlar o an. İftiracılar da yargıç önünde bunu delil diye anlatırlar. Ağır Ceza yargıcı o duruşmada:

— Neden sana düşmanlık etsin arkadaşların? Evine onlar koymadılar ya bu şiir kitaplarını? Saygı isterim yargı yerine! Ne var gülecek?

Öğretmen, yargıcın bu çıkışmasını hatırlayarak yağmur altında yeniden güler ve içinden: «Ne mi var? iki yıl ağır hapis, iki yıl sürgün. Ne kadar sevdiğimizi ancak Ce-

zaevinde anladığımız yirmi üç yıllık öğretmenliğin tan tuna gidişi... Daha ne olsun...»

Halk Partisi Genel Sekreterliği binasında, Genel Sekreterin odasında kodamanlar oturmuşlar, imâlı sözlerle birbirlerine takılmaktadırlar. Içlerinden biri, telefonla Merkez Komutanlığını arayıp, bir daha böyle kelepçe vurulmuş birinin gündüz gözü buradan geçirilmemesini tembih eder.

Stalingrad bozgunundan sonraki günlerde geçen bu konuşmada, orada bulunanlardan ırkçı turancıları tutan birile, eskiden onlarla birlikken, sonra ayrılan bir başka kodaman tartışırlar. Söz dönüp dolaşıp Milli Eğitim Bakanına getirilir. Herkesin Hasan Ali Yücelden neler çektiğini ileri sürer ırkçı kodaman. Öteki gülerek «aman yapmayın, benim bildiğim Milli Şef -solda sıfırım- diyenden iş çıkmaz der. Bu gün ise gözde iş (Eğitim), gözde Bakan (Milli Eğitim). Adamlarını yerleştirdiği kilit noktalarında, Bakanlığı kendi yararına kullanabilecek böylece. Önce kodamanları, sonra Halk Evlerini tutacak ve kaleyi içinden alacak.»

Konuşmalarda, Köy Enstitülerinden köy öğretmeni yetiştirme işinin Franko İspanyasında uygulandığı, Frankonun aylıklı ordu ve kiliseden sonra köy öğretmenlerine dayandığı belirtiliyor. Tam bu konuşmaların üzerine, yazarın Paşa mebus dediği Kâzım Karabekir dalıyor Sekreterlik odasına. Genel Sekreter (Memduh Şevket Esendal olacak) eline bir kalemle kâğıt alıp üzerine uçsuz bucaksız bir bozkır, ve bu bozkırın tam ortasına da sip sivri bir ağaç çiziyor. Konuşmalardan, profesör olarak adlandırılanın (Fuat Köprülü) Milli Şefin espiyonu olduğu, ona lâf taşıdığı anlaşılıyor. Kâzım Karabekir, kendisine bir gece vakti üç kılıksız kişinin geldiğini ve gece kondularının yıkılmasına engel olması için ona yalvardıklarını anlatıyor saf saf.. Yazar, Memduh Şevket için: «İttihat terakki genel merkezinin kanlı işlerinde kefeyi belli belirsiz Kara Kemalden yana eğerek hep iki yönlü oynamıştı» diye bah-

sediyor. «İmparatorluk çökünce, Kafkasyada İttihatçılara mı, yoksa Mustafa Kemale mi çalıştığını kendi de bilmiyordu.» Cümlesiyle tanımlıyor.

Kâzım Karabekir paşa anlatıyor: «Adamlar sıkıştırırlar, telefon edin yıkmasınlar diye; ben, kanuna karşı gelemem, diye diretiyorum»... Birden herkes susuveriyor. Profesör imdadına yetişiyor ve fena vuruyor tabii Paşa Mebusu: «Sonra telefonu açıp vâliden ricada bulundunuz .Arkadan, adamlar gidince, yeniden telefon edip vâliye durumu anlatmak istediniz, onu yerinde bulmayınca, bu davranışım yukardan nasıl karşılanır acaba, diye kuşkuya düştünüz değil mi?...»

Paşa şaşırıyor anlatılanlardan:

— Duyuldu demek? diye fısıldıyor. Öteki «duyulmaz olur mu?» gibi bir hareket yapıyor.

— Duyunca dediler mi bir şey? Sıkıldı mı canları sakın?

— Hayır.

— Ne dediler?

— Gülümsediler önce... «Paşa hazretleri fıkara babasıdır eskidenberi», buyurdular.

— Başka?

— Bu kadar...

— Demeyin.. Hani canları sıkılmadıydı?

— Canı sıkkın olsa söylerdim.

Paşa, kendisine kızılmadığını anlayıp susar. Genel Sekreter o sırada telefonla konuşup karşısındakilere, arayanın eski İlk Öğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç olduğunu söyler «Deneme Enstitüsü için yer arıyordu, bulmuş, bana bildirmeye geliyor» der. Karşısındakilerden biri biraz sonra:

— Cipten inen, dülger kalfası kılıklı o demek diye karşılık verir. Aralarında Bulgaryalı Genel Müdür dedikleri Hakkı Tonguç Sekreterlik odasına dalar. Deneme Enstitüsünün yerini bulduğunu söyler. Odadaki kara yağız

millet vekili (Cemil Sait Barlas olacak) baskın yapar gibi sorar:

— Bu kaçıncı?

— On dördüncü. Ama, ötekilerin sırasına girer mi bilmem. Bu kez bir deneme yapacağız.

— Ne gibi? Eski açılanlar kasaba yaşantısına uyamıyorlardı. Şehirde konforlu binalarda açılmışlardı. Bu kez, Genel Sekreterimiz «bakalım köy çocuğunun katkısız cevheri nedir? Ozellikle dayanma gücü ile doğa ile yaptığı boğuşmada kendinden neler katıyor?». Bunları araştıracak bir Enstitü kuralım dediler de.

— Nerede yeni Enstitü?

— Çankırı Kastamonu Çorum topraklarının birleştiği noktada. Köylüler (Keşiş Düzü) diyorlar. Öğrenci alacağımız köyleri de dolaştım; kurucu ekip için Müdür, Halim Akın olacak.

Genel Sekreter söze karışır:

— Gazi Terbiyeden öğretmen yardımcısı Emine Gömeç tez arıyordu. Bizim tezi işler. Sizin ekibe, bir sakınca yoksa, katılsın o da.

— Hiç bir sakınca yok.

— Ne zaman hareket?

— Belli olmaz. En geç Temmuzun ilk haftası.

Bu sırada, Genel Müdür, sigaranın birini söndürüp, birini yakmaktadır. Kara yağız mebusla aralarındaki konuşma devam eder:

— İlk öğretim kanunu 1912 de çıkabildi. Bu gün hala okuma yazma bilmeyenlerimizin sayısı yüzde seksen, yirmi milyona yaklaşan nufusumuzun dörtte üçü köylerde yaşıyor; bir hesaba göre kırk bin, başka bir hesaba göre altmış bin köyümüzden yalnız beş bininde okul var. Şehir öğretmen okullarından altı yüz öğretmen zor yetişiyor. Bunun ortalama üç yüzü çeşitli nedenlerle işi bırakıyor. Bu hesapla, her köye bir öğretmen amacı hiç bir zaman gerçekleşemez. Yüz milyon lira harcayıp yüz yılda çabalansa, bu yolla öğretmen yetiştiremeyiz. Oysa, Ensti-

tü yolu ile yirmi sekiz milyon liraya. her köye bir öğretmen sağlayabiliriz

— Ama, bunlar iyi okumuyorlar, nasıl öğretmen olurlar?

— Biz pratik bilgilerle donanmış köy öğretmeni yetiştiriyoruz.

— Peki, yetiştirdiğiniz köy öğretmenlerini sonra köyde tutamazsanız; çekip kentlere giderlerse emekler boşa gitmez mi?

— Duracaklar!

— Kılıkları da pek hırpani imiş. Olura olmaza el kol sallamaları da anlamsızmış.

Buna karşılık, İlk Öğretim Genel Direktörü Hakkı Tonguç, Milli Şefin söylevlerinden seçtiği yerleri tekrarlayarak bir konuşma tutturuyor. Makineli tüfek gibi... Genel Sekreter sonunda kesiyor konuşmasını ve kendi anlatıyor kara yağız mebusa:

— Aslında, sabırlı, çalışkan, yumuşak başlı, az çok okur yazar köylüler yetiştirmek amaçları. Köye, sapık fikirlerin girmesi böylece önlenecek.

Bu konudaki konuşmalar uzayıp giderken, birden yerinden fırlayan Genel Müdür, kimseye allaha ısmarladık demeden çekip gider. Ardından, kara yağız mebus adamın densizliğine sıkılır:

— Bu nasıl gidiş? Nasıl oturup kalkış? Alt yanı kırtpil bir elişi öğretmeni! Çok yakında biz bunların büyük kötülüklerini görürüz. Genel Sekreter, bu çıkışmaya kıskıs gülerek:

— Karar verdik, kapatacağız Köy Enstitülerini.

— Bu herifi Enstitü kurmaya yollamak nenin nesi öyleyse?

— Boş ver... Kapatacağız dedik ya...

— Peki, nasıl yola getirebildiniz yukarıyı?

— Haberi yok daha...

— Hay allah .. Ben de ciddi bir şey gibi... Ama diretir kapatmazsa?

— Serbest Partinin kapatılmasına da karşıydı ya? Ne yaptı kapatınca? Devlet adamıdır «çalış, millete kabul ettir de yaşat...» Der, çıkar adama. Milli Şef ilk öğretim seferberliğini öğretmenlerin davranışına bağlamıştır. Görürsün diretmez. Çünkü köylü tutmadı bu işi!

— Ya okutulacak binlerce köylü çocuğu?

— Okuyan köylü, köyünden kaçmaya bakar.

— Yirmi yıl mecburi hizmeti ne yapalım?

— Osmanlı yasağı üç gündür. Hele aylığa bir geçelim gerisi kolay diye düşünürler hep.

— Haklısın. Neden akledemedim buncacık işi şimdiyedek?

— Ya maazallah tutsaydı?

— Köylü mü tutsaydı? Mihver de kazansa, yürütecektik güzel güzel.. Mihverin dünyaya vermek istediği bin yıllık yeni nizamla bu böylece, zorla yürütülecekti. Köylünün nahiyeden bile ayağını kesecekti bu Enstitüler. Ama, artık kapanacaklar mutlak.

(Bozkırdaki Çekirdek) in birinci bölümünün (Taban) alt başlığını taşıyan kısmında (Kelleci Memet) romanındaki Cinci Nezir karşımıza çıkar.

Elinde tuttuğu on liralıkları desteleyen Zeynel:

— Sana sordum alçak Cinci? İmrendin, he mi, dağ gibi kazancını Kara Dervişin? Ne demiştim mahpustan çıktığında? Dilekçe dükkânı bir şey bırakmaz, gel toprak verelim sana Keşiş Düzünden yeterince, ek biraz kendin kenevir, sat Sinobun madrabaz Abdi ağasına, parayı nereye koyacağını şaşır» dedim. Gözün yemedi toprakla boğuşmayı... Keşiş Düzünü şimdi Enstitücüler almalı ki ben gülmeliyim!

Zeynelin yetim yeğeni Durali, para sayılırken bakar. İçinden de sayarak. Korucu Hüseyin Karabaş zebun oturmuştur bir köşeye. Esrar kaçakcısı göçmen Abdi, Kara Dervişten mal almış, ona boyuna para saymaktadır. Arada politika konuşurlar dilleri döndüğü kadar. Stalingrad-

da Almanların yenilgisini tartışırlar. İçlerinden biri, eski Alman yanlısı Cinci Neziri kınar:

— Hani sen Almanlar alır dediydin Nezir ağa?

Durali Zeynele:

— Murat Eğitmene bir kâğıt geldi, hem de telgraf kâğıdı..

— Ulan ben sana Eğitmen değil (İtmen) diyeceksin demedim mi? diye çıkışan Zeynel, korucu Karabaşa da atlı postacıdan haberi alıp daha önce kendine ulaştırmadığı için, söğer. Şirin köyün muhtarı topal Osmana da açıp ağzını yumar gözünü.

Cinci Nezirin dükkânına çırak giren Esef, Yamörenli Kulaksızın Yakubun oğlu Murat Eğitmeni tutmaktadır. Hani şu (Sağır dere) ve (Kör Duman) romanlarından tanıdığımız Mustafanın ağabeysi...

Cinci Nezir, postacının getirdiğini öğrendiği telgraftaki haberi, ancak Sultandan öğrenebileceğini, çünkü Sultanın eğitmende gözü olduğunu düşünür. Yamörenli Murat eğitmen, Feride ile evlenmeden önce bir kaç kadınla düşüp kalkmış, Feride, cinsel işlere pek düşkün çıkmamış, Sultan ise inadına kudurgan. Gece yarısı Muradın kapısı tıkırdar. Kapıda Sultan dikilir. Sultan zorla içeri dalar ve kandırıp yatağına girer. Cilveleşirken (hani beni alacaktın?) diye tutturur:

— Bu günkü telgraf kâğıdı karın olacak kadından mı geldi sana?

— Ne kâğıdı?

— Atlı postacının Duraliye verdiği telgraf. Telgrafın kimden geldiğini öğrenmeden gitmem.

— Eğitim memuru çekmiş telgrafı. Enstitü kurulacak ya Keşiş Düzüne!

— Yalanın bundan belli. Zeynel ağam, olmaz, dedi Enstitüye.

— Enstitülere de mi Zeynel ağan karışır oldu?

— Karışır ki ne güzel! Kondurmaz ağam gavur Enstitüyü toprağımıza.

— Kız sakın kimseye deme telgrafın eğitim memurundan geldiğini ha...

Enstitü öğretmenlerinden bir grup, yeni kurulacak Enstitüye gelir. Müdür Halim Akın, Baş eğitmen Cemil Avşar ve Emine Güleç ciple tren yolundan geçerler. Cibi eğitmen Nuri Çevik kullanmaktadır. Ilgaz Kaymakamlığının tam önünde, onları eğitmen Murat karşılar. Merhabalaşırlar. Halim Akın, Muradı, öteki arkadaşlarına şöyle tanıtır:

— Kastamonu kursunun en başarılı eğitmenlerinden Murat Ören. Onları da Murada tanıştırır. Kâğıtlarının hazır olmasını beklerler orada. Fırsattan yararlanan, eğitmen Nuri, cibin bir eksiğini yaptırmak üzere kaynakçı sorar. Onlar da Belediye Kahvesine kadar uzanırlar. Kasabanın pazarı olduğundan çarşı kalabalıktır. Enstitü için öte beri almak üzere çarşıyı dolaşmaya başlarlar. Aradıklarını hiç bir yerde bulamazlar. Burada, Kemal Tahir kara borsacılığın bir kıyı Anadolu kasabasında nasıl at oynattığını ele alır. Çarşının birinciye gelen dükkâncısı Emir ağa, her soruluna önce bir (nerde?...) çeker. Sonunda, onları Hacı Zekeriyaya yollar. Çarşıda her satıcının mallarını kendince övmesi, çıngıraklı saat satıcısının döktüğü diller, pırtı satıcılarının tekerlemeli ve cinaslı bağırışmaları, antolojilere örnek parçalar olarak geçecek güzelliktedir. Orta Anadolu kasabasındaki, çoğu belden aşağı, esnaf şakalaşmaları ve kapalı kır ekonomisinin o kendine özgü renkli, şamatacı görünümü, sanki on ikinci yüz yıl yaşamını olduğu gibi sürdürmektedir. Enstitücüler, Cincinin dükkânı önünden geçerken (Nezir Cinci) tabelasını okurlar. Bu adın altında: (Zorlu dilekçe yazar, her cins dâvâyı kovalar, izinname doldurur, asker mektubu kaleme alır, vesikalık resim çeker, boy resmi de çeker, benzemezse para alınmaz) yazılıdır. Emine öğretmen, çevreden, adamın asıl işinin muskacılık olduğunu öğrenir.

— Peki, muskacılık yasak değil mi? Diye safca sorunca herkes bu lâfa güler. Cinci Nezir, dükkânının ka

pısına çıkar, falcılığını övmeye başlar. Insan ayartmacasına boyuna dil döker. Niyet çeken kuşunun kafesinin kapağını açıp sağ elinin baş parmağına kondurur. Cincinin çırağı Esef oğlan, ortalıkta dönüşür. Emine öğretmen (Al gözüm) e sıra gelince iki köylü çocuğunun ardından üçüncü olarak sıray a katılır. Cinci, (Al gözüm) kutusunun başına geçip sayar döker içindekileri. (Al gözüm) e (sinemanın dedesi) der. Emine öğretmen bütün söylenenleri dinledikten sonra:

— Ne tuhaf! Hemen her şeyi kolayca cinsel meseleye bağlıyorlar. Bunu ayıp bir şey gibi de yapmıyor hiç biri.. Cinsel istekleri, ekmekten önce geliyor demek bile yanlış olmayacak, Köylüyü köy yerinde görmeyince, onu yakından tanımanın mümkünü yok. Aralarında, buralardaki yaş ortalamasının yirmi yirmidört olduğu konuşulur. Müdür Halim Akıncı, haylı dolaştıktan sonra Zekeriya Kollukçunun dükkânını bulur. Hacı Zekeriya, öğle namazına ayrıldığından, onunla alış verişe gelmiş köy muhtarlarıyla konuşmaya dalarlar çınar dibinde çay içerek. Meğer, Hacı efendinin namazı bahane ederek ortadan kaybolması, gelenlerin ambarları kontrol için gelecek müfettişler olduğu haberinin uçurulmasındanmış.

Çınar dibinde toplananlar arasında Zeynel ağanın Enstitü kurulmasına karşı çıkması konuşulur. Zeynel ağanın yardakçısı Topal Muhtar kıvranır karşılık vermeye. Dilekçe verdiklerini, ve Enstitüyü başka yere kurmaları için Ankaraya baş vurduklarını belirterek, neden böyle yaptıklarını sorar Enstitü müdürü.

— İftiradır bey! Bizim Şirinköyümüzün düşmanı çoktur. Diye karşılar topal Muhtar. Sonra söz Keşiş Düzünün tarihinin anlatımına dönüşür. Eskiden, Dumanlı boğazın önündeki Keşiş Düzünde, beli kılıçlı bir keşiş otururmuş. Buranın toprağı da bereketli mi bereketli imiş. Keşiş de çalışkan mı çalışkan. Bir karış boş yer komaz, bağ, ekin yetiştirirmiş. O gidince her şey körelmiş. Dumanlı boğaza, zaman zaman sis çöker, buralarda kördumandan göz gö-

zü görmezmiş. Böyle zamanlarda kılıçlı keşiş, yolda kalanlara yardıma koşar, canlarını kurtardıktan sonra hemen savuşurmuş. Yine konuşmalar arasında Cinci Nezirin Almanın kralı Hitlerin gizli din taşıdığını, ve de müslüman olduğunu söyleyip esnafı başına topladığını anlatırlar. Tam çayıar tazelenirken, kahveci kambur Şaban. karşıdan zilli Zöhreyi görmesiyle:

— Aman savuşalım kardaşlar... Zilli Zöhre heybe çuval komayıp (dağıtıcılar gelmiş) kandırmasına inanıp evinden dışarı uğramış zillerini şakırdataraktan...

Konuşma arasında, Şirinköyün topal muhtarı, Hacı Zekeriyanın kara borsa oyunlarını anlatır bir zaman Enstitü müdürüne:

— Hacı Zekeriyaya Ankaradaki torpilinden, Alman harbi çıkınca, bir tel geliyor. (Ambarlarındakileri dağıt) diye. Meğer, herif bu dağıt lâfını, ters tellemişmiş. Hacı dükkânında nesi var nesi yoksa arşına endazeye vurup önüne gelene kesip kesip veresiye dağıtmış. Tam o sırada, Cinci Nezir de hapisten yeni çıkmış. O da kuyruğa girip veresiye pılı pırtı almaya heveslenmiş. Hacı Zekeriya, Cinciyi karşısında görünce, eski hırsız ve batakçı olduğunu bildiğinden, kovalamış .Cinci de o hırsla köylülere (Hacı sizi kazıklıyor, eksik veriyor, çürük tapon malları tıkıyor, sakın almayın) diye bağırmaya başlamış. Gerçekten Cinci Nezirin bu propagandası tutmuş. Cinci, köylüleri kandırırken, onlara bir de yalan uçurmuş. (Yakında hükümatımız Hacının ambarına bir müfettiş yollayıp el koyduracak ve bütün mallarını size bölüştürecek) demiş. O günden bu yana, ne zaman şehirden bir yabancı belirse, çarşıdaki köylüler yabancının ardına kuyruğa dururlar (Hah işte, ambar müfettişi geldi) diye sevinerek bekleşirlermiş.

Ağası imansız olan köyün muhtarı rezil olur. Zeynel ağa çok imansız bir heriftir. Topal Muhtar da onun şamar oğlanı. Zeynele, Sultan Hamit, arkasından Enver Paşa,

Sonra Mustafa Kemal ve şimdi de İsmet Paşa güç yetiremezler.

Kemal Tahir, Zeynelin kişiliğinde Osmanlı insanının dramını doluyor kalemine: «Önceleri Zeynel bildiğin tavuk hırsızı idi. Askere aldılar. Kurtardık belledik. Herifi iri kıyım görüp İzmire Avcı Taburuna göndermezler mi? Derken Avcı Taburları Selânikteki Cön Türk belâsını savuştursun diye Sultan Hamit efendimiz emir buyurmuş, Zeynel Selâniğe atladı ve orada Cön Türk kesildi mi sana? (Hürriyet isterük..!) Diyenlerin başına geçmiş bizim rezil Zeynelimiz. Adları Hürriyet Taburlarına dönüşmüş bunların. Yürüyüp gelmişler Istambula. Istambulda ne fırıldak döndü ise, Avcı Taburundakiler bu kez mektepli subaylara karşı azmışlar, (Hürriyet) diyeni bitirmişler. 31 Mart kudurganlıklarını Şeyhülislâm önleyememiş. Derken bakmış Zeynel yine işler dönüyor. Hareket Ordusu, üzerlerine alıcı kuş gibi Trakyadan kopmuş geliyor. Bu Zeynel dürzüsü Rufai dervişi donuna girip tatlı canını dar kurtarır. Tosyaya gidip, cüppeyi atıp ayıngacılığa bulaşır. Yani, bütün kaçakçılığına. Reji müdürü, bu rezille başa çıkamayınca, araya Alaybeyini koyup bunu korubaşılığa atar. Seferberlik gelince askere almak isterler. Bu kez, koluna bir çavuş şeridi takıp Zeynel Çavuş olur çıkar. Deftere bakarlar, çavuşluk yok. Derken, bu kez, kütüklere saldırırlar, oradan bilgi almaya imkân yok. Herifin zorlamasını, sonunda kabule mecbur olurlar. Olur zibidi Zeynel, kendiliğinden Zeynel Çavuş.

İlk günlerde, az biraz cepheye arkada kalarak sokulup ölülerin, yaralıların üzerlerini soyup soğana çevirir. Sonra, bakar can elden gidecek, asker kaçağı oluverir, eski işi eşkiyalığa soyunur iyice. Derken af çıkar. Sakallı vâli, bu rezili Zaptiye çavuşu olarak yanına alır. Arkadan Kuvayı Milliye kurulur. Kimi (Bolşevik), kimi (İttihatcı gâvurdur bu Kuvayı Milliyetcilere. Zeynel, bu kargaşada Zaptiye çavuşluğundan padişah Milis yüzbaşılığına hoplar. Başına biraz eşkiya toplayıp, bayrak açıp Çapanoğluna Delibaşı

olur. Tam Çorumu basacağı bir sıra Çerkes Ethem yetişir. (yakalandı asıldı) lâfı yayılır. Sonunda 101 yıl kürek cezası ile Sinoba kapatılır. Derken, Yunan bozulur, Kemal Paşa Cumhur Başkanı olur. Kuvayı Milliyede çalışanlara af çıkar, Zeynel de bu arada dışarı...

Kurnazlıkta Hacıyatmaz gibidir bizim Zeynel ağamız beyim. Ne türlü yere çalmak istesen, bakmışsın iki ayağı üzerine dikilivermiş. Meğer Zeynel ağaya, Kuvayı Milliye çete reislerinden biri, elli altın karşılığı, (bu arslan benim çetemdeydi, Çapanoğluna karşı savaşta çok yararlık gösterdi) diye bir kâğıt imzalayıp vermiş. Zeynel, Kuvayı Milliyede gösterdiği yararlığa karşılık, hükümetten bir Rum köyü istiyor bu sefer. İstiklâl madalyası istiyor. İstiklâl madalyasını herkesten önce göğsüne takıp, Halk Partisi kurulunca gidip defterin başına yazdırıyor adını. Rum köyünü eline geçiremedi ama zararı yok.

Serbest Fırka devrinde de onun defterinin başına geçti. Serbest kapanınca Zeynel ağa yine döndü Halk Partisine, Belediye Encümeni üyesi oldu.

Bir yandan kaçakçılık ve hayvan hırsızlarına yataklık eder, bir yandan jandarmaya ulaklık. Bir yandan da Esrar sevk eder dört bir yana.

İşte Zeynel ağa iti de, lâfın üzerine gelmekte köşeyi dönmüş bir hışımla.» Zeynel, küçük bir eşek üzerinde, başında koca bir kara şemsiye ile çıkar ortaya. Bacakları nerede ise yere sürünmekte. Eşeği görenler yana çekilip selâm durur. Topal Muhtar hoplar elleri göbeğinde iki kat, ağasını karşılar. Zeynel hemen çay söyler müdüre: «Yedı yıl muhtarlık edenin buralarda bir daha namazı kılınmaz olur Müdür bey! Sakın istemezlerin sözüne kulak asma. biz Enstitüyü birinciye istiyeniz.»

«Bu dünyanın bozulması, Sultan Mahmut zamanının işidir.» Diye bir de Zeynelin ağzından anlatıyor bu çapraşık olayları Kemal Tahir. Böylece, kişi dramından, toplum dramına geçiyor ve toplum dramını genişlemesine ve derinlemesine işliyor:

«Hürriyet, hürriyet diyerek, Istambulu talan için boru çalmasını beklemekteyiz Avcı taburlarında. Bir de baktık subaylar büyük konaklara dalmakta, sarayı yağmalamakta, Abdülhamidin hazinelerini bölüşmedeler; saraydaki cariyeleri kapışmadalar. Rahmetli Hamdi Çavuş sonunda: (benden günah gitti kardeşler) deyip Cön Türk gâvuruna bizi kışkırttı. Önce okullu subaylar birer ikişer kaldırılacak ortadan, sonrası kolay. Aslına bakarsan, biz, Sırp, Bulgar, kötü Yunan derintisi Hareket Ordusuna yenilmezdik ya, Sultan Hamit, Hamdi Çavuşun öğüdüne gitmedi. (İslâm kanı dökülmesine fermanım yoktur) dedi. Yirmi yılda bir kan dökülmeyince, bu bizim avanak milletimiz zaptolur mu ki, sen bu lâfı böyle etmektesin bire Sultan Hamit? desem...»

Birden sözü değiştirip Müdürden savaşı soruyor Zeynel:

— Bırak radyoyu, gazeteyi.. Hükümetin işine geleni söyler radyo... Meselenin gerçeği ne sularda?...

— Siz ne diyorsunuz?

— Bana sorarsan... «Biri doğar, biri ölür, bu dünyada âdemoğlu ne artar ne eksilir» denilse de kulak verme! Bizde böyle değildir. Alalım bizim buraları... Bizim buralarda, Beyim, işler azdı ki, çok korkunçlu noktalara vardı. Her köy evinde, eskinin padişah sarayı gibi, iki üç beşik sallanmakta... Millet çoğaldı, odalara sığmaz oldu. Adamın bu kadar çoğalması iyilik getirmez. Çünkü, âdemoğlu tarlasını, çıktığı yerden sırtına sarıp gelmekte değil! Savaş olmalı ki düşmandan yer alıp askere üleştirmeli... Ben onu bunu bilmem, savaş iyidir ve de savaşın sırasıdır. Ne demiş, yiğitler yiğidi, aslan südü emerek büyümüş Köroğlu Huruşan Ali Efendimiz? «Olen ölür kalan sağlar bizimdir» demiş. Öleceklerimiz ölmeli, kalacaklarımız da «Oh» diyerek bir devran sürmeli sere serpe yahû!

Zeynel Alamancı, hem de birinciye gelen Alamancı...

— Dünyanın kurulduğundan bugüne, Alaman bize dosttur ve de dünya kuruldu kurulalı Alamandan bize kö-

tülük gelmemiştir. Bu Hitler, deccallık iznini, rahmetli Atatürkten almadı mı? «Ne dersin. kalkayım mı?» diye soruyor bizim Gazi Paşamıza bu Hitler... «Kalksın ama, geri oturmanın yollarını tasarlasın da öyle kalksın» demiş. Hitlerin elçisine, bizim rahmetli... Bilene bu lâfta çok mesele var. «Geçenki yenilgiyi aklından çıkarma» demeye getiriyor. Ah nolaydı olaydı, Gazi Paşamız, az biraz daha dişini sıkaydı da ölmeyaydi.

— Savaşa mı girerdi hırpadak?

— Hiç aman vermezdi. Sen öyle mi belledin? Girerdi ki, beriden vurup ilerden çıkmacasına... İsmet Paşamız da... Evet, savaşçıdır. Atatürkümüzden yukarı değilse, aşağı da sayılmaz. Çok savaşlara girmiş çıkmıştır, Çok düşman cepheleri bozmuştur. Oyunları çoktur ve yenicidir. Şimdinin anlı şanlı Cumhurbaşkanımızdır ve de milli şefimizdir. Halife postunda oturduğundan bizden iyisini de elbet bilir... Evet yiğittir İsmet Paşamız, ama az biraz pirelidir! Dünya şu yana mı yöneldi, bakarsın İsmet Paşamız öte yana dönmüş... «Yallah bismillâh» diye kalksana bir sabah... Çoluğunla çocuğunla helâllaşıp çizmeleri çeksene, yedi yerden gayret kemerini perkitip Hazreti Ali Efendimizin çatal Zülfükârını kuşansana... Moskofun sınırında, besili arap atı gibi gök köpüğü batmış, işmarını bekleyen Salih Paşamıza...

— Ne işmarı beklemekteymiş, bu Salih Paşa her kimse?

— «Bu Salih Paşa her kimse» nasıl bir söz!... Bilemedin mi Omurtak Salih Paşamızı?... Teğmenliğinden bu yana külâhını sağ kaşından yukarıya kaldırmamış bir babayiğit ki, «Bende şapkayı doğru giymek yoktur işinize gelirse» diyerek dayatmış da, rahmetli Atatürk buna» Serbesttir, dilediği gibi giyer» diyerek özel kanun çıkarmış.

— Ne istiyor bu yan külâh Salih Paşa?

— Ne istiyecek? «Saldığım sağlam casuslardan sağlam haberler aldım. Alaman Rusu kötületmiştir ve de bu işin kıvamı gelmiştir. 24 saate bırakmadan Rusun taht şehrine

girmezsem, boynum «cellât» diyor,» ve de gün günden arslan Memetciklerimi zaptedemez bir haldeyim. Üç güne kadar savaşı açsan gerektir. Yoksa istifam hazır» diyor. Beriden ne karşılık verilse iyi? «Ne savaş, ne istifa... Sık dişini... Burda benim de elbet bir bildiğim var» demiş İsmet Paşa...

Ilgazdan, Yusuflu Esefi de alarak Keşiş Düzüne doğru yola çıkarlar. Öğretmen Nuri kasaba esnafının kazıkçılığını anlatır. Yolda bir inek sürüsüne rastlarlar. Emine Güleç, hayvanlardan birini göstererek:

— Peki, ya bu ineği nasıl küçültmüşüz böyle keçi kadar.. Dünyanın en önemli bilginleri, en modern laboratuvarlarda yıllarca uğraşsalar elde edemezler bu başarıyı... Ne dersiniz buna?

— «Yamandır açlığın laboratuvarı» derim... Sabahleyin Nuri «Kafalardan önce akıllandı eller» dedi. Yok böyle şey!... Hepsinden önce MİDE akıllanır. Bin yıldır et yemiyor bizim köylü... Kafaca, gövdece durgunluğu, erken kocaması bundandır. Gizli açlık vardır bizde... Daha doğrusu yalancı tokluk. Bozkırda bu hayvanlar, yüzlerce yıldanberi toprak yiyor. Bozkırın her şeyi tersine dönmüştür. Toprağın gübresini ocaklar yer, hayvan yemini de insanlar. Bu kadar köy geçtik, kadından erkekten bir tek şişman insan gördün mü ilâç için...?

— Sahi...

— Ilgaz toprağındayız. On iki yaşına geldiği halde hiç etyememiş çocuklar vardır burada... Dağın ekini, ovanın yağı kıt olur. Ovada elli evlik bir köyün otuz beşi, yılın sekiz ayı hiç yağ yüzü görmez. Geri kalandan on beşi nasıl yer bilir misiniz? Kaynayan yemek suyuna kalın bir beze sarılı, çocuk yumruğu kadar bir yağ topağını sarkıtıp çıkarması bir olur kadının...

Halim bey gözlerini kısarak uzaklara baktı:

— Motora su koyduğumuz köyde, adamın, bakracı yavaş getirdiğine sinirlendi de Cemal Avşar, «tembel bizim milletimiz» dedi. Orta Anadoluda, ağa olsun hizmetkâr ol-

sun, bütün köylüler, öğüttükleri unun yarısı kadar da bulgur kaynatır. Ne demektir bu? «ekmeği, ekmeğe katık ediyorlar» demektir. Her köyde, herkesin eline bu mutluluk da geçer sanma!... Elli evden otuzu, bir harmandan ötekine, ekinini yetiştiremez. Gurbete çıkmasa, acından geberir bizim çorağın köylüsü...

Ben Anadoluya çıktığım zaman ondokuz yaşındaydım. Erenköyden, Bakırköyden başka da köy görmemiştim. Yıl 1924 dü. Istanbul Erkek Öğretmen Okulunun çıkarttığı ilk Cumhuriyet öğretmenleriydik. Tıka basa rezillik doluydu bizim kuşak... Anadolu zaferi yetişmeseydi ne halt ederdik bilmem? Trablus yenilgisinde, yedi yaşımdaydım. Dağ gibi bir subay olan palabıyıklı dayımın, kafasını yumruklayarak nasıl ağladığı hiç gözümün önünden gitmez. Balkan yenilgisini iyi hatırlarım. Param parça göçmenler, inleyen yaralılar, meydanlarda sıralanmış idâm sehpaları, kıçı suya batmış Hamidiye gemisi resimleriyle dolu bir pis yenilgiydi bu... 1918 de göz kestirimi ile askere alınabilecek kadar iri yarı bir oğlandım. Kurtuluş savaşı zaferine bu yenilginin alçaltıcı utancıyla ulaştık biz... Zafer bizi bu yönden deliye çevirdi. Kabımıza sığamaz olduk. Sanki düşmanı ben yenmişim tek başıma... Yalnız Yunanı değil, gırtlağından tutup dünyayı dize getirmiştim. Dahası var: Bunu, milletten her hangi biri gibi düşünmüyorduk biz öğretmenler... Kurtuluşun temeli bizdik. Hak etmediğimiz bir şeyi kendimize yakıştırdık sanma!... Kurtluşun kendisi, hatta kendisinden bile daha kendisi olan kurtarıcılar söylüyordu bunu... İnsanların yüzde doksanı okuma yazma bilmeyen bir ülkede biz, bilgisizlikle boğuşacak ordunun subaylarıydık.»

Yolda rastladıkları Şefik Erteme yine rastlayıp onu da cibe alırlar. Halim Akınla yeni gelen kucaklaşır ve cipteki lere «ilk öğretimin ezrail müfettişlerinden» diye tanıtır. Yeni gelen. Halim Akına evlenip evlenmediğini sorar. Müdür, bekâr olduğunu söyler. Yaşamı boyunca kendini nasıl işine adadığını, ülkücülüğünü anlatır, ama sonunda bunla-

rın hiç bir işe yaramadığını söyler. Konuşmada Anadolu insanının özgürlüğü konusu ele alınır. Müdür:

— Sadece lâf etti diye, Sokrates'e Baldıran içiren Atina Sitesinin sefil vatandaşları hür de Anadolu insanı mı köle? Dış görünüşlerinin hantallığı sizi aldatmasın, güçlerini ayarlamaz oluşları da. Ruhları hürdür ayıcıklarımızın, hamdolsun! Derebeylik düzeni olsa, bu hürlük barınamazdı. Anadolu insanının gerçekten ne kadar hür olduğunu, biz aydınlardan çok, onun içinden yetişmiş ağalar bilir. Evet, aktif bir hürlük değildir bu, pasiftir. Gerçekten işe yaraması için üzerinde bilimle işlemek ister. Çünkü, açıktan açığa baş kaldırıp birleşip bir amaca yönelerek çarpışa çarpışa elde edilmiş, yasaları kitaplarda yazılı hürlüklere benzemek. Anadolu insanının hürlüğünün hiç aşınmayan iki ana kaynağı vardır: Çile çekme gücü... Azla yetinebilme alışkanlığı... Bu iki zenginliği, hiç bir kumarcı, hiç bir oyunda kaybedemez. Geleceğimizin umudu bu iki zenginliğe bağlıdır. Bunlardan başka her şey palavradır bu toprakda...

İşte Kemal Tahir, romanın burasında Anadolu insanının temel özelliklerini, yalın çıplaklığıyla önümüze seriyor.

Cipte Şefik Müfettiş, Müdür Halimi dinlerken, onun Enstitücü olup çıktığını takılarak söylüyor. Beriki bundan alınıyor. (Ne o eğitimci saymıyor musun Enstitücüleri?). Müfettiş şöyle karşılıyor:

— Bilirsin ya eskidenberi, geçici işlerle, köklü işleri birbirine karıştırmayı sevmem!

— Enstitüler geçici mi sence? Bu gün bile ondördüncüyü kurduğumuz halde?

— Evet...

— Kaç kişisiniz Bakanlıkta siz daha imana gelmeyenler?

— Beni başkalarına benzetme, Istanbul Öğretmen Okulundan bildiğin 305 Mehmet Şefiğim ben. Pek değiş-

medim. Kimsenin düşüncesini iyice ölçüp biçmeden ne isterim, ne de kabullenirim.

— Şefikciğim, Öğretmen Okullarınız köylere öğretmen yetiştirdi de, Enstitü belâsını biz keyfimizden mi karşınıza çıkardık? Kestirmeden gitmek zorunda değil miyiz?

— Ben çoktandır bu (Kestirme) sözünden soğudum Halimciğim. Iyice usandım. Çünkü bizde kestirmeden gidiş, her zaman (islim arkadan gelsin) alıklığına dayatılmıştır.

— Öyledir diye yavaş gitmeye mi savaşacağız tıngır mıngır...

— Yok, kendimizi aldatmıyacağız. Hızlanmakla kaytarmayı birbirine karıştırmıyacağız.

— Amaç, Enstitüleri hızla kurup, öğretmensiz köylere tez elden öğretmen ulaştırmak... Kaytarmacılık neresinde bunun?

— 1943 deyiz. Cumhuriyet kurulalı yirmi yıl olmuş. İlk Enstitü 1940 da açıldı. Bu hesapça, köy öğretmeni yetiştirmekte tam onyedi yıl gecikmişiz. Sen şimdi bunu bana hız diye yutturacaksın. «Çok daha önemli işler vardı, okuma yazmaya sıra gelmedi» dersen 1928 de aldık yeni alfabeyi. Hem de eskisi zordu, bu kolay diye... Eski yazıyı bilene göre ise değil, halkı hızla okutmaya göre ise 1928 den bu yana şu kadar yıl geçti, okuma yazma bilmeyenler yüzde yetmiş yine. Yeni harfler kolaydı da niçin okutulamadı millet?... Çünkü, köylünün okuma yazma ile görülecek hiç bir işi yoktu... O kadar yok ki, öğrenenler bile, kullanmıya kullanmıya kısa zamanda unutuyor. Sen şimdi köylü çocuğunu alıp, yarım yırtık okutup köye salacaksın!

— Köy için yeter bence.

— Köy için yeter deyince, köyü şehirden ayırmış oluyorsun ki, yarım yırtıklığı kendin kabulleniyorsun.

Müdür Halim Akınla İlk Öğretim Müfettişi Şefik Ertem arasındaki bu tartışma, kitabın ana tezini özetler. Bu-

rada Müfettiş, Kemal Tahirin eğitim konusundaki temel düşüncelerini, Müdürse yalın kat öğretiyi tanımlar. Müfettiş Şefik, daha, ilerde, konuşmalarını şöyle sürdürür:

— 1908 lerde bu konu tıpkı böyle konmuş... o zaman Bulgar köy okullarıyla, onların ülkücü öğretmenlerini,, görmemizle ağızlarımızın suyu akmış. «Köyleri canlandırıp çalıştıracak köy okullarıdır» fikrine kim «olmaz» derse mürteci, vatan millet haini damgasını vuruyorlardı. Çok arandı köyü ihya edecek okul tipi. Sonraları anladım ki, böyle saman alevi gibi parlayışlarımız hep kolaya kaçma huyumuzdan... Kaytarmacılığımızdan... Köye bir bina yapıp bir öğretmen göndererek bütün zorluklardan kurtulmak. Aklı erenler, «Olmaz böyle şey!» dediler. Dört süngülü ile koca istibdadı deviren inkilâpçılar bilmiyorlardı ki, köyü yaşatacak olan okul değildir, okulu yaşatacak olan köydür. Öyleyse, «köylü bizden nasıl bir okul istiyor?» diye düşünmeliyiz. Yoksa, hükümet zoruyla kurulan okul da, mekanik olarak dışdan kurulan bir müessese gibi, dayanak noktası bulamaz, er geç batar.

— Yahu sen ne diyorsun! Kara cahil mi kalsın köylüler?

— Hayır Halimciğim, okusun, okusun ama köy okulu, okuma isteği duyulunca işe yarar.

— Peki nasıl duyulur bu istek?

— Gördün mü? Mesele eğitim işi olmaktan hemen çıktı. Memleketin ekonomik sosyal, hatta politik özelliklerine dayanır. Maarifçilerin toplum karşısındaki asıl ödevleri, kanunlar gibi, toplum isteklerinin ardından gidip onları karşılamaktır Bunun dışına çıkmaya çabalamak, eğitimden, kendi işi dışında, kendi işile bağdaşmıyacak ödevler istemektir. Bunu, dünyanın her yerinde, sadece kolaya kaçanlar ister. Bütün köyleri hep bir, hep aynı şartlar içinde yaşıyor sanmak, düpe düz kaytarmaktır. Böyle bir saçmalığı galiba ancak maarifçiler yapıyor. Köyler, aynı yaşama ve üretim şartları içinde olmadıklarından, aynı gelişim çizgisinde de değillerdir. Nahiyeden büyük

gelişmiş köyler olduğu gibi, yaşama şartlarını yitirmiş, dağılmaya mahkûm köyler de vardır. Köyler vardır ki, okul diye yanıp tutuşur. Her gördüğü sorumlusunun yakasına yapışır, fakat üç sınıfı kurup yaşatacak gücü yoktur. Aslında ille okul istemesi bu güçsüzlüğünden, dağılmak üzere olduğundandır. Bu sebeple okullar köyden köye değişmek zorundadır. Biz de her köy okulunu ayrı düşünmek zorundayız. Yoksa yaşamın dışında, cansız müesseseler kurmuş oluruz. Şunu hiç akıldan çıkarmamalıyız ki, hiç bir milleti, sadece ilk okullarla, öğretmenler kurtarmamışlardır. Şehirde olsun, köyde olsun, ilk okullar ne iseler odurlar. Bizim parlak lâflarımızla bunlar değişmez. Arada bir ilk öğretime sarılmamız, fıkara öğretmenleri göğe çıkarmamız, asıl kurtarıcı işleri yüz üstü bırakıp kaytardığımız sıralardır. Biliyorsun, benim fikrim değil bunlar, Baltacıoğlunun düşünceleri. Hem de adam bunları 1918 de yazmış. Burada bence önemli olan, söylenenleri hemen unutmamız, her yeni durumda yeniden keşfetmişiz gibi davranmamızdır. Daha beteri de kasılmamız. Bir sorum var Halimciğim? Bunca yıl Enstitücülük ardındasın. Bakalım, çocukların da, köyün de, gerçekten değiştirilmek istendiğine inanıyormusun?

— Ne demek? Karagöz mü oynatıyoruz Şefik?

— Bilmem! Bakalım, ister misin?

— Neye?

— Sizin ana kitaba!

— Hangisi imiş bizim ana kitap?

— (Canlandırılmış Köy)... İyice taradım. Ana kitabınızdaki ana prensipin özeti şu: «Rejimi, yarı aydınların suikastından koruyacak tedbirleri almayı hiç ihmâl etmemek lâzımdır. Bunun için de köy kaynağından, hayata daha kuvvetli bağlarla değil, çağımız uygarlığının işlerini başarmaya daha yatkın taze elemanı bol bol alarak ve onların karakterlerini bozmayacak müesseselerde yetiştirerek, bu kabil insanlardan Cumhuriyeti besliyecek ve gür-

büzleştirecek, memleketi saadet yuvası haline getirecek hakiki iş adamlarını yetiştirmek lâzımdır.»

Ne demektir bunlar Halimciğim? Birinci plânda rejim meselesi var. Hem de bugünkü tek parti rejimi! Yarı aydınlar her kimlerse, aralıksız suikast yapıyorlar rejime... Bunun için bu suikastçı aydınları tepeleyecek güçte taze elemanlar yetiştirmek lâzım... Senin dediğin gibi, köy için «yeter nce» değil. Gerçek aydın, daha beteri rejimşor! bunlar köy kaynağından alınacak bol bol... Çünkü, hayata daha kuvvetli bağlarla bağlı, çağımız uygarlığının işlerini başarmaya daha yatkın taze eleman ancak orada bulunur. Nedir bunları hayata bağlayan? «Daha kuvvetli bağ?» İlkellikleri mi? Hele nedir bu çağımız uygarlığı? Kitap 1939 da yazılmış Çağımız uygarlığı lâfı, o zaman da içinden çıkılmıyacak kadar çetrefildi. Şimdi 1943 deyiz! Dünya en azından üçe bölünüp, birbirinin gırtlağına sarılmış... Kurtarıcı fikri olduğunu sanan akıldaneler, sanki çağımızda uygarlık tekmiş gibi, «Çağımız uygarlığı» lâfını nasıl kullanırlar sip sivri?...

Gelelim meselenizin can alacak noktasına: «Onların karakterlerini bozmıyacak müesseselerde yetiştirecek» diyor sizin kara kaşlı kitap «Değiştirmek kesinlikle söz konusu değil» demenin bundan daha açıkcası olur mu?»

Müdür Halim, konu açılalı beri müfettişin bütün bu haklı çıkılarına doyurucu karşılıklar bulamaz ve söylenenlere pek kulak asmaz görünüp, bıyık altından gülerek gönül eğler. Ama, konuşmanın sonunda patronun kitabından deliller ileri sürünce birden abdesti bozulur. Gözlerini kırpıştırarak, güvensizliğini kendisinin de yadırgadığı bir sesle sorar:

— Söylediklerinin (Canlandırılmış Köy) de olduğundan emin misin? Hatırlayamadım!

— Yoksa kitap ezberinde değil mi? Toplum olayları gibi, kitaplar da, neyi bulmak için baş vurmuş isen, ona göre karşılık verirler. Bu sebepten, bizi kitaplarla olaylar yanıltmaz. Onlara bakmadan çok önce, zaten biz kendimi-

zi yanıltmışızdır. Sürüp giden bu yanılgı... Bir farkla ki, baktık diye artık büsbütün aklımıza getirmeyiz yanılmış olabileceğimizi. Yak bir cigara... Yak efendim... İlk fırsatta (Canlandırılmış Köy) ü açıp bakacaksın da ne olacak? Hiç!... Bakıp kapayacaksın!... Bu kez yanıltma değil, kendini aldatma sürecek... Böyle işleri neden hep öğretmenlerle yaparlar bilir misin? Dünyanın hiç bir yerinde, hiç bir öğretmen, misyon yüklendiği fikrinden vaz geçmez de ondan. Senin gibi, bu fikirle yıllardır alay edenler bile... Evet... Vaz geçemeyiz. Köy değişmesi düşünülmediği gibi, çocukları değiştirmek de düşünülmüyor aslında. Köylere odundan dokuma tezgâhları dağıttık. Pazarda paketi doksan liradan olan pamuk ipliğini, kilosu onbeş liradan veriyoruz onlara! Yarım yırtık okuttuğumuz çocuklardan biraz dülgerlik, biraz demircilik, biraz nalbantlık, biraz duvarcılık ve önemlice rençberlik istiyoruz! Köyün bunlarla kalkınamıyacağını, sen de benim kadar bilirsin. Köyü ancak, kendi kendine yeterliğe zorlar bu. Sanki bin yıldır Anadolu köyü başka bir şey yapıyormuş gibi... Araçlar da yoktur. Gelenekçi olduğumuz halde, öğretmen yetiştirmekte birden bu kadar devrimci kesilivermemiz seni hiç düşündürmüyor mu? «Bu Enstitü işinde bir çelişki var!» Diye hiç mi kuşkulanmadım? Evet, önceleri çelişki yoktu pek... Sonra birden durum vaziyetimiz bozuluverdi.

— Neler uyduruyorsun?

— Bilmem ki, Enstitülerden, saflıkları bozulmadan yetiştirdiğimiz çocuklar, bin yıldır değişmeyen köyde ne yaparlar? Ya bizim öğretmen okulundan çıkanların ezici çoğunluğu gibi barınamaz savuşurlar, ya da mizaçlarına göre köy imamlığına dönüşürler. İçlerinden bazısı da işini uydurup ağa, mütegallibe olur.

— Şimdi halt ettin Şefik!

— Çok şükür nihayet kızdın! Kendi kendime konuşur gibiydim demindenberi. Senin patron, kara kaplı kitabında ne diyordu, parlak prensipinin sonunda? «Bu kabil insan-

lardan» diyordu. Yani, «hayata kuvvetli bağlarla bağlı, çağımız uygarlığının işlerini başarmaya yatkın, taze elemanlardan, Cumhuriyeti besleyecek ve gürbüzleştirecek, memleketi saadet yuvası haline getirecek!» «Saadet yuvasını» yadırgama. Bu kadar cıvık edebiyat da olacak artık... Evet, «Saadet yuvası haline getirecek hakiki iş adamları yetiştirmek lâzımdır» diyordu. Bugünkü köyde yetişecek olan hakiki iş adamı, ağadan mütegallibeden başka bir şey mi cancağızım?

— Kitaba bakmadan bir şey diyemem.

— Olur! Bana kalırsa. işin başındaki tutum, bu sonuca çok uygundur. Sanki bizde de Japon Samuraylarına benzer, yoksul köy aristokratları varmış, onların çocuklarından her köye küçük çapta birer «şef» yetiştirilecekmiş gibi. Bu, (Kızıl Çullu) da evet bu çalışma uygun görülmüştü. Okula müfettiş sokmayacak kadar bağımsızlık taslıyordu. Nerede ise, çapa yaptırırken çocuklara ek eldivenler (ellikler) giydirecekti. Hele okul duvarını kaplayan palavralar... «Köy yurdun kalesi», «Köylü, sen milletin temelisin!», «Köylü, öğün, güven», «Köylü, sen topraktan öğrenip, kitapsız bilensin!»...

— Yok öyle şey!

— Tam bunlar değilse bile, bunları bile aşan maskaralıklar.

— Peki, Mahmudiyeye ne diyelim?

— Evet, ikisini karşılaştırınca önemli bir özelliğimiz daha meydana çıkar. İlk köy öğretmen okulunu İzmir Amerikan kollejinin saray gibi yapılarında kurduk. İkincisini ahırda... Ama palavralar yine değişmedi. Köylü şöyle soylu, böyle soylu, tuttuğunu koparır, kopardığını tükürüksüz yine yerine yapıştırır gibi bir pohpohlama ki rezillik...

— Neden rezillik oluyormuş? Yüz yıllar boyu ezilmiş insanlara ruh güveni vermek, kişiliklerini güçlendirmek suç mu?

— Ruh gücü vermek başka, olmayan şeyler var say-

mak ve pohpohlamak yine başka!... İnsanları neden pohpohlarız Halimciğim? Ya eğlenmek, ya da aldatmak için... Ben ikisini de sevemedim bir türlü... Tepeden tırnağa yanlış bu... Çocukları, yalnız doğa ile boğuşacaklarmış gibi yetiştirmek yanlış... Göze alınamıyor çünkü karşı çıkacak insanlarla boğuşma eğitimi vermek... Bunu göze almadan, soyut bir Köylü Şehirli çelişmesi olabilirmiş gibi... Çocukları yetiştirmek ikinci yanlış! Bunlar, köy öğretmenini, çevresi ile boğuşturma hazırlığıdır. Hem de onları yakında yapmak zorunda kalacakları korkunç savaşa silâhsız sürerek. Başından yenik düşmeleri isteniyormuş gibi... Ne dedin biraz önce?

— Ne demiştim?

— Bakkal dükkânı açmayı düşünürken «arkamızda devletin olağanüstü kanunlarla durması gerekirdi» dedin.

— Oluyor bu olağanüstü arkalama şimdi... Ama bilmem umduğun sonucu verebilir mi?

— Nasıl oluyor?

— Bizde çok önemli sayılacak kadar...

— Söz gelimi bir eğitmen, köylülerle geçinemeyince çıkıyor kaymakama, valiye... Kaymakamdır, validir, merkezin şimdilerde bu işe çok önem verdiğini bildiği için, bır başka türlü dinliyor eğitmeni... Köylüye de, bunca fedakârlıklarla ayağına getirilen okuma fırsatını teptiği için peşin peşin kızıyor. Bunun kaç çeşit kötülüğünü sayayım. Ama asker çavuşluğundan eğitmen olmuş, arkasında hükümeti görünce, kendi yetersizliğini zorla örtmek istiyor. Köylü eskidenberi hükümetle karşılaşmaktan çekinir. Hükümet adamından ürker. Devlete sırt vermişi sevmez. Hele bunun kendi içinden çıkmış bir yeni türeme olması anlaşmazlığı bir kat daha arttırır. Çantamda böyle çekişmeler üstüne tam onbir iş var! Karşılıklı karalamalar, uydurma suçlar, duruşmalar, hatta pusuya düşürmeler... Dün gece bir köyde yattım. Eğitmenden yaka silkiyordu köylü. Çocuklarını bahçesinde çalıştırıyormuş köylünün... Çobana yardımcı gidenleri «okula gelmedin» diyerek döğü-

yormuş yüzlerini, gözlerini çürütünceye dek. Ayrıca da çocuğunu okula yollamadı diye, babasını, anasını cezalandırıyormuş... Bu kadar sert davranmasının sebebi nedir bilirmisin? Marangozluğa gayetle meraklı adam... Sabahtan akşama kadar işliğinde öte beri yapıp boyuna pazarda satıyor. Bu sertlik de şikâyetleri önlemek için... Yoksa çoktan çocukları yüz üstü bırakmış... Başlarına müzakereci dikmiş içlerinden birini... Bu kez başka kötülükler çıkmış ortaya... «Müzakereci bizi eğitmene şikâyet edip döğdürmesin» diye oğlana rüşvet vermeye başlamışlar.

— Yok canım iftiradır bu kadarı!

— İftira edilmez demiyorum. Ama burada iftira yok. Eğitmenin yardımcı diktiği oğlan, biraz sıkılayınca hepsini anlattı. Birinden yirmibeş kuruş almış. Başka birinden beş yumurta, bir üçüncüsünden de bir tavuk... İşin daha da kötüsü, bu rüşvet tavuk komşudan aşırılmış. Az kalsın bu yüzden cinayet çıkacakmış.

— Öğretmen okullarını bitirenler içinde bundan daha beterleri yok mu? Binleri buldu bunlar... Bir iki dengesiz elbet çıkar...

— Tamam Halimciğim... Şimdi geldik olağan ölçüle re...

— Olağan ölçülerde değil miydin?

— Ne gezer... Bu işe mucize diyenler gittikçe artıyor, seni bilmem ama, ben bu lâftan usandım. Mucizeler memleketi vatandaşı olarak yaşamaktan gına geldi... Hem mu cizeden mucizeye hoplayacaksın, hem kıçında don yok.

— Bırak şu dalkavuklar takımını!

— Hadi dalkavuklar önemli değil... Önemlisi?... Sök medi ilk başlangıçtaki parlak fikir... Çevirdin rotayı yavaşça başka yöne... Bu kez Anadolu köylüsünün çile çekme gücüyle, azla yetinme alışkanlığına sarıldın diyelim. Bugünkü toplumsal şartlarımız içinde bu da kolaya kaçmaktır Halimciğim! Bütün kolaya kaçmalar gibi bunun da çıkmazlığı görülecektir yakında... Çünkü, ana fikir, bugünkü köyün kendi kendine yeterli kalmasından ayrıl-

mamıştır. Bu da yetersizliği önceden kabullenmek demektir. İnsan toplumunun, sosyal iş bölümü anlayışının en ilkel üretim çağında çabalaması demektir ki hiç çıkarı yoktur. Bugünkü Enstitülerde «öğrenciyi ezer gibi çalıştırmak» bir şartla haklı olur: Bütün memleket, belli bir amaca varmak için iş seferberliğine atılmışsa!...

Emine öğretmen, Halim Akının karşılık vermesine meydan vermeden, atıldı. Zengin müteahhit kızı olmanın artırdığı kollejli şımarıklığını önleyememişti. Sesi biraz sinirliydi:

— Enstitülerle millete çok büyük kötülük edilmekte imiş gibi konuşuyorsunuz beyefendi! Gerçekten böyle mi düşünüyorsunuz? Hiç mi faydası olmayacak bu işin? Söz gelimi köylüyü tanımakta?...

— Söylemiştim biraz önce... Neyi, niçin aradığımızı başından kesinlikle bilmezsek, köylünün nesini tanıyacağız?

— Kim diyor bilmediğimizi? Biz, BOZKIRDAKİ ÇEKİRDEK'in ham cevherini arıyoruz!

— BOZKIRDAKİ ÇEKİRDEK'in... Ham cevheri!... Ne demek bu? Şairlik de mi var yoksa Emine hanım?

Müdür Halim Akın, yeni deneme dolayısıyle, kendi buluşu sandığı bu sözün alay konusu yapılmasına gerçekten sinirlendi. Emine öğretmenin konuşmasını önleyerek, arkadaşına, eskidenberi biraz ürküntü veren kasıntılı ağır sesiyle sordu:

— Şairlik neresinde bunun?

— Yoksa bu söz böylece senin mi 119 Halim? Evet yüzde yüz senin!

— Nesi var diyorum?

— Nesi yok ki? Sözlüğe bir göz atsaydın saçmalığını hemen anlardın!

— Hangi sözlüğe?

— Türkçe tabii... «Bozkır»a da bakmamışsın, «Çekirdeğe» de...

— Nesine bakacakmışım bunların?

— Bakacaktın Enstitücü Halim... Bakaydın belki çıkarabilirdin kendi başına... Çekirdeği olsa, bozkır kalırmıydı, bozkır.»

Kemal Tahirin, (Bozkırdaki Çekirdek) den aktardığımız roman tezinin özü, Enstitücüleri bilimsel olarak ilgilendireceğine, onları kendine düşman etmiş ve bu düşmanlık nedeni de kamu oyundan her zaman kıskançlıkla saklanmıştır. Romanı özetlemeye devam edelim:

Dervez kıyısındaki yetmiş hanelik Taşoluk köyünden Çöllo ile Bekir Enstitüye alınıp alınmıyacaklarını aralarında konuşurlar. Bekir bir türlü Enstitüye gitmek istemez ve köpeği Çöllo ile beraber alırlarsa gideceğini söyler. Asiye abla, Bekire, ağır işe dayanamaz da dönersen bari gece dön köye, kimse görmesin döndüğünü, diye tembihler. Okkeş Yiğit, Bekire yolda katılır. Enstitüye öğrenci toplayan kamyon sabah uğrayıp onları alır. Okkeşle Bekirin arkadaşları Yıldız da aynı köyden Enstitüye gelir. Yıldız evinden ayrılırken ardı sıra sesli ağlıyan anası Şerife teyzeye:

— Yahu! Savaşa ölmeye mi gitmekteyiz? Hayır! Okula okumaya gitmekteyiz! Başımızı gün yakmasa, ayağımızı çamur kapmasa kötü mü? Öğretmen olacağız. Askerde de subay. Tokat atacaksın, tokat yiyeceğine... Aylık alacaksın köyden harçlık bekleyeceğine... Sözü geçer adam olacağız, kötü mü? Efendi giyimi, üst baş... Bildiğin memur... Bu okulları köylü için açmış değil mi hükümatımız? Köylü adamı gitmeyince, nasıl yürüyecek bu iş? Hay Allah!

Anası ağlamayı ağıta çevirerek:

— Baban kocadı senin akılsız oğlum, senin buruşuk baban, güz aylarında oturur oldu odamızın sedirine, Abrul güneşi kızdırana kadar... Baba ocağını yakacakken, tarlalarımızın başında, ortakçılarımın üstünde, alıcı kuş misali dolanacakken... Sana mı kaldı, Osmanlının estütü okulunda, sefil Yıldız! Osmanlıda oyun çoktur oh yavrum! Çıkarı olmasa, okul açar mı Osmanlı köylü kısmına?

— Kâğıt verdim, dönmek olmaz.

— Bu benim akılsız oğlum, Asiye! Boynumdan altınlarımı yoldum. Al götür, memurun cebine koy gizliden, kâğıdı kap gel dedim «olmaz» demekte... Avanak oğlum komşular!...

— Ana bak kötü ederim. Yahu delirdin mi?

— Kap gel dedim. Altını görmesiyle, geri vermez mi hiç Osmanlı hırpadak? Verir. Altına dayanamaz Osmanlı. Vaz geç yol yakınken oh oğlum... Baban uyumadı sabahadek... Tütün içti baca gibi...

O sırada kamyon gelince Bekir, köpeği Çöllo ile kamyona atlar. Yıldız şöförün yanında oturan Cemal Avşara adını yazdırıp biner. Kamyonda onsekiz kişi toplanmıştır. Giderken, delikanlılar birbirleriyle konuşup tanışırlar. Aralarında Tosyalılardan kalabalık bir grup vardır. Hemen bir Taşoluklu Tosyalı çekişmesidir başlar. Yoklama yapılır. Dokuz Çankırılı, beş Çorum İskilibinden, üç Kastamonu Tosyasındandır, Alevilik Sünnilik çekişmesi başlar aralarında. Biri, kızların sayısını sorar. Dört olduğu öğrenilir. İkisi Yamörenden. Yamören, eğitmen Muradın köyüdür. Çöllo, bir Almanın, Yıldızlara, avlandıktan sonra bırakıp gittiği bir av köpeğidir. Kastamonulular yol boyu, sepetçi havası tuttururlar bir ağızdan, Arkadan Köroğluna dönerler. Düzlüğe varınca, devrilmiş bir kamyonla, çevresine saçılmış eşyalar görürler. Elinde dürbünle biri çevreyi tarıyordur. Önce bunu Enstitü müdürü sanırlar. Oysa öğretmen Eminedir. Emine öğretmen yoklama yapar. Bekirin adını okur. O sırada Çöllo, karşıdan Taşoluğun kızlarını tanıyıp, havlayarak onlara doğru koşar. Çöllo, çöl adamı demeye gelir. Bir de Kuvayı Milliye zamanı buraları haraca kesen Çöllo adlı bir eşkiyadan söz edilir. Yoklamadan sonra, Müdür Halim Akın yeni gelenleri gözden geçirir:

— Merhaba arkadaşlar!

Oğlanlar, sağı solu gözetlemeye daldıklarından az kalsın merhaba karşılıksız kalacaktır. Sonra utanarak toparlanırlar:

— Sağ ol!...

— İki kişi öne gelsin!

Yıldızla Bekir fırlarlar. Dört kız öğrenci, öğretmen Eminenin gözetimi altında çuvalları açıp istifli elbiseleri çıkarırlar. Önlerinden teker teker geçenlere ceket, pantol, gömlek, iç çamaşırı, kasket seçtirilir. Sonra adı okunana yarımşar kalıp sabun dağıtılır. Kızların adları: Hanım Kuzu, Petek Elvan, Elif İnce, Güllü Çavuştur. Oğlanlar, öğretmen Cemal Avşarın başkanlığında, Yedigöllere yıkanmaya giderler.

Sonra, yeni kılıklarını giymiş olarak Keşiş Düzünde sıralanırlar. Hepsinin giyimi bir örnektir. Haki asker keteninden. Yusuflu Esefle beraber hepsi yirmi iki kişidirler. Dördü kız, onsekizi erkek. Dumanlıboğaz Köy Enstitüsü Müdürü Halim Akın ilk dersini vermeye başlar. İlk iş ocak yakmaktır. İki kişi su taşımak üzere ayrılır. Dört kişi de dağdan taşdan kuru çalı toplayacaktır ocağa. Müdür, aralarında daha önce iş bilenler olup olmadığını sorar. Kaba demircilik bilen... Balyoz sallamayı, körük çekmeyi, kızgın demiri kanca ile örste tutmayı, demire su vermeyi, destere eyelemeyi bilen?... Yok. Dülgerlikten anlayan? Eli keser, destere tutan? Hızarda çalışmış?... Yok. Kerpiç, tuğla, çamur da karmadınız mı? Nalbant yanında durmuş olanınız da yok mu? Yama yamamak, yün eğirmeyi bilen? İki kız yün eğirmeyi bilir çıkar, adlarını müdüre yazdırırlar. Bağcılık? Bahçecilik, aşı, budama bilen? Arıcılık, hayvan bakımı, hayvan hastalıklarından anlayan, doğurtma, kırkma, iğdişten anlayan?... Yok. Sayılan işler çetin çıktıkça, kimse gönüllülüğe yanaşmaz. Molla Hızır önce katırla su taşımayı kolay zenaat sanır. Sonra, çetin olduğunu öğrenince cayar. Esef, onu zorla razı eder. Emine öğretmen, kızlarla yemek pişirmeye koyulur. Başka görevlere ayrılanlardan sonra, yanında kalan on kişi ile çadır kurmaya koyulur. Esefle Yıldız, ocak yakmaya girişirler. Aralarında konuşurken, Enstitü binasının da öğrenciler tarafından yapılacağını Yıldız, Eseften öğrenip şaşar.

Esef, Yamörenli Elif İnceyi dikizlemektedir. Ali Can, topladığı çalıları der top edip bayırdan aşağı ocağın kenarına yuvarlar. İşin ağırlığı ortaya çıkınca, Yıldız ocak başında dövünmeye başlar. Kendi kendine çıkışır: «Hadi Bekir yoksuldur, zebundur, bu belâya katlanır. Ulan ya sen deli mi oldun da rahat yerinden bu cenabetliğe gönüllü katıldın?»

Yemeğe kadar, dokuzarlık iki kümeye ayrılırlar. Birinci kümenin adı Sakarya, ikincinin adı Kubilay olur. Sonunda etli patates pişer. Karavanaları alıp kazanın başına üşüşürler. Onlar çalı toplarken, Şirin köyün değirmeninden Deli Derviş Kara Mansur Halife dürbünle onları seyreder. Dürbünün camları güneşde yansıdığından, gözetlendiklerini anlarlar. Ilgazın minaresi kadar kara bir herif dürbünü ile bizi taramakta. Yanındaki ağaç gölgesine dayalı Alman Mavzerini de gördük, diye anlatırlar birbirlerine. Buralarda (Yatırlar, az biraz eşkiya bulaşığı olurlar) lâfı dolaşmaktadır. Molla Hıdır, kendisinin suculuktan alınması için yalvar yakar olur Müdüre. Yerine Bekiri koyarlar. Gün kavuşmak üzeredir. İş bir türlü bitmez. Yemek masası ve sıralar yapmak için kereste taşırlar. Herkes yorgunluktan bitkin bir halde etli bulgur pilâvını zor kaşıklar. Kendilerini ot yataklar üzerine atıp yarı baygın sızarlar.

4.7.1943 günü Dumanlıboğaz Köy Enstitüsü, ilk, öğretmenler toplantısını, lüks ışığı altında yaparlar. Bu arada, Murat Eğitmenin, suya gönderildikten sonra, hiç ses çıkarmadan çekip gitmesini konuşurlar aralarında. Müdür, Muradın yılgınlığına şaşar: «Bir sebebi olacak bunun. Öğreniriz.» der. Taşoluklu Ökkeş ile Yıldızın, tutkulu oldukları kızların ardına takılıp geldikleri konuşulur. Ayrıca Ökkeşin iyi bir taşçı duvarcı ustası olduğu konuşulur. Alevilerle Sünniler arasında ayrıntı olduğu üzerinde durulur toplantıda. Alevilerin, daha hoş görülü, Sünnilerinse daha bağnaz olduğu belirtilir. Takımın en kaytarıcısı Molla Hıdırdır. Aralarında Esef, tek başına Enstitüye ve öğretmenlere sahip çıkmaktadır. Ertesi gün akşamı, öğretmenler,

Şirin köyün Zeynel ağasının ziyafetine giderler. Orada Kara Dervişi de görürler. Dervişin yanında Mavzeri de durur. Müdür Halim:

— Hiç tutmadı gözüm o pis herifi. Madrabaz, kaltabanın biri... Ama Emine hanım benim gibi düşünmüyor sanırım.

— Dağ başlarında çile dolduran dervişlere benziyor. Böylelerine «tekin değil» derler köylüler. Fanatik olurlar, ne yapacakları bilinmez.

Nuri Çevik, bu fikre katılmaz:

— Herifin de istediği bu havayı üzerimizde uyandırmak zaten... Der.

Zeynel rezili ile Kara Derviş ziyafette birbirlerini pohpohlarlar. Akılları sıra, yeni gelenlere, böyle yapmakla, aba altından sopa göstermektedirler. Bu düşünceye Emine karşı çıkar:

— Amma yaptınız Nuri bey! Adam kibarlık etti, yemeğe çağırdı bizi... Koyun kesmiş... Plâvlar, baklavalar...

— Soylu kişiler gibi mi davrandı Eminanım? Senyörce... Batının baronları gibi... Köyde otururlar, belki de yoksuldurlar ama, bin beş yüz yıllık soy ağaçlarıyla kralın yeğenidirler. Kısası: «Bizim Feodalimiz bu Zeynel» mi demek istersiniz?

— Evet, niçin olmasın?

— Şundan ki, bizim arslan feodal belki de bir ortakçının oğlu olan jandarma onbaşısından dayak yer eşşek sudan gelene kadar... Ertesi gün, köyde dolaşır sırıtarak, «Şeriatın kestiği parmak acımaz» diye... gitmemeliyiz Batı kalıplarına... Benzetmelerin kolaylığına sapmamalıyız. Ne bu pis herif feodaldir, ne de kara sakallı serseri, Tais'in keşişi...

Nuri bitirince Halim Akın sorar:

— Kaçında bıçak vardı öğrencilerimizin?

Emine öğretmen elinde olmıyarak telâşlandı:

— Nasıl bıçak?

— Bildiğimiz...

Müdür Halim Akın, Nuriye bakarak bekledi.

— Vardı bir kaç tane... Biliyorsun bıçaksız olmaz gibi geliyor bu kopukların bazısına... Beş altı kadar, sanırım! Yıkanmadan önce sakladılar şuraya buraya... Yenilerini giyince aldılar. Ben şimdilik önemli bulmuyorum!

— Evet... İleride, yılgınlık, usanç başlayınca toplarız! Tütün içenler?

— Epey...

— Bilmezden gelelim şimdilik... Ya esrar?...

Emine elini yanağına götürdü:

— Ne diyorsunuz? Bu yaşta... Köylü çocukları...

— Bulunur buralarda tek tük... Çünkü Kendir yapar buranın toprağı... Anlarız var mı yok mu? Saklıyamaz kendisini esrar tutkunu, yakayı hemen ele verir.

Muslukların açık bırakılmamasını sık sık tembih edeceğiz çocuklara... Bundan daha önemlisi: Şuraya buraya büyük abdest etmemelerine bakacağız. Eden olursa üstlerini kapattıracağız kendilerine... Evet, ilk işimiz, çöp çukurları açmak, dikkat edeceğiz, yere sümkürmesinler... Sonra da ellerini üstlerine silmesinler... Aslında şıklığa meraklıdırlar hepsi... İmrenirler. Saçlarını tararlar sık sık... Bu eğilimlerinden tutup yola getireceğiz. İlk zamanlar, Enstitüyü sömürmeye çabalar çoğu... Çarşafları gizlice yırtıp mendil, bohça yapmaya kalkarlar. Yastık kılıflarını torba diye kullanırlar. Kırıp dökerler beylik eşyaları... Kuşak bağı için kordonları, ipleri, kayışları keserler. Ufak tefeği cebe atanlar, köye göndermek isteyenler olur. Denetlemenin hafiflendiğini sezerlerse arkadaşlarını kendi yerlerine çalıştırmayı denerler...

Aralarında böyle konuşarak nöbettekileri kontrol ederler. Nuri, çocukların saate çok değer verdiğini ve üzerlerinde sanki bir fabrika taşıyormuş gibi gerildiklerini söyler lâf arasında. Yakışıklı Jimnastikçi Cemal Avşar, nöbetçileri gezmeye çıkarken, Emine öğretmen de uykusu olmadığını bahane ederek, onunla birlikte yürür. Köy yerinde, gece karanlığında ağlayan çocuk gibi bağıran çakal

sesleri Emineyi ürkütür. Nöbette Bekiri bulurlar. Bekir, onlara çakalların köy evlerine sokulup köylülerin çarıklarını papuçlarını çaldıklarından söz eder. Bekir, tilkiyi anlatırken Uğru Abbasa benzetir onu. Sorulduğunda Uğru Abbasın, peygamber zamanında yaşamış, hırsız bir derviş olduğunu söyler. Dönüşte Nuri öğretmenle Emine öğretmen sigara tellendirerek, yıldızlı gecenin altında sohbete dalarlar. Nuri bu öldüresiye çalıştırma ile, ölüme sürme arasında bir benzetme yapar. Böyle, amaçsız yere, gençlerin sürekli ezilmesinin kendisini üzdüğünü söyler. Pırtıl köylü çocuklarını, uzaktan bakılınca, pacavralar bağlanmış Yatır parmaklıklarına benzetir. Kolonial şapka ile karşılarına çıkmaktan utandığını, fısıldar.

Emine öğretmen:

— Bunlar ne umarak geldiler buraya dersiniz?

— Köy öğretmeni olacaklar ya!

— Ne demek köy öğretmeni? Enstitülerin kuruluş amacına göre, bir yandan çiftcilik edecek, kaba zenaatlerden bir kaçını yapmaya çabalayacak... Çocukları okutacak, Zeynel gibi ağalarla boğuşacak... Nasıl taşır bu kadar ağır yaşama yükünü ölenedek?

Reaya, lûgat anlamı (sürü). Otlatılan hayvan sürüsü... Çobanın güttüğü hayvanlar. Müfettiş Şefik Ertem haklı. Kendimize benzettiklerimiz, ona kendi köy halkından ayrıcalıklar kazandırdığımız kimseler barınamaz köyde... Köylü bizi hep Osmanlı beller ve öyle sayar. Köylü kısmı, memuru kendinden saymaz hiç. «Leylek senin nen kuşun Gelir yazın, gider kışın» diye de anlatırlar. Köy temelinden değişmedikçe, orda zor emrile alıkonmıyan şehirlilerin, bir dakika duramıyacağını neden bilemiyeceklermiş?... Faydasız mı büsbütün Enstitüler? Faydalı ama, köye değil, biz hayalci ülkücülerin fantazilerimizi doyurmaya...

— Çıkar yolu nedir bunun?

— Bence köyün insan gerçeğini öğrenmeğe çalış-

mak... Bunun ilk adımı da kendimizi onlardan saymak, ama lâfla değil, şuuraltıyla...

— Şimdi saymıyor muyuz?

— Sanmam! Düşündüm, haklı Şefik Ertem! Çok pohpohluyoruz. Duvar örüyor, keser tutmayı hemen öğreniyor diye... Oysa, evel eski biz olmadan da yapar bunları köylüler... Yalnız bunları mı? İşlerine yarayan her şeyi bilirler. Biz de onların bildiklerinin kara cahili değil miyiz? Oyleyken niçin tepeden bakarız köylüye?... Böyle tepeden bakmakla bile ihya ettiğimizi sanırız onları! Gerçekçi olmadığımızdandır bu... Bence ilk kurtuluş adımı gerçekçilik... Anadoluyu kurtarmak istiyorsak, onun eski yeni gerçeğini iyice bilmek zorundayız. Kendimizi aldatmadan... Erkekçe... Kaytarmacılık etmeden... Başka memleketleri bilmem, bizim memleketimizde gerçekçi olmadan namuslu olmak imkânsız! Ve de her hangi büyük bir fayda için de olsa, gerçeği görmezden gelmek, hele değiştirmeğe yeltenmek en büyük namussuzluk! Siz bekleyin nöbetinizi, ben yatmaya gidiyorum.

Yukardaki satırlar, Kemal Tahirin, bir Türk romancısı ve düşünürü olarak, memleket meselelerine gerçekçilik açısından nasıl baktığını apaçık göstermektedir. Kemal Tahirin türlü iftiralarla karşısına dikilenler, onun hep bu yalın gerçekçi yanını çıkarlarına karşıt görenlerdir.

(Bozkırdaki Çekirdek) in üçüncü bölüm, birinci kısmı Kara Değirmende, hiç esmeyen bunaltıcı bir yaz günü, öğretmenlerle öğrencileri buğday öğütmek üzere beklerken aralarında konuşurlar. Kara Derviş kendine yumurta kırmaya heveslenip Sultana seslenir. Esef, gözetler. Dervişin, bir yandan çift kâğıt esrar sigarası sardığını, bir yandan da Sultana sarkıntılık ettiğini görür. Bu arada Molla Hıdır da eskiden esrar içtiğini, sonra emınisinin zorla bıraktırdığını söyler.

Sultan, Dervişe Zeynelin hayvanları istediğini bildirir. Deli Derviş:

— Kız! Açlığını bastırmamakta mı yabanın eğitmeni? Diye takılır. Öğretmen Eminanımdan bahsederken «bal, şeker» diye ağzını şaplatır. Semaveri yakıp ona çay vermesini Sultandan ister.

Sultan:

— Eminanım yakışıklı Cemal öğretmene yanık. Ondan sana fayda yok.

Derviş, bu lâfla kudurur. Esef bütün bunları duyarak iğrenir. Emine öğretmenin, her sabah kızları alıp Yedigöllere yıkanmaya gittiklerinde, onları bu papazın dürbünle dikizlediğini anlar. Bu sırada, meşenin altına bardaklar ve çay taşınır. Derviş sırıtarak semaveri getirir. Oradaki konuşmalardan Keşiş Düzündeki eski kilisenin olduğu yere, bin kişi alan koca bir enstitü binası yapılacağını öğrenir. Öğrenmesiyle yekinir:

— Desenize buralarda bize ekmek kalmadı?

Konuşmalar politikaya dönüşür. Kara Derviş de korkunç Almancıdır. Sultan Hamidi tahtından göründüğü gibi İttihatçıların değil, İngilizlerin indirdiğini söyler. Burada romancı Deli Dervişin ağzından otuz bir Mart olayının hazırlanışını ve iç vuruşmaları verir. 31 Mart olayından sonra, Hareket ordusunun geleceğini duyan Zeynel, bu ara Dervişi kalabalıktan kapıp Istanbulun Rumeli yakasından Anadolu yakasına bir kayıkla aktarmış ve oradan buralara kadar sürüklemiştir.

Deli Derviş cigara sarar, yakar, derin derin nefesleyip sanki demindenberi onu konuşuyorlarmış gibi savaştan açar:

— N'olacak dersin öğretmen Bey bu savaşın sonu?

— Almanlar yenileceğe benzer...

Deli Derviş, çok inanılmaz bir şey duymuş gibi birden başını kaldırır:

— Babana rahmet!... Kurban olayım akıllı adama... «Alaman kazanacak» demekte, bizim avanak milletimiz başındanberi...

— Siz?

— Arada İngiliz olmasa, kazanırdı belki... Alamanın yiğitliği Fransıza yoktur. Ben Amerikayı da hükûmattan saymam. İlle İngiliz... Otuzüç yıl dünyayı parmağında çeviren, yer yüzünde Allahın gölgesi, Sultan Hamit Efendimizi kim devirdi tangır tungur?...

— İttihatçılar...

— İttihatçılar mı? —Deli Derviş Nuri Çeviğin bilgisizliğine gerçekten üzülmüş gibi suratım asar. Emine öğretmene kederle gülümser:— Bildiğinden mi söyledin bunu, öğretmen Bey, yoksa okuduğundan mı?

— Okuduğumdan... Öyle değil mi yoksa?

— Değil evet... İki buçuk ittihatçı cöntürkünün ne ağzına, Sultan Hamidin paçasına erişmek?... Sultan Hamit efendimizi deviren İngilizdir. Yanılıp Alamanın palabıyık kıralına güvendi, kurban olduğum, öğüt dinlemedi.

— Nasıl öğüt!

— Din askeri derleme öğüdü...

— Din askeri ne demek?

— Din askeri yaman meseledir öğretmen bey... Bilmediğini ayıplamam. Gizlidir çünkü... Girmeyen bilmez...

— Siz girdiniz mi?

— Biz... —Sırmış gibi bir an durakladı:— Girdik ki. boylu boyunca...

— Ne zaman?

— Cöntürk hürriyetinde... Bak nasıl oldu bu iş! Ben o sıra, Cinkıranların hazinesini aramaktayım İspartada... Bulmaktan umudumuz kesilince aklımız başımızdan gitti, o şaşkınlıkla ver elini Istanbul dedik yürüdük!

— Cinkıran hazinesi nedir?

— İspartadır bizim vatanımız... Bize İspartada Cinkıran derler... Ocaklıyız, Cinkıran tekkesini bekleriz.

— Nerden geliyor Cinkıran adı?

— Türbenin avlusundaki çeşmeden...

— Cin mi kırıyor çeşme?

— Hemi de tüm ordusuyla... Eskiden daha zorlu kırarmış. Ispartanın büyük depreminde, suyu kaçtı. Kol gi-

bi akarken, ince parmak gibi kaldı. Bize ne ettiyse büyük zelzele etti. Evimiz yıkıldı, ocağımız söndü. Cinkıranda 37 ölü çıkardılar. Bir biz kurtulduk. Kurtulduk dedimse öte dünyaya gidip gelmecesine... Yedi gün toprak altında kalmışım ben... Çıkardıkları zaman az kalmış ki bizi de Cinkıranların arasına katıp gömeler. Büyük depremde Cinkıranlar bire kadar kırılmasaydı, ya da çeşmemizin suyu kaçmasaydı, bizim, Rum gurbetinde, işimiz neydi? Dededen kalma Karun Peygamber hazinesi toprak altında kalmasaydı... Kaldı, çünkü, hazineyi, bulunmaz yere gömmek Cinkıran kanunudur. Baba bilir, bir de büyük karısı... Bizde ikisi birden öldü. Çok çabaladım, aradım. Tekkenin temelini duvarını alt üst ettim. İki dönümlük bahçenin yüzünü tam iki metre kazdım, toprağı sırtımla çektim. Kuyulara inip çıktım. İspartalı önce acıdı, sonra şaştı, daha sonra bulaştı hıkır hıkır gülmeye...

.....Çeşme bizi açlıktan öldürmüyorsa da, yeterince doyurmuyor. Günün birinde biri girdi kapıdan... Saçlarını omuzlarına indirmiş, sakalım göbeğine yaslamış bir rufai dervişi... «Merhaba Cinkıranların kara Mansur» dedi. «Cinkıran olduğumu nasıl bildin?» dedim. «Sen beni bilmezsin ama ben seni iyi bilirim!» deyip çevresine baktı bir zaman, düşündü, say ki tekkenin avlusuna vaktile gömü gömmüş de yerini çıkarmaya çabalamakta... Neden sonra «Tamam» dedi, «Okuduklarım doğru... Burası Cinkıran adıyla Rum ülkesine ün salmış Hoca Nizamüddin-al Küse Efendimizin makamıdır.» dedi. «Sen kimsin?» diye sordum «Bana Şirazlı Kasım derler. Şimdilik Osmanlı ülkesinde gezginim!» dedi. Boynundaki muskanın gümüş kutusundan bir küçük anahtar çıkardı. Heybenin bir gözünü açtı, meşin kaplı bir cönk aldı. Okudu biraz, parmağını uzatıp çeşmeyi gösterdi:

— Git bak bakalım, çeşme taşının yazısı altındaki tarih 830 mudur?

Ben bunca yıl buradayım, çeşme yazısının tarihine

bakmamışım. Evet, Acem Ahundun söylediği tarih bizim çeşmede yazılı.

Acem konuşmasını sürdürür. Frenk tarihile 1907 de olduklarını, çeşme yapılalı 493 yıl geçtiğini, Cinkıran çeşmesini beklemekten iş çıkmayacağını, dinin elden gittiğini, bunun için Ispartadan dışarı çıkması, din askeri yazılması lâzım geldiğini, Osmanlıyı bugünkü çukurdan din askerlerinin çıkaracağını anlatır ve bundan başkasına söz etmeyeceğine de yemin ettirir. Üç günden sonra «He» derse dünya donunu soyunup Rufai hırkasına bürüneceğini söyler. Din askeri Rufai gerek ki, düşmana kavuşunca süngüden, kurşundan yılmaya ve de sırasında her bir beden acısına dayanıp islâmın sırrını ağzından kaçırmaya...

Kara Derviş sözlerine şöyle devam eder:

Bizim Ispartamızda baş başa, baş Allaha bağlıdır. Ispartalıda akıl olmasa, Karaağacımızın Gelendos köyü adamından Eşek Ahmet ağanın oğlu, Malak Hüseyin, öteki adıyla Sıpa Hüseyin, vaktin birinde Istanbul medresesesine varıp, biraz okuyup asker okuluna atlıyarak subaylığı alır, Sultan Azize Cihan Seraskeri olabilir miydi? Olabildi, diyelim, Padişah sonunda alaşağı edebilir miydi? Edebilir, çünkü, Ispartalı dedin mi, on dakika düşüneceksin! Aslına bakarsan Kayserilinin adı çıkmıştır. Ispartanın yetiştirdiği köpoğlusunu hiç bir yerde analar çaputa sarmamıştır. Ben aklıma güvenirim ama pirime danışmadan şurdan şuraya kımıldamam. Ertesi gün kalktım şeyhime gittim. «Hemen olur deme, yüreğinin gizlisini sezmiye çabala» dedi. «Acemde oğlancı çoktur, sakın haa...!» dedi. Uzatmıyalım, Molla Kasım bizi korkunçlu yeminlere çekip meselenin gizlisini açtı.....

Deli Derviş uzun uzun Abdülhamit devrinin kargaşa içinde geçen olaylarını ve bu olaylardaki rolünü anlatır.

O sırada yağmur bastırır. Kara Derviş «Eyvah kendirim battı tarlada» diye yerinden fırlar. Aslında kendir dediği kenevir olup ondan sağladığı esrarı hem kendi içip hem de fazlasını satmaktadır. «Yağmur kendiri bozar» di-

ye koşar kara Derviş tarlaya, ne fayda, yağmur bütün hızıyla bastırmıştır. Enstitücüler, unu öğütmekten cayarak, olduğu kadarını alıp boğazdan sel yürümeden uzaklaşmak isterler. Ama, sel yolda önlerini keser. Cipten atlayıp yokuş yukarı itelerler. Korkunç su baskını, önüne çıkan kayayı, ağacı, taşı toprağı söküp sürükler. Romancının, sarı canavar adını verdiği korkunç bir heyûla halini alır. Cip, kan ter içinde yokuşun tepesine çıkarıldıktan sonra içine atlarlar. Yolda giderlerken Esef, Şirin köylü Şevket ağanın, mikrobu ortadan kaldırmak için, Kara Dervişi vurmak istediğini, fakat öldürmeyi başaramayıp mahpus damını boyladığını anlatır. Şevketin, kara Dervişe asıl bozulması doğan çocuklarının hep kız olmasından yakınarak, ikinci gelini kara Dervişe muska yazsın diye yolladıktan sonra onun kadına saldırmasıdır. O saldırıdan sonra, yeni gelin Kara Dervişe tutulur. Gizli gizli buluşurlar. Sonunda büyük karı sezinler. Askerdeki Şevkete yazar, o da gelip çifte ile herifi ortadan kaldırmak ister ama, kurşun sıyırıp geçer. Şevket on iki yılı yüklenir, öteki domuz gibi dolaşır dışarda. Romanın burasında, Kemal Tahir, iç Anadoluda çok yaygın olan esrar yapımını, Esefin ağzından anlatır.

Deli Derviş, esrar yapılırken köylü kadınları çalıştırıp onların mest olmalarından yararlanarak, fırsat kollayıp ırzlarına geçer. Kadınları, böylece esrara alıştırdığından, mal bulabilmek için, kocalarından gizli ona koşarlar hep. Bir kez Zeynel ağayı da esrar kaçakçısı diye yakalayıp dama atarlar, ama para gücü sayesinde, tez zamanda fırlar çıkar. Çıkışı da üzerinde yakalanan malların esrar olmayıp, kına olduğuna dair kapı gibi bir raporla olur.

Kampa geldiklerinde her şeyleri suya batmıştır enstitücülerin. Öğrencilerden ikisi hastalanır. Bekirin böğrüne sancı saplanır, öksürüp ateşlenir. Bir başkasını sıtma tutar. Murat eğitmenle beraber Durali de enstitücülerin imdadına koşmuşlardır. Duralinin gelişi, Zeynel ağasından habersizdir. Emine öğretmen hasta çocukları merak eder.

Manastır yakınında barınacak bir yer aramaya giderler Sonunda manastırın mahzeninde kuru yer bulunur. Herkes mahzene yerleşir. Müdür Halim toplantı yapar ve Keşiş Düzünde herşeyden önce, suyun sağlanmasının gerektiğini bildirir. On günde bu işi başaracaklarına söz verirler. Halime Akın, okulun maketini ortaya koyup, üzerini enstitü bayrağıyla örterek, çevresine topladığı enstitülüleri, bu bayrak üstüne el koydurup namus sözü verdirir. Nuri Çevik, Emine öğretmene, tezini değiştirmesini sağlık verirken:

— Tezlerimize, kendi meselelerimizi alamayız daha biz... Neden mi? Daha bunu hak edemedik de ondan... Der.

Tam bu sırada, Cemal öğretmen gelir yanlarına. Emine, Cemale:

— Nişanlanmaya karar verdiğimizi Nuri öğretmene müjdelemeyi unuttum. Der. Cemal öğretmen, Eminenin beline kolunu dolayıp:

— Ben hemen buradan basıp gidelim, diyorum, olmaz diyor bu küçük hanım... Ayıp kaçarmış... Burada, sizleri böyle bırakıp gidilemezmiş... Notları da yeterli değilmiş tezi için...

Esefle Yıldız, öğretmenlerinden aldıkları dürbünle yolu gözlerler. Üç kamyon dolusu, galvanizli boru geldiğini görürler. Kara Derviş Mansur Halife de olduğu yerde dönelip Yanığın Sultandan dürbününü ister. O sırada, yakınlarından kazma sesleri duyulur. Derviş, kazma seslerine doğru koşar.

— Benim toprağım buralar... İznim yok kazmanıza. Ört de bas git... Diye Esefe çıkışır. Kara Derviş, kılıcını kaldırıp saldırınca, Nuri öğretmen girer araya. Bu kez öğretmene bulaşır. Kılıcı savurur. Kürek sapıyla Nuri Çevik bu saldırıyı savuşturur. Kılıç kırılır. Topal muhtar dikilir karşılarına. Zeynel ağa da, yerden biter gibi belirir. Önceden sözlüler gibi! Deli Derviş, su yolunun, kendi tarlasından geçmesini istemez. Nuri Çevik apansız sorar:

— Tapulu malı mı bu Derviş efendinin gerçekten?

Muhtar duralayıp:

— Evet, tapu çıkarttı Derviş ağa...

Zeynel, tarlanın satılma işini birden atar ortaya ve bir senet gösterir. Nuri öğretmen senedi görüp, sahte olduğunu ileri sürer ve tarlaya, baştan aşağı, esrar çıkarılan Hint Keneviri ekilmiş olduğunu bildirince, ordaki Şirin köylülerin hepsinin birden apdesti bozulur. Bu dalaşmadan sonra, heriflerin düşmanlığının artacağını, buralarda tüfekli, eli sopalı dolaşmak gerekeceğini düşünür enstitücüler.

Ertesi gün uyandıklarında Keşiş Düzüne yeni gelen su borularının başlarının taşla ezilmiş olduğunu görürler. Bunu Deli Derviş gece gizlice becermiştir.

Bekir ozan, o korkunç ıslanmadan sonra zatürrieden hastaneyi boylayıp orada ölür. Esef, su borularını ezeni yakalayabilmek için, nöbete durur. Esef arkadaşı Hıdır Mollanın, kara Dervişin değirmenine gizlice süzüldüğünü nöbette görür ve yeniden esrara alıştığını anlar. Arkasından usulca ilerleyerek, Molla Hıdırı, esrar sigarası sararken enseler. Onlar boğuşurken, Taşoluklu Yıldız ayırmaya gelir. Sonunda, deynek atlamaca yemin verdirip Hıdırı bağışlarlar. Molla Hıdırın üzerinde, Yıldızın kol saatinden başka, bir sürü öğrencinin çalınmış öte berisi de bulunur. Yıldız, bu çalınan malları sahiplerine dağıtır.

Emine öğretmen, Sultanın tılsımlı incir diye getirdiği. deli Dervişin okuduğu incirlerden birini inadına yer. Sultan, engel olmaya çalışırsa da önleyemez. Sonunda, Dervişe istediğinin olduğunu, okunmuş incirlerinin hepsini öğretmenin yediğini müjdeler. İki kadın, konuşurken Sultan Emineye, kara Dervişin bel gücünü de ballandırarak anlatır. Bu sırada Esef gelir üstlerine. Bir atlı arabanın yokuşa doğru ilerlediğini, içinde memurdan bir adam bulunduğunu haber verir. Araba ile gelen, müfettiş Şefik beydir.

— Halim nerelerde? Diye sorar Emine öğretmene.

— Su borularını düzeltiyor. Yakında su bayramımız var.

— Bir bu eksikti hocanım bu bayram bolluğunda... Bunca sudan bayram elvermiyor mu?

Müfettiş, Keşiş Düzündeki bütün olayları bildiğini, Bekirin hastanede zatürrieden öldüğünü, Molla Hıdırın hırsızlık ve esrarcılıktan koğulduğunu söyleyince Emine öğretmen, müfettişin her halde soruşturmaya geldiğini düşünür. Müfettiş Şefik, Müdür Halime, enstitülere düşman olanların fena hazırlandıklarını ve bu kez çok kötü saldırıya geçeceklerini söyler ve arkadan bir dosya gösterir. Dosyada şöyle bir şiir yer almakta ve bunun hakkında koca bir tomar tahkikat evrakı birikmiş bulunmaktadır:

«Dostu dost biliriz,
Düşmanı düşman
Ve açıktır her zaman
Kapımız ardına kadar
Dostlara...»

Diye bir şiirden ötürü bir eşek yükü dosya meydana getirilmiş. Al bir örnek daha:

«Bir şarkı uçuralım
Dört nala olsun...»

— Niçin tehlikeli oluyor bu söz? Şarkı mı yasak, hızlanmak mı?

— Saçma oluşu daha tehlikeli gelmiyor mu sana? Hele buna bak:

«Şu benzi güz elması renkli
Lâcivert ceketli
Sevimli çocuk
Neden böyle de;
Bu saz benizli yalınayak
Başı kabak çocuk
Öyle değil.»

— Tamam buna aklım yattı. Espiyona göre, saz benizli çocuk elma yanaklı olursa düzen bozulacak... Kıyamet

kopacak. Hay Allah belâlarını vere... Deli saçması bunlar. Bizi bunlarla yıkacaklarını umuyorlarsa, çok bekler bu namussuz takımı... Bütün memleketi tımarhane mi sanıyor teresler?

— Orasını bilmem, bir fısıltıdır başladı diyorlar Millet Meclisinde! Millet vekilleri habire soruyorlarmış birbirlerine: «Nedir bu enstitüler? Ne oluyor enstitülerde? İşe yarar mı bunlar?»

— Her zaman sormazlar mıydı?

— Oyle değil, bir garip...

— Yok canım, kimse işliyemez bu cinayeti!

— Bizimki sezgi şimdilik... Kuşku başladı başlıyalı düşünüyorum. Biçimine getiremezlerse, milli şefe rağmen bir şey yapamazlar. Ama, getirirlerse o zaman sizi, milli şef de kurtaramaz Halimciğim!

— Kim kurtarır o da kurtaramazsa?

— Siz enstitücüler, bütün öğretmenler ve öğrenciler birlikte ayaklanır ve diretirseniz umut vardır.

— Olur mu böyle şey? Hiç kimse hazır değil buna...

— Anladın mı şimdi, çocukları sadece doğa ile boğuşacak gibi yetiştirme niçin yanlış?... Sanki karşılarına hiç insan çıkmıyacak gibi yetiştirmek... Kolaya kaçmak derim kızarsın. Sırasında insanla da boğuşacaklarını hesaba katmadın mı, korkunçlu yerlere gider işin ucu... Artık cesasını çekeceksiniz. Kolaya kaçan her şeyin durumu, her zaman tehlikededir Halimciğim! Altı yılda, köy çocuklarından çeyrek zanaatçi, çeyrek esnaf, çeyrek çiftçi yetiştirmek için kurulmuş enstitü bile olsa... Kızma bana, dikkatli ol diye söylüyorum bunları...

— Neye?

— Sözlerine. davranışlarına... Nurinin de kulağını büküver...

— Bizden de haberler mi uçuyor?

— Uçar elbet... Haberdir...

— Sanmam, yok ki ortada bir şey...

— Çok yaşa... Demek ki soruları, ortada bir şey oldu-

ğundan mı sorduk? «Bekir Ozanın ölümünde küçük bir ihmâl var» dedi. Cemal ihmâl etmiş eğitim başı olarak. Belki de ihmâl bile sayılmaz. Seller yolu kesmeseydi, daha erken hastaneye götürülür, kurtarılırdı. Zavallıcık... Eminanım kuşkulanmış zatürriyeden değil mi? Daha ilk gün?...

— Kesin bir şey diyemez doktor olmadığından... Nereye bağlıyorsun bunu?

— Burada olup bitenlerin hepsinden haberi var Bakanlığın...

— Emine mi sakın? Emineden ummam!

— Oyleyse Cemaldir.

Müfettiş gülmeye çalıştı.

— Sağ ol... Nereden çıktı bu yakışıklı eğitim başı dedim ama durmadım üstünde... Sık sık kasabaya gitmesi... Mektupları başkasına hiç attırmaması, enstitücülük üstüne bir şey öğrenmeye çalışmaması, enstitü ile uğraşacağına, düştü kızın ardına, zengin olduğunu öğrenince... Yazık olacak Emineye, nasıl etsek de çıtlatsak...?

— Hay çok yaşa Halim Akın!... Hala koyduğum yerde otluyorsun. Evlenmelerde, eş seçerken aldatmanın payı, anlatıldığı kadar yer tutmaz, devede kulaktır.

— İnsanın alacası içinde... Körpe kız ne bilsin?...

— Aldanmaların hemen hepsinde dolandırıcılık yasası yürür. Taraflar birbirlerini domuzuna tartmış, alış·verişten kendisinin kazançlı çıkacağına inanmıştır. Bir arada çalışan iki öğretmen, birbirlerinin kişiliğindeki özelliklerde sür-git aldanır mı? Aldanırsa, ya düpedüz alıktır, ya da hesabına çok güvenmiş, kazanç ummuştur, türkçesi aldanmış görünmüştür. Rahat bırak, Bozkırdaki Çekirdek üstüne sosyoloji tezi yapan Eminanımı... Bizim Nuri dururken, Cemali seçen açıkgöz küçük bayanı, saflığına güldürme!...

Nuri yola dikilecek tabelaları yazarken, Cemal gelir. Nuri sorar birden:

— Anlayabildin mi, kim vermiş dilekçeyi?

— Yok!

— Ne soruyormuş çocuklara?

— «Bunları asın» diyormuymuş dilekçe sahibi? «Bizi okutuyorlar, Allah beterinden saklasın, bir cimcik adamlığa yaklaşmamız ihtimali var. İmdat» diyordur her halde... Zeynelin mi bu marifet, yoksa deli Derviş denilen maskaranın mı? Şaştığım, Şefik bey gibi akıllı bir adam, bu işi nasıl ciddiye alır? Bilmez mi, köy yerlerinin girdi çıktısını... Asıl Bakanlık bilmez mi? Herkes bilir ama, bizde bir kâğıt bir kez yola çıktı mı, durdurmaya hiç kimsenin yetmez gücü... İlerde mesele olur. Işlem görmemiş bir kâğıt, başa belâdır.

Nuri düşünür: Müfettiş Şefik Ertemin Müdüre çıtlattığı doğruysa, ispiyonmuş bu Cemal Avşar hergelesi... Buraya gelirken cipte konuşulanları rapor etmiş Bakanlığa... Aklı ermediğinden hepsini de birbirine karıştırmış... Hadi ben sezemedim, bu itoğlu itle yuva kuracak Emine nasıl olur da sezemiyor pisliği? Niçin mi? Yok ilgisi Eminenin öğretmenlikle... Eğlence sayıyor bu işi... Babası zengin... Çalışmasa da olur! Dilerse kocasını da çalıştırmaz! Bir emniyet müfettişliği bulurlar buna, kurtarırlar yiğidi, öğretmenlik şerefinden, rahatlatırlar.

Esef gelir.

— Neymiş Müfettiş beyin derdi?... Neyi nerde yitirmiş de burada aramaktaymış?...

— Rezillik bu bizim işlerimiz öğretmenim... Rezillik ki diz boyu...

— Sezebildin mi dilekçeyi kimin verdiğini?...

— Kim olur?... Zeynel alçağıyla Kara Derviş namussuzu... Diyesiler ki... Müdür bey Atabirin satmaktaymış köylüye... «Deppoydaki Atabirinleri sayın, ayna gibi meydana çıkar hırsızlık» diye yazmış, hangi dümbük yazmışsa... Molla Hıdırın suçunu örtmek için rüşvet istiyesi müdürümüz... Vermediğinden koğmuşuz rezili... Tarla alış verişinin bozulması da... Müdürümüz diyesi ki, «gel Kara Derviş, sen bu tarlayı esdüdüye şu kadar bin liraya ver-

miş ol... Üst yanına karışma» diyesi... Şunlar lâf gibi bir lâf mı?

— Başka?

— Başkası... Siz bizi, gece bastırınca, Şirin köye salıp tarlalardan mısır, bostanlardan kavun karpuz aşırtmaktaymışsınız. Fazladan bunların pahası, deftere yazılmaktaymış da, esdüdünün kasasından alınıp ceplere atılmaktaymış... Domuz niyetine kurşunlayınca şunları, adam sevaba girer öyleya öğretmenim!

— Sonra?...

— Sonrası bu...

— Oğlum Esef, benim bildiğim, bu dilekçe, bu kadar olabilemez. Gerisi gelsin? Gerisi gelsin dedim, rezil, beni günaha sokma!

— Gerisi öğretmenim, rezillik ki nasıl... Tövbe hey Allah! Rakı şarap içermişsiniz, karanlık basıp el ayak çelince siz...

— Siz, kim?

— Müdür, öğretmenler...

— Eeee?...

— E si bu...

— Esef oğlum, şaplak gelmede, gelmekte ki gör nasıl gelmekte...

— Köy adamını kendin bilmez değilsin ya öğretmenim, bizdeki rezillik gâvurda yoktur. Rakı şarap içermişsiniz de, kızlar döndürürmüş rakı, şarap taslarını. Ayrıca kızlara da içirirmişsiniz zorla..... «Balık baştan kokar» diye yazmışlar dilekçeye... Siz burada rakı şarap içmekte iken, öğrencilerin birazı da Şirine inip askerdekilerin erkeksiz evlerine salarmış... Birini ikisini bekçi koğalamış, kapıları kurcalarken üstlerine varıp...

— Tanık?...

— Kendin bilmez değilsin ye, her köyde bir kaç sütü bozuk bulunur... Baş tanık da hadi bil bakalım hangi rezil?

— Senin Molla Hıdır olmasın?

— Tamam... Hayır, soyup deflemek yoktu bu namus-

suzu öğretmenim. Sopaya çekip tüfeği nereye sattığı söyletilecekti. Hırsızlıktan, bir de esrarcılıktan, kolları bağlanıp karakola verilecekti. Emine öğretmenime çok söyledim, «senin bildiğin gibi değildir, köy yerinin işleri... İlmeği ele geçirmişken, böylesinin soluğunu biz gevşetmeyiz» dedim ama, söz geçiremedim.

— Hepsi bu mu ?

— Biri daha var ki beşikteki bebeler inanmaz!

— Neymiş?

— Şarap içirdiğiniz gece kızları göle alıp gitmişsiniz, soyup çimdirmişsiniz... Deli Derviş meğer gözlemiş sizi. Din gayretiyle kan başına sıçramış, «ya hey» diye naralanıp, parlamış, «hayır, biz toprağımızda böyle gâvurluk istemeyiz ve de bire kadar kırılmadıkça meydan vermeyiz» diyerek Rufai kılıcını çekmiş... Az kalmış ki hepinizi doğraya... Allahın işine bakmalı ki ayağı sürçüp düşmüş de siz de doğranmaktan kurtulmuşsunuz.

Bunları konuşurken Durali koşarak gelir. Murat Eğitmeni Sultanla bastıklarını haber verir. Eğitmeni sopalamaktan öldüreyazarlarınış. Sonunda Muradın kollarını arkaya bağlayıp odanın altındaki ahıra kaparlar. Burada da iftiranın başı Molla Hıdırdır. Gece vakti, Durali ile birlikte, altı enstitülü, Esefin öğüdüne uyarak Şirin köye yollanırlar. Zeynelin odasında ışık yanmaktadır. Esef, usulca pencereye sokulup içeriyi dikizler. Cinci rezili, Zeynelle baş başa vermiş, içerde dilekçe düzmektedirler. Altı kişinin içinde bulunan öğretmen Nuri, birden kapıyı omuzlayıp içeri dalar.

— Duyduk ki okul basıp, öğretmen kaldırmışsınız. Dama tıkmışsınız. Gidip bakalım dedik...

Nuri öğretmenin ardı sıra odaya doluşan, elleri sopalı beş genci görünce Zeynelle Cinci dona kalırlar. Muradı, olduğu yerde görürler, yüzü gözü parçalanmış, tanınmaz hale gelmiştir. Orada dikilen Kanlı Hüseyin iti kıpırdanacak olur, Esef hemen elindeki çifteyi doğrultarak:

— Kıpırdayan kendini öldü bilsin, diye bağırır. Esef, orada çiftenin tehdidi altında Zeynele, Cemal Avşarın tüfeğini Molla Hıdırın çalıp iki yüz kaymeye sattığını bir güzel ikrar ettirir. İftiracıların, Sultanı yelleyip «bağırırsan seni Muratla zorla nikâh yaparız» diye kandırdıklarını söylediler. Esef, Zeynele:

— Sen, babam Çakır Kadirin eşşeği değil miydin zibidi Zeynel! Senin sırtına atlayıp dereleri aşmaz mıydı babam? Sende onu vuracak yürek ne gezer? Senin her pusuda parmağın vardır. Şimdi, Esef bunları nasıl bildi diye boşuna düşünme, yeğenin Durali haber saldı bize, ama ardımızdan Duraliye bir fenalığın dokunursa sen düşün! Biz Murat ağamı alıp şimdi enstitüye döneceğiz, bunu böylece bilmiş ol!... Dedikten sonra Muradı alıp altı kişi dönerler.

Esefle Ökkeş, bayrak direğine bayrağı çekerken bir bağırtı duyulur:

— Gitti yetişin!... Emine öğretmeni kaçırdılar!... Kara domuz kaçırdı!... Elinde şu kadar pala bıçağı, koluna yapışmasıyle... Öğretmenim direnince vurdu pala bıçağının sapını...

Müdür Halim Akın birden fırlar:

— Susun... Lâfa karışanı tepelerim... Nasıl vurdu?

— Beline vurdu müdürüm, düş önüme diyerek... İstediğim sensin. Diyerek... Emine öğretmen çaldı tokadı rezilin suratına, direndikçe kudurdu kara herif, tuttu saçından Emine öğretmenimin... Bu kez öğretmenim avazı çıktığı kadar «Cemal, Cemal...!» diye bağırdı. Herif «Cemal yok, seni ordu elimden alamaz! Yıldızlarda gördüm, sen bana yazılmışsın» diye uludu.

— Sonra?

— Sonrası, aldı gitti, değirmene sürüyüp götürdü. Bağırmak istedi bir yol Emine öğretmenim... Elinin tersiyle ağzına bir şaplak indirdi ki öğretmenimin ağzı kan içinde kaldı. Emine öğretmenim de yanağını çırmaladı domuzun!

Nuri öğretmen:

— Koş Cemal, tüfeği al da gidelim hemen!

Müdür atıldı:

— Bırak tüfeği Cemal. Once düşünelim bakalım!

— Neyi düşüneceksiniz?

— Vuruşmak kolay Nuri. Bir başka yol aramalıyız... Vuruşmak Emineyi belki daha da tehlikeye atar... Adam deli... Emineye güvenim var, meraklanma!

— Napacağız?...

— Çok kötü oldu müfettişi bıraktığım. Diretseydim kalırdı. Cemal atla cibe... Karakoldan jandarma al gel...

Bu şaşkınlıktan önce Esef toparlanır:

— Beklemek olmaz hiç öğretmenim... Nah sana tüfek. Hadi Emine öğretmenimizi alıp gelelim kara dümbüğün elinden...

Nuri hemen toparlanıp, kendisine uzatılan tüfeği kapar:

— Sağol Esef!

Müdür engel olmaya çalışır:

— Olmaz Nuri, bırakmam. Emrediyorum, buranın müdürü benim.

— Sen emrediyorsan ben de istifa ediyorum Müdür bey!

Fişekliği omuzuna atıp Esefle beraber fırlar. Enstitülü kızlar, bütün oğlanları, Nurinin peşi sıra gitmeye zorlarlar. Esef nârâlanır:

— Haydi arkadaşlar!... Kara yılan kafası ezmeye...

Müdür arkalarından «durun, gitmeyin, koğulursunuz hepiniz!» diye bağırırsa da dinletemez. Yaralı Murat «gitmemek olmaz Müdürüm» diyerek arkalarından koşar.

Sultan, Kara Dervişin kapısını yumruklayarak:

— Kudurdun mu kara domuz... Anan öle... Beni işit...

Emine, elleri arkasına bağlı köşedeki yatakta yüzü koyun yatmaktadır. Deli Derviş karşısında it oturumunda, arkası kapıya dönük, dişleriyle esrar kırarak sigara sarmaktadır. Sultan kapıdan, Zeynel ağanın Emineyi mağaraya götürmelerini tembih ettiklerini, sakın döğüşmeye

kalkmamasını haykırır, durur. Deli Derviş, esrar sigarasını ateşler. Gözü dönmüş bir halde Sultanı önünden savurur. Az sonra da enstitüden gelenler değirmeni sararlar. İlk taş vınlayarak pencereden içeriye girer. Deli domuz, sarıldığını anlayınca, Yanığın Sultanı balta ile sokak kapısının ardına diker. Nuri öğretmenle Esef bir kayayı siperleyip oradan etrafı kolaçan ederler. Okkeş palaskasını sapan yapıp değirmene taş yağdırmaya başlar. Murat öğretmen, tehlikeden habersiz ortada gezinen öğrencilere «Herkes yere yatsın» diye bağırır. Herif içerden ateşe başlar. Nuri öğretmen, «ben kapıya bakayım Esef, sen buradan kıpırdama» der. Esef, «gel arkaya dönelim öğretmenim, belki körlemesine getirip bineriz sırtına».

— Girecek yer var mı arkadan?

— Su yolundan filân belki süzülürüz.

Esef, Nurinin ateş korunmasında olarak su yoluna iner. Nuri de arkasından. İçerde deli Derviş, Muradı vuracağını söyleyince Sultan baltayı fırlatmasıyla herifi paralar. Nuri ile Esef odaya daldıklarında olan olmuştur. Emineyi çözerler, o da önce Cemali sorar. Esef:

— Senin nişanlı kalıbının adamı değilmiş öğretmenim bırak! Yıldı şu pisden...

Hanım kıza kurşun sekmesi değmiştir biraz. Dumanlı Boğaz Deneme Enstitüsü öğrencileri birden saygı ile açılırlar. Alçak deli Dervişin, gebermeden önce attığı kurşunla vurulup ölen Murat eğitmenin önünde diz çökerler. Sultan, ağıta başlamıştır Muradın ölüsü başında...

Roman şu sözlerle biter:

«Zeynel ağadan yediği dayakla kapanmış sağ gözü, Murat eğitmenin avurtları çökük gözüne garip bir şakacılık vermiş, bu şakacılık, değirmene saldırırken düşmenin maskaralığını silerek çelimsiz ölüsünü, gerçekten yiğitleştirip yüceltmişti.»

(Bozkırdaki Çekirdek) romanını sürekli olarak, delil göstermeden kötülemek, yazarını sağa sapma ile suçlamak, kaçak güreş yolunu izleyenlerin işidir. Yazar, bu konuyu ele almadan önce, her romanında yaptığı gibi, konunun lehinde ve aleyhindeki yazıları incelemiş, perde önü ve perde arkasındaki kişileri dinlemiş, enstitücülüğün basına yansımamış olaylarını adım adım izlemiştir. Bu arada, genç bir öğretmen olarak, köy enstitülerinde görev alan Tahir Alanguyu da dinlemiştir. Tahir Alangunun da bir çok kez, konuşma ve yazılarında, belirttiği üzere, Bozkırdaki Çekirdek romanının ana tezi üzerinde Kemal Tahırı asla etkilemiş değildir. Kemal Tahir, bir takım mesajların etkisinde kalarak roman yazan sanatçı kategorisinden değildi. Tam tersine, her romanında yeni ve gerçek mesajlar getiren bir sanatçı idi. Bu hengâmede Tahir Alangu, ayrıca (Bozkırdaki Çekirdek) romanının ana tezinin memleket gerçekleri açısından doğru atıldığına da inandığını belirtmiştir. Aslında Kemal Tahire Türk köylüsüne acımadığı iftirasını atanlar, asıl bu bitmez tükenmez köy enstitüsü laboratuvar denemelerinde köylü çocuklarını kobay gibi acımadan harcayanlardır. Konu derinlemesine ele alınınca, önce bambaşka amaçlarla tezgâhlandığı, sonra başka yöne çekildiği görülmüştür. Köy enstitüsü denemelerinin yapıldığı yıllarda, Türk toplumunun yapısı, ana ve ikincil çelişkileri göz önünde tutulacak olursa, bu denemelere gözlerini kırpmadan girişenlerin ne dipsiz hayaller içinde yüzdükleri kolayca anlaşılır. Kemal Tahir ile yıllar boyu, Türk köylüsünün uyuşukluğu, iş tutmadaki yavaşlığı konusunda yaptığımız çeşitli konuşmalarda, bu uyuşukluğun nedenlerini, köylümüzün tek düze ve yavan besinle beslenmesi, protein yoksulluğu, salgın bulaşıcı hastalıklar ve çeşitli bağırsak kurtlarından yakasını kurtaramaması olarak nitelemiştik. (Bozkırdaki Çekirdek) romanında Kemal Tahir, bu nedenleri ustaca işlemiştir. Kemal Tahirin nehir romanları içinde (Bozkırdaki Çekirdek) köy dizisi ile şehir dizisi arasında bir bağlantı olmaktadır.

KEMAL TAHİRİN (NEHİR) ROMANLARININ KENT DİZİSİ

(İdareci kadro)

Kemal Tahirin, nehir romanlarının iki ana kolundan, büyük kent yaşantılarını ele alan, idare eden ya da daha doğrusu idare etmeye özenenlerin dramını işleyen roman dizisine geçiyoruz. Kemal Tahirin ölümüne dek yayınladığı, hepsi on üç büyük cilt tutan nehir romanları, idare edenlerle idare edilenlerin (kentle köyün) tarih boyu yaşantılarını işler. (Devlet Ana) bu iki ana kolun asıl kaynağını meydana getirir. Orada idare edenlerle edilenler aynı pota içinde erimiş olarak görünürler. Büyük romancı, böylece Türk toplumunun Osmanlıdan bu yana bütün geçmişini kucaklayan dev bir anlatımı meydana getirmiş, ne yazık ki zamansız ölümü bu dev dizinin kimi önemli halkalarını işlemek fırsatını ona vermemiştir.

Böylesine bir ulusu bütünüyle kucaklayan bir dev yapıt kavramı, ancak Kemal Tahir gibi, dünyada sayısı pek az olan dev çapta sanatçılara vergidir. Mikel Anj rastladığı dağları, kayaları ölçüp biçerek yontup heykel yapmayı geçirirmiş içinden. Sanatçıda çap meselesi, ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur.

Kemal Tahirin nehir romanlarının iki ana kolundan biri olan büyük kent (Başkent) yaşantılarını, daha doğrusu idareci kadronun ve çevresinin dramını işleyen roman dizisinin ilki (Esir Şehrin İnsanları) dır.

İlk baskısı 1956 da Düşün Yayınlarınca yapıldı. İkinci baskıyı 1969 da Sander yayınları çıkardı. (427 sayfa).

(Esir Şehrin İnsanları) üç bölümden meydana gelmektedir:

1.ci bölüm: Esir Istanbul
2.ci bölüm: Bulanık su
3.cü bölüm: Kâmil bey

Birinci bölüm 4 alt bölümden, ikinci bölüm 3 alt bö-

lümden, üçüncü bölüm 7 alt bölümden kurulmuş bulunmaktadır.

Kemal Tahirin (Eseri Şehrin İnsanları), Birinci Dünya Savaşı korkunç boğuşmasını, bu boğuşmada Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasını, Devletlerini vatanlarını yitirenlerin karşı durulmaz bir hızla esirliğe doğru sürüklenmelerini, 1910 yılına dek kur'a askerliği bile yapmamış bulunan Istanbulun sivil aydınlarının şaşkınlık içinde kendilerini sağa sola çarpışlarını ve İmparatorluk ordularının silâhlarını bırakıp, toptan yere serildiği bir dönemde, yedi düvele karşı direnmek zorunda kalışlarını, bu direnişe başlarını koyan bu sivil kahramanların, en umutsuz koşullar altında çıplak elleriyle savaşı nasıl kabullendiklerini, çağının gerçeklerine dayanarak anlatır.

Kemal Tahir, bu romanının ilk baskısının başına şu iki dizeyi koymuştur:

«Teslim olmak başka şey, esir düşmek başka;
Seni sevmek başka bir şey hürriyet, uğrunda döğüşmek başka!»

(Esir Şehrin İnsanları) ına girişte Barselonadan, Midilli adası önlerini on beş günde zor tutan çaptan düşmüş, eski bir şileple, üzerinde kuru yemiş yazan sandıklarda, Bolşeviklere yenilmiş Vrangelin beyaz ordularına kaçak silâh götürüldüğünü; aynı şileple Abdülhamidin yükünü tutmuş vezirlerinden Selim Paşanın oğlu mirasyedi Kâmil beyle, karısı Nermin hanımın Istanbula dönmek zorunda kaldıkları anlatılır. Kâmil bey, karısına hissettirmeden, boyuna, deniz üzerinde serseri mayın gözetler. 1914 savaşı patladığı sırada Saint Tropez'de bir İspanyol ahbabının yanında kalmışlardır. Kâmil bey, savaş başlarken olayları gözden geçirmiş, son altı yılda memleketin (10 Temmuz Meşrutiyet ilânı), (31 Mart olayı) gibi iç sarsıntılarla, (Trablus), (Balkan) gibi utandırıcı yenilgiler gördüğünü ve başlayan bu uluslararası boğuşmada yurdunun hiç bir çıkarı olmadığını düşünmüştür. Tersine, uzun süredir İmparatorluğu aralıksız tartaklıyan Batılı büyük devletlerinin

kıyasıya kapışmasını fırsat bilip kendini toparlaması en akıllı davranış olacağını aklından geçirmişti. Bu açıdan bakılınca, Osmanlı İmparatorluğu mutlaka savaş dışı kalmalıydı. Kâmil bey bu hesaba uyarak İspanyol dostu prensin Kordobadaki şatosunda, sonbaharı birlikte geçirme teklifini de hiç duraksamadan kabul etmişti.

Osmanlı İmparatorluğunun 1915 de, savaşa balıklama girdiğini bu şatoda öğrendi. O gün tabanca atışı yapıyorlardı ve 122 ile önde giden atıcı oydu. Akdenizdeki İngilizlerden kaçarak Çanakkaleye sığınan iki Alman zırhlısı (Göben) ile (Breslav) ın, o sırada bir sandal bile ısmarlamaya gücü yetmiyecek durumda bulunan Osmanlı İmparatorluğu tarafından satın alındığına (İngiliz - Fransız - Rus) itilâf devletlerinin inanmış görünmesi ve gemilere (Yavuz) ve (Midilli) adları konularak Türk bayrağı çekilmesinin üzerinden çok geçmeden bu gemiler Karadenize açılıp, oradaki Rus limanlarını top ateşine tutmuşlardı. Böylece, temelleri çatırdayan Osmanlı İmparatorluğu, zorla, Almanyanın yağma savaşına boylu boyunca sokulmuştu. Memleketin savaşa girişinden iki gün sonra, Kâmil bey Madrid büyük elçiliğine baş vurarak durumunu öğrenmek istedi. Elçi, rahmetli babasının dostlarındandı. Kâmil beyin Fransızcayı Galatasarayda ana dili gibi öğrendiğini, sonra da Oxford'u bitirip İtalyada yıllarca resim çalıştığını, İspanyolcayı da rahat okuyup konuştuğunu biliyordu. Ona, elçilikte tercüman olarak kalmasını teklif etti. Kâmil bey, görevi parasız olarak kabul etti. Üstelik, yanındaki eşi Nerminin de doğumu yaklaşmıştı. Madriddeki bir konağa yerleştiler. Sarıkamışta doksan bin kişilik bir orduyu yitiren Osmanlı İmparatorluğu, Kutülamare'de İngilizi bozup generalini tutsak almış, Tih çölünü aşıp Süveyş kanalına dolanmaya bulaşmıştı. Üç yıl önce, gövdesinden kopan dört küçük Balkan devletine, utanılacak bir çabukluk ve kolaylıkla pes eden orduları, aylardanberi Çanakkale boğazını, yedi düvelin en korkunç silâhlarına karşı, arslanlar gibi savunuyordu. Savaş cehennemî bir hızla sürüp gi-

diyor, (Alman Avusturya), (Alman - Bulgar) takımlarının pes etmesine doğru, dolu dizgin ilerliyordu. Yine de kimse barışa yanaşmıyordu. 1917 Martında, iç yüzü pek anlaşılamıyan bir devrim patlak verdi Rusyada, gelişip yayıldı ve sonunda Anadolunun büyük bir parçasını yuttuğundan kimsenin şüphesi kalmıyan Çar orduları dağılıp topraklarımızdan çekildiler. Arkadan Birleşik Amerika, Almanyaya karşı savaşa girdi. Bu arada, Kâmil beyin emlâkinden gelen paralar kesildi. Istanbuldaki mülklerini ve karısı Nermine aldığı elmasları ucun ucun satarak yaşamlarını sürdürmeye çabaladı.

Mondros Mütarekesi imzalanıp Osmanlı İmparatorluğu pes edince Kâmil beyin para durumu tepe taklak oldu. Memleketten İttihatçı kodamanlar sıvışmış, işgal altındaki Istanbulda savaş zenginleri birer köşeye sinip, çarptıkları paraların üzerine oturduklarından, ortada emlâk alıcısı kalmamıştı.

1919 da yüzde yüz barış beklenirken, Yunanlıların İzmire asker çıkardıkları ve vuruşmaların başladığı öğrenildi. Kâmil bey, önce Londraya, oradan da Parise atlayıp dayanılmaz bir hal alan para sıkıntısına bir çare aradı. Avrupa alt üst olmuştu. Savaşı kazananlar talan peşine düşmüşlerdi. Kâmil bey bir süre daha Madrid'de şaşkınlık içinde oyalandı. Sonunda durmanın yararsızlığını anlayarak, varını yoğunu satılığa çıkarıp Barselona'dan kendini ve eşini bir külüstür şilebe attı.

Konuşmalar arasında, Bozcaada açıklarında, daha önce bir yolcu gemisinin, serseri bir mayına çarparak battığını duyan Nermin hanım, buradan geçerken bayağı heyecanlandı. Kâmil bey, sekiz yıl önce, Nerminle ilk tanıştığında ona hayran olmuş, başka kadınların ağlarken, esnerken, gülerken çirkinleştikleri halde, Nerminin böyle durumlarda kat kat güzelleştiğini görmüştü Avrupa sosyetesine de Nermin, bilgi ve görgüsüyle hemen uymayı başarmıştı. Kadının tek isteği, güven içinde yaşamaktı. Önemli önemsiz hiç bir güvensizliğe hiç bir direnç göste-

remiyordu. Ömründe hiç yoksulluk çekmemişti. Babası Tacettin paşa, aşırı kumara düşkün, zengin bir saray adamıydı. Tacettin paşayı, bir gece yarısı, bir takım adamlar, konağına ölü getirdiler. Nerminin paşa babasının apansız ölümü ve bütün malının alacaklılarınca yağma edilmesi, yoksullukla yüz yüze gelmesine yol açmıştı. Bereket hemen Kâmil bey karşısına çıkıp onunla evlenmişti. Geminin salonunda, Kâmil beyin kızı küçük Ayşe, sofranın şeref koltuğu sandalyasında oturuyordu. Kaptan, yemekte Bolşeviklerden söz açtı, sonra birden lâfı Türkiyeye getirip Kâmil beye sordu:

— Ne diyorlar sizin Sosyalistler bu işlere?

— Bizde Sosyalist yoktur.

— Yok mu? Olmaz böyle şey... Sosyalistsiz memleket olmaz!

— Bildiğim, biz ayrılmadan önce yoktu.

— Ne zaman ayrıldınız?

— 1912 de...

— Sosyalistsiz bir memleket! Kutsal kitabın yazdığı cennet... İnanılır şey değil! Eğer sizde sosyalist yoksa biz Yunanlıları neden çıkardık öyleyse? Geçenlerde okudum, sizde bir takım adamlar Bolşeviklik istiyormuş, başlarında da bir paşa varmış, Mustafa Kemal Paşa!

— Bolşevik miymiş Mustafa Kemal Paşa?

— Elbet Bolşevik. Bolşevik olmasa savaştan yana olur mu?

Gemi süvarisi, sonra Bolşeviklikten yana atıp tutmaya başladı.

Çanakkaleye öğle üzeri varıldı. Vapura gelen satıcılardan çeşitli haberler edindi Kâmil bey. Herkes tedirgin, herkes kuşkuluydu. Ortalıkta bir manda lâfıdır gidiyordu. Istanbula indikleri gün Nerminin eniştesine uğrayacaklardı. Adam, bütün politik değişimlere bukalemon gibi uymayı başarmış, her hâlükârda büyük kazançlar sağlamış, gidene ağam gelene paşam çekerek iyice yükünü tutmuştu.

Geminin adı. Marie Galante idi. Kristof Kolombun ilk sefere çıkışındaki üç yelkenlisinden birinin adı. Anlamı (Aziz Meryem). Gemi Ahırkapı fenerini dolanıp limana girerken, herkes güverteye üşüşmüş, Istanbulu seyre dalmıştı. Yabancı gemiler boğazı doldurmuştu.

(Esir Şehrin İnsanları) romanı, esirliğe dayanamayıp canına kıyarken tuttuğu günlüğü, komutanı albay Şevket beye bırakan, Üsteğmen Memet Alinin anılarına geçiyor.

«Çanakkaleden, önde on torpito, ortada kruvazörler, arkada dritnotlar, 22 İngiliz, 12 Fransız, 17 İtalyan, 4 Yunan olmak üzere harp gemileri Marmaraya doldular ve sonra karaya hemen asker çıkardılar. Oysa, Çanakkale savaşlarının bilânçısu 200.000 ölüdür. Böyle bir sonuç için bunca yararlığa değer miydi?

Haydarpaşadan Eskişehire kadar demir yoluna İngilizler el koymuş, İzmir hattı Fransızların elinde, Konyaya kadar yine Fransızlar uzanmışlar...

Top kamalarımızı almaya düşman subayları geliyor. Sonunda bu şerefsizliğe dayanamıyacağımı anlayıp emir erimi uyandırdım, tabancamı istedim. Dışarısı katran karası. Soğuk namluyu şakağıma dayadım. ama çekemedim bir türlü tetiği...

Dün Kasımpaşada yangın vardı. Dört yüz ev, dokuz dükkân, iki cami, bir kilise, bir karakol çıra gibi yanıp kül oldu.

On yıl içinde Istanbulda yirmi dokuz yangın olmuş. Elli bin ev yanmış. Yangın yerleri beş milyon metre kareyi aşıyor.

Gazeteleri hiç okumamaya kararlıydım. Ancak bir hafta dayanabildim.

Son zamanlarda yüz on üç kız çocuğumuzu, yangın yerlerde, polis uygunsuz durumlarda yakalamış. Hepsinin yaşları küçük olduğundan ellerine vesika verememiş.

Gazetelerde sütunlar boyu (Kayıp aranıyor) ilânları görülüyor.

Yine gazetelerden, bel soğukluğu ve frengi tedavi eden

hekim ilânları, bel gevşekliği için boy boy ilâç reklâmları...

Böylece suçların en büyüğü ve bağışlanmazı olan utanmazlık ve arlanmazlık çarşaf çarşaf...

Yine o zamanın gazetelerinden:

Rum eşirrası Hrisantos, Dolapderede, bir sivil polisi çevirip üzerini aramış. Abdürrahman efendi adını taşıyan polisin silâhını istemiş, vermezlenince kafasına bir kurşun sıkıp, Akarca sokağından Tatavlaya sapıp savuşmuş. Hrisantosun bununla hakladığı beşinci polis. Baygın gözlü pis palikaryayı İngilizler koruyorlarmış.

Aksaray yangın yerinde, polisin (dur!) emrini duymayan Necmettin adındaki bir vatandaşı işgalcilerin kurşunlayıp yere serdiği bildiriliyor. Haberler böyle sürüp gidiyor. Dayanılır gibi değil...

Tersane grevi: 1500 amelenin hakları yenilmekte...

Beşiktaş Fulyatarlasında polislerce çevrilip avlanan Bekir ağa bölüğü kaçağı, eski valilerden Çerkes Reşit beyi haber veren doktor Hüsnü beye yüz lira mükâfatla Osmanlı nişanı verilmiş.

Beyoğlu, Doğruyol Gülistan birahanesinde kemani İhsan, kemençe Sotiri, kanuni Mustafa, udi Ihsan, udi Marko, klarnet Seyfi, okuyucu Muhittin ve Sıtkı beyler ve Şamram hanım.

Şehzadebaşı Millet tiyatrosunda ünlü sanatçı Naşit şerefine (Kin ve aşk), müthiş dram, bir perde, (Kadın galip erkek yenik) kahkahalı komedi, bir perde, (Aman vermez Avni Istanbul çapkını) bir perde, (Çocuk kimden) komedi bir perde, (Bozacı kuarteti) komedi bir perde...

Istanbulun en süslü sineması Alemdarda, her gün gündüz hanımlara, gece erkeklere, büyük İtalyan dramı (Nikrana) 6 bölüm, aşki polislik dram.

Vatanın uğradığı felâkete dayanamayan, maarif vekâleti memurlarından Mustafa Nami bey, dairesinde beynine kurşun sıkarak intihar etmiştir. Aynı nedenle canına kı-

yan yedek subaylarımızın sayıları gün geçtikçe artmaktadır.

Sonunda, Üsteğmen Memet Ali bey adaya giden son vapura binip, vapurun burnuna giderek tabanca ile canına kıymıştır.

Kâmil bey, sonunda dayanamayıp beynine kurşunları dolduran Üsteğmen Memet beyin anılarını dergide okuyup bitirdikten sonra, kulağına birden iki ses çınladı. Biri karısı Nerminin, Istanbulu görür görmez (Ah canım Istanbulum) avazesi, öbürü üsteğmen Memet Alinin ada vapuru burnunda, beynine kurşunu sıkarken haykırdığı (Ah canım Istanbul! Canım Istanbulum...)u.

Nerminin halası, Nişantaşının en değerli konaklarından birini satın alıp dipden doruğa, en nadide eşyalarla donatmıştı.

Kâmil bey, bu antika eşya dolu konaktaki misafirlikten iyice bunalmıştı. Astm krizleri üst üste gelmeye başlamıştı.

Enişte beyin eve çağırdığı ahbapları hariciyeciler, politikacılar, yabancı subay ve elçilik görevlileriydiler. Konuşmalar hep Paris üzerine, moda üzerine, şıklık, antika eşya, borsa üzerine...

Bir İngiliz Entellicens servis subayı merakla her şeyi tetkik ediyor, her konuşulana kulak kabartıyor.

Enişte bey İngiliz Dostları Cemiyetinin kurucu üyesi olmuştur. Derneğin başında Sait Molla vardır.

İngiltereden rahip Fruw, bu derneği güçlendirmek için yola çıkarılmıştır.

Kâmil bey, İngiliz misafir Sir Henry Dickson'a İngiliz Dostları'na kaç üye kaydolduğunu sorar. Aldığı karşılık: Geçen ay yazılanlar 50.000 i aşmış, belki bu güne kadar 60.000 olmuştur. Kâmil bey «bu rakkamda biraz abartma var gibi geliyor bana. Ben, İngiltere adasının haritadaki yerini bilenlerin bile aramızda bu kadar olmadığı kanısındayım» der. İngiliz, «aydınlardan çok, halka gidilmelidir. Bir yanında Türk, bir yanında İngiliz bayrağı olan bir

vesika dolduruluyor resimli; işgâl kuvvetlerinden bu vesikayı alanlar kolaylık görüyorlar.» Der.

İngiliz, Kâmil beye «İktisadi durumunuzun savaş sırası bozulduğunu duymuştuk. Size bir yardımımız dokunabilir mi?» Diye sokulur, birden Şirketi Hayriye hisse senetleri olup olmadığını sorar. Karşılık almayınca, «boğaziçi vapurlarına Fransızlar el atmak istiyorlar. Biz razı olmuyoruz. Eğer Şirketi Hayriye hisse senetleriniz varsa yüksek fiyatla hemen satın alabiliriz» der. Kâmil bey hayretle karşılık verir:

— Aklımda kaldığına göre, bu çeşit hisse senetleri, Türklerden başkasına satılamaz diye arkasında yazılıdır. Tüzüğü de böyledir.

— Tüzükler değişir, değişmese de Türk Fransız olanlar hiç mi yok aranızda?

Bu sözüyle, Kâmil beyin de Türk İngiliz olabileceğini ima etmişti. Kâmil bey anlamazlığa vurmuştu:

— Olmaz mı? Şu halde artırmaya binecek... En çok verenin üstünde kalacak bizim Boğaziçi vapurları, desenize...

— Hayır! Biz de, Fransızlar da açıktan açığa rekabete girişmek istemiyoruz. Demek bu şirkette yok hisseniz... Aklımda yanlış kalmış... Ya bir başka Kâmil bey var, ya ona benzer bir başka ad... Sizinle ilintilerimizi zorlaştıran bir meselede soy adı taşımamanız... Herkes Memet, herkes Ahmet... İnsanların, sizde, kolay kolay ortaya çıkmaları da, kolay kaybolmaları da bundan... Yanılmışım... Özür dilerim... Ama gene de yardım edebiliriz birbirimize... Musul petrollerinde oldukça önemli hisseniz olduğunu biliyorum.

Kâmil beyin keyfi kaçar. Madem ki öyle, eniştesi daha önce, Kâmil beye neden İngilizin kendisiyle konuşmak istediğini bildirmemişti?

İngiliz devam eder:

— Osmanlı hânedanı üyeleri çoktan satmağa başladılar hisselerini... Geçenlerde, Abdülhamidin kızlarından Şa-

ziye Sultana küçük bir hisse için on bin İngiliz altını verdik. Aslında biliyorsunuz, Musul ve çevresindeki petrol alanlarının gerçek sahibi Abdülhamiddi. İttihatçılar elinden aldılar mülkiyetini... Biz, bunu olup bitti de sayabiliriz. Barışta bu topraklar mutlaka sınırlarınız dışında kalacak... Kılıç hakkının ne demek olduğunu siz Osmanlılar gayet iyi bilirsiniz. Hiç bir şey ödememek de mümkündü. Fakat İngiliz İmparatorluğu, eski düşmanlarının mülkiyet haklarına bile saygılıdır. Sizin hisseniz Şaziye Sultanın hissesinden pek fazla değilse de, daha da az değildir. Sultan telâşlanmasaydı, belki bir kaç bin daha koparırdı.

«Demek biz telâşlanmazsak koparacağız!» Kâmil bey gülümsüyordu. İngiliz subayı birden değişmiş, soylu savaşçılıktan madrabazlığa geçip eskici yahudilerin kelimeleriyle konuşmağa başlamıştı:

— Enişteniz İbrahim bey dostumuzdur. Sizinle dost olmamamız için de hiç bir sebep yok! Akıllı adamsınız, kültürlüsünüz! Sizce de olmamak gerek... Hisselerinizi bize satmamanızda başkaca faydalar da...

— Bir yanlışlık olacak Sör! Benim Petrolde hissem yok, Kerkükte bir takım topraklarım var.

— Evet biliyorum. Petrolü mahsus söyledim. Bu toprağı satın bize...

— Hiç düşünmedim. Rahmetli babam, toprak satmayı sevmezdi. Vasiyeti vardır bana... Bundan başka, bu derece değerli toprakları satmak zorunluğu duyacak kadar...

— Osmanlı vatandaşısınız! Savaştan sonra dünya çok değişti. Bunu, sizin gibi bir insana kolayca söyliyebilirim. Osmanlı vatandaşları için savaş sonrası dünyasında yaşamak, pek kolay olmayacak gibi...

— Topraklarımı satarsam beni savunacak mı İngiliz İmparatorluğu?

— Aslında İngiliz Imparatorluğuna satacak değilsiniz topraklarınızı...

— Ya?

— Gülbenkyan adında bir vatandaşınıza satacaksınız.

«Bir eski vatandaşınız» demek daha doğru... Toprağınızı bir ermeniye satmakla, savaş içinde işlenen ermeni kırımı suçundan da, temizlenmiş olacaksımz, bir bakıma...

— Suçlumuyum ki? Olay yerinden binlerce kilometre uzakta bulunduğum halde...

— «Mânevi suçluluktan» diyelim! rahatlıyacaksınız.

Kâmil bey, sıkıntı ile enişteye dönerek:

— Bu günlerde acele bir şey satmak zorunda mıyım?

— Anlamadım! Ne satması?

İngiliz: — Yanlış anladınız beni..., diye, türkçe konuşur birden,

— Yanlışı, falanı yok, çok güzel anlattınız... Tehlikede olabileceğimi de eklediniz! Biraz ürkütmek isteği uyandırsa bile. Yine enişte girdi araya:

— Noldu canım?

— Musuldaki toprakları hemen satmak zorunda mıyım? Borçlarımız çok mu birikti? Alacaklılar kapıyı mı çevirdi?

— Ne borcu? Nereden çıkardınız borcu, harcı...?

— İstiyorum satmak Kâmil bey... istiyorum ki yok zarar siz çok. Verecek biz çok para ingiliz... altın... Yok Musul Türkiye...

— Anladım! Musul deyince anladım. Sör Henri dostumuz, belki sonunda büsbütün zarar ederiz diye düşündü. Geçende ben etmiştim sözünü, lâf arasında yeri geldiydi de... «Çaresi?» dedim. «Buluruz!» dedi. Allah râzı olsun! Toprakların kimde kalacağı belli değilmiş. Bakarsın işler karışır. Karışacağına da hiç şüphen olmasın. Anadoluda başkaldıran İttihadçı eşkıyaların gidişatını hiç iyi görmüyorum. Değerini bulursak, satalım gitsin! Orayı satar, burda alırız... İstanbulun hâli berbat... Yüzük taşı değerinde hanlar, apartmanlar yok bahasına el değiştiriyor. Elinizin altında belli bir geliriniz olur! Ne verdi Sör Henri dostumuz?

— Daha bir şey vermedi ama, ben satmıyorum!

Kâmil bey bütün baskılara karşı durur. Elli bin altına

bile (olmaz) diyip dayatır.

Garden Bara viski içilmeye gidilince İngiliz konuşur:

— Bu iş kendiliğinden ateş almış bir cephanelik yangınıdır bence, der. Kâmil bey pek umursamaz:

— Hangi iş?

— Bolşevik devrimi. Yangın çevrildi. Komşulara atlaması önlendi. Son haberlere bakılırsa söndürülmesi uzun sürmez. Her yandan beyazlar ilerliyor...

— Nasıl boş bulunmuş koca Çarlık? Ordusu, polisiyle?

— Savaştan yararlandılar. Rus milletinin romantik nihilistliği de yardım etti. Gorkiyi kurşuna dizmişler karısıyla beraber!...

— Bolşevik yazarsa neden Bolşevikler kurşuna dizsinler?

— Aylak takımına yaranılmaz da ondan... İyilikle kötülüğü ayıramazlar.

Odalarına dönünce Kâmil bey, karısı Nerminin de aynı ağzı kullandığını duyunca kumpasa sıkıştırıldığını anlar. Enişte bey, Nermine: «kocanı kandırıp topraklarını İngilizlere satmaya razı edersen, sana bir elmas yüzük var» demiştir. Bunun üzerine Kâmil bey, iyice bunalarak, hemen Serencebeydeki konağa taşınmaya karar verir. Bir gün Bağlarbaşındaki, anneannesinden kalma konağı görmeye gider. Bina haraptır. Oturulacak halde değildir. Galatasaraydan tanıdığı, Mahir paşanın oğlu Fuat Mahiri hatırlar birden Bağlarbaşında. Konağının kapısını çalar. Karşısına saçlı sakallı bir derviş çıkar. Kâmil, okul arkadaşını tanımaz ama, Fuat Mahir onu görünce hemen tanır. Kucaklaşırlar. Gününün en şık delikanlısı Fuat Mahirin, dervişliğe soyunmasına şaşırır kalır Kâmil bey. Bu şaşkınlığını belli etmemeye çalışarak: «Günümüzün felâketleri hepimizi değiştirmiş» diye fısıldar. Fuat Mahir:

— Başımıza gelenleri hiç sormayın! Ya Anadoludakiler gibi silâhlanıp dağa çıkmalı, ya benim gibi, elini eteğini dünyadan çekip işi dervişliğe dökmeli! Ben çok güçsüz

olduğum, birinciye cesaret edemediğimden ikinci yolu seçtim. Düpedüz kaçaklık... Kadirîyim... Ayrıca Rufailiğe de heveslendim... Yanılmıyorsam bir kız çocuğunuz olacak?

— Evet.

— Kaç yaşında?

— Altısında...

— Sıhhatli mi?

— İyidir...

— Köşkü satmayı düşünüyor musunuz?

—Hayır, oturmak istiyorum.

— Sanmam, ama, kalabalık değilsiniz. Selâmlıkta oturabilirsiniz. Onarım ister elbette...

Fuat Mahirden, köşkün anahtarını alır Kâmil bey. Birlikte bakmaya giderler. İmlâya gelmez biçimde harap olmuştur köşk. Tâmir edilip edilemiyeceğini bir bilene danışmak için Nuh Kuyusunda bahçeli kahveye giderler. Fuat Mahir, orada dülger Cemal ustayı sorar. Cemal usta, selâmlığı iyice gözden geçirir, hesaplar kitaplar, sonunda onarım için yedi sekiz yüz lira ister. Ama, Kâmil bey o sırada bu parayı verecek durumda değildir. Kara kara düşünürken, usta, köşkü ne yapacağını sorar. Kâmil beyin bu konuda hiç bir fikri yoktur. Cemal Usta, köşkün yıkıcıya verilmesini ve yıkıntıdan sokağa atılsa bin binbeş yüz lira gelebileceğini söyler. Kâmil bey bu rakamı duyunca şaşırır ve çok sevinir. «Yıkımı çok sürer mi» diye sorar. Cemal usta, «yok canım, bizim Bedros usta şuracıkta hemen, Ermeni kırımından bize kızgin olduğundan hırsla girişir ki, haftaya komadan düm düz eder buraları» der. Kâmil bey, o zaman Cemal ustadan bu işi üzerine almasını rica eder ve eline anahtarı verir. Bir zorluk çıkarsa, arkadaşı Fuat Mahir beye baş vurmasını, işi bitmiş saydığını ekler. Hemen ertesi günü işe başlarlar. Selâmlığa iskeleler kurulur. On beş günde onarım bitecek, bahçe onarımını ise Fuat Mahir bey üzerine alacaktır.

Bir uğrayışında, Fuat Mahir beyi bahçesindeki ağaç göğdelerini saran fışkınları budarken şiir söyler bulur:

Seriri bezmi fakiri öyle her câna vermezler,
Değil her câna be yahu belki cânâna vermezler.
Efendi hiç umma, âbı hayat bâdeden hisse,
Anı insana tahsis ettiler, hayvana vermezler...!

Kâmil bey gülerek selâmlar dostunu. Fuat Mahir bey, yine mırıldanır:

Bağının bülbülüyüm.
Arısının balıyım,
Bahçesinin gülüyüm,
Pirim Abdülkadirin!

Buradaki Abdülkâdir, âyandan kör Abdülkadir olmayıp, Abdülkadiri Geylanî hazretleridir. Fuat Mahir bey, Kadirîliğe, Rufaîliğe ve tüm tekke adâbına dair tatlı bir konuşmaya girer. Dervişliği, tasavvuf felsefesini anlatır. Bu arada Kâmil bey tam bir Batı kültürü ile yetişmiş bir adamın, günün birinde nasıl olup da yüz seksen derece dönüp dervişliğe soyunduğunu merak eder.

Fuat Mahir bey, türlü nedenlerle canından bezdiğini, bir çok kez canına kıymaya kalktığını, sonunda her hangi bir isimle sömürge alaylarına yazılıp ortadan silinmeye kalktığını, bu iş için Cezaire kadar gittiğini, oradaki alçaklıkları görünce fazla dayanamayıp geri döndüğünü, bir gün sokakta dilenen bir dervişe rastladığını, oysa dilencinin şaşılacak kadar gururlu olduğunu ve şahane bir ilâhi okuduğunu, herkesin, bu ilâhiyi dinlemek için etrafını sardığını, kendisinin de buna imrenerek dervişliğe soyunmaya karar verdiğini anlatır. Dervişlikte yüze yakın tarikat bulunduğunu, bunların da her birinin yüzü aşkın şubelerî olduğunu, Arapların mezhep kurucusu, Türklerin ise Tarikat yaratıcısı olduğunu, Arap mesleklerinin Sofiliğe, Türk Tarikatlarının ise Tasavvufa dayandığını, Tasavvufa göre, dünyada her şeyden önce güzelliğin geldiğini, ibadetin bu güzelliğe bir tutkunun ifadesi olduğunu, bu yüz-

den Türkün bağlandığı inancın Allah korkusundan değil, Allah sevgisinden doğduğunu açıklar.

Türk Tasavvufunun Şâmanlıkla İslâmlığı karıştırdığını, buna biraz da yeni Plâtonculuk eklendiğini, Tasavvufu Anadoluya Şeyh Ahmadî Yesevî adına halifelerinin yaydığını, Pir dede, Keyifli baba, Horoz dede, Abdal Musa, Avşar dede, Akyazılı baba, Kudümlü baba Sultan, Sarı Salkım... Gibilerin köylüyü derinden etkilediklerini, Anadolunun İslâmlaşmasını ve bir anlamda Türkleşmesini sağladıklarını ve Anadolunun bağrına ekilen bu tohumun çok kısa zamanda Yunus Emre gibi sanatçılar yetiştirdiğini sıralar. Dervişlikte insanın, dünyada rahatlaması ne kadar kabilse o kadar rahata kavuştuğunu bildirir.

Bu sırada kapı çalınır. Lâleci Zülfü gelir.

Kâmil bey, kızı Ayşeyi yanına alarak Bağlarbaşındaki yeni onarılan köşkünün kapısından girer. Kâmil bey, kızını, arkadaşına tanıtırken, kızın el öpmeyip ihtiyarın karşısında frenk usulü diz kırmasından çok utanır. Fuat Mahir bey, kendisinin de bu yaşta bir kızı olduğunu, ama onu yitirdiğini söyler. Ayşe hemen Zülfü efendi ile ahbap olur. Fuat Mahir bey dertli dertli anlatır: «Yabancı ana olmamalı, Osmanlı kendilerinden olmayan her şeye yabancı der. Ne kadar doğru imiş meğer. Benim bir İtalyanla evlenmem hiç yakışık almadı sonunda. Ama, ilkin kimseyi dinlemedim. Bir gün, bir kâğıt parçası bırakıp bir başka erkekle çıkıp gitti. Kızımı da yanına alarak sırra kadem bastı. Sonunda kadına değil, kızıma kırıldığımı anladım. O zaman altı yaşındaydı. Altı yaşında da olsa, beni arar sanmıştım. Ben de arkalarını aramadım... On ikisine gelince akıllanır diye düşündüm ama yine ses çıkmadı. Liseyi bitirmesini bekledim bu kez. Floransada oturuyorlardı. Kız liseyi de bitirdi. Ben dört yıl cephelerde döğüşerek ölümü aradım. Ama üzerine gidilen şey, nedense, senden kaçıyor hep. Cepheden dönüşte kadınla konuşmak istedim. Kabul etti. Kıza, ben senin babanım diyeceğim güya birden. İlk karşılaşmada bir şey açamadım. Kı-

zı Floransada gezdirdim, açılmak için. Liseden sonra ne yapacağını sordum. Roma Güzel Sanatlar Akademisine gideceğini söyledi. Babası resim yapmasını pek istemiyormuş. Yemekte Piyer Lotiden söz ettik hep. Dezanşantesini karıştırmıştı bir Türkle karşılaşacağını öğrenince her halde... Eskiden, erkekliği yok edilmiş erkeklerin neler duyduğunu merak edermiş, Freud'ün bu yoldaki çalışmalarını büyük bir kayıp sayıyordu. Kanındaki melezlik belki de kızda, daha evlenmeden yaşlanmış İngiliz karılarının tükanık cinsel duygularından gelen meraklar uyandırmıştı. Babası hakkındaki düşüncesini sordum. Anasının ikinci kocasını anlatmaya koyuldu. Türk babadan söz edince yüzü asıldı. Anasının böyle bir yanlış işi nasıl yaptığını aklı almadığını söyledi. Avrupada belli sosyal seviyedeki insanlar için böyle bir evlenme ancak bir sirk numarası sayılırmış. Bir yandan konuşuyor, bir yandan önündeki eti makarnayı silip süpürüyordu. Bu hali bende hayal kırıklığı bile uyandırmadı. Oysa ben bu karşılaşmayı, daha önce ne kadar başka düşünmüştüm.».....

Nermin hanım, bavulları taşındıktan sonra Bağlarbaşındaki köşke girer. Bahçe ile hiç ilgilenmez. Evi rabıtalı bulur. Eski eşyalara küçük parçalar katarak selâmlığı zevkle döşer, yerleşir.

16 Mart 1920 sabahı, Kâmil bey bahçede çalışırken, dülger Cemil usta gelir ve İngilizlerin Istanbulu işgâl ettiğini, kan gövdeyi götürdüğünü, Beyazıt Fatih taraflarında on onbeş ölü bulunduğunu bildirir. Kâmil bey şaşırır:

— İnanılır şey değil... İşgâl altında olan bir şehri neden tekrar işgâl etsinler. Tutuklamışlar mı kimseyi?

— Duymadım.

Ertesi gün, işgâl sırasında beş Türk askerinin öldürüldüğü, bunların Şehzadebaşı karakol erleri oldukları ve uykuda iken şehit edildikleri, Harbiye Nezareti Genel Kurmay Başkanlığı, tersaneler, kışlaları işgal edilip silâhtan tecrit edildikleri sırada hiç bir çatışma olmadığı öğrenilir.

Kâmil bey, Bağlarbaşında kuşkulu bir kaç gün geçirir. Hala hanımla kızı Sabriye, bir gün ziyaretlerine gelerek Nermine Dickson'un selâmını getirirler. Hala hanım, konuşmalarında, İttihatçı gâvurları yerine Kuvayı Milliyecileri koymuştur. Onlara ateş püskürür. Memleketi hep bunlar batırmaktadır. Evlerine dönerlerken biraz borç para da bırakırlar.

18 Martta Sadırazam olan Salih paşa, sekiz gün sonra çekilir. Yerini, Tevfik paşa kabul etmediğinden, dördüncü kez, Damat Ferit paşa doldurur. İngilizler, kimi millet vekillerini Mecliste tutukladıklarından, Meclis Başkanı ile bir takım mebuslar savuşurlar. Cemil Ustaya bakılırsa yine son umut Anadoludadır. Kâmil bey, Anadolu denilince, Yakacıktan ötesini tanımaz. Istanbula gezgin satıcı, apartman kapıcısı, hammal, besleme, kayıkçı, çöpçü sağlayan, sınırları bellisiz bir memleket. Öyle ise ondan bir şey ummak boşuna diye düşünür Kâmil bey.

Sıcaklar bastıkça bahçeye inip çalışamaz olur. Gün geçtikçe yoksulluğu artar. Tanıdıklarının çoğu Anadoluya geçtiklerinden, arayanı soranı da pek kalmaz. Enişte bey bir gün, Hariciyede bir iş istemesini önerir. Ama önemli bir iş vermek için beklemesini sağlık verirler. Kâmil bey, köşkün koca bahçesinde yirmi ocaklı bir bağ yeri kurar. Tavuk ördek yetiştirmeye, kaz beslemeye heveslenir. Selim paşa zade Kâmil beyin, çarşı pazar elinde zembil dolaşarak alış verişe çıkmak çok ağırına gider. Bir sabah komşusu derviş Fuat Mahir bey gelir. Düzcede isyancıların yirmi dördüncü tümeni esir aldıklarını ve Tümen komutanı Şevket Mahmut beyi şehit ettiklerini söyler. Haber onu can evinden sarsmıştır. Çünkü Mahmut beyin eski silâh arkadaşı olduğunu, hunharca öldürülüşüne dayanamadığını, dervişliğin de artık onu eyleyemez olduğunu, Anadoluya geçip arkadaşının intikamını almaya karar verdiğini söyler. Giderken masaya içinde bin iki yüz lira bulunan bir zarf bırakır. Bu parayı Kâmil beye ödünç verdiğini ve Ayşeyi kendi adına öpmesini söyliyerek ay-

rılır. Kâmil beyde, arkadaşı Fuat Mahir beyin bıraktığı boşluğu hiç bir şey dolduramaz artık.

Cemil usta aracılığı ile Anadoludan hep kötü haberler alır. Bolu - Düzce ayaklanmasının bir türlü bastırılamadığını, bir yandan Beypazarına, öte yandan Adapazarına doğru baş kaldırmanın genişlediğini, Konya ve Yozgatta kötü kımıldanmalar olduğunu öğrenir. Anzavur, üçüncü kez ortaya çıkmış, Tokat yakınlarında taburlar bozmuştur. Yunanlıların Anadoludaki genel saldırı söylentileri ağızdan ağıza yayılmaktadır. Kâmil bey, boş zamanlarında Don Kişotu Türçeye çevirmeye çabalar. Sonra Voltair'in Candide'ini, Goethe'nin Faust'unu, Dostoyevski'nin Budalasını, İbsen'in Hortlaklarını, Edgar Allen Poe ve Dickens'i, sonra Gulliver'in gezilerini çevirmenin yararlı olacağını düşünür. Sıkıldığı zamanlarda oturup bol bol resim yapar.

Bir gün kapısı çalınır. İmamın kendisini aradığını söylerler. Gider. İmam Mümin hoca, binbaşı emeklisi Hasan bey karşılarlar. Bunlar, Anadoluculara karşıdırlar. Her zaman Peyam Sabah gazetesi okurlar. Cemil usta konuşmada:

— İttihatçı aranacak sıra değildir. Vatan kurtarmaya el birliği ile çabalamak sırasıdır, diye ortaya bir lâf atar. Topçu binbaşılığından emekli Hasan bey:

— Orada dur dülger ustası!... Bu zamana kadar sen hiç vatan batıracağım diye ortaya çıkanı gördün mü? Anadoluda Milliciler dediğin padişaha, hilâfete bağlı mıdır?

— Elbette. Şüphen mi var?

Binbaşı yine diretir:

—Bunlar padişahın hakkına göz dikmiş takımıdır. Der. Kâmil bey kahvedeki bu çekişmelerden, Istanbuldaki padişah çevresi ile, Anadoludaki Mustafa Kemal taraftarlarının karşı karşıya geldiklerini ve Merdivenköyden öteye artık Anadoludakilerin borusunun öttüğünü anlar.

Kâmil bey, avukatı ile kira, alacak verecek konusunu gözden geçirince, durumunun umduğundan da berbat olduğunu öğrenir. Selâmlığın mahzenindeki demir çekme-

ceyi açıp içinden, üçyüz sene öncesine ait tapu senetleri ile fetvaları çıkarır. Istanbuldaki koca koca camilerin burunlarının dibine, bir sürü mescit yapılmasının kerametini, bu fetvaları inceleyince anlar. Demek, eskiden din perdesi altında vakıf mescit yaptırılarak garanti altına alınıyormuş servetler.

Lüzumlu evrakı avukata devreder. Adliyede kayıtları yoklarken Kâmil bey bunalır. Öyle bir kargaşalık hüküm sürmektedir ki, insan değil evrak, kendini kaybeder de bir daha ele geçiremez.

Yazar, burada, gençliğinde bir aralık avukat kâtipliği yapmış olmanın yatkınlığı ile, Mütareke adliyesinin bürokrasi perişanlığını sayar döker. O zamanki mahkemelerin iç yüzünü deşer. Kâmil bey adliyeden serlemlemiş olarak çıkar. Tramvay beklerken, Galatasaraydan arkadaşı 116 Ahmede rastlar. Arkadaşı, ona bir yere oturup konuşma teklifinde bulunur ve şöyle der:

— Bizim 219 İhsanı bilirsin.

— Kız İhsan mı?

— Evet...

— Okul piyeslerinde kadın rollerine çıkan, nazik, çıtkırıldım bir delikanlı olan kız İhsan, sonradan yedek subay olarak savaşlara katılmış, beş kez yaralanmış. Cephelerde büyük yararlıklar gösterip esir düşmüş. Kurtulup gelince, küçük bir parayla bir dergi çıkarmaya başlamış. Kuvayi Milliyeyi açıktan açığa tuttuğundan mimlenmiş. İşgâlden sonra, Aydos cephaneliği baskınına katıldığı ileri sürülerek, harp divanına verilmiş. Bir kaç gün içinde on yıl kürek cezasına çarptırılmış. Kâmil bey bunları duyunca «on yıl mı? İmkânsız!» diye hayıflanır. Arkadaşı, «evet, on yıl, şimdi Mehterhanede yatıyor. Hemen şuracıkta. Bereket akıllı davranıp derginin imtiyazını karısı Nedime hanımın üzerine almıştı. O alındıktan sonra kadın dergiyi kapatmak istemedi. Geçenlerde mahpushaneye İhsanı görmeye gittim. Öteden beriden konuşurken seni hatırladık.

Ben senin Istanbula geldiğini duymuştum. İhsana söyledim. Pek sevindi, selâmı var.»

— Vealeyküm selâm... Vah vah... Nasıl duymadım?... Çok üzüldüm... Şehre hiç indiğim yok da... Ben de gidip göreyim... Yolu nasıl?

— Kolay, birazdan gidip görürüz.

— Peki, çocuğu var mı?

— İhsanın mı? Hayır.

— Karısı dergiden bir şey kazanabiliyor mu bari?

— Kazanç söz konusu değil. Üste veriyoruz. İhsan burada olduğunu duyunca, «bizimkine yardımı olur, bir kerre teklif etsek» dedi.

Bir anda Kâmil, yoksulluğun nasıl iğrenç ve amansız bir şey olduğunu düşünerek bunaldı. «Dükkânlardan birini satmalı!» diye geçirdi aklından.

— Bir çare bulacağım. Beni düşündüğünüze teşekkür ederim. Bir şeyler yapmaya çalışacağım...

— Sen neden bahsediyorsun Kâmilciğim... Biz senin meteliksiz kaldığını biliyoruz... Hem şimdilik bize para gerekli değil...

— Anlayamadım. Para lâzım olmaz mı?

— Telâşlanma kardeş. Bize adam lâzım. Sen resimden anlarsın. Güzel yazı da yazarsın. Derginin teknik işleriyle uğraşacaksın, sayfa bağlayacaksın. Düzeltmeleri yapacaksın. Baskıya, mürettiphaneye, satıcıya koşacaksın...

— Becerebilir miyim?

— Neden beceremiyeceksin? Bunun okulu filân yok. Nedime yenge beceriyor ya!

— Baş üstüne!

— Eğer bir sorgu morgu olursa, bir ara da Nedime yenge ile bir gönül bağından da bahsedebilirsin...

— Rica ederim, ben böyle pis işlerin şakasını bile duymak istemem.

— Biliyoruz canım! Bunu, onlar asılırsa söyliyeceksin.

— İhsan da bu fikirde mi?

— İhsan karısından emindir.

— Uzatma! Anladım görevimi. Ben bu kadını kurtarmak için nasıl davranacağımı bilirim. Hem artık zengin de sayılmam. Beni köstekleyen tehlikeyi atlattım sayılır... Sizden ileride gidemezsem de geri de pek kalmam!

— Yine paşazadeliğin tuttu. Bunun alt tarafı memleket için her türlü tehlikeyi göze almak değil mi?

— Kabul etmem mi sandınız?

— Ben sanmadım. İhsan biraz direndi.

— Haydi kalk, geç kalıyoruz. Ne götürmek uygundur?

— Hiç bir şey. Seni götürüyoruz ya!

Kâmil bey, birden üzerindeki yükü atmış, kuş gibi hafiflediğini hissederek ayağa kalkmıştır. Daha önceleri, zengin olduğundan, arkadaşları ondan hep uzak dururlar. Bir insan fedakârca yardım elinin uzatılmasına ne kadar muhtaçsa, başkalarına fedakârlık etmeye de o kadar muhtaçtır. Ahmetle beraber, Alman Çeşmesi karşısındaki bir set üzerine çıkarlar. Paslı saçlarla kaplı, koca halkalı kapısının üstünde (Hapishanei umumiye) levhâsını görür Kâmil bey. Kapıda bir jandarma nöbettedir. Setin üzeri insanla doludur. Babalarını, ağabeylerini görmeye gelen çocuklar, delikanlılar, oğullarını ziyarete gelen analar, babalar, eşler kaynaşırlar. Mahpushanenin koca kapıları hiç açılmamışa benzer. Bu koca kapı içinde açılmış küçük bir kapıdan işlenir içeriye. Ahmet, Celil efendi diye birine seslenir, sonra çok beklemeden Kâmil beyle birlikte o küçük kapıdan girerler. Arandıktan sonra, ilerlerler. İhsanla karşılaşırlar. İç avlunun bahçesi ağaçlı ve havuzludur. Kahve koşturulur hemen. İhsan, Kâmil beyin, eşi Nedimeye, dergi işlerinde yardım etmesini söyler. Kâmil bey hemen kabul eder. Sonra İhsan anlatır:

— Sultan Ahmet mitingi yapılmasaydı, ben Nedimeyi Babıâliye salamazdım. Bunun, bir Osmanlı için ne kadar dehşetli bir karar olduğunu kestirebilirsiniz. Hayvan gibi kıskancım bir kerre! Sonra, iliklerime kadar doğuluyum! Dergiyi gördünüz mü hiç?

— Hayır. Ama. çıkınca hemen alacağım bir tane...

— Nedime çok daha iyilerini çıkarabilir ama, ben istemiyorum. Aydınlarla uğraşmak boşuna... Bizle birlik olanlara zaten söyliyecek fazla bir şey yok. İnanmıyanlar ise, bilerek düşmanla iş birliği yapıyorlar. Aslında işi halka anlatmak lâzım... Evet, halka... Bu savaşın, eskilere, meselâ 93 Harbine, Balkan harbine, Seferberliğe benzemediğini, bir başka tür boğuşma olduğunu anlatmalıyız! Kadını, erkeği, çocuğu tüm birleşerek yürütülmesi gereken bir ölüm kalım savaşı! Bunu hem yapmak, hem de kazanmak zorundayız. Siz de böyle düşünmüyor musunuz?

— Evet...

Konuşurlarken, Abdullah ağa gelir yanlarına. İhsan, yeni geleni «mahpushanemizin ağası. Çok iyiliğini gördüm. Allah râzı olsun» diye tanıtır. Kâmil bey ağaya suçunu sorar:

— Bizimki boktan bir iş... Geç bir kalem... Biz buraya alışığız, baba ocağı sayılır... Bu kez cinayet... Sen bizimkine boş ver... Allah İhsan ağabeyimi kurtarsın!...

Sekiz yüz kişilik mahpus damının ağası Arap Abdullah, külhan bey ağzıyla, başından geçenleri uzun uzun anlatır. Asıl görüşme haftada bir gündür. Bu kaçamak görüşmeleri ağa idare etmektedir.

Kâmil bey, tramvay durağında Ahmetten ayrılır. Bir tütüncüye uğrayıp hemen bir (Kara Dayı) dergisi alır. Yanına dikilen biri dik dik bakınca kıvırıp cebine koyar. Az ilerleyip çevresinde kimseyi görmeyince dergiyi açar. Karagöz gazetesine benzemektedir dergi. Birinci sayfasının yarısını günlük politika ile ilgili bir resim doldurmuştur. Altında da Kara Dayının ağzından, iç ve dış olaylara dayanan, koşma biçimi bir manzume yer almaktadır. İçinde bir küçük hikâye, dokunaklı bir kaç fıkra, bir masal tefrikası. Görünüşte sahibine on yıllık kürek cezası verdirecek hiç bir yanı yok. Ama bunu, karısına açamaz. Nermin, Kara Dayıyı eline alınca böyle basit bir dergiye katıldığı için kocasının aklını kaçırdığını sanabilir. Türlü duygu ve

düşünceler içinde bocalar bir zaman. Sonunda, kararını verir, arkadaşlarının kefesi ağır basar. Ertesi sabah, heyecanla Kara Dayı idarehanesine dalar. Esmer soluk benizli bir kadın karşılar onu çok basit döşenmiş dar ve yoksul bir odada. Bu İhsanın karısı Nedime hanımdır. Söz arasında, hamile olduğunu söyler kadın ve konuşmasını şöyle sürdürür:

— Burada gazeteden başka şeyler de konuşulur. Siz isterseniz o konuşulanlarla ilgilenmeyebilirsiniz. Hatta başından ilgilenmezseniz daha iyi olur. Gündüz buraya sürekli olarak Anadoludan haber yağar. Biz bunları burada değerlendirir, sonra işitmesi gerekli kulaklara iletiriz. Ben, ayrıca (Anadoludaki kimsesiz çocuklara yardım) adı altında bir kampanya yürütmeyi düşünüyorum. Beni bu konuda destekliyecek bir kaç hanım arkadaş da buldum.

— Gazete işlerini hemen bana bırakmalısınız! Zor mudur?

— Hayır, göreceksiniz pek kolaydır. Öğrenmeniz gereken bir nokta da buraya hep yiğit arkadaşlar gelir. Arada jurnalciler, hafiyeler de dalar. Ama, önce güvenilir dostları tanıtayım size. Bunlardan biri Niyazi ağabeydir...

Kâmil bey, önce idarehanenin hırpaniliği ve boşluğunu kaldırmak için, evinden işe yarar bazı eşyayı, manavın aracılığı ile sağlar. Bir vazoyu satıp bulduğu para ile hemen bir küçük dökme soba, yeterince boru vesaire alır. Pencerelerin kırık camlarını değiştirtir. Odayı derler, toplar, pislikleri dışarı atar. Evden getirdiği lâcivert göbekli halıyı döşemeye serer. Üzeri camlı büyük yazı masasını bir köşeye yerleştirir. Arkasına, yine evden getirdiği koltuğu koyar. Duvar dibine, kanape ile masanın karşısına bir başka koltuk yerleştirir. Odacı Süleyman ağa ile hemen ahbap olur. Kuru odun alıp aşağıya istif ettirir. Aralarındaki konuşmada, Süleyman ağa, Nedime hanımın çok Osmanlı kadın olduğunu, yiğitliğinin değme erkekte olmadığını söyler. Odayı değişmiş gören Nedime yanım çok beğenir. Konuşma sırasında, Nedime hanım çarşafın kadını

alçalttığını, onu köleliğe zorladığını, dünya işlerinden elini eteğini çektirdiğini, kesinlikle atılması gerektiğini savunur. Bir zaman polis korkusu üzerinde dururlar, ama, fazla gözde büyütülmemesi gerektiğinde mutabık kalırlar.

Kâmil bey, büyük bir hevesle bu yeni işe sarılır. Önce puntoları ayırmayı öğrenir. Kâğıt cinsi, mürekkep ve baskı işlerindeki püf noktalara dikkat eder. Matbaacı Mıgırdıç efendi, tuhaf bir kimsedir. Baş mürettip çenesi düşüğün biridir. Sanata Ahmet Mithat efendi ile başlamış ve sıra ile Baba Tahire, Ahmet Samime, Hüseyin Cahide hizmet etmiştir. Serveti Fünun hakkında çok çekici anıları vardır. Dört yapraklı şu küçücük gazetenin yanlışlarla dolu çıkışı, sinirine dokunur Kâmil beyin. Babacan ser mürettip:

— Aldırma beyim! Bizde mürettip, okul kaçaklarından, gazete satıcılarından, bakkal çıraklarından yetişir. Biz mürettip milleti koca vezirleri öküz, zavallı öküzleri vezir yaparız. Ercüment Ekrem bey bunun hikâyesini bile yazdı, okumadınızmı? Devletlü Maarif nazırımızın resmi altına Sergide birinciliği kazanan boğamız, damızlık öküzün altına da Devletli Maarif nazırımız yazmışızdır. Aslında bana sorarsanız, asıl öküze yazık olmuştur. Mürettiplerin çoğu, yazarların çoğu gibi içkicidir. Serhoş kafa ile yazı dizerken, ister istemez dikkatleri dağılır. Kara Dayının üçüncü önemli kişisi, hamallıktan yetişme bir kürt olan dağıtıcı Abuzer ağadır. On dördünde Istanbula geldiği halde dilini bir türlü düzeltememiştir. Yüzü esmer kara, kalın kaşları hep çatıktır. Hep kavga eder gibi bağırarak konuşur. Önüne gelene, hamallıktan kâğıtçılığa nasıl sıçradığını anlatır böbürlenerek. Bir gün, adamsızlık yüzünden, İkdamın baş dağıtıcısı oluvermiştir. Abuzer ağa, Nedime hanımın hatırını saydığından Kara Dayıyı canla başla dağıttığını söyler hep.

— Gazete sürüm yapmak içindir, satmayı arttıracaksın hep. Birisini bulup bulaşacaksın ona... Der Baş dağıtıcı.

— İngilizlere çatalım öyleyse... Deyiverince Kâmil bey

— Yooo... Vur dedikse öldür demedik bey!... Bir hafta Mustafa Kemale çatacaksın, öbür hafta Sadrazama. Ah benim elim bir kalem tutabilse, o zaman gör sen gazeteyi nasıl çıkar.

— Ne ad koyardın gazetene bakalım?

— Adı kolay... Vaktile Eşek adıyla bile gazete çıkarıldı. Benimkinin de adı Katır oluverirdi. Peynir ekmek gibi kapışılırdı valla...

— Eşeği kapamışlar, yerine Elmâlûm çıkmış. Senin Katırı da kapatırlarsa Hasir'i çıkarırsın.

Kara Dayıya, boyuna şikâyet mektupları yağmaktadır.

Kemal Tahir, baş döndürücü olaylarla alt üst olan memleketin durumunu anlatırken şu satırları yazar:

«İslâmcılığın üçyüz elli milyona varan kalabalığı, Turancılığın yüz milyonla hesaplanan uçsuz bucaksız hesapları üzerine kurulan hayaller, Balkan bozgunundan sonra, asırlık baskılarla hadım edilmiş sinirlere şehvetli bir kımıldama vermiş, dört yıllık kanlı boğuşma, bu bunak sinirleri, işte bu bitkin kımıldanmanın tam ortasında çekip koparmıştı.

Osmanlı aydınları için, artık geçmişe sığınmaktan başka çare yoktu, ama bu sığınılacak geçmişi iyi saptamak gerekiyordu. Anadolu, bir sürgün yeriydi ki, vaktile ucu Avrupadaki Jön Türklere uzanırdı. Şimdi artık, memleket Jön Türklerden de boyunun ölçüsünü almış bulunuyordu. Oturup hüngür hüngür ağlamaktan başka iş kalmamış gibiydi.»

Nedime hanım, konuşma arasında «üzerine devrilip İmparatorluğu biz aydınlar mı ezdik, yoksa İmparatorluk üzerimize devrilip bizi mi ezdi? Sonuç aynı kapıya çıkar. Her halde, zaferden sonra memleket yine bizlere bırakılmamalı. Bu ihanet olur. İhsan der ki —Meşrutiyet memlekete hürriyeti getirmiş getirmesine ama sonra götürüp hürriyeti, döğüşerek elinden aldığı despot takımına bırakmış yine—»

— Çok doğru...

— Bütün hata, inkilâbın halktan uzak kalması oldu. Bir de baktık inkilâpçılar padişah damadı oluverdiler. Hem hangi padişaha... Genel merkezde «Beyaz öküz» diye alay edilen, konyak düşkünü bir bunağa!... Enver Cemal Talat paşaları bu zavallı beyaz öküzün oturduğu tahta yaklaştırıp saçak öperlerken gözlerinizin önüne getirebiliyor musunuz? Bu seferki harekete millet ister istemez, az buçuk damgasını vuracak.

Bir cuma sabahı, Nedime, Nermin hanımı görmeye gider. Önce, Ayşe konuğu yadırgar. Sonra tanıyınca ısınır. Söz mahpustaki kocasından açılır. Nedime hanım, kendilerinin de esir olduklarını hatırlatarak:

— İhsanla benim aramızdaki fark, bir kafese kapalı kuşla, bir odaya kapalı kedi arasındaki fark gibidir, der.

Nermin, kadınların gazetecilik işini yadırgadığını belirtir. Nedime hanım buna güler. Edebiyatımızın bunca yavanlığının haremlik ve selâmlıktan ileri geldiğini söyler. Anadoluda eskidenberi kadınla erkeğin tarlada omuz omuza çalıştığını belirtir. Ayşeye, uykuya dalarken ne okuduğunu sorar. Kız da «Sevgili Allahım, Türk milletine güç ver! Kurtulmasına yardım et» dediğini söyler.

— Kim kurtaracak Türk milletini?

— Bilmem?

— Beybabana sormadın mı?

— Okulda öğrenirsin, dedi.

— Sen İhsan amcanı biliyor musun?

— Hayır efendim.

— Seni bir gün ona götürsem, bu duânı ona okur musun?

— Şimdi mi?

— Hayır, gittiğimiz zaman... Orada...

— Okurum efendim.

Kâmil bey söze karışır:

— Siz Allaha inanır mısınız hanım yenge?

— Bu Allaha inanırım... Ayşenin sevgili Allahına... Tabii kurtuluşa yardım etmesi şartıyle...

Kâmil bey, yemekten sonra Nedime hanımın sorması üzerine yaptığı resimleri gösterir. Bir albüm kor önüne. Kara kalem Meryem portreleri ile doludur. Bütün Meryemler Nermin hanıma benzemektedir. Resimleri çok beğenir ve kurtuluştan sonra sergi açmasını söyler Nedime hanım. Albüm yaprakları arasında Don Kişotu görünce:

— Ama bu Türk Don Kişot, yanındaki de Sanşo Panso değil de sarığını cebine koymuş bir köy imamı. Daha doğrusu Nasreddin Hocaya benzemekte.

— Belki de... Zati bunlar, benzer tipler değil mi? Karagöz, Orta oyunundaki Kavuklu, Tulûattaki İbiş, Sanşo, Kel oğlan, Keremdeki Sofu... Kısaca çağının gerçekçi adamı... Gerçekçi olmayanlara karşı da, yerine göre hem merhametli, hem kıyıcı... Geçende Karagöze götürdüm Ayşeyi, kahveye... Karagözü siz de görün yeniden... Çok beğeneceksiniz. Ayşe de çok sevdi Karagözü... Yine götürmek istedim ama, anası bitlenirsiniz diye razı olmadı. Nermin bu konuşulanlara katılamıyordu bir türlü. Kendi evinde kendini yabancı hissediyordu. İçinden kocasını ve misafiri çocuklaşmış buldu. Sıra yağlı boya resimleri görmeye gelince bir bahane uydurup onlardan ayrıldı.

Kara Dayı gazetesine önce Babıâli esnafı çok önem vermez ama, zamanla ilgilenir. Şairler, yazarlar, haftada bir iki uğrar olurlar. (Nedime bacıda buluşalım!) aralarında parola olur. Önce bir kıyıda utangaç utangaç oturan Kâmil beye kimse önem vermez ama, kısa süre sonra Ahmet Rasimin (Cihan pehlivanı) dediği bu adamı deneyip, değerini hepsi anlar. Çoğu kez, Ahmet Rasim, Kara Dayı idarehanesinin kapısında durup kafasını içeri uzatıp şöyle bağırır:

— Hani benim Nedime kızım? Nerde bu hatun yahu..!

Toplanıp yeni şiirler, eski gazeller, beyitler okunur, ilim, sanat ve siyaset çekişmeleri yapılır Kara Dayıda...

Kimse buraya içki sokmaz, herkes dışarda içkisini içer gelir. Nedime hanım bir ziyaretinde kocasına şöyle der:

— Bunlar biraz anormal adamlar... Yalnız zekâları keskin... Neden?

— Hareketsizdirler de ondan... Dikkat edersen hepsi pasiftir.

— Şimdi anlıyorum... Bizim millet, ızdıraba katlanmayı iyi beceriyor da ona karşı koymayı bilemiyor. Geçen gün Ahmet Rasim bey «galiba Abdülhamit devrini arıyacağız!» demesin mi? Bunun üzerine Ahmet Rasimin, Abdülhamit döneminde başından geçen bir olayı aktarır Nedime kocasına... Abdülhamidin, Babıâliye baş kaldırtmadığı o sansür döneminde gazeteler Ahmet Rasime yazı yazdırmaz olmuşlar. Iyice züğürtlemiş seninki... Bir gün evinden çıkmış, trene binecek parası yokmuş cebinde. Hat boyunca yürümeye başlamış. Tren geçtikçe eş dost görmesin diye başını çevirip saklanıyormuş hep. Keferenin birinde bir küçük alacağı varmış. Onu almak için iniyormuş Istanbula. Gazetelere girdikçe harifler onu görmemek için hep birden ayak yoluna koşuşuyorlarmış. «Haklılar... Şakası yok. Bir kıpırdanma ile Fizanı boylamak işten değil». Mendilini çıkarıp fesinin içine yerleştirmiş. Her yanından ter damlayarak alacağını almak için yola koyulmuş yine. Yeleğinin cebinde, yolda bir kahveye ilişip bir kahve içerek dinlenebilmesi için yirmi parası bile yokmuş. Bereket, sokak başlarındaki çeşmelere... O gün çok dua etmiş musluk başlarında yaptıranlara... Yeleğinin cebini yoklamış, nasılsa on para çıkmış da, köprüden karşıya geçebilmiş. Yüksek Kaldırımdan çıkarken nerede ise olduğu yere yıkılacakmış fıkara... Bir de ne görsün, alacaklı olduğu kâfirin dükkânı kapalı değil mi? Bire aman medet... Günlerden Pazar da değil. Biraz dikkat edince bakmış. Öteki kefere dükkânları da kapalı. Sormuş, bilmem ne yortusu yüzünden demişler. Şaşırmış kalmış. Açlık bir yandan, yorgunluk ve parasızlık bir yandan, evde karısı ha doğurdu, ha doğuracak. Ebe ücreti şöyle dursun, el yıka-

yacak sabun yokmuş evde... Utanmayı kaldırıp rast gele para bulmak için öteye beriye baş vurmuş. Aksilik bu ya kimi arasa yok. Birden, her zaman arkadaşlarıyla sık sık uğradığı Tepebaşındaki büyük bir meyhanenin önünde durmuş. Meyhaneci Almanmış, dil bilmez bir Alman... Öğlenleri Alman ve Avusturyalı müşterilerine yemek verir, akşamları da buzlu bira fıçılarını açarmış.

Oğlene daha bir saat var, şuraya girip biraz dinleneyim, demiş. Selâm verip köşedeki bir masaya çökmüş. Oradan eline geçirdiği bir gazeteyi okur gibi yüzüne tutarak, durumunu düşünmeye başlamış. Hayaller içinde bocalarken çevresinde gürültüler başlamış, masalar dolup taşmış. Yemek kokuları burnunu gıdıklar olmuş. O habire nasıl on parayı bulup köprüyü geçmeli diye düşünürmüş. Çocuk doğdu mu acaba? Anası sağ mı? Parasız pulsuz ne yaparlar? Bunlarla kafa yorarken, garson önüne koca bir kâse içinde, nefis bir sebze çorbası koymaz mı? Şaşkın şaşkın yüzüne bakmış adamın. Garson, nezaketle: «Buyurunuz çorbanızı» demiş. Ekmek ve takımları daha önceden masaya koymuşmuş meğer. Hayır, perhizim, orucum dese, açlıktan kıvranan midesi râzı gelmiyor. Yutkunmuş bir zaman. «Başıma ne rezillik gelecekse bâri tokken gelsin» diyerek çorbaya girişmiş. Arkadan et gelmiş. Onu da yemiş bir güzel... Sonra, bir pişmanlıktır kaplamış. Yarabbi canımı al yeter, diye dövünmeye başlamış. Eyvah cüzdan evde kalmış numarasına baş vurmaktan başka rezillik gelmez olmuş aklına. Hem midene söz geçiremezsin, kendini rıhtımdan denize atamazsın, hem de şereften söz edersin. Üstelik çalım satmaya kalkarsın. Seni Karagöz göstermeliği seni, diye lânetler yağdırırmış kendine... O sırada garson, elinde boş tabağa konmuş dört mecidiyeyi önüne uzatıp —Teşekkür ederim, buyurunuz paranızın üstünü— demez mi? Bir zaman tabaktaki mecidiyelere, garsonun yüzüne, sonra tezgâhtaki iri kıyım Almana utangaç utangaç bakmış. Ne görsün, Alman utangaç bir gülümseme ile başı ile mecidiyeleri işaret ederek «alınız,

alınız» demiyor mu? Mecidiyeleri nasıl kaptığını, dükkândan nasıl çıktığını bilememiş. Gözlerinden sicim gibi yaşlar akıtarak koşmuş evine...

— Alman çavuşu üstâdın meteliksizliğini nereden kestirmiş?

—Ben de onu merak edip sordum. Oraya her zaman birlikte gittiği arkadaşlarına, Alman meyhaneci, Ahmet Rasimi, hep sorarmış, epiydir gelmediğini görünce Üstada, Abdülhamit korkusundan yazı yazdırmadıklarını, bu yüzden darda olduğunu, yine onlardan öğrenmiş. İşte, kendini bu hale getiren Abdülhamit devrini, aradan on yıl geçmeden, bir usta yazarın övmeye kalkması çok çapraşık bir şey.

Kara Dayı yazıhanesine ünlü yazarlar, şairler ve ressamlardan başka, sivil elbise giymiş zabitler, gizli örgüt mensupları da uğrar. Bunların her birinin ayrı parolası vardır. Araya karışan hafiyeler, çoğu kez ürkekliklerinden anlaşılır.

Kara Dayının basıldığı yerde musahhihlik eden, kırmızı yanaklı, abdal suratlı oğlanın polis ajanı olduğu bilinmektedir. Bir kerre de, göğsü madalyalarla dolu, subay elbiseli biri gelip, Anadoluya mühim plânlar yollayacağını ve buna Kara Dayının aracılığını istediğini söyler. Ajanlığı her tarafından dökülmektedir. Nedime hanım hemen, Kara Dayının Anadolu ile hiç bir bağı olmadığını kesinlikle belirtip savar. İdarehanenin karşısındaki kahvede sürekli olarak, bir görevli gözcü durur. Kâmil bey, yarı külhani, yarı efendi kılıklı biri tarafından, adım adım izlenmektedir. Çok geçmeden marangoz Cemil Usta, bu adamın Bağlarbaşında Kâmil bey hakkında soruşturma yaptığını kendisine iletir.

Boş ceket kolunu cebinde gezdiren, bir çok savaşlara katılmış, kara yağız, tok sesli biri sonunda hafiye çıkar ve Yahya Kaptanın pusuya düşmesine sebep olur.

Bekirağa bölüğünde, önce hürriyetçileri dayağa yatırıp sonra kulaklarına eğilerek «biraz dişini sık, sakın söy-

leme, şimdi dayak faslı bitecek» diyen polisler de vardır. O sıra, herkesin saygısını toplamış İzmirli Niyazı, Kuvayı Milliyecilerin en güvendiği kişidir. On dört yaşında İzmir cinayet mahkemesine kâtip girmiş, yirmisinde evlenmiş, yirmi dördünde Jön Türklüğe soyunmuş ve her şeyi yüz üstü bırakıp Avrupaya kaçmış ve o tarihtenberi de her önemli olayın göbeğinde yer almıştır. Niyazi efendi. Otuz bir Martta Taşkışlada yobazlarla boğuşmuş, Trablusa, Balkana karışmış, Seferberlikte başçavuş olarak bütün cephelerde çarpışmış, Demirci Efe ile birlikte Yunana ilk kurşunu sıkanlardan. Biricik oğlunu Rum çeteleri doğramış. On altı yaşındaki kızının ırzına geçmişler. Karısından bir buçuk yıl mektup alamamış. Onu görmek için düşman işgâli altındaki topraklara gizlice sızmış. Ama, orada çok önemli haberler öğrendiğinden, karısını bulmayı bir başka sefere bırakıp kıtasına dönmüş. O sırada bir basım evinde mürettip olarak çalışır görünüyor. Karakol teşkilâtı ve Mim Mim grubu ile ilişkisi var. Bu yüzden, haftalarca ortada görünmediği olur. Düşmana kini, ikinci bir kalp gibi durmadan çarpar onda... Gözü pekliği anlatılmaz.

Niyazi efendinin her zaman Polis Müdürlüğünde, Jandarma merkez komutanlığında ahbapları vardır. Kara Dayı idarehanesine haftada bir mutlaka uğrar, Nedime hanımı yoklar. Bir uğrayışında, Nedime hanım Kâmil beyle Niyazi efendiyi tanıştırır.

İhsan bey, tutuklandıktan sonra, Bekirağa bölüğüne götürülmüş, fakat hiç bir işkence yapılmamıştır. Bu haberi Niyazi efendi getirmiştir. Eğer İhsan bey de Ankaraya gönderilecek bir şey varsa, kendisine verilmelidir. Zira evleri yeniden aranacaktır.

Nedime hanım, Anadoludan en doğru haberleri almak için, Niyazi efendinin yolunu bekler. Durum kritiktir. Çerkes Edhem —Ordu, Demirci Efe— Ordu çatışmaları, namuslu insanların sinirlerini bozmuştur.

Öte yandan, düşman Eskişehre doğru ilerlemektedir. Niyazi efendi bir takım iyi haberlerle gelmiştir. Çerkes

Edhem bey önceleri cephe kumandanlarıyla geçinememiş, sonra Refet beyi bahâne ederek Ankarayı basmağa kalkmış. Mustafa Kemal paşa az bulunur kumandanlardan olduğunu ispat ederek, hiç duraklamamış, kötülüğü daha büyümeden tepelemeyi kararlaştırmış. 29 Aralıkta Edhem kuvvetlerine saldırılması emrini vermiş, 5 Ocakta Edhem Yunanlılara sığınmak zorunda kalmış.

İnönünde üç gün üç gece döğüşülmüş. Nihayet düşman eski yerine, Bursa önlerine püskürtülmüş. «Biraz toparlanmaya yetecek kadar zaman kazandık. Bu da dehşetli bir şeydir» der Niyazi efendi...

Bir gün Ahmet, Karadayı idarehanesine bitkin girer. Selâm bile vermeden Niyazi efendinin gelip gelmediğini sorar.

Dışarda kar yağdığı halde, Ahmedin suratı ter içindedir:

Bize yarına kadar otuz dokuz bin lira lâzım... Der. Anlaşılıyor sanırlar.

Neden kırk değilde otuz dokuz— diye de sorarlar. Ahmet öfkelenir:

- Çünkü paşaoğlu, on bir bin lirası elde...

— Demek aslında 50 bin lira mı lâzım?

— Ne sandınız... Paraları götürür Avrupada tıkır tıkır yersiniz... Tıkır tıkır... Sonra kendine gelir. Biz neler konuşuyoruz yarabbi? Bu para bulunmazsa şerefsizim kendimi öldürürüm. Nerde kaldı bu Niyazi... Ne ağır, ne vurdum duymaz adam...!

— Yoo! Niyazi ağabeyime söz istemem...

— Niyazi ağabeyinize!... Siz, kuzum. İneboluya götürülmek üzere gemiye yüklenmiş bin ton cephane ne demektir bilir misiniz?

Nedime hanımla Kâmil bey bir ağızdan sorarlar:

— Bin ton cephane mi?

— İneboluya mı gidecek?

— Hay Allah sizden râzı olsun!

— Bırakın canım! Allah benim belâmı versin! Ben zaten bilmez miyim? Uğursuzluk hep bende...!

— İşi berbat eden ne demek? «Gemiye yüklendi» demediniz mi?

— İşi berbat ettik yengeciğim, eğer Niyazi efendi bir çare bulmazsa... ki, paraya çare bulacağını sanmıyorum... Götürüp kendimi asmaktan başka çıkar yol kalmıyor.

— Hele anlatın bakalım!

— Haliçte bin ton cephane vardı. Aylardan beri gönderilemiyor. Vapur bulamamıştık. Sonunda, Niyazi efendi, bir vapur buldu. On bir bin liraya pazarlığı bitirdik. Yarısı peşin, yarısı İneboluda. (Ararat) isimli bu vapur, boyanmak bahanesiyle Halice girdi. Kasımpaşa ile Fener arasında şamandıraya bağlandı. Hamallar ikiye ayrıldıkları için bir gecede bitirilemeyen işler tehlikeli. Salih reis, en güvendiği adamlarından bir ekip hazırlıyacak, teker teker yükleme yerine yollayacaktı. M. M. grubu da bu işe ayırdığı arkadaşları ardiyeye birer ikişer gönderdi. Yüklemede vinç kullanılmıyordu. Sandıklar, elden ele geçirilip rampalardan kaydırılarak, ambara indirilecekti. Bu yüzden üç gecede ancak 650 ton yüklenebildi. Dördüncü gün, yani dün, vapurun Haliçte bulunmasının tehlikeli olacağını haber aldık. Fazla beklemeden Sirkeci Rıhtımına yanaşması lâzım geliyordu. Dün çektiğim âzâbı anlatamam. Sanki bütün Istanbul halkı hafiye olup peşime düştü. Gemiye gidip haber vereceğim, sandala binmek gerekiyor. Eminönü kayık iskelesine iki kerre yaklaştım. İki keresinde de kayığa atlamaya cesaret edemedim. Koz helvacı Arnavut, kel simitçi sivil polise benziyorlar. Yürüdüm Yemiş iskelesine... Bu sefer de kayıkçı beğenemiyorum. Cesaret edemedim. Vapurdakilere haberi başka biriyle gönderdim.

— Geri kalanını.....

— Geri kalanını kim düşünür? İngilizler pirelenmişler. Üstünkörü bir araştırma elverir. Düşünün, yalnız 40 bin Mavzer mermisi var. Gülleleri saymıyorum. Bu sabah,

çok şükür Araratı Sirkeci Rıhtımında gördüm. Yolcu alıp hareket edecek.

Sevinçle Ardiyeye geldim. Niyazi efendi telâşla geldi: «Kalk birader, mesele çok önemli!» dedi.

— Sakın vapuru mu basmışlar?

— Değil yengeciğim. Biz vapuru Rozalti isminde bir heriften tutmuştuk. Herif bizimle mutlaka görüşmek istiyormuş, hem de evinde. Gittik. Durum tasarladıkları gibi çıkmamış. Vapuru kurtarmak için İngilizlere rüşvet vermek gerekiyormuş. Türkçesi vapur ancak 50 bin lira ile yola çıkabilirmiş.

— Vay namussuz herif vay!

Saat bir buçukta Niyazi efendi gelir. Parayı o da bulamamıştır. Çaresiz kalmışlardır. Akıllarına, Kâmil beyin karısının zengin eniştesi gelir. Kuvayı Milliye namına senet vermeyi düşünürler. Öyle ya, adam tüccar, üstelik de çok zengin. Savaş kazanılırsa kârlı bir işe para yatırmış olacak.

Kâmil beye, bu fikir pek akıllıca gelmez. İşgâl Orduları müteahhidine böyle bir teklifin yapılamıyacağını söyler. «Sonra biz Kuvayı Milliye namına senet verecek yetkide değiliz. Herif tuccar!... —Siz kimsiniz? Hani vekâletnameniz? Silâh almak için kırk bin lirası bulunmayanlara, ben bu kadar parayı nasıl veririm— derse» der.

Kâmil bey, Rozaltinin nasıl bir adam olduğunu, vapurun kime ait olduğunu sorar. Ararat vapuru (La Fransez) şirketinindir. Rozalti şirketin bir memurudur. Kâmil bey birden hatırlar. Eniştesinin salonunda, bir gece bu şirketin direktörü ile tanışmıştır. O gece direktör, Kâmil beyde iyi bir intiba bırakmıştır. Diğer kasıntılı budala yabancılara nazaran daha insana benzemektedir. Ahmetle hemen La Fransez şirketine gidip direktörle görüşmeye karar verirler. Bu son çaredir ve enişteye müracaattan evlâdır.

Direktör onları iyi karşılar. Kâmil beyi hatırlamıştır. Kâmil bey, hiç hazırlıksız söze başlar:

— Tabii duymuşsunuzdur. Bizim «Galatasaray» isimli bir lisemiz var. O mektepte bizi Fransızlar okuttu. Yani biz, vatanperverlik dersini Fransızlardan aldık. Bugünki şartlar ne olursa olsun, Fransızların her çeşit vatanseverliği, hiç değilse, hoş görürlükle karşılayacaklarına eminiz. Biz vatanımızı kurtarmak istiyoruz. Buna her millet kadar hakkımız var. Yani, buraya tüccar müşteriler gibi gelmedik. Istenilen paranın değersizliğini biliyoruz. Bizim için malınızı daha ucuza tehlikeye koymanızı isteyemeyiz. Fakat ilk pazarlıktan sonra... Aradaki fark pek büyük... Hem de beş misli... Bu parayı ödemiyecek değiliz ama, şu sırada bulup buluşturmak imkânsız...

Direktör söylenenlerin hiç birini anlamaz. Ararat vapuru adını duyunca birden ayılır:

— Şu cephane meselesi mi? Peki, n'olmuş?

— 50 bin lira...

— Ne elli bin lirası?

— Vapurdan şüphelenmişler. Bu yüzden navlunu elli bine çıkarmışsınız.

Direktörün bundan haberi yoktur. Rozaltinin, arttırmayı kendi kendine yaptığı anlaşılır. Direktör, en yüksek ücreti, yani on bin lirayı istemiştir. Bin lirayı da Rozalti, komisyon olarak bir türke vereceğini söyliyerek, kabul ettirmiştir. Direktör, işi anlayınca Rozaltinin işine son vermek ister ise de Kâmil bey mâni olur. Zira herif, cephane işini bildiği için düşmanlık yapablir. Vapura, kahveci olarak bir adamlarını da aldırmayı isterler. Direktör beş kişi bile koyabileceklerini, ayrıca İneboluya kadar kıyı boyu gitmesi ve tehlike sezerse baştan kara etmesini de kaptana tembih edeceğini söyler ve ilâve eder:

— Görüyorsunuz ya, biz Fransızlar, vatanseverlik dersi vermekte pek kötü hocalar değiliz. Muzaffer olmanızı dilerim efendiler. Bütün dünya ile döğüşmeyi göze alan, parasız, yani silâhsız döğüşçülere karşı, ben yalnız saygı duyarım. Yolunuz açık olsun.

Kâmil beyle Ahmet sevinçle çıkarlar. Koridorda gözlerini kurularlar.

Ertesi sabah, vapur hiç bir güçlükle karşılaşmadan boğazı geçmiştir.

Nedime hanım doğum sancıları içinde kıvranmaktadır. Kâmil bey, hemen eve gitmesi için ısrar eder ama o, hesapları görmek, baskı için son tembihlerde bulunmak zorundadır. Sancılar aralıklı olarak geldikçe «insan ana olmadan vatanını gereği kadar sevemiyor» diye geçirir aklından.

Kâmil bey, Nedime hanımı güçlükle Karadayı idarehanesinden, doğum yapabileceği emin bir yere gönderdikten sonra, Niyazi efendi çıkagelir. Telâşla Nedime hanımı aramaktadır. Kâmil bey doğum sancıları içinde kıvranan kadıncağızı rahatsız etmemesi için Niyaziye, Nedime hanımın Büyükadadaki bir akrabasının yanına gideceğini söylediğini ve adres de vermediğini bildirir. Niyazi efendi, sıkıntı içinde dolanıp durmaktadır. Sonunda, baklayı ağzından çıkarır. Ahmet tutuklanmıştır, her halde Araraттan ötürü olacak. Bekirağa bölüğüne atılmıştır. Düşmanın Bursa Uşak cephesine saldırı plânları ele geçirilmiş, bu plânlar acele Ankaraya gönderilmek üzere Ahmede verilmiş, Ahmet de Nedime hanıma vermiş. Şimdi bu plânları, yarın kalkacak olan Gülcemal vapuruna yetiştirmek için Nedime hanımı mutlaka bulmalıymış.

Kâmil bey, kendisi ne yapıp yapıp plânları ele geçireceğini, Niyaziye vâd edip onu başından savar. Aklından Ahmedin tutuklanmasının Nedime hanımdan gizlenmesi gerektiğini düşünür. Sorarsa İzmite gittiğini söylemeli, diye geçirir. Artık Kâmil beyin kafasında binbir soru birbirini kovalamaktadır. Gebe bir kadının, bu gizli işlere bulaştırılmasına kızar. Ahmede sinirlenir. Sonra, birden bu sinirlenişini kınar. «Öyle ya Bekirağa bölüğünde işkenceye yatırılan adama kızılır mı?». «Aman yarabbi! Bir insan, kendi memleketinde kıstırılmış vahşi bir hayvana benzer mi böyle?».

Karışık yollardan Nedime hanımın bulunduğu yere giderken, izleniyor muyum diyerek hep önünü arkasını kollar. Nedime hanımı görünce yalan üstüne yalan kıvırmayı beceremez. Sonunda gerçeği olduğu gibi anlatır. Şayet yakalanırsa, Nedime hanımı bu işe hiç karıştırmıyacağı konusunda ona ikna eder. Söz konusu plânları alıp uzaklaşır.

Gece yarısı saat üçte evine döndüğünde karısını yemeğe beklerken uyumuş bulur. Geciktiğinden ötürü münakaşa ederler. Kadın, bu tartışmada hala hanımın anlattıklarını sayar, döker. İngiliz subaylarının, Kâmil beyin son davranışlarından hiç memnun olmadıklarını bildirir. Enişte beyin İngilizlere mal satmak üzere bir şirket kurma hususunda görüşmek için Kâmil beyi acele görmek istediğini ve ertesi günü kocasını göndereceğine söz verdiğini sözlerine ekler. Kâmil bey, bu düşmanla alış veriş işini duymakla tepesi atar. Karısıyla kavgaya varan ağız tartışmasına tutuşur. Tartışma sırasında Kâmil bey, memleketin durumundan, zaferden söz ettikçe Nermin onu alaya alır. Sonunda, kocasına «ben yoksulluk çekemem» diye tutturur. İyice bozuşup yatarlar.

Kâmil bey, Niyazi efendiyle bir gün önce Karadayı idarehanesinde konuşup sonra da Nedime hanımla anlaştıkları üzere, o gün öğle vakti gayet önemli belgeler bulunan bir kuru üzüm sandığını, tophane rıhtımında bulunan Gülcemal vapuru kahvecisi Ramiz efendiye verirken suçüstü yakalanır. Sorgusu yapılır. Ramiz efendiyi daha önce tanımadığını ve sandıkta belgeler olduğunu bilmediğini söyler. Ararat vapuru hikâyesinin polisçe bilindiğini, tahkikat yargıcı önündeki tutanaklar okunurken öğrenir. Sorguda, bilhassa bu işle Nedime hanımın hiç bir ilgisi olmadığınıda diretir. Sorguda, Nedime hanımın Ararat vapuru işi ile de «ilişiği yoktur» der. Sorgu yargıcı, «ama Nedime hanım Direktörle konuşmuş» deyince de «Hayır, Direktörle ben konuştum» diyerek suçu üzerine alır. Uzun sorgudan sonra, Kâmil bey bütün zekâsını kullanarak Ne-

dime hanımın bu işlerden hiç haberi olmadığına ve ortada suç varsa, bu suçu kendi yaptığına sorgu yargıcını inandırır. İfadeyi buna göre yazdırtır.

Sorgu yargıcı Ahmedi getirir Kâmil beyin karşısına. Nedime hanımın her şeyden haberli olduğunda Ahmet ısrar eder. Sonunda Kâmil bey dayanamaz, yargıcın müdahalesine rağmen, bağırır:

— Hapisteki kocasını besliyebilmek için Babıâli yokuşunda sürünen bir zavallı gebe kadına iftira etmeye utanmıyor musun? Bir de ona deli gibi aşık olduğunu söylüyordun? Aşk bu mudur?

«Aşk» lâfını nereden çıkardığına Kâmil bey kendisi de şaşar. Bu sözlerle Nedime hanımın namusuna leke sürebileceğini bile düşünemez. Yalnız bir tek maksadı vardır: Nedime hanımı ele vermemek... Karşısına tanıdığı bir insan kılığında çıkan bu etten kemikten alçaklığı durdurmak...

Yargıç, biraz da merakla sorar:

— Aşk da ne demek oluyor?

— Bu adam, Nedime hanımı kızken tanımış. Daha İhsanla evlenmeden önce... Nedime hanım İhsanla evlenince uzun zaman ortadan kaybolmuş. İhsanın hapse girmesini fırsat bilerek tekrar ortaya çıkıp Nedime hanıma musallat olmuş. Gene aynı «olmaz» cevabını alınca gurur meselesi yaparak kin beslemiş olacak. Serhoş iken bana «ben İhsanın yerinde olsam, Nedime gibi karıyı dışarda komaz, ne yapar eder onu da içeri tıktırırdım» demişti. Şimdi galiba aklına koyduğu bu alçaklığı yapıyor. Oyle değil mi Ahmet?

Ahmet, bunun üzerine bir elile gömleğinin yakasını çekiştirerek «Ben namussuzum, namussuzum biriyim» diyerek hüngür hüngür ağlamaya başlar ve ağzı köpürerek oraya yığılır. Dışarı çıkarırlar.

Kâmil bey, «zaten mektepte de sar'ası tutardı hep» diyerek ifadesini perçinler.

Sorgu yargıcı Kâmil beye:

— Ramizi tanımadığınızı hâlâ iddia ediyor musunuz?

— Evet, tanımıyorum, ilk görüşüm.

— Ama o sizi tanıyormuş!

— O da yalan söylemiş öyleyse... Bir kelime bile konuşmadım bu adamla daha önce...

— Şimdi görürüz. Yalnız bu sefer yüzleştirme yaparken, ataklık edip lâfa karışmak yok.

Ramiz içeri alınır:

— Ulan Ramiz! Sen Nedime denin o karıyı tanımam diyordun, değil mi?

— Evet, tanımam!

— İşte Kâmil bey söyledi. Sana hep böyle kâğıtları o getirirmiş!

— Yalan, aman yüzbaşım yalan...! Bir vakit kabul etmem.

— Ramizin iğrenmiş gibi Kâmili süzmesi, Kâmilin hoşuna gider; kaşlarını hafifçe kaldırıp «yalan» anlamına bir işaret yapar. Sorgu yargıcı sıkılayınca, Ramiz:

— Ben böyle ıllıgışlı işlere girmedim Beybaba... Devlet, millet sayesinde gül gibi geçinip gidiyoruz şurda...

— Ya Nedime her şeyi itiraf ettiyse?

— Gelsin, yüzüme desin!... Asla kabul etmem...

— Öyleyse iyilik sana haram. Bu gece seni bir güzel ıslatsınlar da bak nasıl bülbül kesilirsin?

Ramiz tam külhanbey ağzıyla kemideki kahvecilik işini uzun uzun anlatmaya bulaşır. Yargıç susturursa da o yine konuşur.

— Baktım, efendiden bir adam. Koltuğunda kuru üzüm sandığı ile iyice bunalmış... Yalvardı bir zaman... Biz de insanız Beybaba.. Tam o ara aynasızlar tepemize bittiler.

— Peki, ahbabı kimmiş? Sandığı yollayacağı İneboludaki ahbabı?

— Vallahi soracak vakit bulamadım İşte yüzü... Kırk paralık erkekliği varsa doğru söylesin.. Dinim Rab bena hakkı için hilâfım yok Beybaba! Bana adıyla sanıy

la Zeyrekli Zemberek Ramiz derler sayende... İşte beni sopadan öldürsen ifadem bu kadar...

Ramiz efendi, külhanbey ağzını öyle rahat konuşuyordu ki, Nedime hanım onun eskiden yedek subay olduğunu söylememiş olsaydı, Kâmil bey inanmıyacaktı okumuşluğuna. Sorgu yargıcı, «Kahveci Ramiz kutuyu, insaniyet namına, tanımadığı Kâmil beyden aldığını, inkârdan gelerek söyledi» diye yazdırır ifadeyi.

Ramiz, bu kez «inkârdan gelerek» sözüne itiraz eder ve onu sildirdikten sonra ifadesini imzalar.

Sorgu yargıcı, en son, arabacıyı ifadeye alır. Arabacı da:

— Ben hırsızlık malı olduğunu nereden bileyim bey? Bu adamda hırsız kılığı var mı?— Diye başlar, adamın kulağı da ağır işittiğinden soruları kulak sayvanına bağırmak gerekir:

— Nedimeyi tanırmısın?

— Tanımaz olur muyum? Alaylı Nedime... Bu herif, onun dostu mu yoksa?

— Ne alaylısı herif? Sen ne söylüyorsun?

— Ne karıdır o Nedime beyim!... Eskiden Istanbulu yakıp kül etmişti boydan boya... Şimdilerde tövbekâr oldu dendiydi, demek yalanmış...

— Tuh Allah belânı versin sağır pezevenk!... Biz ne soruyoruz, o ne anlatıyor...

— Yenilerden mi dedin?... Yenilerdense bilmem beyim...

— Tophaneden Beşiktaşa Merkez memurunu mu götürdün

— Evet...

Yüzbaşı, arabacının işine geleni duyduğunu fark edemez.

— Demek Nedime adında bir karı tanımıyorsun?

— Alaylıdan başka Nedime tanımam.

Yüzbaşı, arabacının Nedimeyi tanıdığını inkârdan geldiğini yazdırıp salıverir. Bu kez, Kâmile döner:

— İçinde vesikalar bulunan üzüm sandığını nereden aldın?

— İdarehaneden...

— Peki, Beşiktaştan arabaya binmek ne oluyor?

— Efendim, aslında sandığı Gülcemale ben götürecek değildim. Beşiktaş tramvay durağında, beni karalar giymiş, göğsünde harp madalyası asılı bir adam bekleyecekti. Elimde üzüm sandığı ile beni görünce, yanıma yanaşıp «Üzüm satılık mı?» diye soracak, ben «Satılık» diyecektim. «İzmir üzümü ise alırım» diyecekti. Ben de bu söz üzerine, sandığı kendisine verecektim.

— Vay canına! Bunlar ne plânlar böyle? Eee...

— Şize şimdiye kadar sakladığım noktayı söyliyeyim. Bunlar, hep Ahmedin plânları... Ararat işinde Ahmet Rozaltiden çekinerek, sandığı bana saklattı ve Beşiktaş tramvay durağında eğer o adamı bulamazsan, o zaman Gülcemale sandığı kendin götür dedi.

— Öyleyse Ramizin adını vermiştir!

— Hayır. Vapur tayfalarından her hangi birine belli etmeden veriver demişti. Yalnız gemi zabitanından sakın. Biz her zaman bu yolu kullanırız diye de söylemişti.

— Yani, Ramiz serserisinin bu işle bir ilişiği yokmu şimdi?

— Vallahi bilmem...

— Bunlara çocuklar bile inanmaz. Bu kadar önemli belgeler bir kuru üzüm sandığı içinde, tanımadığın bir adama verilir mi?

Uzun tartışmalardan sonra, kadının bu işle hiç bir ilgisi olmadığı kesin olarak belirtilir. Sorgudan sonra, Kâmil bey, gardiyan askere bir lira uzatır. Bir ahali sigarası ile öte beri aldırtır.

Kâmil bey, yalnız kalınca, sorguda Ahmedi namussuz yapıp çıktığını düşünerek üzülür. Ama sonra onun Nedime hanımı ele verişini hatırlıyarak, davranışının doğru olduğuna karar verir. Birden, Ramize yapılacak işkence aklına

gelir, ama hemen sonra, Ramizin onu ele vermeyecek bir tip olduğu inancı endişesini yatıştırır.

Kâmil bey, gardiyan askerle ahbap olur. Gardiyan İbrahim, Vahap çavuş adında bir dayakçının Ahmedi çok döğdüğünü ve bayılttığını anlatır.

— Neden döğdüler o kadar dersin? Adamları mı kızdırmış?

— Hayır! İnsanı sorgu yapanları kızdırdığı için döğmezler. Söyleyeni fazla döğerler senin anlayacağın...

— Söyleyeni niye döğsünler? Söylüyor ya bir güzel...

— Söylüyor ama, sakladığı bir şey varsa onu da döksün diye iyice silkerler.

— Söylemeyeni döğmezler mi?

— Döğerlerse de kulak asma! Hemen bayılma numarası yaparsın... Onlar da, zaten bir şey bilse söylerdi... Ölür mölür de başımıza belâ olur, diye bırakırlar. En iyisi, haberim yok deyip çıkmak beyim. İnkâr yiğidin kalesi diye boşuna söylenmemiş...

— Doğrusun İbrahim... Şimdi aklım yattı...

— Doğru da lâf mı? Hiç söylememeli beyim!... Söyleyenin erkekliğinden şüphe ederim ben... Seni neden tuttular? İngiliz mi vurdun?

— Hayır. Beni Ahmet söylemiş...

— Vay namussuz!... Zaten gözüm tutmadıydı mülevvesi... O seni yaktıysa onda da insanlık kalmadı zaten... Bizim oralarda bir lâf vardır: «Keçinin meşeye ettiğini, külü derisinden çıkarır» derler. Gayrı iflâh olmaz o. Bana merhem ısmarlamıştı. Şu alçağa almasam mı?

— Yok, olmaz... Almalısın!... Ben ona darılmadım. Kendisine selâm söyle, olur mu?

— İşte bu olmadı. Buradan oraya lâf gitmez. Yasaktır. Sen beni o kadar avanak mı belledin?

— Selâm lâf değil ki!

— Biz neler gördük... Bir selâmda bin çeşit manâ saklıdır. Sen ayak yoluna çıkacak mısın?

— Peki çıkayım.

Kâmil bey, gardiyanı dururken pirelendirdiğine üzülür O sıra bir bağırtı duyar. «Yine Ahmede işkence yapıyorlar» diye düşünür. Sonra Ahmedin karısı, çoluğu çocuğu aklına gelir... «Acaba Nermin duydu mu?» «Duymadıysa meraktan çatlar». Birden Nermine karşı, uçsuz bucaksız bir acıma duyar içinde...

Niyazi efendinin tutuklanmamasını düşünür. Nedime hanımın Adaya gittiği yalanını yalnız Niyazi efendiye söylediğini hatırlar. «Peki, bu yalanı sorgu yargıcı nereden öğrenmiş olabilir?» «Oyleyse Niyazi efendi de tutuklandı» diye düşünür. «Niyazi efendiyi de yakalayıp dayağa yatırdılar her halde. Dayanamayıp söyledi.» «Ama o zaman, neden yüzleştirmediler Ahmetle olduğu gibi, yoksa işkence altında öldürdüler mi?», İşkence fikri birden beynine saplanır. «Uyumak lâzım, boğuşma daha yeni başladı» diye aklından geçirir. Pis yatağa, gözünü kapatıp uzanır.

Ertesi sabah, ustalıkla Niyaziyi sormak gelir aklına İbrahime. «Senin gibi Çankırılı, kısa, kamburca bir adam...» diye anlatır. Gardiyan: «Yanlışın var beyim, dün üç kişi getirdiler. Birini Yüzbaşı saldı. Arabacı mı ne imiş. Otekini iki numaraya kapadılar. Horul horul hala uyumakta. Sabahleyin uyandıracak oldum, «kalkarsam seni şimdi tepelerim ayı!» diye yüzüme bağırdı. Dün Abdülvahap çavuş kimseyi döğmedi. Hem bizim koğuşta adam kessen sesi dışarı çıkmaz.

— Sen görmemişsindir. Yukarı götürmiyeler?

Gardiyan hemen fırlar gider. Dönüşte Niyazi diye Çankırılı bir mahpus gelmediğini söyler. Sonra Kâmil beyin kulağına yanaşıp:

— Hani Ahmet diye selâm saldığın adam vardı ya beyim, keşke selâmını götüreydik. Gece kendini asmış fıkara... Yatak örtüsünü kesip ip yapmış, pencereye asakoymuş...

Ahmedin ölümü Kâmil beyi allak bullak eder. «Peki, Niyazi tutuklanmadığına göre, Ada yalanı nasıl çıkıyor ortaya?», Birden olayları yeni baştan evirip çevirir. «Ada

yalanının mutlaka Niyaziden çıkması gerek... Niyazi tutuklanmadığına göre demek ajan...!». Bu karara varınca olduğu yerde sendeler. «Ahmedin sırtına meğer Niyazinin ihanet hançeri saplanmış».

Kendini yeniden karyolanın üzerine bırakır. Böylece ne kadar kaldığını kestiremez. Birden kapı ardına kadar açılır. Sarı benizli, çatık kaşlı bir subayla, üstüne hiç saygı göstermeyen, kalın dudaklı habeş bir çavuş dikilir karşısına. Subay gönülsüz sorar:

— Gazete ister misiniz? Peyam Sabah getirsinler... Otekiler zaten yasak... Biraz da Ali Kemali okuyun!...

Kâmil bey, eve haber verilmesini ve çamaşır istediğini söyleyince:

— Yollarız, getirsinler. Traş için de berber gönderilsin.— Diye emir verir.

Kâmil beyi, traştan sonra, Kurmay Binbaşı Burhanettin beye çıkarırlar. Eskiden Pariste aynı ziyafete davetli iken gidemediği için, görüşemediklerinden yakınır. Paris ve Fransız nezaketini bir eyyam medheder. Sonra, önüne getirilen kâğıtları imzalar.

— Sizi, karşılıksız bir fedakârlığa itelemişler... Çıkarı olmayan bir yola... Anadolu asker kaçaklarıyla dolu!

— Biz Çanakkale direnmesini de bu asker kaçaklarıyla yaptık. Bir bölük insan, memleketi savunarak, dövüşerek kurtarırız düşüncesindeler. Onların karşısında yer alanlar ise teslim olmakla işler düzelir kanısındalar.

Bu sırada telefon çalar. Her halde telefonda biri Kâmil beyi soruyor olmalı ki Binbaşı «Burada. Anlaşacağız» diye karşılık verir.

— Sizi Roma elçiliğimize kâtip düşünüyorlar... Bu sefilliğe sehven katılmış olacaksınız!...

— Bu teklifinizi yarına kadar düşünmeme izin verin...

— Şimdi asıl meseleye gelelim. Olayı ört bas etmek için bize mutlaka bir suçlu gerekli...

— Bu iş için en uygunu Ahmet beydir.

— Ahmet bey öldü. Bize canlı bir suçlu gerekiyor.

— Tamam... Niyazi... İzmirli Niyazi... Kamburca, kısa boylu...

— Olmaz efendim. Olayı biliyoruz. Yalnız, delil yok ortada... Ararat vapuru acentesi kendisini görmediğini söyledi. İki ünlü doktorumuz da Niyazinin o gece evde olduğuna tanıklık yaptılar. Gerçeği yalnız siz biliyorsunuz.

— Ben mi biliyorum? Size hiç bir suçu olmayan Nedime hanımı teslim edeyim mi istiyorsunuz?

— Yeniden başlamıyalım... Yaptığınız luzûmsuz bir fedakârlık... Kendinizi mahvediyorsunuz... Üstelik geçim durumunuz da berbatmış...

— Bana bir korkunç durum öğrettiniz beyefendi! Ben kendimin, bu kadar alçak bir herif olduğumu bu güne kadar farketmemiştim.

— Estafurullah...

— Bırakın efendim... Ne kadar âdinin bayağısı imişiz. Roma baş kâtipliğini nasıl da kabul ediverdim hemen... Oysa burada Devlet mi kaldı ki Romada elçiliği olsun!... Affınızı dilerim. Rahatsız ettim...

— Hemen heyecanlanmayın canım!... Oturun... Hele bir cigara?...

— Sıra Şeytan Adası korkutmacasma mı geldi yoksa? Bunu da Yüzbaşı bey söylediler eksik olmasınlar... Bakın beyefendi! Biz ikimiz de çocuk değiliz... Memleketi işgal etmiş düşmanla döğüşenleri asla af etmeyen acaip vatanseverlerin elinde olduğumu biliyorum.

— Fakat o kadını kurtaramazsınız...

— Ne korkunç bir söz! Gebe bir kadını, suçsuz olduğu halde mahvederek Roma elçilik baş kâtibi olma teklifini nasıl yapabiliyorsunuz? Müsadenizle...

— Bir dakika... Paşa hazretleri çok üzülecekler...

— Acıyorlar mı bana? Teşekkürlerimi lütfen arzediniz. Başka kullarını çırak çıkarsınlar...

— Yarına kadar düşünün!...

— Kıyamete kadar düşünsem bu hakareti asla unut-

mıyacağım... Alçak bir adam olduğumu nasıl da keşfettiniz... Tebrikler...

Kâmil bey, sap sarı olmuş, kalkıp kapıya doğru yürür:

— Durun!... Nereye?... Tutuklu olduğunuzu unuttunuz galiba... Bekleyin, muhafız gelsin...

«Demek ihanet, paşa oğlu olup Kurmay binbaşı üniforması bile giyse, nihayet Niyazi denilen rezilliğe benziyor.» diye düşünür.

Yerine dönüşte, kurmay üniformalı ihaneti bir zaman düşündü. İbrahim yanmış bir mangal koşturmuştu. Bir de gazete. Gazeteye göz attı: «Aksaray cinayeti» başlığı ilişti gözüne.

Gardiyan birden sordu:

— Sen binbaşıyı tanır mıydın bey?

Hayır diyecekken vaz geçer.

— Tanımaz olur muyum? Binbaşıyı da tanırım, paşayı da...

— Öyle imiş... Yazıcı söyledi... Seni büyük bir makama geçireceklermiş de olmazlanmışsın, öyle mi?

— Öyle...

— Neden ki?

— Alay komutanlığı veriyorlar...

— Eee...?

— Ben de tümen komutanlığı olmazsa bana bakmayın, dedim.

— Sen subay mısın ama beyim?

— Vay budala! Sen bilmiyor musun? Ben albayım... Albay...

— Yok canım töbe... Aman albayım bir kusurumuz varsa bağışla... Biz köylü kısmıyız... Nefer parçası...

— Hayır! Ne kusurun olacak? İşte her hizmetimi görüyorsun.

— Vah, vah! Seni bu sebepten mi yakaladılar?

— Evet... Görev kabul etmiyorum diye...

— Kabul edıver... Oh beyim, şimdi kabul ediver de,

sonra bir yolunu bulursun.

Hiç olur mu oğlum? Ben harpte bir kerre tümen komutanlığı yapmışım. Şimdi alay komutanlığına inersem dost düşman, ne der?

— Orası da doğru... «Attan in, eşeğe bin!» hesabı! Peki onlar neden tümen komutanlığı vermemedeler? Senden iyisini mi bulacaklar alçaklar?

Kâmil bey gazetede gördüğü Aksaray cinayetini öğrenmek ister. Gardiyan İbrahim, kurmay binbaşının teklifini elinin tersile çevirdiğini öğrenince içinden, eskiden Yakup Cemile duyduğu gibi, Kâmil beye karşı da bir saygı duymaya başlar. Yalnız, İbrihamin aklını karıştıran, böyle bir paşa oğlunun bir karagözcü soytarı ile görüşmek istemesidir. Maksadı eve haber salmakmış?

Aradan üç gün geçtikten sonra bir sabah Kâmil beyin odasına dalan İbrahim:

— Hadi beyim! Çabuk... Aman ha... O karagözcü soytarı su dökmeye çıktı!

— Ramiz efendi mi?

— Artık bilmem... Çabuk ne diyeceksen deyiver... İbriği de al... Elini yıkar gibi davran... Biri gelirse ben öksürürüm. Abdülvahap çavuş az kalmış ki fıkaranın gözünü patlata... Öyle bir sopa çekmiş ki deme gitsin...

Şimdi, düşmandan henüz dayak yememiş biri, dayak yemiş biriyle konuşmaya gider; dayak yememiş olmaktan gelen büyük bir utançla.

Musluk başında sıskası çıkmış, titreyen Ramiz efendiyi görür:

— Geçmiş olsun arkadaş!

Ramiz, hiç ıslığını kesmeden, Kâmili yukardan aşağı süzer. Sağ gözü kapanmıştır.

— Size bir şey söylemek istedim de... Kendim için değil... Nedime hanım için... Kadındır, belki şaşırtırlar... Size yaptıkları gibi «Kâmil her şeyi söyledi» derler. Bir haber yollamak lâzım. Ben hiç bir şey söylemedim kardeş!

Ramiz, karşılık vermeden ıslığına devam eder.

— Hani bir Niyazi efendi var? Bilmem tanırmısınız? Hepimizi yakan o. Nedime hanıma haber salmalı... Ben bu işi beceremem. Siz belki bir çare bulursunuz. Nedime hanım ona körü körüne inanırdı. Niyaziden sakınsınlar... Ararat vapuru işinde galiba bizi soymak istedi. Beceremeyince de intikam aldı. Ahmet beyin burada kendini asmasını da arkadaşlara iletmeli! Nedime hanım için delil bulamadılar.

Tam bu sırada gardiyan İbrahim kapıyı aralayıp seslenir. Ramiz elinin sabununu bile durulamadan yürür. Kâmil bey karşısındakinin, sözlerinden bir şey anlayıp anlamadığını bile kestiremez.

Öğle üzeri bir teğmenle yanında Abdülvahap çavuş hışım gibi, Kâmil beyin odasına dalarlar Yukarı götürürler. Girdiği odada Nerminle karşılaşır. Karısı «bize bu fenalığı neden yaptın?» diye tutturur. Odada enişte beyle İngiliz yüzbaşısı vardır. Kâmil bey Ayşeyi sorar. Nermin, büsbütün sinirlenir. «Bir de onu mu getirecektim? Nedir başımıza bu gelen?» der. Nermin, İngiliz yüzbaşısının uyarısı üzerine geri kalan sözlerini Fransızca söyler. Eve bir takım kılıksız adamların gelip Kâmil beyin tutuklandığını haber verdiklerini, enişteyi çağırttığını, enişteni gazetedeki o kadını bulduğunu, kadının bir şeyden haberi olmadığını söylediğini anlatır. Kâmil bey «Nereden haberi olacak?» deyince Nermin «Yeter artık, ben çocuk değilim! Yoksulluğumuz yetmez gibi bir de bu bulaşık işlere karıştın! Marifetlerini enişte bey anlattı.» der.

Binbaşı Burhanettin, «Bunca olandan sonra her halde aklınız başınıza gelmiştir» şeklinde lâfa karışır. Kâmil bey:

— Kendi kendimi tutuklamışım gibi konuşuyorsunuz. Bir yanlışlık var diyorum size...

— Yanlışlık filân yok. Doğruyu söylemiyorsun. Doğruyu söyle, hemen bırakacaklar. Enişte bey söz aldı. Roma elçiliği baş kâtipliğini de kabul etmemişsin... O kadın hakkında bildiğin her şeyi söyle. İşler onun başının altın-

dan çıkıyormuş. Zaten biliniyor. Onu kurtarmaya çabalaman yararsız. Zaten kocası da hükûm giymiş...

— Yani böyle diyerek benim o kadına iftira etmem mi isteniyor? Beni bu pis işten kurtaracak temiz yol bu mu? Benden, gebe ve suçsuz bir kadına iftira etmemi beklemeyin. Sana yalan söylüyorlar Nermin! Böyle bir kurtuluş yolu olamaz. Nedime hanım bu işlerle ilgili değil. İspatı da tutuklanmamış olması. Biliyorum şu sırada kederlisin! İyi düşünemiyorsun! Suçsuz bir kadına iftira ederek kurtulmamı sen de istemezsin. Sonra ben evde sizin yüzünüze nasıl bakabilirim?

Bu lâflara sinirlenen İngiliz yüzbaşısı:

— Bir vapur dolusu cephaneyi siz mi bulup yüklediniz? Evinizden ayrılmadan saldırı plânlarını nasıl ele geçirdiniz?

Karısı «Bize de acısana o kadına acıdığın kadar!»

— Siz hamdolsun acınacak halde değilsiniz.

— Biz mi? Enişte bey olmasaydı vapur param yoktu buraya gelmeye.

Paşa zade Kâmil bey, birden yüzüne tokat yemiş gibi irkilir. Nermin de bu kadar ileri gittiğine pişman olup lâfı değiştirir:

— Ayşe de sen gideli hiç uyumuyor. «Baba baba» diye ağlıyor.

Sonunda, kurmay binbaşı baklayı ağzından çıkarır:

— Adaya gidilmiş. Kâmil bey gitmediğine göre, Adaya gideni söylerse mesele aydınlanacak.

— Bunu size haber veren yalan söylemiş olamaz mı? İşin temeli yalan olunca, ben belgeleri saklayan adamı nasıl size söyliyebilirim? Üzüm sandığını bana Ahmet emanet etmişti. Onun ricası üzerine Gülcemale götürdüm. İçinde böyle şeyler olduğundan haberim yoktu. Böylece Ada meselesinin yalanlığı, öteki iftiraları da ortaya koyuyor.

— Adayı siz söylemişsiniz:

— Kime söylemişim?

— Söylediniz mi, söylemediniz mi?

— Ben yalan söylemem. Bunu Nermin de bilir. Sizi âdi bir hafiye oynatıyor parmağında... Madem gizli bir şey ise, ben neden Adadan söz edeyim ona? O hafiye bana işkence mi etmiş de ağzımdan bu sözü almış?

— Güvenmişsiniz.

— Hangi maksatla hareket ettiğini kestiremediğim bir namussuzun oyununa inanıyorsunuz!

Kâmil bey, Entellicens servisle burun burun olduğunu nihayet anlar:

— İşte beni gördür: karıcığım. Sağım. Lütfen birisiyle çamaşır yollayın! Ayşenin gözlerini de öp benim için. Enişte beyin size karşı gösterdiği şefkatten minettarım. Borcumu, ölmezsem öderim.

Bu sefer Enişte bey «Gebe kadınla iki serseri» diye bütün kinini kusar. Mustafa Kemale lânetler yağdırır. Nermin, «çocuk yalnız» diye gitmeye kalkar. Enişte bey, Kâmil beye para bırakmak isterse de o almaz.

Ertesi gün, hapishane müdürü teğmen Şerif beyin odasına çıkarılır. Evden gelen öteberiyi verirler.

Bir başka gün Kâmil beyi bir takım koridorlardan geçirerek halılarla süslü bir odaya götürürler. Karşısında bir paşa oturmaktadır. Bu kez, eskiden yapılan teklifleri paşa tekrarlar. Kâmil bey suçsuz bir kadına iftira edemiyeceğini tekrarlar. Paşa «iyi düşünün. Mahkemede bile fikir değiştirseniz yine bir şeyler yaparız. Hem o zaman gebe kadın da anne olur. Unutmayın ki sizin evde de böyle bir anne var» diye keser konuşmayı.

Bir hafta sonra yargılama başlar. Arabacı salıverilmiş, Nedime hanım hakkında delil bulunamamış, olayda Kâmil beyle Ramiz efendiden başka suçlu gösterilememiştir.

İlk duruşmadan sonra, kapalılık kararı da kalktığından Ramiz efendiyi Kâmil beyin yanına verirler. Mahkemede Yunan saldırısının başlamış olduğunu duyarlar. Anadoludan her gün biri birini tutmaz haberler yağar. Kâmil bey, Ramiz efendiye dert yanar. «Saldırı plânlarını bizim-

kilerin ellerine ulaştırabilseydik, yakalanmakla işi berbat ettik». Diye dövünür

— Aldırma gözüm! Bizdeki kim bilir kaçıncı kopyasıydı. Haber Anadoluya vaktinde uçurulmuştur.

Bir ara Eskişehrin düşüp, düşmanın Ankara önlerine kadar ilerlediği sözü çıkar.

— Niyazi hergelesini yakalamadıklarına canım sıkıldı.

— Adam sende!... Zaten ölmüş bir herif...

— Hiç de ölmemiş. Daha çok hanüman söndürür. Hele namussuz kamburu bir de Milis yüzbaşısı yapıp Sapancaya yollamışlar. Siz Niyazinin ihanetinden sonra bana da görünmiyebilirdiniz.

— Önce şüphelenmedim desem yalan olur. Ama, ilk gelişte yakalandık, burada bir iş var dedim.

— Aklıma o akşam Ada yalanı nereden geldi? Hiç yalan söylesem bari...

— Nedime hanımı sevdiğinizden...

— Hasta diye kadına acıyordum. Bir de bana güvenmemelerine tutuluyordum. Doğulu aklı işte...

— Eğer siz o gereksiz yalanı söylememiş olsaydınız. Niyazinin ne mal olduğunu çok daha zor anlayacaktık...

— Zavallı Ahmet de Ararat meselesinden bir yalan söylemiş!

— O da mı Nedime hanımı Adaya göndermiş

Ziyaret başladığında, Ramiz efendinin karısı Fatma hanım bütün havadisi toplayıp onlara yetiştirir. Böylece günü gününe, olayları öğrenirler. Fatma hanım da polis ve jandarma karşısında nasıl davranılacağı hususunda, kocası Ramiz efendi kadar pişkindir. Başlarına dikilen nöbetçinin sık sık «yasak» ihtarlarına rağmen bütün savaş haberlerini bir kulpuna getirip anlatır.

Harp Divanı başkanı kararda Ramizin, kendini körkütük cahil biri olarak tanıtmasına kanar ve berâtine, Kâmil beyin de yedi yıl kürek cezasına çarptırılmasına karar verir.

Ramiz, Kâmil beyle yalnız kalınca, mahkemede yaptığı maskaralıklardan ötürü kendisini bağışlamasını ister ve dışarda Nermin hanım ve Ayşe ile ilgileneceklerini, zaten zaferin yakın olduğunu, yakında onun da özgürlüğüne kavuşacağını söyler. Kucaklaşıp ayrılırlar.

(Esir Şehrin Mahpusu):

(Esir Şehrin İnsanları) nın bir devamı olan (Esir Şehrin Mahpusu) nun birinci baskısı 1962 de Düşün, ikinci baskısı 1970 de Sander Yayınlarından çıktı. Roman 365 sayfa, iki bölümden kurulu:

1. ci bölüm: (Hafız ağa)

2. ci bölüm: (Millici ağabey) adlarını taşımaktadır.

Birinci bölüm yedi alt bölümden, ikinci bölüm ise beş alt bölümden meydana gelmiştir.

(Esir Şehrin İnsanları) ında Harp Divanının yedi yıl küreğe çarptırdığı Kâmil beyin, (Esir Şehrin Mahpusu) nda, zindanda geçirdiği yıllar anlatılır. Yurdun ve esir şehrin (Istanbulun) işgâli uzayıp gitmektedir. Kâmil bey, hapishane içinde ve dışında, iyi niyetli sandığı bir takım insanların, bir takım olaylar karşısında ne derece kaypak ve iki yüzlü olduklarını, gerçekten iyi niyetli bir takım insanların da, olayların akışına kapılarak çamura bulandıklarını anlayacaktır.

Romanda, 1920 lerin işgâl altındaki Istanbulunun havası, (yüksek sosyete) şaşaası içinde insanların nasıl çürüyüp bozuldukları, bu pisliğin Kâmil beyin en yakınlarını bile etkileyip kendinden kopardığını gösterir. Düştüğü bunalım içinde, tüm ümidini, kendi katılmadığı Kurtuluş Savaşına bağlayan Kâmil bey, dışardaki sosyetik pisliğe bulaşmış yakınlarıyla ilişkisini bir çırpıda kesip atma durumuna düşer.

Kâmil bey, zindanda Don Kişot resmi yaparken, bir yandan da düşünür: «Dostoyevski ne demiş?», «Dünyanın en eksiksiz iyi insanı İsadır. Ondan sonra Don Kişot gelir. Don Kişotun eksiksiz iyi adamlığı, gülünç olmasındandır.»

Kâmil beyin Harp Divanından yüklendiği yedi yıllık kürek cezası yılgınlığı ile Ramiz efendiden ayrılma üzüntüsü bir gece sürer. Ertesi sabah kendini resme verir.

Cezayı yedikten sonra hemen sivil hapishaneye gönderilir. Giderken nesi varsa gardiyan İbrahime bırakır. Bileklerine ilk kez kelepçe vurulur. Görevli kanun çavuşuna suçunu, ilgisizlikle (iftira) der. Oysa, hapishane dilinde (iftira) hırsızlık anlamına gelmektedir. Tabii Kâmil bey bundan habersizdir.

Yolda, arabanın hapishaneye değil, Tevkifhaneye gittiğini öğrenip üzülür. Bundan sonra romanda Tevkifhanenin içi anlatılır.

İçeride de suçuna (iftira) dediği için, herkes hırsızlıktan geldiğini sanmaktadır. Kâtip deftere (iftira) karşılığı (sirkat) yazmıştır.

Arama gardiyanı Vahap, Kâmil beyi tepeden tırnağa arar. Parasını sorar. Otuz beş lirası kalmıştır cüzdanında. «Sok cebine. Olup olacak paran buysa sürünürsün mahpus yerinde» diye takılır. Saatini tetkik eder bir zaman. Altın olduğuna inanamaz. Bavulunu arar. Kısa donları görünce şaşar: «Böyle kısa karı donları burada hiç olmaz. Kimin kimsen gelirse, erkek donu ısmarla. Burada adama kötü söylerler».

Vahap, meydancılık yapan «Fayrap»ı çağırır:

— Bavulu kap koğuşa götür. Cüzdan otuz altı... Değirmen sırf sarı... Osman Ağaya selâm ederim. Bu Hafız, bence Ağa koğuşuna yaraşır! «Böyle dedi, Vahap Onbaşı» dersin!

Kâmil bey, hapishane avlusunu, içinde çocuk ölüleri yüzen bir havuza benzetir. Midesi bulanır.

Osman Ağa, koğuş ağasıdır. Kendisine «İkinci kısmın Padişahı» der Paytoncu Osman.

Kemal Tahir, Tevkifhanenin içini, korkunç bir rezalet halinde sürüp giden kumar, esrar afyon sürümünü, dam ağalığını, bütün gerçek yüzüyle, ustalıkla çizer. Burada

konuşulan külhanbey argosunu kullanır içerdekilerin ağızlarından...

Osman Ağa, Kâmil beyi Zekeriya Hocaya havale eder. Zekeriya Hoca sorar Kâmil beye:

— Okumuşluğun var mı senin?

— Var evet...

— Bak ne iyi imiş... «iyiymiş» dedimse, okumuşluk iki yüzlü kılıçtır. Çeviremedin mi, senin elindeyken, gelir boynunu alır.

Kâmil bey, mahpuslara yatak verilip verilmediğini sorar.

— Hele Osman Ağa gelsin, kolay! Ağa serdirmezse, buluruz. Parasıyla değil mi?

Osman Ağa, peşinde fedaileriyle gelir. Hemen leğen ibrik koşturulur. Abdest alırken suyunu dökerler. Ayaklarını yıkayıp kurularlar. Osman Ağa namaz kılmayanlara kızar. Namaz koğuşta toplu halde kılınır. Kâmil bey, yıllardır namaz kılmadığından hangisinin kaç rekât olduğunu bile unutmuştur.

Kâmil bey, akşam için biraz peynir ekmekle Ahali sigarası aldırtmak ister. Osman Ağa bırakmaz:

— Burası Ağaç gölgesi mi? Benim kısımda, misafir, misafirliğini bilmeli... Haydi, cıgaraya seslenmeyelim ama yiyinti hiç olmaz! Der.

Paytoncu Osman, Fayrapın bir tabak içinde koşturduğu iki zeytin ve biraz pide ile orucunu bozar. Seringel bir bardak su yetiştirir. Bahçıvan Tanaş cıgara verir, Lâz Ali ateş tutar.

Kâmil bey de hemen bir cigara yakar.

Osman ağa üstüste çektiği cigarayı tablaya bastırır:

— Yemek kaçmaz ama, akşam namazı kaçar. Önce namaz borcumuz aradan çıksın. Doğru muyum Mortocu?

«Mortocu» dediği Zekeriya Hoca, sarığını düzelterek imamlığa hazırlanır. Osman Ağa, Kâmil beyi yanına çağırır:

— Geç şöyle arkadaş! Misafirsin... Sağıma gel!...

Hep birden Zekeriya Hocanın ardından namaza dururlar. Sonra, Paytoncu Osman, misafiri sofraya buyur eder. Yemekten sonra, Kâmil beyin uykusu gelir. Osman Ağanın bağırınası üzerine hizmetkârlar hemen bir yatak sererler. Kâmil bey izin isteyip yatar.

Meydancı, koğuşta bayram masrafı için para toplar. Kâmil bey, yatmadan önce ayak yolunda biriyle karşılaşır. Adam ona, hemen evine haber salıp yatak getirtmesini, yoksa soyup soğana çevrileceğini fıslar.

Kâmil bey, bir ara Zekeriya Hocaya, Mehterhanedeki arkadaşı Kuvayi Milliyeci İhsam soracak olur. Zekeriya «Kuvayi Milliye lâfı gayet kötü Kâmil ağa, hele Paytoncu Osman duyarsa çok kızar. Onlarla ilişkin çakarsa seni bitirir. Aman dikkatli olmalı» der. Faytoncu Osman'ın, pezevenkliğini yaptığı bir eski sermayeyi öldürdüğü için yattığını öğrenir. Koruyucuları da hep katildir. Rizeli Ali, Pamuk Zehranın teşvikiyle Kadayıfçı Halili öldürmüştür. Tanaş aslında bahçıvandır, ama Serafim çetesinin gözü kulağıdır. Bostancıda bir soygun düzenleyip Erşet beyle kardeşini öldürmüşlerdir. Bir de suçu kalpazanlık olan Apostol vardır.

Kâmil beye ayak yolunda yatağını getirtmesini fısıldayan kötü kötü öksüren bir heriftir. Köprücü (o zaman köprüden geçenlerden geçiş parası toplayan adam) bir gün para vermeden köprüden sıvışmak isteyen bir oğlanı kulağından tutup şamarlamasıyla öldürmesi yüzünden yatmaktadır. Paytoncu, koğuşta kimseye metelik vermeden kaba kaba yellenir.

Bir sabah gazete sesiyle uyanan Kâmil bey, meydancıdan Tasvir veya İkdam almak ister. Zekeriya Hoca mâni olur. Paytoncu Millicilere çok kızmaktadır. Binbaşı Arif beyden korkmasa, koğuşa gazete uğratmıyacaktır. Binbaşı Arif, İttihatçıdır. Hırsızlık yapan bir levazım paşasını tepelemiş ve üç yılla savuşdurmuştur cezayı. Revirde kalmaktadır.

Bir ara koğuşa «Paytoncu nerelerde? İfadesini alayım

şunun» diyerek biri girer. Bunun, Istanbulun en namlı tulumbacılarından, mahpushanede berberlik eden Deli Berber olduğunu öğrenir Kâmil bey. Bayram traşına Osman Ağadan başlayıp bahşişi koparmak niyetindedir. Osman Ağa, «Misafir koğuşa kahve ısmarlamadı mı?» diye takılır. Kâmil bey, hemen bütün koğuşa kahve ısmarlar.

Hapishanede bayram önemle kutlanır. Hristiyan mahpuslar da, müslüman âdetlerine uyarlar. Adembaba koğuşu boşalmış, önüne gelen Kâmil beyden sigara ister olmuştur. Kâmil bey iyice bunalır. Zekeriya Hoca sözde bunlara engel olmaya çalışarak «gazlayıp yakmalı bunları» diye söylenir.

Birden İkinci kısmın kapısı açılır. Müdür bey gelir. Paytoncunun sedirine oturarak önce onunla bayramlaşır.

Kâmil bey sıkıntıdan volta vurmaya başlar. Zekeriya da yanında hemen tatlı tarafından dedi koduya girişir. Serafime «Paytoncu Pandeliyi kullanıyor» diye takılmışlar. O da «eskiden Parlak Osmanı da Arap Corci kullanırdı, demek ödeşiyoruz» demiş. Zekeriya dertlidir. Paytoncudan bayram bahşişi istemiş, ama beriki aldırmamıştır. «İki kilo malını içeri aldırdık da yine yaranamadık» diye içini döker. Kâmil beyin safça «hangi malı?» diye soruşu üzerine «Sarı kızı canım, esrarı... Bayram şekeri kutusunda içeri sokturan biziz.» der.

Kâmil bey, Paytoncunun korkusundan Alemdar gazetesi aldırır. Alemdar yılanı, Kemalistlerle Enveristlerin aralarının gittikçe açıldığını ve yakında vuruşacaklarını yazmaktadır. Kömürcü İbrahim, Kâmil beyin elinde Alemdarı görünce «demek İtilâfcısınız? Düşmanlar Ereğliyi topa tutmuşlar. Yazıyor mu? Bizimkiler Bursa yakınında düşmanı basmışlar, anasını ağlatmışlar... Yazıyor mu? İşler bizden yana döndü mu Alemdarda ses yok elbet.»

Kâmil bey, Zekeriya Hocaya, Kömürcünün suçunun ne olduğunu sorar.

— Bir gün Ayvansarayda bir Türk komsere iki Rum palikaryası girişmiş. Az kalmış ki bitireler. Bu Kömürcü

avanağı dükkândan odunu kapınca bunlardan birini bir vuruşta sermiş yere. Herif hemen nalları dikmiş.

Meydancılar, ikinci kısmın bahçe sırası geldiğini haykırırlar. Zekeriya Hoca, hapishane raconunu anlatır Kâmil beye... Ağanın volta yeri ayrıdır Oraya, ağa bahçeye çıkmasa bile, kimse gidemez.

Bu sırada ziyaretçisi gelenlerin adları çağırılır. Ziyaretçisi olmayanlar, ziyaret yerine sokulmaz. Zekeriya Hoca Kâmil beye sokulup «Osman Ağayı sofrada bekletmek olmaz» diye çıkışır. O içinden istemez ama, karşı koyamadığı için boyun eğer. Akşam, demir kapılar kilitlenip ışıklar yanınca tutuklular aç kurtlara dönerler.

Hamamın yandığı, Osman Ağaya bildirilince Pandeli havluları alıp ardına düşer yılışarak. Kâmil bey iğrenerek arkalarından bakar. Oxfordda rastladığı, homoseksüel soylu İngiliz çocukları aklına gelir. Tiksinti ile kafasından şu isimler geçer: «Sokrates, Jül Sezar, André Gide, Oscar Wilde». «Demek kitaplarını okuduğumuz ve düşüncelerini beğendiğimiz bu sanatçıların sapıklıkları bizlere sıvaşmıyor.» diye teselli bulur.

(Esir Şehrin Mahpusu) nda sık sık mahpusların affı konuştukları, umutlandıkları belirtilir.

Bir gün Paytoncu Osman, Kâmil beyi çağırıp kumar oynamaya zorlar. Barbuttan, Kılıçtan söz açar. Kâmil bey hiç birini bilmediğini söyler. Görüp öğrensin diye, Zarzarla kumara oturur. Kâmil bey izin isteyip ayrılmak isterse de Osman izin vermez. Önce kazanır gibi olur, sonra boyuna yutulur. Kâmil beyin beş on derken bütün parasını kumara yatırır. Kâmil bey, Zekeriya Hocanın yanına dönünce, Osman ağaya kaptırdığı paraları artık geri alamıyacağını öğrenir.

Sabah uyandığında, akşam başlayan kumarın sabaha kadar sürdüğünü ve Zarzarın Paytoncuyu soyup soğana çevirdiğini öğrenir. Paytoncu, Kâmil beye: «Bahtına küs Kâmil ağa! Paran bize uğurlu gelmedi» deyiverir. Tam bu sırada meydancı yanlarına gelir ve bir aynalı yatak gel-

diğini, Kâmil beye ait olduğunu söyler. Osman, yatağı duyunca adamına alacakları toplamasını buyurur

Fayrap Omer, Kâmil beyin başına dikilip ondan üç günlük yatak ve yemek parası olarak altmış lira ister. Kâmil bey, akşam kumarda Osman ağaya elli lira ödünç verdiğini, bu hesaba göre ağaya on lira vereceği kaldığını, şimdi üzerinde parası olmadığını, öğleden sonra ziyaretçisinin geleceğini, o zaman verebileceğini söyler. Fayrap, Paytoncuya dönerek «Ağa bu sana gece elli lira borç verdiğini söylüyor» demesiyle Osman Ağa parlar:

— Borç mu vermiş? lan bu kim oluyor ki bana borç veriyor? Ortak kumar oynadık, yutulduk. Kazansak iyimiydi?

— Ortak mı? Rica ederim, siz bana ortağız dememiştiniz.

— Bu benimle ortak değil de nasıl parasını almışım?

Fayrap gene başına dikilir Kâmil beyin:

— Daha bekleyelim mi Hafız? Papeller gelsin!

— Üzerimde para olmadığını biliyorsunuz. Öğleden sonra, ya da yarın gelecekler...

Bahçıvan Tanaş atılır:

— Üzerinde parası yoksa rehinlik al!

— Rehinlik de bir şeyim yok.

— Ya cebindeki saat?

Kâmil bey iğrenerek cebindeki saati uzatır. Osman homurdanarak kapar.

— Boş ver rehine mehine... Burası emniyet sandığı mı ulan? Buna bir iki ark daş paha biçsin, okutalım... Saat de senin nene? Sende ceza yüklü...

Osmanın avenesi saati evirip çevirirler. Zar zor elli altmış lira olarak fiyat biçerler. Böylece Kâmil beyin saati, borç karşılığı olarak Osman ağada kalır.

Osman, sevincinden bütün koğuşa kahve ısmarlar ve saati, yanağını okşayarak Pandelinin cebine koyar.

Koğuştakiler bu olaydan sonra, bir zaman Kâmil beyin yüzüne bakamazlar. Hepsinde belli bir suçluluk hali

vardır. Kâmil bey de bu ilgisizlikten yararlanarak, geleli ilk olarak kitabını açıp okumaya koyulur.

Kömürcü bir ara, ayak yolunda Kâmil beyin yanına sokulup fısıldar: «Demedim mi bunlar insanı soyar diye?» Kâmil bey omuz silker. Sigara aldırmak için birine bir lira verir. Adam gözden kaybolup dönüşünde Kâmil beyin eline bir para bırakıp «numaraları tutmuyor, bununla sigara vermiyorlar» der. Oysa, Kâmil beyin verdiği para bu kadar eski değildir. Bu kez, Kâmil bey sigarasız kalmıştır. Zekeriya Hoca ise, karşısında inadına sigara tellendirir.

Kapıdan:

— İkinci kısımdan iştiracı Kâmil ağa!... Diye bağırırlar. Ziyarete çıkınca Kâmil bey, Ramiz efendinin oğlu küçük Kadiri tanır. Çocuğun elinden tutan Çarşaflı kadın da Fatma hanımdır. Konuşurlar. Kadir, Kâmil beye cigara getirmiştir. Öteki cebinden de kibrit kutusunu çıkarır. Fatma hanım, Anadoludan umutlu haberler fısıldar peş peşe sıralayarak... Anadolu hükümeti Bolşeviklerle anlaşmış, önemli ölçüde altın ve silâh yardımı görmüştür... İkinci Inönü savaşından sonra, çete savaşlarına ara verilmiş, düzenli ordu duruma hakim olmuştur.

Birden Fatma hanım karşıdan Zarzarı görüp tanır:

— Aaaa... Şu karşıdaki Zarzar ağabeyin değil mi Kadir? Çağır bakayım bana şu hayırsızı...

Zarzar onları görünce şaşırır. Fatma hanımla uzun uzun mahalleden konuşmaya dururlar.

Fatma hanım gittikten sonra, Kâmil bey aldığı havadislerle, maltada volta atarken, koğuşta bıraktığı, Fatma hanımın getirdiği kurabiyelerini paylaşıp yerler. Dönüşünde Zekeriya Hocadan kurabiye paketini Seringelin aldığını öğrenir. O tarihe kadar, kendisine yapılan türlü hakaretlere belli hiç bir tepki göstermeyen Kâmil bey, nedense kurabiye paketinin kendisine sorulmadan alınıp paylaşılmasına cin ifrit olur. Seringelin kafasına dikilir. Paketi ister. Seringel, ağzını yayarak «o orospunun getirdiğini mi?» deyince, Kâmil beyden yediği bir direkt yumrukla

önce havada bir çuval parçası gibi uçup yüzü koyun yere serilir. Patlayan dudaklarından kan fışkırınaktadır. Manzarayı gören lâz Ali, bıçağına davranmak ister ama geç kalır. O da yediği yumrukla bir köşeye yığılır. Tanaş, Rumca söğmesiyle bir kroşe patlar suratında ve sonunda Osman ağa dikilir karşısına... Osman ağanın yakasını kavrayıp «Paketi, paketi...» diye üsteler. Osman Ağa, bu kükreyiş karşısında çömelime gelir. Bu defa Kâmil beyin aşağıdan yukarıya çıkardığı demir gibi bir yumrukla havaya doğru elindeki bıçakla hopladıktan sonra yere kapaklanır. Kâmil bey, Osmanın yakasını yeniden kavramıştır. Gözlerinin içine bakarak yeniden: «Paket, paket...» diyerek, bir kum çuvalında idman yapar gibi yumruklar durur. Herifin çoktan bayıldığı, yakasını bırakınca çuval gibi yere yıkılmasından anlaşılır. Sağ eli kana bulanmıştır. Yerde yatan baygın Paytoncuyu tartaklayarak:

— Haydi kalk! Müdüre gideceğiz... Diye yerde sürükler. Öteki koğuşlardan gelip maltayı dolduranlar ürkerek yol açarlar .Zarzar, toparlanıp Kâmil beyin arkasından Fayrabın elindeki testiyi çeker alır ve «Ramiz ağabeyin karısına orospu diyenin ben anasını, avradını...» diye söğmeye başlar. Kömürcü İbrahim, Osman Ağayı yerde hırıldata hırıldata kısım kapısına kadar sürükleyen Kâmil beyin ardına takılır. Ağa takımından biri ortadan bağırır:

— Vurun ulan! Erkeklik öldü mü? Vurun şunu!

Hemen Zarzar nâralanır:

— Açılın ulan Kayartolar... Fatma hanım teyzeye ha? Açılın dedim, yakarım hepinizi!...

Kısım kapısına Kâmil beyle, baş gardiyan Musa Çavuş birlikte varırlar. Önce durumu kavrayamıyan, Osman Ağanın birini döğdüğünü sanan Musa Çavuş:

— Nedir bu gürültü?
— Aç kapıyı...!
— Kapıyı mı? Sen delirdin mi herif? Kım bu yahu?
— Aç! Müdürü göreceğim...

Musa çavuş, yerde sürüklenen, kan revan içindeki Paytoncuyu görünce bir adım geri sıçrar:

— Aman bu bizim Osman Ağa...

— Kapıyı açın diyorum size!...

— Ulan kim bu herif? Nereden çıkmış?

Kısım nöbetçi gardiyanı:

— Suçu hırsızlık. Deyince Paytoncuyu bırakan Kâmil bey üzerine yürür gardiyanın:

— Hırsızlık mı? Benim suçum mu hırsızlık? Ben Selim Paşanın oğlu Kâmil?... Boynunu koparırım senin, boynunu...

Hatırlı koğuşundakilerle birlikte gürültüye koşan Binbaşı Arif bey demirlere sarılıp haykırır:

— Selim Paşanın oğlu Kâmil mi dediniz? Siz Mehterhanedeki İhsan beyin arkadaşı Kâmil bey misiniz efendim?

— Arkadaşım, evet... Siz İhsanı nereden tanıyorsunuz?

Arif bey gözlerini kısıp Baş gardiyanı süzer. Once Maltadaki gürültüyü susturur:

— Bu nasıl iş Baş gardiyan? Hani daha gelmediydi?

— Ne bileyim Arif bey! Sordum. Buraya ne paşa geldi ne oğlu dediler. Bayram kalabalığında kim kime?...

— Desene burası Marikanın kerhanesine dönmüş. İçerdeki gardiyana:

— Aç şunu hayvan... Aç şu temeline... Tövbe yarabbi...

Arkada «Paşa oğlu imiş yahu... Hem de Arif Ağabeyin arkadaşı imiş...» fısıltıları duyulur. Gardiyan bir türlü kilidi açamaz. Kâmil bey, kanlı yumruğu ile parmaklığa yapışıp koparacakmış gibi sarsar.

(Esir Şehrin Mahpusu) romanının birinci kısmı burada biter. İkinci kısmı «Millici Abi» başlar.

Ertesi sabah Kâmil bey siyasi tutukluların bulunduğu kapısı açık, temiz bir hücrede uyanır. Binbaşı Arif beyin emir eri Sefer, kahvesini getirir. İsteği üzerine Tevhit gazetesi alır. Binbaşı Arif beyin hücresi koridorun sonundadır. Giyindikten sonra Binbaşıyı görmeye gider. Arif bey

Naimâ tarihi okumaktadır. Birlikte kahvaltı ederler. Konuşma arasında, Kâmil bey içeri nasıl düştüğünü üstü kapalı anlatır. Arif bey, muhbirin Niyazi olduğunu işitince «Zeybek Niyazi olmasın?» diyerek tanır. Niyazinin, Seferin yüz on kuruşunu dolandırmış olduğunu, yine aynı localarda yatan Nuh beyin can ciğer arkadaşı bulunduğunu, dolandırıcı Niyazinin, Nuh beyin idealistliğinden yararlanarak, anlaşmalı şirket furyasında, uydurma bir şirket kurup paraları vurup savuştuğunu, yine de Nuh beyin saflığı elden bırakmadığını, Niyazinin bu hengâmede mutlaka Anadoluya silâh kaçırdığını sandığını anlatır.

Kâmil bey, Nuh beyle tanışır. Nuh bey, Serafim Kaptanın, Kâmil beyin Paytoncuyu ezmesinden duyduğu sevince dayanamayıp kasap havasına kalktığını, çıplaklara helva dağıtacağını söyler: Nuh Bey elinde tuttuğu Alemdar gazetesini yere fırlatarak dışarıdaki İttihatçıların bu pisliği nasıl yaşattıklarını, basıldığı yerin penceresinden içeri ne diye bir kaç el bombası atıp susturmadıklarını hayıflanarak dertleşir.

Arif bey, Nuh beyin bu ataklığına karşı koymak ister. Tabanca gücü ile Devlet yürütmenin yanlışlığına değinir. Hangi ad altında olursa olsun, istibdadın yapana hayır getirmiyeceğini bildirir.

Arif bey, Nuh beye, Kâmil beyi yakalatan hergelenin Zeybek Niyazi olduğunu söyleyince Nuh bey «bir yanlışlık vardır», diye diretir. Bu sırada gelen Baş gardiyan hapishane müdürünün Kâmil beyi istediğini bildirir. Avludan geçerler. Kâmil beyi gören mahpuslar, lâkabını «hafız» lıktan çıkarıp «Millici Abi» ye değiştirdiklerini bağırarak anlatırlar. Bu adı Kâmil beye, Fatma hanımın tanıdığı Sakanın Naci takmıştır.

Baş gardiyan, Kâmil beye hapishaneye ilk geldiğinde suçu sorulduğu zaman «siyasi» demediği için kargaşaya uğradığını, özür dileyerek söyler. Müdür de aynı tutumdan mahcuptur. Kâmil beyin, bundan böyle revirde kalacağını ve kimse tarafından rahatsız edilmiyeceğini, Jak Barbut

isimli çok iyi bir doktorları olduğunu, başlarında bin kadar ipten kazıktan kurtulmuş serseri ile uğraşmaktan akıl kalmadığını, bereket bu mikropların çoğunu, vaktiyle Yakup Cemilin alarak ötede beride harcadığını uzun uzun anlatır. Kâmil bey, müdürün konuşmasını kısa kesmesini ister. Müdür Paytoncunun bitik durumunu ve Arif beyin olaydan sonra Zarzarla Kömürcü İbrahime dokunulmaması için üçüncü kısma tehditler savurduğunu ayakta bildirir.

Kâmil bey bundan sonra ziyeretlerini müdürün odasında yapacaktır.

Bir süre sonra, Nermin, halası ve kızı Sabriye ile birlikte ziyaretine gelirler. Ayşeyi yine getirmemişlerdir. Bahane olarak da yeni aile dostları Doktor Lütfullah beyin, kızın boğazında biraz iltihap bulduğunu ileri sürerler.

Konuşma arasında Karadayı idarehanesinden Kâmil beyin evden getirdiği eşyaları iade ettiklerini, Nedime hanımın bir oğlu olduğunu, Doktor Lütfullah beyin kadın hastalıkları uzmanı, İttihatçı düşmanı ve açık saçık fıkra anlatmakta usta olduğunu anlatırlar. Kâmil bey, birden konuşmayı Ceza Fvi yasalarına getirerek, bir erkeğin üç yıldan çok ceza yiyip de bu suçu Yargıtayca onaylandı mı. karısını çağırıp «İstersen boşanalım» diye sorması gerektiğini, bu noktayı ailenin önünde açmış bulunduğunu ve Nerminin isterse boşanabileceğini söyler. Nermin, Fransızca olarak kocasına «Çok insafsız bir şaka bu» der. Ama hemen hala hanım Kâmil beyin bu teklifini çok beğendiğini, her ne kadar henüz cezasının kesinleşmemiş ve kâğıtlarının Harbiye Nazırı paşa tarafından incelenmemiş bile olsa sonuç cezanın kesinleşmesi şeklinde olursa bu hususun düşünülebileceğini bildirir.

Bu sırada Ramiz efendinin oğlu ile Fatma hanım gelirler. Kâmil bey sevinçle yeni gelenleri tanıştırır. Fatma hanım, daha önce hapishaneden tahliye olan Sakanın Naciden, içeride olan bitenleri öğrenmiştir. Kâmil beyin ma-

ni olmasına râğmen, herkesin önünde Paytoncu meselesini anlatır.

Kâmil bey, ziyaret dönüşü olanları Arif beye nakleder. Fatma hanım, Anadoluda Yunanın iyice kötülediği havadisini getirmiştir. Arif beyin, Kâmil beye «Kazanova Şükrü» diye tanıştırdığı binbaşı Şükrü bey ile konuşmaya başlarlar.

Arif bey, arkadaşı Şükrü beye «kimse gelmeden Kâmil beye meselenin iç yüzünü anlat» demesi üzerine Şükrü bey Niyazi denilen itin ardına düşüldüğünü, topçu yarbayı Kemal beyin evine bir gece İngiliz istihbaratında çalışan bir ermeninin gelip beş fotoğraf negatifi gösterdiğini, bu negatiflerin Istanbulda çalışan M.M. ana kadrosu kişilerinin resimleri olduğu, bütün şüphelerin Niyazi zibidisinin üzerinde toplandığı, sandık işini, herife güven vermek için tertiplediklerini ve ardına birini taktıklarını, Ararat vapuru işinde para dolandırmaya kalktığını gördüklerini, umduğu para tam cebine girecekken Nedime hanımın bu işi bozması üzerine herifin kudurduğunu, Kâmil beyin Nedime hanımı ele vermemek için ileri atılması sonunda Niyazinin plânlarının bozulduğunu, kendilerinden olan Harp Divanı ikinci reisi Adil beyin deliller müvacehesinde ancak Ramiz efendiyi kurtarabildiğini, arkadaşlarının Kâmil beyin ceza yemesine çok üzüldüklerini, iş uzarsa kaçıracaklarını anlatır.

Arif bey, Şükrü beyi şaşkınlık içinde dinleyen Kâmil beye döner:

— Bunun adı Balkan Komitecilik tarihinde Zımba Şükrüdür. Boşa attığı görülmemiştir. Yakup Cemilin vurucu takımındandı. Yani Bölük 99 un en namlı kabadayılarından... Bunların Babıâliyi bir basması vardır! Bastille baskını bunun yanında on para etmez. İttihat Terakki merkezinde o gece sabaha kadar nasıl oturup şakalaştıklarını bilir misiniz? «Yarın işi ağzımıza yüzümüze bulaştırırsak çingene yağlı ipi nasıl boynumuza geçirecek» diyerekten...

Gazeteden 14 Temmuz 1921 bildirisini okurlar. Anado-

lu hükümetinin Afyonu bıraktığı ve geri çekildiği yazılıdır. Veznedar Sıtkı, kapıdan başını uzatıp, durumların çok kötü olduğunu, içerde ve dışarda ihanet tuzaklarının hazırlandığını fısılar. Arif bey sinirlenip herifi koğar. Gerçekten, içerdekilerin bir takım tuzaklar kurmakta oldukları ve bıçakla gezdikleri anlaşılır. Kâmil bey bu kez bıçağı kullanma işine de merak sardırır.

Arif bey, Kâmil beye ortalık daha da karışırsa, haremi ile kızının emniyette olabilmeleri için Kozyatağındaki köşküne misafir olmalarını teklif eder.

Daha sonraki ziyarete, Nermin gelmemiş, hala hanımın hizmetçisi Eleniyi göndermişlerdir. Eleni, hanımların bir gece önce Fransızların 14 Temmuz bayramını kutlamak üzere balolarında sabahladıklarından gelemediklerini bildirmiştir. Sabaha karşı Sabriye ile Nermin hanımın Doktor Lütfü beyle birlikte baş başa bülbül dinlediklerini de sözlerine eklemiştir.

Eleni, hanımlarının Kâmil beye ısmarladıkları resimleri götürmek üzere ister. O da henüz kurumadıklarını söyler.

Ziyaretten dönen Kâmil bey, doktor Barbutun bıraktığı Fransızca Rönesans gazetesindeki «Maskeli balo» havadisine göz atar. Baloda en dikkati çeken çiftin, Fransız hastanesi kadın hastalıkları uzmanı Lütfullah beyle kolları arasındaki güzeller güzeli bir kadının olduğu yazılıdır. Kâmil bey, beyninden vurulmuştur. Yemekten içmekten kesilir. Sonunda Arif beye meseleyi açar. Uzun uzun konuşurlar. Şu karara varırlar. Kâmil bey hemen mektup yazıp, Nermin hanıma ev tuttuğunu bildirecek ve karısı ile çocuğunu hala hanımların pisliğinden kurtararak Arif Beylere gönderecek...

Ertesi sabah uyanınca baş uçlarındaki gazeteye göz atarlar. Düşman bildirisi yer almamaktadır. Kâmil beyin gözü, yaptığı portrelere takılır. Oturup şu mektubu yazar:

«Sizi boşuyorum. Ayşeye bırakacağım dükkânlarla köşk için Avukatım enişteniz görecek. Hanımların resim-

leri yırtıldı. Madam Eleninin buraya taşınmasına artık hiç lüzum yok. Ayşeyi de göndermeyin... Babalık haklarımı tam olarak kullanmaya başladığım zaman ben onu arar bulurum.»

İmzalayıp zarfı kapamadan önce, Rönesansdan kestiği haberi içine koyar.

Kemal Tahirin özetlemeye çabaladığımız, ama bir çok yerlerini antolojik eşsiz örnekler olduğu için almadan geçemediğimiz bu iki romanı, işgâl Istanbulu ve Kurtuluş savaşı yıllarının sürüp giden acılı, kuşkulu, ürküntü verici, korkunç olaylarını tümü ile işlemektedir. Türk Edebi yatında konuyu böylesine işleyen bir başka yapıta rastlanmamaktadır. Kemal Tahirin anlattıkları belki ancak Nazım Hikmetin (Memleketimden insan manzaraları)ındaki o olağanüstü anlatışla kıyaslanabilir.

Istanbul mahpushanesinin o dönemdeki durumu, miras yedi Selim paşa oğlu, Galatasaray ve Oxfod diplomalı Kâmil beyin buruk dramı, okuyanı, bir yerde çıkmazlar içinde bocalayan Esir Şehrin bir ferdi imişcesine etkiler.

Her iki romanda yer alan kişiler, onların sosyal ekonomik ve kültürel ilişkileri, kişisel dramlarına ağırlığını koyan sosyal, toplumsal çelişkileri üzerinde ayrı ayrı ve uzun uzun durulmaya değer. Tahir Alangunun da belirttiği gibi, Kemal Tahirin roman anlayışı, romanlık kişi anlayışına dayanmaktadır. Romanı düşünmeye başlaması, onu taşıyıp geliştirecek kişiyi nitelemesi, tarihsel gelişim ve toplum çatışmalarındaki yerine oturtması, onun yaşama ve davranışlarını tanımlama ve tasvirle birlikte yürümektedir. Bu kişi anlayışı ile tarih ve sosyal evrimin önümüze getirip bıraktığı gerçekçi tutumu ile çözümlenmesini bekleyen gerçeklerden geliyor...

Kemal Tahir, romanlarına, bir dönemece gelen, takılan, varlığını ta çıkışında var olan, evrilip gelişinde farkına varılmayan birikimlerin birden şartların hazır olu-

şu ile, gündelik çatışmalardan drama dönüşüveren insanı yakalayarak başlıyor.

Kâmil bey, yaşama ve yetişme şartları millici olmaya hiç de elverişli değilken, sırf namuslu oluşu ve olayların sıkıştırması sonucu, drama düşerek dönemeci atlayabiliyor.

Aslında, Kemal Tahir, gerek Istanbul hapishanesinde ve gerek Anadolu hapishanelerinde yatarak buraların gerçek yüzünü görüp yaşadığı için, gözlemleri, bu gün de değerinden pek kaybetmemiştir.

Yukarıda «Kemal Tahirin roman anlayışı» diye başlayan analizin Tahir Alangunun «Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman» adlı antolojisinin üçüncü cildinden aktarıldığını belirtelim.

Kâmil beyin, haksız yere üzerine vararak onu bunaltan Paytoncuya canı başına sıçrayarak, hapishane ortasında attığı meydan dayağı ile, «Kemal Tahirden anılar» kısmında vereceğimiz, yazarın kendi yaşantısındaki bir olay arasındaki benzerliğe burada dikkati çekmek isteriz.

Yine (Esir Şehrin Mahpusu) romanında, Kâmil beyin eşini, yedi yıllık ağır hapis cezasına çarptırıldıktan sonra, o sırada Nermin hanımın kozmopolit akrabalarının zoruyla 14 Temmuz Fransız bayramının kutlanması dolayısıyla tertiplenen baloda, bir işgalci subayın kolları arasında dans etmesini, bir Fransız gazetesinin sosyete dedikoduları arasında okumasıyla boşanması, Kemal Tahirin on beş yıllık ceza komplosuna çarptırıldıktan sonra, «Kemal Tahirin yaşamında bahsedeceğimiz» o sırada evli bulunduğu Fatma İrfan hanımdan ayrılması arasındaki paralellik de yazarımızın romanlarıyle, kendi öz yaşantısı arasındaki olaylar arasında gerçekçi bir bağ kurduğunu göstermektedir.

(Yorgun Savaşçı): Bu roman, Kemal Tahirin Nehir romanları içinde üzerinde en büyük gürültü koparan yapıtlarından biridir. İlk baskısı 1965 de Remzi Kitapevi tara-

fından çıkarılmıştır. Bu ilk baskının sayfa adedi 480 dir. Üç bölümden kuruludur:

1. ci bölüm: Von Kres Paşanın dürbünü. Bu bölüm 5 alt bölümden kuruludur.

2. ci bölüm. Karanlığın Dibinde. Bu bölüm de 5 alt bölümden kuruludur.

3. cü bölüm: Dönemeç. 4 alt bölümden kuruludur.

(Yorgun Savaşçı) Türk Ordusunun, Türk toplumundaki gerçek yerini belirleyen, Türk savaşçı subaylar kuşağının insan dramıdır.

(Yorgun Savaşçı), yenilmişliğin umutsuz karanlığında, el yordamı ile umut arayanların romanıdır.

(Yorgun Savaşçı), cehennemden çıkmış, cehennem yüzbaşı Cemilin, yorgun ruhu ile, kaybettiği vatanını bulmak için çıktığı kanlı yolculuğun anlatımıdır.

(Yorgun Savaşçı), çöken İmparatorluktan, yeni bir vatan kuranların öyküsüdür.

Ve nihayet (Yorgun Savaşçı), «Vuruştuk mermisiz kaldık saturasız, Ne aman istedik ne aman verdik» dizeleriyle tanımlanan, başı sonu bellisiz bir boğuşmanın romanıdır.

Kemal Tahirin (Yorgun Savaşçı) romanı 1968 de (Yunus Nadi) ölünü alınca, üzerindeki tartışmalar yeniden alevlenmiş ve okuyucunun ilgisi bu tartışmalar sonucu bir kat daha artmıştır. Bu roman, sürekli vuruşmalar ve yenilgiler sonunda İmparatorluğun dağılma kargaşasını ve bu korkunç kargaşada Türk köylüsünün yer yer tutumlarını, savaşçı Türk subayının baştan sona korkunç dramını, Türk toplumunun son yüz yılın en dar boğazında sıkışıp kalarak nasıl can çekiştiğini ve kendine biçilen kefenleri nasıl yırtıp çıktığını dile getirir.

Roman, Filistin cephesindeki subay arkadaşlarının kendine Cehennem Topçu dedikleri, yüzbaşı Cemilin, dürbünü ile, teyze kızı Nerimanın evinde, dışarıları gözetlerken «birden boş bulunup eski günlere kayarak -batarya ateş!- komutunu nerede ise verecek duruma» gelişi ile Nerimana -Bağırsam korkar mıydın?- sorusu ile başlar. Tey-

ze kızı Nerimanın dıvarda asılı şehit subay kocası Nazmi nin resmine bakarak, birden Nazmi'ye 31 Mart olayında «üstünüzden aşar mıydı mermileriniz?» diye sorduğunu ve onun «aşardı» dediğini hatırlar.

31 Marttan bu yana 10 yıl geçmiştir. Rahmetli Nazmi o zaman yirmi ikisinde, Cemilse yirmi üçündedir. Neriman ise on altısındadır o sıra. Cemil, kızın saçlarını okşayıp öper. Kız annesinin üzerlerine gelmesinden çekinir. Nerimanın şehit kocası Nazmiden olma Enver adında bir de oğlu vardır. Cemile serzenişte bulunup, gebe kalmaktan korktuğunu söyler Neriman. Cemil de karşılık olarak «iyi ya, daha çabuk evlenmemize yol açar» der.

Cemil, bir arkadaşını beklemektedir. Nerimanın sorusu üzerine, dürbünün Topçu Atış Okulu Komutanı Von Kress paşa tarafından hediye edildiğini söyler. Topçu Cemilin dürbün elinde beklediği adam, eski İttihatçı kodamanlarından, Diyarbakır valisi Çerkes Reşit beydir. Reşit bey, Ermeni kırımının belli başlı sorumlularından olup, o sırada kapatıldığı Bekirağa bölüğünden on iki gün önce kaçmıştır.

Dürbünle dışarıya bakan Neriman cehennem Yüzbaşıya, silâh çekmiş polislerin birini kovaladıklarını söyler. Kaçan adam, kara paltolu, gözlüklüdür. Düzlükte duraklayıp yokuş aşağıya koşar. Kovalayan polisin biri, kara paltolunun ardından ateş ederek kovalar. Kovalanan adam, karlara bata çıka can havlile koşmaktadır. Cemil, elinde tuttuğu dürbünü atarak Nerimana, kapıya gidip aralamasını söyler. Dıvarda asılı büyük çaplı Mavzeri kapar. Neriman koluna yapışıp engel olmaya çalışır. Cemilse Nerimanı itip, silâhla, kaçan adamı korumak istemektedir. Neriman, Cemile güç yetiremeyince «Silâh boş. Enver kurcalar diye ben önceden boşaltmıştım» der. Bu sırada kaçak, kendini vurup yüzü koyun yere kapaklanır. Komşular silâh sesine koşuşur. Polisler yetişip ayak burunlarıyla ölüyü dürtelerler. Neriman, Cemile bu adamın kim olduğunu sorar. Cemil bilmediğini söyler. Kendi ken-

dine de kafasından şunları geçirir: «deli bunlar, gündüz gözü çıkarılır mı adam saklandığı yerden!... Yok canım, Patriot işini bilir... Hayır, Doktor Reşit bey olamaz bu...» Biraz sonra Enver koşarak, ölenin İttihatçı olduğu haberini getirir.

Cemil düşünür: «Kendini, İttihat Terakkiye Patriot Ömer yazdırmıştır. Yıl 1906. Yağmurlu bir gece yola çıkmışlar, Patriot Ömer daha yolda Cemilin gözlerini bağlayıp elinden tutarak çamurlu bir yerlerden geçirmiştir. Patriot Ömer, parola olarak üç kez (hilâl), bir kez (muin) karşılığını vermiştir. Sonra kızıl cüppeli, kara maskeli üç kişi ortadaki bir masada duran bir tabanca ile bir kitabın çevresinde yer almışlardır. Maskelilerden birinin sesini tanımıştır Cemil. Eyüp Sabridir bu. «Yasaları tutmıyan idam olur.» Sözüne, «Peki» ile karşılık verir Cemil. Böylece üye kaydolur. Yemin ettirirler. Bu yolun ucu ölüme dek gider. Bu yola girenler, padişah damatlıklarından, en büyük başkentlerdeki ataşe militerlikleri, müşir paşalıkları peşin peşin tepmiş olurlar. Kazanırlarsa hürriyete kavuşacaklar. Bu hürriyet de ne? Herkesin dilediğini yapması... Peki nasıl uyuşacak askerliğin sıkı düzeniyle?... O zaman bir kaç telgraf çekerek kısa zamanda kazanılmıştı hürriyet... Nazmi yirmi sekizinde, çevrilmiş Edirneyi savunurken ölmüştü. Tam bunları geçirirken aklından, Neriman: «ölen doktor Reşit beymiş. Ceza evinden kaçmış. Yoksa beklediğin bu muydu Cemil âbi?» Diyerek gelir. Cemil, tanımadığını söyler.

Cemil, bütün eski günleri, Makedonya çeteleriyle olan boğuşmalarını geçirir aklından... Sonra, arkadaşı Atıfın, Abdülhamidin son dayanağı olan müşir Şemsi paşayı vurup görevi alışını, ondan üç gün sonra da Manastır Harp Okulu Ders nazırı Vehip beyin top arabası üzerine çıkıp ilk hürriyet konuşması yapmasını, sonra Yemen, Harran, Arnavutluk isyanları, Trablus yenilgisi, Balkan rezaleti, Sarıkamış... Kanal... Çanakkale... Galiçya... Sonra Irak, Filistin cepheleri ve en sonunda bozgun... Bozgun bile de-

ğil, büsbütün batmak bu! Bir pıtırdı duyarak silkinip doğrulur. Gelen bir teğmendir. Arap Maksut beyin selâmını iletir. Sivil giyinip tabancasını da yanına alarak karakola kadar bir uğramasını istemektedir. Cemil, kendisine bu haberi getiren teğmen Faruğa kuşku ile, Patriota bir şey oluo olmadığını sorar. «Hayır» karşılığını alır.

Cemil hemen sivillerini giyer. Nerimanı, birikmiş alışlıklarını almaya gittiğini söyliyerek kandırır.

Koskadaki Hasanpaşa karakolunun komutanı Arap Maksudun odasına dalar. Maksut, Cemile dert yanar. Bekirağa bölüğündeki kodaman tutuklu sayısının doksan üçü bulduğunu, Ermeni kırımı işinden ayrıca Harp Divanında yüz otuz sanığın yargılandığını, Boğazlıyan kaymakamı Kemalle iki arkadaşının asılmasından korktuğunu, söz arasında bildirir. Maksut, Patriotun saklandığı yerin de bu sabah basıldığını ama baskını verenlerin Patriotu bulamadığını, şimdi çarşaflı bir kadın bulup onu Patriotun yanında saklandığı kadın terzisine gönderip Patriotu o kadının çarşafı ile evden almayı plânladıklarını, sonra Kasımpaşada Eczacı Vasıfın hazırladığı bir arabaya atarak yerini değiştireceklerini anlatır.

Teğmen Faruk, arabanın hazır olduğunu bildirir. Eczacı Vasıfın yer bulamadığını da ekler sözlerine. Patriotu saklamak için Cemilin aklına Doktor Münir bey gelir.

Cemil Maksutla birlikte arabaya atlar. Cemilin arabada gülmesi tutar. Maksuda, «benim bu kadın kılığına sokup ikinci arkadaş kaçırışım. İlki, Şemsi paşayı vuran Atıftı. Kaçarken yaralandı üstelik de. Allahın işine bak ki tam o sıra bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaz mı? Kan izlerini silip süpürdü.» Diye anlatır.

Doktor Münir, Caddebostan iskelesine yakın bir köşkte oturmaktadır. Cemili ve arkadaşlarını güler yüzle karşılar. Maksut, Doktor Münürü görünce İttihatçılıktan ayrılmış biri olduğunu düşünerek huylanır. Tam bu sırada kapı açılıp içeriye Enver paşanın dayısı Halil paşa girer. Patriotu kaçırma plânını konuşurlar. Cehennem yüzbaşı,

Patriotu bulunduğu yerden çıkarmak için Nerimanı kullanacağını ileri sürer. Arap Maksut bu işe bir türlü akıl yatıramaz. Cehennem yüzbaşı Maksuttan Patriotun adresini alıp eve dönünce, mahallenin büyüğü Yahya Hocaya uğrar. Daha önce konuşup anlaştıkları üzere, Yahya Hoca, Selime hanımdan, kızı Nerimanı Allahın emriyle Cehennem Yüzbaşıya istediğini ve «evet» karşılığını aldığını öğrenir.

Neriman bu sürprize çok sevinmiştir. Cemil, Nerimana, hazırlanmasını, Ömer âbiye hasta yoklamasına birlikte gideceklerini söyler. Yolda, kıza yapacağı işi anlatır. Gideceği kadın terzinin adını adresini verir. Tam Osmanbeyde söylenilen adresden çıkıp Nerimanla Patriot Ömer arabaya gelirlerken, yakındaki bakkal dükkânından bir adam fırlayıp Nerimanın peçesini açmak için davranır. Neriman herifi paylar. Hemen sivil giyinmiş olarak yakında duran Cehennem yüzbaşı herifin tepesinde biter. Bu sırada Nerimanla Patriot Ömer köşeyi dönüp arabaya atlarlar. Cemil de, araba daha hızlanmadan arkalarından yetişir. Kasımpaşaya gelince Nerimanı yalnız olarak eve yollar. Kendisi, Patriotla birlikte kayığa atlayarak karşıya geçerler. Oradan Doktor Münürün evine giderler.

Farmason doktor diye adlandırılan Münür bey. Fulya tarlasında kıstırılıp tabancasıyla canına kıyan Doktor Reşidin Tıbbiyeden arkadaşı olduğunu, 1889 da okulda ilk İttihadı Terakki cemiyetini kuran beş kişiden yaşça en büyüğü bulunduğunu, bir ilkbahar günü okulun bahçesinde Diyarbakırlı doktor İshak Suküti, Erzurumlu İbrahim Temo ile vatanı kurtarma çarelerini düşünürlerken, yanlarına Bakülu Hüseyin zade Alinin geldiğini ve yakınlarında duran doktor Abdullah Cevdetin de bunlara katıldığını, Doktor Reşitle beraber ilk İttihadı Terakki çekirdeğini kurduklarını anlatır. Bu olalı otuz yıl geçmiştir. 1903 de İshak Sükuti San Remoda, hüriyeti göremeden, veremden ölmüştür. İbrahim Temo Romanyada İttihadı Terakki sürgünüdür. Bakülü Hüseyin zade Ali bey, şu sırada Bekirağa

bölüğünde, vatan ihanetinden tutukludur, Doktor Reşit beyin ise sonu malûm.

Münür bey «gerçek hürriyetçilikle toptan insan kıyımının bir ilintisi olabilir mi? Eğer ben erken davranıp İttihadı Terakkiden ayrılmamış olsaydım onunla suç ortaklığını kabul edecektim. Tabii anlarsınız. Birine acımak başka, suçuna ortak olmak büsbütün başka!» dedikten sonra, Ziya Gökalpin kaleme aldığı, İttihadı Terakkinin kara kaplı kitabında «gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım» sözüne değinerek, «insan gözleri kapalı iken nasıl vazifesini yapabilir?» diye sürdürür konuşmasını...

«Çanakkale savaşlarında 51127 ölü ve 130000 yaralı bıraktık. Kara Cehennem Yüzbaşı 400 Mavzer, 2 ağır makineli ve yeterince mermiyi bir araya yükleyerek, Salihlideki Kuşçubaşının çiftliğine bırakmış. Hicazda Ali Sait Paşaya ordu ödeneğinden 180000 altın gönderildi Kayserili Cemalle. Ali Sait, 150000 ini alıp 30000 nini teşkilât şeflerinden bir şeyhe yollamış. Bu sırada cephe bozulmuş. Kayserili Cemal İngilizlerden hem kendini hem otuz bin altını kurtarıp Kuşçubaşıya teslim etmiş. Kuşçubaşı önce bu parayı yoksulluk içinde ölen İttihatçıların çoluk çocuğuna yardım fonu olarak ayırmayı düşünmüş. Bir ara Kuşçubaşı Eşref Trakyada zengin bir sürü sahibinin 16000 koyununu yağmadan kurtarmış, adam da buna karşılık 4000 koyun bağışlamış Eşrefe. Eşref bunları altına çevirip, önceki otuz binin üstüne otuz bin daha eklemiş. Şimdi Eşrefin çiftliğindeki kasada 50000 den çok altın olduğu ve ayrıca Teşkilâtı Mahsusa hesabına 150 kadar binek atı beslenmekte ve bir kaç yüz Mavzerli bir iki makineli bulunmaktadır.

İngilizler bir aralık Cemal paşaya, Halifelikten vaz geçmek şartile, padişahlığı sürdürmesini teklif etmişler. İhtilâf devletlerinin asıl korktukları Halifelik. Cumhuriyet fikrinin Türkler arasında oldum olası yayılmasını onlar istiyorlar. Halifeliği kaldırmakla, ancak İmparatorluğu kökünden yıkabileceklerine inanıyorlar.» Diye konuşuyor.

Cemille Patriot yorgunluklarını bahane ederek yatmaya çekiliyorlar. Cemil Patriota:

— Nerimanı alıp seninle köye çekilelim. Elimizi, eteğimizi bu işlerden çekelim. Bilirsin İsmet Paşa da vaktiyle bir arkadaşına, ortamın tüm çıkmazda olduğunu görerek, böyle bir teklif yapmış. Hayal ya, ama bu hayalin üzerine ikisi birden atılıp, konuşmalarını bu yolda sürdürüyorlar. Cemilin niyeti Çorum taraflarına yerleşmek. Ordu dan Çorumlu bir yedek subay olan dâvâvekili Cevdetin daha önce kendisine yaptığı çağrıları hatırlıyor Cemil...

Patriot «Biz bu yaştan sonra toprağın hakkından gelemeyiz. Tilkinin dönüp dolaşıp gideceği yer kürkçü dükkânıdır. Bir de Salihliye, Kuşçubaşı çiftliğine bir uğrasak derim.» Diyor. Bu düşünce birden Cemile de çok inandırıcı geliyor. Hemen Istanbulda ne var ne yok satıp savıp Salihliye göçmeyi düşünüyorlar.

Patriot öğle yemeğinden sonra Halil Paşa ile Satranca oturuyor. Doktor Naimayı okuyor. Farmason doktor, Satranca «tıkanık düşünce» adını verir. «Satrançla insan düşünce idmanı yapar sözü aslında lâftır. En büyük silâhımız olan düşünce gücünün asıl işi gerçeği bulmak, anlamak ve uygulamaktır. Aslında Satrançta düşünceden kaçılır. Onu boşa çalıştırmak, avara kasnak yormak, asıl ödevinden uzaklaştırmaktır. Düşünceden kaytarmanın en korkunç örneğidir.» der.

Cemil, Patriotu kaçırırken bir polisi ağır yaralamak suçundan aranmaktadır.

İtilâfçı subayların kurduğu «Nigehbân cemiyeti, Hüriyet ve itilâf fıkrası, İttihadı Muhammediye» peşlerine düşmüştür İttihatçıların. Herkes İttihatçılar aleyhine pir aşkına hafiyelik eder.

Ali Fevzi paşa başkanlığındaki Harp Divanı, Jön Türklerin suçlarını incelemeyi ele almış. Nazım Paşa Harp Divanı ise savaş sırası İttihatçıların işlediği suçları araştırma ile görevlendirilmiştir. Şarkta Ermenistanın kurulma hazırlıkları yürütülüyor, Kürt Teali Cemiyeti büyük bir bölgenin

Imparatorluktan kopması için yabancılarla alış verişe girişmiştir. İngilizler Maraşı, Samsunu, Urfayı, Afyonu, Konyayı; Fransızlar Adanayı, Mersini, Dörtyolu Pozantıyı işgâl etmişlerdir. İtalyanlar Antalyayı, Yunanlılar ise Çatalcaya kadar Trakyayı almışlardır. Bütün limanlara, demir yollarına işgâl kuvvetlerince el konmuştur. Istanbulda uzun süre gizlenmek imkânsızlığı gibi, Anadoluda da sığınılacak yer kalmamıştır.

Doktor Münür gazetede Amerikan cumhur başkanı Wilson'un, İzmir ve havalisinin Yunanlıların işgâline râzı olduğunu okur.

«Manda işini bile yürütemedik, biriniz alın bizi topdandedik. Herifler, «hayır parçalayacağız», diye direniyorlar.

Doktor Münür, Cemile:

— Kuşçubaşı çiftliğine çekilip yan gelme işi suya düştü Cehennem Yüzbaşı!... Diye takılır.

Münür bey, Paşaya: «yolu yok mu idi bu savaşa girmemenin?...» diye sorduğunda kem küm ettiğini ileri sürerek, «Elbet vardı Paşa Emmi!» diye diretir. «Peki nasıl?» deyince paşa «Bunu ancak Abdülhamit yapardı. Onu indirmekle galiba hata edildi.» der. Halil paşa gülerek:

— Hürriyeti almak da suç diyeceksin nerede ise?

— Kim istedi bizden bu hürriyeti? (millet) diyeceksiniz ama, buna siz de pek inanmıyorsunuz. Koca İmparatorluğa yaygın, gizli açık hiçbir politika örgütü yokken, milletin hürriyet istediğini nereden anladık? Belli bir şey, hürriyetin ne olduğunu, onu savunan bizler de bilmiyorduk. Hürriyete sarılıp ummadığımız kadar kolayca Sultan Hamidi devirdik. Bir zaman ne yapacağımızı şaşırdık. İşte o zaman ben, altından kalkılmayacak bir yükün altına itelendiğimden, tası tarağı toplayıp savuştum Cemiyetten. Siz, istim arkadan gelsin hesabı, paçaları sıvayıp kadro aramaya kalkıştınız. Üst üste gelen savaşlar memleketi büsbütün perişan durumlara düşürdü. Günün birinde Vehip paşa, kurtuluş yolunu bulduk, diyerek Ziya Gökalpi ortaya attı. Bu zat İslâmcılık Batıcılık Türkçülük gibi,

kırk yıl bir kazanda kaynasalar kaynaşmıyacak olan bu üç şeyi birleştirmeye yeltendi ömrü boyu. İttihat Terakki topu topu dokuz yıl, sekiz ay on iki gün iktidarda kaldı.»

Farmason doktor, «hasta adam»ın can çekişme dönemini bütün gerçeğiyle ortaya seren konuşmasını sürdürür. O sırada, teğmen Faruk gelir. Dayı Maksudun haber gönderdiğini, hazırlanmalarını söyler.

Cemil, teşkilâtın aracılığı ile, bir evde Nerimanla buluşur. Neriman, gebe kaldığından şüphelendiğini öğrenince Cemil hemen nikâh yapmayı teklif eder. O esnada, Mustafa Kemalin Samsuna çıktığı, Rauf beyin Bahriye nazırlığından çekilip Anadoluya geçmeye hazırlandığı konuşulur.

Dayı Maksut Nerimanın, Teğmen Faruk da Cemilin şahidi olarak nikâhları kıyılır. Tam gerdeğe girecekleri sıra Selime hanım kapıyı vurur ve Enverin, polisten saklanan Cemili, Hacı Bakkala haber verdiğini bildirir. Toparlanırlar. Cemil evden uzaklaşır. Arkadan, Nerimanın verdiği lâmba işaretlerinden, evin basıldığını öğrenir. Oradan Erenköye yollanır. Bir de gelir ki orayı da İngilizler basmıştır. Telefonla Arap Maksudu arar. Karşısına başka birisi çıkar. Böylece, 15 Mayıs 1919'un güneşli bir perşembe günü, Cehennem topçu yüzbaşısı Cemil, dünya üzerinde gidilecek hiç bir yeri, baş vuracak hiç kimsesi, yapacak hiç bir işi olmamanın ölümden beter yalnızlığını duyar. Bir park sırasında uyuya kalır bir zaman. Sigara karşılığı kendilerini satan iki kılıksız oğlanla karşılaşır orada. Onların aracılığı ile Ayasofya taraflarında, eskiden tanıdığı teğmen Molla Kadiri bulur. Molla Kadir, Kerim Konya adında bir teğmenin az önce geldiğini ve Cemilin arandığını bildirir. Cemil, hemen Askeri müzeye dalar. Arkadan haberci yetişir. Arkadaşlarını tutuklayan İngilizlerin Patriyotu fazla tartaklamadıklarını Halil paşaya da saygı gösterdiklerini öğrenir. Doktor Münürü de biraz alıkoyup bırakmışlardır Espiyonun bitişikteki rum bahçevan olduğu öğrenilir. Evden de iyi haber gelmiştir. Yahya hoca, bas-

kından eli boş dönenlere çıkışmıştır. Maksut, Cemile on lira harçlık, bir de subay barınma evinde kalabilmesi için bir kâğıt göndermiştir. Subay barınma evi Teşvikiyededir. Cemilin adı, Yüzbaşı Tosun olarak değiştirilmiştir. Sınıfı da süvaridir. O sıra subay barınağında binbaşıya kadar geceliği on kuruş, binbaşıdan yukarı yirmi beş kuruş alınmaktadır. Maksut, Cemili yirmi beş kuruşluk yere yazdırmıştır, bunda yemek dahil değildir. Cemil, gazeteye göz atıp bir rum bahçıvanın kim vurduya gitti haberini okur. Sonra, kendi kendine düşünür. «Orada beni tanımazlar mı? Kırk yılın cehennem topçusunu?

Teşvikiye subay barınma evinde bir yarı çılgın Arnavut yarbayın, kendine iğne yaptırmamak için, hasta bakıcı ile kovalamaç oynadığını görür. Cemili yarbay Naci beyin yanına verirler. Naci bey çok kitaba düşkündür. Yanlarında Sarıkamış bozgunundan genç bir teğmen, teğmen Selim de yatmaktadır. Bahçeye çıktığında Cemil, İsmail Aka ile karşılaşır. İsmailin bir bacağı diz kapağından kesilmiş, yerine bir sopa takılmıştır.

İkinci Bölüm: **Karanlığın Dibi**

Kapıdağlı Temel Reisin seksen tonluk odun kayığı, Mayıs yağmuru altında Bandırma rıhtımına yanaşır, yüzbaşı Cemili karaya çıkarır. Oradan birine asker emeklileri derneğini sorar ve Miralay Bekir Sami beyin askerlik dairesinde olduğunu öğrenir. Bekir Sami bey, ismi var cismi yok, on yedinci kolordu kumandan vekilliğine atanmıştır. Cemil, ne iş yaptığını soranlara zahire alış verişi, diye karşılık verir. Sonunda albay Bekir Sami beyin yaveri yüzbaşı Selâhattini görür. Kucaklaşırlar. Harp okulundan sınıf arkadaşıdırlar. Arka kapıdan da birden teğmen Faruk çıkınca, Cemil büsbütün şaşırır. Selâhattin sevinçle, Cemili kumandanın odasına sokar. Konuşurlar. Cemil, başından geçenleri anlatır.

Cemille Selâhattin, milletin savaştan iyice yılgın düştüğünü, kimsenin ağzını bıçak açmadığını, «vuruşalım» lâfına analarına sövülmüş gibi kızdıklarını, çoğunun as-

ker kaçağı çapulcu olduklarını, yediden yetmişe İttihatçı kovaladıklarını konuşurlar.

Cemile bir filinta bulurlar. Bir an önce Manisa ambarındaki mermi ve top tüfeği ele geçirmek, Yunandan önce oraya varmak için plân kurarlar.

Çerkes Ethem'in ağabeyi Raşit beyden beklenen haber, ancak yatsıdan sonra gelir. Reşit bey, hasta olduğundan, Ethem eniştesi Hafız Hasan beyi yollamıştır. Kardeşi Tevfik beyle Ethem beyi, Emre köyünü ve çevredeki bütün köyleri emirlerinde saymalarını, bir kaç gün daha kalırlarsa kendisinin de gelip katılacağını bildirmiştir. Kumandan, bir an evvel yola çıkmaları gerektiğini, yalnız kendilerinden önce bir kaç atlı göndermelerinin şart olduğunu söyler haberciye. Reşit beyden, en geç öbürgün emrine iki yüz atlı yetiştirmesini ister.

Sabaha kadar telefon başında manyeto çevirerek yüzbaşı Selâhattinle Faruk, nöbetleşe, Manisayı arar, bir türlü bulamazlar. «İzmire doğru» gazetesi muhabiri Hacim Muhittinin, Kumandan Bekir Sami beyle acele görüşmek istediği öğrenilir. Hacim Muhittin bey, Yunanın Manisaya girdiğini, İzmir dolaylarında belli hiç bir çarpışma olmadığı, Türk ileri gelenlerinin, her bölgedeki Yunana sığındıklarını söyler. Hacim Muhittinin önerisi şöyledir: Yunanın işgâlinden sonra Manisaya gitmek abestir. Gece Akhisardan öteye gitmemeleri, daha önce Kara Osman oğullarından Halit Paşa ile görüşüp daha sonraki ilerleyiş programını ona göre tertiplemeleri...

Birlik, trenle Akhisara doğru yola çıkar. Bütün ara istasyonlar Yunan bayraklarıyla donanmıştır. Akhisar istasyon şefi terbiyesiz bir rumdur. Üstelik de zil zurna serhoştur On yedinci kolordunun dört kişilik kurmay kadrosu, dört küçük valizden ibaret ağırlığı ile, korkudan sinmiş kasabaya doğru yürürler. Kasaba içlerinden davul sesleri, naralar, «zito» bağırışları yükselmektedir. Birden topçu yüzbaşısı Rasimle karşılaşırlar. Traşı bir haftalık, avurdu avurduna çökmüş bir halde Hacim Muhittinden telgraf

alarak onları karşılamaya gelmiştir. Ortalığın iyice karışık olduğunu söyler. Manisanın düşüp düşmediği hakkında kesin bir bilgisi yoktur. Telgraf tellerini rum çetecilerinin kesmiş olabileceği düşünülür. Mevki kumandanı Zeki bey, on yedinci kolorduyu aradığını bildirmiştir Rasime. Elindeki er ve subay postallarını yollayacak yer aramakta, emrinde bir yaya taburuyla, yarı kadrolu iki topçu taburu bulunduğunu, bunun her hangi bir uygunsuzluğu önleyebilecek güçte olmadığını bildirmiştir. Topçu Rasim beyi, Ahmet Zeki beye haber salmak için gönderirler. Han gibi bir yere konaklarlar. Hancı onlara düşman gözüyle bakmaktadır. Karaosmanoğlu Halit Paşaya gelip görüşmesi için haber gönderirler. Ertesi sabah, Cemil askerlik şubesine uğrar. Şubeyi bekleyen bir gözü kör er Şabanı güçlükle uyarıp kapıyı açtırır. Şubedeki tüfekleri sorar. Hepsini sarıp sarmalatıp hana gönderir.

Manisadan bir türlü haber alınamamaktadır. Görüşmelerde, kasaba ileri gelenlerinin her türlü dayanışmaya karşı çıktıkları anlaşılır. Telgrafhanede, topçu Rasimle Bekir Sami bey makine başında cebelleşirler. Sonunda Manisada bir kısım halkın askerle birlikte direnmeye taraftar olduğu, daha büyük bir kısmının da teslimden yana oldukları öğrenilir.

Ahmet Zeki beyin emrindeki topları düzenlerken, yanındaki askerlerin paniğe kapılıp savuştukları, topçu alayında kırk beş, yaya taburunda da kırk beş kişinin kaldıkları öğrenilir. Maniple başında konuşmalar uzayıp giderken, Akhisar Kaymakamının Gâvur Efe diye birini postaneye yollayıp, telgraf memuruna derhal konuşmayı bırakıp oradan uzaklaşmasını, aksi takdirde, Rumların postaneye gaz döküp yakacakları haberini ulaştırır. Albay Bekir Sami ile arkadaşları bu tehdit karşısında çıkıp hana dönerler. Bu kez, hancı olanca eşyalarını kapıya döküp yüzlerine kapıyı kapamıştır. Nâçar kalarak, Cemilin teklifi üzerine askerlik şubesine giderler. Cemil, askerlik şubesini bekleyen kör Şabanla anlaşır. Yüzbaşı Selâhattini korkunç bir sıtma nö-

beti tutar. Şabanı kinin, ekmek, cıgara almaya yollarlar. Şaban, yüzü gözü yarılmış, perişan bir halde eli boş döner. Gâvur Efenin kasaba çocuklarını toplıyarak kendisini taşa tuttuklarını anlatır. Eczacıya Sulfatayı vermemesi için bağırmış Gâvur Efe. Orada bulunan doktora da küfretmiş; doktor da onu paylayarak Sulfatayı Şabanın eline zorla tıkıştırmıştır.

Şaban, hemen bir çay kaynatarak ilâcı Yüzbaşı Selâhattine içirir. Gece yarısı, Karaosmanoğlu başıbozuk Halit Paşa, iki atlısı ile çıka gelir ve Bekir Sami beye bol keseden bin atlı, bin yaya kuvvet vermeyi vaat eder. Çevredeki en kalabalık çetelerin Demirci Efeninki ile Yörük Ali Efeninkiler olduğunu söyler.

Burada Kemal Tahir, Bandırma Askerlik şubesi eri kör Şabanın kişiliğinde çilekeş Anadolu çocuğunun her tür acıya, yoksulluğa nasıl göğüs gerdiğini ve en umutsuz durumlarda bile gülmeyi yitirmediğini, çok bilmiş hazır cevaplığını, şaşılası dayanıklılığını belirtir.

Yedinci Kolordu kumandan vekili Bekir Sami bey, Karaosmanoğlunu da yanına alarak bir kaç kişiyi aşmayan gücü ile, Manisaya doğru yola çıkar. Halit beyin önceden bin atlı, bin yaya diye attığı palavra gerçekle yüz yüze gelinince ortaya çıkar. Köylerden adam toplamak hemen hemen imkânsızdır. Teğmen Faruğu daha uzaklara haberci olarak salarlar. Kör Şaban, gecenin karanlığında bir kafilenin yaklaştığını haber verir. Bunların Manisadan kaçanlar olduğu anlaşılır. Başı bozuk Halit paşa, Manisanın düştüğünü öğrenir öğrenmez, dili dişi kitlenir. «Mahvolduk, mahvolduk... Benim kusuruma bakmayın. Artık siz başınızın çaresine bakın...» Diyerek çekip gitmek ister. Ne söyleseler fayda etmez. O sırada Teğmen Faruk gelir. Haberlerin kötü olduğunu söyler. Karanlıkta topçu Rasim beye rastlarlar. Rasim bey ağlamaklı, Manisayı kaybettiklerini bildirir. Topları da getirememiştir. Altmış kişilik yaya taburu, dört makineli bölüğü, kadro halinde elli dokuzuncu topçu alayının kırk elli eri ile beraber, Salihli üzerine

çekilmişlerdir. Rasim bey, yanında Çerkes Ethem beyle arkadaşlarının bulunduğunu haber verir. Komutan, Çerkes Ethemle tanışmak ister. Ethem, albay Bekir Sami beyi pek önemsemez. Yüzbaşı Cemile doğru ilerleyip ona, ağabeyleri Reşit ve Tevfik beylerin selâmını iletir. Komutan, Reşit beyi sorar. Adam toplama işinin nasıl olduğu konusunda bilgi almak ister. Çerkes Ethem, adamdan yana bir kaygıları olmadığını, ama silâh ve hayvan darlığı çektiklerini bildirir. Rauf beyin yedinci kolorduya hemen yardıma gidilmesini emretmesi üzerine yedi kişi ile geldiğini söyler. Konuşma arasında Rauf beyin, Kuşçubaşı Eşrefin çiftliğinde olduğunu öğrenirler. Rauf beyin yanından Teğmen Şevkinin Etemle birlikte geldiği anlaşılır. Teğmen Şevki, komutana farkettirmeden sokulup Cemile bir mektup verir. «Sizin evdekiler iyiler yüzbaşım. Mektubu benimle yolladılar?» der

Bekir Sami bey, Yüzbaşı Rasim ile Cemil beye:

— Ayvalıkta Ali bey, karaya çıkmış olan Yunan askerinin aldatmacasına kanmamış, sonuna dek çarpışarak çekilmiş arkadaki zeytinliklere kadar. İzmire düşman asker çıkardı denilince, Denizlide panik olmuş. Kaçmaktan birbirini çiğniyormuş zeybekler... diye anlatır.

Kuşçubaşı çiftliğinin sınırına yaklaşınca, Çerkes Etemle Cemil atlarını tepikleyip kafileden ayrılırlar. Boğaza doğru ilerlerler. Üç uzun üç kısa ıslık sesi duyunca, Çerkes Ethem, boğazın açık olduğunu söyler. Top ağaçların altında Rauf Bey'le iki arkadaşının oturduğunu görürler. Cemile, Bekir Sami beyin karşılaştığı zorlukların nedenini sorarlar. Cemil, halkın bağ bozumu sırası, harman sonuna kadar karışıklık istemediklerini bu yüzden çağrılara katılmadıklarını bildirir.

Rauf bey, Çerkes Etheme bir miktar para vereceğini, ağabeyi Tevfik beye götürmesini, bu ve kendisinde daha önce bulunanlarla, sağdan soldan toplayacağı milislere aylık vermesini, silâh ve cephaneyi düşmandan kapmaya çalışmalarını söyler.

Yirminci Kolordu kumandanı Ali Fuat paşayı bulmalarını, Aydın Ödemiş bölgesinde elli yedinci Tümen kumandanı Şefik beyin iyi kötü bir cephe kurmaya çabaladığını, cehennem Yüzbaşının, Çerkes Tevfik bey gibi Makedonyada yetiştiğini, düzenli savaş kadar çete savaşlarını da iyi bildiğini sözlerine ekler. Sonra Cemile dönüp Salihli cephesi için gözünün arkada kalmıyacağım, Ethem beyin gençliğinden ötürü korunması gerektiğini buyurur. Cehennem yüzbaşı kafasının içinden «Paşalar memleketten çekilip gittikten sonra, İttihat Terakkinin büyük şefi bu mu yoksa?» sorusunu geçirir.

İkindiye kadar uyurlar. Akşam yemeği erken yenir. İngilizlerin elinde esir olan Kuşçubaşı Eşrefin kasasını, Rauf bey açtırır. İçinden otuz bin altın alır. Yerine bir küçük makbuz koyar. Kuşçubaşı Eşrefin oğlu Ahmede teşekkür edip, paranın noksansız bulunduğundan memnuniyetini belirtir.

Ayrıldıklarında, yolda onbir atlının en keyiflisi, kör Şabandır. Kara sakalını kazıtır kazıtmaz, onbeş yaş küçülmüş ve ata hoplar hoplamaz bir helâvet peyda etmiştir.

Ethem bey, Tevfik beye gitmeden önce, Akhisara uğramaları gerektiğini bildirir. Öğle namazı vakti Akhisara varırlar. Bütün dükkânlar, evler Yunan bayraklarıyla donanmıştır. Ethem bey, bir dükkânın önünde atını durdurur:

— Sende mi bayrak astın Serafim usta?

— Gönlümle asmadım Ethem bey. Sen beni bilirsin!

— Bilirim. Şimdi hepsi indirecek... Sen herkesten önce indirmiş ol Metropolite haber yolladım. Birazdan hepsini indirecekler. Biz şimdi doğru Büyük Caminin kapısını tutacağız. Kahveci nargilelerimizi getirene kadar, müderris Nizamettin hoca da namazını bitirir çıkar.

Caminin karşısındaki havuzlu kahvede atlarından inip iskemlelere oturdular. Ethem bey, kaymakamı çağırtır. Camiden çıkanlar dıvar diplerine kümelenirler. Yaşlı başlılarla bir kaç Çerkes yaklaşıp selâm verirler.

Kör Şabanın bademi bıyık diye tanıttığı doktor güle-rek gelip ellerini sıkar:

— Buna tepeden inme derler Ethem bey! Caminin or-tasına gülle düşseydi bu kadar karışırdı içerisi... Neden döndünüz siz? Rasim bey nerede?

— Bekir Sami beyle, birliklerin başına gittiler. Kay-makamla Hoca Nizamettin namazı bitiremediler mi hâlâ?

— Namaz mı kaldı a efendim? Herifler altlarına pis-lediler ki... Yüzünüze güler... Tövbe eden hangisi, iman tazeleyen hangisi... Tabanı yanık it gibi dönüşüyorlar ca-minin içinde...

Ethem bey:

— Dün gece buralardan, Bahriye nazırımız Rauf beye-fendinin başkanlığında bir heyet geçti. Akhisarlılara pa-dişahımızın selâmını gönderdi. Padişahımız hepinize selâm etmiş... Müslüman, Hıristiyan bütün kullarına... Padişahı-mız demiş ki «metin olsunlar. Bu kara günler de geçecek-tir. Olup bitenleri Tanrının sınavı saysınlar... Kötüyü iç-lerinden atsınlar... Birbirlerine destek olsunlar. Hüküme-te güvensinler... Yabancı ordular yurdumuzdan er geç gi-decektir. Herkes hesabını ona göre tutsun ki, sonunda za-rarlı çıkmasın...» Duydunuz mu dediklerimi? İyi anladınız mı? İzmire düşman çıkması, biliyorsunuz, geçicidir. İmza-ladığımız ateş keste böyle bir şey yok. Bundan böyle taş-kınlık edenler, yalnız kendilerine kötülük etmekle kalmaz-lar, bütün dindaşlarının başlarını da belâya sokarlar. Doğ-ru muyum Metropolit efendi? Allah Kur'anında «kötüsü gelirse savaşmak Müslümana farz» demiyor mu Hoca efen-di?

Bu sırada arkada, kadın çığlıkları arasında birinin te-pelendiği görülür. Ethem beyin bayraktarının dipçikle vurarak yerden yere sürüdüğü, Akhisarın kavatı Gâvur Efedir. Sürünerek Ethem beyin çizmelerine kapanır:

— Bağışla beyim!... Pis canımı aman...! Ben bu sarık-lı papaza, Nizamettin Hoca pezevengine aldandım... Ta-nıklarım var...!

— Böylelerini kasabada yaşatmak var mı bizim şeriatımızda Hoca efendi?

— Yoktur Ethem efendi oğlum... Böylelerinin gebertilmesi helâl...!

Çerkes Ethem başıyla yerdekini işaret ederek «kaldırın!» diye buyurur Bayraktar hacı Ömer, dizini Gâvur Efenin beline dayayıp kaldırır, ilmeği boynuna geçirir. Enseden çekip döğümü sıkıladıktan sonra «haydaaa... diye bağırarak ağaca sallandırır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
D ö n e m e ç

Yüzbaşı Cemil, emir eri kör Şabanla birlikte, Salihliden Dursunbeye doğru, Ethem beyden Bekir Sami beye ulak gitmektedirler. Yolda Şaban, Anzavurun buralara uzanmasının eli kulağında olduğunu bildirir.

Bursaya akşam ezan okunurken varırlar. Yaşlı bekçiden, elli altıncı tümen karargâhını sorarlar. Merdivende teğmen Farukla karşılaşırlar. Faruk, Cehennem Yüzbaşıya, yüzbaşı Selâhattin beyin, komutandan gizli olarak önce kendisiyle konuşmak istediğini, telgrafhanede beklediğini, burada bir türlü tümeni canlandıramadıklarını, kolordu kumandanı Yusuf İzzettinpaşa ile anlaşamadıklarını, bu kumandanın ne Istanbuldan kopabildiğini, ne Mustafa Kemale bağlanabildiğini, on dokuz Martta Bandırmada komutanlıktan çekildiğini daha önce bildirdiği halde, İngiliz torpidosunu görünce çekilmekten vaz geçtiğini, Bekir Sami beyi atlattığını, yolda anlatır. Telgrafhanede Cemille Selâhattin kucaklaşırlar. Kavaklı Fevzi paşanın Harbiye nazırı olduğu ve az daha Mustafa Kemali tutuklamaya emir çıkaracakken, Kâzım Karabekir paşa ile Ali Fuat paşanın araya girerek engelledıklerini öğrenir. Cemil arkadaşından.

Cemil, Selâhattine Karaosmanoğlu Halit paşanın çiftliğinin kulesinde yiğitçe döğüşerek öldüğünü, Ethem beyin müfrezesinde bayraktar adıyla özel cellât taşıdığını,

Demirci Efenin koca koca albayları «bizim oğlan» diye çağırıp onları karşısında oynattığını, üzülerek anlatır. Bu sırada kör Şaban telâşla yaklaşır:

— Anzavur bizim alayları bozmuş binbaşım!

Arkadan teğmen Faruk:

— Rahmi beyi öldürmüşler. Kırk sekiz saat vuruşmuş, beş bin kişiye karşı iki yüz kişiyle... Bire dek hepsi şehit olmuş. Binbaşı Nuri bey yaralı halde, çok kan kaybetmiş olarak, Bursaya kendini atabilmiş.

Yüzbaşı Cemile, acele Kirmastiye gidip, yüzyetmiş ikinci alay komutanı kasap Osman beyi alıp buraya getirmesi görevi verildiğini bildirir, Selâhattin yüzbaşı.

Rahmi beyin ölümü ile, kasap Osman deliye döner. Bandırmayı basmıya kalkar. Buna engel olmak için, Cehennem yüzbaşı, kasap Osmanı yatıştırıp Bursaya getirecektir.

Cemil Kirmastiye varır. Orada kasap Osman beyi, Harp Divanı kurmuş, bir takım adamları yargılar bulur. Manda çalmaktan, eşkiyaya arka çıkmaktan, milliciliğe söğmekten hemen oracıkta idâm kararı verip infazı yapmaktadır.

Cehennem yüzbaşı, kasap Osman beye Kolordunun kendisini tutuklayıp merkeze götürme emri verdiğini söyleyince, kasap Osmanda şafak atar. Hemen hazırlanıp yola çıkarlar.

Yusuf İzzetin paşa, bu sırada, Bandırmadan Bursaya gelmiş, kasap Osman beyin yaptıklarını sayıp dökerek asılmasını istemektedir. Cemil yüzbaşı telgraf başına geçip durumu Mustafa Kemal paşaya teller. Cevap şöyledir: «Yusuf İzzettin paşaya Ankaraya acele çağırıldığı tebliğ edilecek, gelmezlenirse tutuklanıp zorla Ankaraya gönderilecektir.»

Gecenin bir vakti, Cehennem yüzbaşıyla teğmen Faruk Bursadaki Yusuf İzzettin paşanın karargâhını basmaya giderler. Paşanın emir subayı teğmen Abdullah, bir an direnmek isterse de pabucun pahalı olduğunu görerek boyun eğer. Cemil, teğmen Abdullahın tabancasını ve

karargâhı teslim alır. Gün ağırırken, paşayı Ankaraya götürecek otomobil hazırlanmıştır. Teğmen Faruk yanına iki çavuşla iki onbaşı alarak paşaya refakat eder. Paketin yola çıktığı telle Ankaraya bildirilir.

Bursa ileri gelenleri, Yusuf İzzettin Paşanın Ankaraya gittiğini öğrenince, Istanbulun yolunu tutarlar. Anzavurun eline geçen topraklardan kaçan erlerle kasap Osman beyin Kirmastideki yüz yetmiş ikinci alayının dağılması, bir kaç gün içinde durumu daha da ağırlaştırır. Cemil, şehirde bir bakıma valilik, bir bakıma sıkı yönetim komutanlığını üzerine almıştır. Karşılarında Anzavurun, yaya atlı yüz binlik ordusu vardır. Ağır makineli tüfekleri, bir kaç da topu bulunmaktadır. Cemilin ise elinde üç bin dört yüz er var yok. Ama, Cemil güvenir yeneceğine bu çapulcu sürüsünü... Teğmen Faruk, Eskişehirden döndüğünü bildirir. Paşanın yolda arabasının bozulduğunu, Eskişehirden Ankaraya trenle gidildiğini söyler.

Ethem beyin, Anzavurun üzerine yollandığı duyulur. Cemil, böyle bir sırada, komutan varken çeteciye görev verildiği için kızar. Anzavurun elinde kapı gibi bir de fetvâ vardır. Damat Ferit Sadırazam olmuş, Dürri zadeyi Şeyhülislâm yapmıştır. O da, Millicileri fitnelikle suçlamaktadır. Bu hengâmede, doktor Münür bey gelir. Patriyotun Maltaya sürüldüğünü, Halil paşanın ise Bekirağa bölüğünden kaçırıldığını söyler.

Bursada savunma başlamıştır. Teğmen Faruk, düşmana aralıklı ateş açtırır. Sabaha doğru, kör Şaban, Anzavur kuvvetlerinin, Çerkes Ethem tarafından dağıtıldığını müjdeler. Aslında, Anzavuru önüne katan, piyade birlikleridir. Topçu da hiç aman vermemiştir. Yüz geri edince, peşine düşülüp Bigada, eskiden Hamdi beyden aldığı toplar geri alınmıştır. Teğmen Şevkinin anlattığına göre, Mehmetçikler asla talana heveslenmemişler, buna karşı Ethem'in adamları her fırsatta çapula girişmişlerdir.

Anzavur Biga yakınında bir daha direnmeyi denemiş, söktüremediğini anlayınca vapura atlayıp sıvışmıştır.

Binbaşı Nuri bey, kuvvetlerinin başında giderken Tevfik beye selâm vermemiş diye, Ethem bey binbaşıyı hapse attırmış, kapısına da cellât bayraktarını dikmiştir. Cemil bu haberi duyunca, bayraktarın üzerine yürüyüp, Nuri beye özür dileyerek tutukluluktan kurtarmış ve arabaya alarak tümene götürmüştür.

Karargâha vardıkları zaman, herkesi ayaklanmış bulurlar. Cemili kör Şaban önler:

— Binbaşım bu kez haller kötüüü...

— Ne var? İngiliz mi basmış?

— Daha kötü... Bizim oralar karışmış bu kez... Bu kez bizim Türkümüz baş kaldırmış...

— Kim sizin Türkünüz? Söylesene herif!...

— Bizim oraların avanak Türkü tüm ayaklanmış ki, gayet zorlu ayaklanmış binbaşım... Vurmalarıyla bizim tümen komutanını bitirmişler...

— Hangi tümen komutanını? Bekir Sami beyi mi?

— Yok... Bizim 3 ncü atlı tümen komutanımızı... Sina cephesindeki komutanımız...

— Aklım karıştı. Şunu doğru anlat... Şamar geliyor.

— Telgraf aldı Ankaradan Selâhattin bey...» Ethem bey, aman yola çıksın bir ayak önce... Bolu dolaylarına vaktiyle yetişmiye baksın!» demiş Ankara...

— «Bizim oralar» dediğin Bolu mu? Bolu, nerden sizin ora oluyor?

— Bolu, bizim sınır komşumuz!... Bolu Türk toprağı olduğundan bizim ora sayılır. Bolu ayaklanmış, Gerede, Düzce, Hendek hep ayaklanmış... Kara kazanları pazar meydanına götürdüler.

— Ne kazanı? Karavana mı?

— Karavana kaynatmaya soluk yok!... Kazanlarda yağlar kızıyor. Çarşıyı açtırdı Ethem bey... Bursanın kavurma tenekelerini, pastırmasını, sucuğunu meydana taşımakta... Bunlar yağda az biraz döndürülecek de...

— Yedirilecek mi?

— Yedirme yok... Ethem beyin askeri, eline taze ek-

meği alıp kazanların önünden geçecek... Ekmeğine birer kepçe pastırmalı sucuklu kavurma payını alan yallah...

— Bütün askere yeter miymiş kavurma?

— Bütün askerin eline et kavurması nerden geçebilsin? Bu kavurma Ethem beyin atlı başıbozuk askerine... Bizim askere bulgur çorbası yetişirse ne güzel... Yaya askeri arkadan gidecek ağır aksak... Ambarlarda millet işe yumuldu ki binbaşım, çok zorlu yumuldu. Ethem bey diyesiymiş ki... «Hayvanlarıma verilecek saman ıslak oldu mu, küflü oldu mu, arpalarım iyice elenmedi mi, yakaladığımı sallandırırım» diyesiymiş.

— Nerde kendisi?

— Ulu Camide... Bursanın sarığı büyüklerini camiye toplamış ki, «Gelmem» diyeni bacağından sürümecesine...

— Sebep?

— Kâğıda parmak bastırasıymış da, Istanbulun Osmanlı Padişahına salasıymış... «Anzavur paşanı tepeledim. Bundan böyle kendine yarar paşa bulmaya bak... İti, köpeği, paşa edip üstüme saldırma... Ben şimdi... Türk içine gitmekteyim, dönüşte bak bakalım neler olur?» diyesi...

Yüzbaşı Selâhattin merdiven başından seslenince Cemil kör Şabanı bırakıp yürür. Selâhattin, Düzcede Yarbay Mahmut beyin öldürülmesini anlatır. «Daha kötüsü, baş kaldırma Boluyu geçip Ankaraya doğru yayılıyor» der.

Ethem beyle müfreze komutanları meydana geldikleri zaman bütün atlılar, yola çıkmaya hazırdırlar. Tüfeklerini omuzlarına çapraz asmışlardır. Eğerlerinin, kantarmalarının, kamalarının gümüşleri güneşte parlar.

Cemıl, Ethemin ağabeysi yüzbaşı Tevfikin selâmını almamak için gözlerini kısarak teğmen Şevkinin ağır makineli bölüğüne çevirmiştir.

Erlerin giyimleri yamalı, postalları yırtıktır ama, yüzlerinde, dövüşü çapulculara bırakmamış gerçek savaşçıların haklı güveni vardır. Cemil hemen toparlanıp bu yırtık pırtık, yorgun usanmış güvenin karşısında selâma du-

rur. En arkadaki, biraz aksayan saka neferi geçene kadar da elini kalpağından indirmez.

Ağır makineli bölüğü, apansız, seferberliğin ünlü türkülerinden birini tutturmuştur. «Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur» bağırtısı, önden arkaya, kopa dağıla gelip, kaldırımsız yolun toz bulutuyla sanki bir zaman sürünüp toprağa çöker.

Doktor Münür homurdanır:

— Çerkes Anzavur'u ezen Çerkes Ethem, kurtuluşa bas kaldırmış Türkleri tepelemeye gidiyor!.....

Yorgun Savaşçı romanı bu kargaşa içinde biter. Bu roman, gerçekten, toplumumuzun son yüz yılda geçirdiği en kritik dönemin olaylarını yansıtmaktadır.

Osmanlı imparatorluğununun ufalandığı ve Anadolunun param parça edildiği bu hengâmede, idealist Türk subayının, ölümü hiçe sayarak olaylara nasıl sıvandığını bu roman kadar derinlemesine işleyen gerçekçi bir yapıt yoktur.

2 Şubat 1973 tarihli Cumhuriyet gazetesinin pencere sütununda İlhan Selçuk «yüzbaşının romanı» başlığı altında yazdığı fıkrada şöyle diyordu:

«Kemal Tahirin (Yorgun Savaşçı) sı 1968 Yunus Nadi armağanını kazanınca yeniden ilgi toplamıştı. Günlerden bir gün evde çalışırken telefon çaldı. Doktor Cengiz Yurtoğlu:

— (Yorgun Savaşçı) yı okudum. Kemal Tahir babamı yazmış; diyordu.

O güne kadar dostum Cengiz Yurtoğlunun babasını tanımıyordum. O gün öğrendim ki Cengiz, yüzbaşı Selâhattinin oğlu imiş. Selâhattin de (Yorgun Savaşçı) daki Cehennem Yüzbaşı Cemilin arkadaşı ve İstiklâl harbinde Bekir Saminin yaveri...

Yüzbaşı Selâhattin bey, anılarını (aile tarihi) adı altında yazmış, çocuklarına bırakmış. Meraklandım:

— Belki yakın tarih açısından ilginçtir dedim. Cengiz Yurtoğlu, isteğim üzerine (Aile tarihini) getirdi.

Yüzbaşı Selâhattin anılarına 22.6.936 da Urfada başlamış. Son yazısını 25.10.1940 da tamamlamış. Okurken gördüm ki Yüzbaşının hayatı, yalnız kendisinin değil, bir kuşağın romanı...

Bu ilginç hikâyeyi yeni kuşaklara duyurmak bir görevdi. Doktor Cengize anlatınca sevinçle onayladı. Yakında kitap halinde yayınlanacak olan yüzbaşı Selâhattinin romanında ne varsa kendisinindir...

(Kurt Kanunu): Kemal Tahirin nehir romanlarındandır. Birinci baskısı 1969 temmuzunda Bilgi Yayınevi tarafından çıkarılmış. (404 sayfa)

Romana Kemal Tahir «Kurtlukta düşeni yemek kanundur.» diye başlıyor.

(Kurt Kanunu), İzmir suikastı gibi son derece buhranlı bir devrin, gerçekten büyük tehlikeler içine kıstırılmış insanlarının dramıdır. Bu romanın kişileri de gerçek, yaşamış kişilerdir. Roman, yalnız yakın tarihimizin bunalımını değil, günümüzün politika hayatındaki insanları ile, yakın gelecekteki politkacılar için de aydınlatıcıdır.

Roman üç kısımdan kuruludur. Birinci kısım «kanlı tuzak», ikinci kısım «Sürek avı», üçüncü kısım «İnsanlık sorunu» başlıklarını taşır.

«Kanlı Tuzak»; -İttihatçıların ünlü fedailerinden Abdülkerim bey soluğunu tutuverdi-: «Ne var? Nedir o?...» cümlesiyle başlar.

Bir polis, kalablığı yarmaya çalışarak, vapura doğru koşmaktadır. «Savuşmalı... Yakaladılar mı söyletir Ekrem... Söyletir hemen... Ekrem, Istanbul polis müdürü... Askerden geçme... Sert ki... Zehir!»

«Ziya Hurşiti tutmaya bir kişi mi göndermişler? Yalnız mı bu?... Laz İsmailden, Gürcü Yusuftan haberleri yok mu? Kaptana haber yetiştiriyor, gemiyi hemen kaldırmaması için...»

Ziya Hurşite birisiyle haber göndermeyi düşünür ama sonra cayar.

Zamanın Cumhur başkanını İzmirde öldürmek için iki adamıyla birlikte vapura binen Ziya Hurşiti tanır hemen. Katı hasır şapkasını her zamanki gibi, sağ kaşına yıkmıştır. Bu lâz oğlu çok kendini beğenmiştir. Aklına koyduğunu, kimseyi dinlemeden yapar. Almanyada okumuştur. Biraz da Fransızca bilir. Öyleyken üstünde yontulmamış köylü kabalığı vardır. Mebusken muhalefetin önemli konuşmacılarından olduğu halde, dinleyenler, okuma yazma bilmeyen biriymiş gibi, şaşkınlık duyarlar. Oysa şık giyinir, ellerini her zaman temiz tutar, tırnaklarına özenir. Para kazanmayı hiç sevmez ama, hesapsız harcamaya bayılır.

Polis, vapuru geçip hızlı hızlı uzaklaşır.

Gülcemal rıhtımdan kalkmıştır. Abdülkerim, vapur Sarayburnundan uzaklaşıncaya kadar izleyip yutkunur bir zaman... Artık suikasta olmuş gözüyle bakılabilir. Çünkü baskın basanındır. Bugüne kadar, iyi hazırlanmış hiç bir suikastın başarısızlığı görülmemiştir. Aslında, suikastçılar, içerden haber vermekle ele geçer.

Bir başarıldı mıydı Abdülkerim İçişlerinde görev alacaktır. Bütün hasımlarının üzerine alıcı kuş gibi inecek, bütün halkçıları içeri tıkacak, alttakilerin canı çıkana kadar üst üste doldıracaktır.

Novotniye girip rum garson, Camgözü acele çağırması için salmıştır. O gelene kadar eski olayları hatırlar. Bahçekapı simitçi fırını önünde, gazeteci Ahmet Samimi böyle yollamıştı eşek cennetine... Hem İttihat terakkiye bunca zaman istihbarat yapacaksın, hem sonra karşısına geçip muhalefete girişeceksin... Olur mu? Hoplayıp oradan karakola girivermiştir.

Lâz İsmaili, suikastten sonra, Abdülkerim ortadan kaldıracaktır.

Kapıdan birinin acele kendine bakıp geçtiğini farkedemez. Abdülkerim. Vapur iskelesinde kalabalıkta Naciyeyi gördüğü için burada Camgözü istetmiştir. Camgöz gelince, Abdülkerimin karşısında oturan beyaz Ruz güzelinin Pren-

ses Nadya olduğunu söyler. Abdülkerim başka zaman olsa ne yapar eder, bu güzele kancayı takardı ama, şimdi aklı Naciyededir. Camgöz Halile, lâz Ismailin evini sorar. Adam önce bilmezden gelir. Ama sonra Abdülkerimin cehenneme dönen yüzünü görünce Ballı Naciyenin adresini verir. Abdülkerim, fırlayıp aldığı adrese seğirtir.

Karı önce kapıyı açmazdan gelir ama sonunda açar. Abdülkerim, Naciyeye, rıhtımda Gülcemal vapuruna yolcu uğurlarken rastladığını söyleyerek kadının ağzından lâz İsmail ile Ziya Hurşitin, kesin olarak gittiklerini öğrenir.

Sonra, bombalarla tabancaları ona taşıtıp taşıtmadıklarını sorarak, Naciyeyi iyice korkutur. Kendisine soran olursa, vapura filân gitmediğini söylemesini, yoksa başının belâya girebileceğini tembihler. Tam keyiften yalanırken, kapı yumruklanır. Karyoladan ikisi de fırlarlar. Dışarda bir ses, adlarını tekrarlar. Toparlanıp kapıyı açtıkları zaman, gelenin Baytar Rasim olduğu anlaşılır.

Miralay emeklisi Baytar Rasim, dündenberi her yerde Abdülkerimi aradığını, sonunda Camgözü sıkılayıp burada olduğunu öğrendiğini, hemen birlikte çıkmalarını söyler. Yolda, Baytar Rasim, Abdülkerime, Ziya Hurşitin, İstiklâl mahkemesi başkanı Kel Aliden üç bin lira aldığını bildirir. Abdülkerim beyninden vurulmuşa döner. Önce inanmaz. «Ne Ziya ister ondan, ne de o cimri herif üç bin lira verir Ziya gibi kumarbaza» der. Ama Baytar Rasim haberin doğruluğunda direnince, susar. Üstelik, Ziyanın bu paradan ne Abdülkerime, ne de İzmir mebusu Şükrü beye bahsetmemesi kuşkusunu büsbütün artırır.

Baytar Rasim, Arkadaşı Abdülkerimi böyle sıkışık bir zamanda Lâz İsmailin kapatmasını bastırmaya koştuğundan ötürü kınar. «Bu uçkura düşkünlük, komiteci kısmına hayır getirmez. Bu üç bin lirayı durup dururken bu zibidiye çıkarıp vermezler, bu adamlar. Üstelik bu herifin suikast yapacağı lâfı, bir yıldanberi dillenmiş ortada gezinirken... Sonra, Şükrü bir de mektup vermiş Ziya Hurşite

Sarı Efe Edibe verilmek üzere, imzalayıp... Ziya Hurşit, Sarı Efe Edibi tanımıyormuş da!»

Bu kez Abdülkerim fena kuşkulanır bu mektup işinden. «Ne hâcet, fatura da kesseydiniz!» diye çıkışır. Mektupta bir de tütün işinden bahsedildiği ve bu tütün işinin Sarı Efe ile Şükrü arasında parola olduğunu söyler Baytar Rasim. Abdülkerim büsbütün küplere biner:

— Hay Allah... Delirdi mi bunlar? Yüz kerre tembihledim... On kerre kitaba el bastırdım. Bundan böyle mektuplaşma pusula göndermek, deftere anılar döktürmek, kitap kıyılarına akıl sıralamak, gazetelerden şunu bunu kesip saklamak, tüzük, bildiri program istif etmek yasak!... diye. Baytar Rasim, söz konusu mektubun altını kendisinin de imzaladığını itiraf edince, iki ahbap çavuşun eli ayağı büsbütün birbirine dolaşır. Bir zaman mektubu geri almanın çarelerini düşünürler.

Abdülkerim, Ziya Hurşit gemide kumara oturup yutulur diye iş için gereken paranın hepsini ona vermeye cesaret edemediğini, bir kısım para ile Saruhan mebusu Abidini de İzmire yolladığını açıklar Rasime. Rasim, «peki Abidin madem İzmirde ise Sarı Efeye ne diye mektup yazıldı? Bu işte bir bit yeniği var.» der. Üstelik, suikastçılara cesaret vermek için, katiyen haberi olmadığı halde, Kara Kemalin de adını karıştırmışlardır işe. Bu yüzden ikisi de vicdan azabı çekmektedirler. Rasim, hemen Küçükefendinin yerini bulup ,onu şeytanın bilmeyeceği bir yere saklamasını Abdülkerime söyler. Mesele en çok yarın öğleye kadar maynalar. O zamana kadar Kara Kemal bey her tür tehlikenin dışında bulunmalıdır. Oysa Küçükefendi, takımına suikastın sözünü şakadan bile ettirmez.

Abdülkerim, tanıdık bir şöförün arabasıyla Cerrahpaşaya yollanır. Orada bir sokağa sapıp bahçeli bir evin önünde dururlar. Abdülkerim tam Osmanlı usulü döşenmiş bir odaya alınır. Kara Kemal beyin kendine özgü kısık öksürüğünü duyunca, olduğu yerde yekinir. Kara Kemalin işaretiyle oturur. Abdülkerim konuyu nasıl açacağını düşü-

nüp dururken, konağın eski emektarı Hasip ağa hana iki polisin uğrayıp kendisini sorduğunu bildirir. Bu polislerin Kara Kemal beyin sıkı göz hapsinde tutulması için Ankaradan emir aldıklarını da duyduğunu söyler. Kara Kemal, kâhyasının getirdiği bu havadisi kasdederek:

— Ne dersin buna sen Abdülkerim ağa?

— Kaçalım derim Kemal âbi... Savuşup bir yere gizlenelim derim.

Oysa, Kara Kemal, kaçmayı bir türlü kabullenmez. «Çiğ yemedim, karnım ağrısın» demeye getirir. Abdülkerimin telâşlı telâşlı hep «kaçalım» demesinden pirelenerek «benden gizli bir yere söz verip girmedin ya» diye üsteleyince, beriki «yok» diye binbir yemini bastırır ama itini iyi tanıyan Kara Kemal iyice pirelenir. Abdülkerime, İzmirden Sarı Efe Ediple, Saruhan mebusu Abidinin dün Istanbula birlikte döndüklerini polisten işittiğini söyleyince, karşısındakinin abdesti bozulur. Üstelik, bir de Naciye hanım diye birini tanıyıp tanımadığını da ekleyince, Abdülkerim ne yapacağını şaşırır ve telâşla «Nâciye hanıma ne olmuş?» diye sorar. Kara Kemal, haberleri ileten mukayyit polisin, Hasip ağaya, bu kadının da polisçe göz altında bulunduğunu bildirince, Abdülkerim Küçükefendinin ayaklarına kapanıp yalvarmaya başlar. Durmanın hiç zamanı olmadığını, hemen savuşmaları gerektiğini, yarına kadar ortalıkta görünmemelerini, çünkü yarın Ziya Hurşitin, Sarı Paşayı İzmirde vuracağını peş peşe sıralar.

— Ne diyorsun? Sen de katıldın mı böyle bir işe yoksa, benden habersiz? Şükrü mü düzenledi bu rezilliği?

— Şükrü evet... Savuşalım oh ağabey. Canı selâmete atalım da orada konuşalım. Anlatırım bir bir...

— Önceden haberim olaydı sınır dışına çıkardım. Oysa şimdi saklanmak suçu kabullenmek olur.

— Lâz İsmail, hani kapalı çarşıdaki kuyumcuyu öldürüp soyan... Ziya Hurşitle beraber gitti İzmire. Senin de adını bu işe karıştırdılar, haberin olmadan.

— Kim, ne için?

— Şükrü, Baytar Rasim. Senin haberin olmadan Ziya Hurşit, işe koyulmak istemedi de...

— Ne zaman duydun bunu sen? Bana neden haber vermedin?

— Duymadım daha önce namussuzum ki... Baytar Rasim, Ziya Hurşitin, Kel Aliden üçbin lira ödünç aldığını daha yeni duymuş. Ayrıca Şükrü şifreli mektup vermiş Sarı Efe Edibe verilmek üzere. Ziya itimat etmeyince mektubun altına bir de Baytar Rasim imza atmış.

Abdülkerim, Küçükefendinin önünde diz çöküp yalvarmaya başlar hökür hökür ağlayarak. Kara Kemal herifin bu ağlamasına sinirlenir. El çırpıp elbiselerini istetir, kâhyasına araba tutmasını söyler. İşi hakkında uzun uzun bilgi verir. Soran olursa Boğaziçine hasta bakmaya gittiğini söylemesini tembihler. Hasip ağa duvarın dibine küçük bir çanta bırakır. Kara Kemal Hasip ağaya:

— Şöför duymasın... Gurbet halanın bostana bırakacağız seni. Orada da epeyce para vardır. Akşama doğru çıkar, Beşiktaşta katil Niyaziyi bulursun... Niyaziye dersin ki «Gurbet hala seni görecek, gerektikçe... Efendiye söyliyeceklerini onunla bildirirsin» diyeceksin... Hadi çabuk...

Kara Kemal hazırlanırken Abdülkerim küçükefendiye silâhını yanına almasını ısrar eder, aldırır. Kara Kemal bu sırada kırk yedi yaşındadır.

Yolda Abdülkerim, Halk Partisi ileri gelenlerinin toyluktan işleri ağızlarına yüzlerine bulaştırdıklarını, İstiklâl mahkemeleri kurup suçsuz adam astıklarını, Musulun para ile satıldığını duyan Lâzistan mebusu Şükrü beyi susturmak için Topal Osmana vurduttuklarını, son seçimlere hile kattıklarını, Terakki perver Fırkasının kapatılmasının ve ardından Takriri sükûn kanunu çıkarılarak gazetecilerin İstiklâl mahkemesinde yargılanmasının bardağı taşırdığını, kendisini ve arkadaşlarını haklı göstermek için sayar döker. Kara Kemal Abdülkerimi azarlar. Ziya Hurşit gibi dolandırıcı, kadınlar gibi parmağını boyayan bir herifle işe girişilemiyeceğini, Sarı Efe Edip gibi bir kaltaban

orta oyuncusu, eşkiya tutayım diye köyleri yangına verip savuşan namert ırz düşmanlarına güvenilemiyeceğini söyler, daha geçenlerde kan kardeşi Hacı Saminin yurda döneceğini duyar duymaz, Ankaraya koşup yakalanması için haber veren Giritli Şevki alçağının da mı aralarında olduğunu sorar.

— Var evet...

— Nasıl bildim...? Bu pis işe girenler ağır cezalardan asla kurtulamaz öyleyse. Yahu, İzmir valisine özel hafiyelik ettiğini duymayan kaldı mı bu Şevkinin? Memetçe' den habersiz sigara yakamaz Şevki... Kaçakçılıkla geçinen uzun zaman yakalanmayan herifin hafiye olduğunu bu memlekette, ancak bizim ünlü Maarif Nazırımız Şükrü bilmez. Anlaşılıyor neden batırabildik koca imparatorluğu on yıla vardırmadan... Kaç kez söyledim. «Bizim memleketimizde, suikastçılığa yatkın serserilerle iş yapmaya kalkmak kuduz kaplana binmektir. Sürsen ipe götürür, ineyim desen paralar. Palaması, şantaj... Haddini bilmez, kasıldıkça kasılır, seni korkaklıkla suçlar. Kötü karı gibi cilvelenip hiç yoktan dargınlıklar çıkarır. Yürüyen doğru işleri bozar aralıksız... Yüz kere söyledim bunları Şükrüye, Rasime, Abidine... Hele Abidin kaltabanı... Suikastle ele geçirdiğini, suikastla geri alırlar senden... Arnavutköy taş ocaklarında denediler değil mi, bunlar silâhlarını? Nerden mi bildim? Mahmut Şevket Paşayı öldürenler de, orada sınamışlardı. İki saat sonra haber almıştık... Tabancaların markalarını... Kaçar mermi yaktıklarını...

Abdülkerim birden dehşete kapılır. Küçükefendinin söyledikleri yüzde yüz doğrudur. Bilmediği hiç bir şey yoktur.. «Buna ne diye danışmadık böyle bir işe girerken anlamıyorum.» Diye geçirir aklından...

Otomobil bozuk Edirnekapı yolundan ilerlerken Abdülkerim birden eski bir olayı hatırlar. Teşkilâtı Mahsusanın merkezinde bir küçük oda... Bir masa... Karşılıklı iki sandalye... Birinde başkan Süleyman Askeri... Ötekinde, arkası kapıya dönük, Silâhçı Tahsin oturuyor. Tahsin «Silâh» adında bir şirret gazete çıkardıydı. Hürriyetten

sonra... Önüne gelene en rezil saldırıları yaptıydı. En iğrenç çamurları attıydı. «Silâhçı» lâkabı burdan. Önce faydalıyken giderek zararlı olmaya başladı. Bunu, harcansın diye Makedonyaya gönderdiler. Gitmesiyle gelmesi bir oldu. Oysa, Teşkilâtı Mahsusanın yasasında, gittiği yerden izinsiz gelmenin cezası ağır. Neden dönmek zorunda kaldığını anlatıyor Silâhçı... Biraz da şımarıyor şerefine... Çünkü bunca yıllık arkadaşı... Kan kardeşliği de var aralarında... Bir kahve gelir Silâhçıya. İş üstü kahve, büyük saygı, derin sevgi belirtisidir. Teşkilâtta... Bir kaç yudumdan sonra «bu kahve nerenin be?...» der. «Amma yaptın haa Tahsincim, halis Yemen» der şef. Kahve yeni bitmiştir ki, sersemlik başlar fıkara Tahsinde... Başı önüne düşüyor, zorlayıp kaldırıyor. Tam kıvama geldiğini anlayınca zile basar Süleyman Askeri... Kapıda Eşref görünür bizim, Kuşçubaşı, elinde yağlı kement... Ayaklarının ucuna basarak yaklaşır, atar arkadan, ilk sıkışta davranmak ister Silâhçı, tabancalarına. Yetmez gücü... Eşref sırtından itip iskemleyle beraber masaya bastırır. Süleyman Askeri de beriden dayanıyor. Afyon şerbetinin de etkisiyle çok uğraştırmaz Eşrefi Silâhçı Tahsin. İki debelenir, boylar boylayacağı yeri...»

Kemal bey arabayı, Gurbet halanın bostanının az ilerisinde durdurur. Bir kâğıt üzerine bir kaç adres yazar. Gerekirse saklanmaları için Hasip ağanın bu yazdığı adreslere uğramasını tembihler. Hasip ağa, efendisinin elini öpüp ayrılır. Onlar araba ile Kâğıthaneye doğru yollarına devam ederler. Sayesinde sayebân olan dostlarının şimdi hiç birine güveni kalmamıştır. Sonunda, Abdülkerimin tanıdığı merhum Şefik Paşanın kırklık haremi Semra hanıma gitmeye karar verirler. Abdülkerim ev sahibesine Kara Kemali emekli, valilerden diye tanıtır.

İKİNCİ BÖLÜM

S ü r e k A v ı

Kara Kemal, Fındıklıdaki merhum Şefik Paşanın konağının kendisine ayrılan yatak odasında soyunup entari-

sini giydiği zaman kendini rahat hisseder. Semra hanım hiç kasıntılı değildir. Üstelik Abdülkerimle aşna fişna hayatı sürdürmesini de öyle pek rezillik derecesine vardırmamıştır. Onları ut çalıp eğlendirir.

Kara Kemal, ev sahibesinin satın aldığı, Şehzadenin eski yatak takımlarıyla döşeli bir odada kalmaktadır. Gazetelere göz gezdirir. Gazeteler, gezgin sergi vapurundan uzun uzun bahsetmektedir. Gazi Mustafa Kemalin, Mudanyada gezgin gemiyi ziyaret edeceği bildirilmektedir. Yanında bir çok liselerden seçilme kadın öğretmenlerden bir grup da birlikte katılmışlardır bu geziye. Gaziyi, Mudanyaya Söğütlü yatı getirmiş ve orada demirli gezgin sergi vapurunu ziyaret ettikten sonra İzmire gitmek üzere Bandırma istikametinde yola çıkmıştır.

Kara Kemal, bunları okuduktan sonra aklından bir hesap yapar. «Demek yarın İzmirde olacak...» Sabaha kadar yatakta sağa sola dönerek olacakları düşünür. Ertesi sabah gazete istetip göz gezdirir. Gazinin İzmire varışı hakkında, o günkü gazetelerde hiç bir havadis yoktur. Bunu nasıl yorumlamak gerektiğine bir türlü karar veremezler. Kara Kemal, Abdülkerimden Semra hanımın kendinden şüphe edip etmediğini sorar. Öteki «yok» diye kestirip atar ama, aslında baklayı ağzından çoktan çıkarmıştır. Abdülkerim dün Gurbet Halanın bostanından ayrılırken Hasip ağaya nerede olacaklarını bildirmedikleri için yanlış davrandıklarını hatırlatır. Telefon etmeye karar verirler. Ortalığı kolaçan etmek için, Küçükefendinin ısrarına aldırmayıp o gün öğleden sonra dışarı çıkan Abdülkerim, hava kararırken asık yüzle döner. Kara Kemalin yazıhane telefonunun hiç cevap vermediğini, aradığı öteki telefonlardan da hiç birinden karşılık alamadığını bildirir. Baytar Rasimi de ortalarda bulamamıştır.

Kara Kemalin sıkılaması üzerine Abdülkerim, Bristol otele telefon ettiğini, Ediple Abidini sorduğunu, otel katibinin rum olduğunu iyi bildiği halde telefona çıkanın çok düzgün konuşan biri olduğunu duyunca, kendisinden ko-

miseri sorduğunu ve telefona komiserin geldiğini ve komsere âmiri edasiyle «iyi baktınız mı her yana? İhbar aldık. O katın helâsına baktınız mı?» dediğini, komserin «baktık efendim» diye karşılık verdiğini, «sallanmayın, çabuk müdüriyete gelin» diyerek telefonu kapadığını anlatır.

«— Yakalandılar mı dersin?

— Hiç şüphe yok.

— Adamın İzmire gitmediği yüzde yüzse?

— Biri ispiyonlamıştır.»

Semra hanım odaya girdiğinden konuşmayı keserler.

17 Haziran perşembe günü gazeteler, Gazinin İzmire vardığını, çok büyük ilgi ile karşılandığını, şerefine görülmemiş fener alayları tertiplendiğini yazmaktadır. Ayrıca gazetelerde şu resmi bildiri de yer almıştır:

— Gazimize karşı tertiplenen bir suikast meydana çıkarılmış ve tertipçiler yakalanmıştır. Suikast tertipçileri önceden alınan ihbar üzerine Gazi İzmire gelmeden bir gün önce enselenmişler, yakalananlar suçlarını itiraf etmişlerdir. Olay İstiklâl mahkemesine verilmiş, mahkeme heyeti dâvayı yerinde incelemek için Ankaradan yola çıkmıştır. —

Semra hanımın, yanlarından uzaklaşmasını fırsat bilerek fısıldaşırlar. Küçükefendi bu işin artık bittiğini, hiç olmazsa bir kaçının ağzını sıkı tutmasını temenni ettiğini söyler. Abdülkerim, Ziya Hurşitin konuşacağını hiç sanmadığını, itiraf etse de ölümden kurtulamıyacağını belirtir.

«— Çoğu bu durumda bir başına gitmeyi göze alamaz. İşe ne kadar çok kodaman adı katarsa, cezanın da o kadar bölüneceğini sanır. Yılgın serserinin ne halt edeceği belli olmaz. Söyle bildiklerini de seni kurtaracağız diye kandırırlar adamı!

— Haklısın Kemal ağabey. Hiç vakit kaybetmeden sınırı tutmaya bakalım.

— Eğer fırsat büsbütün kaçmadıysa... Gönderdin mi kalfayı Gurbet Halaya?

— Bir saat oluyor.

— Korkmasın Semra hanım sakın? Bizim yüzümüzden başı ağrımasın kadının. Yarın öbürgün nasıl olsa anlar her şeyi. Resimlerimiz boy boy gazetelere basılacak.

— Yok sanmam... Osmanlıdır... Ama söylerim gerekirse...

— Bombayı nerede buldu Ziya Hurşit?

— Bilmem. Uydururlar bunlar... Edipde, Şevkide, Çopurda bomba bulunur. Onlar vermiş olabilir.»

Abdülkerimin kalfayı yollayarak çağırttığı Gurbet Hala gelir. Ortalığın gazeteci oğlanlarla dolup taştığını, Gazi Paşaya suikast diye bağırmalarından yeri göğü sarstıklarını anlatır. Kara Kemal, Gurbet Halaya, Hasibin ona söylediği adresleri aklında tutup tutmadığını sorar ve onları bir bir dolaşmasını tembihler. Katil Niyaziyi bulmasını, Niyazinin bir motor uydurup uyduramıyacağım öğrenmesini, durumdan şüphelenirse hiç Niyaziye filân uğramamasını bildirir. Gurbet Hala fırlar, gider. Çok geç vakit döner gelir ama sadre şifa hiç bir haber getiremez. Niyazi ortalığın çok karışık olduğunu, her kafadan bir ses çıktığını söylemiş; gittiği adreslerden ikisini yerinde bulamamış, üçüncüsünün de başı kalabalık olduğundan konuşamamış.

Tutuklananların otuz kırk kişi olduğu söylenir. İçlerinde mebuslar, Paşalar var denir.

19 Haziran 1926 tarihli gazetelerde İstiklâl mahkemesinin bildirisi yayınlanır. Bu bildiride, eski Lâzistan mebusu Ziya Hurşitle bir kaç haydut, Sarı Efe Ediple bir kaç adamı, İzmir mebusu eski maarif nazırlarından Şükrü suçlanmakta, bu işle ilgili olarak tutuklanan yirmi mebusun adları sayılmakta, Şükrü ile Abidin başta gelmek üzere Canbolat, Halis Turgut Münür Hüsrev, Arif (ayıcı Arif), Kara Vasıf ve Kâzım Karabekir Paşanın adları sıralanmakta, Başvekilin araya girerek Kâzım Karabekirin tutukluluğunu kaldırtmak istemesi üzerine İstiklâl mahkemesinin bu tasarrufa sinirlenerek onu da tutuklamaya kal-

kıştığı ve Gazinin araya girerek hepsini İzmire çağırdığı ima etmektedir.

Gurbet Hala, katil Niyazinin, polisce Abdülkerimin de tutuklanmak üzere arandığını bildirdiğini söyler. Niyazi, 1926 Kurban bayramının başka Kurban bayramlarına benzemediğinin Küçükefendiye iletilmesini, durumun çok sıkışık olduğunun bilinmesini bütün tekke ve zaviyelerin fellik fellik arandığını da iletmiştir.

Hasip ağayı polis müdüriyetine çekmişler, ama fazla sıkıştırmamışlardır.

20 Haziran 1926 tarihli gazeteler mahkemenin üç güne kadar başlayacağını, yakalananların Ziya Hurşitle birlikte on beşi mebus olmak üzere yirmi üç kişi olduklarını yazmakta, Kara Kemalin ismini de araya karıştırmaktadır. Terakkiperver Fırkasındaki paşalara ve Kâzım Karabekir paşaya ait hiç bir izahat verilmemekte ve böylece İstiklâl mahkemesi az daha Başvekili de tutuklıyacakmış sözü de dedikoduda kalmaktadır.

Muhalefetin büyük paşaları olan Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar paşalarla, İttihat-terakki kodamanlarından Cavit, doktor Nâzım, küçük Talât, Hüseyinzade kör Ali bey tutuklanmamış gösterilmektedir. Kara Kemalin korktuğu büyük temizlik işine şimdilik girişilmemiş olması düşüncesine, abtalca bir iyimserliğe kapılması sanki hesaplanmıştır.

Mahkeme başlayınca, Savcının iddianamesi durumu daha iyi açıklar diye geçirir aklından. Vakit gazetesinde suikastı haber veren Giritli Şevki ile yapılmış uzun bir konuşmayı okur Küçükefendi dikkatle. Şevki şöyle demektedir:

«14 Haziran Pazar günü Sarı Efe Edip bana bir adamını yollayıp görüşmek istedi. Kuvayı Milliye sırasında, Salihlide, Sarı Efenin çetesinde iken Çerkes Ethemin adamlarından dönme İbrahimi vurmuştum. Ethem beni öldürecekti. Sarı Efe o zaman beni ölümden kurtardı. Hayatını kendisine borçlu olduğumdan bana güvenirdi. O akşam

Sarı Efe Edip evé yalnız geldi. Memleketin gidişatından yanıp yakıldı bir zaman. Haklarımızın yenildiğinden söz etti. Oysa hükümet bana, Kuvayı Milliyedeki hizmetlerime karşı çok kıymetli bir çiftlik vermiş, ayrıca 150 lira aylık bağlamıştı. -Kara Kemal bu rakkamın doğrusunun 15 lira olacağını düşünür- Ayrıca Liman İşletmesinde iyi bir maaşla çalışıyordum. Edip, düzeni değiştirmek gerektiğini. bunun için çok güçlü bir örgüt kurduklarını, Ankaradan bir eski mebusun kendisine geldiğini söyledi. «Bize katılırsan yarın akşam toplanalım» dedi. Hemen «peki» dedim. Ertesi gün bir bahçede Ziya Hurşit, Edib'in çiftlik kâhyası yedek teğmenlikten emekli Çopur Hilmi, Ediple ben buluştuk. Anlaştık. Suikast için uygun yerler gözden geçirildi. Başoturaktaki dar dönemeç seçildi. Suikastta tabancalar ve bombalar kullanılacaktı. Ziya Hurşit bu iş için Lâz İsmail ve Gürcü Yusuf adındaki iki adamını Istanbuldan yanında getirmişti. Ertesi günü Gazi Paşanın gelmiyeceğini öğrenince siyasi polise gidip suikastı haber verdim. Çopur Hilmi o gece beni İdrisin bahçesine çağırmıştı. Ona bizim evde buluşmayı teklif ettim. Çünkü daha evvel poliste böyle kararlaştırmıştık. Bu toplantıya, Sarı Efe Edip, Istanbula savuştuğu için gelmedi.» Toplantıdan çıkan suikastçılar gece yarısı kaldıkları otellerde, evlerinde tabancaları, mermileri, bombalarıyla yakalanırlar. Yakalandıktan sonra ötekilerin, hele Ziya Hurşitin verdiği ifadelerden hiç ses yoktu gazetelerde. Yalnız, bir yazıda tahkikatın gelişmekte olduğu ve Ziya Hurşitin ikinci ifadesinde suikast teşebbüsünü itiraf ettiği açıklanır.

Abdülkerim, gazetelerde Baytar Rasimin adının geçmemesine sevinip, hâlâ Ziya Hurşite güvenir.

Arife günü akşamı, Gurbet Hala yine kötü haberler getirir. Motor bulmak imkânsız, bogazlar gece gündüz gözleniyor diye haber salmıştır katil Niyazi.

Semra hanımın korkusuzluğu, olayların kötü gelişmesi karşısında da değişmez. Misafirlerine sonuna kadar saygılı kalmasını bilir. Ev sahibesi, Kara Kemali başın-

danberi tanıdığını kendisine uydurulan yalanı yutmuş göründüğünü, yine bir konuşmada, çok zarif bir şekilde açıklar ve Kara Kemalin daha fazla orada kalmamak hususundaki düşüncelerine de:

— Bırakın şimdi bunları. Durum aydınlanana kadar burada kalacaksınız. Yoksa bize güvenmediğiniz anlamını çıkaracağım bundan, diye karşılık verir. Bu jest, Kara Kemali çok duygulandırır.

1926 Kurban bayramının ilk günü çıkan gazeteler, suikastle ilgili hiç bir aydınlatıcı bilgi vermez. İzmir ve Istanbulda güdümlü açık hava toplantıları yapılıp suikastçılar lânetlenmiştir. Bayramda Semra hanımın konağına ziyaretçi akını olduğundan, kaçaklar bayram boyunca Şehzadeden alınan kitaplıkta kapalı kalırlar. Bu dört gün içinde kendi durumlarını iyice gözden geçirirler. Bayram süresince Gurbet Hala, Niyaziyi göremediğinden, o kanalla gelen haberlerden yoksun kalırlar.

Bayram ertesi durum aydınlanır ve kaçaklar için hiç bir kurtuluş ümidi kalmaz. İsmet Paşa İstiklâl mahkemesinin sert tutumu karşısında İzmire koşup dosyaları görür ve suçlamaların büsbütün temelsiz olmadığını anlar. Resmi bildiri büyük paşalarla birlikte, eski maliye bakanlarından Cavidin de tutuklandığını açıklar. Baytar Rasim de tutuklananlar arasındadır. İtiraflar panik hâlini almış, yargılamaya İzmirin Elhamra sinemasında açık olarak başlanmıştır. Abdülkerim, itirafları okudukça içi içini yer, «bittik mahvolduk» diye kafasını yumruklar.

Ortalık kararırken, Gurbet Halanın Niyaziden getirdiği son haberler olayda hiç bir gizli nokta bırakmamıştır. Ankara valisi, suikasttan aylardanberi haberi olduğunu, Ziya Hurşitin ardını adım adım izlettiğini bildirmiştir. Ayrıca Konya mebusu Refik bey de (Refik Koraltan) böyle bir suikast hazırlığını çok önce ilgililere iletmiştir. Gazinin bunları öğrendikten sonra Ziya Hurşiti yanına istettiği gerçektir. İlk görüşmede Ziya Hurşit, iftiraya uğradığında direnmiş, ikincide ise her şeyi olduğu gibi kabul

etmiştir. Şimdilik tutuklular arasında sonuna dek inkârda direnenler İzmir mebusu Şükrü beyle, Saruhan mebusu Abidin beydir. Her zaman olduğu üzere, yine işkencelere kravatlılar dayanmış, elinden silâhı, dilinden adam vurmayı düşürmeyen kabadayılar köpekleşmiştir.

Kara Kemalle Abdülkerim o gün akşam üzeri ev sahibesinden özür dileyerek, önlerine konan yemekten bir kaç lokma alıp kitaplığa çekilirler. Abdülkerim, kabadayıların nasıl mayna olduklarına hem şaşmakta, hem kızmaktdır. Kara Kemal kabadayılığı şöyle tanımlar:

— Kabadayı, kendini kendisiyle savunamadığından kabalığa sığınan demek. Kabalığın Türkçesi hayvanlık. Ancak insan olan dayanır böyle zor yerlerde. Ziya Hurşit yüz yüze gelince Gaziden utanmıştır. Belki de samimi itirafına bakarak salıverir diye geçirmiştir içinden. Hele böyleleri hükümetin her şeyden önceden haberi olduğunu anladılar mı biter. Mahmut Şevket Paşa olayından bizim de önceden haberimiz vardı. Romanyalı Kâzım, tıpkı Ziya Hurşit gibi sonuna kadar izlenmişti. Başındanberi bir çeşit, adama güvenme tutturduk biz yanlış olarak. Kabadayı adama... Asker, sivil, cahil. okumuş bizim takım hep kabadayılardan seçilmiştir. Belki de bu alışkanlığı bize Makedonyadaki çete boğuşmaları verdi. Kabadayılarımızın bir kısmını zengin etme politikamız iki amaca dayanır. Biri Türk iş adamı yetiştirip, önemli iş alanlarını Hristiyan azınlıkların elinden almak, yani iş piyasasını Türkleştirmek. İkincisi zenginliğin o yaman silâhını kendi kabadayılarımızın elinde toplayıp kötüsü gelirse kullanmak. Parvus bir gün bana demişti ki: «Her zengin senin istediğin işi görmez. Milli zenginin adı Burjuvadır. Bu, batıda derebeylik içinde yetişir ancak. Bundan öncede tarihte zengin vardı ama Burjuva değildi. Hele doğudaki zenginler bir Burjuva değildir Burjuvanın asıl özelliği eline geçeni, son meteliğine kadar işe yatırmaktır. Burjuvanın hürlük istemesi, piyasadaki rakipleriyle dalaşarak, hepsini alaşağı edebilmek içindir. Sizin sonradan yapmaya ça-

lıştığınız zenginlerle Burjuva çekirdeği kurulamaz. Sizin zenginler hep arkalarında devlet desteği ararlar. İsterler ki devlet her zor işi yüklenip onlar adına yapsın, onlara yalnız alınları terlemeden para toplama kalsın. Topladıklarını da yabancı bankalara kaçırsınlar, ya da taşa toprağa gömsünler. Devlet olmayınca bunlar kendi kendilerine destek olamazlar. İşi bilmediklerinden ve çekirdekten sarılmadıklarından azınlıkların ellerinden iş alanlarını sıyırıp alamazlar. İşin kolayına kaçıp çok zaman onlarla ortak olurlar.»

Başvekilin Kazım Karabekire arka çıkması, orduyu hoşnutsuzluğa sürüklememek içindir. Çünkü bu takımın içinde biricik devlet adamı anlayışı onda vardır. Şimdi olacak şu:

Anadolu savaşını başarıya ulaştıran asker-sivil kadronun çoğunluğu İttihatçıydı. Bunlardan küçük bir grup Gazinin çevresinde toplanıp ona katıldı. Öteki grupla aralarındaki ilk çatışma padişahlık-halifelik meselesinde patlak verdi. Demek er geç karşı karşıya gelecekti bu iki grup. Kaçınılmazdı bu. Biz iktidarı ele geçirince muhaliflere ne yapacağımızı bilenlerdeniz. Tutulacak iki yol vardır:

Köklü reformlarla halka gitmek. Yeni idareci kadroyu halka dayamak. Bunu göze alamazsan -netekim 1908 de biz göze alamamıştık- o zaman eskisiyle işleri yürütmeye çabalamak. Eski ile işi idareye kalkınca da her türlü haksızlığı, kanunsuzluğu, hırsızlığı hoşgörü ile uygulamaya girişiyorsun ucundan ucundan. Bu durumda karşındakiler ne kadar acemi ve kaltaban da olsalar, senin bu zincirleme başarısızlıkların karşısında hızla başarıya yaklaşırlar.

İzmir İktisat Kongresinde Halkçılar liberal sistemden yana olduklarını açıkladılar. Bu, açıkça halka gitmiyeceğiz, terrörü seçeceğiz demekti.

Öteki doğru yol kolay değildi elbet. Koca Osmanlı imparatorluğu yıkılmış ve iki milyon kilometre karelik bir

alanın idareci memur ve asker kadrosu, yediyüzbin kilometrenin içine sıkışmıştı. Bunlar ortalıkta kaynar dururken, halktan halkçı yeni kadrolar yetiştirmek için ilim, yürek ve bilek ister...

— Yani bunlar bizi temizlemeye mi karar verdiler?

— Hiç şüphem kalmamalı... Bak boşuna debeleniyorsun, için içini yiyor Kemal ağabeyi karıştırdık haberi olmadan diye. Oysa bu yalan olmasaydı, ilk günden yakayı ele verip olayın gelişimini anlayamıyacaktım.

— Bundan sonra bana vız gelir ölüm... Emin ol öyle vebâl altında hissediyorum ki kendimi anlatamam...

— Aslına bakarsan, ortada dönenlerden haberim vardı şüphesiz. Ama sesim çıkmıyordu. Olur mu hiç? O kendini ateşe atacak senin için, sen kenarda durup bakacaksın... Olmadı işte...

Bu konuşmadan sonra Abdülkerim biraz ferahlar. Kara Kemalin plânı sınır dışına atlamaktır. Ama bütün pusuların da böyle demlerde sınır yakınlarına kurulduğunu çok iyi bilir.

İzmirin Elhamra sinemasındaki duruşmada Ziya Hurşit, kendini ipe gönderen açıklamalarını, iğrenç bir soğuk kanlılıkla sayıp dökerek, arkadaşlarını da ardı sıra ipe sürükler. Ardından Sarı Efe Edip, Lâz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi namussuzlukta Ziya Hurşitle yarışarak, daha arkadakilerin kurtuluş yollarını kesip onları da ipe sürüklerler. Polis henüz ele geçmeyen Abdükerimle Kara Kemalin çemberi yaramıyacağını ve ergeç yakalanacağını bilip beklemektedir. Mahkeme reisi, Terakkiperver Fırkanın el altından Kara Kemal tarafından kurulduğu ve içine sokulan adamlarıyla yürütüldüğü kanısındadır. Bu yüzden suikastçılara Kara Çete denilmektedir. Kel Ali, mahkemede «siz benim karşıma particilik değil, komitecilik getirdiniz» diye önceden reyini bile belli etmiştir. Gurbet Hala, Niyaziden İttihatçıların en kurnaz iz sürücüsü ve fedaisi Memetçe'nin İzmirden Istanbula kaçakları izlemeye gönderildiğini ve İttihatçıların bütün saklanma yerlerini avu-

cunun içi gibi bildiğini öğrenmiştir. Artık hemen karar verip harekete geçmek gerekmektedir. Kara Kemalle Memetçe'nin arası Yakup Cemil işindenberi açıktır. Yakup Cemil kurşuna dizildikten sonra Enverin fedaileri ile Küçükefendi arasına kan girmiştir.

Abdülkerim, Kara Kemale, Semra hanımla konuştuğunu, ev sahibinin çiftliğine gidebileceklerini söyler. Çiftlik, Terkos gölü ile Belgrad ormanları arasında, Kömürcü Pınarındadır.

— Boş mu? İçinde kaç insan var? Güvenilir mi?

— Hasip ağaya güvendiğimiz kadar güvenilir.

— Neden yer değiştirmeyi bu kadar luzumlu gördünüz?

— Çünkü, Semra hanımla beni Memetçe tanıştırmıştır. Bunu hatırlamıyacak kadar unutkan değildir. Memetçe kahbelik etmez biliriz ama, güvenim de yoktur doğrusu.

— Yanlış hatırlamıyorsam, Semra hanımla bir çiftlik meselesinden tanışmıştınız. Sizi Memetçe tanıştırmışsa o zaman çiftlik işini de biliyordur.

— Yüzde yüz öyle ama yine de buradan çiftlik daha emindir. Burası basılırsa mutlak ele geçeriz. Çiftlik toprakları geniş, ayrıca ormanlıktır. Derviş kâhya da çevrenin girdisini çıktısını iyi bilir. Denize de yakındır. Bir ara uygun bir araçla Bulgaristana atlamak imkânı her zaman bulunur.

— Nasıl gidilecek oraya? Sur kapıları göz altında... Gece daha tehlikeli...

— Koşturalım faytonu. Sizi çarşaflı yanıma alayım. Ben arabayı süreyim. Bu son teklifi Semra hanım yapmıştı. Kara Kemal kesinlikle ev sahibesinin doğrudan doğruya bu işe karışmasına karşı çıkar. Abdülkerim atılır:

— Semra hanım bizi Gurbet Halanın bostanına bırakıp dönsün. Öteye belki yaya, belki Halanın süt arabasıyla gideriz. Köylü elbiseleri satın alınıp hazırlığa girişirler. Kadın kıyafetleri tedarik edilir. Her şey inceden ince-

ye hesaplanıp kazasız belâsız gidiş sağlanır. Abdülkerim çiftlikte kadın açlığı çekmeye başlar. Harmanda çalışanlara su veren kadını kestirir gözüne. Tıkız oynaklığını Naciyeye benzetir. Gece bastırmayı düşünür ama kapıda it varsa rezillik çıkar diye geçirir aklından. Sonra içinden «hovardaya alışık karı kapısında it tutmaz. Ya kocası üstümüze çıkagelirse?» der.

Yirmi gündenberi Kara Kemalle buradadırlar. Burun buruna bu beraberlikten bayağı usanmıştır. Oysa daha önce biri insanın canı kadar sevdiği bir insandan bu kadar kısa zamanda usanacağını söylese inanmazdı. Abdülkerimin bu bıkkınlığı tutuklu bıkkınlığıdır ki insanı can ciğer dostuna düşman eder de bir de bakar ki öpmeye kıyamadığının gırtlağına oturmuş. Üstelik Kara Kemal çok ağır bir adamdır. İçine kapanıktır. Az konuşup çok düşünür. Karıdan kızdan hiç sôz açmaz. Kabadayılık deyince somurtur.

Kömür yakıcısı keskin baltayı tek elle kullanmaktadır. Dalları bir vuruşta aşağı indirir. Çalıştığı yerden oynak karının kodoş kocasının yüzü görülmez. Abdülkerim «böyle somurtuk pezevenkler, günün birinde dellenip iş üzerinde bastıkları zaman karıyı da hovardasını da balta ile doğrarlar.» Diye geçirir aklından. Kadın o sırada evinin kapısı önünde gerinip habire karnını kaşıyarak Abdülkerimi süzmektedir. Abdülkerime kim olduğunu sorar kadın. O da kendisini Istanbulda kömürcü dükkânı olan biri diye tanıtır. Memleketi Ineboludur. Akşam vakti kadın bir kucak odun kaparak eve girince Abdülkerimin iyice içi bozulur. «Çimecek» diye geçirir aklından. Harmanda çalışanlardan Şaban efendi, kadının verimkâr olduğunu, ama bir kerede işi sona erdirdiğini, üstüne varınca da domuzlaşıp olmazladığını anlatmıştır. Abdülkerim Şaban efendiyle konuşurken konuşma birden Gaziye yapılan suikasta dönüşmüş, bu işle ilgili iki kaçağın arandığını ileri sürerek adam yelek cebinden çıkardığı iki resim göstermiştir. Abdülkerime. Abdülkerimin gördüğü kadarıyla fo-

toğraftaki Kara Kemalin resmi kendine pek benzemez. Kendinin ki ise yüzünü çok değiştirdiğinden farkedilmez. Şaban efendi Halkçıları tutar.

Paşa çiftliğinin Derviş Kâhyası dokunaklı davûdi sesiyle «Menakipnamei Hacı Bektaşı Veli» yi okur. Hepsi Bektaşi olan çiftlik yanaşmaları çevresine toplanıp akşamları onu can kulağıyla dinlerler.

Derviş Kâhya kömür yakıcıyı ocağa göndermiştir. Abdülkerimin göz koyduğu Hayriyenin kocası kömür yakıcısı, geceyi ocağın başında geçirecektir. Herif gönülsüz boyun kırıp gider.

Gideli on dakika olmuş olmamıştır. Abdülkerim, çevresindekilere sezdirmeden kömür yakıcının evine doğru seyirtir. Ama birden aklına, karının zamparası sarı jandarma çavuşunun gelmiş olabileceği gelir. Tabancasını çekip gürültüsüz ev kapısına sokulur. İçerisini dinler bir zaman. Hiç bir ses çıkmaz. Sürgüyü yoklar. Kapı kapalıdır. Kapıyı tıklatır. İçerden kadın kim olduğunu sorar.

— Kömür tüccarıyım. Temel ustayı sordum.

— Ne olacak gece vakti Temel usta?

— Lâzım. Aç hele şunu...

— Gündüz torbaya mı girdi?

— Temel usta geleceğimi, para getireceğimi demedi mi?

— Para mı? Dur, eğlen!...

İçerden önce lâmba yanar. Sonra kapı açılır.

— Ne parasıymış?

— Hös... Işığı bir gören olursa... Derviş kâhyadan gizli bu para...

— Gizli mi? Vay başıma!

— Demedi demek... Haklı... Senin gibi avrat akıl mı bırakır herifte...

— Nereden bildin akıl alır karı olduğumu kömür tüccarlığınla?

— Bildim... Görmemle bildim.

— Kara köpek toptancı rezili harmanda değil mi?

Abdülkerimle Hayriye sarmaşıp yuvarlanırlar. Hayriye Şabanın kodoş olduğunu, kocasının da kodoş olduğunu anlatır bir zaman. Uzaktan köpekler havlamaya başlayınca Abdülkerim davranır. Hayriye birden Abdülkerime kömür tüccarı olduğuna inanmadığını, Derviş Kâhyanın önünde el pençe divan durmasının ne anlama geldiğini sorar. Berikinin diklenmesine boş vererek:

— Sevdi seni gönül... Sen Gazi Paşamıza suikasttan arananlardan birisin değil mi? yi yapıştırır.

Abdülkerim bir zaman debelenir. Ne diyeceğini bilemez. Sonunda:

— Kim yedi bu haltı? Toptancı domuzu mu? Beni bundan mı eyledin? Sarı çavuşa bastırmak için öyle mi mundar kahpe?

— Kahpe olmasına kahpeyim ama, adam tutturanlardan değilim. Başınıza şu kadar para konulduğunu da bilsem yine tutturmam seni.

Abdülkerimin biraz daha sıkılaması sonunda karı ağzından baklayı çıkarır. Sarı çavuşun gün ışırken Abdülkerimle Kara Kemali basacağım fısıldar.

— Gerçek mi? Kim dedi sana?

— Sarı çavuş... Sarı çavuşa da o kara şapkalı toptancı kodoş bildirmiş. Sen kendini ona İnebolulu bildirmişsin ama yutmamış. Resmini göstermiş sana, hiç kılın kıpırdamayınca da yürek gücüne şaşmış kodoş. «O zaman bildim bunun Gazi Paşayı vuracak kıyıcı olduğunu» demiş. Sarı çavuşun aklına girmiş, «ölü, diri bunları hükümete bildirdik mi bahşişi cebinde bil» diyerek. «Ama sakın polise molise duyurmıyalım ki bahşiş ufalanmıya» diye eklemiş. Ayrıca bana tutkunluğunu da öne sürerek Sarı çavuşu iyice kıskandırmış.

Abdülkerim hoplayıp «sağ ol Hayriye hanım» diyerek karanlıkta iki büklüm çiftliğe doğru yaklaşır. Horozlar tek tük ötmeye başlamışlardır. «Her şey kan uykuda. Tam baskın saati» diye düşünür. İç avluda köşeyi dönünce iki karaltıyı ellerinde uzun silâhlarla sezinler. Sarı çavuş ıslık

çalar. Derviş kâhya uyku sersemi «kimdir o?» diye bağırır. Arkadan ateşe başlar. Jandarmanın ardından dolaşan Abdülkerim, kafasına tabanca kabzasıyla vurup düşürür. Başına belâ olur diye tüfeğini almaktan vaz geçer. O sırada melon şapkasından toptancı Şabanı tanır. Toptancı tam kapı sürgüsü aralanırken irkilir ve Abdülkerimin kurşununu ense köküne yer ve kıvrılıp kalır. Kapı daha da aralanınca Abdülkerim «Benim Kemal Abi... Çık... Serbest...» der.

Üçüncü bölüm **İNSANLIK SORUNU.**

Doktor İhsan bey, dul baldızı Nesibe, ev sahibi Perihan, yeğeni gazeteci Murat, masada ruh çağırmaktadırlar. Birden elektrik açılır. Emin bey sokak kapısının çalındığını ileri sürerek özür diler.

Maliye teftiş başkanlığından emekli Emin bey:

— Yine kimin ruhunu tartaklıyorsunuz mezarda?

— Derviş Kâhyanın. Kaçakların saklandığı çiftlikte vurulmuş olan bektaşi dervişi...

Gazeteci Murat telefonla gazetesinden kaçakların tutulup tutulmadığını sorar. Haber alamayınca birinci şubeye telefon eder.

Derviş kâhya ölmeden evvel eşkiya bastığını sandıklarını ve bunun için vuruştuklarını söylemiş. Kara Kemali, Abdülkerimi görmedik bilmeyiz demiş.

Abdülkerimin bir aralık Gümüşhane mutasarrıflığı yaptığı, Rum ve Ermenileri koruduğu bildirilmekte, bu yüzden Rum ve Ermeni evlerinde saklanmasının mümkün olduğu ileri sürülür. Bir haber de Sovyet gizli örgütü G.P.U nun suikasttan çok önce böyle bir komplonun haberini aldıklarını ve Türk hükümetine hemen bildirdiklerini belirtmeleridir. Ayrıca Kara Kemalin nargile tiryakiliği ve Abdülkerimin Ahali sigarası içtiği her yere yayılmış, bütün halk ihbarcı hale sokulmuştur.

Emin beyin önceden Ittihatçı iken sonradan sorumluluk korkusunun etkisiyle Partiden ayrıldığı bilinir. Misafirler çaylarını içip kalkarlar.

Perihan yalnız kaldıklarında Emin beye demin kapıyı açtığında, Kara Kemal beyle karşılaştığını ve içeri aldığını söyler. Emin bey önce bu haberden çok sarsılır. Perihan sorumluluğun tamamen kendisinde olduğunu, hasta sığınmış bir adamı geri çeviremediğini bildirir. İki eski arkadaş karşılaştıklarında Kara Kemal başından geçenleri anlatır. Perihanı ertesi sabah Gurbet Halayı bulup Niyaziden Kara Kemalin İngiliz elçiliğine sığınıp sığınamıyacağını öğrenmek üzere Eyübe yollarlar.

Abdülkerim, çiftlikten kaçışlarında «bir gülle çukuruna yeniden gülle düşmez» diyerek birlikte yeniden Semra hanıma gitmeyi önermiş, yoklamak üzere Gurbet Halayı yollamışlar, konağın çevrili olduğunu ve Halanın kapıya bile yanaşamadığını öğrenmişlerdir. Abdülkerim bu haber üzerine büsbütün dellenmiş, bütün eski sabıkalıları ve Pötürge hamallarını toplayıp yara yırta vuruşarak sınırı bulma düşüncesinde...

Kara Kemal:

— Yıllarca biz onları idare ediyormuşuz sanmışız... Oysa onlar hep bildiklerini okumuşlar. Bizi onlar sürüklemişler meğer diye sürdürür konuşmasını...

Emin bey Kara Kemale sorar:

— Tanışır mıydınız Mustafa Kemalle eskiden?

— Yeterince... Dostluk için de düşmanlık için de yeter tanışıklığımız... Yakup Cemil meselesini başarıp, Enveri devirebilseydik Kabineye alınacaklardan biriydi Sarı Paşa... Mütarekede Sadırazam Tevfik Paşayı kaçırmaya karar vermiştik Gazi ile. Tevfik Paşayı Istanbul dışına çıkartıp Padişahtan yeni kabine istiyecektik. Mustafa Kemal Harbiye Nazırı olacaktı. İsmail Cambolatla Rauf üzerimize geldi emir erinin aptallığından. Cambolat bizi baş başa görünce pirelendi, hırçınlık etti. Paşayı komitecilikle suçladı. Hani şu bir ara evinin kapısında kanun çavu-

şunu vuran İsmail Cambolat! Böylece Tevfik Paşayı kaçırma işi suya düştü... Elinden iş gelen adamların Anadoluya gitmesi biraz da benim düşüncem. Bekirağa bölüğünde iken bana görüşmeye gelmişlerdi. Yenibahçeli ile Kel Ali. Onlara Anadoluya geçip çalışmaktan bahsettim. Gerekirse çete savaşları sürdürmeli düzenli ordu kuruluncaya kadar demiştim. Sonra Kara Vasıfla Karakol Cemiyeti kurduk. Bunu Paşanın emrine vermek istedik. «Luzumu kalmadı» dedi. Halk Partisini kurarken de İzmire çağırdı beni. Görüştük uzun uzun. O zaman büyük bir yanlışlık yaptım. Olduğumuzdan çok daha güçlü görünmek istedim kendisine... Kimi durumlarda güçlü iken güçsüz görünmez insanı başarıya götürür. İzmirde, hala büyük bir güçmüşüz de ben de başkanı imişim gibi konuştum. Bir Parti kurup seçime gitmek istiyordu Paşa. O zaman davranıp karşısına çıkmayı, nedense denemeye kalktık, ikinci grubu destekliyerek... Aslında tarafsızlık diye bir şey yoktur. Bak, Kara Kemali evine aldın saklıyorsun! Hani nerde kaldı tarafsızlığın?

Emin bey, Kara Kemalin bu sözüne karşı «kıstırılmış insanı savunma, insanlığın en doğal yanıdır» diye karşılık verir.

— Mahkemede Kel Ali, eski posta müdürlerinden Hilmi beye «senin müsevvit Kara Kemal hopladı, işe nazırı oldu. Tahsili ne derece idi? İmlâsı filan var mıydı ola?» demiş. Malûm, Müsevvit, mümeyyizin verdiği evrakı temize çeken memura denir. Böylece beni karalıyacak aklınca... Çünki ben komitecilerle hiç bir zaman iyi geçinemedim. Onların topunu, Yakup Cemil işi düz gitseydi temizliyecektim... Ama olmadı. Bu yüzden Kel Ali gibiler yaradılıştan suçludur. Çünki mizacı ile kıyıcı olmak suçtur. Semra hanımın evinde kalırken bir ara teslim olmayı düşünmedim değil. Ama, sonra ince eleyince baktım bunlar beni büsbütün gözden çıkarmışlar. Bunlardan adalet beklemek hiç olmaz. Öyle ya madem bu suikastın olacağını daha önceden haber almışsınız, neden bu itlerin bi-

rini bir kenara çekip kulağını bükmediniz? Eğer bunlar samimi olsalar böyle yaparlardı. Yapmayınca «demek bu işin altında büyük bir temizlik düşünülüyor» Sonucu çıkar. Netekim de öyle oldu. Ömrümüz bütün suçlarımızı muhaliflerimize yüklemekle geçtiği için, onların da benim için düşündüklerini çok iyi bilirim. Netekim suikasttan benim haberim yoktu. Olsaydı ne yapar eder engel olurdum. Yalnız itler birbirlerini inandırmak için benim adımı kullanmışlar aralarında benden habersiz. Ama ben bunu karşı tarafa anlatamazdım.

Bu sırada kapı çalınır. Gelen gazete satıcısıdır. Emin bey, vakit gazetesinde Kara çete ve başı Kara Kemali anlatan bir yazıyı okumaya başlar. Gazetedeki haberlere göre, İsmail Cambolatın sorgusu yapılmış, yazının bozuk Türkçesinden Kara Kemal yazanın Arif Oruç maskarası olduğunu anlar. Arif Oruç, ise Abdülkerimi de karıştırmıştır. Meşrutiyetten sonra «Serbesti» Gazetesi yazarı Hasan Fehmiyi vuran fedailerden ve Kara çetenin ele başılarından diye tanımlamıştır. Abdülkerimi. Kara çetenin üçüncü saç ayağı da İzmir mebusu Şükrüdür.

Perihan, Ingiliz elçisinin Kara Kemalin kendilerine sığınmasını kabul etmediği haberini getirir. Katil Niyazi, «Alman elçisine de sorayım mı» diye haber salmıştır. Kara Kemal;

— Ne ilgisi var! Alman güçlü olsaydı bunlar başımıza gelmezdi zaten... Bir iktidarı hem İngilizler, hem de Ruslar tutuyorsa, ona güç yetmez artık. Bakalım Mason kardeşler Cavidi kurtarabilecek mi? Bir ara Meşriki Azam vekilliği etti, ama yüzlerce yıl Masonlar güçlerini yitirmediklerine göre, sırasında susup sinmeyi becerirler. Karşı taraf çok ağır basarsa susarlar elbet. Babasına yapmadıkları yardımı, sırası gelir oğluna yaparlar. Malûm Ali Kemal Masondu, ama linç edilmesini önleyemediler. İlerde oğlunu çok büyük bir makama yerleşmiş görürsen şaşma!

Abdülkerim, yanında kaldığı herifin kara marsık ka-

rısına sataşmış. Herif içkiciymiş. Karısı ile olanları sezinleyip Abdülkerimi yakalatmış.

Herman diye bir Almanla bir plân kurulup, bir sandık içine Kara Kemali koyup gümrükte Akdenize açılan bir yük vapuruna sandığı aktararak sınır dışına çıkarmayı düşünmüşler ama plân Kara Kemale sakat göründüğünden, uygulanmamış.

Emin bey, Kara Kemalin evinde bulunmasından ötürü çok tedirgindir. Bunu farkeden Kara Kemal, en geç yarın akşam burayı terkedeceğini söyler. Oğleden sonra Gurbet Hala ile Perihan mutbakta yemek pişirirler. Emin bey Alman komisyoncu ile görüşmeye gider. Kara Kemal, ikinci Abdülhamidin devri saltanatı adlı kitabın ikinci cildine dalmıştır. Saat on yediye yaklaşmaktadır. Kuvvetle kapı çalınır. Kara Kemal, Gurbet Halanın içerden «kim o» sorusuyla sıçrayıp sese kulak verir. Alt kattaki kopan çığlıklardan basıldığını anlar.

Istanbul Valiliğinden Ankara İstiklâl mahkemesi Savcılığına:

1 — Kara Kemalin, Aksaray Cambaziye mahallesi Tatlıkuyu sokaktaki, eski maliyecilerden Emin beyin evinde saklandığı öğrenilmiş. Bugün saat on yedide buraya varılıp, yakalanacağı sıra beynine kurşun sıkmak suretiyle kendini öldürmüştür efendim.

2 — Saklanmasına yardımcı olan Emin bey, polis nezaretinde yüksek mahkemenize yollanmıştır.

3 — Cumhur Başkanlığı Baş kâtipliğine, Baş vekilliğe, Dahiliye Vekâletine bildirilmiştir.

Emin beyi bir geminin kamarasına kapatarak İzmire götürürler ve orada boş bir ambara kilitlerler. Adamcağızın bütün korkusu kardeşi Perihanı da tutuklamalarıdır. Kapatıldığı ambarda, suikastla ilgili paşalar da vardır. O sırada ambara biri gelip paşalara «geçmiş olsun, beraat ettiniz»» der. Paşalar bu söze inanıp inanmamakta bir süre kuşku duyarlar. Sonunda inanırlar.

İsmail Cambolat, kendisine verilen on yılı haksız bulduğundan bir kez daha mahkeme huzuruna çıkıp savunma yapmak ister. Ali Fuat Paşa, İsmail Cambolatla Halit Turguda sürgün cezası üzerinde pek durmamalarını, siyasi suçlarda bu tür cezanın pek önemi olmadığını, zamanla unutulacağını belirtmeye çalışırsa da dinletemez. Bir süre sonra ambardakiler uzaklaştırılır. Emin bey yalnız kalır. Bir ara, ambara bir çingene dalar. Kurulan darağaçlarının eksik olduğunu, on bir yerine on üç olacağını tartışır oradaki bir görevliyle. İdamlıkların adlarını parmakla saymaya başlar:

— Şükrü bey, Eskişehir mebusu Miralay Arif bey, Saruhan mebusu Abidin bey, Eski Adliye vekillerinden Trabzon mebusu Hafız Mehmet bey, Erzurum mebusu Rüştü paşa, Eski Lâzistan mebusu Ziya Hurşit bey, Baytar miralayı Rasim bey, Sarı Efe Edip, Lâz İsmail, Gürcü Yusuf, Yedek subaylıktan emekli Çopur Hilmi, İaşe nazırlarından Kara kemal bey, Abdülkerim bey. Listedekilerin biri kaçak, biri kendini vurmuş olduğundan dar ağacı sayısı on bir dir. Oysa Savcı iki darağacı daha istetmiş yeniden.

Çingen Kara oğlanın cellâtlık sanatı babadan kalmadır. Babası Kara köçek, çok paşalar beyler sallandırmıştır vaktiyle... Çankırıdır asıl memleketi. İstiklâl mahkemesi onu cellât olarak yanında gezdirmiş, Mustafa Sagiri, Keskinli Rıza beyi asmadan önce çok asker kaçağı ve eşkiya asmıştır.

Tam bunları dinlerken Emin beyi sorguya çağırırlar. Emin bey, Birinci dünya savaşına girildikten sonra İttihat terakkiden ve işinden ayrıldığını ve bir daha ne Kara Kemali ve ne de Cavidi görmediğini söyler. Bu kez evine nasıl geldiği sorusuna da, oturmakta olduğu evin doğup büyüdüğü ev olduğunu, Kara Kemalin ise çocukluk arkadaşı bulunduğunu, gecenin bir vakti kıstırılmış hasta bir çocukluk arkadaşını kapıdan çeviremediği için evine almak ve saklamak zorunda kaldığını belirtir.

Mahkemedeki sorgu sırasında, mahkeme âzâlarından

yakışıklı doktor olanına bir dilekçe uzatıldığını görür Emin bey. Bu âzâ da eskiden bir sıkışıklıkta Perihanın evinde saklanmıştır. Dilekçe, Perihan tarafından ona yazılmıştır. Ve denilmektedir ki «Kara Kemal beyi gece kapıda görüp haline acıyarak ben sakladım. Ağabeyimin bunda hiç bir günahı yoktur. Suç varsa benimdir.»

Mahkeme heyeti durumu aralarında görüştükten sonra Emin beyin tutukluluk halinin kaldırılmasına karar verir.

Emin bey eve dönünce gazeteci Murat onu kucaklar ve Kel Alinin karşısında en korkusuz ifadeyi onun vermiş olduğunu söyler. Abdülkerimden hâlâ haber yoktur. Saklı bulunduğu yerden, yakalanacağı sırada kaçınayı başarmıştır.

Gazeteci Murat, Kara Kemal beyin ev basılıp polisler teslim olması için kendine seslendikleri zaman bahçedeki kümese doğru gidip oraya girdiğini ve bir an ortalıkta korkunç bir sessizlikten sonra, kümesten acı bir gülüş ve ardından silâh sesinin duyulduğunu yazmıştır.

Emin bey, Kara Kemalin İngilizlere sığınmak üzere baş vurduğunu acaba nasıl öğrendiler, diye düşünür. O zaman Gurbet Halanın, Niyazinin İngiliz Konsolosluğuna kendisinin gitmeyip birini yolladığını söylemiş olduğunu hatırlar ve aklından «acaba o mu haber verdi polise» diye geçirir.

Gazeteci Muradın imâlı yazısı Emin beyi bütün gece düşündürmüş ve acaba Kara Kemal kendini vurmadan önce, onu benim ele verdiğimi düşünerek mi gülmüştü? diye kendi kendini yemiştir. Bu yüzden, Emin beyin saçı sakalı bir gece içinde apak oluvermiştir.

Emin bey, Kara Kemalle son konuşmalarını hatırlamaya çalışır. Kara Kemal bir ara «Halifeyi İngilizler alıp gittiler de Halifeliği neden sürdürmediler kendi hesaplarına?» Diye sorup şöyle karşılık vermiştir yine: «Anlaşılan bu Halifeliğin kaldırılması işi, Müslüman devletlerden çok, sömürgeci devletlerin işlerine geliyor. Ya Halifelik sürü-

lüp çıkarılırken Fener Patrikhanesinin Istanbulda kalmasına ne buyrulur? Tekkeler kapatıldı da Mason localarına dokunulmamasına ne denir? Osmanlının bütün iyi yönleri yasaklanırken borçlarının kabulüne ne demeli?»

Bütün bu konuşmaları Emin bey Muradın gazeteci arkadaşlarına, gazetelerine yazmamak şartıyle söyler.

Gazeteci Muradın aslında olayı yerinde görmeden, Kara Kemalin tavuk kümesinde intiharından önce acı acı gülmesini uydurarak yazısında belirtmesi, Emin beyi derinden yaralar. Sonunda Gurbet Hala durumu aydınlatır. Kara Kemalin ihtiharı sırasında gazeteci Muradın orada olmadığını, intihar olayından sonra, polislerin telefon ederek oraya çağırdıklarını söylemesiyle Emin bey ferahlar. Kara Kemalin, Emin beylerde saklı bulunduğunu polisin bir gün önce öğrenip evin karşısına gözcü koyduğunu kümesle bahçeyi oradan gözetlediklerini de Gurbet hala anlatır.

Aradan bir zaman geçer. Bir gece yarısından sonra yine kapı çalınır acı acı. Kapıya Perihan koşar. Dönüşünde şöyle konuşurlar:

— Öteki gelmiş abi, Abdülkerim... Almadım içeri...

— Olmaz, aç kapıyı al içeri, sonra düşünelim ne yapacağımızı...

— Hayır alamam... Karışma sen... Ardına düşmüşlerdir.

— Hele açalım şu kapıyı da...

— Olmaz istemiyorum... Bağırırım alırsan...

— Saçmalıyorsun küçük abla!

— Yemin ettim.

— Tamam, ben açacağım.

— Olmaz abi, beni düşün... Beni de götürürler bu kez.

— Çekil yolumdan... Çekil diyorum...

Çekişirler. Sonunda Perihan:

— Çıktılar buradan aradıkların, biz yeni taşındık dedim adama.

— Ne..!

Emin bey kapıya uğrar. Cambaziye mahallesi Tatlıkuku sokağını inleterek bağırır:

— Arkadaş... Arkadaş... Emini arayan arkadaş... Buradayım ben... Buradayım...!

(Kurt Kanunu) romanı, Kara Kemalin kişiliğinde İttihat ve Terakkinin dramını dile getirir. Bir zamanlar memleketi ellerinde tutanların akıl almaz serüvenlerini belgelere dayanarak sayar döker. Osmanlı İmparatorluğunun batış döneminin çok acı bir kesitini bütünüyle yansıtır.

Yol Ayrımı: Bu roman, Kemal Tahirin nehir romanlarından Kent kolu, ya da idare edenler koluna giren son yayınladığı yapıtıdır.

(Yol Ayrımı) Nisan 1971 de ilk olarak Sander kitapevi tarafından piyasaya çıkarılmıştır. 464 sayfa olup üç bölümden kuruludur.

Birinci bölümü (Madrabazlık) alt başlığını taşımakta ve beş alt bölümden meydana gelmektedir.

İkinci Bölüm (Kuvayı Milliyeciler) başlığı altında yine beş alt bölümden kuruludur.

Üçüncü bölüm (Yol Ayrımı) olup bu da beş alt bölümü kapsar.

Bu roman 1930 larda devlet güçlerini, kişisel çıkarları uğruna kullanmaya yeltenenlerin aralarındaki boğuşmayı ve bu kargaşada gerçek Kuvayı Milliyecilerin şaşkınlık ve üzüntülerinin hikâyesidir.

Esir Şehrin insanları ve Esir şehrin mahpusu'ndan tanıdığımız yiğit döğüşcülerin uğradıkları garip yenilgi...

Selim paşa oğlu Kâmil beyin kendisini mahpus yıllarında yüz üstü burakan karısı Nerminle hesaplaşması... Tarihin bu en karışık döneminde Türk insanının kişisel dramı...

Romanın Özeti:

Birinci Bölüm (Madrabazlık): Gazeteci Murat önünde

Vakit gazetesinin planı, yazılar ve fotoğraflarla boğuşmaktadır. 9 Ağustos 1930 Cumartesi Vakit gazetesi yine başlıksız çıkacaktır. Oysa Ağrı dağında iki aydır İsyan vardır ve kıyasıya vuruşulmaktadır. Murat, haftada bir sekreterin dinlenme gününde, onun yerine bu işi yapmaktadır.

Ağrı isyanında ayaklananlar arkalarını İran topraklarına dayayıp oradan yardım gördüklerinden hemen bastırılamamış, üstelik Ordunun geri görevlerindeki aksaklıklar da harekâtın gereği gibi yürümesine engel olmuş tur. Gazeteci Murat, Ağrı ayaklanmasını yerinde izleyip gazetesine röportaj yapmak için oraya gitmek istemiş, onun bu gidişine tek engel Ordunun görev aksaklıklarının baş sorumlusu tutucu Mareşal olmuştur.

Vakit gazetesinin Sekreterlik masasına hademe bir telgraf getirir. Tel, gazete patronlarından Asım Bey'dendir. «Birinci sayfa basılmasın. Mürettiphane tam kadro iş başında bekletilsin. Geliyorum» yazılıdır.

Saray şöförü Dadal efendi tarafından gazeteye aldırılan Çorumlu hademe Hıdır, gelişinin haftasında patronların espiyonu kesilmiştir matbaa içinde.

Gazeteci Murat, hademe Hıdıra telgrafı açık getirdiğinden ötürü takılır ve havadis kollayan başka gazetelerin işi çakma ve onları atlatma ihtimallerini belirtir.

Murat, gazete patronlarının elinin sıkılığını bildiğin den çekmek zorunda kaldıkları böyle bir telin çok önemli bir durumu sakladığını düşünür. Baş mürettip Haydar babayı çağırtıp ona gazetenin fazla basılmasını tembihler. Bir aylık gazete kolleksiyonunu önüne alır. Haberleri tarar ve bu arada atlanmış önemli bir haber olup olmadığını araştırır. «Kürt isyanı, mutaassıp Kürdün, garplılaşan Türke baş kaldırmasıdır. Hoybon Cemiyeti 1927 de. Kürt bağımsızlığını karara bağlayıp, kendisine geçici merkez olarak Ağrıdaki (Ava) yı seçmiştir. Kürt reislerinden Emir Süreyya, Kürtlerle Türkler arasındaki savaş, Kürt-

ler bağımsızlıklarına kavuşuncaya kadar sürecektir» demiştir.

Selim, Çorumlu olup, içine kapanık, zayıf, çok çalışkan bir gençtir. Bir türlü kesilmeyen öksürüğü herkesin dikkatini çekmektedir. Küçükten, yetim kalmış, çalışarak bir yandan da okumasını sürdürmek istemektedir. Kitaba çok düşkündür. Gazi paşadan bile daha Kemalist, daha millicidir. «Kurtuluş olmasaydı memlekette namussuzluk bile var olamazdı» der hep. Akşamın yedisinde gazeteye gelip tashihlere bakmakta ve ancak sabahın dördünde işten ayrılmaktadır. Gündüz öğleye kadar Fakülteye gider, öğleden sonra da zengin sınıf arkadaşlarına sayfası bir kuruştan ders notu kopya eder. Selim Nuri bu kadar ağır işleri arasında bir de aylık Edebiyat Dergisi ile uğraşmaktadır. O akşam da Selim Nuri, gazeteye tashih işini yapmak üzere uğrar. Biraz sonra Vakit'in sokak kapısı önünde bir patırdı duyulur. Gazetenin patronlarından Çorum mebusu Asım beydir gelen. Sekreterlik masasında Muradı görünce sevinir. Hele Murat gazeteyi fazla bastırdığını söyleyince Asım beyin sevinci büsbütün artar. «Haber yaman... Atlatıyoruz yarın bütün gazeteleri.» Hemen hademe Hıdırı gazete baş dağıtıcısı Tatar Emirzenin evine yollayıp çağırtır.

Bomba haber, yeni bir muhalefet partisinin kurulmasıdır. Bu yeni partiyi Paris büyük elçisi Fethi Okyar kurmaktadır. İki fotoğrafla bazı yazılar hemen mürettiphaneye yollanır. Resimlerden biri Fethi beyin, öteki Ağaoğlu Ahmedindir. Kurulan yeni partinin adı (Serbest Fırka) dır.

O sıra Fethi beyle İsmet paşanın arası şeker renktir. Fethi bey, Osmanlı borçlarının altınla ödenmesini tutturmuş, İsmet paşa ise kâğıt parayla ödenmesini istemiştir. İşte yeni Fırkanın açılışında en önemli etken budur.

Osmanlı borçları konusunu Fethi bey kotarmış ve kendisine alacaklılarca bu hizmetine karşılık on bin lira verilmiştir. Anlaşmayı, altınla ödenecek diye imzalamıştır.

İlk taksit, onun istediği gibi altınla ödenmiş, ama ikinci taksitte para buhranı çıkmıştır. Altın adam akıllı yükselmiş, bu durum karşısında İsmet paşa Kabineyi toplayarak, bundan böyle taksitlerin kâğıt parayla ödenmesini karara bağlamıştır. Fethi bey, bunun üzerine karara karşı çıkmış, Gazi de biraz onun yanını tutar gibi olmuştur.

Yeni parti programında Fethi bey dayanamayıp, partileri iktidara geçtiği takdirde Osmanlı borçlarının altınla ödeneceğini belirtmiş ise de Gazi bunun kendisi için çok zayıf bir nokta olduğunu ileri sürerek programdan çıkartmıştır. İsmet paşa Mecliste kendini tutamayıp, muhaliflerine «hazineyi soydurtmıyacağım... Hazineyi soydurtmıyacağım!» diye bas bas bağırmıştır.

Vakit gazetesi yeni durumda, Halk partisinin yanını tutmaktadır. Asım bey, heyecanla gazeteci Murada bütün bunları anlattıktan sonra «bu söylediklerim aramızda kalacak. Sakın başka kimseye açma!» diye sıkı sıkı tembihler. Murat böyle önemsiz ve üstelik kötü bir nedenle bir fırkanın çıkışını hiç beğenmez. Kendi kendine «böyle bir gerekçe ile parti diye ortaya çıkıp aslını halktan saklayarak particilik oynamaya kalkarsa, şu dünya buhranının bütün ülkeleri kasıp kavurduğu bir dönemde, rüşvet alıp söz verdim diye duyûnu umumiye taksitlerini altınla vermeye çabalarsa, memleketi batırır. Üstelik Osmanlı imparatorluğu ortadan kalkıp anıları bile hafızalardan silinmeye çalışılırken bunların büyük bir sadakatla imparatorluğun borçlarını kabullenip üstelik altınla ödemeye çalışmaları nenin nesi?» diye düşünür.

Bücür başdağıtıcı Tatar Emirze haberi Asım beyden öğrenince «gazete kaç basılıyor?» sorusunu yöneltir. Asım beyin yirmi binine elleriyle dizlerini döverek güler. «Seksen binden ne haber? Yetmiş beş binden aşağı basarsanız dağıtmam» diye tutturur. Patronla dağıtıcı pazârlığa çökerler. Sonunda Asım bey «elimizde kalırsa sonra bize hepsini ödetir birader?» diye tutturur. Bücür Emirze ise «biz bu furyayı bir Nizamettin Nazifin Karadavut romanında gördük.

Ne fayda ki adı üzerinde, herif deli Nizam. Coşup azdı. Kendini tutamadı, Karadavut zibidisine Fatih Sultan Mehmet efendimizi tutuklattı. O yüzden araba yükü ile satmaya yetişemediğimiz gazete ertesi günü aynı araba yükü ile geri geldi de içeri taşımaya hamal bulamadık, Babıâliye rezil olduyduk.»

— Hatırımda olmaz mı? Ben de işte ondan korkarım ya çok basmıya!

— Bu kez hiç korkma Asım bey... Bu kez mesele başka...

Aralarındaki pazarlık sonunda Emirzenin dayattığı seksen binde karara bağlanır. Gazete bu kadar basılıp dağıtılır ve gerçekten hepsi satılır.

Avukat Mahmut Celâlettin (deli celâdet)in yazıhanesinde dört eski İttihatçı baş başa vermişlerdir. Bunlardan biri yazıhanenin sahibi, diğeri Istanbul üniversitesi profesörlerinden ve saray mebuslarımızdan Ahmet Ağaoğlu, üçüncü farmason doktor lâkabile anılan doktor Münür, dördüncüsü ise dıvarda yaldızlı bir çerçevede asılı ve bir Ermeni kurşunu ile can verip çoktan rahata kavuşan merhum sadırazam Talât paşadır.

Farmason doktor, üstüne elzem olmayan her işe burnunu sokan, hatır gönül dinlemeden her türlü haksızlığı fenalığı önlemeye çalışan, akıl karıştırıcı biri olarak bellenmiştir.

Avukat deli Celâdet, Ahmet Ağaoğluna yeni kurulan parti hakkındaki düşüncesini sormuş, beriki de anlatmaktadır: Önce Gazi, apansız Ertuğrul yatıyla, gecenin bir vakti Molla beyin konağına gidiyor, orada tam beş saat Fethi Okyarla baş başa halvet oluyorlar. Molla beye bakılırsa Fethi bey, Gaziye gidişatı beğenmediğini söylüyor. Çeşitli konuları tartışıyorlar. Gazi çoğu yerde Fethi beye hak veriyor ve bir kaç gün sonra Fethi beyi Yalovaya çağırıyor. Ayın yedisinde Ahmet Ağaoğlunu da Yalovaya istiyorlar. Orada tertiplenen baloya simokinsiz katılıyor Ağaoğlu. Vakit gazetesi sahibi Asım beyin masasına ilişi-

yor. Ortada Gazi, İsmet paşa, Meclis reisi Kâzım paşa ve Fethi bey görüşüyorlar. Bir ara Gazi Ağaoğluna el ederek masasına çağırıyor ve Fethi Okyarı «Serbest fırka reisi Fethi bey» diye tanıtıyor. Sonra hemen sözlerini şöyle bitiriyor: «siz tabii Fethi beyle birlikte çalışacaksınız.» Ağaoğlu, Fethi beye sormak istiyor. O da «burası konuşulacak yer değil. Yarın otelde sizinle görüşürüz uzun uzun.» diyor Ertesi gün saat on ikide konuşuyorlar. Fethi bey, Londra sefirliğinden izinli geldiğini, Gazinin kendisinden mutlaka «Serbest fırka» adıyla bir fırka kurmasını istediğini ve bunu ona zorla kabul ettirdiğini bir yıldanberi bu fikri işlediğini ve bundan önce bir kaç kerre fırkalar hakkında sorular sorup Fethi beyi sınadığını söylüyor. Okyar, daha önce de bir kerre İçişleri Bakanı Şükrü Kayadan bir fırka kurulacağını duyduğunu, bunun Halk Partisine karşı daha tutucu bir fırka olmasının istendiğini, Mustafa Kemalin yeni fırkanın lehinde, Şükrü Kayanın ise tutucuların çoğunlukta olduğunu düşünerek aleyhinde olduğunu ve eğer Gazinin melekette ille de bir fırka kurmasını istiyorsa hiç kökü bulunmayan ve kendisiyle kolay başa çıkılabilecek sosyalist bir fırka kurulmasını öneriyor... Fethi Okyar Gazi ile yeni fırkanın programını da görüşmüşler, Cumhuriyet Halk fırkasıyla temelde bir ayrıntısı olmayan bir fırka istemiş paşa. Fethi bey Ağaoğluna daha sonra iki fırkanın da iplerinin Gazinin ellerinde olacağını, kendisinin Halk Partisinde kalacağını, ama yeni fırkaya karşı da tarafsızlığını sonuna kadar koruyacağını kesinlikle belirttiğini söylüyor. Zaten iki fırkanın da önümüzdeki seçimlerde adaylarını Gazi görüp tesbit edecekmiş.

Ağaoğlu Ahmet, Celâlettin beyin yazıhanesine Fethi beyin emriyle geldiğini, Serbest fırkanın Istanbul şubesini Avukat Mahmut Celâlettin beyin kurmasını emir buyurduğunu da bildiriyor.

Once Mahmut Celâlettin işi alaya alıp kendisinin avu-

katlık yaftası altında zamparalık yaptığını ve on sekizini doldurmamış körpeleri tavladığını söylüyor.

— Boşuna çabalamaktasın utanmaz deli!... Maskaralığa vurup yakanı Fethi beyin pençesinden kurtaramazsın. Karar kesindir. «Istanbulun yarar adamlarını ancak o bilir ve toplar, zorda kalırsa Molla beye gitsin, yardım istesin» dediğini sözlerine ekliyor, Ağaoğlu.

Celâdet

— Asılmak sana şaka geldiyse, çıkarıp mezardan soralım Cavid'e.

Ağaoğlu da tabii böyle düşünerek Fethi beyi sıkıştırmış olduğunu, teminat istediğini, Fethi beyin de kendisine cevap olarak «Gazi ile mektuplaşacağız ve mektuplar basında yayınlanacak. Bu mektuplarda Gazi yeni bir fırkanın açılmasını istediğini açıklıyacak ve elinden gelen yardımı da yapacağını ekliyecek» deyince Ağaoğlu bu teminatı yeterli bulduğunu anlatıyor. Bundan sonra fıkra için para temini görüşülüyor. Ağaoğlu, Fethi beyin bu hususta Gazinin para yardımında bulunacağını, elli altmış bin lirayı gözden çıkardığını ve şimdiden Mecliste yetmiş seksen mebusluk yer ayırtığını, bunun için liste beklediğini aktarıyor.

Sözün burasında farmason doktor lâfa karışır:

— Demek geri kalanlarımızı da bu yoldan kıracaklar. Halk Partisine sığınıp kefeni yırtan İttihatçı döküntüleri. Kimi yazmışlar listeye bakalım? Kel Aliyi yazmış da Gazi de gözden çıkarıp veriyorsa, hiç olmazsa Aliler mahkemesinin şerrinden kurtuluruz.

İkisi de doktorun bu lâfına «fesat» diye takılırlar. Ağaoğlu listenin henüz hazırlanmadığını, kendisinin de Fethi beye «biraz düşüneyim» dediğini belirtir.

Bu romanında ve Yorgun Savaşçıda Kemal Tahirin, doktor Münürün kişiliğinde yoğunlaştırdığı yalın gerçekçi toplumsal eleştiri öylesine uyarıcı ve aydınlatıcıdır ki olayların ört bas edilmek istenen iç yüzlerini önümüze acı bir espri havasında seri seriverir. Bu yüzden okurların

(Yol Ayrımı) nı okurken doktor Münürün çıkışlarına dikkat etmesini öneririz.

Bütün maharet ve meziyeti, Gazinin en ufak heves ve keyiflerine bile sessizce itaat etmek olan İsmet Paşa da kendine özgü gülümsemesiyle devlet başkanının sofrasına oturur. Gazi, İsmet Paşaya «yukarıda, Fethi ben sen, birlikte yazdığımızı okuyun!» buyurur. İsmet Paşa da cebinden kâğıdı çıkarıp sofrada okur. Önce Fethi beyin, Serbest Fırkayı açmak için Gazi Paşadan müsade isteğini belirten mektubu okunur. Sonra ikinci bir kâğıt çıkarır cebinden İsmet Paşa. Bu da Gazinin Fethi beye cevabıdır. Gazi, kısaca Fethi beyin isteğine «olur» demektedir.

Her iki kâğıt da İsmet Paşanın el yazısıyla kaleme alınmıştır.

Sofradakilere, Gazi, karşılıklı mektuplar okunduktan sonra, sorar:

— Ne dersiniz?

Herkes susup başını öne eğer. Bu kez, Ağaoğluna döner:

— Profesör bey sen ne dersin?

— Bu biraz fazla sun'idir paşam!

— Ne demek istiyorsun?

— Zatı devletlerinin durumu açık değildir. Eski fırka olduğu gibi kalıyor. Onun başında İsmet Paşa devletin bütün güçleriyle bulunacak. Siz de o fırkadan ayrılmıyorsunuz. Buna karşı her türlü vasıtadan mahrum Fethi bey yeni fırkayı kuruyor. Kim gider onun yanına.

— Sen gidersin.

— Ben gitmem, çünki sizden ayrılmam-

— Neden ayrılmazmışsın? Bana bitişik misin?

— Etinize, kemiğinize bitişik değilim ama ifade ettiğiniz manaya bitişiğim.

— Bana senin karıştırıcı adam olduğunu söylerlerdi. İnanmazdım. Hakikaten sen karıştırıcısın.

Bu söze Fethi bey karışır:

— Paşam, Ağaoğlu Ahmet beyin fikirleri doğrudur...

Paşa bu sefer büsbütün kızar:

— Ağaoğlunu ben iyi tanırım.. Onun bütün endişesi her tarafını emniyette görmek. Şimdiye kadar sağda, solda, Meclis koridorlarında hükümetin gidişinden şikâyetlerini sayıp döküyordu ama. Şimdi açıktan söyleme izni veriliyor da neden söylemek istemiyor? Tezer hanım! Siz iyi yetişmiş bir çocuksunuz. Sakın babanıza bakmayınız. Onun kafası Acem felsefesi ile doludur. Korkarım sizi de boğar.

Gazinin bu takılmasını Tezer şöyle cevaplar:

— Babamız bizim için daima iyi yolu gösteren bir mürşit olmuştur.

Ağaoğlu:

— Paşam fikirlerimin sizi sinirlendireceğinden korktuğum için özür dilerim.

— Sinirlenmiyeceğim. Düşüncelerini söyle!

— Bu gün fırkamızda, Terrakiperver ilericiler, muhafazakârlar ve gericiler var. Malûmunuz üzere bunlar aynı fırka bayrağı altında yan yanalar. Bunlara Mecliste serbest hareket imkânı sağlanırsa ikiye ayrılırlar ve fırka kendiliğinden teessüs eder.

Gazi, bu söz üzerine gülerek İsmet Paşayı işaret ederek:

— Bu fikir önce benim de aklıma geldi ama, o mani oldu.

İsmet Paşa. Ağaoğluna çıkışır:

— Sen ne zaman Mecliste söz istedin de olmaz denildi?

Bunun üzerine Ağaoğlu, verilerin yeterli olmadığını, bir serbestlik havası olmadan serbestçe konuşmanın imkânsız olduğunu ve örnek olarak barem kanunundaki sözlerinin hiç nazara alınmadığını belirtir.

Gazi, bu tartışmayı dinledikten sonra sorar:

— Murakaba ve kontrol için Mecliste kaç kişilik bir güç ister?

— Bir düzine doğru dürüst, cesur adam yetişir...

— Ben yeni fırkaya elli altmış, belki de daha çok mebus ayıracağım. İşte şimdiden size Kütahya mebusu Nuriyi (Nuri Conker) Umum Kâtip olarak veriyorum. Nuri kabul değil mi?

— Emredersiniz.

— Şimdi Genel Sekreter Saffet ile karşı karşıya geliniz. Hemşirem de sizin fırkanıza girmiştir. Daha söyliyecek sözünüz var mı?

— Fethi bey bu Meclise nasıl girecek?

— Mebus olacak!

— Paşam, nasıl mebus olacak? Orasını aklım almıyor.

— Canım nasıl aklın almıyor? Başkaları nasıl mebus oluyor ise o da onlar gibi olacak...

— Paşam, af buyurunuz... Başkalarını siz tavsiye edersiniz. Çünki onlar sizin fırkanızdandır ve yine sizin fırkanıza mensup müntehibi saniler tarafından seçilirler. Şimdi Cumhuriyet Halk fırkasından olmayan Fethi beyi nasıl tavsiye edeceksiniz mebusluğa? Halk fırkası müntehibi sanileri, kendilerine karşı kurulacak başka bir fırkanın başını nasıl seçecekler?

— Canım ne karıştırıyorsun? Seçecekler işte!

Ağaoğlu Gazinin bu celâllenmesi üzerine susar. Saatler de ilerlemiştir. Abdülhak Hâmit beyin bir kasidesi okunacaktır. Hâmit başlar. Gazi de şiire bir nazire düşürmeye çabalar... Saat yediye kadar sürer bu şiir sohbeti...

Yarın öbürgün Gazi ile Fethi beyin karşılıklı, yeni fırka hakkındaki mektupları basında yayınlanacaktır.

Ahmet Ağaoğlunun karısı Sitâre hanım, kocasına «Ahmet ben bu işin sonunu iyi görmüyorum» der. Gazi, mebuslardan Talât beyin tereddüdünü dağıtmak için, yeni fırka konusunda bir açıklamada bulunur ve basına yeni fırkayı samimiyetle desteklediğini söyler.

Bütün bu yukarıdaki olup bitenleri Ağaoğlu Deli Celâdete yazıhanesinde anlatır.

Avukat Mahmut Celâlettin bey, yeni partinin programını sorunca, onu da şöylece özetler:

— Hepsi on bir madde. Birinci madde: Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, lâiklik esaslarına bağlı kalınacak. Bu esaslar millet bünyesinde edebileştirilecek.

İkinci madde: Vergiler hafifletilecek, toplama yolsuzlukları kaldırılacak.

Üçüncü madde: Devlet gelirleri verimli yerlere harcanacak. Büyük yatırımlar yalnız bir nesle yüklenmiyecek. Devlet harcamaları çar çur edilmiyecek.

Dördüncü madde: Para değeri sağlamlaştırılacak. Böylece memlekete yabancı sermaye gelişi sağlanacak.

Beşinci madde: Şahsi teşebbüsler devlet müdahalesinden kurtarılacak. Liman tekeli kaldırılacak.

Altıncı madde: Köylü murabahacı elinden kurtarılacak. Ucuz faiz, kolay borçlanma sağlanacak.

Yedinci madde: İç sanatlar canlandırılacak. Sanayi teşvik edilecek. Mallarımızın yabancı piyasalarda sürümü için tedbir alınacak.

Sekizinci madde: Halkın hükümet dairelerinde işleri kolaylaştırılacak. Rüşvet, çalıp çırpma acımadan cezalandırılacak.

Dokuzuncu madde: Mahkemeler hızlı çalışacak.

Onuncu madde: Dış siyasette komşularla iyi geçinilecek. Milletler Cemiyeti ile daha sıkı ilişkiler kurulacak.

On birinci madde: Seçimler tek dereceli olacak. Kadınların da oy verme hakkı sağlanacak.

Avukat Mahmut Celâlettin bey, ikinci Abdülhamit döneminin okuldan yetişme subaylarından iken kavgacılığı yüzünden kurmay olamamıştır. Istanbuldan Makedonyaya sürülmüş, emsali gibi bir süre komiteci kovalamış, attığını vurur, gözü pek biridir. Bir ara Teşkilâtı Mahsusada çalışmış, bir takım bulaşık işlere girip çıkmış, Süleyman Askeri emriyle Harp Divanında ödev yapmak üzere kendi gibi üç subay arkadaşı ile birlikte Hukuk mektebine gönderilmiştir. Daha sonra sorgu yargışlığı, Harp Divanı üyeliği ve savcılığı yapmış, sonunda kurnazlık edip askerlikten soyunarak avukatlığa başlamıştır. O sıralarda büyük

cezacılardan sayılmaktadır. Bu yüzden Istanbulun bütün eşirrasını tanır, para sıkıntısına düşenlere yardım eder, dar gelirlilerin çocuklarının okulları ve karılarının doğum sıkıntılarını karşılamaya uğraşır. Her zaman yanında Istanbulun en güzel kadınlarıyla dolaşır, en pahalı yerlerde oturur ve çoğu zaman hesap istediğinde «hesabınız görülmüştür» diye karşılanmaktadır.

Yazıhanedeki konuşmadan bir süre sonra doktor Münür bey ayrılır. Ağaoğlu Ahmet beyle Mahmut Celâlettin bey baş başa kalıp bir zaman daha konuşurlar.

Mustafa Kemalin şöförü Çorumlu Dadal efendi izinli gününde, başında katı hasır şapkası ve şık giyimiyle Yalovadan şehre inmektedir. Hemşehrisi, Vakit gazetesi musahhihlerinden, Darülfünün öğrencisi Selim Nuriye yetişebilme telâşı içindedir. Onu Vakit gazetesine, hemşehrilik gayretiyle o yerleştirmiştir. Şimdi de bu «Selbes fırka» işinde şaşırıp bir halt etmesinden korkmaktadır. Selim Nuri aklı ermezlenip bu yeni fırkaya sıçramak isterse hemen eteğinden çekmeyi düşünmektedir.

Dadal, pür azamet Babıâliye yakın kahvelerden birine girip orada gazeteci Murada rastlar. Ona «selbeslik» işini açar. Tam konuşurularken üzerlerine Selim Nuri gelir. Selim Nuri, son günlerde çok kötülemiş, sıskalığı artmış, nerdeyse insanlıktan çıktı çıkacak. Dadal, uzun uzun sarayda Serbest fırka işinin nasıl başladığını anlatır.

Dadal, konuşmaları sununda bu serbest fırka işinde çok korkunç bir oyunun yattığını ve aklı başında olanların buna asla bulaşmamaları gerektiğini dili döndüğünce söyler.

Fatihte Cambaz Kadı Medresesinin kapanmasından sonra, kapısına kocaman bir kilit vurulmuş ve üzeri mühürlenmiştir. Nevşehirli Kırkbirin Rüstem Şah, Selim Nuri ile birlikte, Istanbulda barınacak hiç bir yer bulamadıklarından, kendilerinden başka üç hemşehrilerini de yanlarına alarak, bu kapısı mühürlü, ama damı çerçevesi yıkılmış Medrese odalarına taşınırlar. Daha sonra da kapı-

daki mührü ve kilidi sökerler. Mahalleli bir zaman bunları kollar. Bakar ki yaramaz halleri yok, kendi işlerinde güçlerindeler, ses etmezler. Arkadan polis uğrar, rüşvete bağlamak için. Selim Nuri hemen hemşehrisi saray şöförü Dadalı alıp karakola götürür. Dadal da saraydaki forsunu kullanarak polisin onları rahat bırakmalarını sağlar. Zaman geçtikçe mahalleli bu uslu delikanlıları sever ve onlara yemek taşımaya da başlar.

Serbest fırka kurulalı yirmi gün olmuş, muhalif gazeteci Arif Oruç iyice gemi azıya almıştır. Galata Nazlı handa kurulan Serbest fırka Istanbul İl Merkezine uğrayanların sayısı gittikçe büyümektedir. (Yarın) gazetesi de Arif Orucun ateş püsküren yazıları yüzünden kapışılmaktadır.

Medresede oturanların üçü Edebiyat Fakültesine gidip gelmektedirler ama yazı çizi ile hiç bir ilişkileri yoktur. Onların niyeti diplomayı kapıp öğretmen olmaktır. Selim Nuri ise «Kurtuluş» adlı edebiyat dergisinin altıncı sayısını da yüz aklığı ile çıkarabilmek için savaşmaktadır. Dergiyi Muradın hatırı için Tatar Emirze efendi dağıtmaktadır. Üç yüz kadarı Anadoludaki okullara yollanmakta, bes yüzü de Istanbulda dağıtılmaktadır. Bunlardan ancak seksen beşi satılmaktadır. Aslında derginin dağıtılmadığını. Tatar Emirzenin tezgahtarının bunları tezgâh altında sakladığını gazeteci Murat öğrenince herifi bir güzel döğer.

Medrese odasında toplanan dergiciler Selim Nurinin hesaplarına kulak vermezler. Arkadaşlarından Kadirin, dergi üzerine söyledikleri dikkatlerini çeker. Avukat kâtipliğinde çalışan ve mahkeme girdi çıktısını öğrenen Kadir gerçek bir Kuvayı Milliyeci olduğunu belirtir konuşmasında.

Selim Nuri, arkadaşı Kadirin babası öğretmen Ramiz efendi amcayı çok sevmektedir. Kadir hürriyetin gerekliliğinden söz açmaktadır. Serbest fırka işini destekler ve derginin bu safta yer almasını ileri sürer. Selim Nuri bu gelmiş gibi görünen güdümlü hürriyet oyununa inana-

madığını ve sevinemediğini anlatmak ister. Fethi beyin getirmek istediği hürriyetin «bırak yapsın, bırak geçsin» hürriyeti olduğunu ve bunun taşları sopaları bağlayıp kuduz itleri milletin üzerine salmak anlamına geldiğini belirtir.

Gazeteci Murat da Fethi beyin, ortada fol yok yumurta yokken ileri atılıp Serbest fırka işini çıkarmasının hic de iyi anlama gelmediği fikrini savunur. Kadir, asıl anlamı böyle de olsa yine de hürriyetten yararlanılması kanısında olduğunu, bağımsızlık alanını bir tek Arif Oruc reziline bırakmanın namuslu gazeteciliğe yaraşmıyacağını ileri sürer.

Toplantıda bulunanlardan paşa oğlu Tarhan da Kadiri destekler. Hürriyetleri savunmalıyız diye bağlar sözünü. Bu hususta anlaştıktan sonra iş siyaseti yanı olmayan derginin bu savunmayı nasıl yapacağının konuşulmasına gelir. Yürürlükteki kanunların boşluklarından yararlanmayı önerenler olur. Söz gelimi gazeteci Selim Nurinin dergide bir röportaj yayınlıyarak, Darülfunun öğrencilerinin kışta kıyamette böyle harap bir medrese köşesinde nasıl yaşadıklarını yazması gösterilir. Bu kadar boş sarayın öğrenci yurdu yapılmasını dergide yazmayı ileri sürenler olur. Selim Nuri, önceden dergiyi çıkarırken yazacakları yazılarda kendileri için bir şey istememeyi kararlaştırmış olduklarını, eski saray bozmalarından öğrenci yurdu olamıyacağını, onların tarihi yapıtlar olarak saklanması gerektiğini yeni ve modern öğrenci yurtlarının yapılmasının şart olduğunu ileri sürer ve dergilerine politika karıştırmamayı ötekilere de kabul ettirir.

Avukat Celâdet bey, yazıhanesinde Ahmet Ağaoğlunu elinde bavul görünce İzmirden döndüğünü anlar ve gazetelerin İzmirde olanlar hakkında yazdıklarının doğru olup olmadığını sorar.

Ağaoğlu, yazılanların gerçekte olanların onda biri bile olmadığını, işin iyice ciddileştiğini ve danışıklı döğüş der ken durumun alevlendiğini anlatır. Fethi beyin Avukat

Celâlettine partisine çekingen davranmasından ötürü küstüğünü de sözlerine ekler.

— Deliyiz dedikse zır deli değiliz ya! Gazete idarehaneleri taşlanmış, Başvekil paşanın resimleri yırtılmış...

— Yırtma ne söz? Kurşun sıktılar bütün...

— Şaştım!... Bu İzmir, kurtuluşundan yedi yıl sonra kurtarıcılarına karşı çıksın! Aklım ermedi...

Yeni parti açılacağı lâfından bu yana bütün İzmir Fethi beye telgraflar yağdırır, heyetler gönderir. Fethi bey bir zaman direnir. İzmir ağır basar. Nihayet Gazinin fikri sorulur. Gazi de yalnız İzmire değil, her tarafa gidilmesi ve Belediye seçimlerine girilmesi için teşkilât kurulması tavsiyesinde bulunur. Bunun üzerine İzmir gezisine karar verilir. Fethi bey İzmirde bir nutuk söyleyip, İsmet paşanın Sıvas nutkuna cevap verecektir. «Molla beyin, Büyükderedeki evinde iki gece çalıştık, hazırladık. Yola çıkarken Fethi bey beni de yanında istedi. Çanakkaleyi geçer ken Fethi bey Gazinin kendisine söylediği son sözleri aktardı bana. İzmirden Adliye vekili Mahmut Esat bey merkeze telle bildirmiş, Fethi bey İzmire gelirse halk aleyhinde çok kötü bir gösteri yapacak, aklı varsa gelmesin, demiş. Gazi bunu naklettikten sonra «anlıyorum senin oraya gitmene engel olmak istiyorlar. Sen oraya gideceksin. Gideceksin ama vapur şehre yanaşırken, düşmanlık belirtileri sezinlersen yapurdan inme. Bana telle bildir». İzmire yaklaştığımızda dürbünle kıyıya baktık. Millet kıyıyı doldurmuş. Acaba Mahmut Esadın teli doğru mu diye ikimiz de şüphe içindeyiz. Bir de ne görelim, yüzlerce kayık vapura doğru yaklaşıyor. Afalladık. Kayıkları dolduran insanlar «Yaşa Gazi, Yaşa Fethi bey» diye naralanıyor. Karada da aynı feryatlar başladı. Kaptan, sonradan anladığımıza göre, aldığı emirle, bekleyenlerin sabrı tükensin diye meğer üç saat gemiyi geciktirmiş. Fakat halk kımıldamamış bekliyor. Elbet asıl neden halkın, Halk partisinin sopa gücü ve yıldırma siyasetinden bezmiş olması...»

— Aman hoca gerçek mi? İnanayım mı?

— Sen inana kadar atı alan Üsküdarı geçecek. İzmir olaylarından bu yana fırkaya hücum başladı. Biz İzmire gelmeden olaylar olmuş. Karşılayıcıları engellemek istiyen bir polisi halk denize atmış. Bayrakları ellerinden alınmak istenen bir grup vermemiş, döğüşmüşler...

— Efelenmiş desene İzmir... Gâvur İzmir...

— Karşılayacılar vapura doldu. Nerdeyse vapur batacak. Biz bunaldık kalabalıktan. Bir kaç iri yarı vatandaş, Fethi beyi ortalarına alıp güç söktüler halkı. Halk hücüm edip edip hep Fethi beyin elbiselerini öpüyorlardı. Güçbelâ otomobile bindik. Halk yüklendi, otomobilin tavanı çöktü, camları kırıldı. Sonunda zorla kurtulduk. Girdiğimiz bir binanın balkonundan Fethi bey halka hemen dağılmalarını, yarın vereceği nutku dinlemelerini söyledi. Sonra valiyi görmeye gitti, yerinde bulamadı. Biraz sonra validen bir tezkere geldi. Nutuk söylenmemesi bildiriliyor, söylenirse sorumluluk yüklenilmiyordu. Fethi bey kızdı, Gaziye tel çekmek istedi. Telgrafhane bir bahane bulup telgrafı almadı. Valiye yazdı. İkisi arasındaki yazışma epeyce sürdü. Sonunda telgrafı almak zorunda kaldılar. Karşılık gece yarısından sonra geldi. Cevapta «anlaşılıyor ki sana nutkunu söyletmek istemiyorlar. Sen mutlaka nutkunu söyliyecek ve neticeyi bana bildireceksin. Asayişin temini için Başvekil, dahiliye vekili ve İzmir vâlisi tedbir almaya mecburdurlar.» Telden sonra bir daha, vali «nutuktan vaz geç» diyemedi. Kaldığımız otelin arkasına otomobilleri yığılmış gördük sabahleyin. Halk partisi de bir karşı gösteri tertiplemiş. Bize karşı Mahmut Esat ve diğerleri araç ve insan bulamamışlar. İzmirin şöförü ve kayıkcıları, kahveleri dolduran halk Halk partisinin karşı nümayişine katılmak istememişler.

— Hele ulan... Aferin Zeybeklere...

— Öğleden sonra saat ikide halkın arasına dağılıp «Fethi bey nutka başladı» diye bir rivayet yayıyorlar. Halk peşlerine takılıp nutuk dinlemeye gidiyor. Bir de bakıyor

ki kürsüde Fethi bey yerine bir halk partili var, yuh çekip uzaklaşıyorlar. Halk partisinin İzmirdeki gazetecisi Ali Haydarın Anadolu gazetesine doğru yürüyorlar. Çünkü o gün bu gazete İzmir halkını tahkir eden yazılar yazmış. Halk binaya yaklaşınca, binada daha önce mevzilenen polisler, halkın üzerine ateş açıyor. Atılan kurşunlardan biri on dört yaşında bir öğrenciyi şehit ediyor. Otel salonunda İzmir ileri gelenleriyle görüştük. Birden otele çok kızgın bir kalabalık geldi. Vurulan çocuğun ölüsünü Fethi beyin ayakları dibine bıraktılar: «İşte size kurban!... İcap ederse başkalarını da veririz. Tek sen bizi bunlardan kurtar!» diye bağırıyorlar. Öğrencinin babası Fethi beyin ellerine sarılarak «başka evlâtlarını da bu uğurda fedaya hazır olduğunu» ağlayarak söylüyor, «yalnız bizi kurtar bu zalimlerin ellerinden» diye bağırıyor.

— «Kahrolsun Gazi» denilmiş diyorlar?

— Yalan... Büsbütün yalan. Yalnız bir kez Fethi bey konuşurken, İsmet paşa için küçük düşürücü bir lâf işittik. Onu da Fethi bey önledi. Böyle çamur atmaların doğru olmadığını, medeni bir fırka tartışması yapıldığını, nezaket sınırlarını aşmamak lâzım olduğunu bildirdi. Halk yediden yetmişe «Bizi kurtar... Bizi kurtar...» diye bağrdı.

Bu konuşmadan sonra, avukat Celâdet artık çok büyük bir fırsatın kaçmakta olduğuna iyice inanmıştır. Partiye yazılıp namusu temize çıkarmalıdır.

Avukat Celâdet beyin kâtibi ile karşılaşır doktor Münür bey yazıhanede ve ondan babasını sorar:

— İçiyor mu?

— Evet.

— Emin beyi gördüğün var mı oğlum? Yine bağırmak geliyormu imiş içinden «Arkadaş... Arkadaş. Emini arayan arkadaş... Ben buradayım...» diyerek.

—Sanmam.

Tam bu sırada avukat Celâdet bağıra çağıra dalar yazıhaneye. Münür beyi kucaklar. Doktor arkadaşının bu aşırı heyecanından, onun Serbest partiye kaydolduğunu

hemen anlar. Cebinden o günkü Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir mektubu uzatır. Avukat mektubu okuyunca dili dişi kilitlenir. Yunus Nadi imzasıyla yayınlanan mektup, İzmirde Anadolu matbaası ve İzmir il merkezine yapılan şeni tecavüzü lânetlemekte, vatanı, milleti ve inkilâpları korumanın bir kez daha farz olduğu belirtilmekte, bu saldırı karşısında emanet edilen Cumhuriyeti, tek başına da kalınsa, sonuna kadar savunmak gerektiği bildirilmektedir.

— Bu mektup Yunus Nadiye yazdırıldı mı, yoksa kendi mi yazdı?

— Yazsa da, yazdırılsa da çok berbat bir durum.

Gazeteci Murada sormak için Kadirden (Vakit)in telefon numarasını alıp telefon açarlar. Karşılarına Murat çıkınca bir arabaya atlayıp hemen avukat Celâdet beyin yazıhanesine gelmesini söylerler.

Doktor Münür bey, Osmanlı imparatorluğunun İttihatçıların ellerinde yıkılmış olduğunu ve artık ağızlarıyla kuş tutsalar da İttihatçıların bir daha kadro halinde iktidara gelemiyeceklerini, Halk partisinin de gemiyi doğru dürüst yürütemediğini, bir kez yenik düşmüş olan Osmanlının yeniden dikilip ayağa kalkamıyacağını, ancak memleketin su katılmamış yerli ve bütün bu pisliklere bulaşmamış yeni bir insan türünün ayakta tutabileceğini anlatır durur.

Murat, yarınki gazetelerde çıkacak olan, Gazinin Yunus Nadinin mektubuna cevap mahiyetindeki yazısını getirmiştir beraberinde. Yazıda şöyle denilmektedir: «Ben Cumhuriyet Halk Partisinin umumi reisiyim. Bu parti Anadoluya ilk ayak bastığım andan itibaren kurulmuştur. Benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Mudafayi Hukuk Cemiyetlerinden kurulmuştur. Resmi vazifemin sonunda Halk partisinn başında çalışacağım. Bu kuruluşa tarhen bağlıyım. Bu bağı çözmem için hiç bir sebep yoktur.» demektedir.

— Vay ki Sarı Paşa... Sonunda Fethi'ye de mi oynadın bu oyunu...

— Fethi de kim? Şuna Fethi beyefendi desene... Londra büyük elçisi... Hani şu komisyoncu büyük elçi... İkinci Abdülhamide ait para çantasının göz göre göre sırra kadem bastığı Selânik yolculuğunun arslan muhafızı... Gazi, Fethi beye de oyun oynamıyacak da kime oynayacak?

Romanın ikinci bölümü **KUVAYI MİLLİYECİLER**

Gazeteci Murat, her zamanki gibi, amca dediği öğretmen Ramiz efendiyi Samatyanın havuzlu meyhanesinde bulacağını sanır. Bulamayınca «hasta zaar» diye düşünür.

Ramiz amca, karısı Fatma hanımın kanser olduğunu öğrendiği ilk gün içkiye başlamış, hastalık uzayıp borçlar öğretmen aylığı ile karşılanmaz olunca akşamcılığa dökmüş ve kadıncağız öldükten sonra da iki yıldanberi ayyaşlığa vurmuştur. Çoktandır üstüne başına bakmaz olmuş, traşlarının arası gittikçe uzamış, şapkası yağlanıp kunduraları boyasızlaşmıştır. Artık gazetede de okuyamamaktadır. Kadir arkadaşı gazeteci Murattan, babasını bir kılık kıyafet uydurmak için râzı etme ricasında bulunmuştur.

Belediye seçimlerinin ilk günü şaka ile başlayan seçim üzerine konuşmalar, gittikçe kızışıp kavgaya dönüşmüştür. Ramiz efendi, adeti olmadığı halde Serbestçilere hakaret yağdırıp meyhaneden, bir daha buraya ayak basmamak üzere çıkıp gitmiştir. Gidiş o gidiş üç akşamdır ortada görünmemiştir. Bunları meyhaneciden öğrenen Murat Kocamustapaşanın yolunu tutar. Muradın gazetesi Halk partisini tutmaktadır.

Eski Kuvayı Millicileriden Ramiz efendi, M.M. de çalışırken yakalanıp, Harp Divanından nasılsa sıyrılmış, sonra Anadoluya geçip Sakarya ve Dumlupınarda yedek subay olarak döğüşür. O da gerçek Kuvayı Milliyeciler gibi, Ser-

best fırkanın kurulmasına önce hiç önem vermez. «Fethi bey de üstelik yabancısı değildir. Bir yararı var ki danışıp görüşerek ikinci bir parti kuruyorlar» der. Fakat günler haftalar geçip İzmir olayları patlak verince Ramiz efendi de öteki Kuvayı Milliyeciler gibi «ne oluyoruz?» diye yekinir. Orta halli esnaf ve yoksul halkın Halk partisine böylesine diş bilemesine akıl erdiremez. «Millet neden ikiye bölünsün. Arif Orucun (Yarın) çirkefi neden bütün memleketi pisliğe bulasın.» İşi, kimin Cumhur başkam olmasına kadar götürmüştür bu baykuş. Bin yıl yaşasalar bir araya gelemiyecek herifler yine domuz topu olmuşlardır. Belediye seçimlerine bu hava içinde girilir.

Ramiz efendi «kurtarmakla günaha mı girdik!» der. Sandık başı dalaşmaları, sandık kaçırmalar, oy hileleri alıp yürür. Serbestçiler seçim boyu şu yalanları yayarlar: Milliciler kazanırsa camileri kapayacaklar, kur'anı ortadan kaldıracak, Rumları çırıl çıplak edip Yunanistana sürecek, Ermenileri yeniden bire kadar kıracaklar. Halkçılar da şu propagandayı yayıyorlar: Halk partisine oy vermeyenlerden yirmi beş lira ceza kesilecek. Serbest parti rejim düşmanlarını ortaya çıkarmak için baş vurulmuş bir oyundur. Mimlenenlerin sonradan başları boylarınca belâya girecek...

Murat, Kocamustapaşa Cambaziye mahallesine sapınca duraklar. Orada birden Emin dayı ile Perihan teyzeyi hatırlar. «Döndüler mi acaba?» diyerek kapıdan uğramayı düşünür. Birden köşede iki kişiyle karşılaşır. Ramiz amca ile mahallenin kopuklarından tango Ömer. Yanlarına yaklaşınca tango Ömer Ramiz amcaya dikeldiğini ve ötekinin yalvarınaklı olduğunu görür. Hemen hızlanıp tepelerinde biter:

— Merhaba Ramiz amca! Parti işi mi sakın?

— Evet parti işi Murat. Hayrola? Nereye Emin dayına mı? Daha dönmediler yazlıktan...

— Hayır. Size geldim.

Murat, tango Ömeri tepeden tırnağa iğrenerek süzer. «Bu da mı sizden?» diye sorar.

— Değil, hayır... Al anahtarı sen git, ben geliyorum arkandan...

— Değilse ne ister sizden?

— Hiç bir şey yok. Konuşuyorduk.

— Çekil yolumdan dediniz!

— Hayır. Sana öyle gelmiş.

Murat, Ömere dönüp birden:

— Ne konuşuyordunuz ulan?... «Çekil yolumdan» dedi Ramiz amcam. Sen yoksa yol kesmelere mi kalktın?

— Yok be Murat Abi... Nah yüzü... Konuşuyoruz adam gibi...

— Ulan, Ramiz amcamla sen ne konuşabilirmişsin akşam vakti!

— Parti dalgası... Kendi iyiliğine.

— Hele bak!... Sen iyiliği kötülüğü ne zamandır ayırt eder oldun zibidi? Nedir dedim?

Ramiz efendi araya girmek ister:

— Yok bir şey canım... Peki Omer anladım. Hadi sen git. Teşekkür ederim.

— Dediğim gibi «olur» dedi diyeceğim.

— İyi ama ben «olur» demedim.

— Desen iyi olurdu Ramiz babacığım! Bu dalgaları Murat Abi bizden iyi bilir. Bana sorarsan bitirim işler bunlar. Yine sen bilirsin ama «olur» desen iyiydi.

— Peki ben yarın gelir görüşürüm. Hadi gidelim Murat!

— Durun bir dakka... Ramiz amcam neye «olur» diyecek Ömer?

— Paytoncu Osman Abinin dediğine...

— Ne dedi Paytoncu Osman?

— Hiç. Aralarındaki bir mesele... Yanında kimse yokken söyle, başkası duymasın dedi Paytoncu Abi...

— Oyle mi?

Murat sol eliyle tangonun sağ pazusunu kavrar: «Demek Paytoncu Abin...»

— Vay anam kolum bitti...

— Kimse duymasın mı dedi? Gizli demek!

— Vallah koptu kolum Murat Abi... Oynama!

— Neymiş o dediğin? Orospu gibi ırgalanma dedim.

— Bırak kolumu be kırılacak...

— Paytoncu Osman pezevengi Ramiz amcaya ne zamandanberi öğüt verir oldu? Sen ne zamandır kapılandın Osmanın kerhanesine?

— Aman kolumu bırak ayaklarını öpeyim.

Murat tangoyu iki kez elektrik direğine çarpar:

— Söylemezsen bitiyorsun itoğlu it...

— Osman Abi dedi ki, hoca bundan böyle sandık başlarında görünmesin. Tutar kolundan atarım. Bir semtliyiz ayıp olur. Sayılırken sayıldığını bilsin dedi.

— Paytoncu Osman mı karışıyor buralarda sandıklara? Allah Allah... Bunlar orospu sandıkları mı ki? Benim bildiğim Paytoncu kerhanecilerimizin iyicelerindendir. Nerden bulmuşlar semtin Serbestçileri Osman Abini senin? Hanımları sağlık vermiştir.

— Biz oraları bilmeyiz. Bizimkisi şunu söyle, onu getir. Emir kuluyuz karın tokluğuna... Benim gördüğüm bu parti dalgası aynalı dalga. Paytoncunun işi iş... Bu seçimi kazandık mı Istanbulun haracını biz yiyecekmişiz. İpten adam alanlar geliyor hep kahveye. Osman Abimin ayağına kapanıyorlar «gökte Allah, yerde sen» diyerek... Paytoncuyu biri bırakıp biri öpmekte...

— Paytoncu Ramiz amcamı sandık başında neye istemiyor?

— Olura olmaza karışıyormuş... Bugün sandık başında bizimkileri kalaylamış ki düm düz etmiş.

— Hayır, söğmedim. Ayıp dedim. Kadınları korkutuyorlar. Korkutamadıklarına söğüyorlar, daha ileri gidip elle sarkıntılık ediyorlar.

— Beni iyi dinle tango... Gazeteci Murat bu meseleyi

nasılsa duymuş dersin Paytoncuya... «Paytoncu gibi oğlan eskisine kıyamet kopsa Istanbulun haracını yedirmezler» dedi dersin! Yemekte olduğu haraç bile çoktur ona... Serbest parti gibi maskaralıklarla, Paytoncu gibi zibidilere gün doğabilemez. Ona eskiden pisliğini yediren meşe sopaları, kızılcık değnekleri ikinci şubenin o bildiği odasında duruyor dersin... Canımı sıkarsa telefon parasına hiç acımam. Bir daha kerhane işletmeyi, kumar oynatmayı ömrü boyu ruyasında göremez olur. Ne sen, ne Osman Abinin kendi, veya göndereceği başka adamı Ramiz amcama sataştı mı artık gerisini siz düşünün! Anladın mı?

— Töbe Murat Abi. Bizi açmaz bu dalgalar...

Tango Ömer arkasına bakmadan uzaklaşır. Murat, Ramiz efendiye evde rakı olup olmadığını sorar.

— Yok. Dün gece içmişim. Sakın Kadir hasta olmasın?

— Yok canım!... Ben Ramiz amcamı bir gidip göreyim dedim.

Ramiz efendi, Kadirin eve geç geldiğini, son günlerde çok yorulduğunu, hayırlısıyla şu avukatlık stajının bitmesini beklediğini, bu yorgunluğun arasında bir de parti işlerine karıştığını, üstelik Kuvayı Milliyecinin oğlunun Serbestçi olduğunu sayar döker.

Oda darma dağınıktır. Murat Fatma teyzesini hatırlar. İçinden «kadınsız ev harabeye dönüyor» diye geçirir. O öteberiyi toplarken, Murat bakkala kadar uzanır. Çilingir sofrasını hemen kurarlar. Karşılıklı demlenirken hafiften dertleşmeye başlarlar. Konu Fatma hanımın hastalığına, oradan da üst başın perişanlığına dönüşür. Murat Ramiz hocanın halinin içine dokunduğunu, oğlu Kadirin de babasının kılıksızlığından utandığını, münasip bir dille anlatır. «Bir yatak takımı varmış Fatma teyzeden kalma. Yanaşmıyormuşsunuz satmaya» diye konuya balıklama girer. Ramiz efendi olmazlanır. O yatak takımının rahmetlinin tek tutkusu olduğunu söyler. Kadirin fıkaralığı oldu olası sevmediğini, borçlanıp harçlanarak bir şeyler düşüne-

ceğini, bu yüzden Kâmil beylere de uğrayamadığını yakınarak anlatır. Konuşmanın sonunda, Ramiz efendi:

— Ama... Direndik, direndik. Geldik yol ayırımına!...

— Hangi mesele Ramiz amca?

— Galiba her mesele... Bu yeni parti çıktı çıkalı her zaman bu lâf geliyor dilimin ucuna. Nedendir bilmem!... Geldik evet... Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge hesabı. Vurup kırıp bir şeyler uyduracağız. Savsaklanacağı kalmadı işlerin. Ayşe kızın hatırı için giyinip kuşanacağız.

— Kâmil beyin kızı mı? Anlatırdı Fatma teyze... Kaç yaşında şimdi?

— On yedisini bitirdi bitirecek. Biz Eskişehir - Kütahya savaşlarını yaparken yedisindeydi.

— Kâmil bey on yıldır kızını hiç görmedi mi?

— Hiç inanılır şey mi? İnatçı adammış bizim paşaoğlu... Hiç de göstermez oysa... Kolay değil. Tek çocuğunu bunca zamandır görmeden durmak... İki yıl önce gidip hocaları ile görüşeyim bakalım nasıl yetişiyor dedimdi de «sakın haaa...» diye direndi salıvermedi. Millici inadı bu. Ceza evinde tütünü bıraktı. Fotoğraflardan kara kalem büyütmeler yaparak geçimini sağladı. Ayşenin anasını boşadıktan sonra bir yıl dokuz ay yattı. Çıkınca Arif beyin Amasyadaki çiftliğine gittiler. Buradaki dâvâlarını kazanıp sınır dışında kalan çiftliklerin petrol hisselerini alıncaya kadar Istanbula gelmedi hiç.

— Kızını sınamak istemesi doğru mu? Galiba kız öldü sanıyormuş babasını.

— Evet öldü sanıyor. Yedi yıla mahkum olmuştu. Kadın bu cezayı bitirip çıkamaz sandı. Doktor Lütfü beyin zenginliği de ona cazip geldi. Evlendiler. Ayşeyi bir kerre ceza evine getirmemişti.

— Şimdi birden kızının karşısına çıkmak doğru mu?

— Kızı zenginlikle fakirlik arasında tercihe zorlayacak. Fakir tanıtıp çıkacak karşısına... Doktor Münür bey

böyle bir karşılaşmaya bir türlü râzı olmuyordu. Tam kararara varırlarken kızla anası Avrupaya gittiler.

— Arif bey ne diyor bu işe? Nedime hanım, İhsan bey ne diyorlar?

— Ne diyecekler... Hepsi sınamanın sonunu merakla bekliyorlar.

— Çocuk gibi olmuşsunuz yaşlı başlı adamlar. İnsana acımıyorsunuz diyeceğim, oysa acıyorsunuz. Yufka yürekli romantiklersiniz diyeceğim, bakıyorum kıyıcısınız. Fatma teyze ne diyordu bu işe?

— İçimizde bir o beğenmedi bu sınamayı, bir de doktor Münür bey... İnsanları sınamayı hiç sevmezdi Rahmetli... Kızardı Kâmil bey aklına geldikçe... Hiç bir çocuğu sınıfta bırakmamışımdır. o yemin verdirdiği için... Hiç kimsenin ağzını aramamıştır ömrünce... «Bir tür öc almadır» derdi.

— Ayşe güzel mi? Hiç biriniz görmediniz mi?

— Görmedik... Babasına çekti ise iyi yürekli, Sevimli olmalı. Anası çok güzeldi. Kâmil bey karısının gevşekliğine çok üzülmüştü. O gündenberi kadın konusu açmaz olmuştu. Ayşede de hayal kırıklığına uğrarsa bilmem ne yapar?

Ramiz efendinin oğlu Kadir patronu avukat Celâdet beyin genç, güzel dul baldızı Şükran hanımı gözüne kestirmiş ve eniştesinin yazıhaneye geleceği saati kasten telefonda iki saat öne almıştır. Yazıhanede saçlarını tarayıp perdeleri indirerek hazırlık yapar. Şükran hanım gelir, hemen durumu kavrar ve Kadirin oyununu bozar. Kadiri yaptıklarına utandırıp avucu içine aldıktan sonra da ona kiracılarını aydan aya dolaşarak toplayacağı kiraları kendisine getirmesi ve bu iş için getireceği paradan yüzde beş ücret alması teklifinde bulunur. Kadir hemen kabul eder. sonra da bu olayı arkadaşı Murada Şükran hanımın kendisine saldırdığı biçiminde anlatır. Ama, Murat inanmaz. Kadir ayrıca Kâmil beyin kızı Ayşeyi diploma töreninde gördüğünü ve çok çarpıcı güzel bulduğunu belirtir.

Kâmil bey, uzun ve yorucu düşüncelerden sonra kızı Ayşeyi görmeye kendince karar verir ve doktor Ahmet Lütfü beyin kapısını çalar. İçerde doktorun güzel bir hemşire ile kırıştırdığını görür, kendini doktora tanıtır. Doktor, «ölmüş olduğunuzu duymuştuk» şeklinde karşılar. O sırada kapıdan Ayşe başını uzatıp doktorla konuşur ve arkadan da kapı çalınıp Nermin hanım girer. Kâmil beyi görünce şaşırır. O da ölüm haberinden dem vurur. Kâmil bey, kendisinin Ayşeye bir baba arkadaşı olarak tanıtılmasını ister ve Ayşenin, kendisinin yaşadığını bilmemesini arzuladığını söyler. Kadın «Anlaşıldı, kızınızı sınayacaksınız. Pekâlâ!...» diye karşılık verir ve ertesi günü saat onda arkadaşı doktor Münür beyi Ayşeyi alıp biraz gezdirmek ve ona babasından bahsetmek üzere göndereceğini bildirir.

Doktor Münür yanında Ayşe olduğu halde Mecidiye köyüne doğru yürür. Ayşe boyuna babası hakkında sorular yağdırmaktadır. Kızdan, annesinin, Kâmil beyin bir yabancı kadının ardına takılarak gittiğini söylediğini ve bunun için boşanmış olduklarını sandığını öğrenir.

Mecidiye köyündeki -(Esir Şehrin İnsanları)ndaki- Sakanın Nacinin gazinosuna otururlar. Doktor Münür Kuvayı Milliyecilerden söz açar kıza. Sakanın Naci, masalarına gelerek Münür beyi selâmlar. Münür bey, tanıdığı gazino sahibine «bak bakalım bu hanım kız kime benziyor?» diye sorar ve «Kâmil Abine benzemiyor mu?» yu ekler. Sakanın Naci «gerçekten tıpkısı» diye doğrular. Kız, bu tanışıklıktan şaşkına dönmüştür. «Nereden tanıyorsunuz siz benim babamı?» deyince, Naci Istanbul tevkifhanesinde birlikte yattıklarını, o zaman anası olacak kadının onu Kâmil Abiye bir defa bile getirip göstermediğini söyler ve Kâmil beyin suçunun Millicilik olduğunu bildirir. Kız, büsbütün şaşkına dönmüştür. Babasının Kuvayı Milliyecilerden yana olmaktan yedi yıla çarptırıldığını öğrenir o arada. Lâfın gerisini doktor Münür bey tamamlar ve Kâmil beyin hapisteyken karısının işgâl kuvvetlerinin balo-

suna katılmasından ötürü kızarak Nermin hanımı boşadığını bildirir. Ayrıca Kâmil beyin hapisten çıktıktan sonra Binbaşı Arif beyin Amasyadaki çiftliğine gittiğini söyler. «Orada mı öldü benim babam?» diye saf saf sorunca, Sakanın Navi «ne ölmesi yahu! Dört gün önce senin oturduğun yerde Millici Abi kahçe içiyordu.) deyince, kız hüngür hüngür ağlayarak «bana yalan söylediler demek. Hadi götürün beni hemen ona... Götürün beni... Götürün beni...» diye tutturur.

Muratla, Selim, kapalı çarşının örücüler kapısından içeri dalarlar. Muradın koltuğu altında, rahmetli Fatma hanımın bohça içindeki kıymetli yatak takımı da bulunmaktadır. Kadir, babasını sonunda yatak takımının satılmasına râzı etmiştir. Murat da ölülerin, anılarıyla dirilere hükmetmesinden hiç hoşlanmadığını söyliyerek Ramiz amcanın gönlünü almıştır. Ramiz amca, Ayşe kızın Millici olduğunu öğrenince, onu görmeden yapamıyacağını anlayarak bu satışa boyun eğmiştir.

Bizans zamanında, Hipodromun yarış atlarına ahır olarak kullanılan ünlü Kapah Çarşı, genel kriz yüzünden, müşteri kıtlığına uğramıştır o sıralar.

Kemal Tahir, romanın burasında bütün renkliliği ve zenginliği ile Kapalı Çarşıyı anlatır. Gerçekten de romanın bu bölümü antolojilere geçecek güzelliktedir.

Muratla Selim, Şükran hanımın tarif ettiği Hacı Halim efendinin dükkânını bulmak üzere Yağlıkçılara dalarlar. Sonunda, adamın elinden kur'an düşmeyen çarşı madrabazlarından olduğu anlaşılır. Adam, bohçayı hiç önemsemeden açar. İçinden işlemeli yatak takımını çıkarır, evirip çevirip muayeneden geçirir.

Yine burada Kemal Tahir, Bedestenin bütün girdisini çıktısını en küçük teferrüatına kadar öylesine canlı sayar döker ki mübalağasız bir gün burası ortadan kalksa bu tariflerle eksiksiz yeni baştan kurulabilir.

Hacı Halim, bir sürü dil döktükten sonra, çok az bir paraya yatak takımını kapatmaya çalışır. Pazarlığın iyice

kızıştığı bir sırada Şükran hanım üzerlerine gelir. «Bir de ben göreyim şu takımı» diyerek. Daha önce çarşıda dellâl bağırtmacasına on dört kayme fiyat biçilmiş olan takımı Hacı Halim efendiye, Şükran hanım «Size İngiliz bir müşteri getireceğim. Ona devrederek kazançlı çıkarsınız. Bunu şimdi otuz beş liraya alınız» diye zorlatması üzerine adam yirmi üçten fazla etmiyeceğini bildirir. Murat da bu çingene pazarlığına kızarak Hacı Halimin önünden takımı kaparak «Verin bohçasını, sarıp sarmalayıp geri götüreceğiz» diye bağırır. Adam, bir türlü üzerinde oturduğu bohçayı bulmak istemez. Çırağına bir kâğıt bularak takımı sarmasını söyler. Bohçanın ucunu Selim Nuri görerek işaret eder. Hacı Halim saklamaya çalışır. Sonunda ipek astarı eskimiş bohça ortaya çıkar. Bohçaya takımı sarmak için Selim Nuri açınca Şükran hanım ilgilenir. Bohçanın «Kadifei turuncu müzehhep» olup sırmasının Flori altını ile işlenmiş, çok nadide bir parça olduğunu ve böyle bir kabartma parçanın metresinin dört yüz liraya alındığını anlatır Şükran hanım. Muratla Selim Nuri şaşkınlıkla birbirlerine bakarlar. Sonunda vur tut pazarlık iki yüz elli liraya eski bohçayı Hacı Halim efendi alır. Sevinçle dönerler kahvede bekleyen Ramiz efendinin yanına. Murat, Ramiz efendiye ilginç alış verişi anlatmak ister, ama o dinlemez. Diline doladığı şu beyti tekrarlar:

Şu dağın bölümüne
Doyulmaz yaylımına,
Hakkınız helâl edin
Geldik yol ayrımına.

Gazeteci Murat, «müjdemizi isteriz Ramiz amca! Yatak takımını satmadan işi yoluna koyduk. Şükran hanım hızır gibi imdadımıza yetişti. Meğerse bohça yatak takımından...» Sözünü yarıda kesen Ramiz efendi «Ne bohçası... Satmasanız da kıymeti yok Murat oğlum. Madem gözden çıkarıp bir defa satmaya karar verdik... Yabancı-

nın buna el sürmemesi gerekti. Böylece işte geldik yol ayırımına. Aslına bakarsan biz yol ayırımına bile gelemedik. Yol ayırımına yolu olan gelir. Hani bizim yolumuz?»

Ramiz efendiye bir palto, bir hazır elbise, kundura, şapka, altı kat iç çamaşırı, bir düzine çorap, mendil, kravat alınır.

Üçüncü Bölüm YOL AYRIMI

Cambaz Kadı medresesi hücrelerinden birinde barınan Selim Nurinin öksürüğü gittikçe artıyor, ayakları artık göğdesini zor taşıyor. Istanbul Belediye seçimleri biteli on gün olmuştur. Tarih 18 Ekim 1930. Büyük bir kargaşalık içinde geçmiştir seçimler. Bir yıldırım seçme ile Fethi bey Gümüşhane mebusluğuna atanmıştır. Büyükadada Belediye seçim defterleri çalınmış, Çatalcada oy çuvalları sırra kadem basmıştır. Kasımpaşada halk kalabalığı dağıtmak için üzerlerine su sıkan etfaiyenin hortumlarını kesmiş, polis saldırıya uğramış, yaralananlar olmuştur. 4 Ekim günü Gazi bütün mirasını Halk Partisine bağışlamış, yurdun her yerinde Halk partisinin seçimi çoğunlukla kazandığı ilân edilmiştir. Herkes her yerde Serbestçi iken ne hikmetse sandıklardan silme Halk Partisi oyları çıkmıştır.

Çorumlu Selim Nuri, bu komediye önce öfkelenmiş, sonra da gülmüştür. Bir gece, Kurtuluşun basıldığı matbaaya uğrar. Matbaada Behram usta diye düzenbazın biri, derginin kapağına basılması için Amerika Hürriyet heykeli klişesini bedava verir Selim Nuriye. Selim Nuri, Derginin ve kapak baskısının durumunu öğrenmek için Behram ustayı sorar. Sonunda, bir başka odada herifi çırağı ile uygunsuz durumda bastırır. Selim Nuri, iğrenir gördüklerinden. Aklından öteki aya matbaa değiştirmeyi kurar. Oysa, Behram pişkindir. Bir kenara çekerek kulağına «sarayları Darülfunun öğrencilerine neye yurt yapmazlar»

diye yazmasının başına çok büyük işler açacağını fısıldar. Münakaşaya tutuşurlar. Serhoş herif elindeki boş rakı şişesini fırlatır, rastlatamaz. Selim, o ara eline geçirdiği bir sopayla herifi yere yıkıp iyice döğer. Selim üzgün, medreseye döndüğünde, oda arkadaşı Rüstem Şah, derginin neden çıkmadığını sorar. İkisi de çamaşır yıkamaya çökerler. Birden bir sivil dikilir başlarına. Selimi birinci şubeden çağırdıklarını söyler. Birinci Şubeden bir arabaya atıp Askeriyeye götürürlerken ceplerini arayıp kafasına bir çuval geçirirler. Çuval, insan pisliğine bulaştırılmıştır. Merdivenlerden indirip bir zindana kapatırlar. Kulampara Behramm iftirasına uğradığını düşünür. Sorguda, yekten «baban karıştı mıydı Çapanoğlu ayaklanmasına, Alaca baskınına?» Diye sorarlar. Sorguyu yapanlar, Kurtuluş dergisinin adına takılırlar. Derginin kapağındaki Hürriyet heykelinin ne maksatla konulduğu sorulup yazısındaki zenginle yoksul ayırımının nedeni istenir kendisinden.

Selim Nuri'nin Halkçı olduğunu süylemesi de kâr etmez. Biri üzerine yürür ve ağız dolusu küfür savurur. Selim Nuri, alışık olmadığı bu hakaretten birden gocunarak, saldırır küfürü edenin üzerine. Fakat arkadan yediği bir yumrukla yere devrilir. Sonra odadakiler üzerine çıkıp çiğnerler.

Aynı gece Ağaoğlunu Gazi çağırır. Ondan, Baltacıoğlunun makalesini okuyup okumadığını sorar. Yazıda, Mustafa Kemal, ünlü ressamlardan (Delacroix) ve (Michel Ange) ile karşılaştırılmaktadır.

Ağaoğlu, Paşanın bu konuşmasına, «hem yenilmek hem alay edilmek çok acı şey» der. Mustafa Kemal: «ama bak, Samsunda kazandınız.» deyince Ağaoğlu: «eğer bütün memlekette vâliler Samsun vâlisi gibi bir kanun adamı olsalardı, gülmek bize düşerdi.» diye karşılık verir.

— Efendi! Her yanda anarşi baş kaldırdı. Antalyada kumandanın kafasını iskemleyle kırmışlar!

— Paşam, kumandanın seçim yerinde işi ne?

— Anarşiye engel olmak için.

— Tersine... Anarşi, onun görünmesiyle çıkar asıl!

— Efendi, anarşi var diyorum sana... Bir de benden tarafsız olmam isteniyor hala!

— O halde Paşam, aramızda gayet vahim bir yanlış anlama var. Beni Serbest fırkaya sokan sizsiniz. O zaman bunun tersini düşünüyordunuz. Ben mi milleti anarşiye sevkediyorum? İzin verin de bu belâdan kendimi kurtarayım. Emrinizle girdiğim fırkadan çıkamam ama, siyasi hayattan toptan çekilirim. Yalnız muallimlik yaparım ömrümün geri kalanında...

— İşte o zaman beni tam karşında bulursun. Anlaşılıyor ki sen benim verdiğim sözden şüphe ediyorsun. İşte masadakiler şahidim. Fethi beye, Nuri beye, sana ve bütün arkadaşlarıma karşı bir namus borcu var. İntihaplarda neler olmaz! Avrupada daha beterleri oluyor.

Doktor Reşit Galip, Paşanın sözünü ettiği İsmail Hakkı Baltacıoğlunun yazısına cevap yazacaktır. Yazının esası yine masa başında görüşülür. Sonra, Gazi Ağaoğluna bir telgrafla bir mektup dikte ettirir. Telgraf İsmail Hakkı Baltacıoğlunadır. Hemen, Serbest partiden çekilip Darülfununundaki kürsüsüne dönmesi istenir. Mektup Fethi beyedir. Ağaoğlu, Baltacıoğlunun yazdıklarını beğenmediğini belirtmektedir mektubunda. Mektubu da, telgrafı da Ağaoğluna yazdırdıktan sonra, Gazi kendi gönderteceğini söyler.

Ağaoğlu, Gazinin yanından tonlarca odun yemiş gibi, külçe halinde ayrılıp, sabaha karşı evine gelir. Ertesi sabah oğlu Samedi Istanbula Fethi beye gönderir, kendi de Reşit Galibin evine giderek, mektupla telgrafın iki gün bekletilmesini rica eder, iki gün sonra Fethi beyin Ankaraya geleceğini söyler. Reşit Galip hocanın bu perişanlığına acıyarak «Müsterih olunuz, telgraf ve mektup ne gitti, ne de gideceği vardır. Saat üçten sonra yazılan bu gibi yazılara sarayda gece edebiyatı denir ve hiç bir yere gönderilmez.» diye karşılık verir.

Saray şöförü Dadala gazeteci Murat, Selim Nurinin

Sanatoryuma yatırılması için gerekli işlemleri anlatır. Dadal efendi «nenin nesiymiş bu kavga? Kiminle boğuşmuş?» diye sorar. Murat, Selimin ağzından hiç bir lâf alamadığını anlatır. Doktor Münürün, laboratuvar raporunu görmesiyle çok telâşlandığını, bunun soğuklanma öksürüğü olmadığını, hızlı giden cinsten verem olduğunu ekler.

Saray Şöförü Dadal, Selim Nurinin yüzü gözü patlamış hale gelmesinin sebebini hovardalığa yorar.

Selim Nurinin oda arkadaşı Rustemşah karşıdan koşarak gelir ve polislerin medreseye daldıklarını, ellerindeki Savcılığın boşaltma emriyle, hasta yatağında yatan Selim Nuriyi yatağıyla birlikte sürüyerek kapının önüne koyduklarını anlatır. Dadal efendinin tepesi atar. Hep beraber koşup yetişirler. Selim Yatağı ile avluya atılmış, komiser de zabıt tutmaktadır. Dadal komisere diklenir. Komiser «emrin büyük yerden» olduğunu söylerse de Dadal «Gazi paşamızdan büyük yer mi olurmuş ki?» diye edepsizlenir. Komiser «büyük yer» in neresi olduğunu söyleyince Dadal yelkenleri suya indirip bu defa, kendi adından bahsetmemeleri için yalvarır. Şükrü Kaya beyin kendisini hiç kırmıyacağını, bir sözü ile komiseri Vefanın yangın yerinden «hoplatıp» Galatasarayın Merkezine yanlatabileceğini vââd eder.

Kemal Tahir, burada Osmanlı insanını şöyle tanımlıyor: «İmparatorluk çöküp dağıldığı halde, Dadal efendiler, dünyaya abartmalı bakmayı, Osmanlı insanı olarak, fırsat buldukça sürdürmektedirler. Bu açıdan, Dadal efendinin buraya gelirken Istanbul Vâlisini Hakkâri'ye sürmesi ne kadar gerçek hesaplara dayanıyorsa, komiserle konuştuktan sonra, bütün güvenini birden yitirerek dehşete kapılması da, o kadar gerçek hesaplara dayanıyordu. Osmanlı insanı şartlar değişmedikçe, en aptal iyimserlikten, yani umuttan, en aptal umutsuzluğa yuvarlanarak şaşkın, aynı zamanda hem güçlü, hem de güçsüz debelenecekti.»

Gazeteci Murat, Rüstemşahı, Selim Nuriyi kendi evi-

ne götürmek üzere, bir otomobil getirmeye yollar.

Murat, Madam Agavninin evinde pansiyonerdir. Birinci şubeden geldiklerini söyleyen iki adam gelip, Agavniye, Muratla Selimin ne zamandır arkadaş olduklarını, bunlara kimlerin gelip gittiğini Selime külliyetli para getiren olup olmadığını sorarlar. Bu konuştuklarını Murada söylememelerini tembih ettikleri halde, Agavni hepsini anlatır.

Kâmil beyin kızı Ayşeye, Ramiz efendinin oğlu Kadir Eyüpsultanı gezdirir. Konuşmalarında konu Murattan açılınca Kadir, Muradı kötüler. Çocukken kendi başından geçmiş çirkin hadiseleri, Murada aitmiş gibi anlatır. Muradı para canlısı diye tanıtır. Ayşe, geçenlerde beraber rastladıkları güzel kadınla zengin olduğu için mi ilgilendiğini sorar. Kadir «Ben şimdiye kadar Murat'ı zengin olmayan hiç bir kadınla ilgilenir görmedim» diye cevap verir. Ona göre Murat az biraz da aptaldır. Hasta Selim Nuriyi, sokakta kalınca, pansiyonuna götürüp kendi yatağına yatırmıştır. Hem de veremli bir hastayı...

Ayşe bu işe çok şaşırır. Kadir, doktor Münür beyin söz geçiremediğini, «ben kanapede yatıyorum. Yakında Sanatoryuma yatacak.» dediğini anlatır.

Ayşe, bu durumu Şükran hanıma bildirmek üzere telefon numarasını ister Kadirden. Yazıhaneye gelirler. Telefona Şükran hanım çıkar. Ayşe, kimliğini saklayarak, Murat'ın veremli Selim Nuriyi yatağında yatırdığını, bu durumun Şükran hanımı sıhhati bakımından ilgilendireceğini düşündüğünü söyler. Şükran hanım, bu kendini bildirmeyen kızın, yaptığı imayı, büyük bir olgunlukla anlamazdan gelir. Hastayı tanıdığını söyler ve onu özel bir hastayene yatırmak üzere Muradın pansiyonunun adresini sorar.

Murat Ankaradan, Serbest partinin kapandığını gazetesine bildirmiştir. O sabah gazete kapışılmıştır.

Ankara dönüşü, pansiyonuna gitmek üzere bindiği taksinin şöförü havadisleri Murattan sorar. «— Gazi paşa,

kapat istemem, demiş de o yüzden kapatmış Fethi bey... Doğru mu?» Murat «— Eh!» der. Şöför verip veriştirir. «— Kapattıracaktı da neden açtırdı? Fethi Bey'e ne düşmanlığı var? Okul arkadaşıymışlar bunlar... Pariste oturan herifi, mektup yaz çağır, aklında yokken parti açtır. Sonunda da dünyaya maskara et! Dostunu düşmanını anlamak için açtırmış... Böyle şey olur mu beyim?»

Murat, pansiyona gelince, Madam Agavni karşılar ve Selim Nuriyi, Kadir beyle gelen iki hanımın arabaya koyarak özel bir hastaneye götürdüklerini anlatır. Murat şaşırmıştır. Kadiri arar telefonla ve Selim Nurinin bir haftadır Ortaköyde özel bir klinikte olduğunu öğrenir. Murat, kliniğe gittiğinde Şükran hanımı gözleri kızarmış bulur «— Geldiniz ama, geç kaldınız Murat bey... Kurtaramadık yiğit Çorumlumuzu! Ne gençlik... Ne doktorluk bilimi... ne de ruh gücü... Ne de para... Hatta şiir bile hiç bir işe yaramadı. Kaptırdık ölüme Selim Nuriyi...» Şükran hanımın sesi umutsuzdur: «— Büyük bir dost kaybettim ben... Yürekli bir dost bulup hemen kaybettim!»

Murat, Caddebostana doktor Münür beyi yoklamaya gider. Münür bey, geceleri hastaya kalktığı için üşütmüş, hasta yatmaktadır. Münür bey, yattığı yerde Cevdet Paşa tarihi okumaktadır. Okumakta olduğu (Ferruh Ali Paşa) olayının ilginç yönünü şöyle anlatır: «— Şu bizim zavallı Osmanlı İmparatorluğuna, gâvurdan alıp Emperyalist derler ya, bakalım bizim emperyalizmimiz ne biçim şeymiş, diye bir daha okuyorum! Niyet, Çerkezistanı İmparatorluğa katmak... Devletten alıp götürdükleriyle beraber bütün kişisel mallarını da dağıtmış bizim emperyalist Ferruh Paşa! Sonunda yırtık bir entari, bir yağlı külâhla bir eski hasır üstünde can vermiş. O gün bu gündür mezarına bez-çaput bağlarmış Çerkesler, bu Osmanlı gerçek Evliya, diyerek... Ötekilere yırtık hasır da nasip olmamış da düpedüz şallak mallak ölüp gömülmüşler.»

Murat, bu kötü havada buraya kadar, aslında Kâmil beyin, Ayşe ile Kadirin evlenmeleri hakkındaki fikrini öğ-

renmeye gelmiştir. Ramiz efendi bu işe «ben karışmam» demiştir. Gençler de el ele Kâmil beye gidip evlenmek istediklerini söylemişlerdir.

Ayşenin annesi Nermin hanım, Kadir hakkında Muratla görüşmek istemiş ve Şükran hanımın evinde buluşmuşlardır.

Nermin hanım Kadiri damatlığa istememektedir. Kadire güvenememektedir. Kadir hakkındaki fikirlerini, Ayşenin babasına ulaştırmasını, Murattan rica eder. Murat da bu işi, doktor Münür beye havale eder. Sonra, Serbest partinin kapanmasını konuşurlar. Murat, Serbest partinini açılmasıyla nekadar üzüldüğünü, inkilâplardan vaz geçiliyormuş gibi geldiğini, halbuki kapandığı zaman da sevinemediğini anlatır. «Galiba farkına varmadan gelip bir çıkmaza girdik» diye ekler. Kapanma kararının verildiği o son toplantıyı düşünür:

— Halk partisi, o toplantıda, iktidarda olduğu halde, çoktan yenik düşmüştü. İşte bunu anlayamıyorum o günden beri...

— Anlayamazsın! Uzun zaman kimse de anlıyamadı. Düşündün mü hiç, bir dünya imparatorluğu nasıl tasfiye edilir? Bir dünya imparatorluğu, yüz yıllar boyu, yüzlerce nesillerin birleşik gayretiyle, kanları, canları, malları pahasına doğmuş, kökleşmiş gelişmiş, yaşatılmıştır. Tarihin bir döneminde, herhangi bir nesil, tek başın bu tasfiyeye karar verebilir mi? «Veririm» derse bu kararın meşruluğu hangi vesikalarla ispatlamr? 1908 in padişahçı İttihatçıları imparatorluğu yıktılar, 1923 ün Kuvayı Milliyecileri bir dünya imparatorluğunun miras hesaplarını tasfiyeye oturdular. Peki, neydi tasfiye edilecek miras? Yedi yüz yıllık bir imparatorluk... 1908 de İttihatçıların ele geçirip on yılda yıktığı imparatorluk tam dört milyon üç yüz seksen üç bin kilometre kare toprağa sahipti. Nufusumuz kırk üç milyonu aşkındı. Bu toprak üzerinde malımız olan yedi bin kilometre demir yolu döşeliydi. Buna, dört yüz yıllık hilâfetin bütün dünya islâmları üzerindeki

mânevi haklarını katmıyorum. Tasfiye edilen miras Osmanlının sırf kılıç gücüyle aldığı, tarih boyu vuruşarak savunduğu mirastı. Evet, oturuldu masaya... Karşımızda yirmi iki devlet... Tasfiye beş buçuk ayda tamamlandı. Mahzenler dolusu arşivleri düşün... Delegelerimiz incelediler mi bunları? Kılı kırka yardılar mı? Hayır! Çünkü, Istanbul hükümeti delegeleri, yani asıl uzmanlar, bizim isteğimizle sokulmadı bu konuşmalara... Bu iyiliğimize karşı İngiliz generali Harrington'un teşekkürünü hatırlarım. Demek, dört milyon küsur kilometre karelik bir imparatorluğun yedi yüz yıllık hesapları tasfiye edildi beş ay içinde. Buna tasfiye denmez, Mirası reddettik.

Kurtuluş iki türlü olur: Ya bütün haklarını en son zerresine kadar koruyarak kurtulursun ki gerçek kurtuluş budur. Ya da haklarından bir çoklarını vererek kurtulursun! Bu da kurtuluştur ama, öyle pek öğünülecek, kasınılacak çeşitten sayılmaz. Hele rejim değişmelerinin tarihsel haklardan vaz geçmekle hiç bir ilintisi olamaz. Söz gelimi, bolşevikler, Çarlık İmparatorluğuna pekâlâ sahip çıktılar. Nitekim, Fransa Cumhuriyetçileri de kendilerinden önce, çeşitli krallarının kurmuş oldukları imparatorluğu rejim değiştirdik bahanesiyle hiç kimseye bağışlamadılar.

Dünyada çok az milletin eline geçmiştir bizimki kadar büyük tarih birikimi... Eğer her millet ilk zorlukta, yüz yıllar boyu biriktirdiği haklarını kaldırıp atarsa, dünyada tarih diye bir şey kalmaz. Neden sana yenik düşmüş gibi geldi, bir tek adam karşısında koca bir iktidar?... Hem de askeri bir zafer kazanarak gelmiş bir iktidar? Çünkü, Anadolu Yunan savaşı belletilmek istendiği gibi, bin yıllık tarihimizden ayrı bir Milli Kurtuluş Savaşı değildir. Bin yıldır süren Doğu - Batı boğuşmasının yüzlerce savaşlarından biri, hem de küçüklerinden biridir. Böyle bir savaşı kazanmak, bin yıllık tarihin biriktirdiği hesabı kapatmaya yetmez ki, iktidarı gerçek iktidar olsun. Bu savaşa, İstiklâl savaşı da, hâşâ, denemez! Çünkü biz, hiç bir zaman milli devletimizi yitirmedik. Siz Cumhuriyet çocuk-

ları «gözümüzü zaferde açtık» avuntusundasınız. Şimdi umulmaz yerlerde beklenmez yenilgilerle karşılaşınca apışmayın!... Biz, er geç, Batıyla, ister istemez hesaplaşmak zorundayız. Bunu gerçekten yapmadıkça, Batıya hizmet teklif etmekle belâyı başımızdan defleyemeyiz...»

Kemal Tahir, (Yol Ayrımı) romanında pek çok önemli noktaya değinmiş, yakın tarihimizden tabû olarak belletilen saptırılmış gerçekleri ortaya koymaya çalışmıştır. Nehir romanları kolundan olan (Esir Şehrin İnsanları), (Esir Şehirin Mahpusu) romanlarındaki kahramanlarının karmaşık yaşam ve ilişkilerini bu romanında da derinlemesine ele almıştır. Nasıl (Yedi Çınar Yaylası), (Köyün Kamburu) ve (Büyük Mal) aralarında bir üçlü (triloji) meydana getiriyorlarsa, (Esir Şehrin İnsanları), (Esir Şehrin Mahpusu), (Yorgun Savaşçı), (Yol Ayrımı) da bir dörtlü (tetraloji) meydana getirmektedir.

Kemal Tahir, (Yol Ayrımı) ında her türlü (izm) e düşman, çıkarlarıyla bu yola bağlı Kemalistlerle yer yer hesaplaşmada ve onların memleketin geçmişini unutturma çabalarının üstünde önemle durmaktadır.

(Yol Ayrımı) millete inandırılmaya çalışılan yalanları açıklamakta, körpe kafalarda putlaştırılan çarpık inançları deşmektedir.

Serbest fırka oyununun iç yüzü verilirken, gerçek Kuvayı Milliyeciliğin ne olup ne olmadığı ve Mustafa Kemali ölümünden sonra da paravan olarak kullanmak isteyenlerin sistemli ve plânlı gerçek düşmanlığı belirtilmektedir.

3.5.1973 tarihli (Yeni Ortam) gazetesinde «Büyük bir yazarı yitirdik» başlığı altında Kemal Tahiri ele alan Ergin Ardıç, haklı olarak, Kemal Tahire karşı sanat çevrelerinde yoğunlaştırılan düşmanlığı şu satırlarla belirtmekte ve kınamaktadır:

«Kemal Tahire, genelikle ya körü körüne karşı çıkılmış, yahut, yazar körü körüne savunulmuştur.

Eserlerine ait pek ağırbaşlı ve bilgili inceleme, Tahir

Alangu'nun bir antoloji açıklamasının sınırlı çerçevesini aşmayan sayfalarında kaldı.

Toplumcu, devrimci sanata inanmış, yaptıkları ve kişilikleriyle de bunu doğrulamış olan niceleri, söz Kemal Tahire gelince, ya dudak büktüler, ya da karaladılar onu. Bu yüzden, Fethi Naci gibi saygın bir adam, (Büyük Mal)ın temelinde yatan sosyo ekonomik yapı araştırmasını ve insan gerçeğini es geçerek, okurunu şaşırttı bile bile... Bir de, yazara, yazısında «Bay... Bay...» diye seslenmesi gülünçtü. Bu kişilerin çoğu, «Merhumu iyi bilen cemaat»in yanıtını verip kestiler (Yeni Ortam) daki soruşturmada.

Günlük gazetelerde sürekli köşeleri olan kimileri de bütün bütün susmayı yeğ tuttular.

«Kamplaşma» demek doğru mu bilmiyorum ama, Kemal Tahir çevresinde ve karşısında buna benzer bir hareket yaratılıyordu. Bir yanda «Batılı hümanistler» vardı. Yunan Mitologyasını, İyon uygarlığını savunan, Yaşar Kemale «Homeros oğlu» diyen, Mustafa Kemali «Hektor»la karşılaştıran aydınlar... Öbür yanda Kemal Tahirin eserleri konusundaki görüşlerini, onunla olan kişisel dostluklarına oturtanlar... Naci Çeliğin «Romanda hesaplaşma» incelemesinde, başarı ile yakaladığı Türk romancılığı doğruları, tahlillerinin yanı sıra, Kemal Tahiri tek yanlı savunduğu göze çarpıyordu.

Romanlarının tekniğine saldırıldı. «Altmış sayfalık diyalog olmaz» denildi. Plâton'un bin sayfa diyalog yazdığı unutuldu. Kullandığı Çorum Çankırı ağzı yadırgandı. Onun, tadına doyulmaz bir uslûpçu olduğunu kimseler bilemedi.

Dostum olan genç ozan İzzet Yaşar «Onun kişilerinin romana gereken yerde girip, gereken yerde çıktıklarını, yaşamadıklarını» söyliyerek «onları, Kemal Tahirin imgeleme ürünü hipotetik varlıklara» indirgedi.

Hapisten yeni çıktığı güç yıllarında, aç kalmamak için yazmış olduğu Mayk Hammer romanları hatırlatıldı. Bu yolda küçültülmek istendi sohbetlerde...

«Sevgisizliğin romancısıdır» dendi.

(Yedi Çınar Yaylası), (Köyün Kamburu), (Büyük Mal) Üçlemesindeki kişilerin, hep ve yalnız olumsuz, dejenere, uçkurlarının derdinden başka bir şey düşünmeyen yapay kişiler olduğu yazıldı. Oysa, bir ölçü meselesiydi bu aslında. O, insanı anlamak ve anlatmak için, başka bir ölçü gerekiyordu.

Sosyalist gerçekçiliği, sanat eserinde ille de bir «Olumlu tip», «olumsuz tip» çatışması olarak şematik biçimde anlayan Jdanov'cu düşünce sonunda yanıldı ve yenik düştü...

İnsanı araştıran bir ustaydı Kemal Tahir. Bizim insanımızın temelde ne olduğunu, sonra nasıl bozularak değiştiğini araştıran bir ustaydı. Bu karşılıkların, bütün dengeleriyle anlaşılması için, eserlerinin bütününü düşünmek gerekti. İnsanımızın gerçeğini, toplumumuzun geçirdiği tarihsel sosyal toplumsal aşamalardan soyutlamadan iç içe anlatmağa çalışıyordu.

Bizim kuşak, yani, dünyaya yeni açılan 20 - 25 yaşları nı süren ve durmadan öğrenen, öğrenmesi gereken kuşak, kendi tarihimiz ve toplumsal gelişmemiz üzerine ne hinoğlu hin yalanların kıvrılmış olduğunu, okul sıralarında nasıl uyutulduğumuzu ondan öğrendi. O olmasaydı biz Tanzimatı hâlâ «Hayriye» sıfatını ekleyecek İngiliz yardakçısı Mustafa Reşit paşayı hâlâ «büyük» bilecektik. Namuslu ama, yanlışlarla dolu İttihat kadrosunu, Burhan Felek gibi yaşlı muhaliflerin açısından ve onların taraflı gözüyle görecek, 1923 sonrası liberal dönemde çevrilen oyunların hiç farkına varamıyacak, hatta hatta salt sanatta bile Halit Ziya, Reşat Nuri gibilerini, yeniden okumak, yeniden değerlendirmek gerektiğini kavrıyamıyacaktık.

O, (Rahmet Yolları Kesti) yi yazmasaydı, çulsuz eşkiya «İnce Memed»i devrimci kahraman sayacaktık.

«Çoğu zaman gerçek sandığımız şeylerin önünde, arkasında, yanında başka ve değişik gerçeklerin olduğunu»

bilemiyecektik.

Kemal Tahirin, kuramsal olduğu, romancıdan çok bir «teorisyen» olduğu da ileri sürüldü. Eğer böyle olmak zorunda kaldıysa ve şartlar onu böyle olmaya zorladıysa suç kimin?

Kemal Tahir, bu yolun ne ilk, ne de son örneği idi. Çünkü aynı işi yapan Şinasi bir arpa boyu yol gidememişti.

(Devlet Ana) çıktığı sıralarda Kemal Tahiri, bazı kişilere ilgi ile izlediğimi söylemekten bile çekindiğimi hatırlıyorum. Adımı, «vay A.T.Ü.T. cü!» ünlemesiyle karşılayan ve bunun bir hor görme olarak kabul edildiği dönemi tanıdık...

Kemal Tahirin bir tek kitabını bile okumadan, sırf bazıları öyle söyleyen diyerek, onu sevmeyen kişiler tanıdık.

Kemal Tahirin cenaze töreni kalabalıktı. Gözlerimiz, boş yere onun önünde eğilmeleri gereken politikacıları, devlet adamlarını, resmi kişileri aradı. Ama, bazı tanıdıklarım «onu hayatında bir kez bile görmemiş, sanat ve edebiyat çevreleriyle hiç bir ilişiği olmayan bazı kişilerin, sırf onun okuru olmaktan, onu eserleriyle sevmekten gelen bir saygı ile tabutuna omuz verdiler.»

(DEVLET ANA): Kemal Tahirin bu yapıtını nehir romanlarının ana kaynağı olarak en öne almamız gerekirdi. Ama, onun, toplumumuzu kapsayan yapıtlarının dönüp dolaşıp -tıpkı toplumumuz gibi- çıkış noktamıza gelip dayanması bize bu yapıtı sona bıraktırdı.

(Devlet Ana), 632 sayfa olup birinci baskısı Bilgi Yayınevi tarafından 1967 de yayınlandı. Osmanlının, aşiretten Devlet haline gelişini konu olarak işleyen bu destansı roman, arka kapağında da belirtildiği üzere, «gerek öz, gerek biçim bakımından batı romanından ayrı bir özellik taşımaktadır.»

Kemal Tahir, Türk romanının bu özelliğini şöyle açıklamaktadır:

— Türk romanı, 1945 lere kadar, Batı romanı kopyacılığı çizgisinde gelişmiştir. Oysa, Türkiye, Batıdakilere hiç benzemeyen bir topluluktur. Anadolu insanı, Batılının geçirdiği tarihi aşamalara uğramamıştır. Bu sebeple, dünya görüşleri, olaylar karşısındaki davranışları, Batılıya benzemeyen insanlarımızın romanı da gerek biçim, gerek öz bakımından değişik olmak zorundadır. Tarihinde, büyük devletler kurmuş, bunları yönetmiş Türk insanı, en ileri Batı toplumlarının kişileri kadar derin ve zengin iç dünyalara sahiptir. Bu da, büyük romanlar yazılmasına imkân veren temel dayanaktır. —

Yukardaki satırlar, özet olarak, romancımızın toplumumuzun temel yapısı hakkindaki görüşlerini yansıtmaktadır. O, bu görüşe varmadan önce, kılı kırk yaran gerçekçiliği ile, bütün tarihimizi enine boyuna incelemiş, yerli ve yabancı bütün kaynakları taramış, gecesini gündüzüne katarak dünyamızı saran belli başlı doktrinler ve bu arada Marksizmi kaynaklarına dek uzanarak okumuş, her alanda genç kuşağın ve öteki kuşakların yetişmiş kalburüstü bilim adamları ve sanatçılarıyla takıldığı noktaları tartışmış, kısacası toplumumuzun kör düğümünü çözebilmek için insanüstü bir çaba harcamıştır.

Türk toplumunun klâsik toplumsal gelişim şemasına uymadığını ileri süren bu görüş, henüz oluşum halinde bulunduğundan Kemal Tahir insanüstü çalışmalarıyla bu meseleyi aydınlatmak için kollektif çalışmalar yürütünemiz gerektiğini belirtmiştir. Aslında böyle çetin bir konuyu aydınlatabilmek için başka ülkelerde olsa hemen enstitüler kurulur, komisyonlar meydana getirilir, dergiler yayınlanır, konferanslar, açık oturumlar düzenlenirdi.

Kemal Tahir, Batı toplumlarına göre, Türk toplumunun özelliğini tanımlayan ana nedenleri ortaya koymadan önce, her gerçekçi aydınımızın ucundan tutmaya çalıştığı her memleket konusu, önünde sonunda fiyasko ile sonuçlanıyordu. Çünkü eldeki ölçüler Batı ölçüleriydi. Bu ölçülerle yurt sorunlarını her ölçmeye davranışımızda sonuç

alamıyorduk. İki yüz yılı aşkın bir zamandanberi panzehir diye kullanmaya kalkıştığımız Batı bizi zehirliyordu.

Toplumun her an nabzını tutan, soluklarını dinleyen, reflekslerini ölçen, metabolizmasını izleyen gerçek sanatçılar onun sağlık durumunu en iyi bilen kişilerdir. Böylece çeşitli sosyal bozukluğun ilk farkına varan, ekonomik ve kültürel düzensizliği önce anlayan da bu sanatçılardır. İşte Kemal Tahir Türk toplumunun tarih boyu yaşamını yapıtlarında yansıtarak, onun bozuk düzen noktalarını bütün gerçekliğiyle ortaya koyabilmiş böyle soylu bir sanatçıdır.

(Devlet Ana) nın, Türkmenin, aşiretten nasıl Devlete yükseldiğinin destansı öyküsü olduğuna yukarda değinmiştik. Romanın adı, kahramanlarından «Devlet Hatun» dan gelmektedir. Rum bacılarının başlarına seçildikten sonra «Bacı Bey» olarak anılan «Devlet Hatun», gerçekten Osmanlıya «Derin geçit» i aştıran güçlü kişilerden biridir.

Romanın ilk hazırlanış döneminde adı hep «Derin geçit» idi. Her halde yazar, bu yapıtı bitirdikten sonra «Devlet Ana» adının konuyu daha güçlü olarak yansıtmış olacağını düşünmüştür:

(Devlet Ana) dört bölümden kurulmuştur:

1. ci bölüm, seksen dört sayfa tutar (Kancık vuruş).
2. ci bölüm, yüz dokuz sayfalık (Uyandırılan ışık),
3. cü bölüm, yüz doksan sayfa tutan (Dost çeşmesi),
4. cü bölüm, iki yüz otuz sayfalık (Derin geçit).

Romana, Nazım Hikmetin dedesi Nazım Paşanın «Ve biz Osmanlılarız, bizde çok insan bulunur.» dizesiyle başlanmaktadır.

(Devlet Ana) yı özetlemek ne haddimize...! İnsan onu bunca büyüklüğüne rağmen bir solukta okuyup bitiriverir. Bitirdikten sonra da böylesine yıldırım hıziyle önüne katıp sürükleyen bir yapıtın, bu kadar çabuk tükenişine şaşıp ve de üzülüp yeniden okumaya davranır. Tıpkı tadına doyulmaz bir düşten en ballı noktasında uyanmışa döner insan. Böylesine çetin bir konuyu, bütün töresel özellikle-

riyle destansı bir deyişle veren Kemal Tahirin, üzerinde önemle durulması gerekli başlıca özelliklerinden biri o olağanüstü çeşnideki uslûbudur. Nasıl Evliya Çelebi yüz yılların ötesinden o kendine göre uslûbu ile dip diri aramızda ise Kemal Tahir de Türk dilinin çeşitli kaynaklarından yararlanarak kendine has bir yazı dili tutturmuş, erişilmez bir kıvraklık ve kavrayışla başlı başına üzerinde durulması gereken bir uslûp meydana getirmiştir.

Türkmenin kendine göre kişisel mülkiyet anlayışı, ilk dönemde «Dar Geçit»i aşmasında ona nasıl yardımcı oluyorsa, aynı anlayış İmparatorluğun çöküntü döneminde ayak bağı olur.

Ahi şeyhi Edebali'ye gösterilen saygı, Osmanlı Devletinin üç ana kaynağından biri olan Ulemalığın, başlangıçtanberi yönetimde söz sahibi olduğunu gösteriyor. Kerimin onca kötekten sonra, dönüp dolaşıp yine mollalıkta karar kılması da salt bir hevese bağlanamaz.

Osmanlılığın kolay yayılma nedenlerinden biri de yurduna yeni kattığı topraklardaki insanların dinsel, töresel inançlarına karışmaması ve lâikliği daha o zamandan kesinlikle uygulamasıdır.

Türkmende kadınların savaşta ve barışta erkeğine yardımcı olması da töre gereğidir.

Elbet (Devlet Ana) romancılığımızda aşamadır. Bundan böyle Türk romanı, (Devlet Ana) dan önce ve sonra diye iki ayrı dönemde tanımlansa yeridir.

Kemal Tahir, düşün ve sanat bakımından, kendisiyle sürekli olarak yarışan ve her yapıtıyla bir öncekini aşan, perspektifi tüm tarihsel yaşantısı ile toplumumuz olan bir ustadır. Yazışındaki o baş döndürücü güzelliğin, yabancı bir dile çevrilirken, çeşni ve anlam bakımından aslından neler yitireceği ortadadır.

Uslûbunun, ünlü Amerikan romancısı William Faulkner gibi çeviriye pek gelmeyen bir özelliği olduğu söylenir. Bu, onun dış ülkelerde gereğince tanınmasına engel olmaktadır.

(Devlet Ana), Osmanlı devletinin kuruluşundan yedi yüz yıl sonra, Türk romanındaki «Derin Geçit»i yüz aklığı ile aşarak, bizi yitirdiğimiz gerçek kimliğimize yeniden kavuşturmuştur. Kemal Tahir, bu destansı romanında, tarihimizin karanlıklara gömülmüş ana sorunlarına ışık tutmakta, toplumumuzun özelliklerine değinmekte, geleneklerimizi dile getirmekte, devlet kurma ve başka toplumları çekip çevirme yatkınlığımızı yansıtmaktadır. Bu romanda Batının Derebeylik kurallarına hiç uymayan ve onunla temelden çelişen toplumumuzun yapı özelliği belirtilmiştir.

(Devlet Ana) da geçenler, Söğütteki küçük bir uca yerleşen Osmanlının gözünü Batıya yöneltişi bizim başarılı ilk Batıya yönelişimizdir. O zamanki uç Beyliği Batıdan çok Doğuyu benimsemiş Bizanstan yararlanarak o güne dek görülmemiş yeni bir yön ve yöntemle İmparatorluk kurmaya girişmişlerdir.

(Devlet Ana) yı bitirdikten sonra birden bu dev ve temel konumuzun senaryolaştırılması isteği kapladı içimizi. Kim bilir yazarı kadar usta ellerde bu «Derin Geçit» ne seyrine doyulmaz bir ecdat filmi olurdu.

Kemal Tahir, yüz yıllar boyu kendisine yabancılaştırılan insanımızın benliğini bu illetten kurtaran formülü getiriyor (Devlet Ana) ile.

Kemal Tahir, toplumumuzun Devlet kurma ve yönetme yeteneğini ele alırken, Cumhur Başkanlığımızın forsunun sol üst köşesinde yer alan ve her biri tarih boyu Türklerin kurduğu devletleri işaret eden on altı yıldızı hatırlatmak istiyordu. Dünyada başka hiç bir toplum bu kadar çok sayıda ve çoğu, çok geniş alanları kaplayan İmparatorluklar kurmuş ve yönetmiş değildir. Bunlar sırasıyla (Büyük Hun İmparatorluğu), (Batı Hun İmparatorluğu), (Avrupa Hun İmparatorluğu), (Ak Hun İmparatorluğu), (Avar İmparatorluğu), (Hazer İmparatorluğu), (Uygur Devleti), (Karahanlılar Devleti), (Gazneliler Devleti), (Büyük Selçuk İmparatorluğu), (Harzem Şahlar Devleti), (Al-

tın Ordu Devleti), (Timur İmparatorluğu), (Babür İmparatorluğu), (Osmanlı İmparatorluğu) dur

Kemal Tahir, Batı Çıkmazında debelenen toplumumuzun bu bataktan toparlanabilmesi için «kendimize gelelim, öz benliğimizi yeni baştan tanıyalım» derken işte bu devlet kurucu ve yönetici kişiliğimize kavuşmamızı öneriyordu.

(Devlet Ana) dan önce, Kemal Tahirin Anadolu gerçeklerini bütünü ile yapıtlarında vermesine kızarak «Türk köylüsünü küçük düşürüyor, onu uçkuruna düşkün ve gevşek davranışlı gösteriyor» yollu suçlamalara kalkışanlar (Devlet Ana) karşısında ne diyeceklerini her halde şaşırmış olacaklardır. Eğer böyle çıkarcı düşünenlerin her dedikleri doğru olsaydı dünya edebiyatında en üst çizgiyi tutmuş bir Balzac'ın, bir Dostoyevski'nin de, yerine göre kendi köylüsünü, kendi insanını gerçekçi verileriyle küçük düşürdükleri söylenebilirdi.

Bilindiği üzere (Devlet Ana) Türk edebiyatında çok büyük yankılar uyandırmış ve sanatçılarımızı bu romandan yana ve bu romana karşı olmak üzere iki kampa bölmüştür.

«Dost» sanat dergisi yöneticisi Salim Şengil, dergisinin Mart 1968 sayısında (Devlet Ana) üzerine bir soruşturma açmıştır. Salim Şengil bu anketinde Türk sanat çevrelerinin kalbur üstü kişilerine şu soruyu yöneltmiş ve gelen cevapları «Dost» da yayınlamıştır:

«Kemal Tahirin (Devlet Ana) adlı romanının özü, biçimi ve dili üzerine ne dersiniz?»

Bu soruyu yüz yetmiş altı çeşitli sanat kollarından sanatçı kişilere sormuş ve bunlardan yirmi altısının hemen karşılık verdiğini ve diğerlerinin daha sonraki tarihlerde gelen cevaplarının soruşturmayı çok uzattığını ve bir türlü arkasının alınmadığını belirtmiştir.

Biz burada bu ankete katılanlardan en ilginç karşılık verenleri ele almak ve düşünceleri üzerinde durmak istiyoruz.

Bu ilginç eleştirilerden birini Selâhattin Hilâv yapmıştır.

Hilâv: «ilk romanları ile amansız bir gözlemci ve büyük bir şüpheci olduğunu gösteren Kemal Tahir, son yıllarda ard arda yayınladığı eserleriyle Türk toplum gerçeğinin en gizli ve temel unsurlarını, en can alıcı kaynak ve noktalarını dile getirmeye yöneldiğini belli etmişti. Bir yandan sanatın gereklerine uyarak somut olanı, yani canlı olanı, karmaşık olan, yani soyut olanı, dile gelmezi ortaya koymak, bir yandan sınırsız çeşitlilikle rastlantısallık altında yatan temel gerçeği ve değişmez olanı bulmak. meydana çıkarmak istiyordu. Büyük eserlerin dokusunu teşkil eden çatışmayı, 'Somutla soyut, yani gözlemle fikir arasındaki çatışmayı daha üstün bir düzeyde, tek bir varlık halinde kaynaştırıp vermeye yönelmişti.

Kemal Tahir, devrimci aksiyon ve fikir içinde yetişmiş, Sosyalist düşünceyi hayatının alın yazısı haline getirmiş olduğu halde, hazır çözümlerden, genel kalıplardan nefret eder, metodun kendisine ve kullanılmasına yönelen. durmadan arayan, yaşadığı ve gördüğü gerçeklikle felsefi düşüncesi arasında tam bir mutabakatın bulunmasını isteyen bir yazardır. Bundan ötürü klâsik Marksist öğretinin, Türk toplumu ve insanı açısından yeterli olmadığını, Marksist, metodun orijinal bir şekilde uygulanarak gerçeklerimizin ortaya çıkarılması gerektiğini açıkça ileri sürüp, bu ülkede sesini ilk yükseltenlerden ve bu konu da bilimsel çalışmalara ilk girenlerden biridir.

Yazarın tarih ve sosyoloji tutkusu, kendi düşünce doğrultusunda olduğunu sezdiği her yeni araştırmaya karşı duyduğu sınırsız ilgi bundan ötürüdür.

Somut Anadolu insanını çok iyi tanıyan ve kendine sunulmuş ölçüler içine yerleştiremeyen yazar, bu günün dünden geldiğini bildiği için, Osmanlı toplumunun yeni bir gözle araştırılması gerektiğini düşünmüş, bilim adamlarımızda bile rastlanmayan bir tutku ve ilgi ile tarih bilimi alanında incelemeler yapmıştır.

Yazar, özellikle Türk toplumunun, Batıda görülen üretim biçimlerinden farklı bir yapıya sahip olduğu üzerinde durmuştur. Bu varsayım onu, çok daha önceden sezmiş olduğu bazı somut gerçeklerin felsefi ve bilimsel bir şekilde ifade edilmesine götürmüştür. Kemal Tahir, bu irdelemeleri sonunda özellikle Batıdaki anlamda Derebeyliğin «Feodalite» klâsik Türk toplumunda mevcut olmadığı sonucuna varmıştır. Bu, Kemal Tahirin felsefi düşüncesinin temelini teşkil eden çok önemli bir noktadır. Yazar, bu ilkeden hareket ederek, görüp yaşadığı Türk insanı gerçeğini, genel bir kavram çerçevesi içine oturtmuştur. Böylece, Osmanlı Tarihinin sosyal ve siyasal olaylarını açıkladığı gibi, Tanzimat çağını ve Cumhuriyet devrini de bu görüş açısından değerlendirmiştir.

Kemal Tahirin gözünde klâsik Türk toplumu «Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik, siyasal, sosyal yapısı» Marksist gelişme şemalarının izlediği yoldan, yani kölecilikten Derebeylikten Kapitalizmden geçmemiştir. Bu toplum merkezî iktidar çevresinde teşekkül eden bir ekonomik ve sosyal yapıdır. Bu yapıda merkezi iktidarın temsilcisi olan devlet ve bu devletin taşıyıcısı olan yönetici kadro «zümre» büyük bir önem taşır. Klâşik Türk toplumundaki sınıflaşma olayı, Kemal Tahirin gözünde, Batıdaki sınıflaşma olayından farklıdır.

Bundan ötürü klâsik Türk toplumundaki sınıflar ve sınıf mücadelesi de Batıdakinden farklıdır. Yazar, böylece bir Türk toplumundaki sömürülen sınıfların siyasi davranış ve mücadele özelliklerini, yani bu davranış ve savaşkanlığın Batıdan farklı oluşunu temel felsefi düşüncesine uygun olarak açıklamıştır.

Halk kitlelerinin ve emekçi sınıfların Türkiyede çok zorlukla harekete getirilebilmesini, en korkunç aldatmacalar ve yanılmalar içinde bulunuşlarını somut olarak görmüş ve bu gerçeği hiç bir idealizasyona girişmeden olduğu gibi canlandırmıştır.

Bu açıklamalar Kemal Tahirin klâsik Türk toplumunu,

Batı gelişme çizgisinin dışında yer alan başka bir üretim biçimi açısından gördüğünü, yani Asya tipi üretim biçimine yakın bulduğunu göstermektedir. Nitekim yazar, yıllarca önce yazdığı romanlarında somut ve dolaysız gerçekler olarak büyük bir ustalıkla dile getirdiği insanları, durumları ve yaşantıları, daha sonra yaptığı bilimsel ve felsefi araştırmalar sonunda, genel bir kavramsal yapı içinde fikri açıdan izah etmiştir. Bu kavramsal yapı, yazarın konferanslarında incelemelerinde, konuşmalarında da belirttiği gibi Marksist düşüncenin son on yıl içinde yeniden ele alarak değerlendirdiği Asya Tipi Üretim kategorisidir.

Son yıllarda üzerinde durulan ve gerçeklerimize ışık tutacağı besbelli olan bu kavram konusunda Marksist Türk Düşünce ve bilim adamlarını ilk uyaran aydınlatan kimse de Kemal Tahirdir.(*)

Bütün bunlardan ötürü (Devlet Ana) Kemal Tahirin hem felsefi düşüncesi, hem de sanatı bakımından manevi dünyasını teşkil eden unsurları da kesin ve özlü bir şekilde dile getirmesi dolayısıyla bir kavşak noktası teşkil etmektedir. Yazar bu romanında dünya görüşünün ve sanatının bel kemiğini teşkil eden konuya doğrudan doğruya girmiştir.

Kurulmak üzere olan Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik sosyal yapısı ve bu yapı üzerinde teşekkül eden insan ilişkileri eserde Batının Derebeylik düzenine karşı, daha hoşgörülü ve insanca bir düzen olarak açıklanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu güç tarihi şartlarda gelişip yayılması da Derebeyliğe nisbetle çok daha insani olan bir düzeni getirmiş olmakla (suyun

---

(*) K. Marx, yaptığı açıklamaların ve ileri sürdüğü fikirlerin sadece Batı toplumlarının gelişme şeması ile ilgili olduğunu yazmıştır. Bakınız: Lettres sur Le Capital, sayfa 305. Edition Social.

akarında) bulunmakla açıklanmıştır.— Devlet Ana sayfa 184.

Gerçekten sınıfsız ilkel toplumların çözülüp dağılmasından sonra ortaya çıkan Asya tipi üretim biçimi toplumlarında, insanlar arası ilişkiler, Kölelik ya da Derebeylik düzenlerine nisbetle çok daha insancadır. Bu tip toplumlarda, Marksın deyimi ile (genel bir kölelik) bulunmakla beraber, efendiye kölenin canı üzerinde hak tanıyan Köleci toplumlarla, toprak kölesinin Senyörün malı olarak telakki edildiği Derebeylik düzenli toplumları ile Asya tipi üretim tarzı toplumları arasında insani ilişkiler bakımından büyük bir fark vardır. Bu fark da Asya tipi üretim tarzındaki toplumların lehinedir. Yazar (Devlet Ana) da özellikle bu fark üzerinde durmaktadır.

Nitekim Roger Garaudy, aynı düşünceden hareket ederek Islâm fetihlerinin hız ve gücünü, askeri gücün dışında aramak gerektiğini ileri sürerken «zaferin tâyin edici faktörü, fetihlerin çözülme halinde olan bir kölecilik âlemine, ya da ufak parçalara bölünmüş ve hareket yeteneğinden yoksun kalmış Feodal âleme, daha yüksek bir sosyal örgüt biçimleri getirmiş olmasıdır.» Diyor. -Sosyalizm ve İslâmiyet, sayfa 10.-

Kemal Tahirin genel olarak bütün eserlerinde ve özellikle (Devlet Ana) da dile getirdiği bu felsefi düşüncelerin bilimsel değeri yanı sıra, bizce önemli olan bir başka nokta da, yazarın sözü geçen ana temellerden kalkarak. Türk insanının manevi dünyasını, davranışlarını ve yaşantılarını tutarlı bir şekilde yorumlaması ve dile getirmesidir.

Muhtevanın bu şekilde değerlendirilmesinden sonra. sanatçının ifade ve biçimle ilgili meseleleri çözüşünde de bu temel felsefi düşüncelerin belirleyici bir rol oynadığı görülür. Edebiyat eleştiricileri Kemal Tahirin felsefi düşüncelerinin eserlerindeki estetik özellikleri organik bir şekilde nasıl belirlemiş olduğunu araştıracaklardır. Biz burada Kemal Tahirin bu genel düşüncelerin mantıki organik bir sonu-

cu olarak dili nasıl kullandığını kısaca belirtmeye çalışacağız:

Türk edebiyatile ilgili en yaygın ve yanlış düşüncelerden biri bizde (nesir düz yazı) türünün olmadığı iddiasıdır. Bu iddia, Batı romanının gelişmiş örneklerinde gördüğümüz (nesir) in bizim edebiyatımızda aranıp bulunamamasından doğan hayal kırıklığının doğurduğu yalın kat ve yanlış bir görüştür. Başka bir deyimle: Batı hayranlığının yarattığı sığ bir düşüncenin ürünüdür.

Evliya Çelebinin yazdıklarına (nesir) demek için insanın nesri sadece on dokuzuncu yüz yıl Batı romanında rastlanan yazı türü ile bir ve aynı şey olarak görmesi gerekir. Ne yazık ki, bu sathi görüş, Türk nesir yazarlarını Aşıkpaşazadelere, Neşrilere, Naima'lara, Evliya Çelebilere... ve başkalarına yönelmekten alakoymuş ve en yüce noktasını Halit Ziyada bulan, frenk taklidi, suni ve cansız bir nesir dilinin doğup yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Toplumcu ve devrimci yazarların çoğu ise, kurtuluşu «mahalli ağız» ları olduğu gibi aktarmakta, ya da «öztürkçecilik» de bulmuşlardır. Böylece bir uçtan öteki uca düşülmüş ve Türkçenin gerçek kaynaklarına ulaşmak için gerekli olan «aşama» hareketi yapılmamıştır. Ancak, Nazım Hikmet ve Kemal Tahir gibi kavrayıcı ve aşıcı bir dünya görüşünü eserlerine sindirebilen büyük sanatçılarda Türkçenin kullanılması meselesinin gerçek bir çözüme kavuştuğu görülür.

Kemal Tahir, Türk tarihi ve toplumu hakkındaki orijinal ve sağlam görüşlerinden hareket ettiği için «mahalli ağızları» hem Türkçenin küçümsenmiş, unutulmuş nesir dilini «eski büyük yazarlardan yararlanarak» hem de yeni imkânlarını kaynaştırarak ve aşarak kullanmıştır. Eserlerindeki eşsiz dil ve uslûp güzelliğinin kaynağı bu davranışdadır. Daha önceki romanlarında da görülen bu özellik, (Devlet Ana) da en yüce noktasına erişmiştir. Türkçenin unutulmuş olan dahası, bütün boyutları, zenginliği

ve haslığı ile ilk olarak Kemal Tahirin eserlerinde kendini göstermektedir...»

Selâhaddin Hilâvın yazısı burada bitmektedir.

Dost dergisinin (Devlet Ana) üzerine açtığı ankete İsmet Bozdağ, mektup şeklinde, şöyle karşılık vermiştir:

«Kemal Tahirin bütün romanlarında, Batı anlamında romanı başından sonuna dek yürüten bir kahraman, bir drama düşmüş insan bulunmaz. İnsan, Kemal Tahirin romanlarını okuyup bitirdikten sonra sanki daha gerisi varmış gibi bir düşünce ve duyguya kapılır. Bu duygu ve düşüncenin nedeni Türk toplum yapısının özelliğinde yatmaktadır. Çünkü Türk toplum yapısında ağırlığını duyuran Asya Tipi Üretim Biçimi, ona bu özelliği sağlamaktadır...»

Yine aynı ankete İlber Ortaylı'nın yazdığı karşılıkda yapıtın sanki idari teşkilât tarihi dersi için ödev olarak hazırlanan bir incelemenin ön çalışmasına benzediğini, burada Osmanlı kuruluşunu kısa zamanda gerçekleşip, Bizansın yerini almasının nedeni üzerinde uzun boylu durulduğunu ve Osmanoğullarının Asya Tipi Üretim Biçiminden gelen bir hazırlıkla, Batı Kölelik düzeni ve Feodalitesinden temelinden farklı Bizans hegemonyasının tutumuna uygun düşmesinin bir kurtarıcı gibi benimsenmesine yol açtığı belirtilmektedir.

Ankete, Türk sinemasının güçlü rejisörlerinden Halit Refiğ şöyle karşılık vermiştir:

— 1966 yılı başlarında idi. «Acar Film» bana renkli, tarihi bir film yapmak için konu getirmemi teklif etti. Bunun üzerine Kemal Tahirle, Haçlı seferlerinden Hürrem Sultana, Cinci Hocadan Hançerli Hanıma kadar çeşitli konuları tartıştık. Sonunda, Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Beyin hikâyesinde karar kıldık. Yapımcı şirket konuyu tastik edince senaryoyu yazmaya da giriştik. Fakat iki aylık bir çalışmadan sonra Acar Film tasarının yüksek maliyetini ileri sürerek, daha önce çevirdiği «Haremde dört kadın» ın Antalya festivalinde yuhalanması üzerine filmi yapmaktan vaz geçti. Fakat uzun yıllardanberi Türk

edebiyatı ve Osmanlı tarihi üzerinde araştırmalar yapan Kemal Tahire konu çok çekici gelmişti. Türk toplumunun Batı toplumlarından ayrı olan yapısı, halkımızın geleneksel devlet kurucu ve yaşatıcı gücü konusunda son zamanlarda kendisinin ortaya attığı sorunlara eğilmek için de geniş imkânlar tanımakta idi. Böylece, başlangıçta bir film konusu olarak girişilen tasarı sonunda bir roman olarak tamamlandı.

Roman baskıya gitmeden önce Kemal Tahir, daktiloya çekilmiş bir kopyayı okumam için verdi. Kitabın adını koymakta tereddüt ediyordu. Kemal Tahirin Suadiyedeki evinden gece dönüşümde okumaya başladığım kitabı ertesi gün öğleye doğru bitirdiğimde çarpılmıştım. Yazı diline geçmiş hiç bir eserin bu güne kadar beni böylesine etkilediğini hatırlamıyorum. Kitabın, başlangıçta tasarlanan film konusu ile hiç bir ilişiği kalmamıştı. Klâsik roman ölçülerine de uymuyordu. Bir tarih kitabı sayılamaz, bir sosyoloji veya siyaset eseri de denilemezdi. Ama yine de bütün bu ayrı türlerin en zengin unsurlarını, Orhun kitabeleri, Kudatkubilik, Dedekorkut masalları, Vilâyetname, Yunus Emre, Evliya çelebi, Naima, Cevdet Paşa, Ahmet Mithat efendi... Yazı geleneklerinin zirvesine ulaşmış bir dil olgunluğu ve işlekliği ile bir araya getirilmekteydi. Bir benzerine ancak, Doğu medeniyetlerinin bilgelik edebiyatları arasında rastlanabilecek bir kitaptı. O zaman da bu eseri, roman gibi belirli bir kalıbın içinde nitelememek gerekiyordu. Bunu Kemal Tahirle uzun uzun tartıştık. Fakat o, roman türü üzerindeki bunca yıllık çalışmalarının meydana getirdiği büyük yatırımdan, bir romancı olarak vaz geçemedi. Sonunda (Devlet Ana) adını verdiği bu kitabı yine de bir roman olarak ortaya çıkardı.

Edebiyat tarihimizin en büyük olayı olan (Devlet Ana) etrafında kopan fırtına ve tartışmalar tamamen yerindedir. Bu kitap, okur yazar bütün Türk vatandaşları tarafından okununcaya kadar da bu kampanyanın sürdürülmesi gerekmektedir.

(Devlet Ana) hakkında şimdiye kadar çok şey söylendi. Daha da çok şey söylenecek elbet. Ovgülerin de, sövgülerin de aşırılığı (Devlet Ana) nın, sıradan bir edebiyat olayı olmadığının delilleri arasındadır.

Ozü ve biçimi için yazdıklarıyla tamamen mutabakat halinde bulunduğum Selâhattin Hilâv, İlber Orbeyli, İsmet Bozdağ, Turhan Tükel vesairenin dediklerini tekrarlamam faydasız olacak.

Kemal Tahirin ve (Devlet Ana) nın, Murat Belge, Oktay Akbal, Ferit Edgü gibi Batıya toz kondurmayan muarızlarıyla hemfikir olduğum tek nokta (Devlet Ana) nın bir roman olmadığıdır. Fakat şunu hemen söyliyeyim ki, bu özellik bence, (Devlet Ana) nın zâfını değil, gücünü ortaya koymaktadır. Roman, tarihsel gelişimi içinde, devrini hemen hemen tamamlamış, koma halinde ölümünü beklemekte olan bir yazı türüdür. Burjuva sanatının yaşama şartlarının dünya görüşünün ürünü olan romancılığın kaderi bu sınıfın kaderi ile sıkı sıkıya bağlıdır. İlk örneklerinin Derebeyi şatolarının yakınlarında toprak ürünlerinin ticari metâ haline geldiği ilk basamak olan yeldeğirmenlererinde palazlanmaya başlayan Burjuva tefecilerin Feodal şövalyelere döktürdükleri kahramanlık destanları ile verilmiş, en yüksek noktasına sanayi devriminden sonra Avrupa Burjuvazisinin dünyaya hükmettiği bir sırada oluşmuştur. Büyük roman geleneklerinin yirminci yüz yılın ilk yarısında Amerikada en belirli şekilde temsil edilmesi, Flaubert'in vardığı zirve, Avrupa Burjuvazisi kendi iç çekişmelerinin hakkından gelemez duruma düşmesiyle düşer. Dünya üzerindeki ekonomik ve siyasal hakimiyetini git gide kaybederken Avrupa romancılığının da bir çıkmaza girmesi her halde tesadüften ibaret olmasa gerektir.

Avrupada emekçi sınıfın ağırlığını gittikçe arttırdıkları bir sırada, Burjuva görüşü, değerleri, duyuşu ile bir «küçük adam» -Proletarya edebiyatı- yapılması olacak bir iş değildi. Bu çeşit roman sahtekârlığı, iki dünya savaşı

arası devrenin bir garebeti olarak tarihe geçti. Şolohof'un yeni yollar bulmak için sarfettiği bütün çabalara rağmen, Burjuva sınıfının eğemenliğini kaybettiği Sovyetler Birliğinden roman türünün bir türlü gelişememesi, nihayet Amerika ve Sovyetler Birliği arasında ufalanıp kaybolmamak için, Avrupa Burjuvazisinin girişineye çalıştığı umutsuz son atılımın kumandası daha kendi memleketinin çoluk çocuğuna söz geçiremeyen De Gaulle'ün Fransasında «Yeni roman» denilen maskaralığın yürekler acısı hali gözden kaçırılmaması gereken özelliklerdir.

Roman yazarlığı, Türkiyedeki batılılaşma çabalarının bir başka yönüdür.

Batılılaşma Türkiyede, devletin, halka karşı sorumluluklarını paylaşan, ekonomik gücünü azaltan bir Burjuva sınıfını meydana getirme çabasıdır. Fakat tarihsel ve ekonomik bir temeli olmayan bu sınıf, limonlukta yetiştirilir gibi yetiştirilemedi. Ortaya Burjuva yerine devletin halka olan sorumluluğunu paylaşacağı yerde, devleti halka karşı kullanmak isteyen bir zümre çıktı. Ekonomik beslenme kaynakları yurt içinde, halka dayanmaktan çok yurt dışında Avrupa Burjuvazisinin çöp tenekelerine dönük olan ve bazılarınca «komprador» adı verilen bu zümre, Türk halkını, her türlü yeniliğe şüphe ile bakan, devlete küskün. ileri doğru atılım yapmaktan kaçınan bir topluluk haline getiren, Batı Avrupa usulü Burjuva yetiştirme siyasetinin ortaya çıkardığı bir canavar, bir batılılaşma fiyaskosudur.

Türk romancılığının çıkmazlarını, Türkiyede batılılaşmanın çıkmazlarından ayrı düşünmek imkânı yoktur.

Roman, çok eski ve köklü bir edebiyat geleneği olan halkımıza, geniş çapta, hiç bir zaman ulaşamamıştır. O her zaman şehirlerde ve genellikle memur ve aydın çevrelerinde kalmıştır. Bu zümrenin en iyi niyetlileri, yani Türkiyeyi bir gün bir batı memleketi seviyesinde görmeyi hayal edenlerin bu ülküyü dile getirmeye çalışan Halit Ziya, Yakup Kadri, Reşat Nuriyi okuyup desteklemeye çalışmıyorsa, daha az okumuşları, daha fazla aylakları, kadınla-

rı, kızları da aynı hasreti Esat Mahmut ve Kerime Nadirin kırık dökük fantezileriyle gidermeye çalışmışlardır.

Bugün Aziz Nesin ve Yaşar Kemal gibi halktan gelen, yazıcılık yetenekleri ve güçleri üzerinde kimsenin kuşkusu olmadığı yazarlar bile yanlış akıl hocalarının ve batılı gibi yazma çabalarının etkileri ile gittikçe halktan uzaklaşır durumu düşmüşlerdir.

Bir Aziz Nesinin Türkiyede başarı ve ün kazanma yolunun Avrupadan geçtiğini açık açık söylemesi, bir Yaşar Kemalin bütün gücünü dış münasebetlere bağlamaya çalışması, bu yazarların Türk halkına güvensizliklerini gösteren çok acı gerçeklerdir. Halktan gelmiş olsa ve halkın meseleleriyle ilgileniyor görünse bile, Türk yazarlarının büyük bir çoğunluğunun konularını ve yazı türlerini seçerken kendi halklarından çok yurt dışı değerleri göz önünde tutmaları, son yıllarda Türkiyede edebiyat alanında görülen durgunluğun başlıca sebebi olmuştur.

(Devlet Ana) nın başarısı Kemal Tahirin, Burjuvası güçlü bir sınıf olmayan Türkiyede, bir Burjuva sanatı olan roman türünün zaten ölmüş bulunan kalıpları ve gerekleri içine sıkışmayıp o yapıyı aşan bir eser ortaya koymasındandır.

Mevlâna «Fihi-mâ-fih» adlı eserinde doğduğu Belh şehrinde kalmış olsaydı salt bilimle uğraşacağını, ders okutup kitap yazacağını, fakat Anadolu halkının kendisini şiire yönelttiğini söylemektedir. Mevlânayı büyük ve ölümsüz kılan şey nasıl yaşadığı toplumun isteklerine karşılık verme çabası ise, (Devlet Ana)yı büyük ve ölümsüz kılan da, Kemal Tahirin yaşadığı toplumun isteklerine karşılık veren bir eser ortaya koymuş olması, roman yazmayıp, bir bilgelik kitabı yaratmasıdır.

Bilim adamlarımızın, kendi meselelerimiz üzerine araştırma yapmakta gösterdikleri çekingenlik, bilim adamlığını sadece Batıdan aktarmalar yaparak, suya sabuna dokunmadan yürütme kaytarmacılığı, elbette ki günün birinde, bazı düşünürlerimizi ve sanatçılarımızı Türkiyenin kökü,

tarihimizin derinliklerine uzanan meselelerini düşünüp tartışmak üzere kendi yollarından, geniş kamu oyu önüne çıkarmaya zorlıyacaktı.

(Devlet Ana) böyle bir toplumsal ihtiyacın sonucudur.

Kemal Tahirin, (Devlet Ana) daki çizgisine bir anda geldiği söylenemez. İlk romanlarında O, klâsik roman kurallarını pek zorlayamamakta idi. Burjuvazinin bireyci dünya görüşünün ürünü olan roman sanatında önemli olan bireydir. Romanda anlatılan dünya, ancak ele alınan birey, yahut bireylerin açısından görülür, Kemal Tahir de (Sağır Dere), (Kör Duman), (Esir Şehrin İnsanları), (Köyün Kamburu)..... nda bu klâsik roman çerçevesinin dışına pek çıkmamıştır. Bu romanlarında Türk gerçeklerini araştırmak, Türk insanının özelliklerini bulup anlatmak için olanca namus ve gücüyle çalışmış, ama bütün bunları yaparken eserini ele alışı ile bir Batılı aydın gibi davranmıştır. Masasının camı altındaki Cervantes'in resmi, kitaplığındaki Don Kişot heykelciği, ağırlıklarını daima Kemal Tahirin üzerinde hissettirmişlerdir. Nitekim, (Esir Şehrin İnsanları) ve (Esir Şehrin Mahpusu) nun Kâmil beyi hapse düştüğünde Don Kişot üzerinde tefekküre dalar. (Rahmet Yolları Kesti) nin Uzun İskenderi ile Maraz Alisi Don Kişot ve Sanşo Panza gibi düşünülmüştür.

(Yorgun Savaşçı) da her şeyin en karanlık olduğu bir dönemde nefer kör Şabanla Anadoluda devlet kurmaya giden Cehennem Yüzbaşı Cemil bir başka Don Kişot ve Sanşo Panza tipidir. (Sağır Dere) ile (Kör Duman) ın Yamörenli Murat eğitmeni bile (Bozkırdaki Çekirdek) te, değirmene saldırırken Kara Dervişin kurşunlarıyla can verir. Bunlar Kemal Tahirin uzun yıllar bireyci tutumunun romandaki en belirgin sembolleridir.

Don Kişot temasına (Devlet Ana) da da rastlanmaktadır. Ama bu sefer Don kişot ile Sanşo Panza, romanın kahramanları devlet kurucusu Osman beyle genç savaşçı ve bilgin Kerim Çelebi değildir. Şimdi Don Kişot, şişman kısa boylu Frenk şövalyesi Notus Gladius haline gelmiş,

Sanço Panza ise uzun boylu, zayıf Türkopol Uranha olmuştur. Bunlarda Kemal Tahirin çeşitli fırsatlarla idealize ettiği yiğit, namuslu, inançlı Feodal şövalye ahlâkından eser yoktur. Aksine ikisi de hilekâr, alçak, namussuz, aşağılık herifler olarak tanıtılmaktadır.

Don Kişot görüntüsünün bu hale getirildiği (Devlet Ana) da birey de Kemal Tahirin önceki romanlarındaki değerini kaybetmekte, bir toplum sistemi, belli bir yaşama düzeni ön plâna geçmektedir. Bireyler, bu yeni sistem ve düzen içinde gerektikleri ve işlevleri kadar yer almaktadırlar. Tıpkı Türk minyatürlerinde kişilerin yerli yerlerine oturtulup, toplumun içindeki fonksiyonları kadar değerlendirilmeleri gibi...

Böylece (Devlet Ana) Batı Burjuva kültürünün bir sanat türü olan roman olmaktan çıkıp, Doğu medeniyetlerinin ortak kamu vicdanına dayanan bir bilgelik kitabı haline geliyor. Tevrat, Kelile ve Dimne, Şeyhname, Mesnevi,... gibi.

Kemal Tahir, bu tür yazının ilk örneğini (Devlet Ana)dan önce, (Yedi Çınar Yaylası)nda vermişti. Ne yazık ki bu eser, zamanında hak ettiği ilgi ile karşılanmadı. Türk edebiyatının bir başka doruğu olan (Yedi Çınar Yaylası)nın yakın bir gelecekte, çok daha iyi ve doğru değerlendirileceğine inanıyorum.

Kemal Tahirin Batılı roman tarzından çok, Doğulu bilgelik eserlerine yakın olan üçüncü kitabı (Bozkırdaki Çekirdek) tir. Bu yazı tarzının, yalnız tarihi konulara değil günlük meselelere de ustaca uygulanabileceğini isbatlayan çok başarılı bir örnektir.

Kemal Tahir, (Devlet Ana) ile Türk düşünce ve sanatına yeni ufuklar açmıştır. Düşünce ve sanatta başarı kazanmanın alışılmış kalıplara sıkışmak, yahut moda akımlara kapılmak değil; içinde yaşanılan toplumun özelliklerinden faydalanma ve kamu ihtiyaçlarına karşılık verme çabasıyla gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır.

(Devlet Ana) olayı, düşün ve sanat tarihimizde bir dö-

nüm noktasıdır —.

Soruşturmayı açan «Dost» dergisi ankete verilen karşılıkların uzayıp gitmesi üzerine konuyu bir sonuca bağlayan ve altında Dost imzasını taşıyan toparlayıcı bir yazı ile anketi kapadı. Bu yazıda soruşturmaya katılan yazılar uzun uzun ele alınıp karşılaştırıldıktan sonra şöyle deniliyordu:

«(Devlet Ana) yı doğruluyanlar hemen ilk adımda meseleyi (Devlet Ana) ve Kemal Tahirden aşırarak yazınımız, düşünümüz, sosyal yaşamımız ve dünya meselesi çeperine genişletiyorlar. Karşı taraf ise meseleyi Kemal Tahir meselesi olarak tutmakta, bunun dışına çıkma gereğini duymamaktadır.

Bir başka biçimde daha söyliyelim: Doğrulıyanlar yazın ve düşünümüzü, dünya yazının da belli bir yanı Kemal Tahire göre değerlendirmekte, karşıcılar ise Kemal Tahiri yazınımıza, düşünümüze ve dünya yazımının konumuna göre değerlendirmektedirler.

(Devlet Ana) nın yayımlanmasından bu yana, kitap için yazılanlar ve bu yapıta bir disiplin getirmekten başka bir şey olmayan soruşturma, epiydir kendini duyuran bir gerçeği yüze çıkardı. Bu, yazınımızın kendisiyle hesaplaşma zoruna düşmüş olmasıdır.

Kemal Tahir, çevresinde bu karşılaşma, bunun patlak veren uçlarından biridir. Bu nedenledir ki, yanıtlanmış ya da yanıtlanmamış sorunların Kemal Tahir konusunda gelip düğümleneceği temel bir soru vardır: Kemal Tahir, yazınımızın kendisiyle hesaplaşmasında bir köşe başı mıdır?

Öyle ise nasıl bir anlamda?

Ya da Kemal Tahir, yazınımızın kendisiyle hesaplaşmasında bir fırsat mı olmuştur?

Öyleyse bunun nedenleri nelerdir?...»

«Dost» dergisinin (Devlet Ana) üzerine açtığı soruşturma sonucunu bağlayan yazısının konuyu çözümleyim derken büsbütün kör düğüm eden yazısı burada bitiyor. Bu

bağlama yazısı sanki Kemal Tahire karşı olanlarla Kemal Tahir yanındakiler arasındaki çatışmayı çözümü imkânsız bir bilmece gibi ele alıp üzerine bir düğüm daha atmaktan başka anlam taşımıyor.

Ne demek «yazınımız»! Yani, Kemal Tahir tek başına tüm edebiyatımıza karşı mı çıkmıştır?

Kemal Tahir, sürekli olarak al aşağı edilmiş, değiştirilmiş tarihsel gerçeklerimizi aydınlatmak için, gecesini gündüzüne katarak olağanüstü bir çalışma vermiş, mitleştirilmiş, tabûlaştırılmış yalanların üzerine yürümüş olduğu için şimdi bir türlü açıklanması istenmeyen gerçekleri ortaya çıkardığı için bunca şimşekleri üzerine çekmedi mi?

Kemal Tahire karşı olduklarını belirtenlerin hemen hepsi asıl karşılık nedenlerin bırakıp dolaylı ve olumsuz bir takım bahanelerle yazara saldırmaktadırlar. İşte buna canlı bir örnek:

Oktay Akbal, (Devlet Ana) üzerine açılan Ankete bakınız ne karşılık veriyor: «Devlet Anayı sonuna kadar okuyamadım. Ahmet Mithat, Alexandre Dumas'dan filân bahsettiler bu konuda. Kemal Tahir onlara benzemiyor. Rahat okunmak yönünden sıkıcı bir anlatışı var. (Ukalâ!), (Bilgiç!), (tepeden bakan bir büyük yazar pozunda!). Ele hangi konuyu almışsa o konuda yep yeni, bam başka (iddia!) lar ortaya atmak heveslisi. (Mustafa Kemal mi?) (İngilizler tarafından Anadoluya yollanmış). (Kuvayı Milliye mi?) (Bırak canım!). (Batılılaşmak mı?) (Büyük yanlışlık!) (Devrimler mi?) (Oyundan başka bir şey değil!)

Hangi romanını okursan, bilinen, inanılan, yerleşmiş yüzde yüz ters bir hava.

Roman diye başlıyorsun, geliyor iki üç kişi karşı karşıya, biri alıyor, öteki bırakıyor. Sayfalar dolusu yalan yanlış şeyler. Büyük iddialar! Bir de bakıyorsun ki yazar (paradoks) merakı yüzünden, romanın akışını bir yana bırakıp, makale üstüne makale çiziştiriyor.

(Devlet Ana) dan iki yüz sayfayı inatla okudum. Sonra bıraktım. Bir daha da elime almamak üzere.

(Devlet Ana), sıradan bir roman bile sayılmaz. Konuya böyle alıngan, böyle kızgın, böylesine kinli ve hınçlı girişen bir kalemden başka ne beklenir?»

Oktay Akbal'ın ve onun gibi düşünenlerin Kemal Tahire kinlenmelerinin asıl nedeni, yukardaki satırlarda açıklanıyor. Onlar inandıkları, bağlandıkları, alıştıkları şeylerin yanlış olduğunu öğrenmekten ötürü rahatsızlık duymakta ve kendi bakımlarından gocunmaktadırlar. Üstelik Kemal Tahir, gerçek Kuvayı Milliyeciliğin romanını yazmıştır.

Akbal'ın, yukarda Kemal Tahir için sıraladığı iftiralar aslında yakın tarihimizin yalın gerçeklerini bozarak yansıtmasıdır. Kemal Tahir, (son yemek) deki son konuşmasını yaparken de belirttiği üzere, yazdıklarının her satırını, daha önce yayınlanmış belgelerle ispatlamak durumunda idi.

Dost dergisinin (Devlet Ana) için açtığı soruşturmayı bağlama yazısında belirtilen Kemal Tahire karşıt diye gösterilmek istenen yazınımız aslında çok abartılmıştır. Eğer tüm edebiyatımız Kemal Tahire ve onun üzerinde en çok tartışma yapılan (Devlet Ana) sı ve (Yorgun Savaşçı) adlı bu iki romanına karşıt olsalardı bunlardan birine Türk Dil Kurumu armağanı, ötekine Yunus Nadi roman ödülü verilmezdi.

(Yeni Ortam) gazetesinin 4.7.1973 tarihli nushasının sanat sayfasında Muhsin Şen, «Devlet Ana'da Temalar» başlığı altında şu inceleme yazısını yayınladı:

«Büyük romancımız Kemal Tahirin (Devlet Ana) sını eleştireceğim. (Devlet Ana), Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş yıllarına inerek 1290 - 1299 yılları arasındaki Türkmen oymaklarının Söğüt çevresindeki devlet oluş serüvenlerini içeriyor. Koca bir imparatorluğun temel taşlarına bir eğiliştir. (Devlet Ana). «O koca devlet işte böyle kuruldu.» Cümlesiyle özetlenebilecek bir konudur konan. Bilinen tarihsel gerçeklerin ötesinde bir şeyler söylenemez gibi gelirken, o yılların Türkmen oymaklarındaki küçük

bir çevre içinde kaynaşan canlı yaşamlarının ortaya konuşu, temel taşlarının birer birer açıklığa çıkarılışı gerçekten ilginçtir.

a. Ertuğrul Beyin at bakıcısı Demircanın öldürülüşü, altıyüz küsur sayfalık romanın ortasında bir soru olarak durur. Tüm olaylar bu sorunun çözümüne yönelik olarak yürümektedir.

b. Ertuğrulun ölümü ile yeni bir devre başlar. Osman Bey, oymağın Beyliğini almıştır. Demircanın anası Bacı Bey erkek gibi bir kadındır. Oğlunun öcünü almak istemektedir. Ertuğrulun kardeşi Dündar Alp bu durumdan yararlanarak kargaşalıklar çıkarmak istemekte, böylece Beyliği eline alacağını düşünmektedir. Bu onun çevresindeki Bizans Tekfurları ile olan kalleşce ilişkilerinin tabanını kurmaktadır.

c. Orhan Bey çocuk denecek yaşta olmasına karşın yiğit ve cesurdur. Bir yandan Demircanın kanlılarını ararken bir yandan da çevredeki tekfurların topraklarını bir bir almada babasının yardımcısıdır. Bu arada Yarhisar Tekfurunun kızı Lotüs (Nilüfer) Hatun ile yakınlaşmaları artar. Salt Nilüfer Hatun çevresinde, bir başka Tekfurun onu istemesinden doğan bir sürü olaylar, ayrı bir ilgi konusu olarak romana ustalıkla yerleştirilmiştir.

d. Salt savaşçılık değil, ayrıca bilime verilen önem de elle tutulur biçimde gösterilmiştir. Osman Bey, zamanının ulularından Şeyh Edebali'nin kızını alır ve Edebali yi yanından hiç ayırmaz. Bileciğin alınmasından sonra orada bir medrese kurulması çalışmalarına girişilir. (Ahi örgütünün mânevî önderi durumunda olan Şeyh Edebalî kızı Bal Hatunu Osman beyle evlendirerek Osman Beyin devlet kurma serüveninde önemli bir öğe olarak yer alır. Bilimin, kurulmakta olan devletin temellerindeki yeri belirgin değildir. Çağına göre bilimi temsil eden Ahi örgütünün ve onun başı durumunda olan Şeyh Edebâlînin Osman Beyin yanında yer alışıdır bu dayanak. Biçimci olmaktan öte gidememektedir. Tahir Alangunun söylediği

gibi (bizde Üniversite profesörleri de dahil olmak üzere pek az kimse onun ölçüsünde tarihe yönelmiş, izlemiş, yorumlamış, tarihi gerçeklerin çağımızı etkileyen sürekli baskısını anlatmıştır.) Bu bakımdan K. Tahirin bu gerçeği bu biçimde ortaya koyuşu ilginçtir.

Demircanın kardeşi Kerimin, anası Bacı Bey tarafından zorla savaşçılığa itilmesi sonunda, savaşın soğuk yüzüyle karşı karşıya gelmesi onu savaştan soğutmuş, eski kitaplarına döndürmüştür. Bu da biçimsel bir dayanaktan öte geçememektedir.

e. Moğolların 1243 den sonraki Anadolu akınının etkileri elle tutulacak kadar belirgindir. Yürekleri titreten bir Moğol korkusu vardır Anadolu insanında.

f. Kadının Türk toplumundaki seçkin yerini, onun erkeği ile kol kolalığını, diz dizeliğini en güzel örnekleriyle kor ortaya (Devlet Ana). Bacı Beyin kadınlar bölüğü, erkekleriyle birlikte dövüşmektedir. Bu, yadırganmadan dip diri yaşar gider Türkmen oymağında. Ona karşı ayrı bir saygı vardır ve bu dip diri tutulur.

g. Osmanlının kuruluş felsefesinde önemli yer alan (adalet ve eşitlik götürme) düşüncesi ap açık gösterilmiştir. Çevre Bizans halkı, Osman Beyin Türkmenlerine gönlünü bu yüzden açık tutmuştur.

Büyük bir tarihi devri kocaman bir ırmak halinde akıtarak götüren K. Tahir bu ağır ağır akan ırmağın sularında bizi sıkmadan, usandırmadan, rahatça yüzdürmekte ve zamanımıza doğru getirmektedir. (Devlet Ana) tarihsel olaylara yaslanarak yaratıldığından, bu yaslamı göz önüne alınarak değerinden bir şey yitirmiyor mu? diye düşünebiliriz. Bir yerde tarihi roman yazmak hem güç, hem kolaydır. Kolaydır, olaylar, bunların akışı bellidir. Salt bağlayıvermek kalır yazara. Güçtür, bilinen bu olayları ilginç bir biçimde ele alıp birleştirmek ve öylece gerçeği vermek gerekir. Birinci biçimde salt tarihi yazarsınız. İkinci biçimde belgeler elinizde bir hamur gibidir, onları dilediğiniz biçime sokar ve yapıya öylece yerleştirirsiniz. Bu

da doğaldır ki emek ve yetenek ister. Okuyucunun ilgisini dipdiri tutmayı sağlayacak; ne var ki ana konudan da hiç uzaklaşılmayan, onu yaprak yaprak açan, aydınlatan bir olaylar zinciri kurarsınız. Artık o tarihsel belgeler romanda yama olarak değil, yapının organik parçaları halinde görünecektir. İşte (Devlet Ana) bu yönü ile roman tekniği bakımından okunması gereken başarılı bir yapıttır.

Ayrıca temalar, bütünü kurarken abartılmadan ve ulusal özlerinden saptırılmadan ve de bu özü hiç yitirmeden verildiği için (Devlet Ana) yeni ve değerli bir nitelik daha kazanmıştır.»

Kemal Tahir, Dost dergisinde açılan (Devlet Ana) anketi üzerine kendisiyle yapılan konuşmada şunları belirtmiştir:

«(Devlet Ana) nın etki uyandırması, olumlu karşılanması, iyi niyetli aydınlarımızın tabûlara karşı çıkmak dönemine vardıklarını, tarihsel gerçeklerimizle yakından ilgilendiklerini, bunları yeni açılardan değerlendirmeye ve böylece de günümüzün ve geleceğimizin zorluklarının nedenlerini araştırmaya, giderilme çarelerini bulmaya hazırlandıklarını belirler.

Bir toplumun yabancı kalıplardan medet ummaması, kendi gerçeklerinden yola çıkarak kurtulabileceği umudunu yitirmiş olduğu anlamına gelir. Oysa, hiç bir toplum için, yabancılardan alınacak hazır kurtuluş kalıbı yoktur. Kendimize yüzde yüz güvenemezsek, ne kadar çabalasak gerçekçi olamayız, gerçeklerden yararlanamayız, Türkçesi kurtulamayız.

Batı Doğu çatışması, binlerce yıldır sürüp durur. Daha önemlisi, bu çatışmanın, tarih içinde alanı ve geçit yeri, hemen her zaman Anadolu olmuştur. Bunun İslâmlığın doğuşundan sonraki bir başka adı da (Hilâl Salip) çatışmasıdır. Saldırıların çoğu Batıdan gelmiştir. Toynbee'in gerekçesi de (Barbarlara ölüm), (Kâfirlere, yani Müslümanlara ölüm) dür. Bugün de bütün aldatmacalara rağmen

durum değişmiş değildir.

Buhranlı dönemeçlerin hepsinde, Batının Doğuya karşı hemen bir düşman cephe kurarak dikildiği görülür. Bu durumda şimdiye kadar yürütmeye çabaladığımız anlayış ve biçimdeki Batılılaşma hiç bir faydalı sonuç vermemiştir. İki yüz yıllık olaydır. Deneyler ortadadır. İmparatorluğumuzun çökmesine sebep olan, hiç hak etmediğimiz halde genç Cumhuriyetimizi bugün içinde debelendiğimiz zorluklara düşüren bu (bize has batılılaşma) yı derinden incelememiz, onunla kökten hesaplaşmamız gerek...

Batıdan almaya mecbur olduğumuz her şey, teknik, bilim bizim de baba mirasımızdır. Onları almak için milli benliğimizden ayrıca ağır bedeller ödemeye, haraçlar vermeye mecbur değiliz. Teknik ve bilim, tarih içinde zaman zaman coğrafya değiştirmiştir. Bu açıdan, Anadolu insanının hayat tarzındaki özelliği ile, orta malı olan tekniği ve bilimi birbirine karıştırmamalıyız. Hazırladığım (Yıldız Alacası) adlı romanda içine düşürüldüğümüz bu korkunc batılılaşma dramını 1880 - 1890 döneminin kanlı olaylarıyla anlatmaya ve incelemeye çalışacağım.

Türkçe, kaynağı gür, kanalları geniş ve derin, öteki dillerden bağımsız, dünyanın büyük dillerinden biridir. Türkçenin içinde, Anadolu Türkçesinin ayrıca özel, pratikte bilhassa devlet ve edebiyat dili olarak çok yüksek ve önemli bir yeri vardır. Ben, romanda, on dördüncü yüz yıldan bu yana elde bulunan telif ve çevirilerdeki yazı dili Türkçesi ile, orta Anadolu okumuşları ağzında gelişerek zamanımıza kadar gelmiş konuşma dilini 1940 danberi roman dili olarak kullanmaya çalışıyorum.

Yurdumuz, konuşma dili bakımından büyük parçalara ayrılmıştır: Trakya (göçmen Türkçesi), Istanbul (Tanzimat Türkçesi), Ege kıyılarında (Adalı Türkçesi), Güneyde (Arap Türkçesi), Doğuda (Kürt Türkçesi), (Dadaş Türkçesi), Orta Anadoluda (Yaman Türkçesi)... Konuşulur.

Türk sanatçıları dil biliminin ve sanatın verdiği imkânlarla bu Türkçeleri önce ayrı ayrı, sonra bir arada iş-

leyerek, dilde (Batı Türkçesi) denilen Anadolunun büyük Türkçesini yaratacaklardır. (Devlet Ana) nın dili, genellikle bu büyük Türkçeye merkez olacak en önemli parça üstündeki çalışmanın ürünüdür. İyi niyetli aydınlarımızca anlaşıldığını, sevildiğini gördüm. Çok mutluyum.»

Kemal Tahir (Devlet Ana) sına Türk Dil Kurumu ödülünün verildiği gün, gazeteci Selma Tükelle yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

«Bu iki ödül yani Yorgun Savaşçı romanı ile Yunus Nadi roman ödülü ve Devlet Ana ile Türk Dil Kurumu ödülü memleketimizde tarihsel gerçeklerimizin birinci plâna geldiğini müjdeliyorsa önemlidir. Bir toplumun gerçekçi olabilmesi, bence, ancak kendi gerçeklerini merak etmesi ile başlayabilir. Bu başlangıç aynı zamanda kendi gerçeklerimize dayanarak günümüz ve geleceğimizin zorluklarını kendi gayretlerimizle yenebileceğimiz ümidinin de başlangıcıdır. Oysa, biz şimdiye kadar tutturduğumuz yanlış Batılılaşma yolu sebebiyle, kendi zorluklarımızın hakkından gelme çarelerini, kaba saba anlayabildiğimiz batı formüllerinde arıyorduk. Ben, (Devlet Ana) ile, Osmanlı İmparatorluğunun hangi insan temelleri üzerinde kurulup gelişebildiğini gözden geçirmeye çalıştım. Hazırlamakta olduğum (Batı Çıkmazı) adlı romanla da bu dünya imparatorluğunun hangi iç ve dış şartlar altında yıkıntıya doğru sürüklendiğini araştırmaya çalışıyorum. Bu çalışmanın iki yıldan önce biteceğini sanmıyorum.»

Kemal Tahirin üzerinde çalıştığı, toplumumuzun tarihsel gerçeklerini başlangıcından günümüze dek bütünü ile kucaklayan nehir romanlarının önemli bir parçası olacağını sandığımız (Batı Çıkmazı), araya giren o korkunç hastalığı ve ameliyatı yüzünden gerçekleşemedi.

KEMAL TAHİR'İN YAŞAMI

(S o n Y e m e k)

Kemal Tahirin fırtınalı yaşamına, bize çok dramatik gelen ölümünden başlamak istiyoruz.

Kemal Tahirin ölüm nedeni, kalbinin arka duvarını kaplayan çok geniş çaptaki İnfarktüs krizi idi. Bu öldürücü krizin gazeteci Mehmet Barlas'ın evindeki son yemekli toplantıda başladığı, retrospektif olarak, yani sonradan geriye doğru yapılan hastalıkla ilgili soruşturma ile anlaşıldı.

Kemal Tahir'in uzun yıllar Anadolu zındanlarında siyasal tutuklu olarak kalmasının etkisi ve sigara tiryakiliği yüzünden, hızlı yokuş ve merdiven çıkmalarından sonra hışıltılı bir solunum darlığı belirtisi gösterdiğini, onu yakından tanıyanlar bilir. Olümünden on yıl kadar önce bu hışıltılı solunum zorluğu biraz artmış olması nedeniyle arkadaşımızın Solunum ve Dolaşım sistemlerini inceletmiştik. O zaman, kendisinde orta derecede amfizem bulundu ve elektrokardiyogrammda (Sol dal bloku) görüldü. Sigarayı kesmesi, ve ağızdan uzunca bir süre (Aminofillin) kullanması sâlık verildi ise de o bunlara aldırmadı.

23 Kasım 1970 günü sol akciğerindeki solid Kanser nedeni ile, Haydarpaşa Göğüs Cerrahisinde, Operatör Dr. Siyami Ersek tarafından arkadaşımızın sol akciğeri bütünüyle ve başarılı olarak alındı. (Pnomektomi). Bu bü

yük ameliyata hazırlanırken solunum ve dolaşım sistemleri Klinikce incelendi. O zaman da eski amfizemi ve elektrosundaki sol dal bloku görülüp eski elektrokardiyogramı ile karşılaştırıldı. On yıl ara ile alınmış iki elektro arasında önemli bir değişikliğin bulunmaması, operatöre bu ağır, şoklu ameliyatı korkusuzca yürütme güveni verdi. Ameliyattan sonra çok sıkı bir bakım ve sağlık kontrolu altında tutuldu. Uzun süre yaşamını böyle sürdürdü.

Ameliyattan sonra meydana gelen kalp yetersizliği ve kalp aritmisi için aylarca gerekli ilâçları kullandı. Ölümünden önceki bir kaç ay dışında çalışma gücünü uzun zaman kendinde bulamadı.

Kemal Tahir'in geçirdiği bu çok ağır ameliyatın, 21 Nisan 1973 de ortaya çıkan o öldürücü kalp infarktüsünün oluşumunda bir etkisi bulunduğu inkâr edilemez. Aslında, arkadaşımızın akciğer Kanseri nedeniyle sol akciğerinin olduğu gibi alındığı zaman yapılan Metaztaz araştırmasında, Biyopsiye gönderilen çıkarılmış iki akciğer gangliyonundan birinde Kanser dokusuna rastlandığı belirtilmiş, bu nedenle ameliyatı başarı ile yapan Dr. Siyami beyden, Kemal Tahire Kobalt ışınlaması, Kemoterapi uygulamayı düşünüp düşünmediği tarafımızdan sorulmuştu. O zaman Dr. Ersek, hastanın genel durumunun bu iki ağır uygulamaya elverişsiz olduğunu, ameliyatta çok titiz bir çalışma ile bütün şüpheli dokuları ayıkladığını ve söz konusu edilen bu tedavilerin çoğu zaman böyle durumlarda yarar yerine zarar verdiğini söyliyerek, sıkı kontrol altında tutulması ile yetinilmesini bildirdi.

Kemal Tahir'in durumu bütün bilimsel raporlarıyla Avrupanın ünlü kanser merkezlerine mektupla tarafımızdan bildirilerek düşünceleri alındı. Londra, Batı Almanya, Moskova ve New York'tan alınan karşılıklarda, böyle durumlarda hastaya Kobalt ışınlaması ve Kemoterapinin birlikte uygulanması üzerinde ısrar ediliyordu. Kemal Tahirin, ameliyattan sonra böyle bir tanınmış kanser merkezine gidebilme olanağı da vardı. Durumu kendisine aç-

tık. O, hiç duraksamadan Dr. Siyami Ersek'in tavsiyesine uyacağım, hasta haliyle yurdundan ve dostlarından uzak kalmak istemediğini, huyunu suyunu bilmediği yabancıların kendisine buradakilerden daha yararlı olacağım sanmadığını bildirdi.

Sık sık yapılan kontrollerde tek ciğerli kalmasının solunum kapasitesini uzun süre çok daralttığı ve bunun dolaşım sistemi üzerinde yaptığı değişimler, Mediastinimunun sola itilmiş olması ve alınan akciğerin bıraktığı boşluğu zamanla meydana gelecek köpüsü bir yastık dokunun doldurması beklenirken, bu dokunun bir türlü oluşamaması yüzünden kalbinin bir destekten yoksun kalması, kuşkusuz bütün bu sayılan nedenler, kendisinde ölüme götüren arka duvar İnfarktüsünün hazırlanmasında önemli ölçüde rol oynamışlardır. Ama, bütün bu sayılanlar yanında, arkadaşımızda o öldürücü İnfarktüs krizinin görülmesinde rol oynayan başlıca faktör, Mehmet Barlasın evindeki son akşam yemeğinde hiç beklemediği bir zamanda, tanımadığı biri tarafından, çok ağır bir yergi salvosuna tutuluşudur. Oysa, Kemal Tahir geçirdiği o ağır ameliyattan bu yana uluorta tartışmaktan, hoşlanmadığı kimselerle buluşmaktan kaçınıyor, yakınları ve eşi de buna çok dikkat ediyorlardı. Bu son yemek çağırısında da, telefonla ev sahibinden sofrada kendilerinden başka kimlerin bulunacağını sormuştu. O zaman Mehmet Barlas, yemekte bulunacakların Kemal Tahirin hep tanıdıkları olacağını, yalnız Mete Tuncayın kendisini tanımak üzere gelmek istediğini bildirmişti. Kemal Tanir, önce bu adı Çetin Yetkin'le karıştırmış olacak ki, onunla karşılaşmak istememişti. 12 Şubat 1970 de Çetin Yetkin, Kemal Tahir'in evine gelerek teyple (Sol bölünmeler üzerine konuşma)* adıyla hazırla-

(*) «Sol bölünmeler üzerine konuşma», Aralık 1973 tarihli «Türkiye Defteri» adlı dergide tam olarak yayınlanmıştır. Yazı, bizdeki Sol kargaşalığını aydınlığa kavuşturan en gerçekçi eleştiridir.

makta olduğunu bildirdiği kitabına koymak için uzun, yorucu, ama günün en önemli konusunu en gerçekçi açıdan ele alan bir konuşma yapmış, fakat sonradan çıkardığı kitabına bu konuşmadan pek küçük bir kısım alarak, Kemal Tahire de göndermişti. Kemal Tahir, bu samimiyetsizliğe çok sinirlenmiş olduğundan, bu şahısla bir daha karşılaşmak istememişti.

Mehmet Barlas'la olan telefon konuşmasını dinleyen Kemal Tahir'in yakınları Mete Tuncay'ın kızdığı kişi olmadığını hatırlatmışlar, Kemal Tahir de bunun üzerine, dâvete katılacağını Barlas'a bildirmişti. Meğer Mete Tuncay, Kemal Tahirin ötedenberi arkasından veriştirenlerden biriymiş. Mehmet Barlasın, Mete Tuncayın bu yanını daha önceden bilmemiş olması pek akla yakın gelmedi bize.

Bilindiği üzere Kemal Tahire gösterilen gizli, açık bütün düşmanlıklar, onun batılılaşma konusundaki temel düşünceleri ve kişilerin putlaştırılmasına Kemalizm'e (!) karşı çıkışındandır. Bu gibiler, uydurma bir dokunulmazlık zırhına da büründüklerinden, karşıt düşüncedekileri vatan millet düşmanlığı, gericilik, halifecilik, bölücülük ile suçlamaktadırlar. Arkadaşımız böylesine bağnaz, bozbulanık bir ortamda, ömrü boyu gerçeklerin örtbas edilmesine karşı koymuş, ve böylece bir sürü insanı kendisine can düşmanı etmiş bir toplum savaşçımızdı. İşte bu son yemekte de böyle bir düşmanı karşısına dikilmişti. Biz, Kemal Tahirin bu son yemekte tutulduğu infarktüs krizini, İsanın Havarileriyle birlikte yediği, ünlü ressamlara konu olan (SON TAAM) ına benzetiyoruz. İkisi de bir bakıma kendilerini bekleyen büyük tehlikeyi önceden sezinlemişler, ama buna karşı koyamamışlardır. Bilindiği üzere Hazreti Isa, Havarilerinden birinin kendisini yarın gün batmadan önce ele vereceğini (SON YEMEK) te açıklamıştır. Arkadaşımız da çağrıldığı bu son yemeğe bir türlü gitmek istememiş, ama sonunda ev sahibinin ısrarına karşı koyamamıştı.

Sofrada Kemal Tahirle tanışır tanışmaz birden saldı-

rıya geçen ve onu tarihi değiştirmekle suçlayan Mete Tuncayın bu çıkışının karşılıksız kaldığını, sofrada bulunanlardan bir kaçı söylemiş de olsa, ölümünün ertesi günü Mehmet Barlasın (Cumhuriyet) gazetesindeki sütununda, arkadaşımız için yazdığı yazıda, Kemal Tahirin bir Antitez olduğunu ortaya atması, o aralarından ayrıldıktan sonra sofrada kalanların bu konuyu enine boyuna konuştuklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca Kemal Tahirin ölümün den sonra Mehmet Barlasın tâziyete geldiği zaman, gece onların arkasından durumu çok merak ettiklerini, gözlerine hiç uyku girmediğini, geç vakitlere kadar oturup konuştuklarını ve sabaha karşı da arabaya atlayıp boğaza kadar giderek sıkıntılarını dağıtmak istediklerini söylemesi de, sofrada geçen olayın önemini anlatmaktadır.

Son yemekte bulunan yazar İsmail Cem'in (Milliyet) gazetesinde Kemal Tahirin ölümü üzerine yazdığı 24 Nisan 1973 tarihini taşıyan «Yorulmayan Savaşçı» başlıklı yazısı da bu bakımdan dikkate değer:

«İnsan, kendi adına, inandığı düşünceler adına ve halkı adına çok şeyler borçlu olduğu bir kişinin ölümü ardından yazı yazmak zorunda kaldığında, zihnindekiler daktilonun tuşlarına hükmetmiyor, kâğıda dökülmüyor.

Bir çeşit çaresizlik, dağınıklık içinde sözcükler birbirini izliyor. Mantık ve (yorum) çerçevesinde sıralanması gereken düşünceler, yazarına isyan ediyor bir bakıma. Alıp başını gidiyor.

Kimdi Kemal Tahir?. Türk halkı için ne yaptı, on iki yılı inançlarından ötürü ceza evlerinde geçmiş bir yaşantının sonucunda ve ciltlerce romanının son sayfasında. genç kuşaklara ne bıraktı Kemal Tahir? Dost meclislerinde (... şimdi bakın) diye başlayan ve Aksak Timurdan, Jean Jaures'e, (Cehennem Yüzbaşı) Cemilden günümüz işçisine uzanan monologlarından geriye ne kaldı?

Kemal Tahir, (ben halkımın mutluluğunu sosyalizmde görüyorum) demenin yıllar boyu insanı kahrettiği bir dönemin yürekli savaşçısıdır, her şeyden önce. Yirmi sekiz

yaşında girdiği ceza evinden, Kemal Tahir ancak kırk yaşında olgun bir insan olarak çıkabilmiştir.

Özgürlüğüne kavuştuğu 1950 de vucüdü ve sağlığı on iki yılın cenderesinde tükenmeye başlamış, fakat kişiliği, düşünceleri bilenmiş bir savaşçıdır Kemal Tahir.

Asla (yorgun) düşmeyecek bir savaşçı. Kemal Tahir, herkesin sustuğu, yanlışı kabullendiği ya da onayladığı bir dönemde, gerçeği ilk arayan ve bunu cesaretle ilk ortaya koyan kişilerdendi.

Kemal Tahirin romanları, Türkiyenin kendi kendiyle hesaplaşmasıdır bir bakıma. Kemal Tahir, 1920 1950 döneminin yorumunu getirir romanlarında. Bu, onun ilk büyük katkısıdır ülkesinin halkına ve düşüncesine. Değişik çarpıcı fakat genel çizgileriyle mutlaka doğru bir yorum dur Kemal Tahirinki. Devrim nedir, ne değildir; ilerici kim, gerici kimdir; halk budala mıdır, yöneten ülkücü müdür bir dönem, halkçı açıdan nasıl değerlendirilir; tarih nedir, dersleri nelerdir, bunları araştırır Kemal Tahir. Bilim adamının sustuğu, yada (bilmediği) bir zaman kesitinde, halktan yana olduğunu sananların halka karşı çıktığı bir dönemde yazılmıştır bütün bunlar. Geçmişin bürokratik kalıplarında yoğurulmuş (idealist) tavırlı aydınların düşünce tembelliğini sarsan, yıkan görüşlerdir. Ve ilk olarak, etkili biçimde Kemal Tahir tarafından ortaya konmuştur. Büyük bir yalnızlıkta, her taraftan gelen hücümlara göğüs gere gere, Kemal Tahirin eserleri, yarattıkları büyük şüphe ile aydını yeniden düşünmeye ve düşünsel Tabûları eleştirmeye, toplumcu hareketi doğru yorumlara yöneltmiştir.

Şu yaşanılan son yıllar bile, yakın tarihimize Kemal Tahir yaklaşımının acı biçimde doğrulanması değil de nedir?

Kemal Tahirin ikinci büyük tutkusu Türkiye insanıdır Osmanlılardan başlayıp günümüze süren Türkiye kültürüdür. Türkiye insanının bilgeliği, yüceliğidir. Bu tutkusunda da Kemal Tahir, ilkinde olduğu gibi, anlayışsızlıkla,

çıkarlarla ve yıkılmaz duvarlarla savaşmıştır.

Türkiyenin kültürü nedir, Batı nedir. Batı kültürünün bize etkisi ne olmuştur sorunlarına, Kemal Tahir ömrünü tüketmiştir. Yarattığı yeni soru işaretleriyle insanları düşünmeye, doğruyu aramaya hatta bulmaya yöneltmiştir. Onu yanlış olarak (şovenizmle) suçluyanlara O, kendi sanatçı sezgileriyle Emperyalizm ve kültür arasındaki ilişkileri; kültürün bu ilişkilerdeki işlevini (fonksiyonunu) göstermiştir. Bütün söyledikleri yüzde yüz doğrular olmamıştır kuşkusuz. Ama, kendini ve geçmişini inkâr edenlerin, çok değişik çıkarlara hizmet de edebilecek tavırlara kayıtsız şartsız kapılanların ortasında, dikkatleri, ama sorunlara çekmiştir.

Başka bir deyişle, Kemal Tahir, halkın yararına bir tarih ve kültür yorumunun ilk örneklerini, çoğunluğun bir büyük suskunluk içinde olduğu, anlamayıp göremediği yıllarda, cesaretle sergilemiştir.

Günümüzün Türkiyesinde toplumcu düşüncenin Kemal Tahirin katkılarıyla zenginleşmiş, hatta kimi yanlışlarından uzaklaşmış olması, onun Türkiye insanına yaptığı belki en büyük hizmetlerdir.

Bir rastlantı, ölümünden dört beş saat önce Kemal Tahirle bizi aynı dost meclisinde bir araya getirdi.

Yorulmayan Savaşçı, görüşlerini savaşının son saatlerinde de aynı inançla savunuyordu. Fakat sesi biraz kısılmıştı; acılı yılların, bir büyük mücadelenin ve iki yıl önce inanılmaz şekilde üstesinden geldiği amansız hastalığın etkileri, onu yavaş konuşmaya zorluyordu.

Kemal Tahiri son gecesinde dinlerken, sözlerinin bir çeşit vasiyet özelliği taşıyacağını nasıl bilebilirdik?.

(Sizler gençsiniz) demişti ölümünden önce, (size şunu belirtmek istiyorum. Hayatım boyunca bir sistem dahilinde düşünmeye çalıştım. Sistemden ayrılmadım. Yazdıklarım bir rastlantının sonucunda değil, sistemli düşüncenin sonucunda bulunmuştur. Bundan ötürü doğrultumda yanlışa düşmedim; olaylar söylediklerimi doğruladı. El

yordamıyla değil, bir sistem içinde düşünmelidir insan.)

(... İnsanlar yanlış yapabilir, ama çok çekmiş insanlar talihlidir bir bakıma. Yanlış yapmaları daha zordur. Benim geçtiğim yollarda kendini tüketen ve benim çektiğim acılardan geçen insanlar doğrulara daha kolay erişebilir. Yazdıklarımı bir gün tarih yargılarsa, bu ilişkiyi mutlaka görecektir. Romanlarımın doğruluğunu ortaya koyacaktır...)

(Ben romanlarımda dünü yazdım. Ama romancı dünü yazarken kendi gününü yansıtır bir bakıma. Hatta, gelecek için yazar...)

Ve bu sözlerle noktalamıştı son gecesini Kemal Tahir. Ardında, topluma büyük katkısından ötürü Kemal Tahire her zaman bir şükran borcu duyacak olan insanlar bırakarak...»

İsmail Cem'in şu yazısı son yemekteki Kemal Tahirin vasiyetine sebep olan saldırıyı belgelemektedir. Üstelik, yazar o saldırıyı yapana da lâyık olduğu karşılığı vermiştir bir bakıma.

Son yemekte Kemal Tahirin kendisine yöneltilen söz konusu çıkıştan sonra karşılık vermediği ve fenalık geçirdiği ve sofradan kalktıktan sonra orada bulunanlardan doktor Afşin tarafından nabzına bakılıp biraz uzanması tavsiye edildiği, arkadaşımızın bu fenalık hissini bir gaz sıkıştırmasına bağlayarak eve gitmek istediği, yolda araba vapuruyla Üsküdara geçene kadar uzunca bir süre bekledikleri, fenalığının gittikçe arttığı, en küçük sarsıntılarda nkarın ağrılarının çoğaldığı, Göztepeye evlerine gelince bir kat yukardaki dairelerine çıkmayı göze alamayıp alt katta oturan bir dostlarına girdiklerini, orada ıhlamur, karbonat gibi şeylerle bir süre oyalandıklarını, gaz ağrısı sanarak her baş vurulan çarenin durumu büsbütün ağırlaştırdığı, sonunda bir kenara büzülüp kaldığı ve sabaha karşı sıkıntısı dayanılmaz hale gelince, daha önce reddettiği doktorun çağrılmasını istediği, gelen hekimin arkadaşımızı kıvrıldığı yerde ölmüş olarak bulduğunu bi-

liyoruz.

Kemal Tahir, Kanserle boğuşmadan önceki sağlıklı döneminde böyle saldırılara aldırmaz, hatta düşüncelerini daha da yoğunlaştırma fırsatını kendisine veren saldırganlara teşekkür bile ederdi. Ama, «üzerimden silindir geçti» diye nitelediği bu büyük ameliyattan sonra gerçekte incir çekirdeğini doldurmaz çıkışlarla. olumsuz çatışma ve çekişmelerle boşuna zamanını harcamaktan kaçınıyordu. Son zamanlarında tezgâhında biriken yapıtlarının bir an önce yayınlanması için içi içine sığmıyordu. Bu yüzden vara yoka sinirlendiği oluyor, uzun konuşmalardan bunalıyordu. Gerçekten de geride, kendisinden başka hiç kimsenin altından kalkamıyacağı yarı hazır durumda sayısız roman taslağı bıraktı. Kim ne derse desin, Kemal Tahirin vakitsiz olarak dramatik ölümünde son yemeğin ve o yemekte uğradığı suçlama etkisinin büyük olduğuna inanıyoruz. Çıkışın sahibi, bir dost sofrasında ilk olarak tanıdığı hasta bir yazara karşı hiç bir nezaket kuralına girmeyecek biçimde «sizin eserlerinizi toplatmak lâzım» yollu suçlamalara kalkışmış.

Çocukluk ve Gençlik Yılları

Kemal Tahir 10 Kasım 1910 da (Rumi 1326), Istanbulda Veznecilerde (eski Zeynep Hanım konağı), şimdiki Istanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi karşısına rastlayan köşedeki kâğir konakta doğdu.

Babası, Şebinkarahisarlı deniz yüzbaşısı Tahir beydir. Meşrutiyetten önceki ordumuzda çok sayıda görev alan alaydan yetişme subaylarımızdandı. Tahir bey Sultan Hamidin yaverlerindendi. Hünkârın Yıldız sarayıdaki marangozhanesinde iki subay arkadaşı ile birlikte özel marangozluk çalışmalarında ona yardımla görevliydi.

Annesi, saraylı Nuriye hanım; Adapazarlı Abaza bir ailenin kızı olup, küçük yaşta saraya girmiş ve Sultan Hamidin kızı, Arif Hikmet Paşanın haremi Naile Sultanın yanından Tahir beyle evlendirilmişti.

Tahir bey sert huylu, içine kapanık bir kimse olmasına karşı eşine çok saygılıydı. Nuriye hanım yumuşak başlı, çocuklarına ve yuvasına aşırı derecede bağlı, hamarat, melek gibi bir insandı. Tahir beylerin Veznecilerdeki konağına gelin gelmişti. Kısa zamanda konağın çekilip çevirilmesini üzerine almış, aile içinde sevgi ve saygıya dayanan bir otorite kurmuştu. Dört erkek çocukları olmuştu. En büyüğü Kemal Tahir, Kemalden üç yaş küçük Nuri Tahir, Nuriden sonra (Kemalle Nurinin sünnet oldukları gün hastalanarak ölen) Ahmet Tahir ve en kü-

çükleri Ratip Tahir.

1908 de Meşrutiyetin ilânı ile Abdülhamidi tahttan indirip, yaveri deniz yüzbaşısı Tahir beyi emekliye ayırdılar. Tahir bey Padişah tarafından daha önce rütbesi yükseltilerek yüzbaşılığa çıkarılmış olduğundan Meşrutiyetçiler, emeklilik işlemini yaparken onu üsteğmenliğe indirdiler. Balkan savaşında silâh altına alındı. Savaş bitince de tekrar sivile döndü Tahir bey.

Birinci Dünya Savaşında yeniden askere çağırıldı. Çanakkalede savaşırken yaralanarak geri göreve alındı. Bu sırada aile, Veznecilerdeki konağı kiraya verip Tahir beyin kardeşi, Kasımpaşa Haddehane Müdürü Süleyman beyin yeni çeşmedeki konağına taşınmıştı. Kemal Tahirin babası, dördü erkek ve ikisi kız olmak üzere altı kardeştiler. Bunlardan Süleyman bey çok ağır başlı, otoriter bir insandı. Bekârdı. Annesi ve Tahir beyin ailesiyle birlikte oturuyordu. Yeğenleri Kemalle Nuriyi çok sever ve onların her şeyleriyle ilgilenirdi. Çocuklar akıllı usluydular. Sokak nedir bilmezler, birbirlerini kıskanıp kavga döğüş etmezlerdi. Oturdukları Yeniçeşmedeki üç katlı binanın büyük bahçesinde oynarlardı.

Seferberlik yıllarında, herkesin kara bir yoksulluk içinde bunaldığı o dönemde amcanın görevi nedeniyle onlar fazla sıkıntı çekmediler.

Birinci Dünya Savaşının sonunda, bir gün Tahir bey Kasımpaşa, Yeniçeşmedeki eve bir er göndererek eşi ve çocuklarını gezginci hastane inzibat subaylığı görevi yaptığı Nazilliye aldırdı. Aile dokuz ay Nazillide kaldı. Orada Ermenilerden kalma bir evde oturdular. Nuri Tahirin anılarına göre, Nazillide Kemal'i, babasının arkadaşı Sabri bey bindiği beyaz atta kucağına alır, Nuriyi de Tahir bey bindiği siyah atın önüne oturtur ve böylece sık sık bağlara gezmeye giderlerdi. Çocuklar at üzerindeki bu bağ gezilerinden çok hoşlanırlardı. Anneleri Nuriye Hanımın Sarayda takılmış olan adı Hübser (güzel baş anlamına) di. İnce yapılı, ufak tefek, beyaz tenli, çok hafif çilli güzel bir

kadındı. O zamanki geleneklere uyduğundan hiç resim çektirmezdi.

Tahir bey ailesi, görev gereği Nazilliden Burdura geçtiler. Orada da o zaman damı kiremitli tek ev olan bir Ermeni papazından kalma binada oturdular. Burdur Asker hastanesi iki yanı ağaçlı dümdüz ve uzun bir yolun ucundaydı. Bir gün annesi, Kemal Tahiri dört nala kalkmış uçar gibi giden bir atın üzerinde tek başına görüp korkudan bayıldı. Oysa hayvan hastanenin tavlasına kadar yıldırım hızıyle koşup orada durduğu zaman Kemal, sırtından korkusuzca yere atladı. Bu olay Nurinin anıları arasında unutulmaz bir iz bıraktı.

Onlar Burdurda iken, oraya Enver paşa adında büyük bir general gelmiş. Bu gelenin büyük Enver paşa olup olmadığını bilemiyor Nuri Tahir. Paşanın Burdura geldiği sırada gökte, Zeplini görmüşler. Hastanede görevli bir subay o zaman Kemalle Nuriye, Zeplinin resmini kim doğru yaparsa ona, bir kutu boya kalemi vereceğini söylemiş. Kalemleri Kemal kazanmış. O zaman paşa şerefine bir merasim düzenlenmiş. Tahir bey Sultan Hamidin kendisine verdiği dokuz murassa nişanı göğsüne takarak katılmış bu törene ve o zaman paşanın göğsünde bile bu kadar çok nişan olmadığı dikkati çekmiş.

Tahir bey, Sultan Hamidi çok severmiş. Padişahın kendisine imzalı olarak verdiği fotoğrafını misafir odasının baş köşesinde bulundururmuş. Ayrıca çeşitli zamanlarda hediye ettiği çorap mendil gibi eşyayı kullanmaz, saklarmış.

Tahir bey ailesi Birinci Dünya Savaşının sona erdiğini Burdurda öğrendi. Beylik eşyanın teslimi işiyle uğraşmaya başladı Tahir bey. Bu konularda çok titizdi. Devletin bir toplu iğnesinin yok olmasına içi elvermezdi. Bu yüzden bu devir işi uzadı. Sonunda trenle Aydına gittiler. O sıralar Anadolu perperişandı. Trenler düzensiz çalışıyor, lokomotiflerde yakacak sıkıntısı çekiliyordu. Tahir bey ailesini bir yük vagonuna atıp, sağdan soldan kestikleri ağaç-

ları trenin kazanında yakarak Aydına güç belâ vardılar. Üç ay kadar kaldılar Aydında. Orada da bir başka teslim işiyle görevlendirildi Tahir bey. Yıl 1918 sonu. Aydından ayrıldıktan sonra İzmire geçtiler. O aralar Yunanlıların İzmiri işgalleri konuşuluyordu ortalıkta. İzmir ana baba günü, Türkler kan ağlıyor, kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Yolda Subay elbiseli Tahir beyin yakasına bir şımarık palikarya sarıldı. O da, herifi yere yıkarak pestilini çıkarana dek dövüp, çevreden koşuşanların gayretile bulunduğu yerden kaçırıldı. İzmirden son ayrılan trene çoluk çocuğunu atan Tahir bey Bandırmaya geldi. Bandırmada, Nuriye Hupser hanımın bir eski arkadaşının kocasını bulmuşlar. Adamcağızın karısı bir hafta evvel ölmüş. Evinin anahtarını onlara vermiş. Bir müddet o evde konuk kalmışlar. Bandırmadaki bu evin bulunduğu yerden karşı tepelerde hiç durmadan kanatları rüzgârda fır fır dönen sıra sıra yel değirmenlerini hatırlıyor Nuri Tahir...

Yağmurlu, puslu bir havada, eşyalarıyla birlikte Kasımpaşaya gelen Tahir bey ailesi, kardeşi Süleyman beyin Yeniçeşmedeki evinin, çıkan büyük yangında kül olduğunu öğrenmişler. Önünde mola verdikleri kahveyi, içerdekiler boşaltıp Nuriye hanımla çocukları buyur etmişler. Tahir bey annesiyle kardeşini aramaya çıkmış. Onların, Cezairli Haşan Paşa İlk Okulunun yan sokağındaki bir evde oturduklarını öğrenip oraya götürmüş çoluk çocuğunu...

Kemalle Nuriyi okula yazdırmak istedikleri zaman kayıtların bir ay önce kapandığını ve derslere başlandığını söylemişler. Çocuklar okulsuz kalmışlar.

Bir gün, Divanhanenin yanında, Cezairli Hasan Paşa okulunun karşısındaki arsada boyacı çocuklarının güreşlerini seyrediyorlarmış. Yanlarına bir adam gelip neden okula gitmediklerini sormuş. Onlar da Anadoludan yeni döndüklerini, kayıtlar kapandığı için okula almadıklarını söylemişler. Adam bunları ellerinden tutup Çezairli Hasan Paşa İlk Okuluna götürüp yazdırmış. Kemalle Nuri o sene okula böylece başlamışlar. Sonradan. kendilerini okula

yazdıranın, okulun Müdürü, Sarf-Nahiv öğretmeni Sadullah bey olduğunu öğrenmişler.

O zaman, Kemali üçüncü, Nuriyi de birinci sınıfa almışlar. Nuri Tahirin anlattıklarına göre, Tahir bey, çok erken kalkar, içinde avadanlıkları bulunan zembilini alır, yapılara dülgerliğe gidermiş. Süleyman amca ise emekli olmuş o sıralarda. Evde çocuklarla hep o ilgilenirmiş.

Çocuklar okuldan döner dönmez, öğretmenlerinin verdiği ödevleri yapıp defterlerini masanın üzerine bırakırlarmış. Süleyman amca, sonradan onları inceler ve her birinin üzerine beş kuruş harçlık koyarmuş. Kemal Tahir, o sıralarda, okul kitaplarından hariç, çocuk dergileriyle kitaplar okurmuş. Nat Pinkertonlara çok düşkünmüş. Her bir Nat Pinkerton o zaman on kuruşa satılırmış. Kemal, yeni bir Nat Pinkerton almak için, Nuriden beş kuruşunu istermiş. O da, kendisine de okuması şartıyla verirmiş.

Babaları, bayramlarda çocukları saraya götürürmüş. Kemal Tahir, çok güzel olan Naile Sultanın elini öperken, hayranlıkla yüzüne dalıp bakarmış. Verilen bayram parasını Nuri alırmış.

Nuriye hanımın Adapazarındaki köyünden küçük yaşta saraya aldırttığı Jale ve Behin hanımlar da, Tahir bey ailesinin sonradan yakın dostları oldular. Çocuklar kendilerine abla derlerdi. Jale hanım, Kemal Tahirin çocukluğundan şöyle bahsediyor: «Çocukluğundan beri başı kitaptan kalkmazdı. Ne zaman görsek, bir kenara çekilmiş elinde bir kitap, durmadan okurdu. Eline avucuna geçeni kitaba verirdi. Sesli okuması çok çekiciydi. Kendisinden, hep bize kitap okumasını isterdik.»

Kemal Tahir, Cezairli Hasan Paşa İlk Okulunu, altı sınıflı iken bitirmiş. Yıl 1923. O sene, Süleyman amca ve babaanneyle birlikte, Veznecilerdeki eve nakletmişler Kemal Tahir, Galatasaray (o zamanki adıyla) Sultanisine yazılmış. Nuri Tahiri, Beyazıt beşinci İlk Okula yazdırmışlar.

Kemal, okulda çok güzel tahrir vazifeleri yazarmış. Öğretmeni, çok beğendiği bu yazılara, on üzerinden dokuz

numara verirmiş. Yazılarında konuşma Türkçesini kullandığı, ağdalı Arapça ve Farsça sözcüklere yer vermediği için, bir notunu kırarmış. Ama Kemal, bir numara kırık almayı göze alarak, her zaman sade Türkçeyi kullanırmış.

Nuri Tahirin elinden de gayet güzel el işleri gelirmiş. Bu yüzden, Nuri Tahirin yazı ödevlerini Kemal yapar, Kemalin el işi ödevlerini de Nuri yaparmış. Galatasarayın, öğrencilere ait el işleri koleksiyonunda, Nurinin Kemal namına yaptığı gayet güzel el işleri yer alırmış.

Nuri Tahir de, Kemalin küçüklüktenberi kitap, dergi ve gazeteye çok düşkün olduğunu, Süleyman amcanın her gün aldığı Tanin gazetesini başından sonuna kadar okuduğunu söylüyor.

Süleyman amca, Veznecilere taşındıklarından bir süre sonra hastalanmış. Hastaneye yatırmışlar. Orada ölmüş. Olümü, Kemalle Nuri üzerinde çok derin etki yapmış. Çocuklar, kendileriyle babalarından çok ilgilenen bu, şişman, biraz tıknefes, sevimli babacan amcayı çok severlermiş.

Nuri Tahirin anlattığına göre, Nuriye hanım çok çelimsiz, çalışkan, hamarat bir hanımmış. Çoluk çocuğunun giyim kuşamına varıncaya kadar, her şeyleriyle o uğraşırmış. Bir gün Kemalle Nuri, annelerinin saraylı arkadaşı Pimar hanımın evine, çocuklarıyla oynamak üzere gönderilmişler. Akşam olup eve geldikte, Râtibin doğduğunu görmüşler.

Ratip Tahir doğduktan bir süre sonra Nuriye hanım hastalanmış. Hastalığının Verem olduğunu öğrenince bir daha küçüğü yanına yaklaştırmamış. Bu hastalık sırasında Ratib'e, komşuları Zehra hanım bakmış. Hastalık hızla ilerliyormuş. Doktorun tavsiyesine uyarak Tahir bey, eşini Samatyanın tepesinde havadar bir ev kiralayarak oraya götürmüş, ama kadıncağız burada ancak bir hafta yaşayabilmiş. Bir gün Kemalle Nuri okullarından geldiklerinde Samatyadaki evin bir odasında bir idare lâmbasının yanmakta olduğunu görmüşler. Onlar okulda iken anneleri can vermiş. Bu ölüm Kemal Tahiri derinden sars

mış. Başını alıp o günden sonra baba ocağını da. okulu da terk etmiş.

Okuldan ayrıldığı zaman Kemal Tahir, Galatasaray lisesinin onuncu sınıfındaymış. Yine Nurinin hatırladığına göre, anneleri öldüğü zaman her yan karla kaplıymış. Kadıncağızı Merkezefendi Mezarlığına kaldırmışlar. Annenin ölümünden sonra küçük Ratibi avutmak çok güç olmuş. Her akşam bir ağlama tutturur annesini istermiş. Nuri, kardeşini oyalamak için evden çıkarır, çevrede dolaştırır, uykusu gelince de kucağına alıp uyuturmuş, Annesinin ölümünden az sonra, Nuri Tahir de bir arkadaşının teşvikiyle Gedikli Okuluna yazılmış. Kemalle Nuri, evden ayrıldıktan sonra Tahir bey küçük Ratibi bir süre Adapazarına, Nuriye hanımın köyüne götürüp bırakmış. Ratip orada bir yıl kadar kalmış. Daha sonra babası ile Şebinkarahisara gitmişler. Tahir bey orada Binnaz hanımla evlenmiş, Veznecilerdeki evlerine dönmüşler. Ratip Tahiri bu üvey anne büyütmüş. Çocukların babaanneleri uzun zaman yaşamış; yüz on yaşında ölmüş.

Kemal Tahirin, annesinin ölümü üzerine okulla ve evle ilgisini bindenbire kesmesi, üzerinde durulmaya değer, bir noktadır. Aslında başarısız bir öğrenci değilmiş. Öyle anlaşılıyor ki, Kemal Tahirin her şeyi ile ilgilenen annesi imiş. Onu yuvaya ve yaşama bağlayan da Nuriye hanımın şefkati imiş. Şehzadebaşı, Veznecilerde edindiği çocukluk arkadaşları arasında acılı günlerinde onunla ilgilenen, sonradan Kaptan olduğu için (Kaptan Şahap) diye anılan vefalı arkadaşıyla, Ertuğrul Şevketi saymak gerekir. Kemal Tahirin okulu ve evi bırakma tarihi 1930 dur.

Kemal, okuldan ayrıldıktan sonra bir süre avukat kâtipliği yapmış. Daha sonra Necati adında bir arkadaşının çağrısına uyarak Zonguldak Kömür İşletmelerindeki Fransızların yönettiği Şirkette anbar memurluğuna girmiş ve orada iki yıl çalışmıştır. Eşi Semiha Demirin bildirdiğine göre, (Hür Şehrin İnsanları) adını taşıyan ve altı defter

tutan roman notları arasında Kemal Tahirin bu yaşam dö neminin ötküsü yer yer verilmektedir. Bu notların da tarih ve dil üzerine notları ve öteki roman taslakları gibi sıra ya konulup yayınlanacağını umuyoruz.

Yukarda adı geçen roman taslağındaki notlarda, Kemal Tahirin annesinin ölümüyle nasıl yıkıldığı ve kendini yeniden toparlayabilmek için ne kadar çetin sınavlardan geçtiği, baba ocağıyla ilgisini kestikten sonra bir süre kara bir yoksullukla nasıl boğuştuğu ve sonunda sağ duyusunu ve bitmez tükenmez yazma enerjisini kullanarak nasıl sıyrıldığı anlatılmaktadır. Yakın arkadaşı Kaptan Şahabın anasının cenazesine gitmek zorunda kalınca, içinden kendi anasının cenazesine neden gidemediğini, sevdiği bir varlığın toprağın altına bırakılmasına dayanamadığı düşünür, ama bu duygusunu arkadaşına anlatamaz.

Kemal Tahirde annesinin ölümünden sonra meydana gelen ölüme karşı nefret, onun yapıtlarında da görülmektedir. Bununla beraber yazar, yakınlarının cenazelerine giderdi.

Ölümünün çok karanlık ve baskılı günlere rastladığı ve sağlığında kendisiyle bir yakınlığı bulunmadığı halde toplumcu lider Doktor Şefik Hüsnü Deymerin cenazesine gittiğini ve mezarında çok az insan bulunduğunu, onların çoğunun da Birinci Şubeden görevliler olduğunu üzülerek anlatmıştı.

Kemal Tahir yazılarında ölüm felsefesine pek değinmezdi. Ölümün, yalın gerçekçi bir sanatçı için hiç bir orijinal yanı olmadığını, tükenen şeylerden oldum olası hoşlanmadığını, ölüm sonrasını kurcalamanın insana ipin ucunu kaçırtacağını, gerçekçi bir yazar için ise, gerçek dışı bir takım varsayımlarla zaman öldürmenin gereksizliğini belirtirdi. Yakın arkadaşlarının ölümü onu derinden sarsar, üzüntüsünü pek dışına vurmamakla beraber yazmak tan konuşmaktan kesilirdi. Nazım Hikmetin sınır dışına gittiğini öğrendiği zaman duyduğu üzüntü, belki de yâdel lerden ölümünü haber aldığı zamankinden daha çok onu

sarsmıştı. Bir ozanın milletinden kopunca tıpkı toprağından zorla çıkarılmış bir bitki gibi sanat yeteneklerinin kuruyacağını düşünürdü. Uzun mahpusluk yıllarından Angina Pectoris ve sertleşmiş büyük bir karaciğerle hasta olarak çıkan arkadaşının zorla alınmak istendiği askerliğe dayanamıyacağını Kemal de bilmiyor değildi. Nazım Hikmetin dünyada her şeyden çok sevdiği yurdundan ve halkından uzaklaşmasının gerçek nedeninin, sonunda ölümle biteceği anlaşılan asker edilme işlemi olacağı ortada idi. Ama bunu halkına anlatmak olanaklarından o zaman büsbütün yoksundu. Bu yüzden bilinçsiz halkının gözünde, onun, canını kurtarmak için kendini yurt dışına atması bağışlanmıyacaktı. Kemal Tahir, Nazım Hikmetin ölümünden sonra baş başa kalabildiğimiz çok seyrek zamanlarda (çünkü her zaman evi ve sofrası çeşitli insanlarla dolar dolar boşalırdı) O kendisine vergi içten okuyuşu ile şair arkadaşının sıla sıtması nöbetlerini yansıtan dokunaklı şiirlerini kısık sesiyle okur ve okuyuşu bitene dek yanaklarından göz yaşı damlacıkları yuvarlanıp dururdu hep.

Kemal Tahirin sanatçı kişiliği okuldan ve evden kopup türlü sıkıntılara göğüs gererek yaşam çengeli içinde boy atıp gelişti. Çoğu hikâyecilerimizde olduğu gibi Kemal Tahir de şiirle başladı yazmaya. İlk şiir denemelerini Abtullah Cevdetin (İçtihat) dergisinde yayınladı. Bunların 1932 yılından önce yazıldıkları anlaşılıyor.

Aslında yazarımız yazmaya okul sıralarında başlamıştır. Okuldan ayrıldıktan sonra da bu doğal eğilimine sıkıca sarılmıştır. Her yazarın deneme döneminde yayınladıkları yanında, beğenmeyip çöpe attıklarının hadsiz hesapsız olduğu bilinir. Kemal Tahirin bu dönemi okul ve gazetecilik sıralarında geçirdiği sanılmaktadır. 1935 de (Varlık) dergisinde, o yılların şiir eğilimine uygun Baudlaire, Rimbaud, Verlaine, Verhaeren... nin etkisinde kalarak hece ile yazılmış şiirler yayınladı. Daha sonra (Cemalettin Mahir) (İsmail Kemalettin) adlarıyla serbest ölçüde ve sosyal içeriği bulunan şiirleri görülmüştür. 1938 de (Ses) sayılarında

böyle 10 şiiri çıkmıştır.

Kemal Tahir, Zonguldakta Fransızların işlettiği Kömür Şirketindeki ambar memurluğundan ayrılıp Istanbula dönünce Babıâliye kapılanmış, önce (Vakit) ve (Haber) gazetelerinde, daha sonra (Son Posta) da musahhihlik, röportaj yazarlığı, çeviricilik yapmış,. Gazeteciliğin en alt basamaklarından başlayarak yükselme yolunu tutmuştu.

1932 1937 yılları arasında geceli gündüzlü bu işlerde yoğrulduktan sonra, (Yedi Gün) ve (Karikatür) dergilerinde sekreterlik, (Karagöz) gazetesinde baş yazarlık görevlerinde bulunmuş ve daha sonra da (Tan) gazetesi yazı işleri müdürlüğü yapmıştır.

Kemal Tahir, Babıâli yokuşundaki bu profesyonel gazetecilik çalışmalarının yanı sıra amatör sanat çalışmalarını da dolu dizgin sürdürmekten geri kalmamıştır.

1932 de yaşıtları sayılabilecek Yakup Sabri, Ertuğrul Şevket, İsmail Sefa, Arif Nihat Asya... ile birlikte (Geçit) adlı bir sanat dergisi çıkarmıştır.

Hikâyeciliğe, (Yedi Gün) dergisinde, Cemalettin Mahir takma adı altında önce çeviri ve adapte romanlar yayınlayarak sonra da yazarak girişmiştir (1935 1937). Yine o sıralar (Namık Kemal için diyorlar ki) adlı ilginç anketi yayınlamıştır (1936 Yeni Kitapçı).

Kemal Tahirin yazdığı şiirlerden iki örnek vermek istiyoruz:

Devrim Yollarında

«O» şairine

Sesin bir ıslık gibi çırıl çıplak ve temiz,
Sesin bir avuç gibi içinde avcumuzun;
Her heceden akıyor alevden felsefemiz,
Her satır kafamızda geçen yollardan uzun.

Bulduk artık engine sığmıyan şarkımızı,
Birleşti son sözümüz en sonra aynı hızda;
Bakır bir çanak gibi gökyüzü kıpkırmızı,
Zonkluyor antenlerin nabzı şakağımızda..

Zonkluyor kitlelerin yolda ayak izleri,
Zonkluyor son noktaya bağlı gözlerde ölüm!
Dört nala sürdük zafer günlerini ileri,
Dağlar yol vermek için ayrıldı bölüm, bölüm.

İçimiz uçurumlar gibi sonsuz ve derin,
İçimiz bir vuruşma emri gibi kaskatı;
Ne kadar haklarıysa hayat dövüşenlerin,
Ölmek de bu kavganın o kadar hakikatı...

Sesin kandan biçilmiş bir bayrak gibi dimdik,
Sesin kaldırımlarda çağlayacak bir deniz;
Diyor ki: «Bu döğüşte biz daha yenilmedik,
Ve bol bol çarpışmadan yere düşmiyeceğiz...»

Kemal Tahir Tipi
(15 Temmuz 1935)

Burada Kemal Tahir, (Tipi) soy adını kullanmış. Son zamanlarda yayınlanan Baha Dürder'in (Şairler, edipler, muharrirler) adlı kitabında da Kemal Tahir bu soy adıyla geçiyor. Kemal Tahirin Nazım Hikmeti tanıdıktan sonra (Benerci) soy adını kullandığı dikkati çekmektedir. Hapisten çıktıktan sonra asıl aile adları olan (Demircioğulları) ından (Demir) i, soy adı olarak benimsemiştir.

Kemal Tahirden ikinci şiir örneği:

H a y a t

Bir cümledir ki hayat,
Ne bir virgül, ne bir hat;
Birden okuyacağız...
Bazan geç, bazan erken,
Sonuna mezar denen,
Bir nokta koyacağız...

Deniz Gedikli marşının güftesi de onundur.

Kemal Tahir, gurur ve haysiyetine son derece düşkün, dostluklara yürekten bağlı, hatır sayar, sözün tam anlamıyla babayiğit, iyiye, doğruya ve güzele yönelik, yakışıklı, akıllı, enerjik, atılgan bir gençti. Hemen hemen her İstanbul delikanlısının hayalinde erişilmez bir özlem olarak gezdirdiği o zamanın Beyoğlu gece yaşamı, onun işi ve kurduğu arkadaşlıklar gereği, önünde, ardına dek açılmıştı. Kemal Tahir Babıâlinin o dönemindeki bir çok genç gazeteci ile birlikte Beyoğlunun gece yaşamını yakından tanıdı. Hemen bütün gazete ve dergilerin yazar, çizer, başyazar ve sekreterleriyle dosttu. Birlikte (Geçit)i çıkardığı ve yukarda adları geçenlerden başka, genç şair Yusuf Ziya, Ahmet Muhip Dranas, Necip Fazıl ile tanışıyordu. Sedat Simavi ve (Amca bey) tipinin Türk karikatüründeki yaratıcısı Cemal Nadir yakın dostlarıydı. Naci Sadullah, Nizamettin Nazif, Sadri Edhem, Suat Derviş, Hakkı Tarık Us, Asım Us, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel..... ile tanışıyordu.

Kemal Tahirin baş döndürücü bir hareketlilik içinde geçen, Babıâli yokuşundaki bu gençlik yıllarını da, kanımızca, ikiye bölmek doğru olur:

1 — Düşünce yapısı bakımından (renksiz) diyebileceğimiz Babıâliye ilk katıldığı zamanki çıraklık yılları. Bu yılların kısa sürdüğü anlaşılıyor.

2 — Yazarımızın sosyal, ekonomik, kültürel bakımlardan yazılarının bir kişilik kazandığı toplumculuk dönemi.

Kemal Tahirin bu dönemi şair Nazım Hikmeti tanıdıktan sonra kıvamını bulmuştur. Kemal, Nazım Hikmetten öylesine esinlenmiştir ki, soy adını bile onun bir yapıtından alarak kullanmıştır. Yazarımızın, Nazımı tanımadan önce de, sol, elbette yabancısı değildi. Bu içi içine sığmıyan ve okumayı söktüğü gündenberi aralıksız okuyan ve üstelik Fransızca da bilen genç ve dinamik gazetecinin, gazetecilik içinde yoğrulurken sola daha fazla ilgisiz kalması düşünülemezdi. Üstelik Nazım Hikmetle tanışmadan önce, Ba-

bıâlide, adı sola çıkmış bir çok yazar, çevirici ve başyazarla dost olmuştu. Ama bunların hiç biri şüphesiz onu, şair Nazım Hikmet kadar etkilememişti. Kemal Tahir, Nazım Hikmetle karşılaşır karşılaşmaz, içtikleri su ayrı gitmiyecek kadar kaynaşmış ve kanımızca bu tanışıp kaynaşma 1934 den önce olmuştur.

1937 ortalarına kadar Kemal Tahir, Neriman adında bir kadınla birlikte yaşamış ve 12 Ağustos 1937 de öğretmen Fatma İrfanla evlenmiştir

15 Haziran 1938 de Kemal Tahir, kardeşi Deniz assubayı Nuri Tahir ve bir kaç arkadaşı, şair Nazım Hikmetle birlikte, Donanmayı ayaklanmaya kışkırtmak'tan sanık olarak tutuklanmış; 19. Ağustos 1938 de Donanma Kumandanlığı Askeri mahkemesince 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır.

M a h p u s l u k

Askeri Mahkemenin kararı 29 Aralık 1938 de Askeri Temyizce onaylanarak kesinleşmiştir. 1940 da Fatma İrfan hapisteki kocasından boşanmak üzere İstanbul 12. ci Asliye Hukuk Mahkemesine baş vurmuş, Mahkeme Kemal Tahirin giyabında «milli rejime karşı gelerek, Donanmayı ayaklanmaya kışkırtmaktan ve Askeri Mahkemece 15 yıl ağır hapse çarptırılmış olması terzil edici suç mahiyetinde görüldüğünden 10 Haziran 1940 da boşanmalarına, tutuklu Kemal Tahirin bir yıl evlenmeden men'ine, mahkeme ve avukat masraflarını da ödemesine» karar vermiştir.

Kemal Tahir kardeşi ve arkadaşlarının (Donanmayı silâhlı ayaklanmaya kışkırtmaktan) hapis cezasına çarptırılmaları, aslında Mareşalin hışmına uğramaları sonunda meydana gelen bir adli hatadır. Kemal Tahirin Istanbul Tevkifhanesinde, Orta Anadolunun çeşitli zindanlarında geçirdiği on iki yıldan çok mahpusluk yaşamı, işte bu adli hatanın sonucudur. O zaman, bu suçlama «Koministler az

daha Yavuzu kaçıracaklardı!» biçimine sokularak ortalığa yayılmış ve aklı başında herkesi güldürmüştü. Suçlama, Doktor Hikmet Kıvılcımlının Babıâli yokuşundaki Kitap Evinden alınan ve piyasada serbest satılan bir takım kitapların, Yavuzda görevli birinin üzerinde bulunmasıyla başlatılmış ve hemen dallandırılıp budaklandırılarak (Donanmayı silâhlı kışkırtma) ya kadar vardırılmıştır. Oysa, (Donanmayı silâhlı ayaklanmaya kışkırtacak) olan bu kitapların Şolohofun (Uyandırılmış Toprak) adlı romanı, Sabahattin Alinin hikâyeleri, Nazım Hikmetin (Simavna kadısı Şeyh Bedrettin Destanı) olduğu ortadadır.

Kemalin kardeşi Deniz Assubayı Nuri Tahir tutuklandığı Erkin gemisine geçmeden iki yıl kadar önce, Yavuzda görevli iken oradaki sanatla ilgili bir kaç Assubay arkadaşıyla birlikte (Bora) adıyla amatör bir dergi çıkarmış ve bunu, komutanlarının da desteği ile bir süre devam ettirmiştir. İşte bu dergi, daha sonra bir suç aracı diye kullanılmıştır.

Sanıklardan birinin avukatlığını üzerine alan Ethem Ruhi Balkan, bir yargılama sırasında yargıçlara şunları anlatmak zorunda kalmıştır: «Ben Bulgaristanda iken bir gün tutuklandım. Beni yargılayacak Mahkeme Başkanına ölüme çarptırılmam için Bulgar makamlarının baskı yaptığını öğrendim. O zaman Mahkeme Başkanı bütün baskılara karşı koyup (Eğer bu adamı ortadan kaldırmam için beni görevlendirip elime bir tabanca verirseniz belki onu vurabilirim. Ama, delil olmadan kanunu, bir Bulgar yargıcı olarak, böyle bir şeye âlet edemem.) demişti.

Duruşmada Savcı Albay Şerif Budak, Savcı yardımcıları Halûk Şehsuvaroğlu ile Fahri Çoker idi. Bir kaç kez mahkemede Savcıya, bu kadar ağır bir suçla bu sanıkları suçlarken, ne gibi delillere dayandığı sorulmuş, «Biz bu dâvâda delil arayacak kadar saf değiliz» karşılığı alınmıştır. Mareşal Çakmak, bu konu kendisine sorulduğu zaman «onları tenkil ettik» diye kestirip atıyordu. Bu tepeden inme dâvâda o zamanki Genel Kurmay Başsavcısı Münür Çı-

tak, koğuşturma soruşturma ve duruşmalardan günü gününe Mareşali haberdar ediyordu.

Bu dâvânın Deniz Assubay hükümlülerini, Nuri Tahir uzun yıllar birlikte yattıkları Sinop zindanına bir gün Halk Partisi ileri gelenlerinden Cevdet Kerim İncedayı ile birlikte o sıra Sinopta Vali bulunan Salih Kılıç görmeye gelmişler. Vali, hükümlülerin yanında İncedayıya: «Bunlar tutuklanıp soruşturmaları yürütülürken ben Istanbul Polis Müdürüydüm. Bu dâvânın iç yüzünü yakından bilirim. Aslında başından sonuna tasni edilmiş bir dâvâdâr.» Deyince Cevdet Kerim «Böyle şeyler olur. Allah kurtarsın, Allah kurtarsın!» diyerek konuyu kapatmış ve onların yaptıkları el işlerinden beğendiklerini satın alıp yanlarından uzaklaşmıştır.

Kemal Tahirin on iki yıldan uzun süren mahpusluk dönemini tümü ile aydınlığa kavuşturacak elimizdeki en somut belge, romancımızın, 1968 Ağustosunda, Bilgi Yayınevi tarafından basılan (Kemal Tahire Mahpusaneden mektuplar) adlı, Nazım Hikmetin Bursa Hapishanesinden kendisine göndermiş olduğu 242 adet mektuptur.

Bu mektuplardan önce, Kemal Tahir, Nazım Hikmet, doktor Hikmet Kıvılcımlı ve öteki tutuklular altı ay kadar Sultanahmetteki eski Tevkif ve Cezaevinde kalmışlar ve Cezalarının temyizden çıkmasını beklemişlerdir. Cezalar kesinleştikten sonra Kemal Tahir, Nazım Hikmet ve Doktor Kıvılcımlının, birincisinin sağlık durumu dolayısıyle hava değişimi almak ihtimâli yüzünden, ikinci ve üçüncüyü henüz kesinleşmemiş olan başka duruşmaları bulunması nedeniyle bir süre daha Istanbulda alıkoymuşlar, ötekileri Sinop Ceza Evine göndermişlerdi. Daha sonra, Kemal Tahir, Nazım Hikmet, Doktor Kıvılcımlı Çankırı Hapishanesine yollanmış, Nazım Hikmeti dayısı General Ali Fuat Cebesoy Bursa Cezaevine aldırmış, Doktor Hikmet Kırşehire gönderilmiş, Kemal Tahir bir süre daha Çankırı Ceza Evinde yalnız olarak kalmıştır.

Kemal Tahirin gruptan ayrı düşmesi maddi bakımdan

büyük sıkıntılar çekmesine yol açmıştır.

Nazım Hikmetin Bursa Cezaevinden Kemal Tahire yolladığı mektupların ilk bölümü Aralık 1940 dan Mayıs 1941' e kadar 22 adettir. Kemal Tahir, Çankırıdan Malatya Cezaevine yollanınca bu kez Nazımın mektupları Malatya Cezaevine gelmeye başlamıştır. Malatya Cezaevine gelen mektuplar Mayıs 1941 den 1944 yılına kadar süren 109 mektuptur.

Ekim 1944 den 1949'a kadarki tarihleri taşıyan 101 mektup ise Çorum Cezaevine gönderilmiştir.

Kasım 1949 dan Nisan 1950 ye kadarki 10 mektup ise Kemal Tahirin son yattığı Nevşehir Cezaevine gelmiştir.

Kemal Tahir, (Kemal Tahire Mahpusaneden mektuplar) ın önsözünde, bu mektupları, Sovyetler Birliğinde şair Nazım Hikmetin ölümünden sonra, sanatçı için bir arşiv meydana getirilmesi ve mektupların bu arşive istenmesi üzerine, şairin kendi ülkesinden önce yabancı bir ülkede yayımlanmasına gönlü razı olmadığı için, bastırdığını bildirmiştir. Bu kitapta yer alan her mektubunda Nazım Hikmet, çarptırıldıkları bu ağır cezanın kaldırılması ve yargılanmalarına yeniden başlanması için gereken kanun yollarını kurcaladığını yazar ve yıllarca süren bu cezadan kurtuluş ümidini asla kesmez.

Çankırı Cezaevine yolladığı bir mektubunda Kemal Tahirin sonradan romanlaştırdığı Kelleci Memede ve bu romanda adı geçen Şeker Emine selâm yazar. Böylece Kemal Tahirin bu romanının kişilerinin zindanda yaşayan gerçek kimseler olduğu Nazım Hikmetin ağzındanda belirtilmiş oluyor. Yine bu mektuplarında Nazım Hikmet, Kemal Tahirin etkisinden bir türlü kurtulamadığı çok güçlü mektuplar yazdığını ve kendi yazdıklarının onunkilerin yanında sudan kaldığını, Kemal Tahirin düz yazıdaki gücüne imrendiğini, mektuplarını sakladığını, günün birinde bunları kendisine toplu olarak vereceğini yazar durur. Ama, ne yazık ki Kemal Tahirin Nâzıma yazdığı bu mektupların hiç biri yazarın eline geçmemiş ve bu güne kadar da

Nazım Hikmetin yazı terekesinden çıkmamıştır.

Nâzım, yine bir mektubunda, daha önce Kemalin, kendisinin şaireneliğinden yakındığını hatırlatarak: «Pasternakda da, Mayakovskide de şairanelik bol bol mevcut. Hem de üzülerek söyliyeyim bu üstâdlarda olan bendekinden de fazla, Kemalciğim. Bir gün ben şairanelikten kurtulacağım, meraklanma!» diye yazmaktadır.

14 sayılı mektubunda Nazım (Sağır Dere) den söz açar ve bunun dört başı mâmur bir büyük hikâye olacağını, bu çerçeve içinde roman yapmaya zorlamamasını yazar.

15. ci mektubunda (Göl İnsanları) nın Tan gazetesinde çıktığını görünce, bir çocuğu dünyaya gelmişcesine sevindiğini belirtir. Aynı mektupta Bursa Cezaevinde yeni yanına verdikleri genç ve yetenekli bir sanat heveslisi delikanlıyı (Raşit Kemaliyi) tanıtır. Sonradan adı (Orhan Kemal) olarak olan bu gence Fransızca dersler verdiğini yazar.

17 numaralı mektup boydan boya (Sağır Dere) nin eleştirisidir.

Yine mektuplarından birinde Nazım, bir süre Kemal Tahirle birlikte Çankırı Cezaevinde kaldıkları sırada beraberce yazdıkları (Tarih Oncesi) adını taşıyan, tamamlanmamış bir romandan söz eder. Mektupların bir çoğunda Nâzımın Kemal Tahire para, gazete, dergi, kitap, giyecek yolladığı yazılıdır.

48. ci mektupta Kemal Tahirin (Büyük Balık) adlı büyük hikâyesi eleştirilmektedir. Nâzım, hemen her mektubunda Kemal Tahire roman yazması, durmadan yazması için yalvarmaktadır. Yalnız bir şartı vardır. Kemalin ilk çıkacak romanını kendisine ithaf etmesini ister. O sırada Nazım Hikmet de harıl harıl (İnsan Manzaraları) na çalışmakta ve yazılanları bölük bölük, düşüncesini almak üzere Kemal Tahire yollamaktadır.

64. cü mektupta (Kelleci Memed) romanının müsveddelerini okuyan şair, şunları yazar: «Türk köylüsünü ro-

manda ilk defa, gerçek yönüyle, konuşturan, düşündüren yazarımız sensin.»

119. cu mektubunda mektup biçiminde romana karşı olduğunu, böyle bir romanın Rokoko mimarlığına benzediğini, mektubun romancının elini ayağını bağladığını, yaratma gücünü körleştirdiğini belirtir. Yine aynı mektubunda (Sağır Dere) nin en başarılı yanının mahalli renk, özellik denilen teferrüat üzerinde çok durmamış olması, ancak gerektiği kadarıyle yetinmiş bulunmasıdır. «Oysa, bizde realist köy romanı denilince biraz da tuhaf bir işgüzarlıkla Provensiyalizm yapmak, mahalli örf ve âdetleri kılı kırk yararcasına -okuyanı bıktırana dek- tasvir etmek diye anlaşılıyor. Başarılı bir köy romanı hiç bir zaman bu sıkıcılığa kalemini kaptırmakla olmaz.» Diyor.

181. ci mektubunda Nâzım, Kemal Tahirin (Mülkiyet Kalesi) adlı romanını eleştiriyor. Bu romanın konu yakınlığı bakımından daha sonra (Esir Şehrin İnsanları) ve (Esir Şehrin Mahpusu) romanlarında kullanıldığını sanıyoruz. Kemal Tahir, gün ışığına çıkarmadığı bu romanında bir marangozun ağzından Sultan İkinci Abdülhamidin özelliklerini dile getirmiştir. Romandaki bu marangozun, babası Tahir bey olduğu şüphesizdir.

Nâzım Hikmetin 194. cü mektubunda, annesi Celile hanımın Adanada başarılı bir resim sergisi açtığı ve sergide yaptığı satışlardan eline geçen parayı mahpustakilere yolladığı yazılıdır.

195. ci mektubunda, Nuri Tahirin Sinoptan Çoruma, ağabeysinin yanına gönderilişinden duyduğu sevinci belirtir. O zaman Nuri Tahir, Sinopta arkadaşlarıyla yürüttüğü ağaç işlerine Çorumda da devam ederek yanına yardımcı diye Şer Ahmedi alır.

216. cı mektupta Nâzım, Bursa Hapisanesinde bir kalp krizi geçirdiğini ve bakan doktorların hastalığına (Angina Pectoris) dediklerini yazar.

Nuri Tahirin Sinoptan ayrılmasından bir süre sonra Sinopta kalan öteki arkadaşları Kemal Tahir ve Nuri Tu

hirle birlikte Nevşehir Cezaevinde bir araya getirilirler. O zaman Kemal Tahir, eski bir kiliseden bozma ve her yanı açık bu taş binayı ilgililer önünde protesto ederek «kışta kıyamette buraya insan değil, siz hayvanlarınızı bile bırakmazsınız.» Der ve soğuktan barınabilmeleri için onları binayı tâmire zorlar.

(Hapisaneden Kemal Tahire mektuplar) ın sonuna doğru, Nâzım Hikmet, dâvâsının yeniden gröülmesi için basında yoğun bir kampanya açıldığı, bu kampanyanın etkisi ile şairin hastalığı da dikkate alınarak Istanbula alındığı, oradan Cerrahpaşa Hastanesine yatırıldığı öğrenilir. O sırada aynı hastanede, karşısındaki odada Yahya Kemal da yatmaktadır. Nâzımın haklı yakarılarına kulaklarını tıkayan bağnaz çevrelerin, Büyük Millet Meclisinin tâtile girmesini bahane ederek işi savsaklamaları üzerine, şair açlık grevine yatar. Bunu öğrenen Nevşehirdeki Kemal Tahir ve öteki arkadaşları da haklı dâvalarında Nâzımı desteklemek için hep birlikte açlık grevine başlarlar. Bunu öğrenen Nazım, mektupla vaz geçmeleri için onlara yalvarır. O sıra çok heyecanlı günler yaşanmaktadır. İçerdekiler ve dışarda onları destekleyen yakınları, dostları ve aklı başında bütün dünya.. Gazetelerde, Cerrahpaşa hastanesinde şu sırada iki büyük Türk şairinin karşılıklı odalarda yatmakta olduğu, Nazım Hikmetin açlık grevinden ölüme yaklaşırken, Yahya Kemalin inadına çok besinden sağlığının bozulmuş bulunduğu bildirilmektedir...

242. ci mektubunda Nâzım Hikmet, dâvânın yeniden incelenmeye başlandığını bu nedenle açlık grevini bıraktığını müjdeler.

Kemal Tahirin Cezaevi yaşantısı üzerine kardeşi Nuri Tahirin anlattıklarına gelince:

«Kemal, Çorum Cezaevinde yalnızken parasızlıktan çok sıkıntı çekti. Arada Bursadan Nâzım Hikmet ve Sinoptan öteki arkadaşlarından ufak tefek harçlıklar almasına rağmen uzun süre yoksulluğu devam etti. İşte bu sıkıntılı günlerinde Babıâliden eski arkadaşı Sedat Simaviden bir

mektup aldı. Sedat Simavi, Kemal Tahire roman yazıp göndermesini, bunları gazete ve dergilerinde basacağını ve karşılık olarak da kendisine para gönderebileceğini bildirdi. O zaman, Kemal Tahir (Zoraki Nişanlı), (Bir Nedim Divanının Esrarı), (Camı Kıran Çocuk), (Halk Plajı), (Gönül Denilen Hayvan)..... adlarında bir takım serüven romanları yazarak Sedat Simaviye yolladı. Böylece bir süre yoksulluktan yakasını kurtarabildi. Kemal Tahir -bir romancı en önemsiz konuları bile işlerken, polis romanları, serüven romanları yazarken, onlarda da asıl gücünü belli eder.- derdi hep, Kemal Tahirin karın doyurmak için, çaçala kalem giriştiği bu romanlarının içinde çok ilginç olanları vardı. (Camı kıran çocuk) romanının konusu özetle şöyleydi: -Varlıklı, çift çubuk sahibi bir adam, günün birinde psikolojik bir bunalım geçirir, canına kıymaya kalkışır. Onceden her yanını sım sıkı kapattığı bir odaya bir mangal dolusu sin sin yanan marsıklı kömürü alıp yatar. Ertesi sabah hâlâ yaşamakta olduğuna şaşarak uyanır. Yataktan fırlayıp ölümden nasıl kurtulduğunu araştırır. Mangaldaki marsıkların tütmekte olduğunu görür, çevreye göz atar. Bir de bakar ki bahçeden atılmış olan bir top pencerenin camını kırmış ve yatağının yanına düşmüştür. Kırılan camdan işleyen rüzgâr onu kesin bir ölümden kurtarmıştır. Zengin adam bu rastlantıya çok sevinir birden ve bunalımdan kurtulup yeniden dünyaya gelmişe döner. Camı kıran topun kim tarafından atıldığını öğrenmek üzere uşağını çağırır. Uşak, bir çocuğun kulağını çeke çeke efendisine doğru sürükler. Arkası sıra da onunla birlikte top oynayan çocuklar gelmektedir. Kulağı çekilen çocuk topu kendisinin atmadığını söyliyerek yemin üstüne yemin yağdırır. Arkadaki çocuklardan biri uşağa, topu kendisinin attığını haykırır. Zengin adam uşağa önce çocuğun kulağını bırakmasını buyurur ve camı kırdığını üzerine alan çocuğu da yanına çağırıp isterse onu kendisine evlât edineceğini bildirir. O zaman uşak patronuna, camı onun kırmadığını, ne diye onu evlâtlığa almak istediğini

sorar. Adamın karşılığı şu olur: Camı o kırmamış ama, zor karşısında suçu yüklenecek kadar yürekli...-

O sıralarda Kemal Tahir yazdığı bu serüven romanlarının her birinden iki yüz lira alırdı. Bir kerresinde para yerine ona bir dolma kalemle kardeşi Nuriye bir saat yollandı. Kemale gelen dolma kalem bozuk çıktı. Kemal de kalemi satan kırtasiyeciye dokunaklı bir pusula yazarak kendisinin mahpus bulunduğunu, kullanmak üzere dört gözle beklediği dolma kalemin bozuk çıkmasına çok üzüldüğünü, mümkünse bir sağlamının postalanmasını istedi. Kısa zaman sonra dileği yerine getirildi.

Bir ara Çorum Cezaevinde bir takım uygunsuz tutukluların hapisaneyi ele geçirmek üzere harekete geçtikleri öğrenildi. Bunların canavarca plânlarını bilen aklı başında herkes Kemal Tahirle birlikte karşı çıktılar ve görevliler durumdan haberdar edilip gelinceye kadar nöbet tutarak Cezaevini beklediler.»

Nuri Tahir, sekiz yıl kadar öteki Assubay tutuklu arkadaşlarıyla birlikte Sinop Cezaevinde kaldı. Orada geçimlerini sağlayabilmek için önce bir süre Cezaevinin iş ocağında çalıştılar. Sonra, kendi hesaplarına tahta oyma işleri yaparak geçimlerini yoluna koydular. Kurdukları bu iş zamanla öylesine gelişti ki Nuri sekiz yıl sonra Sinoptan ayrılıp Çoruma Cezaevindeki ağabeyisinin yanına gelirken payına dört bin lira düşmüştü. O günlerin ölçüsüne göre küçümsenmiyecek bir paraydı bu. Nuri, Çorum Cezaevine ilk gelişinde kapıda karşılanıp Müdürün odasına götürüldü. Kendisine yolculuğunun nasıl geçtiği sorularak kahve ikram edildi. Kemal Tahirin öğleden sonra uykuya yattığı uyandırılmaktan hiç hoşlanmadığı bu yüzden ağabeyisi uyanıncaya kadar burada dinlenmesi bildirildi. Kemal Tahir uyandığı zaman kardeşinin geldiğini öğrenince müdürün odasına koşup onu kucakladı, sonra birlikte kırk kişilik koğuşa gittiler. Koğuşun en başındaki ranzada kuruluydu Kemalin yatağı. Nuriye de yanında bir yer ayırmıştı. Kemal Tahiri koğuştakiler Cezaevindeki bütün tutuklu-

lar ve Müdüründen en sıra gardiyanına kadar bütün idare sayıyordu.

Akşam yemeklerinden sonra Kemal Tahir, ranzasına sıçrayıp yatağına bağdaş kurarak dizleri üzerine yazı tahtasını ve sırtına gocuğunu alıp yazmaya başlayınca koğuşta ses soluk kesiiir, herkes yorganını başına çeker uyur, ya da gözlerini tavana dikip dalardı. Kemal, hemen her gece hava ışımaya başlayıncaya kadar sarı yapraklı defterlere durmadan yazar yazardı. Gün ağarırken yorganı başına çeker yatar ve sabah uyanan Nuri Tahir, onun yastığı altına bıraktığı defterinden, gece yazdıklarını merakla okurdu. Kemal Tahir, yalnız içerdekilerin değil, dışardaki mahpus yakınlarının da en güvendikleri danışmandı. Tutuklular ve İdaredekiler, her dara düşmede ona akıl danışır, temyiz lâyihalarını, dilekçelerini yazdırır, okuma yazma bilmeyenler mektup kaleme aldırırdı.

Kemal Tahirin (içeri) yi anlatan Cezaevi anılarını (Esir Şehrin Mahpusu), (Kelleci Memed), ve henüz yayınlanmamış bulunan (Namusçular) da bulmak mümkündür.

Kemal Tahirin Türk edebiyatındaki hikâye türüne yeni bir çeşni katan güçlü hikâyeleri 1940 da kaleme alınmış ve ilk olarak Cemalettin Mahir adıyla 10 Mart 1941 25 Nisan 1941 tarihleri arasında çıkan Tan gazetelerinde yayınlanmıştır. O sıralarda Sadri Edhem ve çevresindeki bir kaç genç yazarla Sabahattin Ali hikâyemizde toplumsal konuları işlemekteydiler. Türk hikâyeciliğinde canlı bir hava estirilmesine rağmen köy insanımızın yalın gerçekçi açıdan öz yaşamını ve konuşmalarını hikâyeye yansıtan ilk örnekler (Göl İnsanları) olmuştur. Hikâyecilik alanında Kemal Tahirin Türk yazınında yer alan Sabahattin Ali, Yakup Kadri, Halide Edipten esinlendiği düşünülebilir. Ama, onun asıl etkisi altında kaldığı yazarlar Cervantes ve Balzac başta olmak üzere Dostoyevski, Tolstov, Gorki ve Zoladır.

Kemal Tahir, Nâzım Hikmet ve ötəki arkadaşlarıyla

birlikte 1950 yılında çıkarılan genel afla özgürlüğüne kavuştu.

Olgunluk Yılları

Özgürlüğüne kavuşmadan çok önce; Nâzım Hikmetin gençlik şiirlerinde yer alan eşi Piraye hanımla arası açılmış ve son mahpusluk döneminde ziyaretine sık sık gelen akrabası Münevver hanımla ilişki kurmuştu. Daha sonra Münevver hanım, ressam olan eski kocasından boşanarak Nâzım Hikmetle hayatını birleştirdi. Çok geçmeden şairin biricik oğlu Mehmet doğdu. Nazım Hikmetin eski eşi Piraye hanımdan ayrılıp Münevver hanımla hayatını birleştirmesi, onu yakından tanıyan ve sevenlerin çoğu tarafından iyi karşılanmadı. Bu ayrılıştan Nazım Hikmeti suçlayanlar oldu. Her ikisinin de en yakın arkadaşı olan Kemal Tahir, o kendisine özgü gerçekçi tutumu ile olayı olduğu gibi karşıladı ve yararsız tartışma ve dedikodulardan sonuna dek kaçındı. Kemal Tahir, zındandan çıkar çıkmaz, daha önce kendi gibi toplumsal nedenlerle tutuklanmış ve İkinci Dünya Savaşının o kapkara yıllarında sürgün edildiği Orta Anadoluda dikiş dikerek yaşamını sürdürmeye çalışmış Sıdıka Uzunhasan (Semiha) hanımla evlendi.

Semiha, Kemal Tahir hapisten çıkmadan önce de onunla mektuplaşırdı. Nazım Hikmet ailesiyle Kemal Tahir ailesi arasındaki sıkı dostluk, onlar özgürlüklerine kavuştuktan sonra da sürdü. 22 Haziran 1951 de Nazımın askere alınmaya zorlanması nedeniyle, hasta durumu yüzünden buna dayanamıyacağını düşünerek, çoluk çocuğunu bırakıp sınır dışına çıkması üzerine Kemal Tahir ailesi Nazım Hikmetin eşi Münevver Ranla oğlu Mehmede yakınlıklarını büsbütün arttırdılar. Nâzım, yurdundan ayrıldıktan sonra eşi ve çocuğu sıkı göz altına alındı. Oturdukları evin önünde günün yirmi dört saatinde cip bekletilerek nöbet tutuldu. Onlar her gittikleri yerde ciple izlendi. İşte bu göz açtırılmayan izlenim altında bile Kemal Tahirle Semiha,

Münevver Ranla Mehmedi sık sık arayıp yalnız bırakmadılar. Ta ki Münevver hanımın oğlu ile birlikte bu sıkı izlenimden sıyrılıp Polonyaya gidişlerine kadar. Bu arada çok iyi Fransızca bilen Münevver Ran, yurt dışına gitmeden önce Kemal Tahirin (Köyün Kamburu) nu Fransızcaya çevirdi. 3 Nisan 1958 den itibaren bu çeviri Pariste (Les Lettres Francaise) de (Le Tors du Village) adıyla önce tefrika edildi ve sonra da (Les éditeures Francaises Réunies) tarafından kitap halinde basıldı.

Kemal Tahir, özgürlüğüne kavuştuktan sonra 1951 de (İzmir Ticaret Gazetesi) Istanbul temsilciliği ve yazarlığını yaptı. Bu sırada kaleme aldığı genel ekonomi ve memleket ekonomisi üzerine yazılarının erbabınca çok ilginç bulunduğu belirtildi.

Kemal Tahir, hapisten çıkıp Semiha ile evlendikten sonra, önce çocukluğunun geçtiği Kasımpaşada, Deniz Hastanesi yokuşundaki bir evde, bir süre kirada oturdu. Sonra oradan çıkıp Kadıköy, Kurbağlıderedeki, Nazım Hikmetin annesi ressam Celile hanımın evine kiracı oldular. Oradan, Göztepe Birinciorta sokaktaki bir eve taşındılar. İki kış geçirdiler orada. Göztepeden de on üç yıl devamlı içinde yaşadıkları Çınardibindeki, küçük bahçeli evlerden birine geçtiler. Daha sonra Şaşkınbakkalda yeni yapılan apartmanlardan birinin alt katındaki bir daireyi alıp yerleştiler. Kendi dairelerinde üç yıl kaldılar. Kemal Tahir bu evde hastalandı.

5 Aralık 1970 de Haydarpaşa Göğüs Cerrahisinden taburcu edildikten sonra, kendi dairelerinin güneş görmemesi nedeniyle Kızıltoprak depo mevkiinde, Bağdat caddesi üzerinde havadar, geniş bir kata taşındılar. Bir yıldan çok bir zaman orada kaldıktan sonra Göztepede, tren istasyonuna yakın, çevresi açıklık, güneşli, daha sakin bir apartmana geçtiler. Kemal Tahir burada dünyaya gözlerini kapadı.

1952 lerde geçim zorluğu yüzünden arkadaşımız bir takım takma adlarla bir sıra detektif ve serüven romanı

ları yazmak zorunda kaldı. Kemal Tahir, özgürlüğüne kavuştuktan sonra uzun bir zaman evin geçimini sağlayabilmek için eşi Semiha dikiş dikti. Üstelik yazarımız ölene dek evleri ve sofrası bir tekke gibi dolar dolar taşardı. Kemal Tahirin evine her düşüncede, her inançta insan, hiç çekinmeden geiir giderdi. Kemal de bu sürekli geliş gidişlerden ve çok çeşitli konular üzerinde konuşup tartışmaktan tarifsiz hoşlanırdı. İşte bütün bu ağır yükü, hiç sızıltıya meydan vermeden, yıllar yılı canını dişine takarak ve büyük küçük herkesi güler yüzle karşılayarak eşi Semiha Demir yürütürdü.

Kemal Tahirin kullandığı takma adlar şöyle sıralanabilir:

Tan gazetesi ve Ses dergisindeki yazılarında (Nuretttin Demir), (İsmail Kemalettin).

Son Posta gazetesindeki tefrikalarında (Kör Duman).

Hürriyet Gazetesindeki yazılarında (Bedri Eser).

Tef Dergisinde (Samim Aşkın), (Ali Gıcırlı).

Serüven kitaplarında (F. M. İkinci), (Celâl Dağlar) dır.

1955 de (Göl İnsanları) ve (Sağır Dere) yayınlandı. (6 7 Eylül 1955) de zamanın iktidarı olayları başından sonuna tertipleyip, sonra da devekuşu gibi, yağmalatıp parçalattığı memleket mallarının molozları içine başını sokarak, suçu daha önceden çeşitli olaylarla fişlediği bir avuç toplumcunun üzerine, delilsiz yıkmaya kalkışması sonucu Kemal Tahir evinden alınarak 6 ay kış boyunca Harbiyenin eski Yemekhanesinden bozma, üstü akan ve duvarlarında yosun ve mantarlar üremiş taş hücrelerinden birinde tutuklu kaldı. Bu kitabın yazarı o hengâmede, bu üstü açık komployа getirilmiş olarak Kemal Tahirle birlikte bu taş hücrelerde yattı.

O zaman Kemal Tahir, tıpkı kendi gibi olayla en küçük bir ilişkisi olmayan ve üstelik böyle toplum dışı bir davranışa karşı bulunan bir takım (eski tüfek) ler arasında iftiranın korkunçluğunu ilk olarak kavramış ve «Doktor! Başımızın üzerinde eşi menendi görülmemiş, çok kor-

kunç bir iftira kasırgası estiriliyor, her an topumuz birden gürültüye getirilip köprü başlarında sorgusuz sualsiz sallandırılabiliriz. Bu alçaklığa baş vuranlar, yaptıkları üstü açık komploya dışarının ve en başta Yunanistanın -he..- demesini bekliyorlar. Bir tek kurtuluş umudumuz her şeyi başından sonuna izleyen yabancıların ve Yunanın bu suçlamayı işlerine gelmediği için yutmıyarak oyunu bozmalarına bağlıdır. Bereket versin minareyi çalanlar önceden kılıfını hazırlayamadılar ve kendi çarşı ve pazarını yağmalamakta milyarlar ödeyerek getirttikleri ithal mallarını kıymık kıymık parçalamakta kantarın topunu o kadar kaçırdılar ki yaptıkları rezillikleri üstü kapanamaz hale geldi. Aman ha... Arkadaş! Bu belâyı sakın ola ki bundan öncekilere benzetmeye kalkma! Yalnız içinde bulunduğumuz bu tüyler ürpertici durumu yanımızdakilere sezdirmemeliyiz. Yoksa öyle bir kötü panik anaforuna sürükleniriz ki akıllarını oynatanlardan içerisi tımarhaneye döner. Baksana daha şimdiden hücrelerde yerli yersiz horoz gibi ötenler, of pof çekmekten yürekleri yarılanlar var. Halimiz böyle ne olacak diye soran eden olursa- ne olmak ihtimali var ki?... Çiğ yemedik ki karnımız ağrıya... Gerçek er geç ortaya çıkar elbet- diyelim.» demişti.

Olaylar çorap söküğü gibi gelişiyordu. Biz bu durumdayken bir gün bulunduğumuz bölüme Oflu Hasanla kardeşini ve iki adamını getirdiler. Sıkı Yönetim Savcılığı onlardan sırra kadem basan iki bavul dolusu pırlantanın hesabını sorarken, onlar Galatada kahvelerinin bulunduğu sokaktaki Gemi Donatım araçları satan bir sıra büyük Rum mağazasını yağma edilmekten koruduklarını ve mağaza sahiplerinin de sonradan kendilerine, bu hizmetlerine karşılık olarak bir miktar para hediye ettiklerini söylüyorlardı. Onların bizim bölüme getirilişi ile, bize uygulanmakta olan kötü şartlar ister istemez gevşetildi. Onlara diye takılan beş yüz mumluk ampullerin ışığından bizler de yararlanır olduk. Üstelik bu taş odalara tıkıldığımızdanberi bize yasak edilen her türlü gazete ve dergiyi on-

lar tomar tomar getirttiler ve biz de okumak fırsatını bulduk. Gerçekten yazılan ve çizilenler sandığımızdan da korkunçtular. Papazlar sünnet edilmiş, Rum mezarlarından ölüler çıkartılıp kafa taslarıyla futbol oynanmış, kiliselerde ikonalar, ıstavrozlar ateşe verilmiş, çarşı pazar ve Istanbulun bütün ana ve ikincil caddeleri tuz buz edilen eşya artıklarıyla tepeleme dolmuş, koskoca şehrin her yanı sanki yüzlerce uçağın saatlerce süren bombalamasına tutulmuş gibi delik deşik olmuştu. Olaylara Emniyet Kuvvetleri ve düzeni korumakla görevli bütün kuruluşlar, en küçüğünden en büyüğüne kadar ilgisiz kalmıştı.

Daha sonra öğrendiklerimiz büsbütün ilginçti. Selânikte Atatürkün doğduğu evde bomba patladığı haberi, bombanın patlaması ile aynı anda Istanbulda Ekspres Gazetesinin yarısını kaplayan dev harflerle basılmış olarak satışa çıkarılmıştı. Her şey olayın önceden tasarlanıp şeytanca düzenlenmiş bir plân gereğince yürütüldüğünü açık açık gösteriyordu. Hemen bütün gazetelerin baş yazarları, fıkra yazarları ağız birliği etmişcesine, suçu çok güçlü bir yeraltı örgütüne bağlamakta kalem birliği yapmışlardı. Tabii böylesine güçlü bir yeraltı örgütünü de ancak Kızıllar yapabilirlerdi.

Istanbulun bir çok semtlerini bir düğmeye basmışcasına aynı anda, altını üstüne getirebilecek güçte akıl almaz bir yeraltı örgütü o güne kadar Türkiyede hiç kendini belli etmeden nasıl ve nerede gizlenebilmişti? Üstelik bu örgüt bütün Emniyet güçlerini avucunun içine almış, onları olanlara karışmamaya kandırmış ve bir kısmını da vur kıra itelemişti. Böylesine gücü olan bir gizli örgüt her ne hikmetse Kıbrıs olaylarını bahane ederek Türkleri azınlıktaki Rumların üzerine saldırtmıştı. Hikâye hangi noktadan ele alınırsa alınsın inanılır gibi değildi. 6 7 Eylül olaylarının başlatılmasından az önce Iktidar Partisi kodamanları Istanbuldan, suçluluğun telâşı içinde, toparlanıp Başkente doğru yola çıkmışlar ve olaylar kendilerine yolda duyurulmuştu. Onlar da geri dönerek vur kır yığınlarıyla

geçilmez olan caddelerde poz poz üzgün yüzle resimler çektirip hemen Radyo Evine koşarak önceden hazırlanmış plân gereğince suçu (eski tüfeklerin) üstüne yıkmışlardı. Hesapları, hep o güne kadar nedeni gizli kalmış bütün olayların suçlusu olarak gösterdikleri ve inandırdıklarını sandıkları halkı ve dış dünyayı bu kez de inandırmaktı. Ama evdeki hesap bu kez ilk defa çarşıya uymuyordu. Onlara (olmaz) diyen halk değil, dinlerine saldırılan yabancılardı. Bu olayın iç yüzü ve nedenleri yassıada yargılama tutanaklarında yer almıştır.

6 7 Eylül olayları sırasında Istanbulda bir kaç Uluslararası kongre toplanmıştı. Bizans Kongresi, Para fonu kongresi gibi... Batı ülkelerinden ve bütün dünyadan bu kongrelere katılan üyelerle bu kongreleri izlemeye gelen kalabalık basın, televizyon ve ajans ekipleri 6 7 Eylül olaylarını yakından izlemişler, yer yer filimlere almışlar, teleobjektiflerle en ilginç noktalarını tesbit etmişlerdi. Bütün bu toplanan doküman dünya basın yayın ve ajanslarında günlerce yayınlandı. Yabancı basın Türkiyede ötedenberi yürütülen anti-kominist uygulamayı belirterek böylesine büyük çapta bir olayın Türkiyede kominist ler tarafından çıkarılabileceğine asla inanmadıklarını bildiriyorlardı. Konu ile asıl ilgili olan Yunan hükümeti ise çok geçmeden, Atatürkün Selânikteki evine bomba koyanların yakalandığını ve bunların Türkiyenin Selânik konsolosluğuna bağlı kimseler tarafından yapıldığının ilk soruşturmada anlaşıldığını bildirdi.

Bu baskı günlerinde Harbiyenin eski yemekhanesinden bozma taş hücrelerinde Kemal Tahirle birlikte elimize geçen bütün gazete ve dergileri gözden geçirip değerlendirmeye çalıştık. 6 7 Eylül olaylarının suçu baştakilerin bütün zorlamalarına rağmen bir avuç eski tüfeğin üzerine yıkılamamıştı. Üstelik fişli defterinden seçilenlerden birinin olaydan altı ay önce ölmüş olduğu, bir başkasının ise Doğu sınırında askerlik görevini yapmakta ve o sırada kıtasında bulunduğu anlaşıldı.

Musluk başındakiler, bu zorlatmaların sökmiyeceğini görünce taktik değiştirerek her birimizi kişisel bir takım uydurma suçlamalarla yargılama yolunu denediler.

6 7 Eylül olaylarında caddelerden toplanan binlerce insan kışlalarda bir süre toplu halde tutuklu bırakıldılar. Bu kalabalıklara kendilerini kominist lerin kışkırttıkları biçiminde sürekli anonslar yapıldığı, ama her seferinde tepki ile karşılandığı, kıstırılan insanların oyuna gelmedikleri işitiliyordu.

Olaylara asıl alet edilen (Kıbrıs Türktür) derneğinin başkan, genel sekreter ve kurucularının eski Harbiye ana binasının üst katında Kızılaydan getirtilmiş kaba döşeklerde yattıklarını ve içlerinden en hatırlılarının hava kararıktan sonra gizlice evlerine salındığını duyuyorduk. Bunlardan biri, fazla şımardığından cezalandırılmak üzere, bir kaç günlüğüne bizim bulunduğumuz bölüme gönderilmişti.

Kemal Tahirin, öteki (eski tüfekler) gibi, 6 7 Eylül olaylarını düzenlemek ve yürütmekten sanık olarak tutuklanıp 6 ay kış Harbiyenin taş hücrelerinde kalışını, o zaman kendisiyle aynı hücreyi paylaşan yazar Aziz Nesinin kaleminden izlemek ayrıca yararlı olacaktır. Kemal Tahirin Babıâli yokuşunda geçen gençlik yaşamına da ışık tutan ve yazarın ölümü ardından 27 Nisan 1973 de Milliyet Sanat dergisinde çıkan (Fırtına dindi) başlığı altındaki bu yazıda şöyle denilmektedir:

«Türk edebiyatının zorlu bir fırtınası dindi. Aralarında hiç bir benzerlik olmamakla birlikte, Süleyman Naziften bu yana edebiyatımızda böylesine sert, böylesine zorlu bir fırtına esmemişti. Kemal Tahir fırtınası yanında en sert edebiyat yelleri bile İmbat esintisi gibi kalır. Gürleyen yergi yıldırımları, dilinde çakan sözgü kıvılcımları, yağdırdığı taşlama yağmurlar ile, edebiyatımızın en yaman fırtınası idi.» Dedikten sonra, Aziz Nesin, yazısına şöyle devam ediyor:

«1944 yılında bir gün dergisinde çalıştığım Sedat Si-

mavi kurşun kalemi ile ince ince yazılmış bir sarı yapraklı müsvedde defteri verdi. Okumamı istedi. Uygun görürsem roman (Yedi Gün) de yayınlanacaktı. Roman müsveddesinin yazarı (Bedri Eser) di. Okudum. Toplumsal içeriği de olan, iyice usta işi bir macera romanıydı. Romandaki olaylar, Beyoğlunun arka sokaklarında, barlarda, genel evlerde, batakhanelerde, kumarhanelerde geçiyordu. Romanın baş kişisi, uçarı, bıçkın, bileğine güçlü, yiğit ama doğru bir delikanlıydı. Sedat Simaviye: -Yayınlanmalı. Güzel roman. Kim bu (Bedri Eser)? Diye sordum. Sedat bey gülümsiyerek:- Kemal Tahir... Dedi.

Kemal Tahirle hiçbir ideolojik yakınlığı olmayan -ama düşman da olmayan- Sedat Simavi, o soylu, gerçek iyilikçi kişiliği ile, eskiden birlikte çalıştığı Kemal Tahire yardım edebilmek için, onun takma adlarla yazdığı romanları, hikâyeleri dergilerinde yayınlıyordu.

(Bedri Eser) takma adıyla yazdığı romanını okuyanadek, Kemal Tahir üstüne çok şey dinlemiştim. Onun (Ayıngacı) adlı şiirini çok dinlemiş, çok söylemiştim. (Bedri Eser) takma adıyla yazdığı romanın baş kişisi ile Kemal Tahirin yaşantısı arasında benzerlik, koşutluk, tıpkılık ortadaydı. Kemal Tahir de, romandaki baş kişi delikanlı gibi uçarı, bıçkın, gereğinde kavgacı, doğrucu, yiğit bir gazeteciydi. Kemal Tahirin o yaştaki resimlerine bakınız. Onun karakterini hemen anlarsınız. Onun bu yanını 13 yıllık Cezaevi yaşantısı daha da olgunlaştırarak sürdürmüştür. Bu dönemde Kemal Tahirin soy adı bile, Nazım Hikmetin şiirinden esinlenerek (Benerci) idi. Kemal Tahirin bu yanından izler, ölümüne dek yaşamında sürmüştür. İşte ünlü bir yazarken bile, bir çok aydınları şaşırtacak olan parmağındaki kalın şövalye yüzüğü, kehribar tesbihi, konuşma biçimi, pardesüsünü mahpusane gocuğu gibi omuzuna atışı, davranışları, kendine çok özgün bir çekicilik veren bütün bu yanları, Beyoğlu eğlence dünyasında geçen, bıçkın, kavgacı, uçarı, arkadaş canlısı, çok devingen gazetecilik günlerinden ona kalmıştır.

Bence (Bedri Eser) ve başka takma adlarla yazdığı o zamanki romanları, Kemal Tahir adıyla yazdığı romanlarının müsveddeleri, araştırmalarıydı. Hatta, çeviri imiş gibi uyarladığı Mayk Hammer adlı vur kır romanlarında bile, bugünkü Kemal Tahirin izleri vardır. Bütün bu oluşumlara Kemal Tahirin babası Tahir beyden geçen Şebinkarahisarlı, has Anadolu insanı davranışlarını da eklemek gerekir. Kemal Tahirin romanlarını değerlendirmek isteyenler, onun bütün bu yaşantısını (Bedri Eser) ve başka takma adlarla yazdığı romanları, çeviri diye sunduğu uyarlamaları, babasından geçen Anadoluluğun iyice araştırıp incelemek zorundadırlar.

Bir de eşi Semihayı hesaba katmadan, Kemal Tahirin yaşamını anlamak ve eserlerini çözümlemek olanağı yoktur. Bütün yaşamı dostlarına ve arkadaşlarına fedakârlıkla geçen bu eşsiz elcil, bu sonsuzcasına fedakâr kadın, hiç bir kadının dayanamıyacağı o Kemal Tahir fırtınasına seve seve dayandı. Kendini Kemal Tahire adadı. Benliğini silip kişiliğini de koruyarak kendini tümü ile Kemal Tahir yoluna verdi. Tıpkı kökü sağlam, güçlü bir kamışın, zorlu fırtına önünde eğilip doğrularak hep yerinde durması gibi, hem kendi direndi, hem Kemal Tahiri dim dik diri ve ayakta tuttu.

Kemal Tahir son günlerinde, Semihaya: -Sen olmasan, ben yaşayamazdım! Dedi.

Evet öyle idi. Kanser canavarının pençesinden Kemal Tahir kendi moral gücü ile, ama daha da çok, Semihanın sevecenli elleri ile kurtuldu. Daha başka bir şey de vardı. Semiha olmasaydı, Kemal Tahir yalnız yaşayamaz değil, yazamazdı da...

Sonra kardeşleri! Eserleri ile yüreğini ortaya koyma cömertliğindeki, nesi varsa başkalarına verme elcilliğindeki bütün büyük sanatçıların yakın çevrelerine takındıkları bencillik Kemal Tahirde de vardı. O eşsiz iki kardeş, Kemal Tahirin yer yüzü için yaşadığını bilerek, onun yoluna kendilerini adamış iki güçlü destek, iki yardımcı idi.

1955 de Harbiyedeki Cezaevinin daracık hücresinde Kemal Tahirle birlikteydik. Bu dar, hücrede, yatarken, ikimizden birden sığışamadığımızdan, geceleri yere, benim başım onun ayakları, onun başı benim ayaklarıma gelmek üzere birbirimize ters uzanırdık. Hücre karanlıktı. Tepede, örgü tel içindeki kör lâmba hücreyi aydınlatmıyor, karanlığın yoğunluğunu daha da çoğaltıyordu. Oylesine daracık bir yerde idik ki, yerdeki taşlara uzanınca, dört duvarla tavan ve taban yani içinde bulunduğumuz hücrenin altı yüzünü birden, aynı zamanda görüp duyabiliyorduk... Hiç kimse ile görüştürülmüyorduk. Geceleri hücrenin çıplak taş tabanına uzanıp yatıyorduk.

Sonradan, yassıada duruşmalarında, bir yargıç albayın yaptığı tanıklığa göre, biz orada, işlemediğimiz bir suçtan, başkalarının işlediği 6 7 Eylül olaylarının suçunu bizlere yüklemek amacı ile idam edilmek üzere, tutuklanmıştık. İşte bu koşullar altında birlikte kaldığımız hücreyi Kemal Tahir, çın çın öten kahkahaları ile, patlayan sövgüleriyle aşıyor, canlandırıyordu. Kemal Tahirdeki iyimserliğini ben başka hiç kimsede görmedim. İnsanın yiğitliği zor yerlerde, dar geçitlerde belli olur. Kaç kez denenmiştir. Kemal Tahir zor kuşulların, dar geçitlerin yiğit arkadaşı idi.

(Düşün Yayınevi) ni kurmayı işte o hücrede kararlaştırmıştık. Çağdaşlarım içinde böylesine coşkulu arkadaşım olmadı... Beğensinler, beğenmesinler. Sevsinler, sevmesinler, dostu olsunlar, düşmanı olsunlar, ama her namuslu kişi Kemal Tahir için şu gerçeği onaylamak zorundadır: Çağımız Türk romanında işini en ciddiye alan, neyi neden, nasıl yaptığını ve yapacağını bilen, bütün bunları en çok araştırıp inceleyen yazarımızdı. Her romanını nasıl yazdığı, ayrı bir roman konusu olacak denli çileli bir çalışmadır. Elbet günün birinde bıraktığı müsveddeleri, notları, ondan geriye kalan her şeyi araştırılıp, taranıp, sıralanıp, değerlendirilerek onun çalışma yöntemi ortaya konulacaktır.

Kemal Tahir bir dialog adamı değildi. O bir monolog adamı idi. Çünkü diyaloğu kendi kendisi ile yaptığı için, konuşmaları dışarıya monolog olarak yansırdı. Kendi kendisiyle tartışarak konuşurdu. Her konuşması, gelecekteki bir eserinin bir ön çalışmasıydı...

Onun sık sık biçim ve yön değiştirecek olan bu ön çalışmalarını, yani konuşmalarını, düşüncelerinin son biçimi, kesin yargısı sananlar yanılmışlardır. Onun beynini yaramaz bir kedi yavrusunun oynayıp, karma karışık ettiği bir yün yumağına benzetirim. Kemal, düşünceleri işte böyle karıştırır, birbirine düğümler, karma karışık eder, en sonunda bundan yeni bir düzen çıkarırdı. Ama bu düzen de elbet kesin sonuç değildi.

— Her şeyi yeni baştan düşüneceğiz.—, -Eski yargıları, değer yargılarını yeniden eleştireceğiz!-, -Yeni düşün bileşiklerine varmalıyız.- Gibi çok doğru olan yargıları her konuda özgün düşünceyi arayışı, Kemal Tahiri zaman zaman objektiflikten paradokslara götürmüştür. Çünkü O, sürekli arayışlar içindeydi. Bu arayışlarında karşıt boyutlarda, en ters ve en güç düşünce doruklarında dolaşır, bu yüzden de çok abartmalı konuşurdu. Sürekli arayış içinde olduğundan, bir zaman savunduğu bir düşünceyi, kendine özgü davranışla:

— Yahu... Yanılmışız...! Diye eleştirdiği çok olmuştur. Kanser ameliyatında ciğerlerinin biri alındıktan sonra Kemal Tahire olan davranışlarım büsbütün değişmişti. Onunla tartışmaktan çekinir, dediklerini benimsemesem de tartışmazdım. Bütün yaşamında en yumuşak davrandığım, düşüncelerini tartışmadığım tek arkadaşım, son iki yılındaki Kemal Tahir olmuştur.

Çokları, o kanser canavarından kurtulduktan sonra, bambaşka bir Kemal Tahirle karşılaştıklarını bilemediler.»

Aziz Nesinin, Kemal Tahir hakkında, ölümünün ardından şu yazdıklarının, onu yaşamındaki pek aydınlanmamış bölümlere ışık tutar nitelikte olduğunu belirtmekle birlikte, çoğu kalburüstü insanımız gibi kendi kendisi-

ni yetiştirmiş bulunan arkadaşımızın çok hareketli geçtiği anlaşılan gençlik yaşamını çizerken, hakkında kullandığı (bıçkın!) (uçarı!) gibi toplumcu bir sanatçı için küçültücü bir takım sıfatları yakıştıramadık. Kemal Tahirin gençlik yaşamını bütünüyle yansıtmak aslında çok güç. Çünkü bu yaşamı gözler önüne serecek kadar sağlam bilgilerden yoksunuz. Kemalin bu yıllarından kalma arkadaşlarından birini bulup konuşmakla da işin içinden çıkacağımız kanısında değiliz. Çünkü onun o dönemini tanımlamaya kalkışacak olan kimse, ister istemez kendine göre bir değerlendirme yapacaktır. Bu değerlendirmede, eskiden Kemal Tahirle aralarında geçmiş ve onu kinlendirmiş bir olay ağır basacaktır elbette. Netekim, Kemal Tahirin gençlik arkadaşlarından Naci Sadullah ile bundan bir süre önce (Yeni Ortam) gazetesi sanat sayfasında, Kemal Tahirin ölümünden sonra yapılan bir konuşmada bu eski arkadaşı, romancımız hakkında, ileri geri lâflar etmiş, onun hiç bir zaman (toplumcu-) olmadığını söyleyecek kadar objektiflikten uzaklaştığı görülmüştür.

Kemal Tahirin şövalye yüzük taşıması, kehribar tesbih kullanması, paltosunu çoğunlukla hapishane gocuğu gibi omuzlarında taşıması, hapisanede çektirdiği külot pantalonlu, çizmeli resmininde -Aziz Nesinin deyimiyle- (bıçkınlık!) döneminden kalma alışkanlıkların bir devamı gibi görmüyoruz.

On iki yıldan çok Anadolunun çeşitli zindanlarında toplumcu düşüncelerinden ötürü hapis yatmış bir insanın, elbet içerdeki bu uzun ve çileli yaşamından kalma bir takım alışkanlıkları olacaktır.

Ömrünün baharında memleketinin toplumsal sorunlarına yiğitçe egilen ,onu yaşamı boyu kendine iş edinen ve bu yüzden bir kulp takılarak on beş yıl küreğe çarptırılan ve bir insanın ömrünü karartmak için yetecek kadar ağır olan bu tutsaklığı on iki yıldan çok bir zaman, ilerde yayınlayacağı romanlarına malzeme toplayarak geçiren bir toplumcu yazar için söylenecek her sözün, yazılacak her

sözcüğün ağızdan ve kalemden çıkmadan önce tekrar tekrar düşünülüp tartılması şarttır.

Kemal Tahir, Aziz Nesinin de belirttiği gibi, kendisine özgü bir kişiliği olan, çarpıcı, etkileyici, insanı istese de istemede de düşünmeye zorlayıcı bir yazardı. Bunu romanlarında yaptığı kadar, günlük yaşamında da dolu dizgin sürdürürdü. Kehribar tesbih, şövalye yüzük, omuza atılan palto ört bas edilmiş memleket gerçeklerini ortaya çıkarmak için kendini adamış bir düşünürün görkemli tablosundaki sevimli çizgilerdir.

Kemal Tahir, Aziz Nesinin de yazısında değindiği üzere, düşün ve sanat dünyamızda sürekli olarak esen ve bizi Batılılaşma batağında debelenmekten kurtarmaya çalışan bir fırtına, bir bora idi. Kemal Tahir gibi, en az iki yüz yıldır gerçekleri sürekli olarak halkından gizlenmiş, ortalıkta bir takım madrabazların dönüştüğünü bir ortamda ileri atılmış gerçek bir toplum savaşçısının başka türlü davranması düşünülemezdi aslında da. Tarihsel ve geleneksel kaynaklarına böylesine ters düşmüş bir toplumda Kemal Tahirin, Kemal Tahirce davranmaktan ve sürekli olarak kükremekten, tozu dumana katmaktan başka çıkar yolu yoktu.

Arkadaşımızın akıl almaz yiğitliği ve her zoru bozan dayanıklılığı, geceyi gündüze katan çalışkanlığı, yürekliliği, bu taşınmaz yükün altından yüz akı ile kalkmasını sağladı. Yakınları onu zaman zaman hırçın ve kırıcı bulsalar da çektiği çilenin, boğuştuğu kötülüklerin boyutlarını bildiklerinden önünde saygı ile susarlardı.

Aziz Nesinin yazısındaki Kemal Tahirin zaman zaman paradokslara sürüklendiği, konuları abarttığı, sürekli olarak yön değiştirdiği anlamını taşıyan bölümleri abartılmış ve yanlış değerlendirilmiştir kanımızca .Aslında Kemal Tahir başından beri tuttuğu memleketçi, toplumcu doğrultudan hiç bir sapma yapmamıştır. Onun önemli yurt sorunlarında yalnız yakınları değil, bu alandaki denenmiş analiz ve sentez gücünü bilen musluk başındakiler de ne düşünüdü-

günü öğrenebilmek için sık sık kapısını aşındırırdı. Kemal Tahirin evi ve sofrası gece gündüz sanatçılar, düşünürler, çeşitli kademelerdeki öğretim üyeleri, türlü meslekten aydınlar, artistler, senaryo yazarları, ozanlar, tarihçiler, dil uzmanları, eleştiriciler, politikacılar ve kitap yayımcıları ile dolar dolar boşalırdı. Bütün bu çeşitli işlerle uğraşanlar ona kişisel ve toplumsal yönlerde saplandıkları çıkmazdan kurtulmaya, gücü tükenenler güç almaya, akıl danışmaya koşarlardı. Kemal Tahirin evinin en az, son sekiz on yıldanberi memleketimizin toplumsal, kültürel, tarihsel, düşünsel, sanat alanlarında sorunlarının çözümlendiği, vaz geçilmez bir odak olduğunu hiç bir abartmaya varmadan söyliyebiliriz. Kemal Tahirin ardı arkası kesilmeden evine, çevresine toplanan bu insanlar arasına konuşulanları ve tartışılanları adım adım izliyerek, gereken yerlere günü gününe rapor eden görevliler de karışıyordu şüphesiz. Bu durumu Kemal de çok iyi bilir, yakınları tarafından hatırlatıldığı zaman «— Bırakın yahu... Onlar da geçinecek elbet!» diye güler geçerdi.

Kemal Tahir, Aziz Nesinle (Düşün Yayınevi)ni kurmadan önce kısa bir süre Sultan Osmandan başlayarak, her biri için bir küçük kitapçık olmak üzere Osmanlı Padişahlarının yaşamlarını anlatan bir seri yayımına geçti. Böyle dört beş adet de çıkardı. Niyeti malzemeyi kendi derleyip yazılışını Kandemire bırakmaktı. Ama, yatırım ve dağıtım işini yoluna koyamadığından bu tasarısını gerçekleştiremedi.

Kemal Tahir, aslında kendi işinden başka hiç bir işi fazla ciddiye almazdı. Çevresindeki herkese de işleriyle uğraşmalarını, ona dört elle sarılmalarını, başarıya ulaşabilmek için başka uğraşlara bulaşıp ufalanmamalarını sağlık verirdi.

Aziz Nesinle birlikte 1957 de (Düşün Yayınevi) ni kurdu. Kemal Tahirin bu yayınevinde bir kaç romanının ilk baskısı yapıldı. Ortaklıkları on dört ay sürdü. 1958 de Kemal Tahir ayrıldı. Aziz Nesin bir süre daha bu yayınevini

yalnız olarak çalıştırdı.

Arkadaşımız bu Yayınevi işletme denemesinden sonra, aslında bütün ömrünü verdiği kendi sanat çalışmalarından başka hiç bir özel işe katılmadı.

(Bilgi Yayınevi) ne gelinceye kadar Kemal Tahir, romanlarını istediği gibi bastırabilmek için Kitap evlerinden çok çekti. Hele bunlardan ilk çıkan romanlarının basını işini yüklenen biri, Kemal Tahiri çok oyaladı. Çok üzdü.

1960 da (Dört romancı ile roman üzerine tartışma) sı yayınlandı.

1962 de (Esir Şehrin Mahpusu) ile (Kelleci Memed) çıktı.

1965 de (Yorgun Savaşçı) basıldı.

1967 de bu roman ile Kemal Tahir (Yunus Nadi Roman Ödülü) nü aldı. Yine 1967 de (Bozkırdaki Çekirdek) ve (Devlet Ana) yayınlandı.

1968 de (Devlet Ana), (Türk Dil Kurumu Odülü) nü kazandı. Aynı yıl Nâzım Hikmetin kendisine yazdığı (Mahpusaneden mektuplarını) kitap halinde bastırdı.

1969 da (Kurt Kanunu) basıldı. Bu yıl içinde Kemal Tahir Sovyet Yazarlar Birliğinin çağrısı üzerine yurt dışına çıktı.

1970 de (Büyük Mal) yayınlandı. Kısa bir zaman sonra Akciğer Kanserinden ameliyat oldu. 1971 de (Yol Ayrımı) basıldı.

1955 den başlayarak 1971 e kadar hemen her yıl bir ve kimi yıllar iki romanı çıkmış oldu Kemal Tahirin. Çoğu romanı önce gazetelerde basılır, sonra kitap olarak yayınlanırdı.

Kemal Tahir, ömrü boyu, uyurken, uyanıkken, okurken, yazarken, yemekte, gezide, dost konuşmalarında çayını yudumlarken hep işini düşünür, işini yaşardı. İşi ile yaşamını böylesine bütünleştiren ve uğraşını bir tutku halinde yaşayan sanatçıya çok az rastlanır. Evinden ve sofrasından hemen hiç eksik olmayan konuklarıyla, akla gelebilecek her konuyu konuşur, tartışırdı. Onu yakından tanımıyanlar, çoğu zamanını konuşarak geçirdiği yanlış dü-

şüncesine kapılırlardı. Oysa O, bu konuşmalarını sürdürürken, aklının bir köşesindeki yeni bir yapıtını geliştirmeye bakardı hep. Sözün kısası Kemal Tahir, yaşamı boyu (dalga geçmek) diye bir şey tanımadı. Yapıtını kafasında bütünleştirip sıra kâğıt üzerine dökümüne gelince, daha önce kaleme aldığı zengin not dağarcığından ve yararlanmak istediği kitap ve dergilerden derlemiş olduğu yazıları tezgâhı üzerine serer, bunları yoğurup yeniden yazardı. Sonra, bu yazdıklarını ele alır, üzerinde bir süre daha çalışır, romana konu olacak yerleri dolaşıp konusunun havasına girer, işin kıvama geldiğine aklı kesince oturur daktilo ettirirdi. Çalışmasının bu safhasından sonra daktilo edilmiş yazılar üzerinde rötuşlara başlardı. Yine bu safhada yazdıklarından çeşitli bölümleri anlayışlarına güvendiği yakınlarına okur, üzerlerinde bıraktığı etkiyi ölçüp biçer, sonunda baskıya verilmek üzere romanını yeniden daktilo ettirirdi.

Kemal Tahirin romanlarının ilk tasarlanışından gün ışığına çıkışına kadar geçirdiği gebelik ve doğum sürelerini ortaya koyan ve bir insanın sabrını taşıracak kadar titiz, kılı kırk yaran çalışmalarını seri olarak yan yana görmek gerçekten çok şaşırtıcı ve düşündürücü olur.

Romanların daktilo edilme işini, eşi Semiha Demir yürütürdü. Bu işi, günün son teknik gelişmelerine göre ayarlamışlardı. Kemal Tahir, yazdıracaklarını önce noktasına virgülüne dek teype söyler, sonra Semiha bu teypi çalıştırarak içindekileri yazardı.

Kemal Tahir, bütün çalışmalarını, ön çalışmalarını, sarı defterlere tuttuğu notları, yararlandığı kitaplardan çıkardığı özetleri, en küçük yazılı bir kâğıt parçasını bile atmadan, büyük bir titizlik ve intizamla saklamıştır. Bu değerli belgeler, eşi Semiha Demirin kendi katlarında açmayı kararlaştırdığı (Kemal Tahir Kitaplığı) nda, bu konu üzerinde çalışmak isteyenlerin yararlanmasına açık tutulacaktır.

Daha önce de Kemal Tahiri, kılı kırk yararcasına ti-

tiz gerçekçiliği ile kaleme aldığı toplulumuzun tarihsel sosyal, kültürel ve töresel yaşantısını, günlük olayların karmaşık görüntüsünü çözümler biçimde işleyen ve bizi sarsarak, gerçek benliğimize kavuşturmaya, böylece Batı saplantımızı savuşturmaya yarayan nehir romanlarında son yarım yüz yılımızı damgalayan ve putlaştırılmaya çalışılanlara karşı çıktığı gerekçesi ile ve bir takım ön yargılarla silmeye, uluorta suçlamaya çabaladıklarına değinmiştik.

Bu tür suçlamacıların tümü, hiç bir sisteme, bilgiye, belgeye dayanmadıkları için, yazarın sağlığında onunla hep kaçak güreştiler.

Kemal Tahirin, romanımız ve tarihi gerçeklerimiz üzerine çeşitli açıklamalar yaptığını, açık oturumlara katılarak düşüncelerini her fırsatta belirttiğini, Batı çıkmazındaki yüz yıllar boyu debelenmelerimizin bize bir imparatorluğa mal olduğunu ve nerede ise tüm özgürlüğümüzü yitirecek durumlara sürüklediğimizi yapıtlarındaki belgelerle önümüze yaprak yaprak serdiğini biliyoruz.

Karşıt düşüncede olanlardan, eğer belli bir sistemleri varsa -ki bugüne kadar olmadığı anlaşılıyor- o sistem içinde karşı belgeleri konuşturarak düşüncelerini savunmaları beklenirken, onların bugüne kadar olumsuz suçlamalar ve tutarsız taşlamalarla Kemal Tahiri dolu dizgin karalamaya çalıştıkları izlenmektedir.

Arkadaşımızın sağlığında düşüncelerini, her nedense gizleyenler, ölümünün hemen ardından yaylım ateşine geçmişler, bir antitez olduğundan tutunuz da, yazdıklarının roman sayılmıyacağını, fetvacılık ettiğini, kişilerinin ve ele aldığı konularının yapaylığını, Türk köylüsünü sevmediğini, tarihi bozduğunu belgelendirmeden ileri sürecek kadar çok çeşitli suçlamalara girişmişlerdir.

Aslında bütün bu körlemeden atışlar, Kemal Tahirin, bizi batıran Batı çıkmazına karşı olması ve bu çıkmaz içinde putlaştırılanların tabulaştırdığı oyunları bozması yüzündendir.

İşte bu belgesiz suçlamalardan son bir ikisini de kendi açmazları ile düştükleri, kendi kazdıkları suçlama çukurlarının dibinde yansıtıyoruz. Ocak 1974 de (Türkiye Defteri) nde çıkan Hulki Aktunç'un (Samim Kocagözle konuşma) adlı yazısının «Üç Kemaller» bölümünde şunlar yer almaktadır:

— Hikâye ve romanımızda «Üç Kemaller» diye anılan, ama Kemallikleri dışında fazlaca ortak noktalar taşımayan üç yazarımız için, nesir mirası ne ölçüde etkili olmuştur? Bu yazarlarımız yer yer bir Osmanlı halklar birikiminin saf ürünleri olan geleneksel nesir kaynaklarından hangi ölçülerde yararlanmış, hangi oranlarda başarılı olmuşlardır dersiniz?

— İlk bakışta akla gelen, çoğunlukla, yapay kalan Kemal Tahir ve folklor ögelerini değerlendiren Yaşar Kemal oluyor...

— Kemal Tahir niye yapay kalıyor?

— Dinlediklerini yazıyor hep... Bir de derlediklerini.

— Geleneksel anlatımdan yararlanma konusunda mı?

— Hayır, yazdıkları... Yoksa, bir anlatıcı olarak haylı başarılıdır.

— Şimdi, «yazar yazdığını yaşamış olmalıdır» savına geçmiş olacağız ama... Bu sorun bir zamanlar çok tartışılıyordu, artık çözüldü sanırım. Bir çok büyük yazar, yazıp da başarılı olduklarını yaşamamış olabiliyorlar... Çoğunlukla.

— Tabii, o da var... Tarihi roman var..... Kemal Tahir, aşırı bir yerdeydi..... Orhan Kemal çok daha iyi bir yazardı... Kemal Tahir yapmacılığa düştü.

— Gerçek dışı şeyler mi yazdı?

— İttihatçıları tutuyordu meselâ... Türkiye Cumhuriyeti tarihini öyle değerlendirmek istedi.

— Bu «tutma dan çok değerlendirme sanırım, yerin dibine batırdığı bir anlayıştır ittihatçılık çoğu zaman... Yapaycılık sorununda, başkaca söyleyecekleriniz var mı?

— Bir katilin hikâyesi meselâ, «Kelleci Memet»... Çok

güzel tespit etmiş... İyi dillendirmiş, ama nakil... Bir yazar, dinlediğini, kendini kolay anlatır. Tarihsel roman da böyle... Yazar için en önde gelen yetenek, gözlemciliktir.

— Bütün yazdıkları öyle mi? Sözgelişi, «Esir Şehir» ikilisinde zamansal bir kaydırma ile otobiyografik ögeler bulunduğu biliniyor Yani, Kemal Tahirin yaşadığını yazması da söz konusu, ayrım yapmıyor...

— En beğendiğim roman da «Esir Şehir» ikilisidir. Bu roman, dediklerime uyuyor yukardaki.

— Kemal Tahirin çoğu romanı, kendi tarihsel zamanından çıkıp gündelik önem de kazanıveriyor, sözgelimi adını ettiğimiz ikili ve onun bir tür devamı olan, bir eleştirmecinin sizin «İzmirin içinde» ile benzerlik, tema yakınlığı bulduğu «Yol ayrımı»... Sözü sizin romanlarınıza getireceğim;.....

— Bir de Hilmi Yavuzun eleştirisi var... O yazı, kısaca özetlemek gerekirse, romanınızda bürokrat ideolojinin statik, kapitalist gelişimin dinamik durumu konusundaki ikilik yansıtılıyor... Hilmi Yavuz, bu arada Kemal Tahirin «Yol Ayrım» nı da, «İzmirin İçinde» ile birlikte anarak, Türk romanında bürokrasi ile hesaplaşmayı anlatmaya çalışıyordu. Böyle bir yaklaşım için siz ne dersiniz?

— Denebilir. Ben Kemal Tahirin kitabını o sıralar daha okumamıştım. Bu açıdan bir benzerlik için, o kitabı yeniden okumam gerekiyor. Fakat olabilir, bir değerlendirme yolu bu... Bürokrasiyle hesaplaşma sorunu derken amaçlanan ne ama...

— Şimdi, 1919 dan beri belli şartlar içinde bir toplumsal gelişimin içindeydi bürokrasi, ona müdahale ettiğinde iyice ortaya çıkan bir sonuçla, toplumsal gidişi «Üstten biçimlemeye» çalışan ideolojik yapısı bürokratı dramatik bir noktaya getirip bırakıyordu... «Yol Ayrımı» nda bu nokta, Serbest Fırka kargaşalığıyla somutlanır ve bir özeleştiriyle vurgulanır... Hilmi Yavuzdan değil de bu söylediklerim, o yazıdaki hava belki öyle.....

— Bence önemli bir savı de şu: Ne sizde ne de Kemal

Tahirde demin andığımız ikiliğin tespitini yeterli saymıyor, asıl toplumsal dinamik olan emekçi sınıfa değinmediğinizi ileri sürüyor.....

Ocak 1974 tarihli (Yeni a dergisi) nde «Bay Fehmi Çok' un olağanüstü serüvenleri» adlı yazıda Aziz Oktay «İmparator» romanının yazarı Erol Toy'u eleştirirken Kemal Tahire sataşıyor:

Erol Toy da, bir bakıma, Kemal Tahir «fetvacılığı» nı, oldukça yakın bir biçimde yeniden ortaya çıkarıyor. Nasıl ki bazı aydınlara, orijinal olmak tutkusunun da etkisiyle, ülkemizin geçmişi, şimdiki durumu ve geleceği üzerine bilimin temellerine dayanarak düşünmek yerine, Kemal Tahirin tarihsel romanlarına dört elle sarılmışlarsa, çok yakın siyasal ve ekonomik olayları da bu tür roman çerçevesi içinde irdelemeye kalkmak aynı temel yanılışın süregitmesine yol açacaktır. Bu da, «tarihsel roman» türünün, sübjektif «iyi niyet» ne olursa olsun, iyi kullanılmadı mı kolay geri tepen bir silâh olduğunu göstermektedir... Yazar kendi boyutunu, olanaklarını aşan bir işlev için kullanma çabasındadır romanı. Bu işde çok daha usta olan Kemal Tahir bile çelişkinin farkındadır ve Türk romanı» gibi öznel ve göz boyayıcı bir kavramın ardına sığınmak zorunda kaldı.

Kemal Tahiri «fetvacılık», «orijinal olma tutkusu», «bilimsel temellere aykırılık», «tarihsel roman türünü iyi kullanmamak»... gibi kulaktan dolma suçlamalarla Karalamaya çabalayan bu eleştirinin yazarı Aziz Oktay «iftiracı» olmaktan yakasını kurtarmak istiyorsa, yukarıya sıraladığımız savlarını, Kemal Tahirin romanlarından örnekler vererek ispatlamak zorundadır.

Kemal Tahirin romanları ortadadır. Onları eleştirmek, her kendine güvenen, eli kalem tutarın hakkıdır. Yapılacak eleştirinin bir değer taşıyabilmesi için belgelere dayanması ve ileri sürdüğü düşüncelerde okuyucuyu inandırması şarttır.

Aziz Oktay, «bilimsel temellere aykırılık» dan ne demek istediğini açıklığa kavuşturmalıdır. Bir takım yuvarlak sözcüklerin ardına saklanıp, ulıuorta suçlamalardan sakınmalıyız, önüne geleni!

Türk Dili dergisinin (Roman özel sayısı: I) de, (Cumhuriyet çağında Türk Romanı) adlı yazısında, Konur Ertop, Kemal Tahirin romanları hakkında şunları yazmaktadır:

— Kemal Tahir gerçekçi köy yazarları arasında roman türünün gereklerini en iyi bilen, konusunu bilim gözü ile enine boyuna en çok incelemiş olan ve yaptığı işin bilincine en yakından varan bir sanatçıdır. Uzun yıllar Çankırı, Çorum dolaylarının insanları arasında yaşamış, biriktirdiği gereç ve hazırlıklarla 1955 den başlıyarak, üst üste romanlarını yayımlamıştır. İlk romanı (Sağır Dere), orta anadolu köylüsünün yaşayış, gelenekler, düşünüş, dünya olayları karşısında davranışlar bakımından otantik kimliğiyle canlı şekilde tanıtan bir eserdir. İlk bölümde, yetişme çağını yaşıyan kahramanların köy içi serüvenleri, köy gençlerinin cinsel yaşamları anlatılmakta sevdiği kız başkasına verildiği için, kahraman, ikinci bölümde, şehir hayatının gürültüsüne karışmakta ve olumlu bir usta yanında sanat öğrenerek yetişimini sürdürmektedir. (Sağır Dere)'nin ardı olan (Kör Duman) (1957) de, kahraman, köyüne, döner. Kendisini romanda cesaretle ve muhakkak ki aşırılıkla anlatılan bir cinsel serüvene kaptırıp, cinayet işliyerek tutuklarevine düşer.

Kemal Tahirin daha sonra yayımlanan romanlarından (Rahmet Yolları Kesti) (1957), bir eşkiya hikâyesidir ve eşkiya tipini çoğu zaman kötülüğe baş kaldırmış bir halk koruyucusu sayan görüşe karşı çıkarak, kahramanın ruh sefilliğini göz önüne sermektedir. (Yedi Çınar Yaylası) (1958) ve (Köyün Kamburu) (1959), biribirini tamamlıyarak Türkiyedeki siyasal gelişmenin ve köyde ekonomik, toplumsal değişmenin geniş bir panoramasını verirler. Kelleci Mehmet (1962), bir hapishanenin sıkıcı dekoru içinde

ağır yürüyüşlü ve az başarılı bir roman temposuyla yoksul ve saf bir köy delikanlısının suça sürükleniş hikayesini anlatmaktadır.

Kemal Tahirin (Esir Şehrin İnsanları) (1956) ve (Esir Şehrin Mahpusu) (1961) romanlarında daha değişik bir konu, Kurtuluş savaşı sıralarında, İstanbulda, Kuvayı Milliyeci aydınların çalışmaları anlatılır.

Kemal Tahir, anlatım özellikleri bakımından da ayrıca dikkati çeken bir yazardır. Köy insanlarının konuşmalarını yansıtırken, bölge ağızlarından alınma fenotik değiştirimlere baş vurmak veya dar sınırlı sözlüklerden yararlanmak yerine sözdiziminde halkın malı özel kuruluşları yakalamıya çalışması başarılı bir tutumdur.—

KEMAL TAHİR'DEN ANILAR

Günlük tutmayı o güne kadar hiç düşünmemiştim. Yaşamını, tümüyle, düzene koymuş insanların işidir günlük tutmak. Akıp giden zamanın, geleceği değerlendirmek bakımından büyük önemi vardır böyleleri için. Oysa, içinde bulunduğumuz ortamda bizler, yaşanmakta olan zamanı değerlendirmek şöyle dursun, tam tersine, onu öldürmiye, çarçur etmiye bakıyoruz çoğunlukla... Yarınlarını güvenceye almış ülkelerin insanları ile aramızdaki temel ayırımlardan biri de bu sanırım. Biz yaşamımızı zamanın akışına bırakmışız onlar ise gem vurup, kendi isteklerine boyun eğdirebilmişler. Sözün kısası, onlar aktif, biz pasifiz... Randevulara boş vermemiz, aylaklığa eğilmemiz, plân ve programa aldırmazlığımız bundan...

İnsana önemsiz gibi gelen günlük notların, aslında ne büyük değer taşıdığı, sonradan anlaşılıyor. Geçmişlerini değerlendirmeyi başaramamış toplumlar da, tıpkı insanlar gibi tez yozlaşıyor. Toplulumuz Batılılaşma batağına saplanmadan önce biz böyle değildik. Evliya Çelebimizin her sayfası cihan değen ünlü gezi yazıları ve vaka nüvislerimizin tarihimize ışık tutan yapıtları, vakfiye tutanakları Defteri Hâkani kayıtları, Fermanlar, fetvâlar, şecereler...

Beni asıl günlük tutmaya iten, Kemal Tahir'in hiç beklenmedik bir zamanda sol akciğerinde kanserin birden ortaya çıkması, bu yüzden hasta akciğerinin alınmasıdır. Önce hastalıkla ilgili bilgiyi kronolojik olarak saptamak amacı ile günlük tutmıya başladım. Bu notlara, daha sonra

onunla ilgili bütün günlük yaşantıyı da ekleyince (Kemal Tahir'den anılar) meydana geldi. Arkadaşımızın ölümünden sonra, bunları yayınlamak isteyince, tutulan günlükle asıl önem taşıyan noktaların, onun çeşitli konular üzerine yaptığı konuşmalar olduğu anlaşıldı. (Kemal Tahir'den anılarda) yer alan kesintili noktalar böylece ortaya konuldu.

16 Kasım 1970

Bu sabah Semiha telefonla Kemali Haydarpaşa Göğüs Cerrahisi Kliniğine yatırdıklarını bildirdi. Hemen toparlanıp görmeye gittik.

Günlük yaşamın kimi zaman içinden çıkılmaz küçük olaylarından fırsat bulup epeydenberi onları görememiştik. Bu yüzden haber bize şok etkisi yaptı. Hastanede, Kemal Tahirin bir aydanberi akşamları ateşinin yükseldiğini, arada sıkıştıran bunaltıcı ve inatçı öksürüğünün kâh soğuk algınlığına, kâh sigaraya bağlayarak günlük ilâçlarla geçiştirmeye çalıştığını, son günlerde balgamının kanlı gelmesi üzerine meraka düşüp röntgen aldırdığını ve böylece Haydarpaşa Göğüs Cerrahisi Kliniğine durumunun incelenmesi için yattığını öğrendik. Röntgende, sol akciğerinin alt lobunda oldukca geniş bir ur görülüyordu. Hastanenin başhekimi Siyami Ersek filmi gördükten sonra Broncoscopie ve Tomografi yapılmasını uygun görmüştü. Bütün incelemeler, hastalığın Kanser olduğunu ve bir an önce urla akciğerin alınması gerektiğini gösteriyordu. Doktor Siyami beyle yaptığımız konuşmada eşini alarak odasına gelmemizi ve durumu kendisinin anlatacağını bildirdi. Semihayı alarak gittik. Semiha, Doktor Siyami beyin ağzından hastalığın ur olduğunu öğrenince birden rengi sarardı, telâşla «habis ur mu?» diye kekeledi. Siyami bey bu güç soru karşısında durakladı, yutkundu, sonunda «doğrusunu isterseniz öyle. Hemen almamız gerekiyor.» Diye fısıldadı. Semihanın dudakları titriyor, gözlerinden akan yaşları zaptedemiyordu. «Kendini topla biraz Semiha! Şimdi bu

halde Kemal seni görürşe olur mu? Burada gecikilmiş bir durum olmadığına sevinmeliyiz. Ya bir de iş işten geçmiş olsaydı ne yapardık?» Diye avutmaya çalıştık. Semiha bohuna «açıp bakmadan nasıl habis ur diyebiliyorlar? Aman Kemale duyurmıyalım! Açıp bakacaklarmış dersiniz. Herkes nerden de duymuş hastalığını? Kistmiş desek?» yollu kararsız sözlerle sayıklar gibi konuşuyordu. Eşim Sabire, «olmaz Semiha! Vâlâyı kist diye aldatmaya kalktığımızı biliyor Kemal. Dedi. O zaman çoktan toprak olmuş Vâlâ geldi gözümün önüne. Onun da hastalığı bir soğuk algınlığı gibi, ateş yükselmesi, öksürük ve kan tükürmesiyle başlamıştı. Vâlâ Nurettinin hastalığı sağ akciğerinin üst lobunda bronşa açılımış bir kanserdi. O zaman karısına durum açıklandı. Müzehher, hastalığın Vâlâdan kesin olarak saklanmasını rica etti. Bu kist hikâyesi işte o zaman Prof. Ekrem Şerif tarafından uydurulmuştu.

Ameliyattan sonra iki yıl yaşadı ama hep kuşku ve korku içinde ve şu ikili dramı oynaya oynaya... Vâlâyı görmeye her gidene karısı kapının önünde «hastalığının adını bilmiyor, aman hiç bir şey hissettirmeyin» diye sıkı sıkı tembih eder, içerde ise O karısı odadan ayrılır ayrılmaz «Müzehher Kanser olduğumu bilmiyor, aman sakın duyurmayın» derdi. Bu ikili aldatmaca sürdü gitti.

Bütün bu dramı Kemal Tahir, başından sonuna kadar yakından biliyordu. Üstelik Kemalin sınırsız zekâsı, böyle aldatmacalara hiç de elverişli değildi. Ona, gerçeği anlatmak ve ameliyata râzı etmek bize düşüyordu. Dr. Siyami bey de bunu bizden istemişti. Asaf Ertekinin eşi Dr. Jale de Kemale bu durumu tek başına açamıyacağını söylüyordu.

Saat on altıya gelince koridorlarda ziyaretin bittiğini bildiren zil sesleri duyuldu. Herkes dışarı çıkarıldı. Kemalin odasını kadınlı erkekli pek çok insan doldurup taşırmıştı sabahtanberi. Tiyatro artistleri, rejisörler, Üniversite profesörleri, yazarlar, gazeteciler, ressamlar, doktorlar,

avukatlar, iş adamları, politikacılar. O herkesle ayrı ayrı konuşmuş, şakalaşmıştı her zamanki gibi:

— Başımıza bir iştir geldi dostlar! Kemal Tahir de nezleden ölecek değil ya... Elbet Kanserden ölecek! Diye atıyordu kahkahaları. Ama bu gülüşlerin ne kadar zorlama olduğu ve içinin içinden kendisiyle nasıl cebelleştiği belli oluyordu. İşte böyle bir hengâmeden sonra Kemal Tahirin odasını boşaltıp yatağının bir yanına ben, öbür yanına Dr. Jale dikildik. Dr. Jale, dayanamayıp arkasını Kemale dönmüş, pencereden dışarıya bakar gibi poz almıştı. Kemal gözlerini bana dikmiş, söyliyeceklerimi bekliyordu. Bu uğursuz acı görev omuzlarımı iyice çökertmişti. Kendimi o sıra dünyanın en şanssız ve en ağır yükünü taşıyan insanı olarak görüyordum. Gırtlağım kurumuştu. Yutkunmaya çabaladım. Fazla bekletmeden:

— Bak Kemal! Şimdiye kadar hastalığının aydınlanabilmesi için yapılan bütün araştırmalar kesin bir sonuca ulaşmadı. Bu gün yapılan Broncoscopie'de sol akciğerinin alt parçasında bir kitli görülmüş. Baş ucundaki tomolarda da aynı yerde bir gölge görünüyor. Ama mahiyeti bunlarla kesin anlaşılamıyor. Böyle durumlarda hekimlikte âdet açıp bakmaktır. Siyami beye de durumunu sorduğumuz zaman bize bunları anlattı. «Açıp bakacağız. Tabii açtıktan sonra da ne olursa olsun o kitleyi oradan çıkaracağız. Yalnız bunu yapabilmemiz için kendisinin böyle bir ameliyatı kabul etmesi gereklidir. Kemal Tahir beyle görüşün, ben akşam vizitesinde uğrayacağım. O zamana kadar kesin kararını verip bana sonucu bildirsin.» Dedi.

Bunları dinlerken Kemalin yüzünü boncuk boncuk ter kapladı. Doktor Jale telâşlanıp havlu, mendil aranmaya başladı.

— Yani ameliyat olmam gerekiyor, öyle mi? Peki arkadaş! Sen ne diyorsun? Böyle bir ameliyatı burada olmak başarılı olur mu? Yoksa daha elverişli bir yere gitmek mi gerekiyor sence?

— Bizim hekimlikde, her şeyimizin ne kadar

şal durumda olduğunu sen benden iyi bilirsin. Ama hastanelerimiz içinde bir tek şu bulunduğun Klinik bu tanımlamanın dışında kalıyor. Başta Operatör Siyami Ersek olmak üzere bu Kliniğin bütün ekibi gerçekten dünyanın bu alandaki en yetkili Klinikleriyle boy ölçüşecek kadar düzenli. Bu nedenle onlara güveniyorum. Böyle bir durumda, böyle bir Klinikte bulunmamız biçim için gerçekten bir şanstır. Bence kendini rahatlıkla bu ekibe bırakabilirsin. Biliyorum tanıdıkların çok seni sevenler her türlü yardımı senden esirgemiyeceklerdir. Belki sana dışarıyı sâlık verecekler çok olacak; yine söylüyorum, bence buradakiler Batıdakilerden ustalık, bakım yönlerinden asla farklı değiller. Üstelik buranın dışardan çok daha büyük bir avantajı var, o da ameliyatında memleketinde ve dostlarının arasında bulunman. Bu senin gibi bir yazar için elbet çok önemli. Ama, yine de düşün taşın. Bak eğer ameliyatın için yabancı bir ülkeye gitmeyi dilersen ya ben ya Sabire seninle birlikte gidip sonuna kadar yanında bulunmayı isteriz.

Bu konuşma sırasında Dr. Jale de kendini toparlayıp yukarıda söylediklerimi destekleyen sözler söyledi. Dr. Siyami'nin ustalığından ve ekibinin bulunmazlığından örnekler vererek bahsetti Bu hastaneye güven ve inancının tam olduğunu belirtti.

Kemal Tahir, gözlüğünü eline alarak ikimizi de ayrı ayrı süzdükten sonra, yüzünü en acı mimikler sarmış olarak şöyle konuştu:

— Tamam arkadaşlar! Kararı verdik. Madem ameliyat olmak şart, madem bunun bir an önce yapılması gerekiyor, yapılsın. Haklısın doktor! Ben yabancılar içinde dillerini bilmediğim, yüzleri, mimikleri, her şeyleri bana yabancı gelen bir ortamda ameliyat olamam. Once burada geçirilmesi gerekli ameliyatı olayım da, sonra daha ne yapmak gerekiyorsa bütün dünyaya yazar, çizer, en son teknikleri öğrenir, ona göre durumumuzu ayarlarız. Pek

alâ... Siyami beye söyleyin. Bir an önce ameliyatımı yapsın.

— Siyami bey Ankaraya gidiyormuş bir iki günlüğüne. O zamana kadar da ameliyat için gerekli öteki muayenelerinin yapılması lâzım. 23.11. Pazartesi sabahı ameliyatını yapabileceğini söyledi.

— Oh... Şimdi ferahladım. Ne olacaksa olmalı bir an önce... Böyle durumlarda kararsızlık içinde bocalamaya insanın sinirleri dayanmıyor. Biliyor musun doktor ben bayılınadan önce Narkozdan çok korkardım her nedense... Ama, şu Broncoscopie'yi yapmak üzere bana önce yatağımda bir ilâç içirdiler. Bayağı sersemledim. Sonra beni arabaya yatırıp ameliyat odasına doğru götürdüler. Koridordan geçerken, koğuşların kapılarına biriken hastaların konuşmaları mırıltı halinde kulağıma geliyordu «ameliyata gidiyor, ameliyata gidiyor» diyorlardı. Sonra ameliyat odasının antresinde elimin üzerindeki bir damardan bana bir iğne yaptılar. İğnenin çıkışını bile duymadım. Kendimden geçmişim. Uyandığım zaman baktım, odadayım. Başımdaki doktor «Derin soluk alıp veriniz Kemal bey» demekte boyuna. Meğer bayılma bu kadar basitmiş. Bunu gördükten sonra artık hiç korkum kalmadı ameliyattan.

— Elbette Kemal... Şimdi Narkoz tekniği o kadar mükemmelleşti ki en uzun ve önemli ameliyatlar bu sayede rahatlıkla yapılabiliyor.

Biz bunları konuşurken Hastane Başhekimi Dr. Siyami yanında öteki doktor arkadaşlarıyla birlikte Kemal'in odasına geldi.

— Nasılsınız?

— İyiyim Doktor, sağolun! Hazık elinizde bir an önce ameliyat olmaya karar verdim.

Dr. Siyami biraz sevinçli, biraz şaşkın bana ve Dr. Jaleye baktı.

— Pek alâ Kemal Tahir Bey! Bir iki günlüğüne Ankaraya uğrayıp döndükten sonra. Pazartesiye ameliyatınızı

yapacağım. Emin olun hiç gözde büyütülecek bir şey değil. Hiç bir şey duymadan olup geçecek.

— Biliyorum. Asıl sıkıntıyı ve zorluğu siz çekeceksiniz Doktor bey! Demek bizim için ameliyattan başka bir çözüm noktası yok.

— Evet. Bir bakıma üzülerek. bir bakıma sevinerek söylemek lâzım ki yok. Üzülerek söylemek lâzım, çünkü ne de olsa bıçağın adı soğuk. Ama sevinmek de gerekli, hiç değilse ameliyatla kesin sonuç alınabilecek bir durumla karşı karşıyayız.

Dr. Siyami Ersek ve arkadaşları odadan ayrıldıktan az sonra, Kliniğin Dahiliye ekibi, başlarında Dr. Ümit Akerle birlikte geldiler. Dr. Aker de Kemal Tahirin ameliyat kararını öğrenmekten sevinç duydu. Yapılacak hematolojik testleri yanındakilere not ettirdi. Daha önce Dr. Ersekten, Dr. Akerin Kemal Tahirin son elektrosunda sol Şube Bloku gördüğünü ve bundan ameliyat bakımından bir az endişe duyduğunu işitmiştim. Dr. Akere, Kemal Tahirin senelerce önce alınmış, bir elektrosunun bende bulunduğunu ve onda da sol Şube bloku görüldüğünü, görmek isterse yarın o eski elektroyu kendisine getirebileceğimi bildirdim. Dr. Aker buna çok sevindi: «Biz Kemal Tahir beyi Dijitalize etmeye başladık. Bu haberiniz çok iyi oldu.» Dedi. Dr. Akerle ekibi de gittikten sonra Kemal Tahirle bir süre daha, o gün gelen gidenler hakkında konuştuk. Dr. Jale de ayrıldı. Kemalin bütün gün konuk ağırlamaktan yorgun düştüğünü bildiğim halde bir türlü odasından ayrılamıyordum. Ayaklarım sanki gövdemi taşımıyor gibiydi.

— Bütün gün burası arı kovanı gibi işledi. Her gelene meram anlatmaktan iyice yorgun düştüğünün farkındayım. Ben gidince hemen uyusan!

— Öyle yapacağım Doktor! Ameliyata karar vermemiz iyi oldu. Dediğin gibi, hem bütün dünyaya karşı Devletini, Osmanlılığı savun hem sonra git bir yabancı Kliniğe kendini teslim et. Söz aramızda ben hayatım pahasına

da olsa bunu göze alamazdım. Evet arkadaş, ameliyat denen bu dar geçitten bir an önce geçmeye bakalım... Baksana adamlar bizi bağırlarına basıyorlar, bir dediğimizi iki etmiyorlar. Biz kudurduk mu ki bu kadar sıcak davranışa karşı «aah!» Diyelim. Benim asıl düşüncem, ameliyattan sonra tıknefes, her dakika yardıma muhtaç bir duruma düşmek.

— Sakatlık lâfını şimdi nereden çıkardın arkadaş? Ciğerlerinin biri alınmış yüzlerce insan, bizde ve dünyanın her yerinde en küçük bir solunum zorluğu duymadan, en yorucu işlerde yıllardır çalışıyor. Benim tanıdığım bir soğuk demirci ustası var, beş yıl önce sol akciğeri alınmış, şimdi demirlerle eskisinden daha güçlü güreşiyor. Pnomektomi olmuş kaç hasta biliyorum, senelerdir rahatlıkla işlerini sürdürüyorlar. Geçireceğin bu ameliyatın ilerdeki çalışmalarına en küçük bir engel çıkaracağını sanmıyorum. Alınan organ kol, bacak, göz kulak değil ki sakatlık bıraksın. Hem bir avantajımız daha var. Biliyorsun sol akciğer iki loblu. Sağ ise üç. Ö yüzden solu alınanlarda sağ bu görevi rahatlıkla yüklenebiliyor. Oysa sağın alınması gerektiğinde sol biraz zorlanıyor.

— Canım boş ver be Doktor!... Altmışa kadar yaşadık. Eskiye göre miadımızı çoktan doldurduk sayılır. Bu ihtiyar tekne bunca fırtınalar atlattıktan sonra elbet bir gün ötesinden berisinden su almaya başlayacaktı nasıl olsa... Kimi ciğerinden, kimi kalbinden, kimi beyninden, kimi böbreğinden... Ne yapsak. iş olacağına varır. Biz ayakta kalabilmek için elimizdeki bütün imkânları kullanabiliyoruz ya, sen ona bak! Bir de kurtulma imkânı vardır da, sen o imkânı kullanmaktan yoksunsundur. Üstelik o imkânı da biliyorsundur. Yani, ölüme bile bile lâdes demek zorunda kalırsın. İşte bence asıl facia buradadır.

— Ben de böyle düşünüyorum Kemal! Haydi öyleyse öpeyim seni... Kitapdan, dergiden, yiyecek içecekten yana ne istiyorsan emret.

— Her şeyim var arkadaş. Sen yalnız bana (Série Noire) dan en son gelen bir iki detektif roman alırsan iyi olur. Bu atmosferde en rahat onlar okunur.

— Kaşgârlı Mahmudun (Divanı lügatı Türk)ü çıktı. İstersen getireyim onu da. Eskileri ile bir kıyaslamak için bir karıştırırsın. Dedim. Opüşüp ayrıldık.

18 Kasım 1970

Bu gün Kemale Sabire gitti. Hachette'den aldığım Série Noire'dan iki detektif romanını ve akşam telefonla istediği peynirli böreği yapıp götürdü. Hastane cumartesinden başka her gün ikiden dörde kadar ziyaretçilere açık. Kemalin odası bu gün de dolup dolup boşalmış. Kemal iyice bunalmış. Sabire, gelenleri salonda bekletip üçer dörder kişilik gruplar halinde içeri almış. Çiçekleri koyacak yer bulmak mesele olmuş. Güller, karanfiller, kasımpatları nerkis saksıları odayı çiçek bahçesine çevirmiş. Sağdan soldan gelen telgraflar, telefonlar da ayrı. Meğer Kemal Tahirin ne kadar çok seveni varmış.

Sabire döndüğünde, Semihanın bir yandan ev aramaya başladığını, Kemalin ameliyattan sonra kendi evine dönmek istemediğini, güneş gören, önü açık, kaloriferli ve konforlu bir yer istediğini söyledi. Şimdi oturdukları Şaşkınbakkaldaki kat bu şartlarda değil. Aynı apartmanda, Kemalden başka, aynı hastalıktan yatan iki kişi daha varmış. Bunlardan biri bir albay emeklisi idi. Uzunca zamandanberi hasta olduğunu, önceleri akciğerde mantar teşhisi konduğunu bize de anlatmışlardı. İki hasta da gecikmiş ve ameliyat olma şanslarını yitirmişlerdi. Kemal, haklı olarak bu atmosferden kopmak istiyordu.

Kemali ziyarete gelen kadın erkek bütün eş dost ve yakınları sarılıp öpüyorlarmış. Ameliyata hazırlandığı bir sırada dışardan mikrop taşımaları ihtimaline karşı, Sabire bunu yasaklamış. İyi de yapmış. Şu sırada gripal bir enfeksiyon ameliyatı geciktirebilir.

19 Kasım 1970

Bu gün Kemali görmeye ben gittim. Sencer Divitcioğlu ile karısı da oradaydılar. Sencer sakal bırakmış. Sakalına da bayağı ak düşmüş (Katkı) adlı bir dergi ile kalınca bir kitap getirmişti. Kitap P. Sweezy'nin (Dünya kapitalizmi nereye gidıyor)u. Çeviren Aslan Başar Kafaoğlu. İç kapağa çeviren bir kaç kelime yazmış. Kemal gözlüğünü çıkarıp yazıyı sesli olarak okudu: «Devlete kızanlar, Kemal Tahirin yakasına sarılsın!»

— Hele şuna hele.. Ne dediğini bilir mi? Sanki iyi kötü yine de Devlet olmasa bu böylece bunu yazabilirmiş gibi... Diyerek bir zaman güldü.

Yine o gün Kemale gelen gidenin hesabı yoktu. Bereket Sabirenin bir gün önce koyduğu kural titizlikle uygulanıyordu. Necdet Sanderle Nuran geldiler. Erol Keskinle Suna Keskin, Atıf Yılmazla eşi Ayşe, Sabahattin Selek uğradılar. Aziz Nesin ziyaret saatinin sonuna doğru göründü.

Ayrıca o gün Kemal Tahire Basın Yayın ve Haberleşme bakanı telefonla arayıp çiçek göndermiş. Sağlık bakanı Ankarada Doktor Siyami Ersekle konuşurken Ahmet Küflü de yanlarında imiş. O anlattı. Bakan, Kemal Tahirin sağlığı ile ilgilenmiş, bu hususta her türlü yardımı Bakanlığımız yapmaya hazırdır, hatta sizce uygun görülüyorsa Kemal Tahirle birlikte Avrupanın seçeceğiniz bir kliniğine giderek orada ameliyatını yaptırabilirsiniz, demiş. Dr. Siyami de «Biz kendi hastanemizde oradakiler kadar başarılı ameliyatı yaparız, dışarı gitmeye lüzum görmem. Esasen Kemal Tahir bey de böyle münasip gördü. İstanbula dönmemi bekliyor.» Demiş.

O gün İstanbul Radyosundan üç kişilik bir ekip geldi ziyarete. Gelenlerden biri karnı burnunda esmerce bir hanımdı. Omuzunda ses alma cihazı ile genç bir adam ve bir başka hanım vardı. O sırada Kemalin odasında Hasan Ali Ediz, ben, Nuri Tahir konuşuyorduk. Kemal, gelenlerle hoşbeş ettikten sonra ne istediklerini sordu. Onlarda yatak başında yapılan sohbetlerden bir azını banda almayı istediler. Bunun üzerine Semiha Hasan Ali ile Kemal Tahirin konuşmalarının banda alınmasını istedi:

— Kemal, sen şimdi ancak dinleniyorsun burada değil mi? Dinlenmeye de çok ihtiyacın olduğu muhakkak. Daha önce hiç hastaneye yatmışlığın oldu mu?

— Yok, yatmadım hiç. Aslında bu güne dek ben pek önemli bir hastalık da geçirmedim. Biraz sıtma, herkes gibi araba birkaç gripten ibarettir bütün hastalıklarım.

Baktım konuşma hasta müşahedesine dönecek, hemen araya girdim:

— Kemal, son olarak (Yeni Istanbul) da tefrika edilen (Yol Ayrımı) hakkında bizi biraz aydınlatır mısın? Bu roman senin seri halindeki roman dizinde nereye rastlıyor?

— Ben (Yol Ayrımı) nda bizde iki yüz yıldanberi batılılaşacağız diye diye batırdığımız koskoca imparatorluğun son parçalanma döneminde Burjuva yetiştirme hevesine kapılan musluk başındakilerin boşa çıkan bir dönem gayretini anlatmaya çalıştım. Boyuna Burjuva yetiştirmeye çabalamışız, ama olmamış. Temeldeki çelişkiler buna elverişli değil. Netekim Atatürk de buna çabalamış. Ondan sonra gelenler de... Ama yine tutturamamışız.

Radyo ekibinden biri «tezgahta ne gibi konuları var, onu sorun lütfen» diye fısıldadılar. Hasan Ali Ediz sordu. O da anlattı:

— İki konu üzerinde çalışıyorum. Biri Yıldırım Beyazıtın Timur önünde mağlubiyetinden sonra 11-12 yıl kadar süren fetret devri dönemini ele alan ve ondan sonra Osmanlı İmparatorluğunun ikinci kuruluş ve Batıya yöneliş dönemini ele alan bir roman, ki (Devlet Ana) nın bir halkası olacak. Öteki yine Osmanlılığın son dönemi ile ilgili (Yıldız alacası).

Biz tarihte Ankara önlerinde iki kez meydan savaşı vermişiz, ve bu Ankara bize her seferinde de pek uğur getirmemiş. Birincide Yıldırız Beyazıt Timura yenilmiş. İkincide önce Mustafa Kemal Yunan'ı bozmuş ama arkasını iyi getirememişiz, Yine bir anlamda yenik düşmüşüz.

Radyo ekibi bu kadarını yeter bularak Kemale sağlıklar dileyip ayrıldılar.

22. Kasım 1970 Pazar

Kemalin odası yine bayram yerine benziyordu. Kan grubu tayini yapılmış. Naci Çelikle ben de aynı grubdanız. Gerekirse kan verebileceğiz. Semiha olan «senin yaşın geçmiş olmaz. Genç kanı olması lâzımmış» dedi, ama alınmadım. «Biz eski tüfeğiz, yaşlı da olsak yine nöbete gireriz. Bakarsın işe yarayacağımız tutar» diye takıldım.

Kemal Tahir, bu büyük ameliyatı yarın geçirecek olan sanki kendisi değilmiş gibi, her türlü konu üzerinde, her zamanki gibi konuşmalarını sürdüyordu. Bu arada Türk Soluna da değindi:

«Şimdiyedek siyasi polisin en ucundakilerin izlenim ve baskısı altında sürekli olarak tutulmaktan soluk almaz duruma düşürülmüştür bizim fıkara Solumuz. Aslında, böylesine korkunç bir engelle sürgit cebelleşmek zorunda bırakılan Türk Solu, kaçmaktan kovalamaya vakit bulamadığından bir türlü memleket gerçeklerine yönelememiştir. Her ağzını açışta fişlenip zindanları sürgünleri boylamış, buralardan fırsat bulabildiği zamanlarda da çıkarcıların yurt içinde ve dışında, el altından ve açıktan açığa çevirdikleri türlü oyunlara, avlara, iradeleri dışında yem ya da araç olarak kullanıla gelmişlerdir. Oysa, Türkiyenin' polis neferiyle kovalamaca oyununa getirilerek çözümlenebilecek hiç bir sorunu olamaz.

Bence, Türk Solunun bu yaşayan ölü durumundan kurtulabilmesi için, ilk iş olarak, kendisine gaddarca uygulanan amansız baskı çemberini kırması doğal ve anayasal yurttaşlık haklarına kavuşmayı yeniden sağlaması, yani kısacası, önce sürekli suçluluk kompleksi içinde koğuşturma ve yargılarından kurtulup sıradan vatandaş durumuna gelmesi şarttır.»

Kemal Tahir, yaşamı boyu sürekli olarak savunduğu toplumsal -memleketçi düşünceleri ve örtbas edilmek istenen gerçeklerimizin gün ışığına çıkarılması uğrundaki yoğun çalışmaları yüzünden, çıkarcıların ve yukarda tablosunu çizdiği baskı boyunduruğundan bir türlü kurtulamıyan solcularımızın yaylım ateşlerini aralıksız üzerine çek

mesine rağmen, adı geçen kısır döngüden kendisini kurtarıp, öz halkı ile diyalog kurma olanağına kavuşmayı başarabilmiştir.

Kemal Tahir, kendisinin sıyrıldığı bu kısır döngüden Türk Solunun düşürüldüğü kurt kapanından nasıl kurtulacağını kendi çalışmaları ile göstermiştir.

Kemal Tahire göre, Türk toplumcuları her şeyden önce işlerine dört elle sarılmalı, belli bir çizgiyi hızla aşmalı ve uğraşlarında kendilerinden vaz geçilmez duruma gelmeli, iş alanlarında memleket gerçeklerini aydınlığa çıkarmaya çalışmalıdır. Her ne kadar bu yol, çok çetin ve yorucu bir uğraşı gerektirirse de geri tepmesi yoktur.

Kemal Tahir, çevresinde yaratılan kısır döngüyi çalışmalarıyla kırmayı başardıktan sonradır ki yapıtları büyük tirajlı gazetelerde ve güçlü kitapevlerince yayınlanma olanağına kavuşmuş, Sovyetler Birliğinin bir çağrısı üzerine zorluk çıkarılmadan pasaport alarak yurt dışına gitmiş, Sovyetler Birliği, Polonya ve Çekoslovakyayı gezip dönmüştür

Kemal Tahir, ilk olarak Asya Tipi Üretim Tarzına çengel atıp ve temel yapımızın bu gelişme kalıbına uygun düştüğünü belirterek bir sıra genç araştırıcı, sosyolog, ve düşünürü çevresine toplayıp onları bu konuya iteledi. Selâhattin Hilâv, Sencer Divitçioğlu konuya sarıldılar. Sencer, (A.T.Ü.T.) na Osmanlı yapısını uygulayıp formülleştirmeye kadar da işi vardırdı. Bu alanda büyük tartışmalar oldu. Sorunun arkası hala alınmış değildir. Bu vesile ile (A.T.Ü.T.) üzerine yabancı kaynaklardan ve bizden bir haylı kitap yayınlandı.

Bu ve buna benzer çalışmaları başlatma gücünü kendinde gören Kemal Tahir, Türk Sanat ve Düşüncesinin belli başlı mihraklarından biri haline geldi. Artık romancılar, tiyatrocular, sinema rejisörleri, yazarlar, tarihçiler, edebiyat tarihçileri, şairler, ressamlar, karikatüristler, düşünürler Kemal Tarihin çevresinden ve sofrasından eksilmez oldular. Kemal Tahir bu düşünce mihraklığına devamla bir-

likte, asıl işi olan romancılığı da gittikce geliştirdi, birbiri ardınca dev romanlar kaleme aldı.

Kemal, detektif romanlara karşı ötedenberi büyük bir ilgi göstermekte ve onları eğlence olarak okumaktadır. Bir ara, Mark Hammer'in basınımızda moda olduğu sıralarda, New York haritasını önüne açarak, asıl Mark Hammer'leri gölgede bırakan bir sıra yerli Mark Hammer'ler de yazdı. Onun kıvrak ve son derece akıcı uslubunun biraz da bu detektif roman okur yazarlığına borçlu olduğunu sanıyorum.

Kemalin roman çalışmalarından başka bütün ömrü sohbetlerle geçer. Bu sohbetlerde politika, sosyal konular, ekonomi, felsefe, sanat, memleket meseleleri, her şey konuşulur, tartışılır. Kemalin sofrası âdeta eski Yunan filozofları Sokratesin, Eflâtunun, Aristonun sohbetlerine benzer. Herkes, müşkülünü ona sorar ve çıkmazlardan kurtulur.

Kemal Tahir, tıpkı Balzac gibi, önceden romanlarına birbirini izleyen büyük bir plan çizmiştir. Memleketinin tarihinden hangi kesitini yansıtacaksa onu önce didik didik araştırır. Hiç bir karanlık nokta bırakmamak için gecesini gündüzüne katar. Bu yüzden varını yoğunu kitaba yatırır. Evinin bütün duvarlarını boydan boya kitap rafları kaplamıştır. Gündüzleri öğle yemeklerinden sonra, belki de içerden kalma bir alışkanlıkla, bir iki saatlık (kendi deyimile) güzellik uykusuna yatar. Geceleri çok geç saatlere dek oturur, roman çalışmalarını el ayak çekilip herkes uyuduktan sonra sürdürür.

Kemal Tahir, yaşamı boyu şerefini herşeyin üstünde tutmasını bilmiş ve başarmıştır. On üç yıldan uzun süren tutukluluk döneminde bile asla ezilmemiş, yılmamış, bulunduğu mahpus damlarının en sözü geçen sayılı kişisi olmuştur.

23 Kasım 1970 Pazartesi

Ameliyat gelip çattı Bir gün önce Operatör S. Ersek Ankara dönüşünde sabah vizitesinde Kemale uğrayıp hatırını sormuş ve ameliyatı Pazartesi sabahı erkenden yapa-

cağını bildirmişti.

Tam sekizde Kliniğin kapısındaydık. Bizden erkenci kardeşi Nuri Tahirdi. Ona Dr. Ersek'in gelip gelmediğini sorduk. On beş dakika oluyormuş geleli.

Asaf, Kemalin hastaneye yatırılışının çok zor olduğunu anlattı. Kemalle Semiha bir türlü istememişler. Oturdukları apartımanın üst katındaki Dr. Bülent bey öksürük kesici bir ilâç vermiş. Kemal, öksürüğü kesilince inceletmekten vaz geçmek istemiş ise de zorla razı etmişlerdi

Hastane bahçesinde volta atarken eş dost gelmeye başladı. Semihaya ameliyatın onda olacağını söylemişti. Saat ona doğru pencerelerden birinden beyaz maskeli bir hademe göründü. Eli ile ameliyatın iyi gittiğini ve devam ettiğini söyledi. Bir çok eş dost bekleşiyoruz. Heyecandan kimsenin ağzını bıçak açmıyor. Herkesin gözleri pencerelerde, sinirler gerildi, gerildi, neredeyse kopacak hale geldi. Bir ara Başhemşire pencereden ameliyatın gayet iyi devam ettiğini bildirdi. Bir süre de böyle geçti.

Biraz sonra kapıcı bize:

— Siyami bey ameliyattan çıkmış İçinizden biri ile görüşmek istiyormuş. Dedi. Ben, Sabire, Semiha, Selma ve Asaf hep birden fırlayıp daldık hastaneye. Merdivenleri üçer beşer atlayıp Siyami beyin sekreterlik odasına dolduk. Semiha sekreterinin içerde birisi var demesine aldırmıyarak daldı içeri. Bizde arkasından yürüdük. Siyami bey ameliyatın başarılı olduğunu, sol akciğer alt lobunu dolduran kanser kitlesinin tamamile, sol akciğerin tümü ile birlikte alındığını, hiç bir şüpheli yayılma ve ganglion sertliklerine rastlamadığını müjdeledi. —«Doğrusu ben, ameliyat yapmadan önce yüzde yirmi beş ihtimalle, çevreye sarmış olabileceğini ve ameliyatı boşuna yapacağımızı düşünüyordum. Ne ise ki böyle bir şey çıkmadı. Kanser filvaki lop içinde büyümüş ama çevreye sıçramamış bereket versin. Bu durum, böyle hallerde en memnuniyet verici durumdur. Hepinize geçmiş olsun». Dedi. Siyami beyin yorgunluk kahvesini önüne getirmişlerdi. Bize izahat verirken kahvesini

de unutmuştu. Herkes aklına gelen bir soru ile Başhekimi bunaltıyordu. Kalabalık odadan çıkınca, Ahmet Küflü ile ben kaldım. Durumu daha yakından öğrenmek istiyorduk.

— Acaba, Kemalin bu çıkarttığınız akciğerdeki uru metastatik olmasın? Böyle bir şüpheniz var mı? Diye sordum.

— Görünürde başka bir organda kanser olduğuna dair hiç bir belirti yok ortada Bu yüzden biz, Primer kabul ediyoruz akciğerdeki bu (ca)yı.

— Ameliyattan sonra bir tedavi uygulaması düşünüyor musunuz?

— Meselâ ne gibi? Şua tedavisinden mi bahsetmek istiyorsunuz?

— Şua ve Kemoterapi?

— Böyle bir şey düşünmüyoruz. Esasen şua tedavisi akciğer kanserlerinde, öteki kanserlerde olduğu gibi, başarılı olmuyor. Müsterih olunuz, biz Kemal Tahir beyin ameliyatını elimizden geldiği kadar mükemmel bir şekilde yaptık. Bütün ganglionları da temizledik. Dedi.

Kendisine teşekkür edip ayrıldık. Kemal Tahiri ameliyathaneden Steril odaya almışlar. Kimseye göstermiyorlar tabii...

Durumu, bahçede bekleyen dostlarına yakınlarına anlattık. Herkes sevinip bayram etti.

24 Kasım Salı 1970

Sabire ile birlikte gittik Kemali görmeye. Steril odadaydı henüz. Kimseyi bırakmıyorlardı yanına. Hademeden rica ederek kapının arasından görebildik ancak. Bir az ara ile üç hasta yatıyordu. steril odada. En başta, kapıya yakın yerde Kemali gördük. Gözünde gözlüğü, başı öteki yana dönük uyuyordu Yüzü sakindi.

25 Kasım 1970

Bu gün Kemali görmeye yalnız gittim. Kemali Steril odadan tek yataklı bir odaya almışlar. Hastanenin üst katında, salonun ön kapısına yakın sağ koridordaki ikinci oda. Odaya küçük bir antreden giriliyor. Burada yan yana

Atrium flatter'i gördüklerini bakan hekimler açıkladılar.

Biraz sonra Asafla Dr. Jale geldiler. Kapıdan Kemale el salladılar. Asafın anlattığına göre Dr. Jale Kemalin durumu için pek iyimser değilmiş. Biyopsi neticesini arkadaşlarından öğrenmiş. Görüşüp ilerisi için bir şeyler yapmalı diyormuş. Ayağını burkuttuğu için kendisi gelemiyormuş. Ahmet Küflü, Kemal için her türlü masrafı karşılayabileceğini söylüyormuş

Gece dokuz buçukta radyoda Semih Zaimoğlu adında birisi, Kemal Tahirle dört saat önce hastanede yaptığı konuşmayı kendi sesiyle vereceğini söyledi. Arkadan' son derece yorgun, kısık ve hışıltılı bir sesle Kemal konuşmaya başladı:

— Çok iyiyim, çok iyiyim... Burada iyi hastanelerimiz oldu. Hemşireler. Çok iyi doktorlarımız oldu. Bir yaşa kadar kendi gövdemizi biz taşıyacağız, ondan sonrasında doktorlarımıza teslim edeceğiz. Şimdi galiba o safha gelmiş olacak ve ben doktor dostlarımdan ve bakımdan, çok önemli olan hastane bakımından memnunum. Çok uzak yerlerden ilgi gösterdiler. Çok sevindim, duygulandım. İlgi gösteren dostlara, okuyucularıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bu hırıltılı ve işkence çeker gibi zorlanan kısık ses bizi can evimizden vurdu. Bu durumdaki bir hastayı mikrofona konuşturmanın ne gibi bir düşünce ile yapıldığını anlayamadık. Halbuki ameliyattan dört gün önce yapılan röportajı yayınlıyacaklardı Neden dolayı vaz geçtiklerini Allah bilir.

Kemalin sesini teype aldık. Bir daha dinledik. Her dinleyişte tüylerimiz diken diken oluyordu. Bu sesin ve bu konuşmanın, sanki Kemalle hiç bir ilgisi yoktu.

28 Kasım Cumartesi

Bu gün öğleden sonra Kemale gittim. Sesi yine kısıkca. Öksürüp balgam çıkarmakta yine güçlük çekiyor. Elektroda Atrium Flatter devam ediyor. Oksürdükce dikiş yerlerinde de şiddetli ağrılar olduğunu söylediğinden, eskiden tavsiye ettikleri göğüs masajından vaz geçmişler. Yemek

iki oda var. Ben odaya girdiğim zaman hemşire tansiyonuna bakıyordu. (11,5 7), Sık sık öksürüp balgam çıkarması gerekiyordu. Balgamı çok güçlükle çıkardığı için arka arkaya gelen öksürük salvolarından sonra tere batıyordu. Pijamasını değiştirdiler.

Ona. Pazartesi günü Dr. Siyami beyin ameliyatın çok başarılı geçtiğini müjdelediği zaman hastanenin önünde sevinçten bayram yaptığımızı anlattım. Acı acı gülümsedi, sesi kısıkca idi:

— Çok yaşayın... Çok yaşayın... Dedi durdu. Gelirken ona iskeleden Engels'in (Utopik Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizm) adlı kitapcığını almıştım. Karıştırdım. İstediği yerlerden okudum. Dudağını bükerek.

— Alem nerelerde... Bütün bunlar o kadar eskidi ki Doktor, dedi, biz hala bunlarla uğraşıyoruz.

— Marksizm'mi eskidi?

— Bütünü ile değil tabii. Ama bizim bellemeye, ezberlemeye çalıştığımız yanlarıyla evet... Bir şeye dikkat ettim Doktor, insan hastalanınca öteki insanlarla eşit duruma geliyor. Çocuklaşıyor insan hastalanınca. Kendini başka insanların ellerine bırakıveriyor. Bu korkunç bir şey. Oysa insan sağlamken eşitlikten söz etmek büsbütün saçma gerçekte. Nasıl insanlar eşit olabilirlermiş... Organizmaları buna elvermiyor bir kerre.

Kemalin öksürerek biraz balgam çıkarabilmesine yardım etmek üzere hemşire namzedi iki genç kız elleriyle göğsüne masaj yapıyorlar. Biraz çıkarınca rahatlar gibi oldu. Semiha dışarı çıkmıştı. Biraz limonata istedi, verdim. Doktorların muayeneye geleceklerini söylediklerinden ben de çıktım. Seyyar röntgen cihazı, Elektro ve pnömo cihazlarıyla geldiler. Neticeyi dışarda bekledim. Röntgenini dışarda gördüm. Pnömektomi yapılmış olan sol tarafı kalp bütünüyle doldurmuş. Kalbin büyük damarlardan ibaret sap kısmı sola doğru kaymış. Sağ akciğerde hiç bir şüpheli gölge görülmüyor. Hemoglobin 13,5 gram. Normal 15—16 olduğuna göre fena sayılmaz. Yiyememekten,

iştihasızlıktan şikâyetçi Sadece limonata, portakal suyu, mandalina suyu, komposto suları içiyor. Öksürükle sıkıntıdan terlediği için sık sık pijamalarının üstü değiştiriliyor. Kemal bu sıkıntılı günlerinde ziyaretçi istemiyor. Ancak ben, Sabire, Melda girebiliyoruz. Gelenler kapıdan hatır sorup girmeden dönüyorlar. Fakat dün Behice Boran yanında yabancı biriyle, kimseye sorup danışmadan girivermiş. Üstelik de sandalyeleri çekip oturmuşlar. Kemal bu düşkün halini kimse görsün istemiyor. Üstelik hariçten mikrop taşıma ihtimali de var Çok sıkılmış dün. Onlar da ne ise vaziyeti anlayıp fazla oturmamışlar.

29 Pazar 1970

Semiha biraz nezleli olduğu için yüzü maskeli. Bu sebepten pijama değiştirirken kolonya ile vucudünü silme işini ben yaptım. O zaman ameliyat dikiş yerlerini de gördüm. Sol köprücük altından koltuk altına kadar geniş bir dikiş var. Dikiş yerleri tertemiz.

30 Pazartesi 1970

Sabah yedi buçukta hastaneye geldim. Sekize kadar Dr. Siyami beyi bekledim. Beraber odasına girdik. Kendisine bir iki gün evvel gelen, (Dünya Yazarlar Birliği)nin mektubundan bahsettim Kemalin hastalığı hakkında selâhiyetli merciden ayrıntılı rapor istiyorlardı. Dr. Siyami bey, taburcu edileceği zaman kendisine bir epikriz verileceğini, bunu tercüme ettirerek gönderebileceğimizi söyledi.

Kemal mütemadiyen ilerisini düşünüyor ve (acaba başka yerlerde bundan sonra yararlanabileceğimiz, burada olmayan yeni imkânlar var mıdır?) diye sorup duruyordu. Bu konuyu Dr. Ersek'e açtım:

— Paravertebral bir gangliyonda metastas görüldüğüne göre, Kemoterapiyi düşünüyor musunuz?

— Hayır. Ne Kobalt tedavisini ne de Kemoterapiyi düşünmüyoruz. Ancak bir yerinde metastas olursa o zaman Kemoterapiye baş vururuz.

— Kemalin bir müddet sonra Avrupaya gitmesi hasta-

lığı bakımından moral bakımından yararlı olabilir mi? Bizde olmayan, Avrupanın herhangi bir yerindeki bir imkândan yararlanmayı düşünüyor musunuz?

— Katiyetle hayır. Taburcu olduktan sonra bir süre dinlensin. Kendine gelince roman işlerine koyulur. Bence bu tip hastalarda elde edebileceğimiz en iyi durumdur bu.

Bu konuşma üzerine Dr. Siyami beyden ayrılarak konuştuklarımızı bir pusulaya yazıp Kemale gönderdim.

1 Aralık 1970 Salı

Kemale bu gün yalnız gittim. Kapısına ziyaretçi girmemesi için bir kâğıt konmuş. Bu şekilde olur olmaz zamanlarda, kimseye sormadan içeri girenlerden kurtulmuş oluyor. Biraz yemeye başlamış. Kendisine bizler biraz bir şeyler okuyoruz.

3 Aralık 1970 Perşembe

Kemalin bu gün dikişleri alınmış. Daha iyi hissediyor kendini. Henüz iştahı tam yerine gelmemiş. Keyfi de pek yerinde değil. Dikiş yerleri ter temiz. Sesi hâlâ kısıkca ve solunumu hışıltılı. Arada 37,4 e kadar ateşi çıkıyor. Balgam toplayıp kültür ve antibiyogram yapılacakmış. Bayram ertesi taburcu etmek istiyorlarmış. Semiha yeni evi tutmuş ama henüz taşınmadı. Kemale yemek evden geliyor. Semiha gece ona kadar orada kalıp bakıyor. Kemal et suyunu çok seviyor ve bol bol içiyor.

6 Aralık 1970 Pazar

Hava soğuk, yağışlı, berbat. Yarın Kemali hastaneden çıkaracağız. Yeni tutulan ev Kızıltoprak Depo mevkiinde, cadde üstünde. İkinci kat. Kemal ameliyattanberi kendi hali ile uğraştığından kimseyi gözü göresi gelmiyor. Ziyaretçilerini istemiyor. Kendisini kimsenin bu halile görmesine tahammülü yok. Haklı.

7 Aralık 1970 Pazartesi

Bu sabah erkenden hastaneye gittim.

Kemali, tuttukları evin önüne getirdik. Kaldırımdan apartmanın kapısının bulunduğu yere kadar bir kaç basamak var Burayı kolumda çıktı ama nefes nefese kaldı.

İkinci kata kadar çıkabilmesi zor olacaktı. Yukardan bir iskemle getirdiler. Oturttuk. Bir tarafından Ratip, bir tarafından da ben tuttum ve sarsınadan çıkarttık. Kapıdan hemen salona giriliyor. Salon L biçimi. Pencereye yakın koltuklardan birisine oturttuk. Cadde hareketli. Karşılarda ağaçlar çiçekler var. Kemal evi beğendi. Bir süre dinlendi. Tansiyonuna baktım: 15-8,5. Kalbini dinledim. Sağ akciğer sibilan ve ronflan rallerle dolu. Boyuna öksürmek ve bir şeyler çıkarmak istiyor, ağrıdan korktuğu için çıkaramıyor. «İlk defa bu gün ameliyat yerim ağrımıyor. Bundan önce dikiş yerimde bir çürük diş ağrısı vardı» Diyor.

Kemal, en ağır hapisane şartlarında bile hiç bu kadar bitkin ve çaresiz kalmamıştı. Bu hali bana çok dokunuyor. Genellikle iyimserdir Kemal. En amansız durumlarda gelecekten bir parıltı göstermiştir çevresindekilere. Toplumumuzun şu içinden çıkılmaz batağında bile Osmanlılığı derinlemesine inceleyerek bir çıkış yolu bulabileceğimizi işaretlemedi mi?... Kemali düştüğü bu psikolojik kör kuyudan nasıl çekip çıkarmalı?... Gerçekçi bir yazara bence yapılacak en iyi şey gerçekleri olduğu gibi göstermektir. Ameliyata karar verirken:

— Önce bu ameliyatı olacağız, başka çıkar yol yok. Ama, ameliyattan sonra, dünyanın her tarafına haberler salarak bu hususta ki en son bilgilerden yararlanmaya da bakmalıyız... Demişti.

Kemalin bu dediklerini nasıl yerine getireceğiz? Biyopsi raporu ile hastanenin vereceği epikrizi yabancı dillere çevirtip, dünyanın oelli başlı Kanser merkezlerine gönderteceğiz her halde. Semiha bu türlü çalışmaları duymak bile istemiyor. Ona sormadan her şeyi yapmak gerek.

Kemal evi bir dolaştı. Sonra yatmak istedi. Yatak odasına götürüp yatırdık. Yine kimseyi görmek istemiyor. Bu huysuzlukta sigara tiryakiliğinin de payı var galiba...

8 Aralık Salı 1970

Bu günkü Milliyette Refik Erduranın Amerikadan gönderdiği yazısı var. Kemalin ameliyatını duymuş, kahrol-

muş. Bir de dedikodu eklemiş yazısına. Buradan oraya ne zaman, nasıl gitmiş bu dedikodu şaşılacak şey. Kemalin kırk yıllık bir arkadaşı bilinen bir başka yazar, haberi alınca «o kadar bağırmasaydı...» Demiş. Bu yazarın kim olabileceğini düşündük taşındık, bulamadık.

9 Aralık Çarşamba 1970

Bu gün Melda Kemalin raporlarını almaya geldi. İngilizceye çevirtme işini o yapacak Biyopsi lâmını da bir kaç patoloğa daha gösterecek. Onlardan da alınacak raporları ekliyerek Amerika, Ingiltere ve Rusyadaki ünlü Kanser araştırma merkezlerine göndereceğiz. Sanıyorum bundan başka yapılacak, daha doğrusu yapılması düşünülen bir işlem kalmıyor.

13 Aralık 1970 Pazar

Kemal bu gün oturmuş gazete okuyordu. Durumu daha bir normal gibi... Gazetede bu gün, hastane personeline ve hekimlere yazdığı teşekkür çıkmış. Hafta içinde Ankara Televizyonundan konuşmaya geleceklermiş. Onlar için hazırladığı konuşmayı okudu bize

Kalp ilâçlarıyla öksürük ilâçları ve vitaminler götürmüştük. Onları dışarda Semihaya anlatırken çok üzgün görünüyordu. «Eğer bu cenabet hastalık öteki ciğere de atlamışsa benim ancak altı aylık ömrüm ya var ya yoktur» demiş.

Televizyona hazırladığı beyanatta da hastalığın adını vermeden kanser geçirdiğini ima ediyor.

Kemali böyle kolu kanadı kırık görmek dayanılmaz bir şey. Hastanedeyken söylediği: «üzerimden kamyon geçmişe döndüm» sözünü hiç unutamıyorum.

— Kemal sen akşamları yine ufaktan bir parça rakı içebilirsin. Hem ıştahını da açar rakı. Dedim. Baktım buna çok sevindi. Semihaya dönüp:

— Bak sen o zaman bendeki iştahayı gör! Diye takıldı. Hem de çilingir sofrası donandı mı keyif de yerine gelir. Dedi. Benim teklifim sanırım çok iyi oldu. Kırk yıllık sigara, rakı tiryakisini, üstelik büyük bir ameliyattan sonra, her

ikisinden de birdenbire kesince kendini elbet toparlıyamaz bir türlü. Üstelik içeceği bir kaç yudum rakının ona yararı olur, zararı olmaz.

Nuri Tahir sinema makinesi getirmiş. Şarlonun filimlerini de bulmuş kira ile. Bunlar Kemali biraz oyalar sanırım.

20 Aralık 1970

Bu gün öğleden sonra Kemale gittik Ozbek Romancısı Ker Babayef, tercümanı bir rus hanım, Haldun Taner, Aziz Nesin, Nuri Tahir, Ratip Tahir ve Semiha oradaydılar. Kemal, misafirlerin arasına oturmuş sohbet ediyordu. Sesi yine kısıkca ama eskisine nazaran daha iyice. Elinde kehribar bir tesbih var. Her üç Türk yazarı da Sovyetler Birliğine yaptıkları geziden kalma anılarını anlatıp şakalaşıyorlardı. Ker Babayef'e Kemal şimdiye kadar kaç roman yazdığını sordu. On beş romanı çıkmış. Adam, ak saçlı, Tatarımsı görünüşlü, kalıplı bir ihtiyar. Biraz kalıbının adamı değilmiş gibi duruyor. Aziz Kamale döndü:

— Senin kaç romanın çıktı?

— Benim de on bes romanım çıktı. Dedi Kemal.

Aziz:

— Ama gerçekten benimsenmiş on beş romanı varsa bir yazarın az iş yapmamış sayılır. Çünkü bu on beş eser meydana gelene kadar en azından deneme olarak bunun iki katı kadar da kaleme alınmışı vardır. Roman için olsun, piyes için olsun on beş güvenilir eseri bulunması bir yazarın kısır olmadığını, tersine verimli sayılması gerektiğini gösterir.

Haldun Taner:

— Piyes ile roman aynı ölçüye vurulmaz. Piyes yazmak romandan çok daha kolaydır.

Aziz buna karşı duruyor:

— Yok, piyesin de hası, romanın hası kadar zor iştir. Benim 2000 hikâyem yayınlanmış. Bir taransa bunların içinden ancak 200-300 tanesi eli, ayağı düzgün çıkar.

Ker Babayefin son romanı Ozbekistanın su problemini ele alıyormuş konu olarak. Amuderya nehri üzerinden büyük bir kanal yapmışlar Özbekistanda sulama kanalları sayesinde bir büyük toprak parçasını çölden cennete çevirmişler. Romanda bunun öyküsü işlenmiş.

Kemal durup durup Ker Babayefe:

— Bu ziyaretiniz olmadı. Ben bunu saymam, size bir ikramda bulunamadık, koyu sohbete girişemedik. Diyip duruyor. Ker Babayef tercümana luzum kalmadan söylenenleri anlıyor ve:

— Siz iyi olunuz, bizim ilk arzumuz bu. Diye Türkçe cevaplandırıyor.

Söz konyağa dükülüyor bir aralık. Kemal, orada misafirlerine bizim Tekelin yeni çıkardığı (Tabii Kaynak) yazılı beş yıldızlı konyağı çayla ikram etmiş. Çok beğenmişler. Ermenilerin konyağı çok meşhurdur. En yaman konyağı onlar yaparmış. Onlardan sonra Gürcülerinki geliyormuş. Haldun Tanerin anlattığına göre Ermenilerin biri beş yıldızlı, diğeri üç yıldızlı iki konyağı varmış piyasada. Bir içki yarışmasında üç yıldızlı konyak birinci, beş yıldızlısı yirminci gelmiş. Ermeniye sormuşlar nedenini. Cevap çok ilginç:

«Biz her ikisini de bir fıçıdan doldurduk. Onlar öyle ayırmışlar. Yanlışlık bizde değil, çeşnicide...»

Kemalin (Devlet Ana) sını Radi Fiş Rusçaya çevirmiş. Kitap bitmiş. Türkolog Vera ya göre çeviri çok da başarılı olmuş. Yalnız kitabın adını bir türlü çevirememişler. Radi Fiş (Tuzak) koymaya kalkmış. Kemalin tepesi atmış: «Böyle kepazelik istemem» diye yazmış. Başka dillere çevrilseydi nasıl olurdu diye bir süre konuşuldu. İngilizcesi (Mather State), bir şey anlaşılmaz. Almancasını Haldun Taner söyledi, kendisi de beğenmedi. Ben kitabın adının aynen kalmasını söyledim. Aslında, romanda bu isimde bir de şahıs var. Bu fikri hepsi doğdu buldu. Bir çok yabancı eser başka dile çevirilirken adını aynen muhafaza etmiyor mu? Meselâ Gorkinin (Strasti Mordasti) adlı büyük hikâye-

sinin adı uygun bir şekilde çevrilemediği için isim aynen Rusça olarak alınmış Fransızcası da aslı gibi.

Misafirler gittikten sonra tansiyonuna baktım. 16-8,5. Biraz uzanmasını söyledik. Tam yatmıştı, Muvaffak Şeref geldi. Onun da siyatiği tutmuş. Şuradan buradan konuşulurken lâf (İlerici Tıbbiyeliler) konusuna geldi. Bir grup genç hekim bu konu üzerinde araştırma yapıp bir kitap çıkaracaklarmış. Ali Suavi konusunda ben bildiklerimi söyledim. Kemalin karşılığı şöyle oldu:

— Aslında (İlerici Doktorlar) diye bir uydurma liste düzmek yanlıştır. Bu güne dek yapılanlar hep aldatmaca ve İmparatorluğun yıkılmasını kolaylaştıracak şeyler ve bir anlamda ihanetlerdir. Ama bu ihanetler ekimi bilerek, kimi bilmiyerek âlet olmuşlardır. Sonuç fark etmez. Ali Suavi en aşağılık, en madrabaz tiplerden biridir. Karısı İngilizdir. Abdülhamid gibi akıllı bir padişahı parmağında oynatacak kadar zeki ve fettandır Ayağının sürçüp ağlaması ve 7-8 Hasan Paşadan oduna kafasına yiyip cartayı çekmesi çok isabetli olmuştur. Jön Türkler takımının alayı yabancılara âlet olmuşlardır. Bunları dışarda Mustafa Fazıl Paşa beslemiştir. Alayı da oradan buradan para almışlardır. Devirmeye çalıştıkları Saltanatın parasıyla Londrada, Pariste yaşamışlar, dergiler çıkarmışlar, oralarda aylarca yıllarca oturabilmişlerdir. Üstelik bu kaltaban, ötekilerden fazla olarak bir de sarıklı hocadır. Ittihat Terakki kurucuları da üç aşağı beş yukarı bunun paralelinde kimselerdir. Bunları devrimci, ilerici olarak almak ve gençlere örnek olarak tanıtmak gerçeklere aykırıdır. Kendimizi kandırmıyalım. On yıldır Türkiyede Marksist temel kitaplarının çeviri furyası var. Temel kitapların pek çoğu iyi kötü çevrildi. Meraklı Türk okuyucusu bunların altını çizerek dikkatle hepsini okudu, tartıştı. Anlamadıklarını sordu, öğrendi. On yıl sonunda bir noktaya gelindi. dayanıldı. O nokta da şu:

Klâsik Marksist kitapların yutulmasına rağmen toplumsal durumuzda hiç bir sadre şifa sonuç alınamadı. Bu klâsik formüllerle bizim kırpadak halledilebilecek kolaylık-

ta bir konumuz olmadığını gösteriyor. Demek bizim bogulmak üzere bulunduğumuz şu bataktan kurtulabilmemiz için formüllerin kendimize uydurulması şarttır. İşte biz şimdi buna muhtacız Bu da kolay iş değil elbet...

Bu sırada yine kapı çalındı. Cemil, Meriç, eşi ve kızıyla geldiler. Kemal her gelenle konuştuğu için çok yoruluyor.

Celâl Ulgen bu gün Kemalin resimlerini çekti.

27 Aralık 1970 Pazar

Bu gün hava günlük güneşlik. Evden çıkarken yanımıza projeksiyon âletini de aldık. Kemale, daha önce beraberce çektiğimiz slaytları göstermek istiyoruz. Geldiğimizde Kemal uyuyordu Biraz sonra uyanıp salona girdi. Bu gün biraz sinirlenmiş ondan dolayı tansiyonu çıkmış. Ben baktığımda normale inmişti .Sesi iyice açılmış. Sinirlenmesi de çok basit işlere. Kemal aslında geçimi zor bir kişidir. Hastalık, sigara ve içkiyi terk etmesi onu büsbütün sinirli yaptı. Bereket Semiha çok anlayışlı ve sabırlı. Bu gün makarnaya sinirlenmiş. Yemeklerin mutlaka kitaba göre pişirilmesini istiyormuş Semiha da kırk yıldır yaptığı usulleri bırakıp kitaba göre yapmaya başlamış. Üzeri kaşar peynirli makarnayı kitap usulunce yapmış. Kemal beğenmemiş. «Kitaba göre yapsaydın güzel olacaktı» diye kızıp yememiş. Aslında Kemalin sinirlenmesi makarnaya filân değil. Anlattıkça sebepler ortaya çıkıyor Asıl sebeplerde reaksiyon göstermeyince böyle önemsiz işlerde sinirlilik hali patlak veriyor

Semiha ile Sabire mutbakta bir şeyler hazırlarlarken biz de Kemalle öteden beriden konuşuyoruz. Kemal.

— Yabancılar ve onların maşalarının elinde toplumumuz amansız bir ketempereye getiriliyor. Sağ sol diye memleket çocuklarını iki kesin kampa bölüp sonra solu, kendilerinin de el altından desteklediklerı sağa kırdırıyorlar. Bu açmazdan aklımızı başımıza toplayabilirsek kurtuluruz. Bunun için ben, sekiz on namuslu aydınla bir mecmua çıkarıp orada gerçekleri ortaya koyalım istedik. Bu

nun içinde daha önce Ahmet Küflü ile de konuşup destek olarak mecmuayı çıkaracağına dair söz almıştım. Ben kadroyu ayarlayıp Ahmet Küfliye gidince bu defa o, henüz hazırlıklı olmadığını söyledi .Bu iş de o sıralarda kaldı. Sonradan da araya ameliyat girdi. Bak doktor, insan nelere sinirleniyor. Bir gün hastaneye Ahmet Küflü yanında Çetin Altan ve karısıyla geldi. Çetin karşıma oturup:

— Nasıl olsa hastalığını biliyorsun. Böyle bir hastalık bir kerre geldi mi geçmesi yoktur. Mamafi Pitigrilli de akciğer kanseri geçirdiği halde ameliyattan sonra yıllarca yaşamış ve en değerli eserlerini o zaman yazmıştır. Demez mi?

— Mademki öyle ,ben de Pitigrilli kadar elimi tez tutmaya çalışırım. Dedim.

Onlar gittikten sonra bir delikanlı dikildi karşıma. Bu da Çetinin oğlu imiş. Şiirle uğraşıyormuş.

— Aman uğraş!... Şiirin hasını yazmak dünyanın en zor işidir, diyerek onu da yolcu ettik. Arkadan Behice Boran, yanında bir doktorla çıka geldi. İşte arkadaş ben böyle kanserden bin beter işlerle uğraşıyorum. Sinirlerim nasıl bozulmasın? Her kafadan bir ses çıkıyor. Geçenlerde bir Avrupa gazetesi: «Türkiyede Süleyman Demirelin Alternatifi yoktur. Türkler şimdilik Demirele boyun eğmek zorundadır.» buyuruyordu. Ortada döndürülen dolaplardan, çevrilen fırıldaklardan iyice anlaşılıyor. Bunlar bizi kurda kuşa yedirecekler. Emperyalistlerin bizi gözden çıkardıkları her hallerinden belli...

Sabire, projeksiyon makinesini kurdu. Önce Kemalin Sander Kitapevinde kitaplarını imzalarken çelişmiş slatlarını gösterdi. Kemal çok beğendi. Resimler hakikaten son derece güzel renkli ve tabii çıkmıştı. Arkadan Semihanın yeğeni Emuşkanın şerefine bizim evde ve Melek hanımlarda verilen yemeklerde çekilenleri gösterdi. Daha sonra da bizim Avrupa gezilerinde çektiklerimizi gördük. Çok ilgilendi Kemal bunlarla.

Yapı Kredi Bankasının yayınladığı (Hünername) min-

yatür albümünü birlikte gözden geçirdik. Minyatürler de baskı da harika.. Sultan Osmandan başlayıp on beş padişahın tahta çıkmaları, avlanmaları, o dönemin ünlü olayları canlandırılmış. Beş yüz lira fiyat koymuşlar.

Kemalin önünde Ahmet Emin Yalmanın anıları vardı. Onları da okuyor Kemal. «Bunlardan çok şey öğreniliı» diyor.

Sabahattin Selek telefon etmiş. Pertev Paşa adiye birinin 5000 sayfalık el yazısı anıları varmış kendisinde. «Görmek ister misin» diye sormuş. «Sorulur mu hiç, elbet görülecek» diyor.

Yeni taşındıkları evin çok güneş almasından şikayetçi. Bu yüzden perdeleri kapattırmış. Hakikaten ev etüve dönüyor. Derece 26. Akşama doğru Asaf ile eşi, Prof. Cahitle eşi ve Kemalin eski bir arkadaşı geldiler. Konuşma onlarla da aynı konulara dönüştü. Cahit beyle eşi, Operanın yandığı gece oradaymışlar. Hanım kaçarken yere kapaklanmış. Topukları ezilmiş. Hâlâ terlikle dolaşıyormuş. Operanın bir kasıtla yakıldığı kanaatinde olduklarını söylediler.

«Bize ne gerek böyle elektronik beyinli, otomatik çelik perdeli, cam-aliminyum karışımı modern saraylar... Biz bu kadar sıkıntıya girebilir miyiz ki...» Diye başladı anlatmaya:

— 1938 lerde Uzak Doğuya işleyen ve emsallerinin hepsi coktan çürüğe çıkmış bir gemi satın almıştı bizim gemi uzmanlarımız. Adını Erkin koydular. Erkin koskoca bir gemiydi. Denizaltı ana gemisi olarak kullanılıyordu. İçine subayların dinlenmelerini sağlayacak tek tek kamaralar ve istirahatları için her şey yapılmıştı. Bizi de Mareşal, «Yavuzu kaçıracaklar» diye tıkmıştı buraya. Yavuzu bir gözünüzün önüne getirin, sonra bir de kaçıracak olan bizleri... Bünyada buna inanacak bizim Mareşalden başka kimse çıkmaz. Erkinde sorgularımız yapılıyor. Herkesi birer yere tıkıştırmışlar. O arada Doktor Hikmeti de iki kapılı dar bir dolaba koymuşlar. Herifte boy dersen iki metre, akıl dersen iki milim ya var ya yok. Ayakta dikilemiyor, fakat dolap da oturacak kadar geniş değil. Zavallı ya-

rıdan ikiye katlanmış olarak on beş gün oracıkta kıstırılıp kalmış.

Ben kafese yeni kapatılmış Arslan gibi kapalı olduğum yerde dönüştürüp duruyorum. -Beni buraya tıkanın...- diye bir kalaya başlıyorum ki arkası düm düz gidiyor. Deniz ortasında alev alev yanıyoruz. Hiç ötesi yok. 1 temmuz oldu. Kabotaj bayramı yapıyorlar. Biri bana gelip:

— Giyininiz, traş olunuz!... Dedi. Oysa yanımda kağıt kalem bile bırakmamışlardı. Giyindim. Berbere götürüp traş ettirdiler ve güverteye çıkardılar beni. Geminin dışarı ile irtibatını sağlayan merdiven ağzına karşı bir iskemle koyup oraya oturttular. Çokdanberi temiz hava yüzü görmediğimden denize ve çevreme bakınıyorum. Kendi kendime de «hava alsın bayram günü diye çıkardılar her halde» diyorum. Ortalıkta kimsecikler yok. Bir süre sonra geminin merdivenlerinden şık giyimli iki hanımla genç deniz subayları çıktılar. Kadınlar önümden geçip giderken merakla beni süzdüler. Onların arkasından bir sürü kadınlı erkekli gruplar sökün etti. Hepsi bana bakıp bakıp bir şeyler söylüyorlardı aralarında.

Bir zaman sonra aklım başıma geldi birden. Sıçradım oturduğum yerden ve bağırıp çağırmaya başladım. Yanımdan geçenlerin konuşmalarından, Erkini ziyarete gelenlere işte Yavuzu kaçıracak komünistlerden biri diye beni teşhir ettiklerini anlamıştım. Bağırınama gemi kaptanına kadar hepsi toplaşıp geldiler. Açtım ağzımı, yumdum gözümü. Bu maskaralığa bir son vermezlerse işin çok kötüye varacağını bildirdim. Sırıtarak beni hemen yerime götürdüler.

Haksız yere cezaları sırtımıza sardıktan sonra bizi Sultanahmet Ceza Evinin localarına yolladılar. Nazım, Dr. Hikmet ve ben varız. Bizimle ceza yiyen Deniz Assubaylarını henüz getirmemişler. Localarda bizden başka hapisanenin ağası ve onun koruyucusu bir laz da var. Bir gün o lâz elinde bir tabakla gelip bizden para istemez mi? Ben hapisane usullerini bilmiyorum o zaman! Nazımla Dr. Hikmet biliyorlar. Nazım lâza sordu:

— Ne parası bu istediğin?

— Biz ağır cezalıyız. Bu yükü kaldırmak için yardım istiyoruz. Bu hapisanenin raconudur.

— Kaç yıla mahkumsunuz?

— Yirmi yıla..

— Ama ben otuz altı yıla mahkumum. Racona göre benim size değil, sizin bana yardım etmeniz lâzım.

— Ben onu bunu bilmem. Bunu vermediniz mi kendinizi yok bilin.

Lâzoğluna bakıyorum, gözü kaşı oynuyor. Sağ elini oynatıp ceketinin kolu içinde tuttuğu bir şeyi ileri geri hoplatıyor. Ben hemen Dr. Hikmete Fransızca -Sen kafanı yana doğru bük- diyip yerdeki iskemleyi yallah ediyorum herifin kafasına. Yere yıktıktan sonra üzerine çıkıp neresine gelirse tekmelemeye başlıyorum. Lâz imana gelip kolunun içinden düşen saldırmayı saklamamız için yalvarıyor. Ağzı yüzü kan içinde yerlerde debeleniyor. Gardiyanlar gürültüye koştular. Heriflere «Bizi burada göz gõre gõre boğduracakmısmız!» diye çıkışıyorum. Bıçağı alıp avluya fırlattım. Gardiyanlar lâzı da, bıçağı da alıp götürdüler. Ondan sonra bütün kanlı katiller süt dökmüş kediye dõndüler. Bir daha kimse terbiyesizlik edip kafa tutamadı.

Kemal Tahirin yıllar boyu süren hapislik hayatı, o heyecanlanmış anlatırken, gözlerimin önüne geldi. Kemal gerçekten bileğinin ve aklının gücü ile tek başına, Anadolu hapisanelerinde kendini çiğnetmeden yıllar yılı yaşadı. Malatya, Çankırı, Çorum ceza evlerinde kendini, en azılı katillere, canilere saydırıp sevdirdi.

Kemalin anlattığına göre Akşam gazetesi 200,000 in üzerinde bir tirajdan 20,000 in altına düşmüş. Malik Yolaç personele maaş ve gündelik ödeyemez duruma gelmiş. Demirel desteklemeye kalkışmış ama fayda vermemiş. Sonunda nasıl ve kimlerle anlaşmışlarsa, Türkiş gazeteyi el altından satın alıp kendisi öne çıkmadan idare etmeye karar vermiş. Tabii bütün borçları Türkiş yükleniyormuş.

30 Aralık 1970 Çarşamba

Kemalin raporları İngilizceye çevrilip hazırlandı. Şimdi bunları dünyanın belli başlı Kanser merkezlerine göndereceğiz. Alınacak cevaplara göre bir hareket tarzı düşünülecek. Her halde İlkbaharda bir seyahat yapması gerekecek.

3 Ocak 1971 Pazar

Kemali ilk defa hastaneye çağırmışlar. Tepeden tırnağa muayene etmişler. Durumu çok iyi bulmuşlar. Yalnız şişmanlamamasını tavsiye etmişler.

Son çıkan (Yeni Ufuklar) ın son sayfasında, Kemalin gazetelerde hastane doktorlarına yazdığı teşekkürü basmışlar ve altına da (Okkalı teşekkür, okkalı reklâm) gibi manasız ve çirkin bir cümle eklemişler. Ölümlerden kurtulmuş bir yazarın, ameliyatı yapan ve kendisine ihtimam ve şefkatle bakan insanlara karşı duyduğu minneti belirten yazılarını reklâma yoracak kadar şartlanmış kafaların var olduğuna insan şaşıyor. Bu insanlar aynı tehlikeli yoldan geçselerdi acaba kendilerini kurtaranlara en basit bir insanlık duygusu olan teşekkürü esirgerler miydi? Bu derginin sahipleri Kemali sevmezler, anladık. Ama bu kadarına insanın eli ve dili nasıl varır?

Konuşmalar dönüp dolaşıp yine günlük olaylara geliyor. Kemal Devlet nosyonunu parçalamaya matuf günlük olayları anlatıyor uzun uzun:

— İçine düştüğümüz oyunu başka oyunlara benzetmeyin. Bu oyun bizi pes ettirip kemiklerimizi un ufak edip külümüzü havaya savurma oyunudur. Sağ-sol numaraları altında yürütülen bu adam öldürmeler korkunç derecede vahim olaylardır. Bizi bize kırdırmaktalar arkadaş!... Tarihte böyle oyunlara düştüğümüz olmuştur ama bu kadar korkuncuna düştüğümüzü sanmıyorum. 27 Mayıs 1960 da, seken bir kurşun Turan Emeksizi öldürdü diye, hükümet devrilmişti. Şimdi 17 Turan Emeksiz, ana caddelerde, Üniversite içinde kurşunlanıp öldürülüyor da kimsenin kılı bile kıpırdamıyor. Bunun vahametini anlatabiliyor muyum? Biz çok korkunç açmazlara düşmüşüz arkadaşlar!...

Cenani bey bir ara Mehmet Ali Aybardan söz açtı. Mil-

liyet gazetesi Aybarın yeni bir Parti kurma teşebbüsünü yazıyor. DİSK'i harekete geçirip ortamı yokladıktan sonra (Bağımsız Sosyalist Parti) adıyla bir Parti kurmayı düşünüyormuş. Kemal, Aybarın güvendiği takımla Parti değil, kamp kurulamıyacağı düşüncesinde. Genel sekreterinin ona oynadığı bir oyunu anlattı. Bir gün Aybarı bir yerde fena sıkıştırmışlar. Telefonu açıp Genel sekreterden filan dosyayı falan adrese yetiştirmesini istemiş. «Aman vakit kaybetme bekliyorum» diyesi. Aybar dosyayı bekleye dursun, saat ilerlemeye başlıyor. Tahmin edilen zamanda Genel sekreter ortada görünmeyince telaşlanıyor acaba polisler mi götürdü diye. Orada burada seyirtip arıyorlar. Yok... Saatler sonra aranan genel sekter çıkıp Aybarın evine geliyor ki perişan. Yahu neredeydin diyorlar. «Telefonu alır almaz bir de baktım ki hafızamı kaybetmişim. Bire aman dememe kalmadı tüm bilincim gitmiş. Ne yaptığımı bilemeden bulunduğum yerden dışarı uğradım. Amlamsız sağa sola koşmaya başladım. Neden sonra kendimi toparlayabildim ve gelip size durumu bildiriyorum.» Diye anlatıyor durumunu.

Işte Genel sekreterin Aybara karşı tutumu bu hafıza kaybı olayından sonra değişiyor.

Cenani bey de aynı hadiyesi bir başka türlü duymuş Genel sekreter koltuğunda istenilen dosya ile çıkmış. Yolda bir kaç kadeh atmak için bir meyhaneye uğramış. İşte ne olduysa o meyhanede olmuşmuş

Konuşma dönüp dolaşıp bizde Burjuva yetiştirme gayretlerinin ne kadar boşuna olduğu noktasına geldi. Bizim toplum yapımız başlangıçtan Batı toplumlarınınkine uymuyor. Kemal anlatıyor burada:

— Batı buhar makinesini icat etmiş ve hemen endüstiriye uygulamış. Çünki bu icat Burjuvazinin işine yarayacak, onunla buharlı vapurlar yapıp sömürgeciliği güçlendirecek, ayrıca dokuma makineleri ile toplarla kumaşlar dokuyup dünya pazarlarına dökecek.

Osmanlılığın böyle bir yatkınlığı yok. Osmanlı yayıldığı toprakları sömürme şöyle dursun. kendi onları koruyor ve besliyor. Osmanlının gözünde kazanç hırsı, zengin

olmak gibi şeyler yok. Osmanlı eline fazla para geçince dağıtıyor. Biriktirme, işletme, çoğaltına gibi Burjuva adetlerini tanımıyor. Savunma ve korunma ve korunması için çok mükemmel toplar yapan Osmanlılar isteseler o basit buhar makinelerini de yapabilirler elbet. Ama ihtiyaç duymuyor.

Biz böyle bir toplumun çocuklarıyız. Temelden tutumumuz Burjuvalığa karşı. Üstelik Emperyalizm dönemine geçmiş dünyada hala yerli Burjuva yetiştirmeye kalkışmak divaneliktir. Aslında buna ihtiyaç da yoktur.

Türkiyedeki Solların davranışı, Sağlarınkinden de terse düşmektedir. Onlar, olmayan ve bundan böyle de asla olmayacak olan yerli Burjuva yetiştirmeye zorlamışlar hep. Biz Burjuvası olmayan bir toplumda Burjuvayı var sayıp, onun olmadığı yerde proletarya devrimciliğine soyunmuşum Bizde, Batıdaki sınıflar ve sınıf kesinlikleri ne kadar var sayılsa ve benzetilmeye çalışılsa da, yoktur. Aslında biz toplumculuğa geçmek için ille de Batının geçtiği aşamaları birer birer geçmek zorunda hiç değiliz. Batı mülkiyet denilen bir nosyona varmış. Biz daha bu nosyona varamamışız. Bu gün bizim yapacağımız iş de elbet Antiemperyalist bir savaştır .Ama bunu yapacak halk kitlemiz, Batı proletaryasından nitelik ve nicelik bakımından farklıdır. Bunu kavramadan başarılı bir savaş tutturmamıza, doğru bir strateji çizmemize imkân yoktur. İşte aydınlara düşen başlıca ödev, Türk toplumunun sosyal ve ekonomik konjuktürünü doğru saptamaktır. Bizi Emperyalizmin kurt kapanına düşürenler, suni olarak yaratılan Sağ-Sol çekişmeleri ile aklımızı öylesine karıştırıyorlar ki kendi durumumuzu düşünmemize fırsat vermiyorlar.Aslında Türkiye Cici Demokrasiden Faşizme de kayamaz. Kaysa da uzun boylu duramaz. Doğu despotizmi aslında bizim hiç de yabancımız değildir.

Konu buradan Milliyette yayınlanan Kruşofun anılarına geçti:

— Bunların aslı astarı olmasa da Kruşofun davranışlarına uygun düşüyor. Stalini suçlayıp geçmişte yapılan bütün haksızlıkları onun üzerine yıkınakla Sovyet idarecileri son derece yanlış bir yol tutmuşlardır. Böylece kendi

suçlarından büsbütün sıyrılacaklarını sanıyorlarsa bu adamlar düpe düz aldanıyorlar. Tek bir adam koskoca Sosyalist âlemi parmağının üstünde oynatabiliyorsa, o sosyalizmde iş yok demektir. Bir takım Sovyet yazarları, işlenen bütün suçları Stalinin üzerine yıkma çabası içindeler. Bunlar şüphesiz kaltabanlıklarından ve işin kolayına kaçtıklarından kalemlerini bu yola dökmüşlerdir. Rusyada Doğu ağır bastığı için Stalin, Leninden sonra Sovyet idaresini eline almıştır. Rusyanın Çinden ödü kopmaktadır. Doğu deyince durup bir süre insanın düşünmesi gerekir. Dikkat isterim. Koca Amerika, Viyetnamda saplanıp kalmıştır. Doğunun ötedenberi dünya anlayışı, Doğu toplumlarının temel yapısı Batıdakilerden büsbütün farklıdır. Biz dün de bu gün de Doğudan Batıdaki Uç Beyiyiz. Ne kadar Batılı olmaya zorlansak da içimizin içinde Doğuluyuz ve bir çeşit aşağılık kompleksine kapılarak, kendimizi Batılı sayarak öğünmekle budalalıkların en katmerlisine düşmekteyiz.

10 Ocak 1971 Pazar

Kemalin (Sağır Dere) romanının ikinci baskısını Bilgi Yayınevi çıkarmış. Bize de imzalayarak verdi.

Kemalle (.....) nın Türkiyedeki Solla ilgili bir kitabı üzerinde konuşuyoruz. O, yazarı iyi tanıyor; Esat Âdilin kurduğu (Türkiye Sosyalist Partisi) ne katılmış. Esat Adil, «Tas ajansından para alıyor» diye gammazlayası! Sanırım bu gammazlama olayı (Türkiye Sosyalist Partisi) nin ikinci davranışında olacak. Çünki Esat Adilin ilk tutuklanışı (Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi) ile birlikte oldu. (Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi) mensupları ile (Türkiye Sosyalist Partisi) kurucu ve üyeleri birlikte muhakeme ediliyorduk. Mahkeme, Sıkı Yönetim o sırada kalktığından, sivile geçmişti. İstanbul İkinci Ağır ceza mahkemesinde yargılanıyorduk Mahkeme Reisi, Yassıada Mahkemesinde sonradan Başkanlık eden Başol'du. Mahkeme başkanı Esat Adil'in Hukuk Fakültesinden arkadaşı imiş. Esat Adil onun tarafından yargılanışına ar

ediyordu. Savunmasını böyle bir psişik gerilim içinde yaptığı, her halinden belli oluyordu. Savunmasını bitirirken:

— Görüyorum ki, siz de beni (mahkeme salununda sanık sıralarında yer alan bizleri göstererek) bunlarla bir tutuyorsunuz. Oysa, aslında, bunları sizin huzurunuza getiren, benim kurduğum ve yürürlükteki kanunlarınıza göre yönettiğim Türkiye Sosyalist Partisi getirmiştir. Mağduriyetime daha fazla meydan verilmemesini, benim ve partimin beraatini talep ediyorum.- yollu konuşmuştu. Bu mahkemede Esat Adil ve Partisi beraat etmiş, Emekçi Köylü Partisindekilerle, onlarla eskiden arkadaşlık kurmuş bulunanlar çeşitli cezalara çarptırılmışlardı.

Bundan bir süre sonra Türkiye Sosyalist Partisi Esat Adil tarafından yeniden açıldı. Kemal Tahirin anlattıkları işte Partinin bu ikinci faaliyet dönemine ait olacak... Adı geçen bu partinin ikinci kez kapatılışında, parti mensubu olan (.....) ile Birinci Şube Komiser muavinlerinden biri olduğu sonradan koğuşturma safhasında ortaya çıkan bir şahsın verdikleri raporlar mahkemede sanıkların karşısına suç delilleri olarak konulmuş.

Esat Adil öldükten sonra (.....) arkasından bir ağıt yazmış ve eski yaptıklarından pişmanlık getirerek dövünmüş.

Kemal Tahir, hapisten yeni çıktığı sıralarda aynı şahıs ona da musallat olmuş. «Aklı sıra bizi illegale bulaştırıp içeri tıktıracak yeniden!» Bu maksatla olacak bir gün bana geldi: -Ben Parise gidiyorum, orada arkadaşlarla Türkçe dergi çıkaracağız. Fransız harfleri bize uymuyor. Ne olur sen bana biraz hurufat bulsan da alıp götürsem.- Dedi. O gittikten sonra düşündüm, ben daha hapisten yeni çıkmışım; Babıali ile onun benden çok ilişkisi var. Böyle iken bu adam hurufatı benden niye ister? Teklif bana gerçekten çok tuhaf göründü. Bir kaç gün sonra (.....) tuttu bana biresini gönderdi. Geleni de küçüklüğünden tanırım, düpe düz ajandır; bu adamı karşımda görünce bütün cinler başıma çıktı. Ne istediğini sordum. (.....) nın gönderdiğini, kendisine bir paket vereceğimi bildirmez mi?

— Ne paketiymiş bu?

— Bilmiyorum, bir paket dedi.

— Arkadaş sen gün ortasında rakıyı fazla kaçırıp aklını sıçratmış olmayasın? Ben kimseye bir şey vaadetmiş değilim. Tersine o, bana dışardan getirdiği Fransızca Marksist neşriyattan bir kaç kitap verecekti. -Diyince adamın abdeti iyice bozuldu.

— Aman nasıl olur, bir paket, hurufat verecekmişsin... demez mi?...

— Hani «ne paketi?» diye sorduğumda bilmiyorum dediydin.? Bende hurûfat ne arasın? Ben matbaacı mıyım? Neden kendisi gidip almaz? Haydi al voltanı şuradan git de seni gönderene bunu böylece söyle!

Herif bu terslemem üzerine toz oldu.

Bunları anlatırken Kemal, olay yeni olmuş gibi sinirlenmiş, bas bas bağırıyordu:

— Tuzak içinde, tuzak. Bıktım, usandım bu Alicengiz oyunlarından.

Konuşmaya Dostoyevski'nin (Cinler) romanı ile devam ediyoruz. Kemal bu romanın önemini şöyle anlatıyor:

— Gerçekten ustanın bu romanı, Rusyada daha örgütlenmek üzere iken, Bolşevik Partisinin ileride ne gibi hatalar işliyeceğini korkunç derecede doğru bir kehanetle ortaya koymaktadır. Bu yüzden bu roman çok önemlidir. Sovyet büyükleri tarafından Dostoyevski'nin olumsuz olarak karalanmasının asıl nedeni de bu romanı ile Bolşevizmi ve tutumunu daha önceden, yüzde yüze yakın bir doğrulukta, eleştirmesindendir.

Biz bunları konuşurken Halit Refiğ ile Metin Erksan geldiler. Halit, bir kaç güne kadar Avrupaya gidiyormuş. Londrada bir kaç gün kaldıktan sonra İsveçe geçecekmiş. Kemal onlara yeni baskı (Sağır Dere) yi imzalayarak verdi. Ayrıca Isveçli Türkoloğ Lars Johanean'e de kitaplarından gönderdi. B.B.C. de çalışan bir Türkolog varmış. (Osmanlı İmparatorluğu neden battı?) diye bir kitap hazırlıyormuş. Onun da bitip bitmediğini öğrenmesini Halite tembih etti.

Halit Refiğ, Kemalin son çıkan romanı (Büyük Mal)ı çok beğendiğini, (Devlet Ana) dan sonra en kuvvetli eseri olduğunu söylüyor. Metin Erksan sözü (Rahmet Yolları Kesti) ye getirdi.

— Yaşar Kemalin (İnce Memet) inde kahramanlaştırdığı eşkiyayı, gökten indirip ayakları üzerine dikiverdi. Eşkiya eşkiyadır, eşkiyadan kahraman olmaz, dedi ve bunu Anadolu gerçekleri ile bu kitapta ispatladı. Kemal ağabey! Dedi.

(Yol Ayrımı) halen Yeni İstanbul gazetesinde tefrika ediliyor. Kemal bu romanın öyküsünü şöyle anlatıyor:

— (Yol Ayrımı) nı yazarken çok çalıştım. Gerçekten de yoruldum. Çünki bu romanı eski plâna göre doksan sayfa olarak düşünmüş ve ona göre de müsveddeleri hazırlamıştım. Bir de konuyu yeniden ele alınca baktım ki olmayacak. Doksan sayfa yerine dört yüz sayfalık bir romanın bu halkada yer alması gerekiyor. İşte o zaman kendi kendimle korkunç bir savaşa girdim.

Kemal bizlere bunları anlatırken içerde Semiha da Sabireye:

— Kemal (Yol Ayrımı) ile çok uğraştı, ama roman da istediği gibi oldu. Bir pasajında Niyazi efendinin karısı Kanser oluyor. Bu konuyu o kadar derinlemesine ele almış ki, yeniden okurken bizimle beraber kendisi de ağladı. Demiş. Meğer bu sıralarda Kemal, içinin içinde bilmeden Kanserle boğuşurmuş...!

Kemal, bir kaç gün önce Yaşar Kemalin kendisini görmeye geldiğini anlattı. Yaşar, Avrupanın bir ülkesinde toplanan Yazarlar Kongresine gitmiş. Doğu Almanyalı, çelimsiz bir yazar kürsüye çıkarak:

— Çok kısa konuşacağım. Bu kadar yıllık yazarlık denemelerimden şunu edindim: Humanizma = Komunizma'dır. Demiş ve inmiş kürsüden. Yaşar bu lâfa bitmiş. «Tam benim arayıp arayıp da bir türlü bulamadığım söz» diyip duruyormuş.

Halit Refiğ de karıştı söze:

— Jean Paul Sartre'da: Existencialisme = Humanisme,

der. Bu bir nevi işin kolayına kaçmak oluyor, dedi'

Konu, insanların boş da olsa konuşma tutkusuna gelmişti. Ben, Hyde Park Speaker's Corner de sarıklı bir Hintlinin konuşmasını dinlerken, bizi gezdiren arkadaşın, aynı adamın iki senedir aynı gün ve saatte, aynı lâfları ettiğini söylediğini anlattım. Metin Erksan'ın buraya ait çok enteresan bir hikâyesi var:

Londrada çalışan bir Türk garson, her pazar bu kürsülerden birine çıkıp muayyen teatral pozlarla ve Türkçe olarak birden dört yüze kadar olan rakkamları, bazılarının üzerine basarak, sayarmış. Bu fazla basarak söylediği yerlerde, dinleyen halk çınkınca alkışlarmış. Günün birinde bir grup Türk burada gezerken bu sese kulak vermişler ve şaşırmışlar. Başlamışlar adamı ıslıklamaya. Herif bunu duyunca kürsüden atlayıp kaçmış.

Bayıldık gülmekten. Kemal Metinle Halite nelerle meşgul olduklarını sordu. Metinin peşini Araplar bırakmıyormuş:

— Filimden ve filimcilikten bir şey anladıkları yok. En namlı oyuncuları Hristiyan, en güçlü rejisörleri yine Hristiyan. Diyor.

Halit Refiğ anlatıyor:

Bir filim festivalinde Arapların çevirdiği (Selâhattin Eyyubi) yi gördüm. Hayretler içinde kaldım. Filimde baştan sona Humanizm propagandası yapılmış. Oysa Haçlı Seferlerinde Araplar bakımından Humanizm ile içinden çıkılacak ne olabilirdi? Sordum. Meğer Nâsırın en ünlü rejisörü Hristiyanmış. Biz, filimcilik bakımından, bütün maddi zorluklara rağmen, Orta Doğunun en ileri memleketiyiz. Bir kerre muazzam bir filim arşivimiz var ki henüz iki senelik olmasına rağmen, dünyanın sayılı arşivleriyle boy ölçüşebilir. Acemde Arapta böyle şeylerden eser yar. Sami gibi bir arkadaş, kişisel gayretiyle meydana getirdi bunu. Üstelik çocuğa ayda sekiz yüz lira aylık verebiliyorlar. Buna rağmen gece gündüz demeden çalışıyor.

Kemal alıyor lâfı:

— Bereket Devlet babaya... O, işi arkalamasaydı böy-

le derlenip toparlanabilirmiydi? Diyor.

17 Ocak 1971 Pazar

Bu gün Kemalde bir kaç misafirle birlikte Avukat Samuel'e de rastladık. Bu samuel, Huhuktan Canani beyin arkadaşı. Son derece muhafazakâr bir yahudi olup Hahambaşılığın da avukatı imiş. Cenani bey, Samueli bu yanıyla Kamele tanıtıyor. Bunun üzerine Kemal:

— Yahudiler 3000 yıldanberi çok yanlış bir uygulamayı, sonuç almak için zorluyorlar. Bunlar aslında Doğulu, Orta Doğulu oldukları halde, kendilerini Batılı görüp göstermek çabasındadırlar. Yüz yıllardanberi çeşitli ülkelerin insanlarıyla ekonomik-sosyal ve kültürel ilişkiler kurduğu, onlarla kaynaşmış gibi göründükleri halde Doğulu benliğini, dinsel bir gelenek ve görenek kalıbı içinde sürdüre gelmişlerdir. Bu sebepten hiç bir toplum içinde eriyip kaybolmamışlardır. Bütün dünyada finans kapitalin kaymağı ellerindedir. Buna rağmen, tarih boyu korkunç kanlı pogromlardan kurtulamamışlardır. Yirminci yüz yılın sonunda da Amerikan emperyalizminin bir ileri karakolu olarak Arapların bağrına bir kanlı hançer gibi sokulmuşlardır. Kendilerini Batılı belleyip, Orta Doğudaki kardeş Arap halkına saldırmaktadırlar. Şimdi Yahudi, elinde en modern silahlarla, Amerikanın Orta Doğu bekciliğini, gözünü tetikten ayırmadan yapmaktadır ama bu böyle sürüp gidemez ve günün birinde yorulur. İşte o zaman Araplar bunların kökünü kazıyıp denize dökücekler dir. Bu yüzden bence, İsrailde şuncacık akıl varsa, bu emperyalizm maşalığından hemen vaz geçer. Doğulu bir toplum olduğunu hatırlar. Dedi. Bu konuşma üzerine Samuel fazla kalmadı ve veda edip gitti.

24 Ocak 1971 Pazar

Kemal bu gün biraz üzgün ve sinirli. Kendisiyle fazla ilgilenilmediğini sanıyor. Oysa biz ona, raporlar ve yazışmalardan bilhassa bir şey anlatmıyoruz. Doktorlara verip veriştiriyor:

— İnsan ölür giderse, zaten kanserdi dersiniz. Tesadüfen toparlanır da kurtulursa kendinizden bilirsiniz. Dok-

torları, Kemal Tahiri ameliyat edip ciğerlerini sökmek ilgilendiriyordu. O oldu gerisi umurunuzda değil.

Anladık ki Kemal kuşkuda. Hastalığı ile ilginin azaldığını sanıyor. Bu durum karşısında kendisine olanları anlatmak zorunda kaldım.

— Bak Kemal!... Senin hastalığınla ilgiyi kesmiş değiliz. Burada elden gelen yapıldı. Biz raporları tercüme ettirip her tarafa gönderdik. Ayrıca dışarda bu işlerle uğraşan arkadaş ve tanıdıklara da yazarak onların da fikirlerini sorduk. Şimdilik bu yapılanları uygun ve kâfi görüyorlar. Nasılsa kontrol altındasın. Şimdi yazdığımız yerlerden gelecek cevapları bekliyoruz. Zaten kışta kıyamette bir yere gidilemez. İlkbahara ne yapacağımızı düşünüp karar veririz.

Bu konuşmadan sonra sinirleri biraz yatıştı. Hatta neşelendi bile. Bir iki gün evvel bir arkadaşı ile yaptığı bir konuşmayı gülerek anlattı. Gelen misafir durup dururken bir soru sormuş:

— Rusyaya gittiğin zaman orada Yakup Demirle konuştun mu? Diye... Kemalin canı başına sıçramış:

— Kız, demiş, bu Yakup Demir dediğin zibidi de kim?

— Canım şu 147 sanıklı dâvânın, sonradan Rusyaya kaçan Zeki Bastımar...

— Sen beni böyle kalpazanlarla oturup konuşacak avanak mı belledin?

Söz Banka soygunculuğundan açılıyor. Kemal «bütün bu oyunlara Türk halkının ve toplumunun alışık olmadığı ve bu oyunların yabancı parmağı ile döndürüldüğü, bize yabancılığından belli oluyor.» Diyor. «Bu komando çekişmelerini başımıza Kıbrıs belâsı getirdi hep. Biz Kıbrısa komando tâlimi görmüş ve öyle yetiştirilmiş bir miktar mücahit göndermiştik. Önce Yunanistanda komando yok farzederek hazırlanmıştı plân. Sonradan anlaşıldı ki onlar bizden daha sıkı komandolar yetiştirmişler. Üstelik onlar, Amerikalılara dayanarak, gizli kapaklı yerden komando göndereceklerine, tepeden tırnağa silâhlı asker sevketmişler. Bunun üzerine Makaryos, bizimkileri hemen Kıbrıstan

çekmemizi, aksi halde oradaki yurttaşlarımızın hayatının tehlikeye gireceğini bildirdi. Biz de bunları geri getirip C.İ.A. nın emrine verdik. Onlar da bunları ikiye bölüp bir kısmını solcu, bir kısmını da sağcı diye örgütleyip bir biri üstüne saldı ve bir kör döğüşüdür başladı. Akılları sıra Üniversite ve Yüksek okullardaki bu çatışmalara halk katılmaz, bu fikir de dejenere edilmiş olurdu. Bu Pentagon kurnazlığı sonucunda sokaklarda, Üniversite kapılarında bir takım gençler dangır dangır vurulup öldürülmeye başladı. İki taraftan da öldürülenler arkasız Anadolu çocuklarıydı. On sekiz kişiden bir tanesi de dişli bir kimsenin çocuğu değildi. Böylece ölüsünün intikamını alamıyacak yoksul ve kimsesizleri seçtiler sanki hep vurup devirirken...

Dünya üzerinde bir yerimiz, bir yaşantımız olacaksa eğer yabancıların oyuncağı olmaktan kurtulmalıyız. Toplumca ulusal bütünlüğümüze ve geleneklerimize sahip çıkmalıyız.

Konuşma arasında Çörçil'in bir süzünü kullandı. Çörçil'e iktidara geldiği zaman sormuşlar:

— Sizden önce İşçi Partisinin devletleştirdiği bazı kuruluşları, meselâ hekimliğin devletleştirilmesini değiştirecek misiniz?

— Ben ve Partim muhafazakârız. Vazifemiz İngiliz milletinin yaşamına yararlı olan şeyleri değiştirmek değil, muhafaza etmektir. Demiş...

Kemal bu arada İnönü'nün Milliyette çıkan yazısına da değindi:

— İnönü toprak reformu için demiş ki: «Toprak işliyenin, su kullanındır dedim. Şu anlamda ki toprak ancak çiftçilikle uğraşana lâzımdır. Suyu kullanın da aslında ona sahip olur. Toprak reformu deyince, toprakla ilişiği olmayanlara toprak vermek asla düşünülemez. Suyu da kullanan elbet masrafını ödeyecektir.» Burada «İnönü, verebileceğinden fazlasını vaad etmiyor. İşte bu olgun devlet adamlığıdır» Diyor.

31 Ocak 1971 Pazar

Kemal bu gün çok neşeli. Sesi iyice açılmış. Ameliyattanberi ilk defa olarak istediği kadar okuyabiliyormuş. Kısa bir süre sonra yazabilir duruma geleceğine de aklı kesmiş.

Bu günkü misafirlerinin arasında inşaatçılık yapan bir mühendis var. Kemal ona işlerinin nasıl gittiğini sordu. Akşama kadar boş oturduklarından, işlerin durgun olduğundan sızlandı ve aynı soruyu o Kemal'e sordu:

— Siz romanlarınızdan iyi kazanabiliyor musunuz bari? Dedi. Kemal güldü:

— Sizin inşaatlardan kat alacak kadar değil ma bizi geçindiriyor.

— Öyle ise neden üç dört romana birden başlayıp bitirmiyorsunuz? O zaman çok kazanırsınız.

— Öyle yapmadığım için kitaplarım değerli oluyor ya! Sizin işlere benzemez bizimkiler. Hesabını iyi tutmadın mı yazdıklarının kimse çevirip yüzüne bakmaz.

Adam biraz bozuldu, ama söylenenleri tam anladı mı bilmem...

7 Şubat 1971 Pazar

Bu gün Kemal önemli bir konu üzerinde durdu:

— Yalanlar üzerine bir tarih kurulamaz. İmparatorluktan söz etmenin yasaklanmasını aklım almıyor. Bu nasıl iştir? Herkes kendi tarihi ile öğünürken bizim Osmanlılığa karşı düşmanca davranışımız, kendi kendimize ihanettir.

Sonra, öyle bir durum tasavvur buyurun ki hem İngiliz hem Amerikalılar, hem Ruslar hatta hem de bir vakitler Hitler öğüp göklere çıkarıyor. Bu nasıl bir durum olmalı ki herkesin işine yarıyor da asıl galiba bizim işimize yaramıyor. Ben bunları söylerken elbet yeniden İmparatorluğa dönelim, İmparatorluğu kuralım demiyorum. Bu imkânsız artık. Ama dünyada herkesin beğendiği ve takdir ettiği bir Imparatorluğu reddeden yalnız bir biz kaldık. Bu kadar kendi mazisi ile çelişik duruma getirilmiş bir toplum düşünülemez. Fransa Napolyonla her zaman öğünür, İmparatorluğu asla elinin tersiyle itmez. Bizim Orta Do-

ğuda ve Balkanlarda beş yüz yılık bir denge sağlama yetkimiz vardır. Bunu, bütün dünya bilir ve hayranlıkla karşılar. Bize bu misyon verilmiştir. Biz Doğuluyuz. Batının Doğudaki karakolu haline gelemeyiz. Bu, bizim yapımıza aykırı bir iştir. Bütün bunları hesaba katmalı ve şimdiye kadar olanlar serin kanlılıkla ele alınmalıdır.

Bizim Kıbrıstan hak talep etmemiz de Osmanlı İmparatorluğundan kalma bir meseledir. Biz nasıl olur da Osmanlı İmparatorluğunun varisliğini reddedebiliriz canım?

Bizim Solcularımız da çok akıl almaz işlere girişmişlerdir. Faraza bir taraftan Türk toplumunda Feodal idare olmadığını ileri sürerken, öte yandan Dersimde veya Doğudaki Kürt köylerinde Feodaliteden ve artıklarından dem vururlar. Kürt etnik birliği Osmanlının bağrında altı yedi yüz yıl yaşıyacak da ondan ap ayrı bir gelişim çizgisi gösterecek. Bunu akıl almaz doğrusu.

Solzenitsinin (Kanserliler Koğuşu) adındaki kitabından,kitabın adını anmaksızın bahsettik. Sovyetlerdeki bu günkü idare ve Stalinin kişiliğine yüklenerek uygulanan sistemin, el altından aynı şeyleri yürütme sahteciliği olduğunu anlattı Kemal.

— Bence Vovyetler Birliği, önce Stalini çıkaran faktörleri birer birer araştırıp gün ışığına sermeli..' Sonra, bu faktörlerin nasıl meydana geldiğini aydınlatmalılar. Kökünden işe yanaşılmazsa bütün yapılanlar göz boyama, adam aldatmaca olur elbet.

Emperyalizm kolayca boyun eğmiyor. Bu ortada. Bu yüzden (Bir arada yaşama) zorunluğu çıkmış ortaya. Ama bu demek değildir ki bu iş hep böyle gidecek. Her halde bir çözüm yolu bulacaklar buna da. Çinlilerin Sosyalizme Sovyetlerden farklı yanaşmaları, kendi bünyeleri icabı elbet. (Bir arada yaşama) ya Sovyetlerin kendi şartları elveriyor. Çinin ise acelesi var. O, bu kadar serin kanlı olamaz. Netekim bizim de beklemeye fazla tahammülümüz yoktur.

Emperyalimin yakasına bu gün doğrudan doğruya yapışmak kolay değil. Kıta Çini Amerikayı Asyada kolay kıs-

tıramaz. Amerikan emperyalizmi ise onun önüne bir sürü yabancı gücü yemlik diye yığar ve yıllarca uğraştırır.

Bu arada: «Elektronik ve Uzay çağı ilerlemeleri de Emperyalizmin ekmeğine yağ sürmedi mi?» diye soruluyor.

Kemal:

— Ben tekniğin tek başına bir güç olacağını sanmıyorum. Eğer teknik fenaya, yani insanlığı yok etmeye kullanılıyorsa bir yerde geri tepip kullananı da bitirecektir. İnsanlığın mutluluğu için kulllanılıyorsa ona bir diyeceğim yok. Ama iş sonunda yine insana dayanıyor.

Ben:

— Peki Kemal, Sovyet Emperyalizmi ile Batı Emperyalizmi sömürü alanında birbirinden pek ayrı şeyler olarak görünmüyorlar. Bir Sosyalist devletin Emperyalist metodlarla sömürüye kalkmasını nasıl bağdaştırmalı? Diye sordum.

— Elbet Sovyet Emperyalizmini mazûr göstermek aklımın kıyısından geçmez. Ama son hesaplaşmada Batı Emperyalizminin sömürdükleri bir avuç milyarderin kasasına akarken, Sovyetlerinki nihayet yine sosyalizmin ilerlemesine harcanıyor elbette. Bununla birlikte Emperyalist boğuşmada diyalektik olarak bir takım elverişli ve elverişsiz yanlar iki taraf için de iç içe gelişiyor.

14 Şubat 1971 Pazar

Bu gün Kemal Sovyetler Birliğine gittiği zaman orada yaptığı bir ziyareti anlattı:

— Pravda gazetesi baş yazarı ile bir konuşma yapmamı istediler. On beş dakikalığına konuşacakmışız. Muhafızların arasından geçerek kale gibi bir yere geldik. Gazete baş yazarı odasına buyur etti beni ve hemen sordu: -«Türkiyede yeniden panislâmizme doğdu bir akım başladı. Doğrusu bundan endişe duyuyorum.

— Benim bildiğim İngilizlerle ağız birliği ederek bu işi sizler tasfiye etmiştiniz. Şimdi Türkiyenin elinde bir Parislâmizm yapacak güçte toprakları yok. Bence endişeleriniz boşunadır.

— Siz ne söylüyorsunuz. Biz İngilizlerle böyle bir iş

yapmadık. Bizim bundan haberimiz yok.

— Eğer konuya doğru açıdan yanaşacaksak saklamanın yararı olmaz. Meselâ siz bizim halifelikle uğraşıyorsunuz da Papalıkla asla uğraşmıyorsunuz. Papalık bir yana, üstelik bir de memleketinizde Panslavizmi sürdürecek olan Patrikliğin makamını ve Patrik Aleksiyi tutuyorsunuz.

— Ama Patrik, İkinci Dünya Savaşında bize çok yardım etti Aslına bakarsanız biz, onun ölümü veya ayrılması halinde yerine vekil olan genci de tutuyoruz.

— Oyleyse Ateizm ne oluyor? Demek komunizmin bu ilkesinden vaz geçtiniz...

— Hayır, vaz geçmedik, ama bu çok uzun yıllara bağlı bir şey.

— Siz yalnız hilâfeti değil, İngilizlerle birleşip Osmanlı İmparatorluğunu da ortadan kaldırmakta anlaşmıştınız. İstiklâl savaşımızda da bize bunun için yardım ettiniz.

Bu kadar açık konuşma adamın abdestini iyice bozdu. On beş dakikalık konuşma üç saate kadar uzadı da yine bitmedi. Bir ara Mısırdan yeni gelen gazetesi ekibi girdi odaya. Pravda baş yazarı beni onlarla tanıştırdı. Ben, fırsatını bulmuştum, sordum:

— Yoksa siz hala Nâsırı Sosyalizm yaptığını mı sanıyorsunuz? Dedim. Lâfın gidişatından Araplar da şaşırdı.

Sohbetin burasında Prof. Cahit Tanyollarla İlhami Soysal geldi. Çaylar içilirken konu Osmanlı İmparatorluğuna atladı. Kırım savaşı konuşuluyordu. Kemal şöyle anlattı:

— Kırım savaşı çıkmadan önce Rusya ile aramızdaki anlaşmazlıkların hepsi müzakere yolu ile halledilirmiş. Bu defa bizim elimizde olmayan nedenlerle harbe girmişiz. Kırım savaşında Türk ordusunun yılgınlığı, askerin başını siperlerden çıkaramadığı, herkesin birbirini tırtıkladığı, subayların orduyu soyup soğana çevirdiği hep yabancı kaynakların yazıp uydurduğu şeyler. Bu savaşta Macar veya Polonya asıllı mı nedir Ömer Paşa diye bir herif varmış. İngiliz ajanı olan bu paşa imiş asıl hırsızlığın başı. Bir ara padişah Abdülmecit, bu marifetlerinden dolayı herifi azletmiş ama İngiliz elçisi gelip dayatmış ve eski gö-

revine göndertmiş.

Abdülaziz halavetli padişahmış. Horozun göğsüne nişan taktı diye onu küçümserler, ama bu hareketin altında başka mânâ olduğunu görmezler. Aslında çok vakarlı ve akıllı imiş. Fuat paşa, Fransa İmparatorluğuna ziyaret için kendisini ikna etmiş. Aziz. orada ne gördüyse küçümsemiş. Hiç birine hayranlık göstermemiş. Hatta «beni bu değersiz heriflerin ayağına neden getirdin?» Diyerek Fuat paşayı azarlamış.

Aldülazız için «çok para harcardı, hazineyi har vurup harman savurdu» derler. Oysa kendisinin nakdi yedi buçuk milyon serveti varmış. Muradın çok borcu varmış. Abdülaziz, onun borçlarını kendi kesesinden ödemiş. Ordu ve donanmayı da yeniden kurarak Batı ile dengeyi sağlamaya çalışmış.

Hüseyin Avni paşa İspartalı. Bu gül yağcılarda çok hüner Padişah bunu öğrenince celallanıp üzerine yürümüş. Bu Hüseyin Avni paşa İspartalı. Bu gün yağcılarda çok hüner vardır.

Fransa seyahatinde Abdülazizi bir kere gülerken görmüşler. O da, çok sevdiği veliahdı Yusuf İzzettin için «Çok sevimli çocuk» demelerine. Abdülazizin hülyaları çok büyükmüş. Önce. Mısırdan başlayarak Doğuyu derleyip toparlayıp sonra Batıya yönelmeyi aklına koymuş. Çıkarlarına çomak koyulanlar ona düşman kesildiler. Bunların elebaşısı Mithat paşa. Abdülazize karşı bir mülâzımı kullanıyorlar. Bu mülazım bir gün padişaha: «vatanı Rusyaya satacakmışsın!» diye çıkış yapınca çok ar ediyor, odasına kapanıp canına kıyıyor.

Abdülhamit, Abdülazizin öldüğünü öğrenince çok üzülmüş. Ingiliz elçisinden, Mithat paşanın ölüsünün dirisinin İngiliz İmparatorluğunca aranıp aranmıyacağını sordurmuş. Aranmıyacağı kesin olarak öğrenilince tutuklu bulunduğu yerde boğdurmuştur.

Abdülhamit, Osmanlı İmparatorluğunun burnunu kanatmadan idaresini sürdürürken Doğuyu da Batıyı da yer yer kullanmıştır.

Konuşma daldan dala atlayarak sürdü gitti Bir aralık İlhami Soysal, Akşam gazetesinin Tirkiş'e devrolacağından söz açtı. Kemal bastı kahkahayı:

— Bu seferki patronların öyle yamandır ki Allah beterinden esirgesin. Aslında bu Türkiş ağalarını memleketin başına getirenler Sabahattin Selekle Doktor Bedii'dir. Selek Anadolu ihtilâlini yazdığı gibi, bunları da nasıl bulup çıkardığını yazsa iyi olurdu hani...!

Kemalin eski neşesi gelmiş gibi. Sebebini öğrendik. Dün ilk olarak, eskiden olduğu gibi bir şarkı söyliyebilmiş.

21 Şubat 1971 Pazar

Bu hafta Kemalin biraz ateşi çıkmış. Grip olmuş. Dışardan gelip gidenler getiriyorlar hastalığı. Bu gün salonun köşesinde oturuyor. Herkes uzaktan konuşuyor. Kimseye de el vermiyor. Bunu her zaman yapması lâzım. Dudağının kenarında da uçuk çıkmış. Öyle anlıyorum ki bundan çok huylanıyor. Her halde aklına metastaz geliyor. Masasının üzerinde yine bir sürü yeni kitap var. Göz atıyorum: (Modern Türkiyenin doğuşu), yazarı Bernard Lewis, Türk Tarih Kurumu yayınlarından. Yazar, ön sözünde İngiliz tarihçisi Paul Vittek ile Dr. Adnan Adıvardan yararlandığını yazıyor. Paul Vittek için Kemal «büyük tarihçi gerçekten» der. Oteki kitaplar (Türk kurtuluş savaşı kronolojisi, Gotthard Jaeschke), (Türk kurtuluş savaşı) ile ilgili İngiliz belgeleri, yazarı yine aynı adam, 1971 de Ankarada çıkmış, çeviren Cemal Köprülü).

Konu genellikle ilim adamları ile ilgili. Kemal bunların bazılarının işlerini gereği kadar ciddiye almadıkları için çok içerliyor:

— Bunlar maymun iştahlı... Kap kaççı bir takım ilim madrabazları. Alınları terlemeden ün yapmak hevesindeler. Bunların dil bilgileri elbette bizlerden üstün. Ama nefesleri, dünya çapında soluk almaya yetmez hiç birisinin... Eski Osmanlıda böyle madrabazlar Medreselerde barınamazdı. Bunları. kitaplarını boyunlarına asıp bir eşeğe ters bindirip Medreseden sürüp çıkarırlardı. Bunlar gibi şimdi bir sürüsü Üniversitelerimizi, yüksek okullarımızı, bilim

sanat kurumlarımızı, bir oturağı doldurur gibi doldurdular.

Konuyu değiştiriyorum. Asafın matbaasında bu günlerde Hilmi Ziya'nın (Soya çekme) adlı kitabı basılıyormuş. Bu kitap eskiden bir defa daha basılmış. Bu defa bastıran Türk Dil Kurumu üyesi bir mühendismiş. Irkçı, dilci, yeni Türkçeci bilinen bu zat şimdi kilitcilik yapıyormuş. Kendi tâbiriyle perşembe pazarında (Açkıcı) dükkânı varmış. Hilmi Ziya'ya «aman üstad, Türk toplumunu bu açmazdan kurtarsa kurtarsa senin kitap kurtarır.» diyesi... Asaf, H. Ziyaya sormuş: «Sizin bu kitap ırkçılık döneminden kalma bir şey mi?» Diye. Hilmi Ziya:

— Yok yahu!... Demiş. Bu kitap aslına bakarsan ırkçılığa karşı yazılmıştır. Ama şimdi bu kitaba sarılmasının nedenini ben de anlayamadım. Kitabın arkasına bir takım resimler de koydu. Türk tipi olarak, kendi resmini bastı Rus tipi diye Troçkiyi aldı, benim mühendis, biz ondan iyi mi bileceğiz?...

Hilmi Ziya'nın esprisi hakikaten güzeldi.

28 Şubat 1971 Pazar

Kemalin gribi ve ağzındaki uçuk geçmiş, neşesi de yerine gelmiş. Hasan İzzet Dinamonun yazdığı (6/7 Eylül kasırgası) adlı kitabı konuşuyoruz. Ö zaman bizimle beraber Harbiyede o da tutuklu idi. Kemal bir gün Dinamoya sormuş:

— Yahu arkadaş, sen ömrünü nasıl geçirirsin? Dinamonun cevabı çok ilginç:

— Karnımı doyurdum mu, bir iskemle atar otururum gecekondumun önüne. Toprakta gidip gelen karıncalara bakarım. Onların nasıl öteberi taşıdıklarını. birbirlerine nasıl yardım ettiklerini, koca yükleri yuvalarına nasıl soktuklarını seyrederim. Onları takip ederken gün kararır akşam olur. Bu güne kadar çok roman yazdım. Ciltler dolusu... Sayısını bile unuttum. Bir zamanlar bunları tenekelere koyup toprağa gömdüm. Bir zaman sonra gömdüğüm yerleri unutmıyayım mı? Kazmadığım yer kalmadı. Çoğunu bulamadım. Sekiz tanesini buldum. İşte onlar Kutsal

Isyan ciltleriydi. «Ya hafızası kaybolmasa halimiz nice olurdu» diye gülüyor Kemal.

6. 7 Eylülde bizimle beraber yatan bir gülcüden söz açıldı. Adamcağızın güzel güller yetiştirmekten başka hiç bir şeyle ilgisi yok. Üstelik bizim gibi fişli de değil. Kemal bu gülcü hikayesini karikatürize ederek şöyle anlatıyor:

— Bu gülcünün gerçekten babayiğit, güzel bir karısı varmış. Bir plâjcı ile ahbaplık kurmuş. Adamcağız karısına söz geçirememiş. Kadın bir süre sonra gülcüyü büsbütün terk edip plâjcı ile yaşamaya başlamış. Adam da kalkıp polise gitmiş. Plâjcının komünist olduğunu, karısını ayartıp elinden aldığını iflân söyleyisi. Polisler önce plâjcıyı sıkıştırmışlar. Fakat bu gülcünün gidip gelmesinden de bizar olmuşlar. Tam o sırada 6/7 Eylül olmuş. Gülcüye çok kızan polisler «Dur hele sen, komünistlik nasıl olurmuş gör» demişler ve onu da listeye koymuşlar. İşte adamcağızın gelişi böyle...

6-7 Eylülün hikâyeleri çok. Bu arbedenin kimler tarafından hazırlandığını artık bilmeyen kalmadı. Kemal bunu ortaya koyan bir örneği de şöyle anlatıyor:

— Yüksek kaldırımın üst başına yakın bir kitapçı Lazaraki vardır. Bu adam orada eski kitaplar satar. Asıl önemli olan Lazarakinin kitapçılığı değil. Bu adam en eski ve en değerli Bizans mozaiklerini gerçek taşları ve renkleriyle aynen yapar. Bizans mozaiği üzerine yer yüzünde ondan büyük usta yoktur. Bir de evinde çok zengin bir Bizans kitaplığı vardır. Onları satmaz. Aslında Lazarakinin mozaikçiliği de amatörce. Zevk için yapar, satış matalı olarak kullanmaz. Onda, en kıymetli Bizans mozoiklerinin hakiki büyüklükte ve gerçeklerinden fark edilmeyecek kadar mükemmel koypaları vardır. O sıralarda İstanbulda Bizans kongresi toplanıyor. Bu kongreye de Almanyanın eski Cumhur Başkanlarından, dünyaca ün yapmış bizantolog bir profesör katılıyor. Bu profesör iki tane kıymetli Bizans mozoiği kopyası istemiş. Bu adamı duymuşmuş. «Ne kadar para isterse veririm» diye haber göndermiş. Lazaraki verimkâr olmamış. Bunun üzerine resmen istemek üzere

bizimkilere müracaat etmiş. Lazarski yine vermeyince o gün resmi bir araba kapısında zınk diye durmuş. Adamın eli ayağı titremeye başlamış. Gelenlere arkadaki deposundan bir kaç tane getirmiş. İkisini seçip parasını vermişler. Bir kaç gün sonra 6-7 Eylül olmuş. Tabii Lazarskinin kitapçı dükkânı da yağmalanmış. Adamın kitapları filân-gözü gördüğü yok. Aklı, dükkanın arkasındaki depoda duran mozaiklerinde. Dükkânın önündeki molozlara bakmış. İçlerinde hiç bir mozaik parçası yok. Yüreğine su serpilmiş. Bir de arka tarafa geçsin ki güzelim mozaiklerin yerinde yeller esiyor. Ağır şeyler, öyle hemen taşınacak gibi de değil, küçük bir kırık parçası bile yok etrafta. Demek bilenler daha evvelden mozaikleri alıp savuşmuşlar. Kırıcılar geldiğinde kıracak bir şey kalmamıştı.

Saatler ilerledikçe konular da değişiyor. Hiç birimizzin kalkıp gitmeye niyeti yok. Bir aralık Mustafa Suphi meselesi açıldı. Yine Kemali dinliyoruz

— Efendim, Vahidof diye bir Tatar varmış. Rusyadaki Türklerin yetiştirdiği büyük Marksistlerden biri imiş. Birinci dünya savaşında Çekler Çarlık ordusuna mağlup olup büyük bir ordu birliğini esir vermişler. Bu birliği Çarlık olduğu gibi Sibiryaya sürgün etmiş. Derken ihtilâl olmuş. Çarlık devrilmiş. Çekler de tepeden tırnağa anti-komunist. Ellerine silâhları geçirir geçirmez topluca komunistlerin üzerlerine yürümüşler. Onlerine çıkan Kızıl ordu birliklerini perişan ede ede Batıya doğru ilerlemeye başlamışlar. Vahidof, Türklerden kurulu bir tugay ile bunların üzerine varmış. Sıkıştırmış. Sonunda darma dağın etmiş. Ama Çekler üstün güç ve sayıda olduklarından yeniden toparlanmışlar. Vahidofun idaresindeki tugayı çevirmişler. İçlerinden bir tek Vahidofu alıp kurşuna dizmişler. Geri kalanını salıvermişler. Ruslar da böylece, Çeklerin yok ettiği Vahidoftan kurtulmuşlar. Vahidof milli Bolşevikliği savunan bir Marksistmiş. Galief bunun çömezi. Vahidof, Doğu milletlerini uyandırmaya ön ayak olmuş. Galief de ikili oynamış. Bir yandan Rusyayı tutar gibi yaparken Rusyaya vuruyor. Galief, Rusyadaki milletler masasında

Stalinden sonra gelen başkan yardımcısı, Yeşil ordunun ilk kuruluşunu da öneren kimse... Mustafa Suphi de bir bu Galief'in yanında çalışmış. Doğu sosyalizmine onun da aklı yatmış. İngilizlerle Bolşevikler anlaştıktan sonra Mustafa Suphinin Doğu sosyalizmi fikri bir anda etkisini yitirmiş. O da bir grup arkadaşı ile birlikte Türkiyeye gelmeye kalkmış. Oyle anlaşılıyor ki Ruslar Mustafa Suphi ve arkadaşlarını buraya yollarlarken, el altından da bize bunların temizletilmelerini ısmarlamış olacaklar. Bunları gönderirken, belki emniyet vermek düşüncesiyle olacak, Mediyevani adında bir mareşali de yanlarına katmışlar. Mustafa Suphi ve arkadaşları Trabzona gelir gelmez bu Medievani kafileden ayrılmış. Hadisenin gerisi mâlum. Halk sizi istemiyor, linç edecek diye yeniden motora bindirip İneboluya götürüyoruz derken icaplarına bakıyorlar.

7 Mart 1971 Pazar

Bu gün A.T.U.T. konuşuldu Doktor Hikmet, bu konuda kitap yazmış. Kemal de iyice sinirlenmis

— Yahu, daha düne kadar adam Asya tipi üretim tarzı için «Marks»ın henüz Marksist olmadan önceki döneminde kaleme aldığı icapsız bir yazıdır, asla bilimsel değildir» diyip duruyordu. Şimdi de kalkmış A.T.Ü.T.'e dayanmaya çalışıyor. Bunu anlamadan insan Marksist olamaz demeye getiriyor.. Hikmet aslında korkunç bir adamdır. Çok korkunç bencil bir kişiliği vardır. Karşısındakine bir şey anlatmayı, kendini ele vermek sayacak kadar bencildir. Dün ne kadar ciddiye alınmamışsa, bu gün de alınmaması gerekir.

A.T.Ü.T.'nı da üstelik anlayabilmiş değil. Bir defa Osmanlılığı bilmiyor. «Osmanlılar çıkıştan çobandılar. Çobanların obadan gelme bir kan dökücülüğü vardır. Bu yüzden Batıdaki Senyörlere benzemezler. Birbirlerini doğramaları bundandır.» Diyor. İşte Hikmetin Osmanlı anlayışı... Bu doktor Hikmet, Sivas kongresine Tıbbiyeyi temsilen katılan gencin kendisi olduğunu söyler dururdu. Gologlunun kitabından öğreniyoruz ki bu genç, Orhan Boranın babası olan Doktor Hikmet beymiş.

14 Mart 1971 Pazar

Bu gün Kemale giderken bir Ulus almıştık. Gazetenin başında Askerlerin Sunaya ikinci bir talimat sunduğunu yazıyordu. Bu tâlimattan öğrenildiğine göre Askerler, teknik elemanlardan kurulu bir kabine istiyorlarmış. Bu arada Anayasanın değiştirilmesi, bir takım hürriyetlerin kısıtlanması ve okuma yazma bilmeyenlerin seçimlere katılmaması da varmış. Cumhuriyette İlhan Selçuk Askerlerin attığı adımın dönüşü olmadığını, bir kerre ıslatınca ustura ile kazımazlarsa yarıda kalmış traş durumuna dönüşeceğini, köklü tedbirlere gidilmek için geç bile kalındığını ve zımnen idareye el koymalarını yazıyormuş. Kemal aynı fikirde değil. Şöyle anlatıyor:

— Türikeyede cuntanın sökmiyeceğini görmüyorlar. Cunta, bir yerler alınacak, bir futuhata çıkılacaksa anlarım. Yunanistanda cunta söküyor, çünkü heriflerin iyi kötü bir (Megalo idea)ları var Kıbrısı almaya çabalıyorlar Üstelik küçük Yunanistanda büyük işler çeviriyor Amerika. Bir defa deniz ticaretinde dünyada boruları ötüyor.

Anadoludan gelen haberler hiç de iç açıcı değil. Gerici kuvvetlerin orda burda giriştiği hareketler orduyu uyarmış olabilir. Sonunda iş dönüp dolaşıp bir otuzbir marta dönüşür diye endişe etmiş olabilirler. Çünkü ordu bizde Nizâmı Cedidden bu yana Batıcıdır. Ordudan gelen bütün hareketler hep Batının işine yaramıştır elbet. Nizâmı Cedidin ilk kuruluşunda Batıdan bir takım kimseler müslüman olup orduya girmişlerdir. Bunların en kabadayısı Ömer paşa ve Nâzımın dedesi olan Polonyalı paşadır Gerçekten yeniçerilik de son zamanlarda epice dejenere olmuştu. Yeniçeriler hem askerlik, hem esnaflık ederlerdi. Yangın söndürme işlerini de onlar gördüklerinden, kendilerine iş çıkarmak için kendileri yangın çıkarırlar, bir taraf yanarken öbür tarafı talan ederlerdi. Bunların ıslâhı cihetine gidilecek iken kökü kazınıp, her şey Batıdan alınarak yeni baştan bir ordu düzenlendi. Bu orduya Anadoludan Sekbanlar da çekirdek olarak alındı. Bunlar da savaşlarda, kendi ölülerinin donlarını gömleklerini, çizme çoraplarını soymaya başladılar.

Albülaziz, Hüseyin Avni paşanın satılmışlığına karşı durunca, allem kallem etti koskoca padişahı hallettirip yerine Masonı beşinci Muradı geçirtmeyi becerdi.

İttihat Terakki bile Mahmut Şevket paşa gibi Almana çalışan bir paşayı kendine rağmedememiştir. Onun vucudunu kaldırtdıktan sonra Babıali baskını ile Nâzım paşayı yok edip Enver'i, Balkan savaşı bogunundan Edirneyi geri almak suretile kahramanlaştırarak ordunun başına getirdi ve bu vesile ile İttihat Terakkiyi ordunun en alt kademelerine kadar yaydı. Sonradan Enver de tasfiye edilip İmparatorluğun köküne kibrit suyu ekildi.

Olaylar böylece ortada dururken, bunları tam aksi bir şekilde yorumlamak Batılılaşma ile beyinleri yıkanmış olanların kârıdır. Ben şu güne kadar çabaladım, anlatabileceğimi sandığım okumuş, Üniversitede öğretim üyeliğine kadar yükselmiş kimi kimselere doğruları göstermeye çalıştım. Ne çare ki bunların hemen hepsi bu işe biraz eğildikten sonra arkasını bıraktılar. Ben roman yazarıyım. İşim bu olduğundan, incelemeye soyunamadım. Batılılaşma batağını ele almak isteyenleri hep yıldırdılar. Bazıları Batıya gidip oradan destek almaya çabaladı. Batı kendi kendini batırır mı hiç... Tabii bunlara yüz vermediler. Dönüp geldiklerinde, «önceden Feodalite yoktur. Osmanlıda dedik ama sonradan yanıldığımızı anladık. On yedinci yüz yıldan sonra Feodaliteye dönüşüm olmuş» diyip yakalarını sıyırmaya baktılar. Bütün bu örnekler, bu fikre karşı her yanımızın düşmanla sarılı olduğunu gösterir.

Ben kimseyi ayıplamıyorum. Kimseden kahramanlık da beklemiyorum. Ama kafamızı her meselede taştan taşa vura vura elbette günün birinde bize de bu fikir dank edecektir. Nankör şartlar içinde yaşıyoruz. Burjuvalaşmaya uğraşanımız da, Batı sosyalizmine özenenimiz de fena halde yeniliyor. Kimi yanılıyor, kimi de çıkarı Batıda olduğundan öyle yapıyor. Bir yerde hepsi bir kapıya çıkar.

Bizim Doğulu olduğumuzu, Osmanlı olduğumuzu yeniden idrak etmemizin zamanı gelmiş, geçiyor. Bunu yeniden kavramalıyız. Bütün çabalarımız bu yolda olmalıdır.

Bizi halkın gözünde küçük düşüren, yok saydıran, ister burjuva ister sosyalist olalım, batılılığımızdır. Aslında bizim Sağcılarımızda da iş yok. Ultimatomdan sonra bütün gazeteleri karıştırdım. Bir tane doğru dürüst bir yazı bulamadım. Bir gün biri bana ne dedi bilir misiniz?: «Adnan Menderes ile şu bacağından et çengeline asılan Nuri Sait paşa sağlıklarında bir araya geldikçe hep bir İslâm ittihadı meydana getirme işini konuşur dururlarmış. Belki de bu iki adamın yok edilmesi, bu fikirde olduklarının Batının kulağına gitmiş olmasındandır.» dedi.

28 Mart 1971 Pazar

Bu gün Kemali çalışırken bulduk. Kendini iyi hissettiğini, birikmiş kitap ve dergileri okuduğunu, notlar aldığını ve eski romanlarından kalma düzeltmelerle uğraştığını, yine aynı hız ve istekle çalışmaya başladığını söyledi. Uykusu ve iştahı düzelmiş, eski mutluluğu ve iyimserliği geri gelmişti.

Konuşmalar günlük olaylar ve siyasi dedikodular üzerine. Kemale o kadar çok ve çeşitli çevrelerden gelen giden oluyor ki birinin anlattığını ötekininkine eklemek suretile bir sürü gerçek su yüzüne çıkıyor. Kemal, Erim kabinesini anlatıyor. «Çalışma arkadaşlarını pek az tanıyor» diyor. Dış işleri bakanı, Nato genel sekreteri yardımcılığından, Devlet bakanı Atilla Karaosmanoğlu ise Birleşmiş Milletler Dünya Bankası teknik uzmanlığından gelmişler. Vaktiyle kurulan Sosyalist Kültür derneğinin de eski kurucularından. Plânlamada da görev almış. Kapitalist kalkınmayı temel alarak plânlamayı kaleme alanlardan. «Bizim memleket gerçeklerine oldum olası dargın solcularımızın dediği gibi olsaydı bunları böyle bir işte kullanırlarmıydı?» diyor Kemal. Çilingiroğlu da özel sektörcü bir teknik eleman. Yapı Kredi Bankası müdürlüğünden gelme.

Erim kabinesine en doğru çıkışı yapan Ecevit. Kemal, oyunun üzerine yürüyen Ecevitin çıkışını şöyle anlatıyor:

– Ecevit, C.H.P. nin hükümete güven oyu vermemesi gerektiğini savunan bir konuşma yapmış. Nihat Erimin kabinesinde yer alan Sadi Kocaş, İsmail Arar, İlhan Topal-

oğlu gibi C.H.P. lilere rağmen, bu kabinenin Ortanın Solu-na ve Demokrasiye ihanet içinde bulunduklarını ve bütün hedefiin Ortanın Solu olduğunu, reformları gerçekleştir-meye yanaşmıyacaklarını belirtmiş. İnönü, Ecevitin bu konuşmasına çok sinirlenmiş: «Sen Feyzioğlununu da geç-tin. Fişmiş aşa soğuk su katmak da ne oluyor?» Diyesi... İsmail Arar da yerinden fırlayıp bağırıp çağırmaya başla-mış. O kadar çok bağırmış ki sonunda hastalanmış. Ecevit, bütün baskılara rağmen, kendisiyle aynı düşüncede olan kırk, kırkbeş kişilik C.H.P. li ile birlikte, Erim kabinesine güven oyu vermemeye karar almışlar. Erim hükümetinin Tarım bakanı Orhan Dikmen. Bu zat daha önce Şişli İkti-sadi Bilimler Akademisinin müdürü imiş ve özel yüksek okulların devletleştirilmesine şiddetle karşı çıkmış. Şimdi aynı zat Erim hükümetinin toprak reformunu ele alıp ger-çekleştirecek.

Dikkat isterim: 27 Mayıs sonrası Milli Birlik hükümeti ile bu günkü Erim hükümeti arasında tam bir paralellik vardır. Hatırlarsınız, o zaman da bir reform kabinesi kurul-mak istenmiş ve bu iş için Kemal Kurdaş Amerikadan ge-tirtilmişti. Profesör Feyzioğlu, Bedrettin Tucel, Profesör Fehmi Yavuz, Profesör Nusret Karasu, Profesör Ragıp Üner, Profesör Mukbil Gökmen, Profesör Osman Tosun, Profesör Cahit Talas ve başkaları hükümette bu gerekçe ile yer almışlardı. Onların ne yapabildiklerini hatırlarsa-nız. bunların da aynı şeyleri yapacağını anlarsınız. Bir gün kitapçıda bir kitap görmüştüm. Adı: (Marksist açıdan Türk romanı)ydı. Kapağında, tanımadığım iki ad yer almıştı. Elime alıp içini karıştırdım kitapçıdan izin alarak. Kitap-ta, Hüseyin Rahmi'den Mahdut Makal'a kadar birçok ro-mancımız sıralanmıştı. Sabahattin Ali'ye ve Orhan Ke-mal'in (Bereketli Topraklar üzerinde) adlı romanına çok geniş yer verilmişti. Yaşar Kemal'in (İnce Mehmet)i gök-lere çıkarılıyor; Melih Cevdet güçlü romancı sayılıyordu.

Yalınız Kemal Tahir sokulmamıştı (Marksist açıdan Türk romanı)na! Böylesine kasıtlı bir kitabı almıya değ-mez, diye düşündüm ilkin. Ama sonra onların gösterdiği

bu korkunç bağnazlığa ben de düşmiyeyim, diye kitabı aldım. Marksist açıdan Türk romanını ele alanların incelemeleri için bilgi toplarken, beyinlerinin, bizim bir grup sol geçinen ve solculuğu tekellerinde sananlarca iyice yıkanmış, gerçeklerimizden saptırılmış oldukları, kitaba göz atar atmaz anlaşılıyordu. Eve gelince, Kemal Tahire telefon ederek, bilgisine baş vurdum. Meğer, işin içinde ne dolaplar döndürülmüş bu kitap hazırlanırken:

Kitabı, Bulgaristanda yaşayan ve eleştirici geçinen iki Türk kaleme almış. Bulgaristana çağrılan ve orayı görmiye giden, solculuğu tekellerinde sanan bizden bazı kimselere, bu iki acemi çaylak, yazmayı tasarladıkları kitap için akıl danışmışlar. Onlar da, fırsatı ganimet bilerek, kitaba girecek lerin listesini tutuşturmuşlar ellerine. Ayrıca, Kemal Tahir'in kitapda adını anmamalarını sıkıca tenbihliyerek, arkasından, yüzüne söyleyemediklerini ver yansın etmişler! Küçülüşün böylesi bizim gerçeklerimizden kaçan bu tatlı su solcularımıza vergidir... Düşünün bir kez! Türk romanından söz edilecek te, sonra içinde Kemal Tahir bulunmıyacak! Bu olur mu hiç! Üstelik, Marksizmi kıskançlıklarına âlet etmiye kalkışmışlar!...

Kemal Tahir, Sovyet Yazarlar Birliğinin konuğu olarak, Rusyaya gittiği sırada, (Marksist açıdan Türk Romanı) (!)nın yazarları da orada bulunuyorlarmış. Eşleri ile birlikte Kemal Tahiri karşılamaya gelmişler. Kitapları üzerine; «Büyük Türk romancısı Kemal Tahir'e» diye yazıp, altını imzalayarak ve yaptıkları büyük yanlışlıktan dolayı özür dileyip, ikinci baskısında bu yanlışlığı mutlaka düzelteceklerini bildirerek vermişler. O zaman Kemal Tahir, çaplarından büyük bir işe girip, sonunda yüzlerine gözlerine bulaştıran bu iki Bulgaristanlı Türke:

— Şunu hiç aklınızdan çıkartmayın. Ben her şeyden önce bir Türk romancısıyım. Amacım, her ne pahasına olursa olsun, Türk devletinin, devlet niteliğini korumaktır. Varlığım, onun varlığına bağlıdır. Başka türlüsüne katlanamam! Size gelince; mâdem elinizde Türk romancılığı hakkında yeterince bilgi yoktu, öyle ise, böyle bir konuya

neden giriştiniz? Bilmem bilirmisiniz? Bizde bir az kaba da olsa çok doğru bir ata sözü vardır: «El şeyi ile gerdeğe girilmez!» derler. Sizler, kitabınız için, bu konuda daha önce yayımlanmış bütün, dergi, antoloji, ansiklopedileri karıştırıp doğru bilgi toplıyacağınıza, kolaya kaçarak, şundan bundan düşüncelerini soruşturmakla yetinmişsiniz anlaşılan! Üstelik işe bir de Marksizm sözünü karıştırarak, kuşurunuzu katmerleştirmişsiniz. Özürünüz kabahatinizden büyük- Benim sizi bağışlamam hiç bir şeyi değiştirmez. Siz asıl gerçekleri, akıl hocalarınıza kanarak, saptırdığınızdan ötürü Türk okuyucularından ve gerçeklere bağlı sanatçılarından özür dilemelisiniz...

Kemal Tahirin bu doğru çıkışması karşısında, ikisi de afallamış. Bir süre, ne diyeceklerini bilememişler. Sonunda, dillerinin altına sakladıkları baklayı çıkarmışlar. Kendilerini bu yanlış yola saptıranların, toplumcu geçinen ve Bulgaristanı gezmiye gelen bir kaç Türk yazarı olduğunu söylemişler.

Kemal Tahir, gezisini bitirip, Sovyetler Birliğinden ayrılırken, uğurlıyanlar arasında yine bir iki kafadar da bulunuyorlarmış. Yaptıklarına çok pişman olduklarını belirterek yeniden özür dilemişler. Kusurlarını ilk fırsatta düzelteceklerini vâdetmişler.

Kemal de gülümsiyerek:

— Gerçeği ört-bas etmenin ne bağışlanmaz bir suç olduğunu temelden kavradınız sa ne mutlu size! Daha önceki karşılaşmamızda da söylediğim üzere, ben romanlarımı, şunu ya da bunu hoşnut etmek içi yazmıyorum. Eğer, bu güne kadarki yazdıklarım, bir takım kimseleri tedirgin ediyorsa, onlar kusuru bu yapıtlarda, ya da yazarında değil, kendilerinde arasınlar. Gerçekleri, kedi pisliğini örter gibi, örtmeye çalışmakla hiç bir şeyin üstesinden gelinemez. Ve de yalancının mumu, ne kadar dürtelenirse dürtelensin, ancak yatsıya kadar yanar. Siz mâdem bir kez, (Marksist açıdan Türk romanı) gibi çok iddialı bir konuyu ele aldınız, bütün gereğini yerine getirmekle yükümlüsünüz. Romancının ideolojik inancı size karşıt da olsa, yazdıkları

Türk romancılığında yer etmiş ve belli bir çizgiyi tutturmuş sa, üzerinde durmak zorundasınız. Başka türlü, eleştiri, inceleme düşünülemez.

Kemal Tahir'i bu kitaba sokmak istemiyenler, aslında, toplumculuğu kendi tekellerinde sanan ve ömürleri boyu yanlış ata oynıyan, bir avuç batı goygoycusudur. Bu gibiler, oldu olası, memleket gerçeklerine sırt çevirmiş ve korkunç bir guruplaşma ile sanatsal mesluk başlarını ellerine geçirmişlerdir. Klişeleşmiş bir takım batı kalıplarını, ikiyüz yıldan beri süre gelen bu yoldaki sürekli başarısızlıklara aldırmaksızın, toplumumuza uygulamaya çabalarlar. Başarısızlığa uğradıkça da, kabahatı, topluma atarlar. Bu gibilere göre, halk topdan gericidir. İçlerinden bir kaçı, Anadoludaki Helenistik ve daha önceki dönemlerden kalma uygarlık kalıntılarını, toplumumuza bağlamak amacı ile, bin bir dereden su getirmiye çabalar da iki, üç kuşak önceki, yüzde yüz bizim olan Osmanlılığı görmezden gelir. Türlü dil ve dindeki sayısız milleti yüz yıllar boyu, kardeşçe ve uygarca bir arada yaşatmayı başarmış Osmanlı Devlet yönetimini küçümseyip. Batının kaşarlanmış sömürü düzenini maskelemek için temcit pilâvı gibi ortaya atılan (Humanizma)ya kollarını açarlar.

İşte bu, halkını küçük ve hor gören, batı klişeleri ile beyinleri yıkanmış kimseler, tabulaştırmıya çabaladıkları çıkarları doğrultusundaki gerçeklerimize aykırı düşüncelerine, yapıtları ile karşı koyduğu için, Kemal Tahiri, can düşmanları saymışlar ve onu var güçleri ile silmeye buna güçleri yetmeyince de, yok saymıya çalışmışlardır. Bunlar, her gittikleri yerde Kemali unutturmayı iş edinmişler, dünyanın çeşitli ülkelerinde yayınlanan dergilere, kitaplara, antolojilere, ansiklopedilere adını geçirtmemek için uğraşmışlar ve hâlâ uğraşmaktadırlar. Memleketinin gerçeklerine saygılı olmıyanlardan başka ne beklenir!

Kemalle Aziz Nesin Göğüs Cerrahisi hastanesine kontrola gitmişler. Muayyeneden sonra baş hekimin odasında konuşurlarken Dr. Ersek, İstanbul Üniversitesi eski rektörü Sıddık Sami beyin kliniklerinde yatmakta olduğunu bil-

dirmiş. Sıddık Sami bey, daha önce, bir kaç defa Kemalle görüşmek isteğinde bulunmuş olduğundan, ziyaret edelim demişler. Yattığı odanın kapısından girer girmez. Azizi gören Sıddık Saminin benzi atmış. Yanında kaldıkları sürece de, hep Kemalle konuşmuş. Kemalin bu soğuk havadan çok canı sıkılmış. Dışarı çıktıkları zaman Aziz durumu açıklamış Kemale. Meğer Aziz bir yazısında Sıddık Samiyi iyice yermiş, bundan dolayı kendisine çok kızgınmış hoca. Durumu öğrenen Kemalin tepesi atmış: «Yahu, neden daha evvel söylemedin de adamı hasta yatağında tedirgin ettik» diye üzülüp durmuş.

Bu can sıkıcı olaydan sonra, bir daha da ziyaretine gidememiş Kemal. Bir süre sonra ölümünü duyunca çok üzülmüş. Anlatırken kendi kendisine öfkeleniyordu:

— Meğer bize çok yakın oturuyormuş. Tembellik edip bir türlü gidememiştim. Kaç defa da görüşmek için haber salmıştı. Sen bendeki ihmale bak. Sıddık Saminin, Osmanlı devlet düzeni ve hukuk yapısı üzerine sağlam bir bilgisi vardı. Her halde einin altında, bizim erişemiyeceğimiz değerli bilgi kaynakları da bulunuyordu. Onlardan ve düşüncelerinden yararlanmak gerekliydi. Olümünden az önce bir gazetede Osmanlı devlet düzeni üzerine çok ilginç bir yazısı çıkmıştı. Sen bizdeki avanaklığa bak ki, yanı başımızda, üstelik görüşmek isteği ile çağıran böyle bir bilgi hazinesine koşmadık! Tüh...! Tüh...! Adam yaşlı, üstelik de hasta diye rahatsız etmekten çekindim hep. Meğer eşi de kendinden evvel ölmüş. Yalnızmış da. Sen bizdeki gaflete bak ki elimizle en önemli kaynağı teptik. İnsanın üzerine bazen böyle bir sersemlik, bir vurdum duymazlık çöker işte. Oysa ecel de göz açtırmıyor. Biz davranıp aklımız başımıza gelinceye kadar, adam kuş gibi uçup gitti!

Şu Batı belâsından kurtulup kendimize dönme konumuzu şöyle dört başı mamûr ortaya atma işini ucundan tutacakları, ölmeden bir araya getirebilsem! O zaman gözü açık gitmiyeceğim. Ortalığı ne olduğu belirsiz bir sürü kaltaban kapladı bey! Nereye dönsen karşına dikiliyor bir kaçı, insanın... Onlardan bir rahat soluk alıp, kendi ana

konularını şöyle adam gibi ele alamıyorsun ki kardeşim... Boyuna ayağımıza dolanıyorlar...

11 Nisan 1971 Pazar

Bu gün Kemallerle bizim Maltepedeki evde, denize karşı, Kalkan tavası yedik. Kemalin eski iştahı, canlılığı ve neşesi yerinde. Kemal içerken çok rahat ve tatlı konuşur. Zaten son derece az içer. Yalnız içeceği miktarı, çok uzun bir zaman parçası içinde, yudum yudum içerek yemeğin ağırlık merkezini konuşmaya verir. Ecevitin çıkışının yankıları devam ediyor o sıra. Yabancı basından okuduklarını özetliyor Kemal:

— Batı ülkelerinin sol çevreleri, Türk aydınlarının, Ecevitin tarihi çıkışını umursamamalarına çok şaşmışlar. «Türk aydınları ne biçim aydın, Türk solları ne biçim sol» diyorlarmış. «İçlerinde bir tek doğruları söyleyen Ecevit çıktı, onu da yapyalnız ortada bıraktılar» diyorlarmış. «Hatta, içlerinde Ecevite karşı çıkanlar bile var» deniyormuş. Bu gün Nadir Nadi (Ecevitin yanlışı) diye bir baş makale döşenmiş. Ecevitin yanlışı ne imiş biliyor musunuz? Erim kabinesine karşı sandıksal «göstermelik!» demokrasiyi savunması! Halbuki asıl yanlışı yapanlar Ecevit değil, Nadir Nadi gibi hep yanlış atlara oynayanlar. Bu tür sandıksal demokrasi, ne kadar kötü de işlese, iyi kötü bir parlamento çerçevesi içinde oynanır. İki yanlı oynanır. Taraflardan birinin bunu bozup alternatifi ortadan kaldırması, aslında işleri büsbütün çıkmaza sokar. Üstelik muhtıranın bir şey kurtarmadığı da ortada.

Sinematekte gördüğümüz (Müthiş İvan) üzerinde konuşuyoruz. Filmin çekilişindeki olağanüstü güzelliği anlatıyoruz. Kemal:

— Doğrudur, fakat filmin rejisörü Eisenstein Yahudi asıllıdır. Çok büyük rejisör olmasına rağmen, koyu Hristiyan olan Müthiş İvanı pek derinlemesine veremez sanıyorum. İvan, aslında Rus İmparatorluğunun temellerini atmıştır. Son derece dindar, koyu bir Ortadokstur. Filmin bitişini çok değiştirmişler. Rusyayı kurmak için İvan, Boyarlarla boğuşmuş, bu kıyasıya iç savaşta halkı arkasına al-

mıştır. Asilzadeliğe karşı yeni yeni baş kaldırmaya yüz tutan Burjuva öncülerini tutar. Basmanof ve oğlu, çıkarları için gözlerini budaktan esirgemiyen yeni sınıfın öncüleridir. İvan, (Ukrana) gizli örgütünü, onların elebaşlarından kurar, Boyarları onlara temizletir. Moskova Metrepoliti Boyarlardan yana çıkınca da, önce ona doğrudan doğruya karşı gelemez ama, hileye baş vurarak bu davranışının kendisine karşı olduğunu öğretir.

— Ruslar, biraz zorlayarak da olsa, kendi konularını pek âlâ filme almışlar. Bizim (Devlet Ana) mız çok daha mükemmel bir fılim olmaz mıydı? Diye soruyorum.

Kemal gülüyor:

— Bizimkiler (Devlet Ana) yı aşırı milliyetçi buluyorlar. (Müthiş İvan) Soveyt Rusya için aşırı milliyetçilik sayılmıyor da, (Devlet Ana) her ne hikmetse el sürülmez oluyor. Aslında mesele o değil. Bizde ne bir Eisenstein ayarında rejisör, ne de (Müthiş İvan) ı oynayanlar kadar güçlü artistler var. Bu kadar güçlü bir ekipimiz olsa, onlar da kendilerine gerçekten güçlü konular arayacaktır. (Devlet Ana) nın ilk basılışında da acaip bir hadise oldu. Bilgi Yayınevinin sahipi Ahmet Küflü eskiden, basacağı eserler hakkında Cevdet Kudret Solok'a danışırmış yani Cevdet Kudret, Küflünün danışmanı imiş. İşte bu dönemde (Devlet Ana) yı basılmak üzere Bilgi Yayınevine gönderdim. Altı ay sonra Yayınevinden bir mektup geldi. Mektubu Cevdet Kudret kaleme almış. Mektupta, ancak vakit bulup on sayfa okuyabildiğini, bu okuduğu kadar olan yerden şu kanaate vardığını, bu romanın başına daha uzun bir izahat konulmasının çok iyi olacağını yazıyor. Bunu okuyunca tepem attı. Hemen karşılık yazdım. «Önce, altı ayda ancak on sayfa okuyabildiğine göre, romanı bitirmeye ömrün yetmiyecek; sonra daha on yaprak okuduğun bir roman hakkında nasıl olur da fikir yürütebilirsin. Ben bu tür davranışları yutacak adam değilim. Beni sakın bir başkasına benzetmeye kalkmayın ve romanı hemen gönderin gelsin.» Dedim. Arkadan, romanın hemen basılacağına dair Küflüden özür dileyen bir mektup geldi.

Basıldıktan sonra da pahalı olduğu halde, en, çok satılan kitap oldu. Kitap basılırken, henüz Osmanlılığın kurulmadığı dönemde, bir yerde sehven türkmen kılıcı yerine Osmanlı kılıcı tâbirini kullanmışım. Bilgi Yayınevinin dikkatli ve bilgili mürettibi yanlışı görüp gözden kaçtığını anlayarak bunu Türkmen kılıcı olarak düzeltmiş. Cevdet Kudret bu mantıklı düzeltmeye bile razı olmamış ve (otantik olarak bu yanlış dursun varsın) demiş. Hâle bakın!

25 Nisan 1971 Pazar

Bu gün konu yine dünya ve memleket meseleleri. Kemal anlatıyor:

— İkinci dünya savaşı ile Birincisi arasında, nicelik ve nitelik bakımlarından pek büyük fark yok. Yalnız ikinci dünya savaşında Emperyalizm en son ve en korkunç gırtlaklaşmasını sürdürdü. İnsan derisinden parşümen, insan yağından sabun, saçından fırça yaparak canavarlıkların doruğuna vardı. Bu dönem Batı uygarlığı dediğimiz, son sistem yok edici makinelerle bezenmiş, atom hidrojen bombalarıyla tepesine kadar pisliklere batmış Avrupa uygarlığının tüm çöküş ve çürüyüş dönemidir. İşte biz böylesine can çekişen, leşi yerlerde sürüklenen bir Batının peşinden koşuyor ve hala ona benzeyelim, ona dönelim diye kendi gerçeklerimizi çiğniyoruz. Akıl alacak iş değil bu! Biraz aklımızı başımıza devşirsek böyle bir korkuluğun peşine düşer miyiz hiç?

Burada sözü Toynbee'ye getiriyor:

— Evet... Toynbee der ki: «Tam Batılı olabilmek için Hıristiyan olmak şarttır. Rusyanın, geç de olsa Batılı olması, aslında Hıristiyan olmasındandır. Türkiyenin Üçüncü Selim, İkinci Mahmud ve en son Mustafa Kemal devirlerinde girişilen Batılılaşma hareketlerinin, sonunda başarısızlığa uğraması müslüman oluşlarından ileri gelmektedir. «Yine Toynbee Kral Marx ve Frederik Engels de su katılmamış Batılı idiler.» der. Toynbee Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik yapısına değinmekle yetinmiş, ama temeline kadar inememiştir. Bu Toynbee İngiliz Emperyalizminin en hinoğluhin adamıdır. Hindistanın, İngiliz İmpa-

ratorluğu tarafından sömürülmesini tarihi bir zorunluk olarak yutturmaya çalışmıştır. Marks da A.T.Ü.T. konusunda «A.T.U.T. kalıplarının donmuş olduğunu ve bu gibi toplumlarda ancak tarihin tekerrür edebileceğini» söylerken yanılmıştır. Aslında A.T.Ü.T. toplumları bakımından incelenecek olursa, statik bir yapıdan çok dinamik bir yapı olduğu görülür. Daha on dördüncü Lui döneminde pisliklerini ömürleri boyu su yüzü görmeden türlü kokular sürünerek örtmeye çalışan Avrupaya yıkanmayı, hamamı Osmanlılar öğretmişlerdir. Tarih bunu böylece bildirir.

Konu Toynbee'den Prof Duverger'e atlıyor. Kemalin duyduğuna göre, son olaylar karşında bunalan bizimkiler, Prof Duverger ile onun gibi bir anayasa ve sosyal politika uzmanını daha memleketimize çağırıp bu duruma nasıl son verileceğini danışmaya karar vermişler. Prof. Duverger, De Gaulle zamanında Fransada öğrenci eylemlerine karşı nasıl davranılacağını plânlayan kimse. Kemal:

— Evet, Duverger avucunun içi gibi bildiği kendi memleketinin şartlarına göre bir takım tedbirler ön görmüştür ama, A sından Z'sine kadar yabancısı olduğu Türk toplumu için bu Batı uzmanı ne diyebilirmiş canım?... Diyor.

Bu Prof. Duverger, (İntitutions Politiques et Droit Constitutionel) adlı kitabında Kemalizmi de ele almıştır. Duverger'ye göne; «Kemalist sistem aslında tek partili, otoriter bir sistemdır, eklektiktir. Birbirleriyle çatışan çeşitli eğilimleri sinesinde toplar. Doktrin haline gelememiştir, çünki ekonomik dayanaktan yoksundur. Zaten en büyük yetersizliği de ekonomik açıdan ileri gelmektedir. Ekonomik temele dayanmıyan reformlar da köksüz kalmışlardır.»

Bu konuşmanın ertesi günü Cumhuriyette Prof Münitaz Soysal'ın bir demeci çıktı. Söyledikleri Kemal Tahirle hemen hemen aynı. O da «Sorunlarımıza yabancılardan çare aramak, tanzimat modeli, iflâs etmiş yanlış bir yoldur.» Diyor. Şöyle devam ediyor: «Reformculuk diye ortaya atılıp Anayasayı değiştirmekle işe başlamak doğrusu çok şaşırtıcı bir olaydır. Tıpkı Demirel gibi Erimde bütün

suçu Anayasaya yüklemek istiyor. 27 Mayıstan önce tüm suç 1924 Anasasına yükletilmişti. O değişirse her şeyin güllük gülistanlık olacağı sanılmıştı. Oysa, ne yapacağını iyi ayarlayan bir hükümet yürürlükteki Anayasayla da âlâ iş görebilir.»

Prof. Sosyal'a sormuşlar:

— Anayasa değişikliği için Prof. Duverger'in çağırılmasına ne dersiniz?

Şöyle cevaplandırmış:

— Böyle bir çağrıyı Profesörün kabul edebileceğini sanmam. Çünkü Anayasacılık hiç ısmarlamaya gelecek bir iş değildir. Kaldı ki Türk toplumu Hatautu kabitesi gibi ilkel bir toplum değildir. Uzun bir anayasa geçmişi, ayrıntılı hukuk gelenekleri ve dışardan kimsenin akıl erdiremiyeceği ölçüde kendine özgü dinamik bir gelişimi vardır. Ne Prof. Duverger ne de herhangi yabancı bir uzman bunları bilemez. Bilemeyince de bir kaç gün, ya da bir kaç haftada istenen reçeteyi yazıp veremez. Daha doğrusu, dürüst bir bilim adamı böyle bir reçete vermez. Biz, Haziran sınavında, sınava az kala Türk Anayasa Hukukunu öğrenmeye kalkışan bu toplumun gençlerini bile ikmale bırakıyoruz. Prof. Duverger'in bu ikmale çalışacak zamanı da olmaması gerekir. Olsa bile bulacağı çözümler, toplumumuzun dinamik güçlerine dayanmadıkça ayakta duramaz.

2 Mayıs 1971 Pazar

Bu gün misafirlerden bir Ismeti paşayı sordu Kemale. Bu olaylar karşısında ne yapıyor ne diyor diye... Kemal Paşayı şöyle anlatıyor:

— İsmet Paşa, benim tanıdığım kadarı ile bir kaç oyunu iyi bilir ve bunları yerine göre tekrarlıyarak memleketi yıllar boyu idare etmiştir milli şef olarak. İnönü iktidarda da olsa, muhalefette olsa, her zaman milli şefti ve her zaman da oyunlarını söktürdü. Yalnız bir kerre oyunu bozuldu, o da son olayda Ecevitin kendisine takındığı tavırdır. Paşa, böyle bir çıkışı hiç beklemiyordu. Daha doğrusu böyle şeylere alışık değildi. İşte o zaman, İstiklâl savaşından bu yana aldığı bütün abdestler bozuluverdi. Sanırım bu onun ilk gerçek başarısızlığıdır.

Kemal, İsmet paşa ile Teşkilâtı Mahsusa reisi Albay Hüsamettin arasındaki bir vakayı anlattı:

— Albay Hüsamettin Enver paşaya yaverlik etmiş. Bütün devlet sırlarını biliyor. Istiklâl savaşından az önce İsmet paşanın karşısına geçip akıl vermeye kalkmış. İsmet Paşa önce: «Anlamadım, ne dediniz?» Demiş. Ama sonunda patlamış: «Hatırımda kaldığına göre siz kurmay değilsiniz öyle değilmi Hüsamettin bey?» diye sormuş. Adam toparlanıp: «Evet.» Deyince: «O halde siz susunuz da lütfen benim size söyliyeceklerimi dinleyiniz.» Demiş.

16 Mayıs 1971 Pazar

Kemale Ukraynalı bir gazeteciden mektup gelmiş. Yarı Türkçe yarı ingilizce. Adam, kıt Türkçesinin yetişmediği yerlerde İngilizceye girişmiş. Onu okuttu bana ingilizcelerini çevirmem için. Bu gazeteci ve yazar, dünyanın başka memleketlerinin edebiyatını kendi halkına tanıtmak gerekçesi ile, seçtiği eserleri Ukrayna dillerine çevirmek istiyormuş. Bu maksatla Kemal Tahire baş vurmuş. (Yorgun Savaşçı) ile (Kurt Kanunu) romanlarını istiyormuş. Seçtiği eserler hep Ukrayna mlliyetçiliğine hoş gelebilecek eserler.

Kemal Rusyaya trenle gitmişti. Tren, önce Moldavyadan, sonra Ukraynadan geçiyormuş. Moldavyalıları pek yabani buluyor Kemal: «Trene girince, kışta kıyamette önce ayakkabılarını çıkarıp vagonda yün çoraplarla geziyorlar ve bir bardak dolusu ispirtoyu gözlerini kırpmadan içiyorlar.» Diyor. Ukraynalılar daha medeni, daha görgülüymüşler.

(Kemal Tahirden anılar) burada bitiyor. O sırada dinlenmek üzere bir kaç günlüğüne gittiğimiz Bodrumdan dönünce Sıkı yönetimce yapılan genel aramada kapımızın kırılarak eve girildiğini, her tarafın darma dağın kitaplığın alt üst olduğunu gördük. Bir çuval kitabı da alıp götürmüşlerdi. Bundan iki gün sonra yani (Anayasa ve Hürriyet bayramında) beni alıp Birinci şubeye götürdüler. Üçüncü gün, elime kitap çuvalını da verip saldılar. Bu olaydan sonra bir daha anıları yazamadım.

Sait Halim paşanın (Buhranlarımız) dan esinlenmeler ve Kemal Tahirin (Batı çıkmazı) ndan kurtulmamız için önerdiği yol..!

Bizde topyekün Batı kopyacılığına, halkla birlikte karşı çıkış, şüphesiz Kemal Tahirden çok önce başlamıştır. Ama bu konuda elde doyurucu tek eleştiri, Sait Halim paşanın (Buhranlarımız) adlı kitabıdır. Biz de bu yüzden Kemal Tahir'in (Batı çıkmazı)nın değişimi ile, Sait Halim paşanın (Buhranlarımız) ını karşılaştırmamazlık edemedik.

Aşağıdaki satırlar. Sait Halim paşanın (Buhranlarımız) adlı yapıtından esinlenilerek kaleme alınmıştır:

Batıcılarımız, insanların kanun ve nizamlar için değil, kanun ve nizamların insanlar için meydana getirildiğini hiç bir zaman anlamak istememişlerdir. Bir fransıza: «Fransa devlet adamları, komşunuz Ingilterenin yasalarını, ülkenizde uygulamıya kalksa, durumunuz ne olur?» diye sorsanız, «Fransa yok olur.» karşılığını alırsınız. Akıl için yol birdir. Batı Anayasalarının eksik bir kopyası olan (Kanun-u, esası) mız, memleketimizin siyasal ve sosyal durumunu, inanç, gelenek, görenek, ve psikolojisi ile asla bağdaşmamıştır. Bu bağdaşmazlık, ulusal varlığımız için en yıkıcı etken olmuştur. Toplumumuzun temel gelişim kurallarını bilmiyen, ya da bilmek istemiyenler, Batıdan rast gele aktardıkları bir takım yasalarla, toplum düzenimizi alt üst etmişler, bu eski yapının yıkılmasını hızlandırmışlardır. Üstelik, bu dipten doğruya yanlış ve çelişkili uygulamalar, kendimize olan güveni sarstığı gibi, başkalarının bize karşı beslemekte olduğu saygı ve bağlılığı da ortadan kaldırmıştır.

Kanunu-esâsi uçsuz bucaksız Arabistan çöllerine kadar uzanan Osmanlı ülkesinde yaşayan insanlığa yüzyılımızın en ileri Batı ülkelerinin çoğunda henüz bulunmıyan ölçüde, siyasal ve sosyal hak ve özgürlükler getirmiştir. Oysa, bu topraklarda yaşıyan çeşitli toplulukların çoğu, ilkel

bir toplum yaşamı düzeyindedir. Bunlar, dinsel, tinsel ve bedensel olarak ağaların, şeyhlerin yönetimi altındadırlar. Eğer, zorla uygulanan sınırsız özgürlükçü (Kanun-u-Esâsi) mize göre yürütülen seçimlerle, seçmenler istediklerini seçselerdi, Osmanlı Meclisi, ağalar Şeyhler, din gediklileri ve çoğu beyliğe soyunmuş eşkiya eskilerinden kurulmuş olacaktı. Elbet, böyle bir Meclis de, halka asla sınırsız özgürlük tanımıyacak; tersine, eskiden olanları da ortadan kaldırma yolunu tutacaktı. Memleketin bağrına, dururken bu kundağı sokanlar, halkın göstereceği tepkiyi önceden hesapladıklarından, ona, adlarını sanlarını daha önce hiç duymadığı kendilerini ve çevrelerini seçtirtmeyi başarmışlardır. Böylece toplanan Mecliste halkın istediği değil, kendileri yer aldılar.

Mantık ve teori bakımından ne kadar kusursuz olurlarsa olsunlar, yaşam gerçeklerine ters düşen tüm kanun ve yasalar, yıkıcı ve göçertici olmaktan kurtulamazlar. Üstelik, yerinde kullanılmıyan böyle aşırı özgürlükçü kurallar, giderek tersine dönüşüp, sonunda parçalanmaya on ayak olurlar. Batıdan alınma (Kanun-u-esâsi) miz, Yalnız Osmanlı siyasal çıkarlarına aykırı düşmekle kalmayıp, sosyaal yapımızla da çelişmiştir. Bilindiği üzere, Osmanlı toplumunda (Burjuva) yoktur. Oysa, (Kanun-u-esâsi) nin alındığı batı toplumlarında (Burjuvazi), milletinin siyasal ve sosyal varlığında en aktif rolü oynıyan sosyal sınıfın adıdır. Aklı evvellerimiz Osmanlıda Burjuva sınıfının rolünü, (memurlar)a yüklemişlerdir. Oysa (memurlarımız) Burjuvazinin tarihsel görev ve atılımlarını asla taşıyacak güç ve yapıda değildirler. Osmanlıda (memur), sorumsuz, ilgisiz, lâgar ve kişisel atılımlardan yoksundur. Yıpranmış bir bürokrasinin gevşek çarklarında, genel bütçeye gittikçe yük olmaktan başka hiç bir yaratıcı gücü yoktur. Böyle bir zümrenin batıraki atılımcı, girişimci burjuvazi ve aristokrasi artıklarının yerini alması düşünülemez. Bu yüzden, Batıda tıkır tıkır işliyen ve sosyal sınıflar arasındaki dengeyi sağlamıya yarayan (Kanun-u-esâbi), bizde bölünüp, parçalanmayı çabuklaştırmıştır. Oysa batıcılar takımı, te-

peden uyguladıkları yabancı yasalarla, sosyal yapımızın değişebileceği ham hayaline kapılmışlardır.

Ote yandan, Osmanlıda monarşi, batıdan ayrı bir anlam taşır. Bizde toplum, (Türk-Islâm) inançlarına uyan özel kurallarla yürütüldüklerinden, her zaman yeterince ve özgürlük anlayışı içindedir. Osmanlıda, oldu olası, batı anlamında sömürü, söz konusu değildir. Batıda devlet, sosyal sınıflara dayanır. Osmanlıda ise, padişah ta içinde, herkes devlete dayanır.

Batıda tarih boyu yürütülen din ve mezhep boğuşmaları, toptan baskılar ve engizisyonlar toplumları kana bo yayıp dururken, Osmanlı eğemenliğinde yaşıyan hristiyanlar mutluluk ve güvence içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Batıda aynı din ve aynı milletten olmalarına rağmen, bağlı bulundukları sosyal sınıflar nedeni ile, insanlar birbirlerinden çok farklı yaşama şartları ile şartlandırılmışlardır. Bu yüzden oralardaki sosyal sınıflar arasında az çok bir denge sağlıyabilmek için, emekleri ile geçinenler, sürekli olarak, üsttekilerle, siyasal-sosyal-ekonomik alanlarda çekişirler. Batıda her özgürlük, bir sosyal direnme ve savaş sonucu kazanılmıştır.

Bizde böyle keskin sosyal sınıflaşma olmadığından, hak ve özgürlük savaşları da görülmez. Eğer bizim toplumumuzda da özgürlüklere, batıda olduğu gibi bir gereksinme duyulsa idi, bizler de, onu elde etmek için canla-başla çalışırdık. Özgürlük için hiç bir gereksinme duymıyan bir topluma, zorla özgürlük uygulamak, eşyanın tabiatına aykırıdır.

Osmanlıda devleti meydana getiren, çeşitli dilleri konuşan, başka başka gelenek ve görenekleri olan, farklı dinlerde bir takım uluslar yüzyıllarca, bir çatı altında, barış ve güvence içinde yaşamışlardır. Bu elbet salt yıldırma ve sindirme metodları ile olmamıştır. Dünyanın en kritik coğrafya bölgesinde, Osmanlıların, nasıl olup ta eğemenliklerini sürdürebildiklerine Batı uygarlığı, hâlâ akıl erdirememiştir.

Osmanlıda devlet, batı hristiyan toplumlarında olduğu gibi millet temeline değil, federatif bir anlayışa dayanmaktadır. Bunda, ana ve bağlayıcı unsur Türklerin, devlet kurma ve yönetme güçlerinin etkisi büyüktür. Batı kopyacılarının şunu unutmamaları gerekir: Osmanlı devlet düzeni bütünü ile ortaya serilip, günün şartlarına göre yeniden ele alınırsa, batılaşma kırımının bünyesinde yaptığı öldürücü etkiyi ortadan kaldırabilir!

Bizi zorla, yapımıza yabancı batıya uydurmıya çalışanlar, aslında, kişiliğinmizden uzaklaştımıya zorlamaktadırlar. Bunu yaparken, üzerlerine toplumumuzun tiksinti ve düşmanlığını çektiklerini gördüklerinden; ayrıca padişahın da suçlamasına uğradıklarından, plânlarını gerçekleştirebilmek için, batının yardımına sığınmaktadırlar. Osmanlı düzenini içinden parçalayıp yutmayı öteden beri kendisine amaç bilen batı da Jön-Türklerimize arka çıkmaktadırlar. Bu boğuşmada meydana gelen toz. dumandan göz gözü görmez olduğundan, at izi it izine karıştığından, asıl suçlular zaman zaman halka kendilerini birer kahraman gibi yutturmayı başarmaktadırlar.

Hiç akıldan çıkarmamalıyız ki; bir despotu tek başına tahtından al aşağı etmekle bir toplumu sür git özgürlüğe kavuşturamayız. Burada asıl önemli olan, despotluğun yeniden geri dönmesini sağlıyan bütün kapıları kapatmaktır.

Batının 1,000 yıl gibi orta çağı boylu boyunca dolduran korkunç bir (Derebeylik düzeni) yaşadığını ve bizim bu cendereden hiç bir zaman geçmemiş olduğumuzu hiç akıldan çıkartmamalıyız. Osmanlıda toprak düzeni, batının feodal yapısı ile karşılaştırıldığında temel ayrılıklar tümü ile ortaya çıkar. Bu yüzden, batıda büsbütün başka koşullarda meydana gelmiş yasaları, zorla Osmanlı toplumuna uygulamıya kalkışırsak, sorunlarımızı çözümlemek şöyle dursun, onları büsbütün kördüğüm etmiş oluruz. Bilindiği gibi, bir şeyi düzelterek onarmak yerine, onu atıp, ne idüğü bellisiz bir başkasını almak; en azından onu yeni bir denemeden geçirmeği gerektirir. Oysa insanlar, kazanılması

kendilerine çok büyük emeklere mal olmuş değerlerini har vurup, harman savuramazlar.

Batı kopyacılarımız, bu yolda taş atıp da kolları yorulmadığından mıdır ne dir? Toplumsal değerlerimizi küçümserler... Halkı aşağı görürler ve bu konudaki bilgisizlik ve görgüsüzlüklerini yabancı örneklerle örtmiye çalışırlar. Bütün bu yanlışlıklar, yarı aydınların (kendini bilmemesi ve milletini, toplumunu tanımamasından doğmaktadır. Bu gibilerin, giderek düşünce ve duygu alanında toptan göç meydana gelir. Insanı insan yapan bütün toplumsal değer yargılarından yoksun kalırlar. Kendi ulusuna, içten çıktığı öz halkına yabancılaşırlar. Batıcılar, çevre ve toplumlarını yok saya saya sonunda korkunç bir yalınızlığa düşerler. Bu yabancılaşma üst yapıyı tümü ile sarar. Yazınımıza ve öteki sanat ve düşün alanlarımıza da yayılır. Böylece toplumumuz, balığın baştan kokması hesabı, üstten yozlaşır. Oysa, güzel sanatların bir değer taşıyabilmesi için, önce bir yurdu ve ulusu olması gerekmektedir. Son hesaplaşmada batıcıların düşünleri de sanatları da halksız, ülkesiz, yani temelsiz, dayanaksızdır. Batının teknik ve bilimsel ilerlemelerinden yararlanmak başka şey, tüm kimliğinden sıyrılıp, gözü kapalı batının kucağına atılmak, «Dimyata pirince giderken, evdeki bulgurdan olmak» başka şeydir. Kişiliğini yitirmiş bir toplum, köklerinden koparılmış bir bitkiye benzer... Uluslar, ulusal değerleri ile birlikte uygarlıktan silinirler. Gelenek, göreneklerimizde, her toplum gibi, zamanla bir gelişme olmaktadır. Ama bu kendiliğinden olma gelişme, hiç bir zaman onların kökten sökülüp atılması anlamına gelmez.

Sosyal bunalımlarımız incelenirken, bunları yaratan dış ve iç etkenler doğru olarak saptanmalıdır. Batı kopyacıları bu bunalımları sürekli olarak yaratırken, iç ve dış etkenlerden yararlanmaktadırlar.

Frenkleşme, Ingilizleşme, Almanlaşma, Amerikanlaşma kılıfları altındaki yozlaşmalar, aydınlarımızı, öteden beri

toplumun atıntısı, safrası, haline getirmektedir. Bu kimliklerini yitirmiş okumuş ve yarı okumuşlar, zamanla batı komsiyoncusu; halkımız ise, kişiliğini yıkan yabancı her akıma düşman kesilmiştir. Böylece, batıcılar kendilerine (ilerici) ve karşılarında yer alan halka (gerici) yaftasını yapıştırmışlardır. «Devrişin kerameti kendinden manku!!» hesabı bu gerçek dışı yakıştırmayı yapanlar, daha sonraları halkını hiçe sayarak, onun adına, onun alanında dilediklerince at oynatmalara kadar işi vardırmışlardır. (Meşrutiyet) oyunu bu koşullar altında sürdürülmüş; 200 yıldan beri (Batılaşma!) yaftası altında uygulanmıya çalışılan bu (batırma) çabası, inatla uygulanmıştır. Sait Halim paşanın (Buhranlarımız) adlı yapıtından esinlenerek şu toplumsal öz eleştiriye, bu gün de, ekliyecek fazla bir şey olduğunu sanmıyoruz. Ancak, üstadın, unutturulmıya çalışılan bu önemli kitabında yer alan ve açmazdan kurtuluşumuzu salt islâmcılığa bağlayan önerileri, kanımızca, günün gerçeklerine pek uymamaktadır.

Sait Halim paşa, bir yandan batıdan bilim ve teknik ilerlemelerin, kişiliğimizden hiç bir ödün vermeden alınabileceğini ve bunun asla (Batılaşma) olmadığını söylerken, öte yandan, bilim ve tekniğin ayrılmaz bir parçası, daha doğrusu tasarı ve kavram dağarcığı sayılan (maddecilik)e karşı çıkması, onun az önce belirtmeye çalıştığımız ve kendilerinde saplantı kertesine varan ümmetçilik inancından ileri gelmektedir. Oysa Osmanlı, Islâmlığı, yaşamı boyu bir siyasal araç ve gereç olarak, başarı ile kullanmış ve onunla yüz yıllarca hristiyan bağnazlığını etkisiz duruma getirmiştir. Batının hâlâ akıl erdiremediği Osmanlı İmparatorluğunun meydana getiren çeşitli toplumları yüz yıllarca, barış içinde bir arada yaşatma öğelerinden biri olarak kullanılmıştır islâm dünya görüşü. Osmanlıda islâm görüşü, modern anlayışın laiklik ilkesine yakın bir dinsel hoşgörü ve esneklik taşır. Batı etkisi ile (Halifelik) zorla Osmanlıya bıraktılınca, Orta-Doğu arap saçına dönüşmüş, islâm dünyası bir daha belini doğrultamamış, üstelik eski kutsal toprakları da yitirmiştir.

Kemal Tahir, kendisinden önce, batı kopyacılarının toplumumuzu yozlaştıra yozlaştıra yok etmiye doğru sürüklediklerini açıkça belirten Sait Halim paşadan çok daha ileriye götürerek, konuyu bir bataktan kurtarıp, bir başka batağa atmamak için, yalın gerçekçi bilimsel metodu (eytişimsel maddeciliği) uygulamıştır. Kemal Tahir, batı batağından kurtuluş yolunun Osmanlıya iyi akıl erdirmek, tarihimizi çok iyi öğrenmekten geçtiğini kesin olarak açıklamıştır. Kemal Tahir, Osmanlıda türklükten ve islâmlıktan gelen etkilerin doğru değerlendirilmesi gerektiğine; Osmanlı toplum düzeninde doğunun, Bizansın, Selçukluların ne ölçüde katkısı olduğunun çok iyi saptanmasına dikkati çekmiştir. Böylece o, ne batıcıların toplum çıkarlarımıza ters düşen davranışlarını saklamak için (kızıl elma!) yutturmacasını ortaya atan Ziya Gökalp gibi savlarında illusion'lara saplanmış; ne de Mehmet Akif gibi ümmetcilik halucination'larına kapılmıştır.

Kemal Tahir, Osmanlı toplum düzeni ve toprak düzenini incelemede A.T.Ü.T. (Asya Tipi Üretim Tarzı)nı gözden geçirmeyi önermiştir. Bu da eytişimsel maddeci görüşün bir ürünüdür.

Kemal Tahir, toplum düzenimiz değerlendirirken, bir bölük yeni batıcının yaptığı gibi, onu Anadolu tarihinin çok derinlerine çekip bağlamıya uğraşmanın konuyu dağıtıp ufalamaktan ve son hesapta yozlaştırmaktan başka bir sonuç sağlamıyacağına değindi.

Yalın gerçekçi Kemal Tahir'in zamansız ölümü ile, bıraktığı yerden, beyni batının kültür emperyalizmi ürünleri ile yıkanmamış türk aydınları, konuya sarılmalı; bunu yaparken de hâlâ pek çok yanı tümü ile aydınlanmamış olan Osmanlı toplum düzenini, geçmişin tozlu raflarında, kitaplık mahzenlerinde küflenmiye terk edilen yazıt ve yapıtlardaki yitik gerçeklerimizi tarayarak meydana çıkartmalı bu çalışmalarla paralel olarak ta A.T.Ü.T. konusunu

işleyip geliştirmeli ve Osmanlılıktan bu yana Türk toplumunun sosyal sınıflaşmasını, ülkemiz çapındaki kentleşme ve işgücü ihracı olaylarını doğru olarak saptamaya uğraşmalıdır. Aslında bu elbet iğne ile kuyu kazma gibi ömür ve sabır isteyen çok çetin bir iştir. Ama, boğazımıza dek saplandığımız batı batağından başka kurtuluş yolumuz yoktur.

BİTİRİRKEN..!

«Atarlar senki târizi, dırahtı meyvadar üzre!»

Kemal Tahir'in yalın gerçekciliği bilimsel, tarihsel ve toplumsal köklü incelemelere, temel araştırmalara, karşılaştırmalara dayanır. Bu nedenle o; (Kızılelma ütopyacılığı) na da; (Ummetçilik varsayımı) na da; batı uygurlığının kaynağını Anadolu potasından çıkartmıya ve böylece bizi göbeğimizden batıya bağlamıya yeltenenlere de; (Batılaşma) batağında debelenen toplumumuzu tüm kişiliğinden ayırıp, yukarıdan uygulama ve dipçik zoruyla, Osmanlı kalıntısından yerli burjuva üretmiye zorlıyanların tâbûlaşdırılmalarına da; temel yapımızı inceleyip, öğrenme gereği duymadan klâsik Marksçı şemayı olduğu gibi uygulamıya özenenlere de karşıdır.

Kemal Tahir'e diş bileyenler, yapıtları ile ortaya koyduğu, günümüzdeki ört bas edilmiş ve hâlâ da gizlenmiye çalışılan gerçeklerimize bilimsel açıdan engel olmadıklarından, başından beri ona karşı kaçak döğüşü, jurnalciliği, kara çalma yolunu seçmişlerdir. Oysa Kemal Tahir, toplumumuzun yaşayabilmesi ve yeni, olumlu atılımlara girişebilmesi için, her şeyden önce, yıkılırken bizi de çökerten Osmanlı toplum düzeninin temel yapısını bütün ayrıntıları ile meydana çıkartmamızın ve bu dev yıkıntının altından doğal ve gerçek kimliğine bürünüp, tam bilinçlenerek kalkmamızın şart olduğunu, yaşamı boyu belirtmiş ve bu alanda kendisine düşeni yapmıştır.

O; sağdan, soldan, ortadan çeşitli ambalajlar içinde

(Hasta adam) a yutturulan Batı afyonunun, onu uyuşturu uyuşturu zehirlediğini belgelerle aydınlatmış, toplumumuzun ve öldürücü komadan tek kurtulma yolunun kendimizi tanımak, toplum yapımızın özelliklerini doğru saptamak olduğunu göstermiştir. Bunun ise Osmanlıdan kalma bütün el yazması, taş başması eski yazıt ve yapıtların elden geçirilip yeni baştan değerlendirilmesi, tüm kitaplıkların ve kitap mahzenlerinin taranması, boyna yabancı ülkelere kaçırılan ana kültür kaynaklarımızın izlenip meydana çıkartılması ile sağlanabileceği ortadadır.

Kemal Tahir, toplumumuzun tam olarak kişiliğine kavuşması için ilgili bütün kayıtların gözden geçirilmesi gerektiğini ve herkesin kendi uğraş alanına giren toplumsal konumuza eğilip ilgilenmesini sağlık vermektedir.

O her zaman eşkiya karşısında devleti, kargaşa ortasında düzeni, baskı döneminde yasaları, zorba bunalımlarında özgürlüğü savunmuştur.

Kemal Tahir'in geçmişimizi doğru olarak saptamamız gerektiğinde bu kadar diretmesi, düşmanlarının onun için uydurdukları geriye dönüş özleminden değil, tam tersine, ileri atılımlarımızı yanılgısız gerçekleştirebilmemiz içindir.

Kemal Tahir romanlarında Batı kopyacılığının toplumumuzu nasıl yozlaştırdığını ve temel yapımızı ne denlü dinamitleyip, insanımızı kimliğinden uzaklaştırdığını önümüze sermiştir. Bunu yaparken de, (Jön Türkleri)i ne kadar eleştirmiş ise, onları izliyen (İttihat ve Terakki)yi ve daha sonrakileri aynı objektif eleştiri süzgecinden geçirmiştir. Onun yürürlükteki tâbûlaştırılan (tez)e karşı çıkmasını kimileri, (antitez) olarak nitelemiye kalkışmıştır. Oysa, toplumumuzun asıl (tez)i (Osmanlılık) tır. Osmanlıyı yıkıp ona karşı kurulan (kayıtsız şartsız Batılaşma) nın, yani yürürlükteki uygulamanın asıl (anti tez) olduğu ortadadır. İşte Kemal Tahir, (Osmanlılık) (ana tez)ini, son hesaplaşmada Batı ile el birliği ederek yıkan (Batılaşma) (anti-tez)cilerinin toplumumuzu sürüklediği (Batılaşma batağı)ından kurtuluşunu sağlıyacak formülü ortaya atarak (sentez)e varma yolunu açmıştır.

Kemal Tahir'i, yapıtlarında geçen kimi deyimi sanki kendi bulup yakıştırmış gibi «Sarı Paşa»yı kullandı diye suçlamıya kalkışanlar ve bu deyimi «küçültücü» bulanlar aslında yürürlükteki (uygulama) üzerinde hiç ağız açtırtmak, kalem oynattırmak istemiyenlerdir. Oysa dünyada her düşünce ve uygulama, hele üzerinden yıllar da geçtikten sonra, elbet eleştirilir ve eleştirilmek gerekir. Üstelik, «Sarı Paşa» yakıştırması, Kemal Tahir'in kendi buluşu değil, kâğıt üzerine «milletin efendisi» olarak geçirilen Türk köylüsünün malıdır.

Bence, Kemal Tahir'in asıl büyüklüğü ve önemi, yapıtları ile gerçeklerimizi dile getirerek, bilimsel açıdan, eleştiri ve özeleştiri ortamını açmış olmasındadır. Bilindiği üzere, hangi konuda olursa olsun, eleştiri ve özeleştiri ortamının açılması ne kadar geciktirilirse, yanlışlar ve sapmalar o ölçüde büyümüş olur. Bütünü ile inançlara dayandığı kutsal kitaplarda belirtilen, kalıplaştırılmış, din kuralları bile insan akıl ve mantığının eleştirisinden kurtulamamıştır. Günümüzde bir düşünce ya da eylemin ayakta kalabilmesi, onun her tür eleştiriye dayanıklılığı ile ölçülmektedir.

Bu güne dek yürürlükteki (uygulama) nın savunucusu görünenler, aslında onu temel amaçlarına (atlama taşı) olarak kullanmıya çalışmışlar ve bunu dolaylı olarak engellediği için, Kemal Tahir adını, sanki ellerinden gelirmiş gibi, karalamıya, unutturmıya çabalamışlardır.

Aslında yürürlükteki (uygulama) nın, birbirine karşıt tüm ideolojilerin amacına elverişli bir (atlama taşı) yapılabilme olasılığı, onu, başka düşün akımlarından bağımsız gerçek (uygulama) lıktan çıkartmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra, Kemal Tahir'in yazınımızdaki artistik yaratıcılığı, Türk yazı diline kattığı, kendine özgü edâ, çeşni ve üslubu, romancılık alanındaki kurgu ustalığı üzerinde sanat ve dilimiz açısından ne kadar çok durulup incelense azdır.

Kemal Tahir, romanı Türk toplum yapısının özelliklerine göre işliyerek, kişisel dramlıktan, yer yer toplumsal

dramlığa dönüştürmüş ve böylece gerçek türk romanının yaratılmasına ön ayak olmuştur. Kendilerini her tür ön yargıdan kurtarabilmiş, tarafsız eleştiricilerimizin bu nokta üzerinde önemle durmaları gerekmektedir.

Kemal Tahir'in memleket sorunlarımızı, tarihsel perspektifi içinde derinlemesine incelerken uyguladığı yol, kuşkusuz, yalın gerçekçi, eytişimsel maddeci metotdur. (roman)ın ve (eytişimsel madeci metod)un batı malı oluşunu ileri sürerek, Kemal Tahir'i, (Batı) kaşığı ile (Osmanlı) aşı kaşıklamakla suçlıyanlar, aslında bilerek demagoji yapmaktadırlar. Çünki, kimliğinden tüm soyundurulmak istenerek, toplumumuzun toptan (Batı kopyacılığı)na itilmesi başka şey; artık uygarlığın ortak malı olmuş teknik ilerleme, bilimsel metod ve yazıt türlerinden yararlanarak, onları kendi toplum koşullarımızı göz önünde tutarak kullanmak başka şeydir. Bu sonuncusu, tarihin en eski dönemlerinden bu yana yaşamış bütün toplumlarca, sakıncasız, uygulanagelmektedir.

Kemal Tahir, el, ağız ve kalem birliği ederek (kurulu düzen) adını verdikleri, içinde debelenip durduğumuz (Batı çıkmazı)nı, karşı konulmaz kesin belgelerle, yapıtlarında noktaladığı için, ona yönelik saldırılar, çeşitli yönlerden ve türlü kılık ve kimliklere büründürülerek sürdürülmüştür.

Kimileri; onun (gerçek)i, «canlı, değişken, bir kez elde edilince sür git sâhip olunulamıyan, sürekli kontak kurarabildek için, boyna savaşılması gereken, diyalektik bir kavram olarak tanımlamasını bile bile yanlış yorumlıyarak, onu, «düşün doğrultusunda hep zikzaklar yapan, daha önce çıkartdığı bir sonucu, bir süre sonra -yanılmışım!- diyerek değiştiren; yaşamı boyu yaptığı bu yalpalamaların bir noktasında düşüncesine katılanları, bir başka noktasında karşısına alan, ve bütün bu (paradoks!)ları romanlarına araç gereç olarak kullanan, düşünür romancı değil, yazacağı romanı düşünen biri» gibi niteliyerek küçümsemiye kalkışmışlardır. Bu gibilerin Kemal Tahir'in, zaman akımı içinde, diyalektiğe uygun olarak durmadan kendini yenilemesini görmezlikten gelerek yadırgıyanlar, diyalek-

tiği, kendi donmuş, kalıplaşmış havsalalarına sığdıramıyanlardır. Onların bir yerde, onu, kendilerinden sayarken, daha sonra karşılarında görüp şaşkınlığa uğramaları doğaldır. Çünki, bu gibiler, onun bulunduğu noktaya ulaştıklarında, o, çoktan orayı aşmış olacaktır. Ama, bu aslâ, Kemal Tahir, ana düşün doğrultusunda, her esen yele göre yol değiştirir, sapmalara ve yalpalamalara kalkışır; karşıtı olduğu yürürlükteki uygulama gibi her tür ideolojiye ödün verir anlamına gelmez.

Kemal Tahir'in başından beri izlediği, toplum yapımızı temelinden ele alan, yalın gerçekçi görüşü, yön ve biçim değişikliklerine aslâ yer vermiyen, yolu, izi, yönü, yöntemi belli, açık seçik ortadadır.

Saldırılarında ona düşünürlüğü ve yazarlığı çok görecek kadar arşını, endazeyi kaçıranlar olmuştur, ölümünden sonra. Bunlar (roman)ın hem burjuva, hem hristiyan toplumlarının yazın ürünü olduşunu parmaklarına dolayarak, bizde Batı anlamında ne burjuva, ne hristiyanlık bulunmadığına göre, gerçek roman da yazılamıyacağını ileri sürmüşler; ama, yazdıklarının daha mürekkebi bile kurumadan, belki atavik bir kızgınlık nedeni ile, yine Kemal Tahir için kaleme aldıkları bir başka saldırı yazısında, diyalektik madeciliğin «Ana çelişki, ve ikincil çelişkiler» kuralından yararlanmakta kendileri için bir sakınca görmemişlerdir. Bu kişiler, Kemal Tahir'i romancılıktan silmiye yeltenirken, toplum yapımızda batı anlamında burjuva bulunmadığını ileri sürüp, sonra başka bir yüklenme yazılarında, aynı toplum yapımıza Marxisme'in (Ana çelişki) kuralını, hem de en gelişmiş batı toplumuna uygulandığı gibi ele alabilmektedirler. Markscılığı demagojilerine araç diye kullananlar, en kesin karşılığı yine Kemal Tahir'den aldılar.

Kemal Tahir'e yapılan saldırıların bir bölüğü de, onun, tarihi saptırdığı, değiştirdiği yolundaki suçlamalardır. Oysa gerçekte o, suçluluğun telâşı içinde bulunanların ve onların dümen suyunda yüzenlerin yalanlarını yüzlerine çarpmaktan, tersine çevirdikleri toplumsal gerçeklerimizi

düzeltmekten, bize yitik kimliğimize kavuşma olanaklarını sağlamaktan başka bir şey yapmamıştır. Yapıtlarında, sürekli olarak, hasır altı edilmiş, yok sayılmış temel yeteneklerimizi, çekirdeğimizdeki silinmiye çalışılan doğululuğumuzu belgelerle yeniden gün ışığına çıkarmıştır.

Kemal Tahir, kültürsüz roman yazılamıyacağını; yazın türlerinin en çetini, en çok bilgi yetenek ve ön çalışma istiyeni olan romanın, toplumla içli dışlı olmadan, konuyu geçmişin ve günün koşulları içinde incelemeden ele alınamıyacağını her fırsatta belirtmiştir. Bu konuya, (Beş romancı, romanı tartışıyor!) da, (Türk romanı, açık oturumunda ve roman üzerine yaptığı çeşitli konuşmalarında ve verdiği konferanslarda enine boyuna değinmiştir. Bütün araç ve gereci gözlemlere dayalı, sığ, gel geç röportaj romancılığının, gerçek romancılık olmadığını her fırsatta açıkladığı için, işin kolayına kaçarak, gününü gün etmiye bakanları, toptan karşısına almıştı. Onun, her satırı yorucu bir inceleme ve çalışma ürünü olan yoğun yapıtları ile, bu yalın kat romanlar karşılaştırıldığında, Kemal Tahir'in ne kadar haklı olduğu görülmektedir.

Kimileri, sanki disiplinli ve plânlı çalışma salt Batının, Batı insanının patentinde imişcesine, Kemal Tahir'in kendini, bütünü ile işine adamasını, ömrü boyu plânlı ve programlı, yoğun çalışmasını (Batılı!) olarak nitelemek istemişlerdir. Kemal Tahir'e, iyi niyetle de olsa, böyle bir yakıştırma, kavram kargaşalığına itelemekten başka bir sonuç vermez.

Kemal Tahir'den, gençliğinde toplumcu düşünce, yazı ve davranışlarından ötürü pirelenerek, bir puntuna getirip, onu yıllar yılı zindanlarda yatıranlar, bu çağ ve insanlık dışı işlemlerini yaldızlamak için, onun yetişip gelişmesinde mahpusluğun üniversite yerine geçtiğini, ileri sürecek kadar demagojilerini varsayımlaştırmışlardır. Çağına yön veren büyük düşün ve sanatçıların, zindanlarda çürütülmesi ve onların zindanda bile bilgi ve görgülerini geliştirme yeteneğinde bulunmaları, aslında, zindanların birer öğrenim yuvası, sayılmasını gerektirmez. Tam tersine,

tutukluluk hangi koşullar altında olursa olsun, insan için, yeri hiç bir şeyle doldurulmaz bir boşluk, bir kayıptır. Yani büyük yazarlar, zindanda yattıkları için büyük yazar olmuş değillerdir. Toplumlarına, çağlarına yön verdikleri ve bu yön verişleri musluk başlarındakilerin işlerine gelmediği için zindanları boylamışlardır.

Kemal Tahir'in haksız yere Anadolu zındanlarında, tüketilen gençlik yıllarının, daha sonraki yaşamında, bir çokları gibi üzerinde durmaması ondan övünç payı çıkartmıya kalkışmaması, uzun tutukluluk yıllarında her tür yoksulluğa, sıkıntıya göğüş gererek kimseden yardım istememesi, karakterinin sağlamlık belgesidir.

Dostoyevski'nin Sibirya sürgünlüğü yıllarında, kendisini suçlıyanlara mektuplar yağdırarak, yardım dilemesi de düşünülürse, Kemal Tahir'in karakter yapısı hakkında daha kesin bir yargıya varılır.

Kısacası Kemal Tahir her tür doğmacılığa, ütopyacılığa, iki yüz yıldan uzun bir süredenberi türlü kılıklara giren, toptan (Batı kopyacılığı)na, göz göre göre toplumumuzu batırdığı için karşı çıkmaktadır. Üstelik o, bu önerisinde yalnız da değildir. Aynı (Batı çıkmazı)na düşmüş ya da düşürülmüş bir çok toplumun kalbur üstü düşünür ve yazarları, başta gelmiş geçmiş dünya romancılığının en büyük ustalarından biri olan Dostoyevski de bulunmak üzere, bu düşüncededir.

Kemal Tahir, günümüz ve gelecekteki kuşaklarımızca, toplum kalkınmamız ve uygarlık düzeyine ulaşabilmemiz için baş vurulacak en sağlıklı düşün kaynağımızdır.

Kemal Tahir'in drama düşmüş insanı ve toplumu vermekteki ustalığı üzerinde bugüne dek çok durulmuş ise de, yine de yeterince durulduğu söylenemez. Onda ki toplumsal eleştiri ve yergi gücü hemen bütün yapıtlarında pırıldamaktadır. (Yedi Çınar Yaylası)ndaki kara Abuzer takımının kurtlu öküz başını kaynatıp yemeleri, anadan doğma kirlerini hamamda akıtmaları; (Köyün Kamburu)ndaki Çalık Kerimin çevirdiği dolaplar. (Rahmet Yolları Kesti)deki zebun eşkiyaların perişan yaşantıları, (Göl insan-

ları)nın ikinci baskısında yer alan (kondurma siyaseti) adındaki allergorik hikâye Kemal Tahir'in sosyal yergide sınır tanımaz, gücünü ortaya koymaktadır. Rejisör Halit Refiğ'in Kemal Tahir için kaleme aldığı birkaç yazısında ve konuşmasında değindiği, (Donkişot Şanso) ikileminin yazarın çoğu romanında başka koşullar altında ele alınıp işlenişi, onun sosyal yergi ustalığını kanıtlamaktadır. Orta Anadolu halk ağzında yer alan, benzetme ve yakıştırma zenginliğini, Osmanlı düz yazı ustalarının çeşnisine katarak tadına doyum olmaz bir anlatılan yaratan Kemal Tahir'in dili üzerinde de ayrıca durulmalıdır.

Ölümsüz Kemal Tahir'e akıl ve gönül dolusu saygı ve sevgiler...

Dr. Hulûsi Dosdoğru

Kemal Tahir'in Veznecilerdeki
Doğduğu ev.

Kemal Tahir 12 yıldan çok süren hapiste birlikte çıktığı kardeşi Nuri Tahir ve küçük kardeşi Ratip Tahir'le (ne acı bir olaydır ki, Kemal Tahir yıllarca sonra 6/7 Eylül olaylarında küçük kardeşi Ratip Tahir'le birlikte haksız yere Harbiyenin eski yemekhanesinden bozma hücrelerinde bir süre tutuklu kalacaktır.)

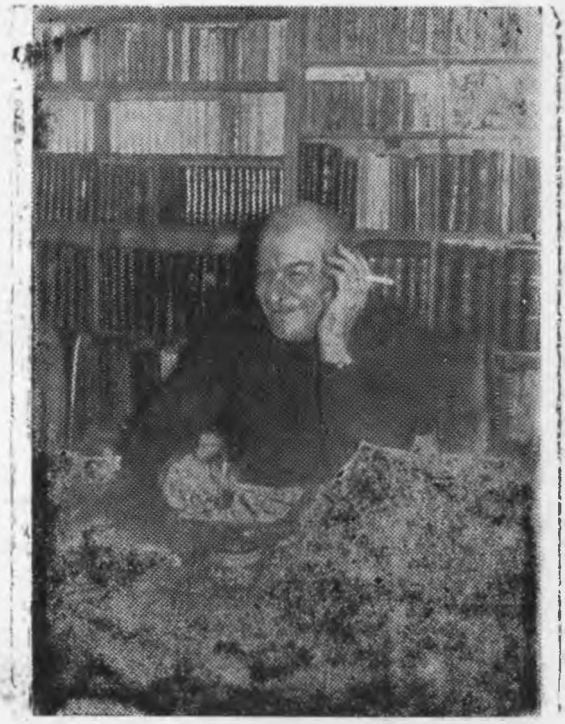
Kemal Tahir'in Çocukluğu
Kardeşi Nuri Tahirle.

Kemal Tahir gençlik yıllarında

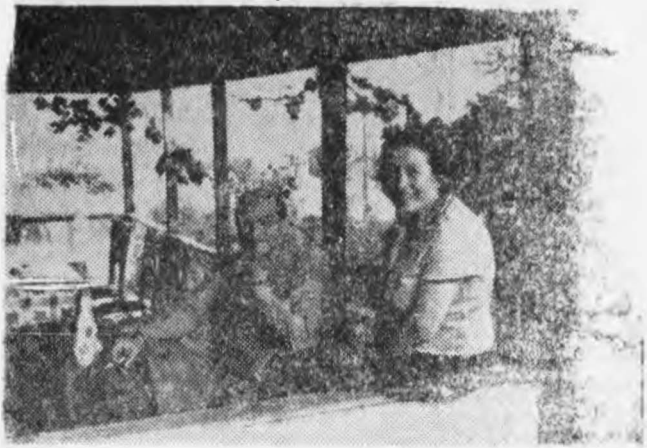
Nazım Hikmet'in fırçası ile
Kemal Tahir
Yağlıboya, 40×59 cm. kaybolmuştur.
Çankırı Cezaevi

Ameliyattan önceki günlerinde

«Yorgun Savaşçı» nın yayınlandığı günlerde

Eşi Semiha ile

Sohbetlerinden birinde

Ünlü sanatçı Kemal Tahir üstüne ilk kez ayrıntılı bir araştırma ve inceleme kitabı yayımlanmaktadır. "Batı Aldatınacılığı ve Putlara Karşı KEMAL TAHİR"in sanat ve düşün perspektifini yansıtan bu yapıt, O'nun Yaşamı-Kişiliği-Hikâye,-Romanlarından Özetler ve Antolojik Kesitler-Dil-Tarih Sanat Etkileri. Yapıtları Üzerine Sürdürülen Tartışmalar- Anılar gibi yoğun konuları içeriyor.

Dr. M. Hulûsi Dosdoğru, değişik bir gözlemleyaklaşmakta, Kemal Tahir'i gerçekten de özgün biçimde incelemekte ve değerlendirmektedir.

Kitabın yazarı Dosdoğru, 1915"de İstanbul'da doğ - du. Orta ve lise öğrenimini Kabataş Lisesi'nde yaptı. 1940'da İ. Ü. Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Orta öğrenimini yaparken, Serveti Fünun-Uyanış-Dergisi-ne deyiş, hikâye, gezi notları, denemeler yazmaya başladı. 1940 da İnanç dergisini çıkardı. Aynı yıl "Şehir-17" Sanat" adlı şiir kitabını yayımladı.

Yığın, Yön, Ocak, Yeni Edebiyat, Ant dergilerinde sanat yazıları ve 1943-44'de Tan gazetesinde eşi Dr. Sabire Dosdoğru ile birlikte (Zonguldak kömür ocaklarında çalışan işçilerin sağlık ve bakımlarıyle ilgili, bir dizi, ilk derli toplu işçi sağlığı yazıları) nı yazdı. 1945'te Sendika gazetesinde işçi sağlığı ve sosyal güvenlik, sendika hekimliği üzerine yazılarını sürdür - dü. 1967'-1968'lerde Yeni İnsan dergisinde Dünya ve Anglosakson Edebiyatı ile ilgili yazılar, deyişler, tiyatro eleştirileri yayımladı. 1968'de Başlangıçtan - Günümüze Dünya Tiyatrosu adlı yapıtı basıldı.

fiatı 30 TL.